C. CRISPI
SALLUSTII
QUÆ EXSTANT
OMNIA.

C. CRISPI SALLUSTII QUÆ EXSTANT

Ex Optimis Codd. accuratiſſime caſtigata.

ACCEDUNT

JULIUS EXSUPERANTIUS,

PORCIUS LATRO;

ET FRAGMENTA

HISTORICORUM VETERUM.

In quibus quid præſtitum nunc primum ſit, & quæ adjuncta his fuerint, indicat Epiſtola ad Lectorem.

PATAVII. CIↃIↃCCXXII.

Excudebat JOSEPHUS COMINUS

SUPERIORUM PERMISSU.

PA
6653
A2
1722

LIBRARY
JUL 26 1953
UNIVERSITY OF TORONTO

852546

CAJETANUS VULPIUS LECTORI BENEVOLO

S.

POST varios antiquos Latinos Auctores, qui quamvis utiliſſimi, minus tamen accurate editi in Italia noſtra ſtudioſis juvenibus ſe offerebant, optimorum codicum collatione a nobis diligenter caſtigatos, & ex Cominiana typographia in publicam lucem protractos, C. Criſpum Salluſtium acriori ſtudio perpolitum tandem tibi exhibemus, Amice Lector. Cum Salluſtium audis, noſti quem Virum; & quanta tibi præſtare poſſit ejus Hiſtoriæ lectio. Stili candorem quæris, elegantiam citra fucum, ſermonem, verbo, plane Romanum? Reputa qua vixerit Criſpus ætate: nempe in eam incidit quæ cum eloquentium Virorum feraciſſimum proventum edidit, tum de dicendi gloria ita cum ætatibus reliquis decertavit, ut non modo præteritas omnes vicerit, ſed & poſterioribus cunctis palmam, atque adeo aſſequendi ſpem facile eripuerit. Gravitatem orationis amas, ſuccum, ſeveritatem? Habes in Salluſtio Latinum Thucydidem, verbis preſſum, ſententiis ubique gravem, ſucci per-

perpetuo plenum: nihil apud eum redundat; nihil friget: nulla luxuries, pompa nulla: ſeria, grandia, viriliter jucunda omnia; ut apud eos quibus nihil probatur quod ſuo qualicumque non arridet ingenio, hoc uno nomine male audiat, quod nullas ſectetur veneres, unius ſollicitus veritatis: nuſquam rhetorem agat; nuſquam excurrat; ſatis beatus, ſi pure loquatur, & rem ſimpliciter enarret. Fidem ab Hiſtorico poſtulas? Tam ſanctam in hoc Viro invenies, ut, ſi qui ſunt male in eum animati (qui profecto pauci ſunt admodum) ubi totum diligentius excuſſere, profiteantur, nullo in loco eum eſſe mentitum, & a mentiendi ſtudio ita fuiſſe alienum, ut nullam operam reliquam fecerit indagandæ veritati; in barbaras ideo progreſſus regiones, maria etiam tranſgreſſus, ut ſuis crederet oculis; maluerit que non uno in loco ſilentio præterire pauca, quam incerta, aut falſa legentibus venditare. At civis es, non tuo ſcilicet unius bono, ſed rei etiam publicæ, & ſaluti procurandæ natus; ideoque Hiſtoricum requiris qui non per exempla tantum, ſed præceptis etiam, ſententiiſque civilis ſcientiæ arcanas opes explicet tibi? En quo uti poſſis optimo, nedum commodo, tantæ artis magiſtro. Nulla ſiquidem pagina, ac ferme periodus nulla vacat hic civili doctrina; & ea quidem tanto pluris æſtimanda, quod a viro traditur qui eam non modo hauſerat ex umbra, & ſchola Philoſophorum, ſed ex iis quæ ipſe viderat in ſumma, eaque variis agitata fluctibus, Republica; quæque uſu ipſo, diuturna accurataque obſervatione, procul ab ambitus ſtrepitu, ſtudioque partium, per otium collegerat. Cujus rei unum pro multis ſatis ſit argumento, quod Scriptor egregius Catilinarium Bellum enarraturus, eum ordinem tenuit qui ſibi vitio verti poſſe videri poterat; nempe, antequam propoſitam narrationem ingreditur, multa repetit ab ultima rerum Romanarum memoria, & conſecutas omnes ab ipſis Urbis rudimentis ad ſuam uſque ætatem inclinationes, viceſque imperii veluti in tranſcurſu perſtringit,

ut

ut lector melius intelligat cauſſas, & gradus utriuſque fortunæ; unde rei cum publicæ, tum privatæ aut felicitas, aut pernicies: quibus ſtet opibus virtus, quibus labefactetur: unde Civitati progreſſus tantus, unde deſcenſus; & quæ ſunt hujuſmodi alia; quæ ſi tempora cenſere, & rem cum re, hominem cum homine conferre negligas, legentem plerumque fugiunt. Non me præterit, vellicari a quibuſdam Criſpum *tamquam a Catone plurima ſuffuratum: jurene illi, an injuria; culpæne, & dedecori affine hoc ſit, an excuſandum, & probabile, viderint alii. Ceterum quid noſtra iſtud refert? Imo, quando, fato quodam plane lacrimabili, Catonianæ ſapientiæ monumenta pleraque omnia interierunt, nonne a nobis felicitatis loco ponendum, quod eo ſuperſtite fruimur qui Catonem non ſtilo tantum, ſermoniſque ſeveritate, ſed & ſententiarum pondere, & ubertate doctrinæ rependat? Si ſapimus, hoc ipſum qualecumque quod obtrectandi anſam malevolis præbuit, pretium addit* Salluſtii *Hiſtoriæ; quæ inde convincitur longe aptior explendo legentium ſtudio; tantique auctoritate nominis egregium commendat æmulatorem. Sed næ ego mirus qui tam multa diſputo, neque ſentio, me actum agere, ejus Operis, Scriptoriſque laudes perſequentem, quas ſexcentis decantatas teſtimoniis, totque ſæculorum judicio probatas, eruditione quiſque etiam leviter tinctus non ignorat. Satius fortaſſe fuerit aperire tibi, Lector Erudite, quid demum opera noſtra* Salluſtio *præſtiterit, & quatenus Editio hæc cum reliquis certare poſſit vel rerum copia, vel noſtra qui eam adornavimus diligentia. Ergo cum plurimis ſcateret nobiliſſimus Hiſtoricus mendis (fato voluminum quidem omnium communi, ſed antiquiorum, & meliorum præcipuo) ne uſquam deerraret, falſive aliquid præ ſe ferret Editio noſtra, duas ex melioribus judicio eruditorum Auctoris noſtri Editiones, inter plurimas ſelegimus, quas perpetuo conſuleremus. Altera, nitida & elegans illa quidem, a Viro erudititiſſimo*

Mar-

Marco Zuerio Boxhornio recenſita, prodiit Lugduni Batavorum ex officina Elzeviriana A. 1634. *in* 12. *hancque typothetæ noſtro deſcribendam tradidimus: altera vero Cantabrigiæ typis Academicis A.* 1710. *in* 4. *quam Vir Cl. Joſephus Waſſe notis perpetuis ſuis, aliorumque integris, & ſelectis, ſumma induſtria, & labore illuſtravit: quamvis non parum dolendum ſit, typographum in ejus inſignibus eudendis lucubrationibus admodum indiligenter fuiſſe verſatum. Quæ quidem, quod ad* Salluſtii *contextum attinet, Gruteri potius, quam Waſſe Editio appellari debet, ex ipſius Waſſe verbis in Præf. pag.* x. *ubi ait:* Quæ vero in *Salluſtio* recudendo apud animum meum propoſui, ea hujuſmodi ſunt. Primo nimirum, ut ejus contextus quam emendatiſſime ad iſtius Editionis fidem repræſentarem in qua adhibitis optimis exemplaribus Cenſor quam minimum ingenio ſuo permiſiſſet; eoque nomine mihi ante omnes *Gruteriana* ſe probavit. Ad eam vero ſcripturarum diverſitates expendimus *&c. Cum hac igitur fere ſemper Boxhornianam contulimus; lectiones quæ nobis ex utraque magis arriderent, ſecuti; nonnullas etiam ex ſubjectis Editioni Waſſeanæ notis excerptas recipientes, quas Codd. MSS. auctoritate ſatis firmatas, & probatas videremus. Hæc de potiori* Salluſtianorum *quæ ſuperſunt parte. Utinam Superi eam aliquando redderent, cujus naufragium adhuc luxerunt Muſæ,* Salluſtianam *Hiſtoriam, quæ Romanæ Reipublicæ vices miras, reſque per plures annos geſtas complectebatur; præcipuam ſane, atque optimam laborum partem quibus Scriptor noſter & ſibi gloriam comparare immortalem, & poſteritatis literarum amantis ſitim explere cum argumenti dignitate, tum ingenii contentione omni, fortaſſe etiam magna cum invidia pro veritate ſuſcepta dimicatione, conatus fuerat. Tantum ſarcire damnum plane ἀδύνατον. fecimus tamen hic pariter quod potuimus, multorum exempla imitati, & levando utcumque dolori ſtuduimus. Deperditæ*

nimi-

nimirum Hiſtoriæ Fragmenta undique a Viris doctis ſagacius conquiſita coëgimus : quorum alia, cum eſſent corrupta, defæcavimus, & ad ſuam integritatem revocavimus : nonnulla cum aut vagarentur ignota, aut neglecta jacerent, reliquorum cumulo addidimus : multis denique quæ ab aliis proferebantur male notato & deſignato loco unde decerpſerant, ſedem vere ſuam reſtituimus ; eam aliquando non parvo labore, ac veluti odorando indagantes. Ut vero liber hic noſter magis ornatus, ſtudioſiſque acceptus prodiret, in eum conjicere placuit, præter Auctoris Vitam a Viro Cl. Joanne Clerico ſcriptam, collecta undique diligenter quæcumque ad Salluſtium *pertinerent ; nihil interim laborantes jurene, an injuria quædam illi attribuerint Viri Critici ; & adeo in dubio jure omnia in hoc* Salluſtianum *opus contulimus, dum ubertati ſervire cuperemus, ut etiam Declamationem quæ in ipſum hunc Auctorem exſtat, falſo adjudicatam Ciceroni, re ipſa ab ignoto Rhetore ſtili exercendi, & oſtentandi ingenii cauſſa conflatam ; quam Waſſeus ſuppreſſam maluit ; nos Boxbornii exemplo prætermittere noluerimus. Deinde, propter* Salluſtiani *argumenti ſimilitudinem, Opuſcula quæ ſub nominibus* Porcii Latronis, & Julii Exſuperantii *circumferuntur, ex Waſſeana* Editione *depromta, at paullo emendatiora, adjunximus. Unum tamen eſt quo nobis videtur Editio hæc noſtra ab Eruditis Viris libentius quam ceteræ excipienda, & in pretio habenda eſſe ; omnia ſcilicet, quæcumque inveniri potuerunt, Veterum Hiſtoricorum Fragmenta, Catonis in primis, diligentiſſime collecta, recenſita, atque diſpoſita. Quod quanti ſit ut intelligas, confer, per me licet, noſtra hæc cum aliorum collectaneis. Ad hanc diem pretioſas Catonis monumentorum relliquias, omnes ſaltem,* Salluſtio *appoſitas numquam reperies ; ſed quæ Catonis ſunt, aut nulla, aut mutila aliqua, aut ſummum pleraque omnia, ut in Waſſeana* Editione, *ſed minus expenſa : tum ſi reputes qualis Cato vir fuerit, quanta locuples eruditione, qualis ſapientiæ oraculum, quan-*

tæ

tæ denique, omnium judicio, eloquentiæ; operæ pretium feciſſe nos, bonamque ſtudioſorum aviditati, & profectui navaſſe operam, neceſſe eſt fateare. Ceterum ne in aliorum quidem relliquiis jejunum aliquid, aut nude deſcriptum tibi exhibemus. Primum enim de ſingulis earum Auctoribus pauca præfamur, quæ laconicæ cujuſdam Epigraphes partes agant, & de Scriptoris cujuſque vita, ingenio, auctoritate, ſcriptione inſcium fortaſſe lectorem commode erudiant: eaque a nobis ſumta fuere tum ex notis Waſſeanæ Editioni ſubjectis, tum e Jo. Gerardi Voſſii egregio libro de Latinis Hiſtoricis. Fragmenta vero ipſa recenſere ingreſſi, tum demum in Augiæ ſtabulum incidiſſe, nos ſenſimus: vix enim dici poteſt quam inquinata illa eſſent, implicata, mutilata, indigeſta, etiam in Waſſeana Editione; quamvis in Præfatione ad Salluſtium *Cl. ille Vir*, multo maxume quam antehac emendatius excuſa *affirmet; quod ſupina typographi cui præclaras ſuas eorum recognitiones excudendas commiſerat, negligentia peccatum credimus. Singula igitur improbo ſane labore cum fontibus unde ſumta fuerant contulimus, innumeris locis Auctorum ex quibus afferuntur, vel, cum nullo modo indicarentur, deſignatis; vel, cum perperam deſignarentur, accurate indicatis. Eorum præterea aliquot, quæ numquam prodierant hactenus, leges hic addita a nobis nunc primum: nonnulla ſuis reſtituta Auctoribus, quæ ab aliis aut nulli attributa, aut non ſuo Auctori per ſolemnem incuriam adjudicata fuerant: aliqua item a nobis decurtata, latius extenſa multa; ex illis enim affícta, aut admixta quædam quæ Auctoris non erant, ſuſtulimus: in alteris alia per ejus qui collegit oſcitantiam prætermiſſa, ſupplevimus. Adde huc: emendavimus prope innumera; idque dum faceremus, ne noſtro delectui & judicio nimium videremur deferre, Varias Lectiones, nihil admodum abrupta ſermonis continuatione, in ipſum contextum libri ſubinde intulimus, & eas partim a Waſſeo, ab aliis partim majorum gen-*

tium

tium Cenſoribus petitas. Hactenus de Veterum Hiſtoricorum Fragmentis a nobis expolitis. Novum præter hæc in Salluſtium *Indicem elaboravimus, & in calce voluminis poſuimus: quem ſi, Lector, inſpicias, fateberis, abunde a nobis conſultum aureum hunc Auctorem interpretantium commoditati; verba enim, ſiqua occurrunt, quæ propter minus obviam ſignificationem, ſtructuramve ab Antiquitate petitam, tenebras offundere legenti poſſunt, collecta, & explanata ibi omnia reperies, citra redundantiæ faſtidium. Index alter librorum e noſtra promtorum bibliotheca non parum neceſſarius viſus eſt, ut omnium emendationum, quas præſertim in Fragmentis reſtituendis proferimus, fontes uno intuitu paterent.*

Mirari tandem deſine, benigne Lector, ſi in hujus libri fine elapſum jam annum notatum offendes, cum hoc anno MDCCXXII. Editioni huic noſtræ ultima impoſita manus ſit, eaque nunc tantum publici juris facta; multis enim de cauſſis Aur. Corn. Celſo, & Q. Sereno Samonico, *in publicum jam emiſſis,* Salluſtius *noſter loco cedere coactus eſt. Poſtremo uno tantum te verbo moneo, propediem editum iri a nobis Etruſca Petrarchæ Carmina omnia, tanta præ reliquis Editionibus diligentia, quantum eruditus quiſque inter legendum, comparandoque nova cum vetuſtis, facile per ſe, vel nobis tacentibus, ſentiet. Vale.*

C. CRIS-

SALLVSTII
EFFIGIES
EX
nomiſmate
æreo Vrſini
Hic erit, ut perhibent
doctorum corda uiro
rum, Crispus Roma
na primus in historia

C. CRISPI SALLUSTII VITA

Auctore

JOANNE CLERICO.

BONORUM virorum timiditati, inconſtantiæ, aut imprudentiæ vix ignoſcere poſſumus, ſi quid aliquando moribus ſuis indignum, & ante actæ vitæ minus conſentaneum protulerint. Sed multo magis iram noſtram movent improborum honeſti ſermones; quibus, ut nequitiam ſuam occultent, certiuſque noceant, uti ſolent; nihil enim ſceleratius, quam armis virtutis uti, ut vitium tuearis. Non puto autem quemquam pravæ hujus ſimulationis labe magis infectum vixiſſe, quam celeberrimum hiſtoricum C. CRISPUM SALLUSTIUM, ut liquebit ex ejus vita; quam ex veteribus colligere ſtatui, ut

quicumque eam legent, hoc exemplo intelligant non eſſe propterea exiſtimandum bonum quemquam fuiſſe, quod virtutem calamo defenderit, niſi conſtet mores cum ſermonibus conſenſiſſe. Nemo certe elegantius & acrius in ſuæ ætatis vitia, quam *Salluſtius*, invectus eſt; nec quiſquam vitæ minus ſeveræ fuit.

Natus erat 1 Amiterni, in Sabinis, apud quos exſtant etiamnum antiquæ ſeveritatis reliquiæ, anno ab Urbe Condita DCLXIX. 2 L. Cornelio Cinna III. & Cn. Papirio Carbone coſs. Hi Sullæ infenſi bellum civile concitarunt, quod non deſiit, niſi poſtquam Sulla, triennio poſt, rerum potitus eſt. His annis, omnis generis flagitia in Italia commiſſa, plebejæque & nobiles familiæ graviſſimas calamitates paſſæ ſunt; unde intelligere licet miſerrimo ac flagitioſiſſimo ævo natum eſſe *Salluſtium*, & quo multo plura quæ vitaret, quam quæ ſequeretur, videbat. Parentes tamen ejus inculpatæ vitæ fuiſſe credibile fit, quod priſcus declamator, qui nomine Ciceronis in *Salluſtium* invectus eſt, omniaque conquiſivit quæ in eum dici poſſent, nihil in fama, rumoribuſque ſubſequentis ætatis invenerit quod iis exprobraret. Patrem certe *Salluſtii* ſe *præterire* ait 3; *qui ſi*, inquit, *numquam in vita ſua peccaſſet, tamen majorem injuriam reipublicæ facere non potuiſſet, quam quod eum talem filium genuerat*. Subjicit, ſe *non exſequi ſi qua in pueritia peccaſſet* Salluſtius, *ne parentem ejus accuſare videretur, qui eo tempore ſummam ejus poteſtatem habuit*. Quæ verba ſatis oſtendunt, probra nulla in Hiſtorici noſtri parentes tunc temporis jacta; neque enim iis vehemens declamator peperciſſet, ut *Salluſtii* nequitiam credibiliorem redderet.

Plebejam ejus familiam, non patriciam, ut nonnul-

1 *Vide Euſebium in Chron. ad An.* MDCCCCXXXI.
2 A. C. N. LXXXV. 3 *cap.* 7.

nulli volunt, fuiſſe liquet, ex eo quod tribunus plebis fuerit; ac ſane ubique in nobiles invehitur, ac præſertim in hiſtoria Belli Jugurthini, & poſteriore Epiſtola ad C. Cæſarem de Republica Ordinanda.

A teneris annis excultam eloquentiam, & operam diligentem literis a *Salluſtio* datam, ſatis oſtendunt ejus ſcripta; neque enim ita ſcribunt qui ſerius ſe ſe ad literarum ſtudia contulerunt. Ideo fidem ei minime detraxerim dicenti Epiſt. II. ad Cæſarem: *Poſtquam ſibi ætas ingeniumque adolevisset, ſe haud ferme armis, atque equis corpus exercuiſse, ſed animum in literis agitaſſe; &c., quod natura firmius erat, ingenium in laboribus habuiſſe.* Sed & hoc diſerte teſtatur 1 Suetonius; præceptorem enim ejus fuiſſe docet Attejum Prætextatum, nobilem Grammaticum Latinum, qui ſe Philologum vocavit, & qui *Salluſtium* familiariſſime coluit. Vix tamen videtur, more aliorum, cauſſas actitaſſe, ut gratiam ac famam ſibi actionibus forenſibus compararet. Nulla certe memoria ejus rei apud veteres; nec Cicero, qui tot æqualium ſuorum qui operam ſuam venditarunt in foro, meminit, *C. Criſpi Salluſtii* mentionem ullam uſquam fecit. Si quis ſilentii cauſſam fuiſſe inimicitiam quæ inter eos fuit, ſuſpicetur; doceat cur Cicero ejus ſaltem obiter non meminerit, ut vituperaret. Ac ſane genus eloquentiæ *Salluſtianæ* minus aptum foro fuit; aptiſſimum hiſtoriæ, quæ ab otioſis legitur. Quare 2 Quintilianus, vitari oportere judicat in cauſſis agendis illam *Salluſtianam* (quamquam in ipſo virtutis locum obtinet) brevitatem, & abruptum ſermonis genus, quod otioſum fortaſſe lectorem minus fallit, audientem tranſvolat.

Declamator 3 quem dixi, turpiſſimam adoleſcen-

1 *In Lib. de Illuſtribus Grammaticis c.* 10. 2 *Lib.* 4. *cap.* 2. 3 *cap.* 7.

tiam *Salluſtio* exprobrat, nefandarumque voluptatum amorem objicit; quæ criminationes, ut falſæ eſſe poſſunt, non omnino incredibiles ob ſecuta flagitia videntur. 1 *Domum paternam*, ſi accuſatori credimus, *vivo patre turpiſſime venalem habuit*, ac *vendidit*; morique coëgit ex mœrore patrem, quo nondum mortuo, jam pro herede omnia gerebat. Nec ætatis tirocinio lapſus, poſtea ſe correxit, ſed abiit in ſodalitium ſacrilegii neſcio cujus Nigidiani: bis accuſatus eſt apud judices, bis abſolutus; verum ita ut non innocens eſſe, ſed judices pejeraſſe viderentur.

Cum ad capeſſendos reipublicæ honores contenderet, 2 quæſturam eſt conſecutus; quam ſi petiit legitimo anno, hoc eſt, vigeſimo quinto, quæſtor fuit A. U. C. DCXCIV. 3 Quinto Cæcilio Metello Celere, & L. Afranio coſs. Alioſne honores ambiverit, an difficultatibus deterritus ad privatam vitam, iis miſſis, conceſſerit, non ſatis liquet. Ab hoc certe tempore nullos honores, ad tribunatum uſque plebis, geſſit. In ipſo adoleſcentiæ ardore, videtur ea admiſiſſe quæ æternam nomini ejus infamiam inuſſerunt. 4 M. Varro ſcriptor graviſſimus, in libro quem inſcripſerat *Pius*, aut *de Pace*, *C. Salluſtium* in adulterio deprehenſum cum Fauſta, Sullæ filia, a Milone ejus viro loris bene cæſum; &, cum pecuniam dediſſet, dimiſſum fuiſſe prodidit.

Attamen A. U. C. DCCII. 5 tribunatum plebis adeptus eſt, tempore quo uſque adeo turbata erat reſpublica, ut eo deventum ſit, ut Cn. Pompejus Magnus conſul, ſine collega, crearetur. Cum autem paullo ante T. Annius Milo P. Clodium occidiſſet, Pompejuſ-

1 *Declam. in Salluſt. cap.* 7. 2 *cap.* 8. 3 A.C.N. LX. 4 *Apud Aul. Gellium lib.* 17. *cap.* 18. *Vide & veterem Scholiaſten Horatii ad Sat.* II. *lib.* I. 5 A.C.N. LII.

juſque legem de vi tuliſſet, qua inſtituebatur quæſtio de ea cæde; ulciſcendi occaſionem nactus *Salluſtius*, ſibi non defuit. Cum duobus aliis tribunis plebis inimiciſſimas conciones, ut ſcribit Aſconius Pedianus in Ciceronis Milonianam, de Milone habuit, invidioſas etiam de Cicerone, quod Milonem ſummo ſtudio defenderet; eratque maxima pars multitudinis infenſa non ſolum Miloni, ſed ipſi etiam, propter inviſum patrocinium, Ciceroni. Poſtea tamen cum de accuſandi ſtudio multum remiſiſſet *Salluſtius*, in ſuſpicione fuit in gratiam rediiſſe cum Milone & Cicerone.

Crediderim, hiſce temporibus, ſcriptam fuiſſe hiſtoriam Catilinariæ Conjurationis; cum *Salluſtius*, exacto tribunatus tempore, privatus ageret, nec Ciceroni eſſet infenſus; rem enim ita narrat, ut ea lecta hiſtoria, nemo non acta Ciceronis ſit probaturus. Forte & Bellum Jugurthinum, & Civilia, quæ id inſecuta ſunt, aliaque cum iis connexa, eodem illo tempore conſcripſit, aut aliquanto poſterius. Certe non ſunt ea ſcripta hominis adoleſcentis, teſtaturque ipſe, initio Conjurationis Catilinariæ, ſe tum demum hiſtoriam aggreſſum ſcribere, 1 *ubi animus ex multis miſeriis, atque periculis requievit, & ſibi reliquam ætatem a republica procul habendam decrevit*; quod vix ante tribunatum, quem anno ætatis XLI. geſſit, fieri potuit. Tum vero *ſtatuit, res geſtas populi Romani carptim* (ſic ipſe loquitur) *ut quæque memoria digna videbantur, perſcribere: eo magis quod ei a ſpe, metu, partibus reipublicæ animus liber erat*. Hæc ſunt verba hominis honores nullos amplius ſperantis, aut certe ambitionem egregie diſſimulantis. At nec ante diſſimularat honorum cupiditatem; nec poſtea, rerum potiente Cæſare, eorum contemtum præ ſe tulit.

1 *cap.* 4.

Itaque ante omnia Catilinariam Conjurationem, quæ contigerat anno ejus vitæ XXX. ac proinde cujus teſtis fuerat, ſcribere undecim circiter poſt annis aggreſſus eſt, ſi calculos recte ponimus. Tum Jugurthinum Bellum, quod diu ante quam naſceretur, & Civile, quod eo puero geſtum eſt, conſcripſit. Periit poſtremum opus, ſi fragmenta quædam excipias, quæ tamen ſat ampla ad nos pervenerunt, ut ex iis intelligere poſſimus, non minus accurate ac cetera perſcriptum fuiſſe. Sed mihi videor ex loco Auſonii poſſe colligere tempora quorum hiſtoriam ſcripſerat *Salluſtius* in iis libris qui perierunt. Auſonius in Idyllio XXXII. ad Nepotem, docet puerum, quos libros legere eum oporteat, & quos ipſe in gratiam ejus in manum iterum ſumere ſit paratus. Itaque memorato Terentio, ſic loquitur de *Salluſtii* libris:

Jam facinus, Catilina, tuum, Lepidique tumultum,
Ab Lepido & Catulo jam res & tempora Romæ
Orſus, bis ſenos ſeriem connecto per annos.
Jam lego civili miſtum mavorte duellum,
Movit quod ſocio Sertorius exſul Ibero.

Hæc ſunt omnia opera *Salluſtii*, excepto Bello Jugurthino, quod cur omiſerit Auſonius, non intelligo. Forte aliquot verſus vetuſtate interciderunt. I. Occurrit Bellum Catilinarium, de quo nihil neceſſe eſt dicere. II. Hiſtoria tumultus excitati a Marco Æmilio Lepido, anno Urbis Conditæ DCLXXXVII. poſtquam anno ſuperiori conſul fuiſſet. Is tumultus a Pompejo & Catulo oppreſſus eſt eodem anno. III. Inde *Salluſtius* ſcripſerat Hiſtoriam rerum in republica Romana per duodecim annos geſtarum, ante Lepidi tumultum; quorum duodecim annorum initium fecerim circiter ab anno U. C. DCLXIII. quo bellum Marſicum inchoatum, ab eo enim tempore uſque ad extremam dictaturam Sullæ, duodecim circiter anni flu-

ſluxerunt. Multa autem inveniuntur fragmenta *Salluſtii*, ex quibus liquet eum res a Sulla geſtas ſcripſiſſe; quæ ea temporis intercapedine continentur. IV. Bellum ſcripſerat Sertorianum, quod cœperat ſub finem vitæ Sullæ, proximeque duodecim annos memoratos conſequebatur; Metellus enim in Hiſpaniam contra Sertorium miſſus eſt anno U. C. DCLXXIV. qui duodecim illorum annorum ultimus fuit. Si ea Hiſtoria ad receptas uſque Hiſpanias pertexta eſt, quod credibile videtur, pertinuit ad annum DCLXXXI. nam eo demum anno, occiſis Sertorio & Perperna, pacatæ ſunt Hiſpaniæ.

Hinc videmus quamvis *Salluſtius* carptim ſcripſiſſet Hiſtoriam Romanam, nec continua temporum ſerie lucubrationes ſuas edidiſſet, ex tribus poſtremo memoratis operibus potuiſſe contexi circiter octodecim annorum hiſtoriam; quæ utinam ſane exſtaret. Fragmenta enim ejus ſitim noſtram excitant, non reſtinguunt. Hi autem libri, quamvis ab auctore eo ordine quem memorat Auſonius, editi, videntur poſtea a Grammaticis in ordinem quemdam redacti, ut ex tribus operibus una conflaretur Hiſtoria; librique ejus perpetuo ordine a primo ad ultimum decurrerent, commodiuſque ad teſtimonium citarentur. Aſinius Pollio in libro 1 quo *Salluſtii* ſcripta reprehenderat, ut nimia priſcorum verborum adfectatione oblita, tradebat: *In eam rem adjutorium ei feciſſe maxime quemdam Attejum Prætextatum, nobilem Grammaticum Latinum, declamantium deinde adjutorem, atque præceptorem.* Ab hoc, ajebat, *Salluſtium, hiſtoriam componere aggreſſum, breviario rerum omnium Romanarum, ex quibus quas vellet eligeret, inſtructum fuiſſe, antiquaque ei verba & figuras ſolitum eum eſſe colligere.* Videtur Grammaticus non

1 *Suetonius de Illuſtr. Gramm. cap.* 10.

ignobilis ea in re ingenio ac voluntati *Salluſtii* gratificatus eſſe, potius quam ſuum ipſius judicium ſecutus; nam in Præceptis Rhetoricis ad Aſinium Pollionem, ei *nil aliud ſuadebat*, ut prodidit Suetonius 1, *quam ut noto, civilique, & proprio ſermone uteretur, vitaretque maxime obſcuritatem* Salluſtii, *& audaciam in translationibus*. Credibile eſt *Salluſtium* ea re gravitatem ſtyli captaſſe, & priſcorum illorum Romanorum ſermonem imitatum, quorum moribus erat diſſimillimus, ut flagitioſæ vitæ maculas elueret, perſuaderetque iis quibus ſatis notus non erat, falsa eſſe omnia quæ de illo minus honeſta jactabantur.

Verum hæ artes belle homini non ceſſerunt; nam anno U. C. DCCIV. 2 coſs. L. Æmilio Paullo, & C. Claudio Marcello, Appius Claudius Pulcher cenſor, non repugnante collega L. Calpurnio Piſone, omnes libertinos, ut docet Dio lib. XL. multos etiam nobilium, atque inter eos *Criſpum Salluſtium* qui hiſtoriam conſcripſit, ſenatu ejecit. Quod factum, ſi veteribus 3 Grammaticis credimus, propter adulteria; dicitur enim ab iis *Salluſtius tanto ardore inſaniviſſe in libertinas, quanto mœchus in matronas: quod cum illi in ſenatu a cenſoribus objectum eſſet, reſpondit: Se non matronarum, ſed libertinarum ſectatorem eſſe. Quare ex ſenatu*, inquiunt, *ejectus eſt*. Hoc quoque ei exprobrat perſonatus ille 4 Cicero, qui Declamatione in ejus mores invectus eſt. Idem nos docet, poſtquam cenſores ſenatum more majorum legiſſent, nuſquam conſpectum eſſe *Salluſtium* Romæ, ſuſpicaturque tum ſe *conjeciſſe in ea caſtra quo omnis ſentina reipublicæ confluxerat*; hoc eſt, in Galliam ad Cæſarem ſe contuliſſe. Non minori-

1 *Suetonius de Illuſtr. Grammat. cap.* 10. 2 A. Chr. N. L. 3 *Schol in Sat.* 2. *lib.* 1. *Horatii*. 4 *cap.* 8. & 9.

ribus 1 conviciis eum exagitavit Lenæus, Pompeji Magni libertus, ex amore erga patroni memoriam, quem *Salluſtius* ſcripſerat *oris probi*, *animo inverecundo fuiſſe*. Ideo Lenæus poſtea hiſtoricum noſtrum *acerbiſſima ſatyra*, ut docet Suetonius, *laceravit*, *laſtaurum & lurconem*, *& nebulonem popinonemque appellans*, *& vita ſcriptiſque monſtroſum*; *præterea priſcorum*, *Catoniſque verborum ineruditiſſimum furem*. Qua ex occaſione ſic de Pompejo ſcripſiſſet *Salluſtius*, poſt interitum ejus hiſtoriæ, conjicere non poſſumus; at conſtat Cæſarianis partibus e ſenatu expulſum fuiſſe.

Certe poſteaquam reſpublica armis oppreſſa eſt, anno ſequente, U. C. DCCV. 2 C. Claudio Marcello, & L. Cornelio Lentulo coſs. a Cæſare 3 eſt in ſenatum reductus; quæſtura iterum accepta, ut honeſtius in ampliſſimum ordinem reciperetur. Eum autem *honorem*, ſi adverſæ famæ credimus, *ita geſſit*, *uti nihil non venale in eo habuerit*, *cujus aliquis emtor fuit*: *nihil non æquum*, *ac verum duxerit quod ipſi facere collibuiſſet*. Propter iteratam quæſturam, priſcus declamator, cujus verba protulimus, *bis ſenatorem*, *bis quæſtorem factum* ait. At Dio Lib. XLII. vult, ut recuperaret dignitatem ſenatoriam, prætorem creatum: Malim, quæſtura in eum collata, factum hoc eſſe; eo enim magiſtratu capto, Romana juventus ingrediebatur ſenatum.

Hoc tempore, viris doctis videtur ſcripſiſſe ad Cæſarem duas illas Literas quæ perperam *Orationes* inſcribuntur, *de Republica Ordinanda*. Sed poſteriores quidem, hoc tempore ſcripſiſſe potuit; at priores non niſi propemodum confecto bello ſcripſit. Malim ergo haſce differre in annum DCCVII. aut certe ad finem anni antecedentis, cum victus eſſet Cn. Pompejus.

Igitur

1 *Suetonius de Illuſtr. Gramm. cap.* 15. 2 A. C. N. XLIX. 3 *Cicero in Salluſt. cap.* 9.

Igitur ſub finem anni DCCVI. 1 cum in Aſia eſſet Cæſar, ab iis 2 qui Roma ad eum venerant cognovit, literiſque urbanis animadvertit, multa Romæ male & inutiliter adminiſtrari, neque ullam partem reipublicæ ſatis commode geri; quod & contentionibus tribuniciis pernicioſæ ſeditiones orirentur, & ambitione atque indulgentia tribunorum militum, & qui legionibus præerant, multa contra morem, conſuetudinemque militarem fierent, quæ diſſolvendæ diſciplinæ, ſeveritatiſque eſſent. Hanc crediderim occaſionem fuiſſe ſcribendi iterum ad Cæſarem de ordinanda republica; qua de re cogitare ſerio non potuit niſi poſt victum Pompejum. Antea quidem *Salluſtius*, Cæſare nondum in Macedoniam profecto, vigenteque bello, multa monuerat ea de re, in Epiſtola quæ II. Oratio perperam dicitur, ubi de M. Bibulo, & L. Domitio, quaſi viventibus loquitur, cum Bibulus mortuus ſit ante pugnam Pharſalicam, & Domitius ex ea fugiens interfectus. Sed in altera Epiſtola, in qua de bello, quaſi confecto, loquitur, rem eamdem iterum aggreditur. Itaque quæ prior eſt, eam oporteret eſſe poſteriorem, quod etiam ipſum ejus quæ poſterior eſt, procœmium ſatis oſtendit.

Antequam autem Cæſar contra Scipionem, Pompeji ſocerum, in Africam iret, anno U. C. DCCVII. quo Cæſar iterum dictator fuit, M. Antonius magiſter equitum, prætor factus eſt *Salluſtius;* qui honor videtur non tam monitorum de republica ordinanda, quam turpium adulationum iis admiſſarum præmium fuiſſe. At *Salluſtio* propemodum fatalis fuit; 3 cum enim eſſet in Campania, apud Cæſarianos milites mox in Africam tranſmittendos, motaque ab iis eſſet ſeditio, quam fru-

1 A. C. N. XLVII. 2 *Hirtius de Bel. Alexand. cap.* 65. 3 *Ex Dione lib.* 42.

fruſtra compeſcere tentavit, ab iis ferme eſt interfectus. Quin etiam cum Romam ad Cæſarem contenderet, ut hac de re certiorem faceret, inſecuti eum complures militum, obvios quoſque occiderunt; ipſum, ſi adipiſci potuiſſent, e medio ſublaturi.

Cæſar vero, placatis militibus, ſub brumam in Africam cum parte exercitus trajecit, ſecumque *Salluſtium* duxit, quem, paucis diebus poſtquam adpuliſſet, cum penuria annonæ premeretur, 1 ad Cercinam inſulam, quam adverſarii tenebant, cum parte navium ire juſſit, quod ibi magnum numerum frumenti eſſe audiebat. 2 Ejus adventu C. Decimius quæſtorius, qui ibi cum grandi familiæ ſuæ præſidio præerat commeatui, parvulum navigium nactus conſcendit, ac ſe fugæ commendavit. *Salluſtius* interim a Cercinatibus receptus, magno numero frumenti invento, naves onerarias, quarum ibi ſatis magna copia fuit, complevit, atque in caſtra ad Cæſarem miſit. Quid aliud in eo bello geſſerit *Salluſtius*, nemo prodidit, ſed fidelem ac ſtrenuam operam Cæſari navaſſe, ex præmio intelligere eſt. Anno enim U. C. DCCVII. 3 confecto Africano bello, 4 Cæſar eum in Numidia recepta, verbo quidem adminiſtrandæ provinciæ cauſſa, reipſa autem expilandæ, pro prætore reliquit. Itaque dona multa *Salluſtius* accepit, multa rapuit, Romamque deinde reverſus, cum a Numidis accuſaretur, maximam infamiam retulit; quod cum libros ſcripſiſſet in quibus copioſa & acerba oratione invectus erat in eos qui ex provinciis quæſtum feciſſent, rebus ipſis quod ſcripſerat non expreſſiſſet. Ne 5 tamen cauſſam diceret, 6 ſeſtertio duodecies cum Cæſare pactus eſt, ſi credimus

1 *Hirtius de Bello Afric. cap.* 8. 2 *Ibid. cap.* 34. 3 A. C. N. XLVI. 4 *Dio lib.* 43. 5 *Cicero in Salluſt. cap.* 10. 6 *Nonageſies mille ſſ. eoque amplius.*

dimus perſonato Ciceroni. Graviſſimus certe hiſtoricus Dio prodidit, eum, licet a Cæſare dimiſſum, ſuis ipſius ſcriptis perennem infamiam ſibi creaſſe, quod vita ab iis prorſus diſſentiret.

Ea præda, 1 qui modo ne paternam quidem domum redimere poterat, repente tamquam ſomnio beatus, hortos pretioſiſſimos, qui 2 *Salluſtiani* ab ejus nomine dicti ſunt, villam Tiburtinam, & alias poſſeſſiones ſibi comparavit.

Qua ratione vitam poſtea traduxerit *Salluſtius*, veteribus tacentibus, nobis non liquet. Credibile eſt ornandæ domui, exſtruendis villis, deliciiſque undequaque ſibi parandis occupatum fuiſſe; ita ut ſaluberrimis præceptis quæ in hiſtoriis tradiderat, exemplo ſuo, vim pondusque detrahere pergeret. De ejus oratione in Ciceronem, & Ciceronis in *Salluſtium*, nihil addam; quia, licet antiquæ ſint, nec infra ævum Tiberianum, animi cauſſa a rhetore quopiam confictas nemo amplius dubitat.

Septuageſimo ætatis anno, fato functus eſt, quadriennio 3 ante bellum Actiacum, hoc eſt, anno U. C. DCCXIX. 4 S. Pompejo, & S. Cornificio coſs. Vir ſane fuit memorabilis, ſi hiſtorias ejus ſpectes; quæ, ſi nimium antiquioris ſtyli ſtudium excipias, nullis aliis poſtponendæ ſunt, principemque locum inter Romanos hiſtoricos, etiam judicio veterum, ei pepererunt. Nec brevitatem ac efficaciam ſingularem dictionis dumtaxat laudant, ſed etiam veritatis ſtudium; quod ita intelligendum, ut de aliis loquenti fides habeatur, de ſe ipſi nihil credatur niſi quod re ipſa comprobatum eſt. Facile credo, cum ſe reipublicæ longum vale

1 *Cicero in Salluſt. cap.* 10. 2 *De iis vide Fam. Nardinum Vet. Romæ lib.* 4. *cap.* 7. 3 *Vide Euſeb. in Chron.* 4 A. C. N. XXXV.

vale dixiſſe putaret, 1 *Conſilium ei non fuiſſe*, ut ipſe dicit, *ſecordia atque deſidia bonum otium conterere: neque vero agrum colendo, aut venando, ſervilibus officiis intentum, ætatem egiſſe*, ſed honeſtioribus ſtudiis & ſcriptionibus operam dediſſe. At nec oblitum deliciarum ac voluptatum opinor; quibus & puer & adoleſcens & ſenex, quaſi ſirenibus quibuſdam adhæſit; nec, ut puto, dum hiſtorias florente ætate ſcriptitaret, nuntium remiſit.

Idem fecit quod 2 *plerique philoſophorum, diſertorum in convicium ſuum, quos ſi audias in avaritiam, in libidinem, in ambitionem perorantes, judicium ſuum profeſſos putes. adeo redundant ad ipſos maledicta in publicum miſſa.* Interea ejus hiſtoria, ut ceteris omnibus, utamur oportet, quippe quæ non minus gravia ac utilia præcepta, exemplaque continet, quam ſi ſcriptor ſanctitate morum priſcos omnes Romanos ſuperaſſet.

---

1 *Conjur. Catil. cap.* 4. 2 *Seneca apud Lactant. lib.* 3. *cap.* 15.

COROLLARIUM DE SALLUSTIO,

Quædam diſſimulante in Bello Catilinario.

(Ex Editione Salluſtii Waſſeana pag. 220.)

Multa de Cicerone Salluſtius in hiſtoria Catilinæ ſilentio prætermiſit, eaque cum primis quæ præcipue ad eximiam & ſingularem Ciceronis gloriam ſpectarent; conſulto ne, ut qui ejus eſſet inimicus, an vero imprudens, haud facile dixerim. Eo tamen potius inclinat animus, ut dedita opera Salluſtium hæc de induſtria omiſiſſe credam, & illam hiſtoriæ legem, ne qua ſuſpicio gratiæ ſit in ſcribendo, ne qua ſimultatis, in his prætermittendis neglexiſſe quæ nequaquam fuerint ſilentio prætereunda. Eorum hic aliqua ſubjicienda eſſe duxi.

I. Primum igitur Ciceroni gratiæ ſunt ampliſſimis verbis actæ, quod virtute, conſilio, prudentia ſua rempublicam periculis maximis liberaſſet: idque ſine cæde, ſine ſanguine, ſine exercitu, ſine dimicatione; tanta pace, tanto otio, tanto ſilentio, ut ipſemet Cicero 3. *Invectiva in Catilinam. De hoc verbum nullum Salluſtius.*

II. Dein Pater patriæ *eſt a Q. Catulo, ac M. Catone frequentiſſimo ſenatu nominatus. nec de hoc Salluſtius quicquam. Juvenalis vero:*

-- -- Roma Patentem,
Roma Patrem patriæ Ciceronem libera dixit.

Et in VII. *Plinius:* Salve, *inquit*, primus omnium

Parens patriæ appellate, primus in toga triumphum, linguaque lauream merite.

III. Præterea ejus nomine decreta diis immortalibus ſupplicatio eſt: qui honos ante Ciceronem togato contigit nemini. Atque his decreta verbis eſt, (*ut ipſemet inquit*) quod urbem incendiis, cæde cives, Italiam bello liberaſſet. Quæ ſupplicatio, *inquit*, ſi cum ceteris conferatur, hoc interſit, quod ceteræ de republica bene geſta: hæc una conſervata republica conſtituta eſt. *Ne hujus quidem facta ab eo mentio.*

IV. Ad hæc L. Gellius ei civicam a republica deberi dixit. Eſt hoc quoque ſilentio præteritum, ut cetera pleraque, dum adverſarium Criſpus debita commendatione defraudat. Sed audiamus, quid ipſemet Cicero in Piſonem de hoc atque aliis ad gloriam ſuam ſpectantibus: Me, *inquit*, Q. Catulus, princeps hujus ordinis, & auctor publici conſilii, frequentiſſimo ſenatu *Parentem patriæ* nominavit. Mihi hic vir clariſſimus, qui propter te ſedet, L. Gellius his audientibus civicam coronam deberi a republica dixit: mihi togato ſenatus, non ut multis, bene geſtæ, ſed ut nemini, conſervatæ reipublicæ ſingulari genere ſupplicationis deorum immortalium templa patefecit. *Idem ad Atticum, Cn. Pompejum affirmat in ſenatu, non ſemel, ſed ſæpe, multis verbis Ciceroni ſalutem imperii, atque orbis terrarum adjudicaſſe.*

V. Poſtremo ſtatua eum inaurata Capuæ decuriones decorarunt, & patronum adoptarunt, propter ſalutem illius urbis conſulatu conſervatam ſuo: ut ipſemet pro P. Seſtio teſtatur. Sed & in Piſonem: Quorum Capuæ, *inquit*, te prætextatum nemo aſpexit qui non gemeret deſiderio mei: cujus conſilio cum univerſam rempublicam, tum illam ipſam urbem meminerant eſſe ſervatam. Me inaurata ſtatua donarant: me patronum unum aſciverant: a me ſe habere vitam, fortunas, liberos arbitrabantur. *Hæc Cicero. Sed quid de hoc uſpiam Salluſtius?*

Qua-

Quaſi vero & hæc, & hoc genus alia non multo ad rem magis facerent, quam aut illa veterum Romanorum laus, deque corruptis ſæculi ſui moribus querela: aut vero tam libenter ac prolixe tributum Cæſari Catonique præconium. Quorum ut uterque fuerit merito laudandus, Cæſaris tamen in laudibus, quum & ipſe ſit conjurationis creditus particeps, tamdiu commorari, ſupervacaneum eſſe mihi videretur, ne dicam præter decorum. Nam illa de origine urbis & corruptis populi Romani moribus, initiiſque motuum civilium, ſive a propoſito digreſſio, ſeu verius, altior repetitio, utcumque nominare lubeat, nec aliena prorſus ab hiſtoriæ argumento videtur, & lectori accidit non ingrata. Sed de hoc jam ſatis, modo unum addidero. Mire Salluſtius hoc diſſimulat, Cæſarem fuiſſe inter conjuratos habitum. qua de re tam multa interim Suetonius, cujus cum primis probatur in hiſtoria fides. Nam is in ſuſpicionem veniſſe illum teſtatur, quaſi conſpirarit cum M. Craſſo conſulari, item P. Sulla & Autronio, poſt deſignationem conſulatus ambitus condemnatis. Cujus conjurationis meminerunt Tanuſius Geminus in Hiſtoria, M. Bibulus in Edictis, C. Curio pater in Orationibus: de qua & Cicero in quadam ad Atticum epiſtola ſignificare videtur. Sed & auctores eſſe ait qui cum Cn. etiam Piſone conſpiraſſe Cæſarem teſtantur. Nam fuiſſe inter ſocios Catilinæ nominatum, & apud Novium Nigrum quæſtorem a L. Vettio indice, & in ſenatu a Q. Curio: quorum hic e Catilina ſeſe cognoviſſe diceret, ille chirographum quoque ejus Catilinæ datum polliceretur, Suetonius ipſe confirmat. quantumvis hoc diſſimulare noſter ſtudeat. Itaque an hic nulla gratiæ in ſcribendo ſit ſuſpicio, aliorum eſto judicium.

RIVIUS.

VE-

VETERUM SCRIPTORUM,

& nonnullorum Recentiorum

DE SALLUSTIO

JUDICIA ET TESTIMONIA

Cum fontibus collata, & multo quam antea emendatiora reddita.

Auguſtus Cæſar apud Suetonium in vita Auguſti cap. 86.

TUque (*M. Antoni*) dubitas, Cimber ne Annius, an Verrius Flaccus imitandi ſint tibi? ita ut verbis quæ *Criſpus Salluſtius* excerpſit ex Originibus Catonis, utaris? an potius Aſiaticorum oratorum inanibus ſententiis, verborum volubilitas in noſtrum ſermonem transferenda?

Horatius Serm. lib. 1. *Sat.* 2. *verſ.* 47.

Tutior at quanto merx eſt in claſſe ſecunda!
Libertinarum dico: *Salluſtius* in quas
Non minus inſanit, quam qui mœchatur: at hic ſi,
Qua res, qua ratio ſuaderet, quaque modeſte
Munifico eſſe licet, vellet bonus, atque benignus
Eſſe: daret quantum ſatis eſſet: nec ſibi damno,
Dedecorique foret. verum hoc ſe amplectitur uno:
Hoc amat, hoc laudat: Matronam nullam ego tango.

Aſconius Pedianus in Salluſtii *vita, relatus ab antiquo Horatii Scholiaſte ad ea verba Sermonum lib.I. Sat.*2.

-- ille flagellis · Ad mortem cæſus: --

Hoc de *C. Criſpo Salluſtio* dicitur, qui deprehenſus

ab Annio Milone in adulterio cum uxore Fauſta, Sullæ filia, flagellis cæſus eſſe dicitur.

Idem Vetus Scholiaſtes a Cruquio editus, in ſuperiora Horatii Carmina.

Tutior at quanto) Quanto tutius eſt libertinæ condicionis mulieres ſectari, quam matronas; ſi quis tamen in libertinas propenſior fuerit, ut *Salluſtius Criſpus*, in infamiam corruptorum morum incidet: fertur enim *Salluſtius* tanto ardore inſanivisse in libertinas, quanto mœchus in matronas: quod cum illi in ſenatu a cenſoribus objectum eſſet, reſpondit: Se non matronarum, ſed libertinarum ſectatorem eſſe. quare ex ſenatu ejectus eſt. quod ipſe excuſat in Catilinæ libello.

Vellejus Paterculus Hiſt. l. 2. cap. 36.

Æmulus Thucydidis *Salluſtius*.

& paullo poſt.

Pæne ſtulta eſt inhærentium oculis ingeniorum enumeratio: inter quæ maxime noſtri ævi eminent, princeps carminum Virgilius, Rabiriuſque, & conſecutus *Salluſtium* Livius, Tibulluſque, & Naſo, perfectiſſimi in forma operis ſui. Nam vivorum ut magna admiratio, ita cenſura difficilis eſt.

M. Annæus Seneca Rhetor Decl. lib. 3. *edit. Elzevirianæ pag.* 347.

Orationes *Salluſtii* in honorem hiſtoriarum leguntur.

& lib. IX. *Decl.* I. *pag.* 411.

Multas quæſtiones rhetorici, & poëtæ Romani a Græcis dictas non ſurripuerunt, ſed & provocaverunt. Thu-

Thucydidis ſententia eſt. *Δειναὶ γὰρ αἱ εὐπραξίαι συγκρύψαι καὶ συσκιάσαι τὰ ἑκάστων ἁμαρτήματα.* Salluſtius: *Res ſecundæ mire ſunt vitiis obtentui*. Sic cum ſit præcipua in Thucydide virtus brevitas, hac eum *Salluſtius* vicit, & in ſuis eum caſtris cecîdit. Nam in ſententia Græca tam brevi habes, quæ ſalvo ſenſu detrahas. deme vel *συγκρύψαι*, vel *συσκιάσαι*, deme *ἑκάστων*, conſtabit ſenſus, etiamſi non æque comtus, æque tamen integer. At ex *Salluſtii* ſententia nihil demi ſine detrimento ſenſus poteſt. Titus autem Livius tam iniquus *Salluſtio* fuit, ut hanc ipſam ſententiam, & tamquam translatam, & corruptam dum transferretur, objiceret *Salluſtio*: nec amore Thucydidis facit, ut illum præferat; ſed laudat quem non timet: & facilius putat a ſe poſſe *Salluſtium* vinci, ſi ante a Thucydide vincatur.

L. Annæus Seneca Philoſophus Epiſt. cxiv. *pag.* 452.

Salluſtio vigente, amputatæ ſententiæ, & verba ante exſpectatum cadentia, & obſcura brevitas, fuere pro cultu. Arruntius vir raræ frugalitatis, qui hiſtorias belli Punici ſcripſit, fuit *Salluſtianus*, & in illud genus nitens.

& ibidem.

Quæ apud *Salluſtium* rara fuerunt, apud hunc (*Arruntium*) crebra ſunt, & pæne continua. nec ſine cauſſa. ille enim in hæc incidebat: at hic illa quærebat.

Quinctilianus lib. 2. *cap.* 5. *edit. Burm. pag.* 152.

Livius a pueris magis (*legendus*) quam *Salluſtius*: & hic hiſtoriæ majoris eſt auctor: ad quem tamen intelligendum jam profectu opus ſit.

Quinctilianus lib. 3. *cap.* 8. *pag.* 274.

Criſpus Salluſtius in Bello Jugurthino, & Catilinario nihil ad hiſtoriam pertinentibus principiis orſus eſt.

& lib. IV. *cap.* 2. *pag.* 330.

Vitanda etiam illa *Salluſtiana* (quamquam in ipſo virtutis locum obtinet) brevitas, & abruptum ſermonis genus: quod otioſum fortaſſe lectorem minus fallit, audientem tranſvolat, nec, dum repetatur, exſpectat *&c.*

& lib. VIII. *cap.* 3. *pag.* 689.

Nec minus noto *Salluſtius* epigrammate inceſſitur:

Et verba antiqui multum furate Catonis
Criſpe, *Jugurthinæ conditor hiſtoriæ.*

& lib. IX. *cap.* 3. *pag.* 804.

Ex Græco translata *Salluſtii* plurima: quale eſt, *vulgus amat fieri.*

& lib. X. *cap.* 1. *pag.* 886.

Neque illa *Salluſtiana* brevitas, qua nihil apud aures vacuas atque eruditas poteſt eſſe perfectius, apud occupatum variis cogitationibus judicem, & ſæpius ineruditum, captanda nobis eſt: neque illa Livii lactea ubertas ſatis docebit eum qui non ſpeciem expoſitionis ſed fidem quærit.

& ibidem, *pag.* 913.

At hiſtoria non ceſſerit Græcis; nec opponere Thucydidi *Salluſtium* verear: nec indignetur ſibi Herodotu æquari T. Livium, cum in narrando miræ jucunditatis, cla-

clariſſimique candoris, tum in concionibus, ſupra quam enarrari poteſt, eloquentem: ita dicuntur omnia cum rebus, tum perſonis accommodata: ſed affectus quidem, præcipue eos qui ſunt dulciores, ut parciſſime dicam, nemo hiſtoricorum commendavit magis. ideoque immortalem illam *Salluſtii* velocitatem diverſis virtutibus conſecutus eſt. Nam mihi egregie dixiſſe videtur Servilius Nonianus, *pares eos magis quam ſimiles*.

Quinctilianus lib. x. *cap.* 2. *pag.* 926.

(*Attici*) præciſis concluſionibus obſcuri, *Salluſtium*, atque Thucydidem ſuperant: triſtes ac jejuni Pollionem æmulantur: otioſi & ſupini, ſi quid modo longius circumduxerunt, jurant ita Ciceronem loquuturum fuiſſe.

& ibidem cap. 3. *pag.* 931.

Sane manifeſtus eſt (*Salluſtii*) ex opere ipſo labor.

Statius Papinius Lib. IV. *Sil.* 7. *verſ.* 53.

Sed tuas artes puer ante diſcat,
Omne quîs mundi ſenium remenſus,
Orſa *Salluſti* brevis, & Timavi
Reddis alumnum.

Martialis lib. XIV. *epigr.* 191.

Hic erit, ut perhibent doctorum corda virorum,
Primus Romana *Criſpus* in hiſtoria.

Cornelius Tacitus Annal. lib. 3. *cap.* 30.

C. *Salluſtius* rerum Romanarum florentiſſimus auctor.

Suetonius libro de Illuſtribus Grammaticis, cap. de Attejo Philologo.

Aſinius Pollio (*librum ſcripſit*) quo *Salluſtii* ſcripta reprehendit, ut nimia priſcorum verborum affectatione oblita.

& ibidem.

(*Philologus*) coluit poſtea familiariſſime *C. Salluſtium*, &, eo defuncto, Aſinium Pollionem: quos hiſtoriam componere aggreſſos, alterum breviario rerum omnium Romanarum, ex quibus quas vellet, eligeret, inſtruxit: alterum præceptis de ratione dicendi. Quo magis miror, Aſinium Pollionem crediſiſſe, antiqua eum verba & figuras ſolitum eſſe colligere *Salluſtio*, quum ſibi ſciat nil aliud ſuadere, quam ut noto civilique & proprio ſermone utatur: vitetque maxime obſcuritatem *Salluſtii*, & audaciam in translationibus.

& lib. eod. cap. de Lenæo.

(*Lenæus*) tanto amore erga patroni (*Pompeji*) memoriam exſtitit, ut *Salluſtium* hiſtoricum, quod eum oris probi animo inverecundo ſcripſiſſet, acerbiſſima ſatyra laceraverit, laſtaurum, & lurconem, & nebulonem, popinonemque appellans, & vita ſcriptiſque monſtroſum, præterea priſcorum, Catoniſque verborum ineruditiſſimum furem.

A. Gellius lib. 1. cap. xv. *Noct. Attic.*

Salluſtius novator verborum.

& lib. 3. cap. 1.

Salluſtius vel ſubtiliſſimus brevitatis artifex.

A. Gel-

A. Gellius lib. IV. *cap.* XV.

Elegantia orationis *Salluſtii*, verborumque fingendi & novandi ſtudium cum multa prorſus invidia fuit; multique non mediocri ingenio viri conati ſunt reprehendere pleraque & obtrectare: in quibus plura inſcite aut maligne vellicant. Nonnulla tamen videri poſſunt non indigna reprehenſione. *&c.*

& lib. x. *cap.* xx.

Salluſtius quoque proprietatum in verbis retinentiſſimus, conſuetudini conceſſit.

& lib. eod. cap. XXVI.

Aſinio Pollioni in quadam epiſtola, quam ad Plancum ſcripſit; & quibuſdam aliis *C. Salluſtii*.* iniquis dignum nota viſum eſt, quod in primo hiſtoriarum maris tranſitum tranſmiſſumque navibus factum, *tranſgreſſum* appellavit; eoſque qui fretum tranſmiſerant, quos *transfretaſſe* dici ſolitum eſt, *tranſgreſſos* dixit. *&c.*

& lib. XVII. *cap.* XVIII.

M. Varro in literis atque vita, fide homo multa & gravis, in libro quem ſcripſit *Pius aut de Pace*, *C. Salluſtium* ſcriptorem ſeriæ illius & ſeveræ orationis, in cujus hiſtoria notiones cenſorias fieri atque exerceri videmus, in adulterio deprenſum ab Annio Milone, loris bene cæſum dicit, &, quum dediſſet pecuniam, dimiſſum.

Apulejus in Apologia. edit. Amſt. an. 1624. *pag.* 323.

Quamcumque orationem ſtruxerit Avitus, ita illa erit undique ſui perfecte abſoluta, ut in illa neque Cato

gravitatem requirat, neque Lælius lenitatem, neque Gracchus impetum, nec Cæſar calorem, nec Hortenſius diſtributionem, nec Calvus argutias, nec parſimoniam *Salluſtius*, nec opulentiam Cicero.

Juſtinus Hiſt. lib. XXXVIII. *cap.* 30.

Pompejus Trogus in Livio, & in *Salluſtio* reprehendit quod conciones directas, pro ſua oratione operi ſuo inſerendo, hiſtoriæ modum exceſſerint.

Spartianus in Hadriano, *cap.* 16.

Amavit (*Hadrianus*) genus dicendi vetuſtum, controverſias declamavit. Ciceroni Catonem, Virgilio Ennium, *Salluſtium* Cælio prætulit: eademque jactatione de Homero, ac Platone judicavit.

Vopiſcus in D. *Aureliano*, *cap.* 2.

Nemo ſcriptorum, quantum ad hiſtoriam pertinet, non aliquid eſt mentitus: * in quo Livius, in quo *Salluſtius*, in quo Cornelius Tacitus, in quo denique Trogus, manifeſtis erroribus convincerentur. *&c.*

& in Probo, *cap.* 2.

Et mihi quidem id animi fuit, non ut *Salluſtios*, Livios, Tacitos, Trogos, atque omnes diſertiſſimos imitarer viros in vita principum & temporibus diſſerendis, ſed Marium Maximum, Suetonium Tranquillum, *&c.*

Auſonius in Protreptico verſ. 61.

Jam facinus, Catilina, tuum, Lepidique tumultum,

Ab

Ab Lepido & Catulo jam res & tempora Romæ
Orſus, bis ſenos ſeriem connecto per annos.
Jam lego civili miſtum Mavorte duellum,
Movit quod ſocio Sertorius exſul Ibero.

Feſtus Avienus in Ora Maritima, verſ. 32.

Interrogaſti, ſi tenes, Mæotici
Situs quis eſſet æquoris. *Salluſtium*
Noram id dediſſe, dicta & ejus omnibus
Præjudicatæ auctoritatis ducier,
Non abnuebam. Ad ejus igitur inclytam
Deſcriptionem (qua locorum formulam
Imaginemque, expreſſor efficax ſtili,
Et veritatis, pæne in obtutus dedit
Lepore linguæ) multa rerum junximus.

Macrobius Saturn. lib. 2. *cap.* 9.

Hæc *Salluſtius*, graviſſimus alienæ luxuriæ objurgator & cenſor.

& lib. v. *cap.* 1.

Quatuor ſunt, inquit Euſebius, genera dicendi: copioſum; in quo Cicero dominatur: breve; in quo *Salluſtius* regnat: ſiccum; quod Frontoni adſcribitur: pingue & floridum; in quo Plinius Secundus quondam, & nunc nullo veterum minor noſter Symmachus luxuriatur.

Symmachus lib. v. *Epiſt.* LXVIII.

Interea recuſo ſententiam quæ rem venaticam * ſervile ducit officium. Statuerit hoc ſcriptor (*Salluſtius*) ſtilo tantum probandus: nam morum ejus damna non ſinunt ut ab illo agendæ vitæ petatur auctoritas.

* *Sal-*

* *Salluſtius enim ſtatim in principio belli Catilinarii ſic ſcribit :* Non fuit conſilium , ſocordia atque deſidia bonum otium conterere ; neque vero agrum colendo , aut venando ſervilibus officiis intentum ætatem agere . *Vide etiam Jureti Miſcell. ad Symm. lib.* 5. *pag.* 167.

Sidonius Apollinaris in Panegyri Anthemii Aug. verſ. 190.

Qua *Criſpus* brevitate placet , quo pondere Varro ,
Quo genio Plautus , quo flumine Quintilianus ,
Qua pompa Tacitus numquam ſine laude loquendus .

& in Panegyri Narbonenſi , verſ. 150. *edit.* 2. *Sirmondi pag.* 402.

Et te (*canam*) multimoda ſatis verendum
Scriptorum numeroſitate , Varro ?
Et te , qui brevitate , *Criſpe* , polles ?
Et qui pro ingenio fluente nulli ,
Corneli Tacite , es tacendus ori ?

Vibius Sequeſter lib. de Fluminibus , in Euphrates .

Salluſtius auctor certiſſimus .

M. Victorinus in librum Cic. de Inventione .

Hiſtoria & brevis eſſe debet in expoſitione , & aperta , & probabilis , ut *Salluſtius* ſibi omnia in Catilina tribuit .

Lactant. Divinar. Inſtit. lib. 1. *cap.* XXI. *verſ.* 41.

Hanc totam opinionem *Salluſtius* reſpuit : voluitque ingenioſe interpretari , *&c.* Quantum erraverit homo eruditus , jam res ipſa declarat .

La-

Lactant. ibidem lib. 2. cap. XII. *verſ.* 12.

Quod quidem non fugit hominem nequam *Salluſtium*, qui ait: *Sed omnis noſtra vis in animo & corpore ſita eſt. animi imperio, corporis ſervitio magis utimur.* Recte, ſi ita vixiſſet, ut locutus eſt. Servivit enim fœdiſſimis voluptatibus; ſuamque ipſe ſententiam vitæ pravitate diſſolvit.

D. Hieronymus in Epitaphio Nepotiani ad Heliodorum.

Neque enim hiſtoriam propoſui ſcribere, ſed noſtras breviter flere miſerias. alioquin ad hæc merito explicanda & Thucydides, & *Salluſtius* muti ſint.

& lib. I. *adverſus Jovinianum.*

Cicero rogatus ab Hirtio ut poſt repudium Terentiæ, ſororem ejus duceret, omnino facere ſuperſedit, dicens: Non poſſe ſe uxori & philoſophiæ pariter operam dare. illa interim conjux egregia, & quæ de fontibus Tullianis hauſerat ſapientiam, nupſit *Salluſtio* inimico ejus, & tertio Meſſalæ Corvino, & quaſi per quoſdam gradus eloquentiæ devoluta eſt.

Idem de Locis Hebraicis, & ex eo Iſidorus Orig. lib. XIII. *cap.* XXI.

Salluſtius auctor certiſſimus.

D. Auguſtinus de Civitate Dei lib. I. *cap.* V.

Salluſtius nobilitatæ veritatis hiſtoricus.

& Epiſt. V. *ad Marcellinum.*

Salluſtius nobiliſſimus hiſtoricus.

Jo-

Joannes Sareſberienſis Policratici l. 3. cap. XII.

Unde & *Criſpo*, hiſtoricorum inter Latinos potiſſimo, ſed & ipſi Ciceroni placuit: *In malis factionem eſſe, quod in viris bonis vera amicitia eſt*.

Franciſcus Petrarcha.

Criſpus Salluſtius nobilis hiſtoricus veritatis (ſic enim de illo apud auctores veriſſimos ſcriptum video) quo fidelius res Africæ complecteretur, libros Punicos perquiſivit, peregrinamque linguam, per interpretem, flagranti ſtudio ſcrutatus eſt. quin & maria tranſgreſſus dicitur, ut oculis ſuis crederet de conditionibus locorum. Bellum Jugurthinum, Conjurationemque Catilinæ, compendioſo, & ad unguem, ut dici ſolet, caſtigato ſtylo complexus eſt. Sed nullo famoſior quam Hiſtoriarum libro, qui ætati quoque noſtræ, ne certum ejus ſileam dedecus, amiſſus eſt: veterum quidem teſtimonio illuſtris, apud nos ſolo jam nomine ſuperſtes.

Jul. Cæſ. Scaliger in Oratione pro Cicerone.

Id quod & *Salluſtius* omnium ſcriptorum numeroſiſſimus nuſquam aſpernatus eſt.

Et ibidem.

A *Salluſtio* autem brevitatem illam peti debere, cum ſcribis, neque quid velis intelligo, neque tam vulgi animo conceptam, adeo perſuaſam, adeo decantatam in illo viro brevitatem umquam comprehendi. Nam ſi, quoniam frequentibus aſyndetis utitur, aut quod

non

non longis periodis ambit argumenta rerum, properare tibi videtur, iſto tibi quoque pacto brevibus atque interceptis ſaltibus centum milliariorum iter minus longum videbitur, quam unius modo ſtadii intervallum, quod uno ſpiritu conſeceris. At contra videmus, *Salluſtium* ipſum, cum quid ſemel dicendum aſſumſit, adeo perſtare, ut ſæpenumero egredi videatur, *&c.*

Ibidem.

Neque vero *Salluſtium* politiſſimum auctorem rejiciunt (*Ciceroniani*), ſed anxium illud atque inſititium dicendi genus, ſed multa ſuperſtitioſa verba.

Idem lib. 3. *Poët. cap.* XCVI.

Ambitioſe igitur feciſſe videtur *Salluſtius* quibuſdam, quod Poëtarum more quum dicere orſus eſſet de Catilina, omiſſa ea narratione, repetit hiſtoriam ab ipſis ultimis Romæ rudimentis. Nos virum ſuo in genere præſtantem atque incomparabilem, cum recte tum neceſſario feciſſe judicamus: ut oſtenderet corruptam civitatem, cujus & pars eſſet Catilina nequam ipſe, & participes habere poſſet multos ſceleris ac nequitiæ ſuæ.

& lib. IV. *cap.* XXIV.

Quaſi vero commentarium ſcripſerit ille, non hiſtoriam pleniorem, qui ſit hiſtoriæ pater appellatus.

JOANNIS ALBERTI FABRICII BIBLIOTHECÆ LATINÆ

LIB. I. CAP. IX. DE

C. SALLUSTIO CRISPO.

Salluſtii ætas 1. *Scripta.* 2. *Interpretes antiqui deperditi* 3. *Editiones.* 4.

I. C. SALLUSTIUS CRISPUS (*a*) natus Amiterni, oppido Sabinorum, a Cæſare Dictatore Senatoriæ dignitati reſtitutus (*b*) evectuſque ad præturam, & præfectus (ſive potius expilator) Numidiæ, vitæ ipſe profligatæ, quantumvis in ſcriptis veritatis ſtudioſus & alienorum vitiorum Catonis ac Thucydidis exemplo acerbiſſimus inſectator, obiit quadriennio ante pugnam Actiacam, quæ commiſſa eſt anno

(a) *Alius Salluſtius Criſpus, noſtri ſororis filius, inventor æris quod ab eo Salluſtianum eſt appellatum. Plinius XXXIV. 2. Ad hunc Horatius libro II. Oda 2. Vide & Lipſium ad 1. Taciti Annal. no. 35. Fuit præterea Criſpus quidam Salluſtius, qui Tacitum, Apuleji Mileſiarum libros & Apologeticum recenſuit, ut notatum eſt in antiquis Codicibus Florentinis. De aliis* Salluſtiis *vide ſi placet Suidam, & Onomaſticon Glandorpii.*

(b) *Adi Hanckium V. C. de Rom. rerum ſcriptoribus lib. 1. c. VI. quod eſt de* Salluſtii *vita.* Salluſtii *effigiem e numo Reginæ Chriſtinæ habes in tomo tertio Theſauri Antiquitatum Græcarum Gronoviani.*

anno Urbis DCCXXIII. ante CHRISTUM XXXI.

II. Exſtant Thucydidea gravitate & acuta brevitate ſtyli, Catonianæque colore orationis ab eo deſcripta

1. *Bellum Jugurthinum*, contra Jugurtham Numidiæ Regem anno Urbis DCXLIII. ſeq. geſtum, de quo conſulendi ſunt viri docti ad Florum III. 1. ubi in editione Graviana Jugurthæ quoque imaginem in numo Syllæ contemplari poteris.

2. *Bellum Catilinarium* ſive *de Conjuratione Catilinæ* liber; quæ incidit in annum Urbis DCXCI. quo Cicero Conſul fuit, qui de Catilinæ ingenio videndus in Oratione pro Cœlio cap. V. ſeq. Hunc librum, quem ſeparatim cum commentario ſuo edidit *Theodorus* J. F. *Graſvvinkelius* Lugd. Bat. 1642. 12. prius ſcripſiſſe *Salluſtius* videtur, ſed Jugurthinum, quia prius geſtum eſt, præmittere placuit.

3. E *Sex* (*c*) *libris Hiſtoriarum* Populi Romani, a morte Syllæ quæ contigit M. Lepido & Q. Catulo coſs. Anno Urbis DCLXXVI. uſque ad Catilinæ conjurationem, *fragmenta* collecta a *Lud. Carrione* in ſua *Salluſtii* editione, & ab *Antonio Riccobono* ad calcem libri de Hiſtoria, Venet. 1568. 8. & Baſil. 1579. 8. pag. 163. 216. Sed Carrionis præſtat induſtria, quam fere editores Operum *Salluſtii* ſequuntur. Ob hoc potiſſimum opus Lucullo inſcriptum; *Salluſtius* Martiali XIV. 191. audit *Romana primus in hiſtoria*.

4. *Duæ Orationes* (ſive *Epiſtolæ* potius) *de Rep. Ordinanda* ad Cæſarem miſſæ, cum in Hiſpanias proficiſceretur contra Petrejum & Afranium victo Cn. Pompejo. Has *Salluſtii* eſſe citra cauſſam negavit Carrio, ceterum tam de *Salluſtio* meritus haud male, quam non bene Julius Pomponius Lætus. Quicquid enim ferme adver-

(c) *Male alii libros XI. vel IX. computant.*

verſus Codicum fidem in *Salluſtio* immutatum eſt, id Pomponio huic tribui debere notat Voſſius de Hiſt. Latinis lib. III. pag. 615. Duas haſce Orationes ſeparatim notis illuſtravit *Chriſtophorus Colerus*, Ambergæ 1599. 8. *Jo. Loccenius*, Lipſ. 1673. 8.

5. *Declamatio in Catilinam*, & alia *in Ciceronem*, Porcii Latronis potius aut Vibii Criſpi, vel alterius non inſulſi Rhetoris antiqui quam *Salluſtii* eſſe creditur a viris doctis. Vide Voſſium lib. III. de vitiis ſermonis cap. VI.

III. *Salluſtii* Hiſtorias e veteribus Grammaticis illuſtraverat *Aſper* & *Statilius Maximus*, laudati a Chariſio: Hiſtoriarum pariter libros & bellorum Jugurthini & Catilinarii (ita enim intelligo vocabulum βελλῶν) *Græce* interpretatus erat *Zenobius* Suida teſte. Sed hæc omnia hodie deſiderantur, perinde ut Aſinii Pollionis liber quo *Salluſtii* ſcripta ut nimis priſcorum verborum affectatione oblita reprehendit teſte Suetonio in Grammaticis cap. 20.

IV. Non reperio antiquiorem *Salluſtii* editionem Venetis, 1470. 1474. fol. & Pariſienſi eodem A. 1474. 4. quam in membrana excuſam memorat Chevillierius de origine typographiæ Pariſienſis pag. 36.

Ex recognitione Julii Pomponii Læti, cum commentario Laur. Vallæ & Jo. Chryſoſtomi Soldi *Salluſtius* prodiit Venet. 1491. fol. 1493. & 1546. fol.

Lugd. 1496. 4. literis Gothicis.

Cum notis Badii Aſcenſii, Pariſ. 1504. fol. Lugdun. 1506. parvo fol.

Editiones *Aldinæ* A. 1509. & 1521. 8. Antvverpienſes A. 1522. 4. 1543. 8. Argentoratenſis A. 1524. 4.

Cum Melanchthonis & Jac. Bononienſis notis, Colon. 1536. 8. Lugd. 1538. 8. 1549. 8. & 1556. 12.

Cum Jo. Rivii caſtigationibus, Lipſiæ 1539. 8. 1542. 8.

Cum variis lect. edente *Rob. Stephano*, Pariſiis 1544. 8.

Edi-

Editio Romana A. 1550. fol.

Salluſtius apud Seb. Gryphium, Lugd. 1551. 12.

Cum Aldi Manutii, Paulli F. ſcholiis, Romæ 1563. 8. Antvv. 1564. 8.

Cum notis Vallæ, Badii, Soldi, Marliani, Rivii, & Glareani, Venet. 1565. fol. 1590. fol.

Cum Notis Vallæ, Omniboni Leoniceni, Badii Aſcenſii, Barthol. Zanchii, Soldi, Vincentii Caſtilionei, Jacobi Bononienſis, Rivii, & Glareani, Baſil. 1564. fol.

Cum notis Cypriani a Popma, Lovanii 1572. 12.

E MS. Bibl. Mediceæ recenſitus a *Petro Victorio*, Florentiæ. 1576. 8. apud Juntas.

Præ ceteris de *Salluſtio* præclare promeritus *Ludovicus Carrio* eſt, nam is fragmenta e libris ſex hiſtoriarum diligenter collegit, ac deinde *Salluſtii* ſcripta, quæ ſuperſunt, multis millibus, ut profitetur, locis meliora edidit, illuſtravitque notis, Antvv. 1573. & 1579. 8. apud Chriſtoph. Plantinum, qui præter Rivii, Manutii, Popmæ, ac Carrionis ſcholia, addidit etiam notas *Jani Douſæ* ad fragmenta, cum aliquot fragmentorum acceſſione antea non editorum, A. 1580. 8.

Cum notis Glareani, Carrionis, & Jac. Bononienſis, & Ulr. Hutteni floſculis, Baſil. 1590. 8. 1606. 8.

Cum ſcholiis Aldi Manutii, Cypriani a Popma, & Lud. Carrionis, Pariſ. 1574. 8. & Lugd. 1576. 12. apud Ant. Gryphium, & 1601. 12. apud Jacobum Stoer.

Fulvii Urſini notæ ad *Salluſtium*, Cæſarem *&c.* Antvv. 1595. 8. apud Plantin.

Cum notis Chriſtoph. Coleri, Norimb. 1599. 8.

Cum notis Eliæ Putſchii, & Petri Ciacconii. Lugd. Bat. 1602. 8. apud Plantin. Prodierat etiam cum notis Ciacconii, apud Rapheleng. Lugd. Bat. 1594. 8.

M. *Antonii Mureti* notæ. Ingolſtadii 1604. 8.

Leidenſis editio A. 1612. 4. quæ cum Metaphraſi (Belgica credo) MS. fuit in Bibl. P. Francii V. C.

Salluſtius , & L. Cornelii Siſennæ fragmenta cum notis Auſonii Popmæ , Franequeræ 1619. 8.

Ex recenſione Jo. Philippi Parei , Francof. 1622. 8. cum notis .

Cum commentariis Paulli Benii Eugubini , Venetiis 1624. 4.

Cum vita *Salluſtii* a Chryſoſt.Soldo, & Pomponio Læto ſcripta , monitis politicis, ethicis , militaribus, aliiſque : Ciceronis Catilinariis orationibus , & Hiſtoricorum veterum fragmentis (*d*) ab Auſonio Popma collectis , Lugd. Bat. 1634. & 1645. Amſt. 1658. 1665. 1669. & 1675. 12.

Salluſtius cum notis *Danielis Parei* , Franc. 1649. 12.

Ex Jo. Iſaaci Pontani recenſione , Amſt. 1649. forma minore .

Jo. Georgii Beſſereri Electa , ſive Florilegium elegantiarum *Salluſtianarum* . Francoſ. 1656. 12.

Salluſtius ex recenſione Rutgeri Hermannidæ , Amſt. 1661. 12. 1666. 12.

Chriſtophori Adami Ruperti Obſervationes in *Salluſtium* civiles , morales , philologicæ , Norimbergæ 1671. 8.

Cum notis Jo. Minelli , Roterd. 1653. 8. Hagæ Com. 1685. 12. Roterd. 1699. 12.

Dan. Hartnaccii , Dresdæ 1676. 12.

Jo. Vorſtii , Lipſiæ 1677. 12.

Samuelis Groſſeri , Dresdæ 1699. 12.

Cum notis Chriſtiani Junckeri , ad modum Minelli , Lipſ. 1706. 12.

Inter editiones *Salluſtii* præſtant *Gruteriana* Francof. 1607. 8. cum Jo. Rivii , Henr. Loriti Glareani , Aldi

(d) *De his fragmentis dicetur infra libro IV. cap.* 4.

Aldi Manutii, Lud. Carrionis, Cypriani a Popma, Jani Mellerii Palmerii, Petri Ciacconii, Fulvii Urſini, Eliæ Putſchii, Jani Douſæ, & Jani Gruteri caſtigationibus, & notis integris.

Thyſianæ, cum ſelectis variorum, atque Antonii Thyſii obſervationibus, Lugd. Bat. 1649. & 1659. 8.

Gronoviana e recenſione Jo. Frid. Gronovii, cum ejuſdem & variorum notis, ibid. 1665. 1677. 8. & *Amſtelodamenſis* 1686. & 1690. 8. cum integris notis Rivii, Manutii, P. Ciacconii, Fulv. Urſini, & Eliæ Putſchii, ac ſelectis Gruteri, Glareani, Cypriani a Popma, Carrionis, Douſæ, & aliorum, Janique Mellerii Palmerii ſpicilegiis.

Pariſienſis in uſum Delphini, adornante *Daniele Criſpino*, A. 1674. 4. recuſa Lond. 1697. 8. Brevi denique inſignem *Salluſtii* editionem dabunt eruditi Cantabrigienſes.

* * *

Anglice Salluſtium vertit Eliſabetha, Angliæ Regina, teſte Guil. Cambdeno, & in præf. ad Opera Regis Jacobi I. Richardo Montacutio.

Gallice Jo. Bauduinus, Pariſ. 1617. 4. poſt Ambroſium Giraldum, Pariſ. 1539. 8. & Petrum Meigretum, ibid. fol. & Lugd. 1556. 12. Ne dicam de Orationibus ad Cæſarem, & adverſus Cic. quas interpretatus eſt Petrus Saliat, Pariſ. 1537. 8. & Steph. le Blanc. ib. 1545. 12.

Germanice Balthaſar Kindermann, Wittebergæ 1662. 8.

Belgice, Roterd. 1657. 12.

Hiſpanice Emanuel Svveiro, Antvv. 1615. 4.

Italice Auguſtinus Ortica, Venet. 1518. 8. *&c.*

SUPPLEMENTUM

Ejuſdem Capitis ex noviſſima editione.

NUmum ornatum *Salluſtii* effigie edidit primum Fulvius Urſinus cum inſcriptione SALUSTIUS AUTOR. Annotat porro Jo. Faber numum illum fuiſſe contorniatum, *Autoris* vero vocabulum obſervat in illo aliter accipi quam ab ipſo *Salluſtio*, qui cap. 3. Catilinar. auctorem rerum a ſcriptore diſtinguit. Inſcriptiones etiam antiquiores, & ætati *Salluſtii* vicinæ nomen illud non cum ſimplici, ſed geminata litera LL. efferunt, unde concludit Faber, illum numum diu poſt *Salluſtii* ætatem cuſum eſſe, & fortaſſe tunc quum aliorum quoque illuſtrium virorum numi eadem forma ſunt percuſſi. Conſtat autem ejuſcemodi numos, quibus memoria veterum clarorum virorum conſervabatur, cœpiſſe cudi poſt Conſtantinum Magnum, & maxime ſub Honorio. Dolebat illuſtris Vir Gisbertus Cuperus non proditam ab Urſino partem numi averſam, niſi nudam fortaſſe reperit. Etiam Carolus Patinus edidit numum, in quo circa caput viri barbatum & nudum legitur SALUSTIUS AUTOR. Illum vero neutiquam referendum putat ad ſcriptorem belli Jugurthini; ſed putat pertinere ad *Salluſtium* qui cum Leontio conſul fuit Anno U. C. MXCVI. CHRISTI CCCXLIV. imperantibus Conſtantino juniore, Conſtantio & Conſtante, qui conſul certe a Zabarella *Salluſtius Autor* cognominatur. Fuit & *Criſpus Salluſtius* junior, de quo intelligendum quod in priſcis Taciti & Appuleji codicibus ajunt reperiri: *Ego* Criſpus Salluſtius *legi & emendavi Romæ Fœlix Olybrio & Probino Coſs. in foro Martis controverſias declamans Oratori Enlebechio*. Non plane intel-

intelligo quid hæc verba ſibi velint, nec quo tempore Olybrius com Probino conſulatum geſſerit: licet Olybrium conſulem fuiſſe conſtat A. C. 526. ante Mavortium, quem in emendando Horatio Felix * Orator urbis Romæ adjuvit.

De *Salluſtio* veteri Hiſtorico conferre licebit Dan. Guil. Molleri diſſertationem editam Altdorfii 1684. & orationem Chriſtophori Coleri, Norimb. 1598. 8. Citatur *Salluſtius* a Græco ſcriptore Jo. Antiocheno in excerptis Peireſcianis pag. 393. Καὶ Σαλλούστιος ὁ Ῥωμαῖος συγγραφεὺς ἔφη καλοῖς αὐτὸν (τὸν Σύλλαν) ἐγχειρήμασι κάκιστον ἐπιτετυχέναι τὸ τέλος.

Codicem MStum *Salluſtii* repertum in cœnobio Benedictinorum Martisburgenſi Jo. Rivius utendum ſe accepiſſe teſtatus eſt a Georgio Fabricio diſcipulo ſuo. MSti ſui Codicis, qui Reineſii olim fuit, meminit Conradus Samuel Schurzfleiſchius præfat. ad Orthographiam latinam. Habeo & ipſe binos *Salluſtii* Codices non contemnendos, deſcriptos in membrana, atque in his unum antiquiſſimum. Ambos nactus ſum e Bibliotheca V. C. Marquardi Gudii. Ex eadem ad me pervenerunt quoque lectiones duorum Codicum membranaceorum Cathedralis Eccleſiæ Remenſis quas enotavit idem vir doctiſſimus, teſtatus priorem forma oblongiore ut quartam paullo excederet, ſcriptum Anno M. C. ſexageſimo octavo, indictione prima. Librarius nomen ſuum prodidit his verbis: *Omnes qui lecturi eſtis orate pro Matthæum ſcriptorem, ut DEum ſemper habeat propitiatorem.* Alter membranaceus in quarto, annorum amplius ſeptingentorum.

Laudat Quintilianus X. 1. pag. 886. *Salluſtianam brevitatem*, qua nihil apud aures vacuas atque eruditas poſſit eſſe perfectius: & pag. 914. *immortalem Salluſtii velo-*

* *Vide Petri Relandi faſtos Conſulares pag.* 696.

velocitatem, quam diverſis virtutibus Livius ſit aſſecutus: tamen Conciones a *Criſpo* frequentiores longioreſque, atque, ut ipſi quidem videtur, inſipidiores Hiſtoriæ inſperſas moleſte fert V. C. Nicolaus Hieronymus Gundlingius præfat. ad Nic. Burgundi Hiſt. Belgicam. Fuit hoc ab aliis etiam reprehenſum, licet notum itidem ſit, quid excuſando illi mori eloquentiam in hiſtoria oſtentandi, lectoremque delectandi, vel morandi, ab aliis reſponſum fuerit. Sane licebit properanti tetrico & faſtidioſo lectori illas orationes veluti ſcopulos præternavigare, dum interim aliis quibus lectu dignæ, & inſignium documentorum plenæ videntur, ex iiſdem voluptatem capere & fructum permiſerint.

Ex libris Punicis *Hiempſalis* nonnulla de ſitu Africæ tradit *Salluſtius* belli Jugurthini c. XVII. ſeq.

De Catilinæ indole & moribus conſulendus etiam Cicero Orat. 3. in Catilinam cap. 7. & *Salluſtius* ipſe cap. V. Catilinar.

Fragmenta ex ſex libris Hiſtoriarum *Salluſtii* collegit præter Carrionem & Riccobonum Aldus Manutius Pauli F.

Duas Orationes ſive Epiſtolas *de Rep. Ordinanda*, cum Oratione *in Ciceronem* Gallice vertit Petrus Saliat, Pariſ. 1537. apud Simonem Colineum. Hanc in Ciceronem, quam cum declamatione in Catilinam Porcio Latroni, vel Vibio Criſpo alii tribuunt (confer Petrum Victorium XV. 3. Var. Lect.) ad *Salluſtium* auctorem ex Quintiliani IV. 1. Inſtitutt. Orator. refert Paullus Colomeſius.

Veterem interpretem in *Salluſtii* Catilinariam ex membranis Paulli Stephani, laudat Goldaſtus notis ad Eginhardum pag. 175.

Junium Maximum Salluſtii Hiſtorias in *compendium* miſiſſe innuit Statius IV. 4. Silvarum. Græca *Salluſtii* verſione uſus Stephanus Byz. in ἄζιλις. *Vitam Salluſtii* ſcri-

ſcriptam ab *Aſconio Pediano* laudat vetus Horatii Scholiaſtes ad lib. 1. Sat. 2.

Princeps *Salluſtii* editio eſt Veneta A. 1470. fol. per Vindelinum Spirenſem, cum hoc ad calcem tetraſticho, ex quo numerus impreſſorum voluminum cognoſcitur:

Quadringenta dedit formata volumina Criſpi
Nunc, Lector, Venetis Spirea Vindelinus.
Et calamo libros audes ſpectare notatos,
Ære magis quando litera ducta nitet?

Salluſtius Pariſiis in 4. ſine anni nota, & Venetiis apud Jo. de Colonia & Jo. Menthen. 1474. fol. Valentiæ Anno 1475. 4. excuſus occurrit Romæ in Bibl. Barberina. *Salluſtius* opera & impenſa Philippi Petri, ſine loci notatione 1478. fol. & Venet. 1481. fol. per Baptiſtam de Tortis, & Mediolani 1482. fol. per Leonardum Pachel & Uldericum Scinzenzeller. Editionibus Venetis A. 1470. 1478. & 1490. uſum ſe teſtatur V. C. Joſephus Waſſe.

Editio *Salluſtii* Romana 1490. in 4. per Magiſtrum Eucharium Silber, alias Franck, fuit Neapoli in Bibl. Joſephi Valletæ. Exſtat & Lipſienſis in fol. ſine anni nota. Habeo & Catilinarium *Salluſtii* ex perantiqua editione in 4. ſine loci ſignificatione & temporis. Hinc memoranda illa Anni 1492. per Theodor. Ragazonum.

Ex Læti recognitione, cum Laur. Vallæ commentario in Catilinarium, & Jo. Chryſoſtomi Soldi in Jugurthinum Venet. 1496. fol. per Philippum Pincium. Tho. Reineſius Epiſt. 50. ad Rupertum, pag. 457. *Quicquid in Salluſtio contra veterum Codicum fidem immutatum eſt, id Læti importunæ diligentiæ tribuunt docti.* At Jo. Cuſpinianus in Epiſtola præmiſſa Floro a ſe emendato Viennæ 1511. 4. diſerte teſtatur, typographos *Criſpi Salluſtii* opuſcula a Pomponio Læto correcta ementitos. Confer Diarium Venetum, *Giornale de' Letterati d' Italia*, Tom. XXII. pag. 391. ſeq.

Vene-

Venetiis 1500. fol. cum commentario Laur. Vallæ in Catilinarium, & Omniboni Leoniceni: & Jo. Chryſoſtomi Soldi in Jugurthinum.

Cum notis *Badii*, Pariſ. 1508. 4. 1514. 4.

Venetiis 1521. per Bernardum Viani, Vercellenſem.

Henrici Loriti Glareani. Baſil. 1538. 8.

Lugdun. 1545. 12.

In Catilinam Salluſtianum *Barthol. Zanchii* commentarius. Venet. 1554. 8.

Salluſtius Venetiis 1559. fol. cum explanatione Aſcenſii, & variorum notis.

Salluſtius cum notis *Aldi Manutii*, qui fragmenta a ſe collecta addidit. Venet. 1557. 1567. 1588. 8. Romæ 1563. Antvverp. 1564. 8. apud Plantin.

Editioni Baſileenſi Anno 1564. fol. cum variorum commentariis adjunctus *Conſtantii Felicii Durantini* JCti liber de conjuratione Catilinæ ad Leonem X.

Lud. Carrionis Salluſtius recuſus Antvverp. 1579. 8. apud Chriſtoph. Plantinum, qui addidit notas Jani Douſæ ad fragmenta librorum hiſtoriarum, cum acceſſione fragmentorum aliquot eatenus non editorum.

Cum notis *Petri Ciacconii*. Lugd. Bat. 1594. 8. & *Eliæ Putſchii* ibid. 1602. 8.

M. Antonii Mureti notæ, una cum animadverſ. ad Tacitum, Ingolſtadii 1604. 8.

Cum veterum Hiſtoricorum fragmentis excuſus *Salluſtius* Venet. 1649. apud Juntas & Babam 12.

In *Salluſtii* primordia commentatio *Ludovici Liebbardi*. Beruthi 1664. 4.

Salluſtius cum varior. notis ex edit. *Antonii Thyſii* Lugd. Bat. 1654. 8.

Salluſtius Salmur. 1673. 12. curante, ut ſuſpicor, *Tan. Fabro*.

Danielis Criſpini Salluſtium in uſum Delphini illuſtratum recuderunt Londinenſes 1697. & 1715. 8.

Cum

Cum notis integris Glareani, Rivii, Ciacconii, Gruteri, Carrionis, Manutii, Putſchii, Douſæ, & ſelectis Caſtilionei, Cornelii & Auſonii Popmæ, Jani Mellerii Palmerii, Fulvii Urſini, J. Frid. Gronovii, Petri Victorii, &c. ex recenſione & cum indicibus locupletibus (inprimis dictionum & phraſium) notiſque eruditis perpetuis *Joſephi Waſſe*, Collegii Reginæ apud Cantabrigienſes Socii, & illuſtriſſimi Ducis de Kent a ſacris domeſticis. Editio præ cæteris inſignis atque luculenta, Cantabrigiæ 1710. 4. cui præmiſſa eſt vita *Salluſtii* ſcripta a Joan.Clerico,* & adjuncta *Fragmenta Vett. Hiſtoricorum*, notis Auſonii Popmæ illuſtrata, Julii item Exſuperantii libellus, & declamatio in Catilinam, quam Porcio Latroni tribui ſupra jam dictum eſt.

Salluſtius ex *Michaëlis Maittaire* recenſione ** Lond. 1713. 12. Et cum ſelectis variorum annotationibus, Rothomagi 1717. 12. & cum expoſitione notiſque Germanicis in uſum tironum, Gabriele Schümanno, ni fallor, auctore, vel Leonhardo Chriſtophoro Kühl, Conrectore Scholæ Aſcanienſis. Hallæ 1717. 12.

Jac. Tollii Salluſtius, quem promiſit notis ad Fortuita, non vidit lucem.

Caſparis Panſæ a Rangenburg, Conſiliarii regiminis Auſtriæ ſuperioris, obſervationes & notæ ad *Salluſtium* ineditæ memorantur a Lambecio lib. 2. de Bibl. Vindobonenſi pag. 998. *Salluſtium* illuſtrare etiam conſtituerat *Theophilus Hogerſius*, primo Profeſſor Hiſtoriarum, deinde Conſul Daventrienſis: quo morte prævento hanc provinciam in ſe ſuſcepit *Jo. Bouvverſius*, in ejuſdem Urbis celeberrimæ Gymnaſio Hiſtor. Profeſſor, adhibito Codice MS. bonæ notæ qui in illa urbe aſſer-

* *Confer ejus Bibliothecam ſelectam* T.21. *p.* 339.
** *Bibl. ancienne & moderne* T. V. *p.* 127.

aſſervatur, ut ad me ſcripſit illuſtris Vir Gitbertus Caperus, teſtatus ſimul ſcholia & obſervationes Hogerſii ad ſe perveniſſe, & ſe quoque notas in *Salluſtium* atque in his nonnullas uberiores concinnaſſe. Inter libros *Joach. Borgheſii*, quos ad prælum paratos Grœningæ A. 1666. moriens reliquit, † eſt quoque Index Philologicopoliticus in *Salluſtium*.

Reinerſi Neubuſii Electa Senecana, & *Salluſtiana* Amſt. 1646. 12.

In Crucimannii Bibliotheca Gallica video *Gallicos Salluſtii* interpretes memorari Andream Bovivum, Antonium Divinum, & pag.295. Ludovicum Maigretum. Jo. Bauduini ſive Balduini Gallica interpretatio prodiit etiam Pariſ. 1629. 1663. 12. Exſtant & recentiores *Salluſtii* verſiones Gallicæ tres, una Teilii, altera Caſſagnii, Academiæ Regiæ Gallicæ Socii, & tertia bis jam excuſa Abbatis Maſſoni. Pariſ. 1716. 12. Vide Ephemerides Pariſienſes A. 1716. menſe Junio p. 670. & Memorias Trevoltinas A. 1717. pag. 665. *Græce* etiam *Salluſtium* vertiſſe & Celſum traditur eruditus vir Benedictus Averanius Florentinus A. 1707. defunctus.

Verſiones *Germanicæ* * Wilhelmi de Calchum Lohauſenii, Bremæ 1629. 4. cum notis: & Danielis Albini, Hamb. 1663. 8.

Italica Auguſtini Urticæ, Venet. 1523. 1545. 8.

Hiſpanica Emanuelis Svveiro, Antvverp. 1554. 8. *&c.*

Er-

† *Bibl. choiſie de Mr le Clerc* T. *XXIV. p.* 232. *ſeq.*

* *Salluſtius Germanicus Colon.* 1654. 12. *editus non verſionem Germanicam Salluſtii, ſed deſcriptionem belli Sveco Gallico Germanici ab A.* 1618. *ad* 1654. *geſti continet.*

Errata ſic corrigito.

Pag. 24. *lin.* 6.	antequam	ante quam
52. 3.	indies	in dies
56. 28.	*Caput* XV. *incipere debuit ab illis verbis quæ ſunt in fine capitis præcedentis :* Ceteri reges, aut bello victi *&c.*	
119. 35.	repetere magis	repetere : magis
152. 24.	de in	dein
178. 29.	κρί૪	κρι૪͂
288. 35.	XILX.	IIL.
314. 33.	Die ? hanc	Die' hanc
	Quintil. cap. 4.	*Quintil. lib.* 9. *cap.* 4. *pag.* 841.

Quæ tamen errata fere omnia ex Waſſeana Editione promanarunt.

C. CRIS-

C. CRISPI
SALLUSTII
QUÆ EXSTANT
OMNIA.

C. CRISPI SALLUSTII BELLUM CATILINARIUM

SIVE DE

CONJURATIONE CATILINÆ.

OMNIS homines qui ſeſe ſtudent præſtare ceteris animalibus, ſumma ope niti decet, ne vitam ſilentio tranſeant, veluti pecora; quæ natura prona, atque ventri obedientia finxit. Sed noſtra omnis vis in animo & corpore ſita eſt. Animi imperio, corporis ſervitio magis utimur. alterum nobis cum diis, alterum cum belluis commune eſt. Quo mihi rectius eſſe videtur, ingenii, quam virium opibus gloriam quærere; &, quoniam vita ipſa, qua fruimur, brevis eſt, memoriam noſtri quam maxume longam efficere. Nam divitiarum & formæ gloria, fluxa atque fragilis eſt: virtus, clara æternaque habetur. Sed diu magnum inter mortalis certamen fuit, vine corporis, an virtute animi, res militaris magis procederet. Nam & prius quam

incipias, conſulto, & ubi conſulueris, mature facto opus eſt. ita utrumque per ſe indigens, alterum alterius auxilio veget.

II. Igitur initio reges (nam in terris nomen imperii id primum fuit) diverſi, pars ingenium, alii corpus exercebant. etiam tum vita hominum ſine cupiditate agitabatur: ſua cuique ſatis placebant. Poſtea vero quam in Aſia Cyrus, in Græcia Lacedæmonii & Athenienſes, cœpere urbes, atque nationes ſubigere; lubidinem dominandi, cauſſam belli habere; maxumam gloriam in maxumo imperio putare: tum demum periculo atque negotiis compertum eſt, in bello plurimum ingenium poſſe. Quod ſi regum atque imperatorum animi virtus in pace ita, ut in bello, valeret, æquabilius atque conſtantius ſeſe res humanæ haberent: neque aliud alio ferri, neque mutari ac miſceri omnia cerneres. Nam imperium facile iis artibus retinetur, quibus initio partum eſt. Verum ubi pro labore deſidia, pro continentia & æquitate lubido atque ſuperbia invaſere; fortuna ſimul cum moribus immutatur. Ita imperium ſemper ad optumum quemque a minus bono transfertur. Quæ homines arant, navigant, ædificant, virtuti omnia parent. Sed multi mortales, dediti ventri atque ſomno, indocti, incultique, vitam ſicuti peregrinantes tranſigere. quibus profecto, contra naturam, corpus voluptati, anima oneri fuit. Eorum ego vitam mortemque juxta æſtumo; quoniam de utraque ſiletur. Verum enimvero is demum mihi vivere, atque frui anima videtur, qui aliquo negotio intentus, præclari facinoris, aut artis bonæ famam quærit. Sed in magna copia rerum, aliud alii natura iter oſtendit.

III. Pulchrum eſt bene facere reipublicæ: etiam bene dicere haud abſurdum eſt. Vel pace, vel bello clarum fieri licet. & qui fecere, & qui facta aliorum ſcri-

ſcripſere, multi laudantur. Ac mihi quidem, tametſi haudquaquam par gloria ſequatur ſcriptorem, & auctorem rerum; tamen in primis arduum videtur res geſtas ſcribere: primum, quod facta dictis ſunt exæquanda: dehinc quia plerique, quæ delicta reprehenderis, malevolentia & invidia dicta putant: ubi de magna virtute atque gloria bonorum memores; quæ ſibi quiſque facilia factu putat, æquo animo accipit: ſupra ea, veluti ficta pro falſis ducit. Sed ego adoleſcentulus initio, ſicuti plerique, ſtudio ad rempublicam latus ſum: ibique mihi adverſa multa fuere. Nam pro pudore, pro abſtinentia, pro virtute; audacia, largitio, avaritia, vigebant. quæ tametſi animus aſpernabatur, inſolens malarum artium, tamen inter tanta vitia imbecilla ætas, ambitione corrupta, tenebatur. Ac me, cum ab reliquorum malis moribus diſſentirem, nihilominus honoris cupido eadem, quæ ceteros, fama, atque invidia vexabat.

IV. Igitur ubi animus ex multis miſeriis, atque periculis requievit, & mihi reliquam ætatem a republica procul habendam decrevi; non fuit conſilium ſecordia atque deſidia bonum otium conterere: neque vero agrum colendo, aut venando, ſervilibus officiis intentum, ætatem agere; ſed, a quo incœpto ſtudioque me ambitio mala detinuerat, eodem regreſſus ſtatui res geſtas populi Romani carptim, ut quæque memoria digna videbantur, perſcribere: eo magis quod mihi a ſpe, metu, partibus reipublicæ animus liber erat. Igitur de Catilinæ conjuratione, quam veriſſume potero, paucis abſolvam. Nam id facinus in primis ego memorabile exiſtumo, ſceleris atque periculi novitate. De cujus hominis moribus pauca prius explananda ſunt, quam initium narrandi faciam.

V. L. CATILINA, nobili genere natus, fuit magna vi & animi & corporis, ſed ingenio ma-

lo pravoque. Huic ab adoleſcentia bella inteſtina, cædes, rapinæ, diſcordia civilis, grata fuere: ibique juventutem ſuam exercuit. Corpus patiens inediæ, vigiliæ, algoris, ſupra quam cuique credibile eſt. Animus audax, ſubdolus, varius, cujus rei libet ſimulator ac diſſimulator, alieni appetens, ſui profuſus; ardens in cupiditatibus. ſatis loquentiæ, ſapientiæ parum. Vaſtus animus immoderata, incredibilia, nimis alta ſemper cupiebat. Hunc poſt dominationem L. Sullæ, lubido maxuma invaſerat reipublicæ capiundæ: neque, id quibus modis aſſequeretur, dum ſibi regnum pararet, quidquam penſi habebat. Agitabatur magis magiſque in dies animus ferox inopia rei familiaris, & conſcientia ſcelerum: quæ utraque his artibus auxerat quas ſupra memoravi. incitabant præterea corrupti civitatis mores, quos peſſuma ac diverſa inter ſe mala, luxuria atque avaritia vexabant. Res ipſa hortari videtur, quoniam de moribus civitatis tempus admonuit, ſupra repetere, ac paucis inſtituta majorum domi militiæque, quo modo rempublicam habuerint, quantamque reliquerint: ut paullatim immutata, ex pulcherruma & optuma peſſuma ac flagitioſiſſuma facta ſit, diſſerere.

VI. URBEM Romam, ſicuti ego accepi, condidere atque habuere initio Trojani; qui, Ænea duce, profugi, ſedibus incertis vagabantur; cumque his Aborigines, genus hominum agreſte, ſine legibus, ſine imperio, liberum atque ſolutum. Hi poſtquam in una mœnia convenere, diſpari genere, diſſimili lingua, alii alio more viventes, incredibile memoratu, quam facile coaluerint. ſed poſtquam res eorum civibus, moribus, agris aucta, ſatis proſpera, ſatiſque pollens videbatur; ſicuti pleraque mortalium habentur, invidia ex opulentia orta eſt. Igitur reges, populique finitimi bello tentare: pauci ex amicis auxilio

lio eſſe. nam ceteri, metu perculſi, longe a periculis aberant. At Romani domi militiæque intenti feſtinare, parare, alius alium hortari; hoſtibus obviam ire; libertatem, patriam, parenteſque armis tegere. Poſt, ubi pericula virtute propulerant, ſociis atque amicis auxilia portabant; magiſque dandis, quam accipiundis beneficiis amicitias parabant: imperium legitimum, nomen imperii regium habebant: delecti, quibus corpus annis infirmum, ingenium ſapientia validum erat, reipublicæ conſultabant. hi, vel ætate, vel curæ ſimilitudine, patres appellabantur. Poſt, ubi regium imperium, quod initio conſervandæ libertatis atque augendæ reipublicæ fuerat, in ſuperbiam dominationemque convertit; immutato more, annua imperia, binoſque imperatores ſibi fecere. eo modo minume poſſe putabant per licentiam inſoleſcere animum humanum.

VII. Sed ea tempeſtate cœpere ſe quiſque magis extollere, magiſque ingenium in promtu habere. Nam regibus boni quam mali ſuſpectiores ſunt: ſemperque his aliena virtus formidoloſa eſt. Sed civitas, incredibile memoratu eſt, adepta libertate, quantum brevi creverit. tanta cupido gloriæ inceſſerat. Jamprimum juventus, ſimul ac belli patiens erat, in caſtris per laborem uſu militiam diſcebat: magiſque in decoris armis, & militaribus equis, quam in ſcortis atque conviviis, lubidinem habebat. Igitur talibus viris non labor inſolitus, non locus ullus aſper, aut arduus erat, non armatus hoſtis formidoloſus: virtus omnia domuerat: ſed gloriæ maxumum certamen inter ipſos erat. Se quiſque hoſtem ferire, murum aſcendere, conſpici, dum tale facinus faceret, properabat. eas divitias, eam bonam famam magnamque nobilitatem putabant: laudis avidi, pecuniæ liberales erant: gloriam ingentem, divitias honeſtas volebant. Me-

morare poſſem, quibus in locis maxumas hoſtium copias populus Romanus parva manu fuderit; quas urbes natura munitas pugnando ceperit; ni ea res longius nos ab incœpto traheret.

VIII. Sed profecto fortuna in omni re dominatur: ea res cunctas, ex lubidine, quam ex vero, celebrat, obſcuratque. Athenienſium res geſtæ, ſicuti ego exiſtumo, ſatis amplæ magnificæque fuere; verum aliquanto minores tamen, quam fama feruntur: ſed quia provenere ibi ſcriptorum magna ingenia, per terrarum orbem Athenienſium facta pro maxumis celebrantur. Ita eorum qui ea fecere, virtus tanta habetur, quantum verbis ea potuere extollere præclara ingenia. At populo Romano numquam ea copia fuit: quia prudentiſſumus quiſque negotioſus maxume erat: ingenium nemo ſine corpore exercebat: optumus quiſque facere, quam dicere; ſua ab aliis benefacta laudari, quam ipſe aliorum narrare, malebat.

IX. Igitur domi militiæque boni mores colebantur. concordia maxuma, minuma avaritia erat. Jus bonumque apud eos non legibus magis, quam natura, valebat. Jurgia, diſcordias, ſimultates cum hoſtibus exercebant: cives cum civibus de virtute certabant. In ſuppliciis deorum magnifici, domi parci, in amicos fideles erant. Duabus his artibus, audacia in bello; ubi pax evenerat, æquitate, ſeque remque publicam curabant. Quarum rerum ego maxuma documenta hæc habeo; quod in bello ſæpius vindicatum eſt in eos qui contra imperium in hoſtem pugnaverant, quique tardius revocati prœlio exceſſerant, quam qui ſigna relinquere, aut pulſi loco cedere auſi erant. In pace vero, beneficiis magis, quam metu, imperium agitabant: accepta injuria, ignoſcere, quam perſequi, malebant.

X. Sed ubi labore atque juſtitia reſpublica crevit;

vit; reges magni bello domiti; nationes feræ, & populi ingentes vi ſubacti; Carthago, æmula imperii Romani ab ſtirpe interiit; cuncta maria terræque patebant: fortuna ſævire ac miſcere omnia cœpit. Qui labores, pericula, dubias atque aſperas res facile toleraverant, iis otium, divitiæ, optandæ aliis, oneri miſeriæque fuere. Igitur primo pecuniæ, dein imperii cupido crevit: ea quaſi materies omnium malorum fuere. Namque avaritia fidem, probitatem, ceteraſque artis bonas ſubvertit; pro his ſuperbiam, crudelitatem, deos neglegere, omnia venalia habere, edocuit: ambitio multos mortalis falſos fieri ſubegit; aliud clauſum in pectore, aliud in lingua promtum habere; amicitias inimicitiaſque non ex re, ſed ex commodo æſtumare; magiſque vultum, quam ingenium bonum habere. Hæc primo paullatim creſcere, interdum vindicari. Poſt, ubi contagio, quaſi peſtilentia, invaſit; civitas immutata, imperium ex juſtiſſumo, atque optumo, crudele, intolerandumque factum.

XI. Sed primo magis ambitio, quam avaritia, animos hominum exercebat: quod tamen vitium propius virtutem erat. Nam gloriam, honorem, imperium, bonus, ignavus æque ſibi exoptant: ſed ille vera via nititur; huic quia bonæ artes deſunt, dolis, atque fallaciis contendit. Avaritia pecuniæ ſtudium habet; quam nemo ſapiens concupivit. Ea quaſi venenis malis imbuta, corpus animumque virilem effeminat; ſemper infinita, inſatiabilis eſt; neque copia neque inopia minuitur. Sed, poſtquam L. Sulla, armis recepta republica bonis initiis malos eventus habuit; rapere omnes, trahere: domum alius, alius agros cupere: neque modum neque modeſtiam victores habere; fœda, crudeliaque in civis facinora facere. Huc accedebat, quod L. Sulla exercitum quem in Aſia ductaverat, quo ſibi fidum faceret, contra morem majorum

jorum luxurioſe, nimiſque liberaliter habuerat. Loca amœna, voluptaria facile in otio ferocis militum animos molliverant. Ibi primum inſuevit exercitus populi Romani amare, potare; ſigna, tabulas pictas, vaſa cælata mirari; ea privatim ac publice rapere; delubra deorum ſpoliare; ſacra profanaque omnia polluere. Igitur ii milites, poſtquam victoriam adepti ſunt, nihil reliqui victis fecere. Quippe ſecundæ res ſapientium animos fatigant: ne illi, corruptis moribus, victoriæ temperarent.

XII. Poſtquam divitiæ honori eſſe cœpere, & eas gloria, imperium, potentia ſequebatur; hebeſcere virtus, paupertas probro haberi, innocentia pro malevolentia duci cœpit. Igitur ex divitiis juventutem luxuria, atque avaritia, cum ſuperbia invaſere: rapere, conſumere; ſua parvi pendere, aliena cupere; pudorem, pudicitiam, divina atque humana promiſcua, nihil penſi, neque moderati habere. Operæ pretium eſt, cum domos atque villas cognoveris in urbium modum exædificatas, viſere templa deorum, quæ noſtri majores, religioſiſſumi mortales, fecere. Verum illi delubra deorum pietate, domos ſuas gloria decorabant; neque victis quidquam, præter injuriæ licentiam, eripiebant. At hi contra ignaviſſumi homines, per ſummum ſcelus, omnia ea ſociis adimere, quæ fortiſſumi viri victores hoſtibus reliquerant: proinde quaſi injuriam facere, id demum eſſet imperio uti.

XIII. Nam quid ea memorem, quæ, niſi his qui videre, nemini credibilia ſunt; a privatis compluribus ſubverſos montes, maria conſtructa eſſe? quibus mihi ludibrio videntur fuiſſe divitiæ; quippe, quas honeſte habere licebat, abuti per turpitudinem properabant. Sed lubido ſtupri, ganeæ, ceterique cultus non minor: inceſſerat viros pati muliebria; mulieres pudicitiam in propatulo habere; veſcendi cauſſa, terra marique

omnia

omnia exquirere; dormire prius, quam ſomni cupido eſſet; non famem, aut ſitim, neque frigus, neque laſſitudiuem opperiri, ſed ea omnia luxu antecapere: hæc juventutem, ubi familiares opes defecerant, ad facinora incendebant. Animus imbutus malis artibus, haud facile lubidinibus carebat: eo profuſius omnibus modis quæſtui, atque ſumtui deditus erat.

XIV. In tanta tamque corrupta civitate, Catilina, id quod factu facillimum erat, omnium flagitiorum atque facinorum circum ſe, tamquam ſtipatorum, catervas habebat. Nam, quicumque impudicus, adulter, ganeo; manu, ventre, pene, bona patria laceraverat; quique alienum æs grande conflaverat, quo flagitium, aut facinus redimeret; præterea, omnes undique parricidæ, ſacrilegi, convicti judiciis, aut pro factis judicium timentes; ad hoc, quos manus atque lingua, perjurio aut civili ſanguine alebat; poſtremo, omnes quos flagitium, egeſtas, conſcius animus exagitabat, ii Catilinæ proxumi, familiareſque erant. Quod ſi quis etiam a culpa vacuus in amicitiam ejus inciderat; quotidiano uſu, atque illecebris, facile par, ſimiliſque ceteris efficiebatur. Sed maxume adoleſcentium familiaritates appetebat: eorum animi molles, & ætate fluxi, dolis haud difficulter capiebantur: nam uti cujuſque ſtudium ex ætate flagrabat, aliis ſcorta præbere; aliis canes atque equos mercari: poſtremo neque ſumtui, neque modeſtiæ ſuæ parcere, dum illos obnoxios, fidoſque faceret. Scio fuiſſe nonnullos, qui ita exiſtumarent, juventutem quæ domum Catilinæ frequentabat, parum honeſte pudicitiam habuiſſe; ſed ex aliis rebus magis, quam quod cuiquam id compertum foret, hæc fama valebat.

XV. Jamprimum adoleſcens Catilina multa nefanda ſtupra fecerat, cum virgine nobili, cum ſacerdote

Ve-

Veſtæ, alia hujuſcemodi contra jus, faſque. Poſtremo, captus amore Aureliæ Oreſtillæ, cujus, præter formam nihil umquam bonus laudavit; quod ea nubere illi dubitabat, timens privignum adultum ætate; pro certo creditur, necato filio, vacuam domum ſceleſtis nuptiis feciſſe. Quæ quidem res mihi in primis videtur cauſſa fuiſſe facinoris maturandi. Namque animus impurus, diis, hominibuſque infeſtus, neque vigiliis, neque quietibus ſedari poterat: ita conſcientia mentem excitam vexabat. Igitur colos ejus exſanguis, fœdi oculi; citus modo, modo tardus inceſſus: prorſus in facie, vultuque vecordia inerat.

XVI. Sed juventutem, quam, ut ſupra diximus, illexerat, multis modis mala facinora edocebat; ex illis teſtes, ſignatoreſque falſos commodare; fidem, fortunas, pericula vilia habere. Poſt, ubi eorum famam, atque pudorem attriverat, majora alia imperabat; ſi cauſſa peccandi in præſens minus ſuppetebat; nihilominus inſontes, ſicuti ſontes, circumvenire, jugulare. Scilicet, ne per otium torpeſcerent manus, aut animus, gratuito potius malus, atque crudelis erat. His amicis, ſociiſque confiſus Catilina, ſimul, quod æs alienum per omnis terras ingens erat: &, quod plerique Sullani milites, largius ſuo uſi, rapinarum & victoriæ veteris memores, civile bellum exoptabant; opprimundæ reipublicæ conſilium cœpit. In Italia nullus exercitus: Cn. Pompejus in extremis terris bellum gerebat: ipſi conſulatum petundi magna ſpes: ſenatus nihil ſane intentus: tutæ, tranquillæque res omnes; ſed ea prorſus opportuna Catilinæ.

XVII. Igitur circiter Kal. Jun. L. Cæſare, & C. Figulo coſſ. primo ſingulos appellare: hortari alios, alios tentare; opes ſuas, imparatam rempublicam, magna præmia conjurationis docere. ubi ſatis explorata ſunt quæ voluit; in unum omnis convocat, quibus maxu-

maxuma neceſſitudo, & plurimum audaciæ inerat. Eo convenere ſenatorii ordinis P. Lentulus Sura, P. Autronius, L. Caſſius Longinus, C. Cethegus, P. & Ser. Sullæ Servii filii, L. Varguntejus, Q. Annius, M. Porcius Læcca, L. Beſtia, Q. Curius: præterea, ex equeſtri ordine, M. Fulvius Nobilior, L. Statilius, P. Gabinius Capito, C. Cornelius: ad hoc, multi ex coloniis & municipiis, domi nobiles. Erant præterea complures paullo occultius conſilii hujuſce participes nobiles, quos magis dominationis ſpes hortabatur, quam inopia, aut alia neceſſitudo. ceterum juventus pleraque, ſed maxume nobilium, Catilinæ incœptis favebat. quibus in otio vel magnifice, vel molliter vivere copia erat, incerta pro certis, bellum quam pacem, malebant. Fuere item ea tempeſtate qui crederent M. Licinium Craſſum non ignarum ejus conſilii fuiſſe: quia Cnejus Pompejus, inviſus ipſi, magnum exercitum ductabat; cujuſvis opes voluiſſe contra illius potentiam creſcere: ſimul confiſum, ſi conjuratio valuiſſet, facile apud illos principem ſe fore. Sed antea item conjuravere pauci contra rempublicam, in quibus Catilina fuit. De quo quam veriſſume potero dicam.

XVIII. L. Tullo, M. Lepido coſſ. P. Autronius, & P. Sulla, deſignati conſules, legibus ambitus interrogati, pœnas dederant. Poſt paullo Catilina pecuniarum repetundarum reus, prohibitus erat conſulatum petere; quod intra legitimos dies profiteri nequiverit. Erat eodem tempore Cn. Piſo, adoleſcens nobilis, ſummæ audaciæ, egens, factioſus; quem ad perturbandam rempublicam inopia, atque mali mores ſtimulabant. Cum hoc Catilina, & Autronius, circiter Nonas Decembris conſilio communicato, parabant in Capitolio Kalēdis Januarii L. Cottam & L. Torquatum coſſ. interficere; ipſi, faſcibus correptis, Piſonem cum

exer-

exercitu ad obtinendas duas Hiſpanias mittere. Ea re cognita, rurſus in Nonas Februarii conſilium cædis transtulerunt. Jam tum non conſulibus modo, ſed pleriſque ſenatoribus perniciem machinabantur. Quod ni Catilina maturaſſet pro curia ſignum ſociis dare; eo die, poſt conditam urbem Romam peſſumum facinus patratum foret. Quia nondum frequentes armati convenerant; ea res conſilium diremit.

XIX. Poſtea Piſo in citeriorem Hiſpaniam quæſtor pro prætore miſſus eſt, adnitente Craſſo; quod eum infeſtum inimicum Cn. Pompejo cognoverat: neque tamen ſenatus provinciam invitus dederat: quippe fœdum hominem a republica procul abeſſe volebat: ſimul, quia boni complures præſidium in eo putabant, & jam tum potentia Cn. Pompeji formidoloſa erat. Sed is Piſo, in provinciam, ab equitibus Hiſpanis, quos in exercitu ductabat, iter faciens, occiſus eſt. Sunt qui ita dicant, imperia ejus injuſta, ſuperba, crudelia, barbaros nequiviſſe pati: alii autem, equites illos, Cn. Pompeji veteres, fidoſque clientes, voluntate ejus Piſonem aggreſſos: numquam Hiſpanos præterea tale facinus feciſſe, ſed imperia ſæva multa antea perpeſſos. Nos eam rem in medio relinquemus. De ſuperiori conjuratione ſatis dictum.

XX. Catilina, ubi eos quos paullo ante memoravi, conveniſſe videt; tametſi cum ſingulis multa ſæpe egerat; tamen in rem fore credens univerſos appellare, & cohortari, in abditam partem ædium ſeceſſit; atque ibi, omnibus arbitris procul amotis, orationem hujuſcemodi habuit. *Ni virtus, fideſque veſtra ſpectata mihi forent; nequicquam opportuna res cecidiſſet; ſpes magna dominationis in manibus fruſtra fuiſſet; neque ego per ignaviam, aut vana ingenia, incerta pro certis captarem. Sed, quia multis, & magnis tempeſtatibus vos cognovi fortes, fidoſque mihi; eo ani-*

mus

nus auſus eſt maxumum, atque pulcherrumum facinus; ſimul, quia vobis eadem quæ mihi, bona, malaque eſſe intellexi. Nam idem velle, atque idem nolle, ea demum firma amicitia eſt. Sed ego quæ mente agitavi, omnes jam antea diverſi audiſtis. Ceterum mihi in dies magis animus accenditur, cum conſidero, quæ conditio vitæ futura ſit, niſi noſmet ipſos vindicamus in libertatem. Nam, poſtquam reſpublica in paucorum potentium jus, atque ditionem conceſſit, ſemper illis reges, tetrarchæ vectigales eſſe: populi, nationes, ſtipendia pendere: ceteri omnes, ſtrenui, boni, nobiles, atque ignobiles, vulgus fuimus, ſine gratia, ſine auctoritate, his obnoxii, quibus, ſi reſpublica valeret, formidini eſſemus. Itaque omnis gratia, potentia, honos, divitiæ apud illos ſunt, aut ubi illi volunt: nobis reliquere pericula, repulſas, judicia, egeſtatem. Quæ quouſque tandem patiemini, fortiſſumi viri? Nonne emori per virtutem præſtat, quam vitam miſeram, atque inhoneſtam, ubi alienæ ſuperbiæ ludibrio fueris, per dedecus amittere?

XXI. *Verum enimvero, prô deum atque hominum fidem! victoria in manu nobis eſt. viget ætas: animus valet. contra illis, annis, atque divitiis, omnia conſenuerunt. tantummodo incœpto opus eſt: cetera res expediet. Etenim quis mortalium, cui virile ingenium ineſt, tolerare poteſt, illis divitias ſuperare, quas profundant in exſtruendo mari, & montibus coæquandis; nobis rem familiarem etiam ad neceſſaria deeſſe? illos binas, aut amplius domos continuare; nobis larem familiarem nuſquam ullum eſſe? cum tabulas, ſigna, toreumata emunt; nova diruunt, alia ædificant, poſtremo omnibus modis pecuniam trahunt, vexant, tamen, ſumma lubidine divitias vincere nequeunt. At nobis eſt domi inopia, foris æs alienum: mala res, ſpes multo aſperior. Denique quid reliqui habemus, præter miſeram animam? Quin igitur expergiſcimini? en illa, illa, quam ſæpe optaſtis, libertas, præterea divitiæ,*

decus,

decus, gloria in oculis ſita ſunt. Fortuna ea omnia victoribus præmia poſuit. res, tempus, pericula, egeſtas, belli ſpolia magnifica, magis quam oratio mea, vos hortentur. Vel imperatore, vel milite me utimini. neque animus, neque corpus a vobis aberit. hæc ipſa ut ſpero, vobiſcum una conſul agam: niſi forte animus fallit, & vos ſervire magis quam imperare, parati eſtis.

XXII. Poſtquam accepere ea homines, quibus mala abunde omnia erant, ſed neque res, neque ſpes bona ulla; tametſi illis, quieta movere, magna merces videbatur; tamen poſtulare plerique, uti proponeret, quæ conditio belli foret: quæ præmia armis peterent: quid ubique opis, aut ſpei haberent. Tum Catilina polliceri tabulas novas, proſcriptionem locupletium, magiſtratus, ſacerdotia, rapinas, alia omnia quæ bellum, atque lubido victorum fert: præterea, *eſſe in Hiſpania citeriore Piſonem, in Mauritania cum exercitu P. Sitium Nucerinum, conſilii ſui participes: petere conſulatum C. Antonium, quem ſibi collegam fore ſperaret, hominem & familiarem, & omnibus neceſſitudinibus circumventum: cum eo ſe conſulem initium agendi facturum*. Ad hoc maledictis increpabat omnis bonos: ſuorum unumquemque nominans, laudare, admonere alium egeſtatis, alium cupiditatis ſuæ, complures periculi, aut ignominiæ, multos victoriæ Sullanæ, quibus ea prædæ fuerat. Poſtquam omnium animos alacris videt; cohortatus, ut petitionem ſuam curæ haberent, conventum dimiſit.

XXIII. Fuere ea tempeſtate qui dicerent, Catilinam, oratione habita, cum ad jusjurandum populares ſceleris ſui adigeret, humani corporis ſanguinem vino permixtum in pateris circumtuliſſe; inde, cum poſt exſecrationem omnes deguſtaviſſent, ſicuti in ſolemnibus ſacris fieri conſuevit, aperuiſſe conſilium ſuum atque eo dictitare feciſſe, quo inter ſe magis fidi forent,

rent, alius alii tanti facinoris conſcii. Nonnulli ficta & hæc, & multa præterea exiſtumabant ab iis qui Ciceronis invidiam, quæ poſtea orta eſt, leniri credebant atrocitate ſceleris eorum qui pœnas dederant. Nobis ea res pro magnitudine parum comperta eſt.

XXIV. Sed in ea conjuratione fuit Q. Curius, natus haud obſcuro loco, flagitiis atque facinoribus coopertus: quem cenſores ſenatu probri gratia amoverant. Huic homini non minor vanitas inerat, quam audacia; neque reticere quæ audierat, neque ſuamet ipſe ſcelera occultare; prorſus neque dicere, neque facere, quicquam penſi habebat. Erat ei cum Fulvia muliere nobili, ſtupri vetus conſuetudo; cui cum minus gratus eſſet, quod inopia minus largiri poterat, repente glorians, maria, monteſque polliceri cœpit, minari interdum ferro, niſi obnoxia foret: poſtremo, ferocius agitare, quam ſolitus erat. At Fulvia, inſolentiæ Curii cauſſa cognita, tale periculum reipublicæ haud occultum habuit; ſed, ſublato auctore, de Catilinæ conjuratione quæ quoque modo audierat, compluribus narravit. Ea res in primis ſtudia hominum accendit ad conſulatum mandandum M. Tullio Ciceroni. Namque antea pleraque nobilitas invidia æſtuabat, & quaſi pollui conſulatum credebant, ſi eum, quamvis egregius, homo novus adeptus foret. Sed, ubi periculum advenit, invidia, atque ſuperbia poſt fuere.

XXV. Igitur, comitiis habitis, conſules declarantur M. Tullius, & C. Antonius. Quod factum primo populares conjurationis concuſſerat. Neque tamen Catilinæ furor minuebatur; ſed in dies plura agitare; arma per Italiam locis opportunis parare; pecuniam, ſua, aut amicorum fide ſumtam mutuam, Fæſulas ad Manlium quemdam portare; qui poſtea princeps fuit belli faciundi. Ea tempeſtate plurimos cujuſque generis homines adſciviſſe ſibi dicitur, mulieres etiam ali-

quot, quæ primo ingentis ſumtus ſtupro corporis toleraverant: poſt, ubi ætas tantummodo quæſtui, neque luxuriæ modum fecerat, æs alienum grande conflaverant: per eas ſe Catilina credebat poſſe ſervitia urbana ſolicitare, urbem incendere, viros earum vel adjungere ſibi, vel interficere.

XXVI. Sed in his erat Sempronia, quæ multa ſæpe virilis audaciæ facinora commiſerat. Hæc mulier genere atque forma, præterea viro atque liberis ſatis fortunata fuit: literis Græcis & Latinis docta; pſallere, & ſaltare elegantius, quam neceſſe eſt probæ: multa alia quæ inſtrumenta luxuriæ ſunt. Sed ei cariora ſemper omnia, quam decus, atque pudicitia fuit. Pecuniæ, an famæ minus parceret, haud facile diſcerneres; lubidine ſic accenſa, ut ſæpius peteret viros, quam peteretur. Sed ea, ſæpe antehac fidem prodiderat, creditum abjuraverat, cædis conſcia fuerat, luxuria atque inopia præceps abierat. Verum ingenium ejus haud abſurdum: poſſe verſus facere; jocum movere; ſermone uti vel modeſto, vel molli, vel procaci. Prorſus multæ facetiæ, multuſque lepos inerat.

XXVII. His rebus comparatis, Catilina nihilo minus in proxumum annum conſulatum petebat; ſperans, ſi deſignatus foret, facile ſe ex voluntate Antonio uſurum. Neque interea quietus erat, ſed omnibus modis inſidias parabat Ciceroni. Neque illi tamen, ad cavendum dolus, aut aſtutiæ deerant. Namque a principio conſulatus ſui, multa pollicendo per Fulviam, effecerat, ut Q. Curius, de quo paullo ante memoravi, conſilia Catilinæ ſibi proderet. Ad hoc, collegam ſuum Antonium pactione provinciæ perpulerat, ne contra rempublicam ſentiret: circum ſe præſidia amicorum, atque clientium occulte habebat. Poſtquam dies comitiorum venit, & Catilinæ neque petitio, neque inſidiæ, quas conſuli in campo fecerat, proſpere

ceſſe-

ceſſere; conſtituit bellum facere, & extrema omnia experiri; quoniam, quæ occulte tentaverat, aſpera, fœdaque evenerant.

XXVIII. Igitur C. Manlium Fæſulas, atque in eam partem Etruriæ, Septimium quemdam Camertem in agrum Picenum, C. Julium in Apuliam dimiſit, præterea alium alio, quem ubique opportunum ſibi fore credebat. Interea Romæ multa ſimul moliri; conſuli inſidias tendere: parare incendia: opportuna loca armatis hominibus obſidere: ipſe cum telo eſſe, item alios jubere: hortari, uti ſemper intenti, paratique eſſent: dies, noctesque feſtinare: vigilare: neque inſomniis, neque labore fatigari. Poſtremo, ubi multa agitanti nihil procedit, rurſus intempeſta nocte, conjurationis principes convocat per M. Porcium Læccam. ibique multa de ignavia eorum queſtus, docet ſe Manlium præmiſiſſe ad eam multitudinem quam ad capiunda arma paraverat; item alios in alia loca opportuna, qui initium belli facerent; ſeque ad exercitum proficiſci cupere, ſi prius Ciceronem oppreſſiſſet: eum ſuis conſiliis multum officere.

XXIX. Igitur perterritis ac dubitantibus ceteris, C. Cornelius, eques Romanus, operam ſuam pollicitus, & cum eo L. Varguntejus ſenator, conſtituere ea nocte paullo poſt, cum armatis hominibus, ſicuti ſalutatum introire ad Ciceronem, ac de improviſo domi ſuæ imparatum confodere. Curius ubi intelligit, quantum periculum conſuli impendeat, propere per Fulviam Ciceroni dolum qui parabatur, enuntiat. Ita illi janua prohibiti, tantum facinus fruſtra ſuſceperant. Interea Manlius in Etruria plebem ſolicitare, egeſtate ſimul ac dolore injuriæ, novarum rerum cupidam; quod Sullæ dominatione, agros, bonaque omnia amiſerat; præterea, latrones cujuſque generis, quorum in ea regione magna copia erat, nonnullos ex Sullanis colo-

nis, quibus lubido atque luxuria ex magnis rapinis nihil reliqui fecerant.

XXX. Ea cum Ciceroni nuntiarentur; ancipiti malo permotus, quod neque urbem ab inſidiis privato conſilio longius tueri poterat, neque, exercitus Manlii quantus, aut quo conſilio foret, ſatis compertum habebat, rem ad ſenatum refert, jam antea volgi rumoribus exagitatam. Itaque, quod plerumque in atroci negotio ſolet, ſenatus decrevit, darent operam conſules, ne quid reſpublica detrimenti caperet. Ea poteſtas per ſenatum, more Romano, magiſtratui maxuma: permittitur exercitum parare, bellum gerere, coërcere omnibus modis ſocios, atque civis: domi militiæque imperium, atque judicium ſummum habere: aliter, ſine populi juſſu, nulli earum rerum conſuli jus eſt.

XXXI. Poſt paucos dies, L. Senius ſenator in ſenatu literas recitavit, quas Fæſulis allatas ſibi dicebat; in quibus ſcriptum erat, C. Manlium arma cepiſſe, cum magna multitudine, ante diem ſextum Kalendarum Novembrium: ſimul, id quod in tali re ſolet, alii portenta atque prodigia nuntiabant: alii, conventus fieri, arma portari; Capuæ, atque in Apulia ſervile bellum moveri. Igitur ſenati decreto Q. Marcius Rex Fæſulas, Q. Metellus Creticus in Apuliam, circumque ea loca miſſi. Ii utrique ad urbem imperatores erant; impediti, ne triumpharent, calumnia paucorum, quibus omnia honeſta, atque inhoneſta vendere mos erat. Sed prætores Q. Pompejus Rufus Capuam, Q. Metellus Celer in agrum Picenum; hiſque permiſſum, uti pro tempore, atque periculo exercitum compararent. ad hoc, ſi quis indicaviſſet de conjuratione, quæ contra rempublicam facta erat, præmium, ſervo libertatem & ſeſtertia centum: libero impunitatem ejus rei, & ſeſtertia ducenta. itemque decrevere, uti gladiato-

riæ

riæ familiæ Capuam, & in cetera municipia diſtribuerentur pro cujuſque opibus: Romæ per totam urbem vigiliæ haberentur, eiſque minores magiſtratus præeſſent.

XXXII. Quibus rebus permota civitas, atque immutata facies urbis erat: ex ſumma lætitia, atque laſcivia, quæ diuturna quies pepererat, repente omnis triſtitia invaſit. feſtinare, trepidare; neque loco, neque homini cuiquam ſatis credere; neque bellum gerere, neque pacem habere: ſuo quiſque metu pericula metiri. Ad hoc, mulieres, quibus reipublicæ magnitudine belli timor inſolitus inceſſerat, afflictare ſeſe; manus ſupplices ad cælum tendere; miſerari parvos liberos; rogitare; omnia pavere; ſuperbia, atque deliciis omiſſis, ſibi patriæque diffidere. At Catilinæ crudelis animus eadem illa movebat: tametſi præſidia parabantur; & ipſe lege Plautia interrogatus erat ab L. Paullo. Poſtremo, diſſimulandi cauſſa, & ut ſui expurgandi, ſicuti jurgio laceſſitus foret, in ſenatum venit. Tum M. Tullius conſul, ſive præſentiam ejus timens, ſive ira commotus, orationem habuit luculentam, atque utilem reipublicæ, quam poſtea ſcriptam edidit. Sed ubi ille adſedit, Catilina, ut erat paratus ad diſſimulanda omnia, demiſſo vultu, voce ſupplici, poſtulare a patribus conſcriptis, *ne quid de ſe temere crederent: ea familia ortum, ita ab adoleſcentia vitam inſtituiſſe, ut omnia bona in ſpe haberet: ne exiſtumarent, ſibi patricio homini, cujus ipſius, atque majorum plurima beneficia in plebem Romanam eſſent, perdita republica opus eſſe; cum eam ſervaret M. Tullius, inquilinus civis urbis Romæ*. Ad hæc maledicta, alia cum adderet; obſtrepere omnes, hoſtem atque parricidam vocare. tum ille furibundus: *Quoniam quidem circumventus*, inquit, *ab inimicis præceps agor, incendium meum ruina reſtinguam*.

XXXIII. Dein ſe ex curia domum proripuit. ibi multa ipſe ſecum volvens, quod neque inſidiæ conſuli procedebant, & ab incendio intelligebat urbem vigiliis munitam, optumum factum credens exercitum augere, ac prius, quam legiones ſcriberentur, multo antecapere ea quæ bello uſui forent; nocte intempeſta cum paucis in Manliana caſtra profectus eſt. Sed Cethego, atque Lentulo, ceteriſque, quorum cognoverat promtam audaciam, mandat, quibus rebus poſſent, opes factionis confirment, inſidias conſuli maturent; cædem, incendia, aliaque belli facinora parent: ſeſe propediem cum magno exercitu ad urbem acceſſurum.

XXXIV. Dum hæc Romæ geruntur, C. Manlius ex ſuo numero legatos ad Q. Marcium Regem mittit, cum mandatis hujuſmodi: DEOS, *homineſque teſtamur, imperator, nos arma neque contra patriam cepiſſe, neque quo periculum aliis faceremus, ſed uti corpora noſtra ab injuria tuta forent; qui miſeri, egentes, violentia atque crudelitate fœneratorum, plerique patria, ſed omnes fama, atque fortunis expertes ſumus: neque cuiquam noſtrum licuit, more majorum, lege uti, neque, amiſſo patrimonio, liberum corpus habere: tanta ſævitia fœneratorum, atque prætoris fuit. Sæpe majores noſtri miſeriti plebis Romanæ, decretis ſuis inopiæ ejus opitulati ſunt: ac noviſſume memoria noſtra, propter magnitudinem æris alieni, volentibus omnibus bonis, argentum ære ſolutum eſt. Sæpe ipſa plebes, aut dominandi ſtudio permota, aut ſuperbia magiſtratuum armata, a patribus ſeceſſit. At nos non imperium, neque divitias petimus; quarum rerum cauſſa, bella atque certamina omnia inter mortalis ſunt; ſed libertatem; quam nemo bonus, niſi cum anima ſimul, amittit. Te, atque ſenatum obteſtamur, conſulatis miſeris civibus; legis præſidium, quod iniquitas prætoris eripuit reſtituatis; neve nobis eam neceſſitudinem imponatis, ut*

quæ-

quæramus, quonam modo, maxume ulti ſanguinem noſtrum, pereamus.

XXXV. Ad hæc Q. Marcius reſpondit: *Si quid ab ſenatu petere vellent, ab armis diſcedant, Romam ſupplices proficiſcantur: ea manſuetudine atque miſericordia ſenatum, populumque Romanum ſemper fuiſſe, ut nemo umquam ab eo fruſtra auxilium petiverit.* At Catilina ex itinere pleriſque conſularibus, præterea optumo cuique literas mittit: *Se, falſis criminibus circumventum, quoniam factioni inimicorum reſiſtere nequiverit, fortunæ cedere, Maſſiliam in exſilium proficiſci: non quo ſibi tanti ſceleris conſcius eſſet; ſed uti reſpublica quieta foret; neve ex ſua contentione ſeditio oriretur.* Ab his longe diverſas literas Q. Catulus in ſenatu recitavit; quas ſibi nomine Catilinæ redditas dicebat. earum exemplum infra ſcriptum eſt.

XXXVI. *L. Catilina Q. Catulo S. Egregia tua fides, re cognita, grata mihi, magnis in meis periculis, fiduciam commendationi meæ tribuit. Quamobrem defenſionem in conſilio novo non ſtatui parare: ſatisfactionem ex nulla conſcientia de culpa proponere decrevi: quam medius fidius veram licet cognoſcas. Injuriis, contumeliiſque concitatus, quod, fructu laboris, induſtriæque meæ privatus, ſtatum dignitatis non obtinebam, publicam miſerorum cauſſam pro mea conſuetudine ſuſcepi: non, quin æs alienum meis nominibus ex poſſeſſionibus ſolvere poſſem; cum & alienis nominibus liberalitas Oreſtillæ, ſuis, filiæque copiis perſolveret; ſed, quod non dignos homines honore honeſtatos videbam, meque falſa ſuſpicione alienatum eſſe ſentiebam: hoc nomine ſatis honeſtas pro meo caſu ſpes reliquæ dignitatis conſervandæ ſum ſecutus. Plura cum ſcribere vellem, nuntiatum eſt vim mihi parari. Nunc Oreſtillam tibi commendo, tuæque fidei trado. Eam ab injuria defendas, per liberos tuos rogatus. haveto.*

XXXVII. Sed ipſe, paucos dies commoratus apud

 C. Fla-

C. Flaminium Flammam in agro Reatino, dum vicinitatem ante ſolicitatam armis exornat, cum faſcibus, atque aliis imperii inſignibus in caſtra ad Manlium contendit. Hæc ubi Romæ comperta ſunt; ſenatus Catilinam, & Manlium hoſtes judicat; ceteræ multiudini diem ſtatuit, antequàm liceret ſine fraude ab armis diſcedere, præter rerum capitalium condemnatis. Præterea, decernit, uti conſules delectum habeant; Antonius cum exercitu Catilinam perſequi maturet; Cicero urbi præſidio ſit. Ea tempeſtate mihi imperium populi Romani multo maxume miſerabile viſum eſt: cui cum ad occaſum ab ortu ſolis omnia domita armis parerent; domi otium, atque divitiæ, quæ prima mortales putant, affluerent; fuere tamen cives, qui ſeque, remque publicam obſtinatis animis perditum irent. Namque, duobus ſenati decretis, ex tanta multitudine, neque præmio inductus conjurationem patefecerat, neque ex caſtris Catilinæ quiſquam omnium diſceſſerat. tanta vis morbi, atque uti tabes pleroſque civium animos invaſerat.

XXXVIII. Neque ſolum illis aliena mens erat, qui conſcii conjurationis fuerant; ſed omnino cuncta plebes, novarum rerum ſtudio, Catilinæ incœpta probabat. id adeo more ſuo videbatur facere. Nam ſemper in civitate, quibus opes nullæ ſunt, bonis invident, malos extollunt; vetera odere, nova exoptant; odio ſuarum rerum mutari omnia ſtudent; turba, atque ſeditionibus ſine cura aluntur: quoniam egeſtas facile habetur ſine damno. Sed urbana plebes ea vero præceps ïerat, multis de cauſſis. Primum omnium, qui ubique probro, atque petulantia maxume præſtabant; item alii per dedecora patrimoniis amiſſis; poſtremo omnes quos flagitium, aut facinus domo expulerat, hi Romam, ſicuti in ſentinam, confluxerant. Deinde multi memores Sullanæ victoriæ, quod ex gregariis

mili-

nilitibus alios ſenatores videbant, alios ita divites, ıt regio victu atque cultu ætatem agerent, ſibi quiſque, ſi in armis foret, ex victoria talia ſperabat. Præterea, juventus, quæ in agris manuum mercede inopiam toleraverat, privatis atque publicis largitionibus excita, urbanum otium ingrato labori prætulerat. Eos, atque alios omnis malum publicum alebat. quo ninus mirandum eſt, homines egentis, malis moribus, maxuma ſpe, reipublicæ juxta ac ſibi conſuluiſſe. Præterea, quorum, victoria Sullæ, parentes proſcripti, ona erepta, jus libertatis imminutum erat, haud ſale alio animo belli eventum exſpectabant. Ad hoc, uicumque aliarum, atque ſenati partium erant, conurbari rempublicam, quam minus valere ipſi, maebant: id adeo malum multos poſt annos in civitaem reverterat.

XXXIX. Nam, poſtquam Cn. Pompejo, & M. Craſſo coſs. tribunitia poteſtas reſtituta eſt; homines dolefcentes, ſummam poteſtatem nacti, quibus ætas, nimuſque ferox erat, cœpere ſenatum criminando, lebem exagitare; dein largiundo, atque pollicitando agis incendere; ita ipſi clari, potenteſque fieri. ontra eos ſumma ope nitebatur pleraque nobilitas, enati ſpecie, pro ſua magnitudine. Namque, uti aucis verum abſolvam, per illa tempora quicumque empublicam agitavere, honeſtis nominibus, alii, ſicu jura populi defenderent, pars quo ſenati auctoritas axuma foret, bonum publicum ſimulantes; pro ſua uiſque potentia certabant: neque illis modeſtia, neue modus contentionis erat: utrique victoriam crudeter exercebant.

XL. Sed, poſtquam Cn. Pompejus ad bellum maritimum, atque Mithridaticum miſſus eſt; plebis opes minutæ; paucorum potentia crevit. Hi magiſtras, provincias, aliaque omnia tenere: ipſi innoxii, floren-

florentes, ſine metu ætatem agere, ceteroſque judiciis terrere, quo plebem in magiſtratu placidius tractarent. Sed ubi primum dubiis rebus novandis ſpes oblata eſt, vetus certamen animos eorum arrexit. Quod ſi primo prœlio Catilina ſuperior, aut æqua manu diſceſſiſſet; profecto magna clades, atque calamitas rempublicam oppreſſiſſet; neque illis qui victoriam adepti forent, diutius ea uti licuiſſet; quin, defeſſis & exſanguibus, qui plus poſſet, imperium atque libertatem extorqueret. Fuere tamen extra conjurationem complures, qui ad Catilinam initio profecti ſunt. In his erat A. Fulvius, ſenatoris filius: quem retractum ex itinere parens necari juſſit. Iiſdem temporibus Romæ Lentulus, ſicuti Catilina præceperat, quoſcumque moribus, aut fortuna novis rebus idoneos credebat, aut per ſe, aut per alios ſolicitabat; neque ſolum cives, ſed cujuſque modi genus hominum, quod modo bello uſui foret.

XLI. Igitur P. Umbreno cuidam negotium dat, uti legatos Allobrogum requirat; eoſque, ſi poſſit, impellat ad ſocietatem belli; exiſtumans publice, privatimque ære alieno oppreſſos, præterea quod natura gens Gallica bellicoſa eſſet, facile eos ad tale conſilium adduci poſſe. Umbrenus, quod in Gallia negotiatus erat, pleriſque principibus civitatium notus erat, atque eos noverat: itaque ſine mora, ubi primum legatos in foro conſpexit, percunctatus pauca de ſtatu civitatis, & quaſi dolens ejus caſum, requirere cœpit quem exitum tantis malis ſperarent. Poſtquam illos videt queri de avaritia magiſtratuum, accuſare ſenatum, quod in eo auxilii nihil eſſet; miſeriis ſuis remedium mortem exſpectare: *At ego*, inquit, *vobis*, *ſi modo viri eſſe vultis; rationem oſtendam*, *qua tanta mala iſta effugiatis*. Hæc ubi dixit; Allobroges, in maxumam ſpem adducti, Umbrenum orare, uti ſui miſereretur:

etur: nihil tam aſperum, neque tam difficile eſſe, quin cupidiſſume facturi eſſent, dum ea res civitatem ære alieno liberaret. Ille eos in domum D. Bruti perducit; quod foro propinqua erat, neque aliena conſilii, propter Semproniam: nam tum Brutus ab Roma aberat. Præterea Gabinium arceſſit, quo major auctoritas ſermoni ineſſet: eo præſente conjurationem aperit: nominat ſocios, præterea multos cujuſque generis innoxios; quo legatis animus amplior eſſet: dein eos, pollicitos operam ſuam, domum dimittit.

XLII. Sed Allobroges diu in incerto habuere, quidnam conſilii caperent. In altera parte erat æs alienum, ſtudium belli, magna merces in ſpe victoriæ: at in altera majores opes, tuta conſilia, pro incerta ſpe certa præmia. Hæc illis volventibus, tandem vicit fortuna reipublicæ. Itaque Q. Fabio Sangæ, cujus patrocinio civitas plurimum utebatur, rem omnem, uti cognoverant, aperiunt. Cicero, per Sangam conſilio cognito, legatis præcipit, ut ſtudium conjurationis vehementer ſimulent; ceteros adeant; bene polliceantur; dentque operam, uti eos quam maxume manifeſtos habeant.

XLIII. Iiſdem fere temporibus, in Gallia citeriore atque ulteriore, item in agro Piceno, Bruttio, Apulia motus erat. Nam illi quos Catilina antea dimiſerat, inconſulte, ac veluti per dementiam, cuncta ſimul agebant: nocturnis conſiliis, armorum atque telorum portationibus, feſtinando, agitando omnia, plus timoris, quam periculi effecerant. Ex eo numero compluris Q. Metellus Celer prætor, ex SC. cauſſa cognita, in vincula conjecerat; item in citeriore Gallia C. Muræna, qui ei provinciæ legatus præerat.

XLIV. At Romæ Lentulus cum ceteris qui principes conjurationis erant, paratis, ut videbatur, magnis copiis, conſtituerat, uti, cum Catilina in agrum

Fæſu-

Fæſulanum cum exercitu veniſſet, L. Beſtia tribunus plebis, concione habita, quereretur de actionibus Ciceronis, bellique graviſſumi invidiam optumo conſuli imponeret; eo ſigno, proxuma nocte cetera multitudo conjurationis ſuum quiſque negotium exſequeretur. Sed ea diviſa hoc modo dicebantur: Statilius & Gabinius uti cum magna manu duodecim ſimul opportuna loca urbis incenderent, quo tumultu facilior aditus ad conſulem, ceteroſque, quibus inſidiæ parabantur, fieret: Cethegus Ciceronis januam obſideret, eumque vi aggrederetur, alius autem alium; ſed filii familiarum, quorum ex nobilitate maxuma pars erat, parentes interficerent; ſimul, cæde, & incendio perculſis omnibus, ad Catilinam erumperent. Inter hæc parata, atque decreta, Cethegus ſemper querebatur de ignavia ſociorum: illos, dubitando, & dies prolatando, magnas opportunitates corrumpere; facto, non conſulto, in tali periculo opus eſſe: ſeque, ſi pauci adjuvarent, languentibus aliis, impetum in curiam facturum. Natura ferox, vehemens, manu promtus erat: maxumum bonum in celeritate putabat.

XLV. Sed Allobroges ex præcepto Ciceronis per Gabinium ceteros conveniunt: ab Lentulo, Cethego, Statilio, item Caſſio poſtulant jusjurandum, quod ſignatum ad civis perferant: aliter haud facile eos ad tantum negotium impelli poſſe. Ceteri nihil ſuſpicantes dant: Caſſius ſemet eo brevi venturum pollicetur, ac paullo ante legatos ex urbe proficiſcitur. Lentulus cum his T. Volturcium quemdam Crotonienſem mittit; ut Allobroges, prius quam domum pergerent, cum Catilina, data atque accepta fide, ſocietatem confirmarent. Ipſe Volturcio literas ad Catilinam dat: quarum exemplum infra ſcriptum eſt: *Quis ſim, ex eo quem ad te miſi, cognoſces. Fac cogites, in quanta calamitate ſis, & memineris, te virum eſſe; conſideres, quid*

tuæ

næ rationes poſtulent : auxilium petas ab omnibus , etiam ab infimis . Ad hoc, mandata verbis dat : *cum ab ſenatu hoſtis judicatus ſit , quo conſilio ſervitia repudiet ? in urbe parata eſſe quæ juſſerit : ne cunctetur ipſe propius accedere .*

XLVI. His rebus ita actis , conſtituta nocte, qua proficiſcerentur , Cicero , per legatos cuncta edoctus , L. Valerio Flacco , & C. Pomtino prætoribus imperat , ut in ponte Mulvio per inſidias , Allobrogum comitatus deprehendant : rem omnem aperit , cujus gratia mittebantur : cetera , uti facto opus ſit , ita agant : permittit illis homines militares : ſine tumultu præſidiis collocatis , ſicuti præceptum erat , occulte pontem obſidunt . Poſtquam ad id loci legati cum Volturcio venerunt , & ſimul utrimque clamor exortus eſt : Galli , cito cognito conſilio , ſine mora prætoribus ſe tradunt . Volturcius primo , cohortatus ceteros , gladio ſe a multitudine defendit ; dein , ubi a legatis deſertus eſt , multa prius de ſalute ſua Pomtinum obteſtatus , quod ei notus erat , poſtremo timidus , ac vitæ diffidens , velut hoſtibus , ſeſe prætoribus dedit .

XLVII. Quibus rebus confectis , omnia propere per nuntios conſuli declarantur . At illum ingens cura , atque lætitia ſimul occupavere ; nam lætabatur intelligens conjuratione pateſacta , civitatem periculis ereptam eſſe : porro autem anxius erat , dubitans in maximo ſcelere tantis civibus deprehenſis , quid facto opus eſſet ; pœnam illorum ſibi oneri , impunitatem perdundæ reipublicæ fore credebat . Igitur confirmato animo , vocari ad ſeſe jubet Lentulum , Cethegum , Statilium, Gabinium, itemque Cœparium Terracinenſem ; qui in Apuliam ad concitanda ſervitia proficiſci parabat . Ceteri ſine mora veniunt : Cœparius paullo ante domo egreſſus , cognito indicio , ex urbe profugerat . Conſul Lentulum , quod prætor erat , ipſe manu

nu

nu tenens, in ſenatum perducit; reliquos cum cuſtodibus in ædem Concordiæ venire jubet. eo ſenatum advocat, magnaque frequentia ejus ordinis Volturcium cum legatis introducit: Flaccum prætorem ſcrinium cũ literis, quas a legatis acceperat, eodem adferre jubet.

XLVIII. Volturcius interrogatus de itinere, de literis, poſtremo quid, aut qua de cauſſa, conſilii habuiſſet; primo fingere alia, diſſimulare de conjuratione; poſt ubi fide publica dicere juſſus eſt, omnia, uti geſta erant, aperit; docetque, *ſe paucis ante diebus a Gabinio, & Cœpario ſocium adſcitum: nihil amplius ſcire, quam legatos: tantummodo audire ſolitum ex Gabinio, P. Autronium, Ser. Sullam, L. Varguntejum, multos præterea in ea conjuratione eſſe*. Eadem Galli fatentur: ac Lentulum diſſimulantem coarguunt, præter literas, ſermonibus, quos ille habere ſolitus erat: *ex libris Sibyllinis, regnum Romæ tribus Corneliis portendi: Cinnam, atque Sullam antea: ſe tertium eſſe cui fatum foret urbis potiri; præterea, ab incenſo Capitolio illum eſſe vigeſimum annum, quem ſæpe ex prodigiis haruſpices reſpondiſſent bello civili cruentum fore*. Igitur, perlectis literis, cum prius omnes ſigna ſua cognoviſſent, ſenatus decernit, uti, abdicato magiſtratu, Lentulus, itemque ceteri in liberis cuſtodiis haberentur. Itaque Lentulus P. Lentulo Spintheri, qui tum ædilis erat; Cethegus Q. Cornificio, Statilius C. Cæſari, Gabinius M. Craſſo, Cœparius; (nam is paullo ante ex fuga retractus erat) Cn. Terentio ſenatori traduntur.

XLIX. Interea plebes, conjuratione patefacta, quæ primo cupida novarum rerum nimis bello favebat, mutata mente Catilinæ conſilia exſecrari, Ciceronem ad cælum tollere; veluti ex ſervitute erepta, gaudium atque lætitiam agitabat. Namque alia belli facinora prædæ magis quam detrimento fore; incendium vero crudele, immoderatum, ac ſibi maxume calamitoſum

puta-

putabat; quippe cui omnes copiæ in uſu quotidiano, & cultu corporis erant. Poſt eum diem quidam L. Tarquinius ad ſenatum adductus erat: quem ad Catilinam proficiſcentem, ex itinere retractum ajebant. Is cum ſe diceret indicaturum de conjuratione, ſi fides publica data eſſet; juſſus a conſule, quæ ſciret, edicere, eadem fere quæ Volturcius, de paratis incendiis, de cæde bonorum, de itinere hoſtium, ſenatum edocet: præterea, *ſe miſſum a M. Craſſo, qui Catilinæ nunciaret, ne eum Lentulus, & Cethegus, aliique ex conjuratione deprehenſi terrerent; eoque magis properaret ad urbem accedere, quo & ceterorum animos reficeret, & illi facilius e periculo eriperentur*. Sed, ubi Tarquinius Craſſum nominavit, hominem nobilem, maxumis divitiis, ſumma potentia; alii rem incredibilem rati; pars, tametſi verum exiſtumabant, tamen, quia in tali tempore, tanta vis hominis magis leniunda, quam exagitanda videbatur, plerique Craſſo ex negotiis privatis obnoxii, conclamant, *indicem falſum eſſe*; deque ea re poſtulant uti referatur. Itaque, conſulente Cicerone, frequens ſenatus decernit, Tarquinii indicium falſum videri; eumque in vinculis retinendum; neque amplius poteſtatem faciundam, niſi de eo indicaret cujus conſilio tantam rem eſſet mentitus. Erant eo tempore qui exiſtumarent, indicium illud a P. Autronio machinatum; quo facilius, appellato Craſſo, per ſocietatem periculi reliquos illius potentia tegeret. Alii Tarquinium a Cicerone immiſſum ajebant, ne Craſſus, more ſuo, ſuſcepto malorum patrocinio, rempublicam conturbaret. Ipſum Craſſum ego poſtea prædicantem audivi, tantam illam contumeliam ſibi ab Cicerone impoſitam. Sed iiſdem temporibus Q. Catulus, & C. Piſo neque gratia, neque precibus, neque pretio Ciceronem impellere potuere, uti per Allobroges, aut alium indicem C. Cæſar falſo nominaretur.

tur. Nam uterque cum illo gravis inimicitias exercebant; Piſo, oppugnatus in judicio repetundarum, propter cujuſdam tranſpadani ſupplicium injuſtum: Catulus, ex petitione pontificatus odio incenſus; quod, extrema ætate, maxumis honoribus uſus, ab adoleſcentulo Cæſare victus diſceſſerat. Res autem opportuna videbatur; quod is, privatim egregia liberalitate, publice maxumis muneribus, grandem pecuniam debebat. Sed, ubi conſulem ad tantum facinus impellere nequeunt, ipſi ſingillatim circumeundo, atque ementiundo quæ ſe ex Volturcio, aut Allobrogibus audiſſe dicerent, magnam illi invidiam conflaverant; uſque eo, ut nonnulli equites Romani, qui præſidii cauſſa cum telis erant circum ædem Concordiæ, ſeu periculi magnitudine, ſeu animi nobilitate impulſi, quo ſtudium ſuum in rempublicam clarius eſſet, egredienti ex ſenatu Cæſari gladio minitarentur. Dum hæc in ſenatu aguntur, & dum legatis Allobrogum, & T. Volturcio, comprobato eorum indicio, præmia decernuntur: liberti, & pauci ex clientibus Lentuli, diverſis itineribus, opifices, atque ſervitia in vicis ad eum eripiendum ſolicitabant: partim exquirebant duces multitudinum, qui pretio rempublicam vexare ſoliti erant. Cethegus autem per nuntios familiam, atque libertos ſuos, electos, & exercitatos in audaciam, orabat, ut, grege facto, cum telis ad ſeſe irrumperent. Conſul, ubi ea parari cognovit, diſpoſitis præſidiis, uti res atque tempus monebat, convocato ſenatu refert, quid de his fieri placeat qui in cuſtodiam traditi erant. ſed eos paullo ante frequens ſenatus judicaverat contra rempublicam feciſſe. tum D. Junius Silanus, primus ſententiam rogatus, quod eo tempore conſul deſignatus erat, de his qui in cuſtodiis tenebantur, & præterea de L. Caſſio, P. Furio, P. Umbreno, Q. Annio, ſi deprehenſi forent, ſupplicium ſumen-

ſumendum decreverat : iſque poſtea, permotus oratione C. Cæſaris, pedibus in ſententiam Tiberii Neronis iturum ſe dixerat; quod de ea re, præſidiis additis, referundum cenſuerat. Sed Cæſar, ubi ad eum ventum eſt, rogatus ſententiam a conſule, hujuſcemodi verba locutus eſt.

L. *Omnis homines, P.C. qui de rebus dubiis conſultant, ab odio, amicitia, ira, atque miſericordia vacuos eſſe decet. Haud facile animus verum providet, ubi illa officiunt; neque quiſquam omnium lubidini ſimul & uſui paruit. Ubi intenderis ingenium, valet: ſi lubido poſſidet, ea dominatur, animus nihil valet. Magna mihi copia eſt memorandi, qui reges atque populi, ira, aut miſericordia impulſi, male conſuluerint: ſed ea malo dicere quæ majores noſtri contra lubidinem animi ſui, recte atque ordine fecere. Bello Macedonico, quod cum rege Perſe geſſimus, Rhodiorum civitas, magna, atque magnifica, quæ populi Romani opibus creverat, infida atque advorſa nobis fuit: ſed poſtquam, bello confecto, de Rhodiis conſultum eſt, majores noſtri, ne quis divitiarum magis, quam injuriæ cauſſa bellum incœptum diceret, impunitos eos dimiſere. Item bellis Punicis omnibus, cum ſæpe Carthaginienſes & in pace, & per inducias multa nefaria facinora feciſſent, numquam ipſi per occaſionem talia fecere: magis, quid ſe dignum foret, quam quid in illos jure fieri poſſet, quærebant. Hoc item vobis providendum eſt P. C. ne plus valeat apud vos P. Lentuli, & ceterorum ſcelus, quam veſtra dignitas; neu magis iræ veſtræ, quam famæ conſulatis. Nam ſi digna pœna pro factis eorum reperitur, novum conſilium approbo: ſin magnitudo ſceleris omnium ingenia exſuperat; iis utendum cenſeo quæ legibus comparata ſunt. Plerique eorum qui ante me ſententias dixerunt, compoſite atque magnifice caſum reipublicæ miſerati ſunt: quæ belli ſævitia eſſet, quæ victis acciderent, enumeravere; rapi virgines, pueros; divelli liberos a parentum complexu;*

matres familiarum pati quæ victoribus collibuiſſent ; fana , atque domos exſpoliari ; cædem , incendia fieri ; poſtremo armis , cadaveribus , cruore , atque luctu omnia compleri . Sed , per deos immortalis , quo illa oratio pertinuit ? an , uti vos infeſtos conjurationi faceret ? ſcilicet , quem res tanta , atque tam atrox non permovit , eum oratio accendet ? Non ita eſt : neque cuiquam mortalium injuriæ ſuæ parvæ videntur: multi eas gravius æquo habuere . Sed alia aliis licentia eſt , P.C. Qui demiſſi in obſcuro vitam agunt , ſi quid iracundia deliquere , pauci ſciunt ; fama , atque fortuna eorum pares ſunt : qui magno imperio præditi , in excelſo ætatem agunt , eorum facta cuncti mortales novere . Ita in maxuma fortuna minuma licentia eſt . Neque ſtudere , neque odiſſe , ſed minume iraſci decet . Quæ apud alios iracundia dicitur , ea in imperio ſuperbia , atque crudelitas appellatur . Equidem ego ſic exiſtumo , P. C. omnis cruciatus minores , quam facinora illorum , eſſe . ſed plerique mortales poſtrema meminere ; & in hominibus impiis , ſceleris eorum obliti de pœna diſſerunt , ſi ea paullo ſeverior fuerit . D. Silanum , virum fortem atque ſtrenuum , certo ſcio , quæ dixerit , ſtudio reipublicæ dixiſſe , neque illum in tanta re gratiam , aut inimicitias exercere : eos mores , eamque modeſtiam viri cognovi . Verum ſententia ejus , mihi non crudelis , (quid enim in talis homines crudele fieri poteſt ?) ſed aliena a republica noſtra videtur . Nam profecto aut metus , aut injuria te ſubegit , Silane , conſulem deſignatum , genus pœnæ novum decernere . De timore , ſupervacaneum eſt diſſerere , cum præſertim diligentia clariſſumi viri conſulis , tanta præſidia ſint in armis . De pœna , poſſumus equidem dicere id quod res habet ; in luctu , atque miſeriis , mortem ærumnarum requiem , non cruciatum , eſſe ; eam cuncta mortalium mala diſſolvere ; ultra neque curæ , neque gaudio locum eſſe . Sed , per deos immortalis , quamobrem in ſententiam non addidiſti , uti prius verberibus in eos animad-

madverteretur ? An, quia lex Porcia vetat ? at aliæ leges, item condemnatis civibus animam non eripi, ſed exſilium permitti jubent. An quia gravius eſt verberari, quam necari ? quid autem acerbum, aut nimis grave eſt in homines tanti facinoris convictos ? ſin, quia levius eſt; qui convenit in minore negotio legem timere, cum eam in majore neglexeris ? At enim quis reprehendet, quod in parricidas reipublicæ decretum erit ? tempus, dies, fortuna, cujus lubido gentibus moderatur. Illis merito accidet, quidquid evenerit : ceterum vos P. C. quid in alios ſtatuatis, conſiderate. Omnia mala exempla ex bonis rebus orta ſunt : ſed, ubi imperium ad ignaros, aut minus bonos pervenit; novum illud exemplum ab dignis, & idoneis ad indignos, & non idoneos transfertur.

LI. *Lacedæmonii, devictis Athenienſibus, triginta viros impoſuere, qui rempublicam eorum tractarent. Ii primo cœpere peſſumum quemque & omnibus inviſum indemnatum necare. ea populus lætari, & merito dicere fieri. Poſt, ubi paullatim licentia crevit, juxta bonos & malos lubidinoſe interficere, ceteros metu terrere. Ita civitas, ſervitute oppreſſa, ſtultæ lætitiæ gravis pœnas dedit. Noſtra memoria victor Sulla, cum Damaſippum, & alios ejuſmodi, qui malo reipublicæ creverant, jugulari juſſit; quis non factum ejus laudabat ? Homines ſceleſtos, factioſos, qui ſeditionibus rempublicam exagitaverant, merito necatos ajebant. Sed ea res magnæ initium cladis fuit. Nam uti quiſque domum, aut villam, poſtremo aut vas, aut veſtimentum alicujus concupiverat, dabat operam, ut in proſcriptorum numero eſſet. Ita illi quibus Damaſippi mors lætitiæ fuerat, paullo poſt ipſi trahebantur : neque prius finis jugulandi fuit, quam Sulla omnis ſuos divitiis explevit. Atque ego hoc non in M. Tullio, neque his temporibus vereor. Sed in magna civitate multa & varia ingenia ſunt. Poteſt alio tempore, alio conſule, cui item exercitus in manu ſit, falſum aliquid pro vero credi. Ubi*

hoc exemplo, per ſenati decretum, conſul gladium eduxerit; quis illi finem ſtatuet, aut quis moderabitur?

LII. *Majores noſtri, P. C. neque conſilii, neque audaciæ unquam eguere: neque ſuperbia obſtabat, quo minus aliena inſtituta, ſi modo proba erant, imitarentur. Arma atque tela militaria ab Samnitibus, inſignia magiſtratuum ab Tuſcis pleraque ſumſerunt: poſtremo, quod ubique apud ſocios, aut hoſtis idoneum videbatur, cum ſummo ſtudio domi exſequebantur: imitari, quam invidere bonis, malebant. Sed eodem illo tempore Græciæ morem imitati, verberibus animadvertebant in civis, de condemnatis ſummum ſupplicium ſumebant. Poſtquam reſpublica adolevit, & multitudine civium factiones valuere, circumveniri innocentes, aliaque hujuſcemodi fieri cœpere; tunc lex Porcia, aliæque leges paratæ ſunt, quibus legibus exſilium damnatis permiſſum eſt. Hanc ego cauſſam, P. C. quo minus novum conſilium capiamus, in primis magnam puto. Profecto virtus, atque ſapientia major in illis fuit qui ex parvis opibus tantum imperium fecere, quam in nobis, qui ea bene parta vix retinemus. Placet igitur eos dimitti, & augeri exercitum Catilinæ? minume: ſed ita cenſeo; publicandas eorum pecunias; ipſos in vinculis habendos per municipia, quæ maxume opibus valent: neu quis de iis poſtea ad ſenatum referat, neve cum populo agat: qui aliter fecerit, ſenatum exiſtumare, eum contra rempublicam & ſalutem omnium facturum.*

LIII. Poſtquam Cæſar dicendi finem fecit; ceteri verbo, alius alii varie aſſentiebantur: at M. Porcius Cato rogatus ſententiam, hujuſcemodi orationem habuit.

LIV. *Longe mihi alia mens eſt, P. C. cum res, atque pericula noſtra conſidero, & cum ſententias nonnullorum ipſe mecum reputo. Illi mihi diſſeruiſſe videntur de pœna eorum qui patriæ, parentibus, aris, atque focis ſuis bellum paravere: res autem monet, cavere ab illis magis, quam,*

quam, quid in illos ſtatuamus, conſultare. Nam cetera maleficia tum perſequare, ubi facta ſunt; hoc, niſi provideris, ne accidat; ubi evenit, fruſtra judicia implores. Capta urbe, nihil fit reliqui victis. Sed, per deos immortalis, vos ego appello, qui ſemper domos, villas, ſigna, tabulas veſtras pluris, quam rempublicam feciſtis: ſi iſta, cujuſcumque modi ſint, quæ amplexamini, retinere, ſi voluptatibus veſtris otium præbere vultis; expergiſcimini aliquando, & capeſſite rempublicam. Non agitur de vectigalibus, neque de ſociorum injuriis: libertas, & anima noſtra in dubio eſt. Sæpenumero, P. C. multa verba in hoc ordine feci: ſæpe de luxuria, atque avaritia noſtrorum civium queſtus ſum; multoſque mortalis ea cauſſa adverſos habeo: qui mihi atque animo meo nullius umquam delicti gratiam feciſſem, haud facile alterius lubidini malefacta condonabam. Sed, ea tametſi vos parvi pendebatis; tamen reſpublica firma erat: opulentia neglegentiam tolerabat. Nunc vero non id agitur, boniſne, an malis moribus vivamus; neque, quantum, aut quam magnificum imperium populi Romani ſit: ſed cujus hæc cumque modi videntur, noſtra, an, nobiſcum una, hoſtium futura ſint.

LV. *Hic mihi quiſquam manſuetudinem, & miſericordiam nominat? jam pridem equidem nos vera rerum vocabula amiſimus; quia, bona aliena largiri, liberalitas; malarum rerum audacia, fortitudo vocatur; eo reſpublica in extremo ſita eſt. Sint ſane, quoniam ita ſe mores habent, liberales ex ſociorum fortunis, ſint miſericordes in furibus ærarii: ne illis ſanguinem noſtrum largiantur; &, dum paucis ſceleratis parcunt, bonos omnis perditum eant. Bene, & compoſite C. Cæſar paullo ante in hoc ordine de vita & morte diſſeruit, credo falſa exiſtumans ea quæ de inferis memorantur, diverſo itinere malos a bonis loca tætra, inculta, fœda, atque formidoloſa habere. Itaque cenſuit, pecunias eorum publicandas, ipſos per mu-*

nicipia in cuſtodiis habendos ; videlicet timens ne, ſi Romæ ſint, aut a popularibus conjurationis, aut a multitudine conducta per vim eripiantur. Quaſi vero mali, atque ſceleſti tantummodo in urbe, & non per totam Italiam ſint ; aut non ibi plus poſſit audacia, ubi ad defendendum opes minores ſunt. Quare vanum equidem hoc conſilium eſt, ſi periculum ex illis metuit. ſin in tanto omnium metu ſolus non timet ; eo magis refert, me mihi, atque vobis timere.

LVI. *Quare cum de P. Lentulo, ceteriſque ſtatuetis ; pro certo habetote, vos ſimul de exercitu Catilinæ & de omnibus conjuratis decernere. Quanto vos attentius ea agetis, tanto illis animus infirmior erit. Si paullulum modo vos languere viderint, jam omnes feroces aderunt. Nolite exiſtumare, majores noſtros armis rempublicam ex parva magnam feciſſe. Si ita res eſſet, multo pulcherrumam eam nos haberemus ; quippe ſociorum, atque civium, præterea armorum, atque equorum major nobis copia, quam illis, eſt. Sed alia fuere quæ illos magnos fecere ; quæ nobis nulla ſunt ; domi induſtria, foris juſtum imperium ; animus in conſulendo liber, neque delicto, neque lubidini obnoxius. Pro his nos habemus luxuriam, atque avaritiam ; publice egeſtatem, privatim opulentiam : laudamus divitias, ſequimur inertiam : inter bonos & malos diſcrimen nullum : omnia virtutis præmia ambitio poſſidet. Neque mirum ; ubi vos ſeparatim ſibi quiſque conſilium capitis, ubi domi voluptatibus, hic pecuniæ, aut gratiæ ſervitis ; eo fit, ut impetus fiat in vacuam rempublicam. Sed ego hæc omitto. Conjuravere nobiliſſumi cives patriam incendere : Gallorum gentem infeſtiſſumam nomini Romano, ad bellum arceſſunt : dux hoſtium cum exercitu ſupra caput eſt : vos cunctamini etiam nunc, & dubitatis, quid, intra mœnia deprehenſis hoſtibus, faciatis ? Miſereamini cenſeo : deliquere homines adoleſcentuli per ambitionem : atque etiam armatos dimittatis. Næ iſta vobis*

man-

manſuetudo, & miſericordia, ſi illi arma ceperint, in miſeriam vertet. Scilicet res ipſa aſpera eſt; ſed vos non timetis eam. Immo vero maxume; ſed inertia & mollitia animi, alius alium exſpectantes, cunctamini, videlicet diis immortalibus confiſi, qui hanc rempublicam in maxumis ſæpe periculis ſervavere. Non votis, neque ſuppliciis muliebribus auxilia deorum parantur: vigilando, agendo, bene conſulendo, proſpere omnia cedunt: ubi ſocordiæ tete, atque ignaviæ tradideris; nequicquam deos implores; irati infeſtique ſunt. Apud majores noſtros A. Manlius Torquatus bello Gallico filium ſuum, quod is contra imperium in hoſtem pugnaverat, necari juſſit; atque ille egregius adoleſcens, immoderatæ fortitudinis morte pœnas dedit. Vos, de crudeliſſumis parricidis quid ſtatuatis, cunctamini? videlicet cetera vita eorum huic ſceleri obſtat. Verum parcite dignitati Lentuli, ſi ipſe pudicitiæ, ſi famæ ſuæ, ſi diis, aut hominibus umquam ullis pepercit: ignoſcite Cethegi adoleſcentiæ; niſi iterum jam patriæ bellum fecit. Nam quid ego de Gabinio, Statilio, Cœpario loquar? quibus ſi quidquam penſi umquam fuiſſet, non ea conſilia de republica habuiſſent. Poſtremo, P. C. ſi mehercle peccato locus eſſet, facile paterer vos ipſa re corrigi, quoniam verba contemnitis; ſed undique circumventi ſumus. Catilina cum exercitu in faucibus urget: alii intra mœnia, atque in ſinu urbis ſunt hoſtes: neque parari, neque conſuli quidquam occulte poteſt: quo magis properandum eſt. Quare ita cenſeo; cum nefario conſilio ſceleratorum civium reſpublica in maxuma pericula venerit, hique indicio T. Volturcii & legatorum Allobrogum convicti, confeſſique ſint, cædem, incendia, aliaque fœda atque crudelia facinora in civis patriamque paraviſſe; de confeſſis, ſicuti de manifeſtis rerum capitalium, more majorum ſupplicium ſumendum.

LVII. Poſtquam Cato aſſedit; conſulares omnes, itemque ſenatus magna pars, ſententiam ejus laudant,

virtutem animi ad cælum ferunt: alii alios increpantes timidos vocant: Cato magnus atque clarus habetur: ſenati decretum fit, ſicut ille cenſuerat. Sed mihi, multa legenti, multa audienti, quæ populus Romanus domi militiæque, mari atque terra præclara facinora fecit, forte lubuit attendere, quæ res maxume tanta negotia ſuſtinuiſſet. Sciebam, ſæpenumero parva manu cum magnis legionibus hoſtium contendiſſe. cognoveram, parvis copiis bella geſta cum opulentis regibus: ad hoc, ſæpe fortunæ violentiam toleraviſſe: facundia Græcos, gloria belli Gallos ante Romanos fuiſſe. Ac mihi, multa agitanti, conſtabat, paucorum civium egregiam virtutem cuncta patraviſſe; eoque factum uti divitias paupertas, multitudinem paucitas ſuperaret. Sed poſtquam luxu, atque deſidia civitas corrupta eſt; rurſus reſpublica magnitudine ſua imperatorum, atque magiſtratuum vitia ſuſtentabat; ac, veluti effœta parente, multis tempeſtatibus haud ſane quiſquam Romæ virtute magnus fuit. Sed, memoria mea, ingenti virtute, diverſis moribus fuere viri duo, M. Cato, & C. Cæſar: quos, quoniam res obtulerat, ſilentio præterire non fuit conſilium, quin utriuſque naturam, & mores, quantum ingenio poſſem, aperirem. Igitur his genus, ætas, eloquentia prope æqualia fuere: magnitudo animi par, item gloria: ſed alia alii. Cæſar beneficiis, ac munificentia magnus habebatur; integritate vitæ Cato. Ille manſuetudine, & miſericordia clarus factus: huic ſeveritas dignitatem addiderat. Cæſar, dando, ſublevando, ignoſcendo; Cato, nihil largiundo, gloriam adeptus eſt. In altero miſeris perfugium erat; in altero malis pernicies. Illius facilitas, hujus conſtantia laudabatur. poſtremo Cæſar in animum induxerat, laborare, vigilare; negotiis amicorum intentus, ſua neglegere; nihil denegare, quod dono dignum eſſet; ſibi magnum

impe-

imperium, exercitum, novum bellum exoptabat, ubi virtus eniteſcere poſſet. At Catoni ſtudium modeſtiæ, decoris, ſed maxume ſeveritatis erat. Non divitiis cum divite, neque factione cum factioſo; ſed cum ſtrenuo virtute, cum modeſto pudore, cum innocente abſtinentia certabat; eſſe, quam videri, bonus malebat: ita quo minus gloriam petebat, eo magis adſequebatur.

LVIII. Poſtquam, uti dixi, ſenatus in Catonis ſententiam diſceſſit; conſul optumum factu ratus, noctem, quæ inſtabat, antecapere, ne quid eo ſpatio novaretur, triumviros, quæ ſupplicium poſtulabat, parare jubet: ipſe, diſpoſitis præſidiis, Lentulum in carcerem deducit: idem fit ceteris per prætores. Eſt locus in carcere, quod Tullianum appellatur, ubi paullulum eſcenderis ad lævam, circiter XII. pedes humi depreſſus. Eum muniunt undique parietes, atque inſuper camera lapideis fornicibus vincta: ſed incultu, tenebris, odore, fœda atque terribilis ejus facies eſt. In eum locum poſtquam demiſſus Lentulus, vindices rerum capitalium, quibus præceptum erat, laqueo gulam fregere. Ita ille patricius, ex clariſſuma gente Corneliorum, qui conſulare imperium Romæ habuerat, dignum moribus, factiſque ſuis exitum vitæ invenit. De Cethego, Statilio, Gabinio, Cœpario, eodem modo ſupplicium ſumtum eſt.

LIX. Dum ea Romæ geruntur, Catilina ex omni copia quam & ipſe adduxerat, & Manlius habuerat, duas legiones inſtituit; cohortes, pro numero militum complet: deinde, ut quiſque voluntarius, aut ex ſociis in caſtra venerat, æqualiter diſtribuerat; ac brevi ſpatio legiones numero hominum expleverat; cum initio non amplius duobus millibus habuiſſet. Sed ex omni copia circiter pars quarta erat militaribus armis inſtructa; ceteri, ut quemque caſus armaverat, ſparos,

ros, aut lanceas, alii præacutas ſudes portabant. Sed poſtquam Antonius cum exercitu adventabat, Catilina per montis iter facere; modo ad urbem, modo in Galliam verſus caſtra movere; hoſtibus occaſionem pugnandi non dare. Sperabat propediem magnas copias ſe habiturum, ſi Romæ ſocii incœpta patraviſſent. Interea ſervitia repudiabat, cujus initio ad eum magnæ copiæ concurrebant, opibus conjurationis fretus; ſimul alienum ſuis rationibus exiſtumans videri, cauſſam civium cum ſervis fugitivis communicaviſſe. Sed, poſtquam in caſtra nuntius pervenit, Romæ conjurationem patefactam; de Lentulo, & Cethego, ceteriſque, quos ſupra memoravi, ſupplicium ſumtum: plerique, quos ad bellum ſpes rapinarum, aut novarum rerum ſtudium illexerat, dilabuntur: reliquos Catilina per montis aſperos magnis itineribus in agrum Piſtorienſem abducit; eo conſilio, uti per tramites occulte profugeret in Galliam. At Q. Metellus Celer cum tribus legionibus in agro Piceno præſidebat, ex difficultate rerum eadem illa exiſtumans, quæ ſupra diximus, Catilinam agitare. Igitur, ubi iter ejus ex perfugis cognovit, caſtra propere movit, ac ſub ipſis radicibus montium conſedit; qua illi deſcenſus erat in Galliam properanti. Neque tamen Antonius procul aberat, utpote qui magno exercitu locis æquioribus expeditos, in fugam ſequeretur. Sed Catilina, poſtquam videt montibus, atque copiis hoſtium ſeſe clauſum, in urbe res adverſas, neque fugæ, neque præſidii ullam ſpem; optumum factu ratus, in tali re fortunam belli tentare, ſtatuit cum Antonio quam primum confligere. Itaque concione advocata, hujuſcemodi orationem habuit.

LX. *Compertum ego habeo, milites, verba virtutem non addere; neque ex ignavo ſtrenuum, neque fortem ex timido exercitum oratione imperatoris fieri. Quanta cu-*

juſque

juſque animo audacia natura, aut moribus ineſt, tanta in bello patere ſolet. Quem neque gloria, neque pericula excitant, nequicquam hortere; timor animi auribus officit. Sed ego vos, quo pauca monerem, advocavi; ſimul uti cauſſam mei conſilii aperirem. Scitis equidem, milites, ſecordia, atque ignavia Lentuli, quantam ipſi, nobiſque cladem attulerit; quoque modo, dum ex urbe præſidia opperior, in Galliam proficiſci nequiverim. Nunc vero, quo in loco res noſtræ ſint, juxta mecum omnes intelligitis.

LXI. *Exercitus hoſtium duo, unus ab urbe, alter a Gallia obſtant: diutius in his locis eſſe, ſi maxume animus ferat, frumenti atque aliarum rerum egeſtas prohibet. Quocumque ire placet, ferro iter aperiundum eſt. Quapropter vos moneo, uti forti atque parato animo ſitis; &, cum prœlium inibitis, memineritis, vos divitias, decus, gloriam, præterea libertatem, atque patriam in dextris veſtris portare. Si vincimus, omnia nobis tuta erunt: commeatus abunde, municipia, atque coloniæ patebunt. ſin metu ceſſerimus, eadem illa advorſa fient; neque locus, neque amicus quiſquam teget quem arma non texerint. Præterea, milites, non eadem nobis, & illis neceſſitudo impendet. Nos pro patria, pro libertate, pro vita certamus: illis ſupervacaneum eſt pugnare pro potentia paucorum; quo audacius aggredimini, memores priſtinæ virtutis. Licuit nobis cum ſumma turpitudine in exſilio ætatem agere. Potuiſtis nonnulli Romæ, amiſſis bonis, alienas opes exſpectare. Quia illa fœda, atque intoleranda viris videbantur, hæc ſequi decreviſtis. Si hæc relinquere vultis, audacia opus eſt. Nemo, niſi victor, pace bellum mutavit. Nam, in fuga ſalutem ſperare, cum arma, queis corpus tegitur, ab hoſtibus averteris; ea vero dementia eſt. Semper in prœlio iis maxumum eſt periculum, qui maxume timent: audacia pro muro habetur. Cum vos conſidero, milites, & cum facta veſtra æſtumo, magna me ſpes victoriæ tenet. Animus, ætas, virtus ve-*

ſtra

ſtra me hortantur : præterea neceſſitudo , quæ etiam timidos fortis facit . Nam , multitudo hoſtium ne circumvenire queat , prohibent anguſtiæ loci . Quod ſi virtuti veſtræ fortuna inviderit ; cavete , inulti animam amittatis ; neu capti potius , ſicuti pecora , trucidemini , quam virorum more pugnantes , cruentam atque luctuoſam victoriam hoſtibus relinquatis .

LXII. Hæc ubi dixit : paullulum commoratus , ſigna canere jubet ; atque inſtructos ordines in locum æquum deducit : dein , remotis omnium equis , quo militibus , exæquato periculo , animus amplior eſſet , ipſe pedes exercitum pro loco , atque copiis inſtruit . Nam , uti planities erat inter ſiniſtros montis , & ab dextra rupes aſpera , octo cohortis in fronte conſtituit ; reliqua ſigna in ſubſidiis arctius collocat . Ab his centuriones omnis lectos & evocatos , præterea ex gregariis militibus optume quemque armatum in primam aciem ſubducit . C. Manlium in dextra , Fæſulanum quemdam in ſiniſtra parte curare jubet : ipſe cum libertis , & colonis propter aquilam adſiſtit ; quam bello Cimbrico C. Marius in exercitu habuiſſe dicebatur . At ex altera parte C. Antonius , pedibus æger , quod prœlio adeſſe nequibat , M. Petrejo legato exercitum permittit . Ille cohortes veteranas, quas tumulti cauſſa conſcripſerat , in fronte ; poſt eas ceterum exercitum in ſubſidiis locat . ipſe equo circumiens , unumquemque nominans , appellat , hortatur , rogat , ut meminerint ſe contra latrones inermes , pro patria , pro liberis , pro aris atque focis ſuis certare . Homo militaris , quod amplius annos triginta , tribunus , aut præfectus , aut legatus , aut prætor cum magna gloria in exercitu fuerat , pleroſque ipſos , factaque eorum fortia noverat ; ea commemorando , militum animos accendebat .

LXIII. Sed ubi , omnibus rebus exploratis , Petre-

jus

jus tuba ſignum dat ; cohortes paullatim incedere jubet. idem facit hoſtium exercitus. Poſtquam eo ventum eſt, unde a ferentariis prœlium committi poſſet, maxumo clamore, cum infeſtis ſignis concurrunt ; pila omittunt ; gladiis res geritur. Veterani, priſtinæ virtutis memores, comminus acriter inſtare ; illi haud timidi reſiſtunt : maxuma vi certatur. Interea Catilina cum expeditis in prima acie verſari : laborantibus ſuccurrere : integros pro ſauciis arceſſere : omnia providere : multum ipſe pugnare, ſæpe hoſtem ferire : ſtrenui militis, & boni imperatoris officia ſimul exſequebatur. Petrejus, ubi videt Catilinam contra, ac ratus erat, magna vi tendere ; cohortem prætoriam in medios hoſtis inducit ; eoſque perturbatos, atque alios alibi reſiſtentes, interficit : deinde utrimque ex lateribus ceteros aggreditur. Manlius, & Fæſulanus in primis pugnantes cadunt. Poſtquam fuſas copias, ſeque cum paucis relictum videt Catilina ; memor generis, atque priſtinæ ſuæ dignitatis, in confertiſſumos hoſtes incurrit, ibique pugnans confoditur.

LXIV. Sed, confecto prœlio, tum vero cerneres quanta audacia, quantaque animi vis fuiſſet in exercitu Catilinæ. Nam fere, quem quiſque vivus pugnando locum ceperat, eum, amiſſa anima, corpore tegebat. Pauci autem, quos medios cohors prætoria disjecerat, paullo diverſius, ſed omnes tamen adverſis vulneribus, conciderant. Catilina vero longe a ſuis, inter hoſtium cadavera repertus eſt, paullum etiam ſpirans, ferociamque animi, quam habuerat vivus, in vultu retinens. Poſtremo, ex omni copia, neque in prœlio, neque in fuga quiſquam civis ingenuus captus eſt. Ita cuncti ſuæ, hoſtiumque vitæ juxta pepercerant. Neque tamen exercitus populi Romani lætam, aut incruentam victoriam adeptus erat. Nam ſtrenuiſſumus quiſque aut occiderat in prœlio, aut graviter

vul-

vulneratus diſceſſerat. Multi autem, qui de caſtris viſundi, aut ſpoliandi gratia proceſſerant, volventes hoſtilia cadavera, amicum alii, pars hoſpitem, aut cognatum reperiebant. Fuere item qui inimicos ſuos cognoſcerent. Ita varie per omnem exercitum lætitia, mæror, luctus, atque gaudia agitabantur.

Finis Belli Catilinarii.

C. CRISPI SALLUSTII JUGURTHA

SEU

BELLUM JUGURTHINUM.

FALSO queritur de natura ſua genus humanum, quod imbecilla atque ævi brevis, ſorte potius, quam virtute, regatur. Nam contra reputando, neque majus aliud, neque præſtabilius invenias; magiſque naturæ induſtriam hominum, quam vim, aut tempus deeſſe. Sed dux, atque imperator vitæ mortalium, animus eſt: qui ubi ad gloriam virtutis via graſſatur, abunde pollens potenſque, & clarus eſt, neque fortuna eget; quippe quæ probitatem, induſtriam, aliaſque artis bonas neque dare, neque eripere cuiquam poteſt. Sin captus pravis cupidinibus, ad inertiam, & voluptates corporis peſſumdatus eſt: perniciosa lubidine paulliſper uſus; ubi per ſocordiam vires, tempus, ingenium dif-

diſfluxere, naturæ infirmitas accuſatur: ſuam quippe culpam auctores ad negotia transferunt. Quod ſi hominibus bonarum rerum tanta cura eſſet, quanto ſtudio aliena, ac nihil profutura, multumque etiam periculoſa petunt; neque regerentur magis, quam regerent caſus; & eo magnitudinis procederent, ubi pro mortalibus gloria æterni fierent.

II. Nam uti genus hominum compoſitum e corpore & anima eſt: ita res cunctæ, ſtudiaque omnia noſtra, corporis alia, alia animi naturam ſequuntur. Igitur præclara facies, magnæ divitiæ, ad hoc vis corporis, & alia hujuſcemodi omnia brevi dilabuntur; at ingenii egregia facinora, ſicuti anima, immortalia ſunt. Poſtremo, corporis & fortunæ bonorum, uti initium, ſic finis eſt; omniaque orta occidunt, & aucta ſeneſcunt. animus incorruptus, æternus, rector humani generis, agit, atque habet cuncta, neque ipſe habetur. Quo magis pravitas eorum admiranda eſt, qui, dediti corporis gaudiis, per luxum atque ignaviam ætatem agunt: ceterum ingenium, quo neque melius, neque amplius aliud in natura mortalium eſt, incultu atque ſocordia torpeſcere ſinunt: cum præſertim tam multæ, variæque ſint artes animi, quibus ſumma claritudo paratur.

III. Verum ex his magiſtratus, & imperia, poſtremo omnis cura rerum publicarum, minume mihi hac tempeſtate cupiunda videntur: quoniam neque virtuti honos datur; neque illi quibus per fraudem jus fuit, tuti aut eo magis honeſti ſunt. Nam, vi quidem regere patriam, aut parentes, quamquam & poſſis & delicta corrigas, tamen importunum eſt: cum præſertim omnes rerum mutationes cædem, fugam, aliaque hoſtilia portendant. fruſtra autem niti, neque aliud, ſe fatigando, niſi odium quærere, extremæ dementiæ eſt: niſi forte quem inhoneſta & pernicioſa lubido tenet,

net; potentiæ paucorum, decus atque libertatem ſuam gratificari.

IV. Ceterum ex iis negotiis quæ ingenio exercentur, in primis magno uſui eſt memoria rerum geſtarum: cujus de virtute quia multi dixere, prætereundum puto; ſimul, ne per inſolentiam quis exiſtumet memet ſtudium meum laudando extollere. Atque ego credo fore, qui, quia decrevi procul a republica ætatem agere, tanto tamque utili labori meo nomen inertiæ imponant: certe, quibus maxuma induſtria videtur, ſalutare plebem, & conviviis gratiam quærere. Qui ſi reputaverint, & quibus ego temporibus magiſtratum adeptus ſim; & quales viri idem aſſequi nequiverint; & poſtea, quæ genera hominum in ſenatum pervenerint; profecto exiſtumabunt, me magis merito, quam ignavia, judicium animi mei mutaviſſe; majuſque commodum ex otio meo, quam ex aliorum negotiis, reipublicæ venturum. Nam ſæpe audivi, Q. Maxumum, P. Scipionem; præterea civitatis noſtræ præclaros viros ſolitos ita dicere; *cum majorum imagines intuerentur, vehementiſſume ſibi animum ad virtutem accendi*. ſcilicet non ceram illam, neque figuram tantam vim in ſeſe habere; ſed memoria rerum geſtarum eam flammam egregiis viris in pectore creſcere, neque prius ſedari, quam virtus eorum famam atque gloriam adæquaverit. At contra, quis eſt omnium his moribus, quin divitiis & ſumtibus, non probitate, neque induſtria, cum majoribus ſuis contendat? etiam homines novi, qui antea per virtutem ſoliti erant nobilitatem antevenire, furtim, & per latrocinia potius, quam bonis artibus, ad imperia & honores nituntur. Proinde quaſi prætura, & conſulatus, atque alia omnia hujuſcemodi per ſe ipſa clara, & magnifica ſint; ac non perinde habeantur, ut eorum qui ea ſuſtinent, virtus eſt. Verum ego liberius, altiuſque proceſſi,

dum me civitatis morum piget, tædetque. nunc ad incœptum redeo.

V. Bellum ſcripturus ſum quod populus Romanus cum Jugurtha rege Numidarum, geſſit: primum, quia magnum & atrox, variaque victoria fuit: dein, quia tum primum ſuperbiæ nobilitatis obviam itum eſt. quæ contentio divina & humana cuncta permiſcuit: eoque vecordiæ proceſſit; ut ſtudiis civilibus bellum, atque vaſtitas Italiæ finem faceret. Sed prius quam hujuſcemodi rei initium expedio, pauca ſupra repetam; quo, ad cognoſcendum, omnia illuſtria magis, magiſque in aperto ſint. Bello Punico ſecundo, quo dux Carthaginienſium Hannibal, poſt magnitudinem nominis Romani, Italiæ opes maxume attriverat; Maſiniſſa rex Numidarum, in amicitiam receptus a P. Scipione, cui poſtea Africano cognomen ex virtute fuit, multa & præclara rei militaris facinora fecerat: ob quæ, victis Carthaginienſibus, & capto Syphace, cujus in Africa magnum, atque late imperium valuit, populus Romanus quaſcumque urbis, & agros manu ceperat, regi dono dedit. Igitur amicitia Maſiniſſæ bona atque honeſta nobis permanſit: ſed imperii, vitæque ejus, finis idem fuit. Deinde Micipſa filius regnum ſolus obtinuit, Maſtanabale, & Guluſſa fratribus morbo abſumtis. Is Atherbalem, & Hiempſalem ex ſeſe genuit; Jugurthamque, Maſtanabalis fratris filium, quem Maſiniſſa, quod ortus ex concubina erat, privatum reliquerat, eodem cultu, quo liberos ſuos, domi habuit.

VI. Qui, ubi primum adolevit, pollens viribus, decora facie, ſed multo maxume ingenio validus, non ſe luxu, neque inertiæ corrumpendum dedit; ſed, uti mos gentis illius eſt, equitare, jaculari, curſu cum æqualibus certare: &, cum omnis gloria anteiret, omnibus tamen carus eſſe: ad hoc, pleraque tem-

pora

pora in venando agere: leonem atque alias feras primus, aut in primis ferire: plurimum facere, & minumum ipſe de ſe loqui. Quibus rebus Micipſa tametſi initio lætus fuerat, exiſtumans Jugurthæ virtutem regno ſuo gloriæ fore: tamen poſtquam hominem aduleſcentem, exacta ſua ætate, & parvis liberis, magis magiſque creſcere intellegit, vehementer eo negotio permotus, multa cum animo ſuo volvebat. Terrebat eum natura mortalium avida imperii, & præceps ad explendam animi cupidinem: præterea, opportunitas ſuæque & liberorum ætatis, quæ etiam mediocres viros ſpe prædæ tranſvorſos agit: ad hoc, ſtudia Numidarum in Jugurtham accenſa; ex quibus, ſi talem virum dolis interfeciſſet, ne qua ſeditio, aut bellum oriretur, anxius erat.

VII. His difficultatibus circumventus, ubi videt, neque per vim, neque inſidiis opprimi poſſe hominem tam acceptum popularibus, quod erat Jugurtha manu promtus, & appetens gloriæ militaris, ſtatuit eum objectare periculis, & eo modo fortunam tentare. Igitur bello Numantino Micipſa, cum populo Romano equitum atque peditum auxilia mitteret; ſperans vel oſtentando virtutem, vel hoſtium ſævitia facile eum occaſurum, præfecit Numidis, quos in Hiſpaniam mittebat. ſed ea res longe aliter, ac ratus erat, evenit. Nam Jugurtha, ut erat impigro atque acri ingenio, ubi naturam P. Scipionis, qui tum Romanis imperator erat, & morem hoſtium cognovit; multo labore, multaque cura, præterea modeſtiſſume parendo, & ſæpe obviam eundo periculis, in tantam claritudinem brevi pervenerat, ut noſtris vehementer carus, Numantinis maxumo terrori eſſet. Ac ſane, quod difficillumum in primis eſt, & prœlio ſtrenuus erat, & bonus conſilio: quorum alterum ex providentia timorem, alterum ex audacia temeritatem adferre plerumque ſolet.

let. Igitur imperator omnis fere res aſperas per Jugurtham agere, in amicis habere, magis magiſque eum indies amplecti; quippe cujus neque conſilium, neque incœptum ullum fruſtra erat. Huc accedebat munificentia animi, & ingenii ſollertia; quibus rebus ſibi multos ex Romanis familiari amicitia conjunxerat.

VIII. Ea tempeſtate in exercitu noſtro fuere complures, novi, atque nobiles, quibus divitiæ bono honeſtoque potiores erant, factioſi, domi potentes, apud ſocios clari magis, quam honeſti: qui Jugurthæ non mediocrem animum pollicitando accendebant, ſi Micipſa rex occidiſſet, fore uti ſolus imperio Numidiæ potiretur: in ipſo maxumam virtutem; Romæ omnia venalia eſſe. Sed poſtquam, Numantia deleta, P. Scipio dimittere auxilia, & ipſe reverti domum decrevit: donatum, atque laudatum magnifice pro concione Jugurtham in prætorium adduxit; ibique ſecreto monuit, *uti potius publice, quam privatim, amicitiam populi Romani coleret; neu quibus largiri inſueſceret: periculoſe a paucis emi quod multorum eſſet: ſi permanere vellet in ſuis artibus, ultro illi & gloriam, & regnum venturum: ſin properantius pergeret, ſuamet ipſum pecunia præcipitem caſurum.*

IX. Sic locutus, cum literis eum, quas Micipſæ redderet, dimiſit. earum ſententia hæc erat. *Jugurthæ tui bello Numantino longe maxuma virtus fuit: quam rem certo ſcio tibi gaudio eſſe. nobis ob merita ſua carus eſt: ut idem S. P. Q. R. ſit, ſumma ope nitemur. Tibi quidem pro noſtra amicitia gratulor; en habes virum dignum te, atque avo ſuo Maſiniſſa.* Igitur rex, ubi ea quæ fama acceperat, ex literis imperatoris ita eſſe cognovit, cum virtute, tum gratia viri permotus, flexit animum ſuum; & Jugurtham beneficiis vincere aggreſſus eſt: ſtatimque eum adoptavit, & teſtamento pariter cum filiis heredem inſtituit. Sed ipſe paucos poſt annos,

nos, morbo, atque ætate confectus, cum ſibi finem vitæ adeſſe intelligeret, coram amicis, & cognatis, itemque Atherbale, & Hiempſale filiis, dicitur hujuſcemodi verba cum Jugurtha habuiſſe.

X. *Parvum ego te, Jugurtha, amiſſo patre, ſine ſpe, ſine opibus, in meum regnum accepi, exiſtumans non minus me tibi, quam liberis, ſi genuiſſem, ob beneficia carum fore: neque ea res falſum me habuit. Nam ut alia magna, & egregia tua facinora omittam, noviſſume rediens Numantia, meque regnumque meum gloria honoraviſti; tuaque virtute nobis Romanos ex amicis amiciſſumos feciſti: in Hiſpania nomen familiæ renovatum eſt: poſtremo, quod difficillumum inter mortalis eſt, gloria invidiam viciſti. Nunc, quoniam mihi natura finem vitæ facit, per hanc dextram, per regni fidem moneo, obteſtorque, ut hos qui tibi genere propinqui, beneficio meo fratres ſunt, caros habeas: neu malis alienos adjungere, quam ſanguine conjunctos retinere. Non exercitus, neque theſauri, præſidia regni ſunt, verum amici; quos neque armis cogere, neque auro parare queas: officio & fide pariuntur. Quis autem amicior, quam frater fratri? aut quem alienum fidum invenies, ſi tuis hoſtis fueris? Equidem ego vobis regnum trado; firmum, ſi boni eritis; ſi mali, imbecillum. Nam concordia parvæ res creſcunt, diſcordia maxumæ dilabuntur. Ceterum ante hos te, Jugurtha, qui ætate, & ſapientia prior es, ne aliter quid eveniat, providere decet. Nam in omni certamine, qui opulentior eſt, etiam ſi accipit injuriam, tamen, quia plus poteſt, facere videtur. Vos autem, Atherbal, & Hiempſal, colite, obſervate talem hunc virum: imitamini virtutem: & enitimini, ne ego meliores liberos ſumſiſſe videar, quam genuiſſe.*

XI. Ad ea Jugurtha, tametſi regem ficta locutum intelligebat, & ipſe longe aliter animo agitabat: tamen pro tempore benigne reſpondit. Micipſa paucis

poſt diebus moritur. Poſtquam illi more regio juſta magnifice fecerant, reguli in unum convenere, ut inter ſe de cunctis negotiis diſceptarent. Sed Hiempſal, qui minumus ex illis erat, natura ferox, etiam antea ignobilitatem Jugurthæ, quia materno genere impar erat, deſpiciens, dextera Atherbalem adſedit; ne medius ex tribus, quod & apud Numidas honori ducitur, Jugurtha foret. Dein tamen, ut ætati concederet, fatigatus a fratre, vix in partem alteram transductus eſt. Ibi cum multa de adminiſtrando imperio diſſererent, Jugurtha inter alias res jacit; *oportere quinquennii conſulta, & decreta, omnia reſcindi: nam per ea tempora confectum annis Micipſam parum animo valuiſſe*. Tum *idem* Hiempſal *placere ſibi* reſpondit: *nam ipſum illum tribus his proxumis annis adoptatione in regnum perveniſſe*. Quod verbum in pectus Jugurthæ altius, quam quiſquam ratus erat, deſcendit. Itaque ex eo tempore ira & metu anxius, moliri, parare, atque ea modo cum animo habere, quibus Hiempſal per dolum caperetur. Quæ ubi tardius procedunt, neque lenitur animus ferox: ſtatuit quovis modo incœptum perficere.

XII. Primo conventu, quem ab regulis factum ſupra memoravi, propter diſſenſionem placuerat dividi theſauros, finiſque imperii ſingulis conſtitui. Itaque tempus ad utramque rem decernitur, ſed maturius ad pecuniam diſtribuendam. Reguli interea in loca propinqua theſauris alius alio conceſſere. Sed Hiempſal in oppido Thirmida forte ejus domo utebatur qui proxumus lictor Jugurthæ, carus acceptuſque ei ſemper fuerat. Quem ille caſu miniſtrum oblatum promiſſis onerat, impellitque, uti tamquam ſuam viſens domum eat; portarum claves adulterinas paret: nam veræ ad Hiempſalem referebantur: ceterum, ubi res poſtularet, ſe ipſum cum magna venturum manu.

Numi-

Numida mandata brevi conficit: atque, uti doctus erat, noctu Jugurthæ milites introducit. Qui poſtquam in ædes irrupere: diverſi regem quærere: dormientis alios, alios occurſantis interficere: ſcrutari loca abdita; clauſa effringere: ſtrepitu & tumultu omnia miſcere: cum interim Hiempſal reperitur, occultans ſe tugurio mulieris ancillæ, quo initio pavidus, & ignarus loci perfugerat. Numidæ caput ejus, uti juſſi erant, ad Jugurtham referunt.

XIII. Ceterum fama tanti facinoris per omnem Africam brevi divulgatur: Atherbalem, omniſque qui ſub Micipſæ imperio fuerant, metus invadit. In duas partis diſcedunt Numidæ: plures Atherbalem ſequuntur, ſed illum alterum bello meliores. Igitur Jugurtha quam maxumas poteſt copias armat: urbis partim vi, alias voluntate imperio ſuo adjungit: omni Numidiæ imperare parat. Atherbal, tametſi Romam legatos miſerat, qui ſenatum docerent de cæde fratris, & fortunis ſuis; tamen fretus multitudine militum, parabat armis contendere. Sed ubi res ad certamen venit, victus ex prœlio, profugit in provinciam, ac deinde Romam contendit. Tum Jugurtha, patratis conſiliis, poſtquam omni Numidia potiebatur, in otio facinus ſuum cum animo reputans, timere populum Romanum, neque advorſus iram ejus uſquam, niſi in avaritia nobilitatis & pecunia ſua ſpem habere. Itaque, paucis diebus, cum argento & auro multo Romam legatos mittit: queis præcipit, uti primum veteres amicos muneribus expleant: deinde novos acquirant: poſtremo, quemcumque poſſint largiundo parare, ne cunctentur. Sed ubi Romam legati venere, & ex præcepto regis, hoſpitibus, aliiſque, quorum ea tempeſtate in ſenatu auctoritas pollebat, magna munera miſere; tanta commutatio inceſſit, ut ex maxuma invidia in gratiam & favorem nobilitatis

Jugurtha veniret: quorum pars ſpe, alii præmio inducti, ſingulos ex ſenatu ambiundo nitebantur, ne gravius in eum conſuleretur. Igitur, ubi legati ſatis confidunt, die conſtituto ſenatus utriſque datur. Tum Atherbalem hoc modo locutum accepimus.

XIV. *P. C. Micipſa pater meus moriens mihi præcepit, uti regni Numidiæ tantummodo procurationem exiſtumarem meam; ceterum jus, & imperium penes vos eſſe: ſimul eniterer domi militiæque quam maxumo uſui eſſe populo Romano. Vos mihi cognatorum, vos in locum adfinium ducerem: ſi ea feciſſem, in veſtra amicitia exercitum, divitias, munimenta regni me habiturum. Quæ cum præcepta patris mei agitarem; Jugurtha, homo omnium quos terra ſuſtinet, ſceleratiſſumus, contemto imperio veſtro, Maſiniſſæ me nepotem, etiam ab ſtirpe ſocium atque amicum populi Romani, regno, fortuniſque omnibus expulit. Atque ego, P. C. quoniam eo miſeriarum venturus eram, vellem, potius ob mea, quam ob majorum meorum beneficia poſſe me a vobis auxilium petere, ac maxume deberi mihi beneficia a populo Romano quibus non egerem; ſecundum ea, ſi deſideranda erant, uti debitis uterer. Sed quoniam parum tuta per ſe ipſa probitas eſt; neque mihi in manu fuit, Jugurtha qualis foret: ad vos confugi P. C. quibus, quod mihi miſerrumum eſt, cogor prius oneri, quam uſui eſſe. Ceteri reges, aut bello victi in amicitiam a vobis recepti ſunt, aut in ſuis dubiis rebus ſocietatem veſtram adpetiverunt.*

XV. *Familia noſtra cum populo Romano bello Carthaginienſi amicitiam inſtituit, quo tempore magis fides ejus, quam fortuna petenda erat. Quorum progeniem vos P. C. nolite pati me, nepotem Maſiniſſæ, fruſtra a vobis auxilium petere. Si ad impetrandum nihil cauſſæ haberem, præter miſerandam fortunam; quod paullo ante rex genere, fama, atque copiis potens, nunc deformatus ærumnis, inops, alienas opes exſpecto: tamen erat majeſtatis populi Romani*

probibere injuriam; neque pati, cujuſquam regnum per ſcelus creſcere. Verum ego iis finibus ejectus ſum quos majoribus meis populus Romanus dedit: unde pater, & avus meus una vobiſcum expulere Syphacem, & Carthaginienſes. Veſtra beneficia mihi erepta ſunt, P. C. vos in mea injuria deſpecti eſtis. Eheu me miſerum! huccine, Micipſa pater, beneficia tua evaſere, ut quem tu parem cum liberis tuis, regnique participem feciſti, is potiſſumum ſtirpis tuæ exſtinctor ſit? Numquamne ergo familia noſtra quieta erit? ſemperne in ſanguine, ferro, fuga verſabimur? Dum Carthaginienſes incolumes fuere, jure omnia ſæva patiebamur; hoſtes ab latere: vos amici procul: ſpes omnis in armis erat. Poſtquam illa peſtis ex Africa ejecta eſt, læti pacem agitabamus: quippe, queis hoſtis nullus erat, niſi forte quem vos juſſiſſetis. Ecce autem ex improviſo Jugurtha, intoleranda audacia, ſcelere, atque ſuperbia ſeſe efferens, fratre meo, atque eodem propinquo ſuo interfecto, primum, regnum ejus ſceleris ſui prædam fecit: poſt, ubi me iiſdem dolis nequit capere, nihil minus quam vim, aut bellum exſpectantem, in imperio veſtro, ſicuti videtis, extorrem patria, domo; inopem, & coopertum miſeriis effecit, ut ubivis tutius, quam in meo regno eſſem.

XVI. *Ego ſic exiſtumabam, P. C. uti prædicantem audiveram patrem meum; qui veſtram amicitiam diligenter colerent, eos multum laborem ſuſcipere, ceterum ex omnibus maxume tutos eſſe. Quod in familia noſtra fuit, præſtitit; uti in omnibus bellis adeſſet vobis: nos uti per otium tuti ſimus, in manu veſtra eſt, P. C. Pater nos duos fratres reliquit: tertium Jugurtham beneficiis ſuis ratus eſt nobis conjunctum fore. Alter eorum necatus, alterius ipſe ego manus impias vix effugi. Quid agam? aut quo potiſſumum infelix accedam? generis præſidia omnia exſtincta ſunt: pater, uti neceſſe erat, naturæ conceſſit: fratri, quem minume decuit, propinquus per ſcelus vitam*

eri-

eripuit : affines , amicos , propinquos ceteros meos , alium alia clades oppreſſit : capti ab Jugurtha , pars in crucem acti , pars beſtiis objecti ſunt : pauci , quibus relicta eſt anima , clauſi in tenebris cum mœrore & luctu , morte graviorem vitam exigunt . Si omnia quæ aut amiſi , aut ex neceſſariis advorſa facta ſunt , incolumia manerent ; tamen , ſi quid ex improviſo mali accidiſſet , vos implorarem , P. C. quibus pro magnitudine imperii , jus & injurias omnis, curæ eſſe decet . Nunc vero exſul patria, domo , ſolus , atque omnium honeſtarum rerum egens , quos accedam , aut quos appellem ? nationeſne , an reges , qui omnes familiæ noſtræ ob veſtram amicitiam infeſti ſunt ? an quoquam mihi adire licet , ubi non majorum meorum hoſtilia monumenta plurima ſint ? aut quiſquam noſtri miſereri poteſt , qui aliquando vobis hoſtis fuit ?

XVII. *Poſtremo , Maſiniſſa nos ita inſtituit , P. C. ne quem coleremus , niſi populum Romanum , ne ſocietates , ne fœdera nova acciperemus : abunde magna præſidia nobis in veſtra amicitia fore : ſi huic imperio fortuna mutaretur , una occidendum nobis eſſe . Virtute , ac diis volentibus , magni eſtis & opulenti : omnia ſecunda , & obedientia ſunt : quo facilius ſociorum injurias curare licet . Tantum illud vereor , ne quos privata amicitia Jugurthæ , parum cognita, tranſvorſos agat : quos ego audio maxuma ope niti , ambire , fatigare vos ſingulos , ne quid de abſente , incognita cauſſa, ſtatuatis : fingere me verba, & fugam ſimulare , cui licuerit in regno manere . Quod utinam illum , cujus impio facinore in has miſerias projectus ſum , eadem hæc ſimulantem videam : & aliquando aut apud vos , aut apud deos immortalis rerum humanarum cura oriatur : næ ille , qui nunc ſceleribus ſuis ferox atque præclarus eſt , omnibus malis excruciatus , impietatis in parentem noſtrum , fratris mei necis , mearumque miſeriarum gravis pœnas reddat . Jam jam , frater animo meo cariſſume , quamquam tibi immaturo , & , unde minume decuit , vita erepta eſt ,*

tamen lætandum magis, quam dolendum puto caſum tuum. Non enim regnum, ſed fugam, exſilium, egeſtatem, & omnis has, quæ me premunt, ærumnas cum anima ſimul amiſiſti. At ego infelix in tanta mala præcipitatus ex patrio regno, rerum humanarum ſpectaculum præbeo: incertus quid agam, tuaſne injurias perſequar, ipſe auxilii egens; an regno conſulam, cujus vitæ, neciſque poteſtas ex opibus alienis pendet. Utinam, emori, fortunis meis honeſtus exitus eſſet: ne vivere contemtus viderer, ſi defeſſus malis injuriæ conceſſiſſem. Nunc neque vivere lubet, neque mori licet ſine dedecore, P. C. Per vos, per liberos, atque parentes veſtros, per majeſtatem populi Romani ſubvenite mihi miſero: ite obviam injuriæ: nolite pati regnum Numidiæ, quod veſtrum eſt, per ſcelus, & ſanguinem familiæ noſtræ tabeſcere.

XVIII. Poſtquam rex finem loquendi fecit, legati Jugurthæ largitione magis, quam cauſſa freti, paucis reſpondent: *Hiempſalem, ob ſævitiam ſuam, ab Numidis interfectum: Atherbalem ultro bellum inferentem, poſtquam ſuperatus ſit, queri, quod injuriam facere nequiſſet. Jugurtham ab ſenatu petere, ne ſe alium putarent, ac Numantiæ cognitus eſſet; non verba inimici ante facta ſua ponerent.* Deinde utrique curia egrediuntur. Senatus ſtatim conſulitur: fautores legatorum, præterea magna pars gratia depravata, Atherbalis dicta contemnere; Jugurthæ virtutem extollere laudibus; gratia, voce, denique omnibus modis pro alieno ſcelere, & flagitio, ſua quaſi pro gloria, nitebantur. At contra pauci, quibus bonum & æquum divitiis carius erat, ſubveniundum Atherbali, & Hiempſalis mortem ſevere vindicandam cenſebant. Sed ex omnibus maxume Æmilius Scaurus, homo nobilis, impiger, factioſus, avidus potentiæ, honoris, divitiarum; ceterum vitia ſua callide occultans. Is poſtquam videt regis largitionem famoſam, impuden-

tem-

temque, veritus, quod in tali re ſolet, ne polluta licentia invidiam accenderet, animum a conſueta lubidine continuit.

XIX. Vicit tamen in ſenatu pars illa quæ vero pretium aut gratiam anteferebat. Decretum fit, uti decem legati regnum quod Micipſa obtinuerat, inter Jugurtham, & Atherbalem dividerent. Cujus legationis princeps fuit L. Opimius, homo clarus, & tum in ſenatu potens, quia conſul C. Graccho, & M. Fulvio interfectis, acerrume victoriam nobilitatis in plebem exercuerat. Eum Jugurtha, tametſi Romæ in amicis habuerat, tamen accuratiſſume recepit: dando, & pollicendo multa, perfecit, uti fama, fide, poſtremo omnibus ſuis rebus commodum regis anteferret: reliquos legatos eadem via aggreſſus, pleroſque capit: paucis carior fides, quam pecunia fuit. In diviſione, quæ pars Numidiæ Mauritaniam attingit, agro viriſque opulentior, Jugurthæ traditur: illam alteram, ſpecie, quam uſu, potiorem, quæ portuoſior, & ædificiis magis exornata erat, Atherbal poſſedit. Res poſtulare videtur, Africæ ſitum paucis exponere, & eas gentis quibuſcum nobis bellum aut amicitia fuit, attingere. Sed quæ loca, & nationes ob calorem, aut aſperitatem, item ſolitudines minus frequentata ſunt, de iis haud facile compertum narraverim: cetera quam pauciſſumis abſolvam.

XX. In diviſione orbis terræ plerique in parte tertia Africam poſuere: pauci, tantumodo Aſiam, & Europam eſſe; ſed Africam in Europa. Ea finis habet ab occidente, fretum noſtri maris & Oceani: ab ortu ſolis, declivem latitudinem: quem locum Catabathmon incolæ appellant. Mare ſævum, importuoſum. Ager frugum fertilis, bonus pecori, arbori infœcundus. cælo, terraque penuria aquarum: genus hominum ſalubri corpore, velox, patiens laborum: pleroſque ſenectus

ctus diſſolvit, niſi qui ferro, aut beſtiis interiere. Nam morbus haud ſæpe quemquam ſuperat. Ad hoc, malefici generis plurima animalia. Sed qui mortales initio Africam habuerint, quique poſtea acceſſerint, aut quo modo inter ſe permiſti ſint; quamquam ab ea fama quæ pleroſque obtinet, diverſum eſt: tamen uti ex libris Punicis, qui regis Hiempſalis dicebantur, interpretatum nobis eſt; utique rem ſeſe habere cultores ejus terræ putant: quam pauciſſumis dicam. Ceterum fides ejus rei penes auctores erit.

XXI. Africam initio habuere Gætuli, & Libyes, aſperi, incultique; queis cibus erat caro ferina, atque humi pabulum, uti pecoribus. Hi neque moribus, neque lege, aut imperio cujuſquam regebantur: vagi, palantes, quas nox coëgerat, ſedes habebant. Sed poſtquam in Hiſpania Hercules, ſicuti Afri putant, interiit: exercitus ejus compoſitus ex variis gentibus, amiſſo duce, ac paſſim multis ſibi quiſque imperium petentibus, brevi dilabitur. Ex eo numero Medi, Perſæ, & Armenii, navibus in Africam tranſvecti, proxumos noſtro mari locos occupavere. Sed Perſæ intra Oceanum magis: iique alveos navium inverſos pro tuguriis habuere: quia neque materia in agris, neque ab Hiſpanis emundi, aut mutandi copia erat. Mare magnum, & ignara lingua commercia prohibebant. Hi paullatim per connubia Gætulos ſecum miſcuere: & quia ſæpe tentantes agros, alia deinde, atque alia loca petiverant, ſemet ipſi Numidas appellavere. Ceterum adhuc ædificia Numidarum agreſtium, quæ mapalia illi vocant, oblonga, incurvis lateribus tecta, quaſi navium carinæ ſunt. Medis autem & Armeniis acceſſere Libyes. Nam hi propius mare Africum agitabant: Gætuli ſub ſole magis, haud procul ab ardoribus: hique mature oppida habuere. Nam, fretu diviſi ab Hiſpania, mutare res inter ſe inſtituerant.

rant : Nomen eorum paullatim Libyes corrupere, barbara lingua Mauros pro Medis appellantes. Sed res Perſarum brevi adolevit : ac poſtea Nomo-Numidæ propter multitudinem, a parentibus digreſſi, poſſedere ea loca, quæ proxuma Carthaginem Numidia appellatur. Deinde, utrique alteris freti, finitimos armis, aut metu ſub imperium ſuum coëgere; nomen gloriamque ſibi addidere; magis hi qui ad noſtrum mare proceſſerant: quia Libyes, quam Gætuli, minus bellicoſi: denique Africæ pars inferior pleraque ab Numidis poſſeſſa eſt; victi omnes in gentem nomenque imperantium conceſſere.

XXII. Poſtea Phœnices, alii multitudinis domi minuendæ gratia, pars imperii cupidine; ſolicitata plebe, & aliis novarum rerum avidis, Hipponem, Hadrumetum, Leptim, aliaſque urbis in ora maritima condidere: hæque brevi multum auctæ, pars originibus ſuis præſidio, aliæ decori fuere. Nam de Carthagine ſilere melius puto, quam parum dicere: quoniam alio properare tempus monet. Igitur ad Catabathmon, qui locus Ægyptum ab Africa dividit, ſecundo mari prima Cyrene eſt, colonia Thereon, ac deinceps duæ Syrtes, interque eas Leptis: deinde Philenon Aræ: quem locum Ægyptum verſus finem imperii habuere Carthaginienſes: poſt aliæ Punicæ urbes. Cetera loca uſque ad Mauritaniam Numidæ tenent: proxume Hiſpaniam Mauri ſunt: ſuper Numidiam Gætulos accepimus, partim in tuguriis, alios incultius vagos agitare: poſt eos Æthiopas eſſe. dein loca exuſta ſolis ardoribus. Igitur bello Jugurthino pleraque ex Punicis oppida, & finis Carthaginienſium, quos noviſſume habuerant, populus Romanus per magiſtratus adminiſtrabat: Gætulorum magna pars, & Numidæ ad flumen uſque Mulucham ſub Jugurtha erant: Mauris omnibus rex Bocchus imperitabat, præter nomen, cetera

tera ignarus populi Romani, itemque nobis neque bello, neque pace antea cognitus. De Africa, & ejus incolis, ad neceſſitudinem rei ſatis dictum.

XXIII. Poſtquam, diviſo regno, legati Africa deceſſere; & Jugurtha contra timorem animi præmia ſceleris adeptum ſeſe videt; certum ratus, quod ex amicis apud Numantiam acceperat, *omnia Romæ venalia eſſe;* ſimul & illorum pollicitationibus accenſus quos paullo ante muneribus expleverat, in regnum Atherbalis animum intendit. Ipſe acer, bellicoſus: at is quem petebat, quietus, imbellis, placido ingenio, opportunus injuriæ; metuens magis, quam metuendus. Igitur ex improviſo finis ejus cum magna manu invadit: multos mortalis cum pecore, atque alia præda capit: ædificia incendit: pleraque loca hoſtiliter cum equitatu accedit. Deinde cum omni multitudine in regnum ſuum convertit, exiſtumans dolore permotum Atherbalem injurias ſuas manu vindicaturum, eamque rem belli cauſſam fore. At ille, quod neque ſe parem armis exiſtumabat, & amicitia populi Romani magis, quam Numidis, fretus erat; legatos ad Jugurtham de injuriis queſtum miſit: qui tametſi contumelioſa dicta retulerant, prius tamen omnia pati decrevit, quam bellum ſumere: quia tentatum antea ſecus ceſſerat. Neque eo magis cupido Jugurthæ minuebatur: quippe qui totum ejus regnum animo jam invaſerat. Itaque non, uti antea, cum prædatoria manu, ſed magno exercitu comparato, bellum gerere cœpit, & aperte totius Numidiæ imperium petere. Ceterum, qua pergebat, urbis, agros vaſtare, prædas agere; ſuis animum, hoſtibus terrorem augere.

XXIV. Atherbal, ubi intelligit eo proceſſum, uti regnum aut relinquendum eſſet, aut armis retinendum; neceſſario copias parat, & Jugurthæ obvius procedit. Interim haud longe a mari prope Cirtam oppidum

pidum utriuſque exercitus conſedit: & quia diei extremum erat, prœlium non incœptum. Sed ubi plerumque noctis proceſſit, obſcuro etiam tum lumine, milites Jugurthini, ſigno dato, caſtra hoſtium invadunt; ſemiſomnos partim, alios arma ſumentes fugant, funduntque. Atherbal cum paucis equitibus Cirtam profugit: &, ni multitudo togatorum fuiſſet, quæ Numidas inſequentes mœnibus prohibuit, uno die inter duos reges cœptum, atque patratum bellum foret. Igitur Jugurtha oppidum circumſedit: vineis, turribuſque, & machinis omnium generum expugnare aggreditur: maxume feſtinans tempus legatorum antecapere, quos ante prœlium factum ab Atherbale Romam miſſos audiverat. Sed poſtquam ſenatus de bello eorum accepit, tres aduleſcentes in Africam legantur; qui ambos reges adeant; S. P. Q. R. verbis nuntient, *velle, & cenſere eos ab armis diſcedere: de controverſiis ſuis, jure potius, quam bello diſceptare: ita ſeque, illiſque dignum eſſe.*

XXV. Legati in Africam maturantes veniunt, eo magis, quod Romæ, dum proficiſci parant, de prœlio facto, & oppugnatione Cirtæ audiebatur: ſed is rumor clemens erat. Quorum Jugurtha accepta oratione reſpondit: *ſibi neque majus quidquam neque carius auctoritate ſenati: ab aduleſcentia ſua ita ſe eniſum, ut ab optimo quoque probaretur: virtute, non malitia, P. Scipioni, ſummo viro, placuiſſe: ob eaſdem artis a Micipſa, non penuria liberorum, in regnum adoptatum eſſe; ceterum, quo plura bene, atque ſtrenue feciſſet, eo animum ſuum injuriam minus tolerare: Atherbalem dolis vitæ ſuæ inſidiatum: quod ubi comperiſſet, ejus ſceleri obviam iſſe: populum Romanum neque recte, neque pro bono facturum, ſi ab jure gentium ſeſe prohibuerit: poſtremo, de omnibus rebus legatos Romam brevi miſſurum.* Ita utrique digrediuntur. Atherbalis appellandi copia non fuit. Jugurtha ubi eos Africa deceſſiſſe ratus eſt, neque pro-

pter

pter naturam loci Cirtam armis expugnare poteſt: vallo, atque foſſa mœnia circumdat: turris exſtruit, eaſque præſidiis firmat: præterea dies, noctesque, aut per vim, aut dolis tentare: deſenſoribus mœnium præmia modo, modo formidinem oſtentare: ſuos hortando ad virtutem arrigere: prorſus intentus cuncta parare. Atherbal ubi intellegit omnis ſuas fortunas in extremo ſitas, hoſtem infeſtum, auxilii ſpem nullam, penuria rerum neceſſariarum bellum trahi non poſſe; ex iis qui una Cirtam profugerant, duos maxume impigros delegit: eos, multa pollicendo, ac miſerando caſum ſuum, confirmat, uti per hoſtium munitiones noctu ad proxumum mare, dein Romam pergerent. Numidæ paucis diebus juſſa efficiunt: literæ Atherbalis in ſenatu recitatæ, quarum ſententia hæc fuit.

XXVI. *Non mea culpa ſæpe ad vos oratum mitto, P. C. ſed vis Jugurthæ ſubigit: quem tanta lubido exſtinguendi me invaſit, ut neque vos, neque deos immortalis in animo habeat; ſanguinem meum, quam omnia, malit. Itaque quintum jam menſem ſocius & amicus populi Romani armis obſeſſus teneor: neque mihi Micipſæ patris mei beneficia, neque veſtra decreta auxiliantur: ferro, an fame acrius urgear, incertus ſum. Plura de Jugurtha ſcribere dehortatur fortuna mea: etiam ante expertus ſum, parum fidei miſeris eſſe. Niſi tamen intellego illum, ſupra quam ego ſum, petere, neque ſimul amicitiam veſtram, & regnum meum ſperare: utrum gravius exiſtumet, nemini occultum eſt. Nam initio occidit Hiempſalem fratrem meum: deinde patrio regno me expulit. Quæ ſane fuerint noſtræ injuriæ, nihil ad vos. Verum nunc regnum veſtrum armis tenet: me, quem vos imperatorem Numidis poſuiſtis, clauſum obſidet: legatorum verba quanti fecerit, pericula mea declarant. Quid eſt reliquum, niſi vis veſtra, qua moveri poſſit? nam ego quidem vellem, & hæc*

quæ ſcribo, & illa quæ antea in ſenatu queſtus ſum, vana forent potius, quam miſeria mea fidem verbis faceret. Sed quoniam eo natus ſum, ut Jugurthæ ſcelerum oſtentui eſſem; non jam mortem, neque ærumnas, tantummodo inimici imperium, & cruciatus corporis deprecor. Regno Numidiæ, quod veſtrum eſt, uti libet, conſulite: me ex manibus impiis eripite, per majeſtatem imperii, per amicitiæ fidem; ſi ulla apud vos memoria remanet avi mei Maſiniſſæ.

XXVII. His literis recitatis, fuere qui exercitum in Africam mittendum cenſerent, & quamprimum Atherbali ſubveniendum; de Jugurtha interim uti conſuleretur, quoniam non paruiſſet legatis. Sed ab iiſdem illis fautoribus regis ſumma ope eniſum, ne tale decretum fieret. Ita bonum publicum, ut in pleriſque negotiis ſolet, privata gratia devictum. Legantur tamen in Africam majores natu nobiles amplis honoribus uſi: in queis fuit M. Scaurus, de quo ſupra memoravimus, conſularis, & tum in ſenatu princeps. Hi, quod res in invidia erat, ſimul & a Numidis obſecrati, triduo navim aſcendere: deinde brevi Uticam adpulſi, literas ad Jugurtham mittunt, *quam ocyſſume ad provinciam accedat; ſe ad eum ab ſenatu miſſos.* Ille, ubi accepit, homines claros, quorum auctoritatem Romæ pollere audiverat, contra incœptum ſuum veniſſe: primo commotus metu, atque lubidine, diverſus agitabatur. Timebat iram ſenati, ni paruiſſet legatis: porro animus cupidine cæcus ad incœptum ſcelus rapiebat. Vicit tamen in avido ingenio pravum conſilium. Igitur, exercitu circumdato, ſumma vi Cirtam irrumpere nititur, maxume ſperans, diducta manu hoſtium, aut vi, aut dolis ſeſe caſum victoriæ inventurum. Quod ubi ſecus procedit, neque quod intenderat, efficere poteſt, ut prius, quam legatos conveniret, Atherbalis potiretur; ne amplius

mo-

morando Scaurum, quem plurimum metuebat, incenderet, cum paucis equitibus in provinciam venit. Ac tametſi ſenati verbis graves minæ nuntiabantur, quod ab oppugnatione non deſiſteret; multa tamen oratione conſumta, legati fruſtra diſceſſere.

XXVIII. Ea poſtquam Cirtæ audita ſunt, Italici, quorum virtute mœnia defenſabantur; confiſi, deditione facta, propter magnitudinem populi Romani inviolatos ſeſe fore, Atherbali ſuadent, uti ſeque, & oppidum Jugurthæ tradat: tantum ab eo vitam paciſcatur; de ceteris ſenatui curæ fore. At ille, tametſi omnia potiora fide Jugurthæ rebatur; tamen, quia penes eoſdem, ſi advorſaretur, cogendi poteſtas erat, ita, uti cenſuerant Italici, deditionem facit. Igitur Jugurtha in primis Atherbalem excruciatum necat: deinde omnis puberes Numidas, atque negotiatores promiſcue, uti quiſque armatus obvius fuerat, interfecit.

XXIX. Quod poſtquam Romæ cognitum eſt, & res in ſenatu agitari cœpta, iidem illi miniſtri regis, interpellando, ac ſæpe gratia, interdum jurgiis trahendo tempus, atrocitatem facti leniebant. Ac ni C. Memmius, tribunus plebis deſignatus, vir acer, & infeſtus potentiæ nobilitatis, populum Romanum edocuiſſet id agi, uti per paucos factioſos Jugurthæ ſcelus condonaretur: profecto omnis invidia, prolatandis conſultationibus, dilapſa foret: tanta vis gratiæ, atque pecuniæ regis erat. Sed ubi ſenatus delicti conſcientia populum timet; lege Sempronia provinciæ futuris conſulibus Numidia, atque Italia decretæ: conſules declarati P. Scipio Naſica, L. Calpurnius Beſtia; Calpurnio Numidia, Scipioni Italia obvenit. Deinde exercitus, qui in Africam portaretur, ſcribitur: ſtipendium, aliaque quæ bello uſui forent, decernuntur.

XXX. At Jugurtha, contra ſpem nuntio accepto, quippe cui, Romæ omnia venire, in animo hæſerat; filium, & cum eo duos familiaris ad ſenatum legatos mittit; iiſque, uti illis quos Hiempſale interfecto miſerat, præcipit, omnis mortalis pecunia adgrediantur. Qui poſtquam Romam adventabant; ſenatus a Beſtia conſultus eſt, placeretne legatos Jugurthæ recipi mœnibus: iique decrevere, niſi regnum, ipſumque deditum veniſſent, uti in diebus proxumis decem Italia decederent. Conſul Numidis ex ſenati decreto nuntiari jubet. ita infectis rebus, illi domum diſcedunt. Interim Calpurnius, parato exercitu, legat ſibi homines nobilis factioſos, quorum auctoritate, quæ deliquiſſet, munita fore ſperabat: in queis fuit Scaurus, cujus de natura & habitu ſupra memoravimus. Nam in conſule noſtro multæ, bonæque artes animi, & corporis erant: quas omnis avaritia præpediebat. Patiens laborum, acri ingenio, ſatis providens, belli haud ignarus, firmiſſumus contra pericula & inſidias. Sed legiones per Italiam Rhegium, atque inde Siciliam, porro ex Sicilia in Africam tranſvectæ. Igitur Calpurnius, initio paratis commeatibus, acriter Numidiam ingreſſus eſt; multoſque mortalis, & urbis aliquot pugnando cepit.

XXXI. Sed ubi Jugurtha per legatos pecunia tentare, bellique quod adminiſtrabat, aſperitatem oſtendere cœpit; animus æger avaritia facile converſus eſt. Ceterum ſocius, & adminiſter omnium conſiliorum aſſumitur Scaurus: qui tametſi a principio, pleriſque ex factione ejus corruptis, acerrume regem impugnaverat; tamen, magnitudine pecuniæ a bono honeſtoque in pravum abſtractus eſt. Sed Jugurtha primum tantummodo belli moram redimebat, exiſtumans ſeſe aliquid interim Romæ pretio, aut gratia effecturum: poſtea vero quam participem negotii Scaurum accepit; in

in maxumam ſpem adductus recuperandæ pacis, ſtatuit cum eis de omnibus pactionibus præſens agere. Ceterum interea fidei cauſſa mittitur a conſule Sextius quæſtor in oppidum Jugurthæ Vaccam: cujus rei ſpecies erat acceptio frumenti, quod Calpurnius palam legatis imperaverat: quoniam deditionis mora induciæ agitabantur. Igitur rex, uti conſtituerat, in caſtra venit: ac pauca præſenti conſilio locutus de invidia ſui facti, atque uti in deditionem acciperetur; reliqua cum Beſtia, & Scauro ſecreta tranſigit: dein poſtero die, quaſi per ſaturam ſententiis exquiſitis, in deditionem accipitur. Sed, uti pro conſilio imperatum erat, elephanti xxx. pecus, atque equi multi, cum parvo argenti pondere, quæſtori traduntur. Calpurnius Romam ad magiſtratus rogandos proficiſcitur. in Numidia & exercitu noſtro pax agitabatur.

XXXII. Poſtquam res in Africa geſtas, quoque modo actæ forent, fama divulgavit; Romæ per omnis locos & conventus de facto conſulis agitari: apud plebem gravis invidia: patres ſoliciti erant: probarentne tantum flagitium, an decretum conſulis ſubverterent, parum conſtabat. Ac maxume eos potentia Scauri, quod is auctor & ſocius Beſtiæ ferebatur, a vero bonoque impediebat. At C. Memmius, cujus de libertate ingenii, & odio potentiæ nobilitatis ſupra diximus; inter dubitationem & moras ſenati, concionibus populum ad vindicandum hortari: monere, ne rempublicam, ne libertatem ſuam deſererent: multa ſuperba, & crudelia facinora nobilitatis oſtendere: prorſus intentus omni modo plebis animum accendebat. Sed quoniam ea tempeſtate Romæ Memmii facundia clara, pollenſque fuit; decere exiſtumavi, unam ex tam multis orationem ejus perſcribere: ac potiſſumum ea dicam quæ in concione poſt reditum Beſtiæ, hujuſcemodi verbis diſſeruit.

XXXIII. *Multa me dehortantur a vobis, Quirites, ni ſtudium reipublicæ omnia ſuperet; opes factionis, veſtra patientia, jus nullum; ac maxume, quod innocentiæ plus periculi, quam honoris eſt. Nam illa quidem piget dicere, his annis XV. quam ludibrio fueritis ſuperbiæ paucorum; quam fœde, quamque inulti perierint veſtri defenſores; ut vobis animus ab ignavia, atque ſocordia corruptus ſit: qui ne nunc quidem, obnoxiis inimicis exſurgitis; atque etiam nunc timetis eos quibus vos decet terrori eſſe. Sed quamquam hæc talia ſunt: tamen, obviam ire factionis potentiæ animus ſubigit. Certe ego libertatem quæ mihi a parente meo tradita eſt, experiar: verum id fruſtra, an ob rem faciam, in veſtra manu ſitum eſt, Quirites.*

XXXIV. *Neque ego vos hortor, quod ſæpe majores veſtri fecere, uti contra injurias armati eatis. Nihil vi, nihil ſeceſſione opus eſt: neceſſe eſt, ſuomet ipſi more præcipites eant. Occiſo Tib. Graccho, quem regnum parare ajebant, in plebem Romanam quæſtiones graves habitæ ſunt. Poſt C. Gracchi, & M. Fulvii cædem, veſtri item ordinis multi mortales in carcere necati ſunt: utriuſque cladis non lex, verum lubido eorum finem fecit. Sed ſane fuerit regni paratio, plebi ſua reſtituere. Quidquid ſine ſanguine civium ulciſci nequitur, jure factum ſit. Superioribus annis taciti indignabamini ærarium expilari; reges, & populos liberos paucis nobilibus vectigal pendere; penes eoſdem & ſummam gloriam, & maxumas divitias eſſe: tamen hæc talia facinora impune ſuſcepiſſe, parum habuere: itaque poſtremo leges, majeſtas veſtra, divina & humana omnia hoſtibus tradita ſunt. Neque eos qui ea fecere, pudet, aut pœnitet: ſed incedunt per ora veſtra magnifici; ſacerdotia, & conſulatus, pars triumphos ſuos oſtentantes: perinde quaſi ea honori, non prædæ, habeant. Servi ære parati injuſta imperia dominorum non perferunt: vos, Quirites, imperio nati, æquo animo ſervitutem toleratis?*

At

At qui ſunt hi qui rempublicam occupavere? homines ſceleratiſſumi, cruentis manibus, immani avaritia, nocentiſſumi, iidemque ſuperbiſſumi; quibus fides, decus, pietas, poſtremo honeſta, atque inhoneſta omnia quæſtui ſunt. Pars eorum, occidiſſe tribunos plebis, alii quæſtiones injuſtas, plerique cædem in vos feciſſe, pro munimento habent. Ita, quam quiſque peſſume fecit, tam maxume tutus eſt: metum a ſcelere ſuo ad ignaviam veſtram tranſtulere: quos omnis, eadem cupere, eadem odiſſe, eadem metuere in unum coëgit. Sed hæc inter bonos amicitia, inter malos factio eſt.

XXXV. *Quod ſi tam vos libertatis curam haberetis, quam illi ad dominationem accenſi ſunt; profecto neque reſpublica, ſicuti nunc, vaſtaretur; & beneficia veſtra penes optumos, non audaciſſumos, forent. Majores veſtri parandi juris, & majeſtatis conſtituendæ gratia, bis per ſeceſſionem armati Aventinum occupavere: vos pro libertate quam ab illis accepiſtis, nonne ſumma ope nitemini? atque eo vehementius, quo majus dedecus eſt, parta amittere, quam omnino non paraviſſe?* Dicet *aliquis, quid igitur cenſes? vindicandum in eos qui hoſti prodidere rempublicam, non manu, neque vi; quod magis, vos feciſſe, quam illis accidiſſe, indignum eſt; verum quæſtionibus, & indicio ipſius Jugurthæ. Qui ſi dediticius eſt; profecto juſſis veſtris obediens erit: ſin ea contemnit; ſcilicet æſtumabitis, qualis illa pax, aut deditio ſit, ex qua ad Jugurtham ſcelerum impunitas, ad paucos potentis maxumæ divitiæ, in rempublicam damna, atque dedecora pervenerint. Niſi forte nondum etiam vos dominationis eorum ſatietas tenet: & illa, quam hæc tempora, magis placent, cum regna, provinciæ, leges, jura, judicia, bella, atque paces; poſtremo divina & humana omnia penes paucos erant: vos autem, hoc eſt P. R. invicti ab hoſtibus, imperatores omnium gentium, ſatis habebatis animam retinere. Nam ſervitutem quidem quis veſtrum recu-*

ſare audebat? Atque ego tametſi viro flagitioſiſſumum exiſtumo impune injuriam accepiſſe; tamen, vos hominibus ſceleratiſſumis ignoſcere, quoniam cives ſunt, æquo animo paterer, niſi miſericordia in perniciem caſura eſſet.

XXXVI. *Nam & illis, quantum importunitatis habent, parum eſt impune male feciſſe, niſi deinde faciundi licentia eripitur: & vobis æterna ſolicitudo remanebit, cum intellegetis aut ſerviendum eſſe, aut per manus libertatem retinendam. Nam fidei quidem, aut concordiæ quæ ſpes eſt? Dominari illi volunt, vos liberi eſſe: facere illi injurias, vos prohibere: poſtremo ſociis veſtris veluti hoſtibus, hoſtibus pro ſociis utuntur: Poteſtne in tam diverſis mentibus pax, aut amicitia eſſe? Quare moneo, hortorque vos, ne tantum ſcelus impunitum dimittatis. Non peculatus ærarii factus eſt; neque per vim ſociis ereptæ pecuniæ: quæ quamquam gravia ſunt, tamen conſuetudine jam pro nihilo habentur. Hoſti acerrumo prodita ſenati auctoritas, proditum imperium veſtrum: domi militiæque reſpublica venalis fuit. Quæ niſi quæſita erunt, niſi vindicatum in noxios, quid erit reliquum, niſi ut illis qui ea fecere, obedientes vivamus? Nam impune quælibet facere, id eſt regem eſſe. Neque ego vos, Quirites, hortor, ut jam malitis, civis veſtros perperam, quam recte, feciſſe; ſed ne, ignoſcendo malis, bonos perditum eatis. Ad hoc in republica multo præſtat, beneficii, quam maleficii, immemorem eſſe. Bonus tantummodo ſegnior fit, ubi neglegas: at malus improbior. Ad hoc, ſi injuriæ non ſint, haud ſæpe auxilii egeas.*

XXXVII. Hæc, atque alia hujuſcemodi ſæpe in dicendo, C. Memmius populo Romano perſuadet, uti L. Caſſius, qui tum prætor erat, ad Jugurtham mitteretur: eumque, interpoſita fide publica, Romam duceret, quo facilius indicio regis, Scauri, & reliquorum, quos pecuniæ captæ arceſſebant, delicta patefierent. Dum hæc Romæ geruntur, qui in Numidia relicti

licti a Beſtia exercitui præerant, ſecuti morem imperatoris ſui, plurima, & flagitioſiſſuma facinora fecere. Fuere qui auro corrupti, elephantos Jugurthæ traderent; alii perfugas venderent: pars ex pacatis prædas agebant. Tanta vis avaritiæ in animos eorum, veluti tabes, invaſerat. At Caſſius prætor, perlata rogatione a C. Memmio, ac perculſa omni nobilitate, ad Jugurtham proficiſcitur: eique timido, & ex conſcientia diffidenti rebus ſuis, perſuadet; *quoniam ſe populo Romano dediđiſſet, ne vim, quam miſericordiam ejus, experiri malit*. Privatim præterea fidem ſuam interponit, quam ille non minoris, quam publicam ducebat. Talis ea tempeſtate fama de Caſſio erat.

XXXVIII. Igitur Jugurtha, contra decus regium, cultu quam maxume miſerabili, cum Caſſio Romam venit. Ac tametſi in ipſo magna vis animi erat; confirmatus ab omnibus quorum potentia aut ſcelere cuncta ea geſſerat quæ ſupra diximus, C. Bæbium tribunum plebis magna mercede parat, cujus impudentia contra jus, & injurias omnis munitus foret. At C. Memmius advocata concione; quamquam regi infeſta plebes erat, & pars in vincula duci jubebat, pars, ni ſocios ſceleris aperiret, more majorum de hoſte ſupplicium ſumi; dignitati, quam iræ magis conſulens, ſedare motus, & animos eorum mollire; poſtremo confirmare, fidem publicam per ſeſe inviolatam fore. Poſt, ubi ſilentium cœpit, producto Jugurtha, verba facit. *Romæ, Numidiæque facinora ejus* memorat; *ſcelera in patrem, fratreſque* oſtendit: *quibus juvantibus, quibuſque miniſtris ea egerit, quamquam intellegat populus Romanus, tamen velle manifeſta magis ex illo habere: ſi vera aperiret, in fide, & clementia populi Romani magnam ſpem illi ſitam: ſin reticeat, non ſociis ſaluti fore, ſed ſe ſuaſque ſpes corrupturum*. Dein, ubi Memmius dicendi finem fecit, & Jugurtha reſpondere juſſus eſt, C. Bæ-

Bæbius tribunus plebis, quem pecunia corruptum ſupra diximus, regem tacere jubet: ac, tametſi multitudo quæ in concione aderat, vehementer accenſa, terrebat eum clamore, vultu, ſæpe impetu, atque aliis omnibus quæ ira fieri amat; vicit tamen impudentia. Ita populus, ludibrio habitus, ex concione diſcedit: Jugurthæ Beſtiæque, & ceteris quos illa quæſtio exagitabat, animi augeſcunt.

XXXIX. Ea erat tempeſtate Romæ Numida quidam, nomine Maſſiva, Guluſſæ filius, Maſiniſſæ nepos: qui, quia in diſſenſione regum, Jugurthæ advorſus fuerat, dedita Cirta, & Atherbale interfecto, profugus ex Africa abierat. Huic Sp. Albinus, qui proxumo anno poſt Beſtiam cum Q. Minucio Rufo conſulatum gerebat, perſuadet, quoniam ex ſtirpe Maſiniſſæ ſit, Jugurtham ob ſcelera invidia cum metu urgeat, regnum Numidiæ ab ſenatu petat. Avidus conſul belli gerundi, moveri, quam ſeneſcere, omnia malebat. Ipſi provincia Numidia, Minucio Macedonia evenerat. Quæ poſtquam Maſſiva agitare cœpit: neque Jugurthæ in amicis ſatis præſidii eſt; quod eorum alium conſcientia, alium mala fama, & timor animi impediebat: Bomilcari proxumo, ac maxume fido ſibi, imperat, *pretio, ſicuti multa confecerat, inſidiatores Maſſivæ paret, ac maxume occulte: ſin id parum procedat, quovis modo Numidam interficiat.* Bomilcar mature regis mandata exſequitur: & per homines talis negotii artifices, itinera, egreſſuſque ejus, poſtremo loca, atque tempora cuncta explorat: deinde, ubi res poſtulabat, inſidias tendit. Igitur unus ex eo numero qui ad cædem parati erant, paullo inconſultius Maſſivam aggreditur, illum obtruncat: ſed ipſe deprehenſus, multis hortantibus, & in primis Albino conſule, indicium profitetur. Fit reus magis ex æquo bonoque, quam ex jure gentium Bomilcar, comes

comes ejus qui Romam fide publica venerat. At Jugurtha, manifeſtus tanti ſceleris, non prius omiſit contra verum niti, quam animum advortit, ſupra gratiam, atque pecuniam ſuam, invidiam facti eſſe. Igitur quamquam in priore actione ex amicis quinquaginta vades dederat, regno magis, quam vadibus conſulens, clam in Numidiam Bomilcarem dimittit, veritus, ne reliquos popularis metus invaderet parendi ſibi, ſi de illo ſupplicium ſumtum foret. Et ipſe paucis diebus eodem profectus eſt, juſſus a ſenatu Italia decedere. Sed poſtquam Roma egreſſus eſt, fertur, ſæpe eo tacitus reſpiciens, poſtremo dixiſſe: *Urbem venalem, & mature perituram, ſi emtorem invenerit.*

XL. Interim Albinus, renovato bello, commeatum, ſtipendium, aliaque quæ militibus uſui forent, maturat in Africam portare; ac ſtatim ipſe profectus, uti ante comitia, quod tempus haud longe aberat, armis, aut deditione, aut quovis modo bellum conficeret. At contra, Jugurtha trahere omnia, & alias, deinde alias moræ cauſſas facere: polliceri deditionem, ac deinde metum ſimulare: inſtanti cedere, & paullo poſt, ne ſui diffiderent, inſtare: ita belli modo, modo pacis mora conſulem ludificare. Ac fuere qui tum Albinum haud ignarum conſilii regis exiſtumarent; neque ex tanta properantia tam facile tractum bellum ſecordia magis, quam dolo crederent.

XLI. Sed poſtquam, dilapſo tempore, comitiorum dies adventabat, Albinus, Aulo fratre in caſtris proprætore relicto, Romam deceſſit. Ea tempeſtate Romæ ſeditionibus tribuniciis atrociter reſpublica agitabatur. P. Lucullus, & L. Annius, tribuni plebis, reſiſtentibus collegis, continuare magiſtratum nitebantur: quæ diſſenſio totius anni comitia impediebat. Ea mora in ſpem adductus Aulus, quem proprætorem in caſtris relictum ſupra diximus, aut conficiundi belli,

li, aut terrore exercitus ab rege pecuniæ capiundæ, milites menſe Januario ex hibernis in expeditionem evocat; magniſque itineribus hieme aſpera pervenit ad oppidum Suthul, ubi regis theſauri erant. Quod quamquam, & ſævitia temporis, & opportunitate loci, neque capi, neque obſideri poterat: (nam circum murum, ſitum in prærupti montis extremo, planicies limoſa hiemalibus aquis paludem fecerat:) tamen, aut ſimulandi gratia, quo regi formidinem adderet; aut cupidine cæcus, ob theſauros oppidi potiundi, vineas agere, aggerem jacere; aliaque quæ incœpto uſui forent, properare.

XLII. At Jugurtha, cognita vanitate atque imperitia legati, ſubdolus ejus augere amentiam: miſſitare ſupplicantis legatos: ipſe, quaſi vitabundus, per ſaltuoſa loca, & tramites exercitum ductare. Denique Aulum ſpe pactionis perpulit, uti, relicto Suthule, in abditas regiones ſeſe, veluti cedentem, inſequeretur: ita delicta occultiora fore. Interea per homines callidos die, noctuque exercitum tentabat: centuriones, duceſque turmarum partim, uti transfugerent, corrumpere; alii, ſigno dato, locum uti deſererent. Quæ poſtquam ex ſententia inſtruxit; intempeſta nocte de improviſo multitudine Numidarum Auli caſtra circumvenit. Milites Romani, perculſi tumultu inſolito, arma capere alii; alii ſe abdere; pars territos confirmare; trepidare omnibus locis; vis magna hoſtium: cælum nocte, atque nubibus obſcuratum: periculum anceps: poſtremo, fugere, an manere, tutius foret, in incerto erat. Sed ex eo numero quos paullo ante corruptos diximus, cohors una Ligurum, cum duabus turmis Thracum, & paucis gregariis militibus, tranſiere ad regem: & centurio primi pili tertiæ legionis per munitionem quam, uti defenderet, acceperat, locum hoſtibus introeundi dedit: eaque Numidæ cuncti

ēti irrupere. Noſtri fœda fuga, plerique abjectis armis, proxumum collem occupavere. Nox, atque præda caſtrorum, hoſtes, quo minus victoria uterentur, remorata ſunt. Deinde Jugurtha poſtero die cum Aulo in colloquio verba facit: *tametſi ipſum cum exercitu fame ferroque clauſum tenet; tamen ſe humanarum rerum memorem; ſi ſecum fœdus faceret, incolumes omnis ſub jugum miſſurum: præterea, uti diebus decem Numidia decederet*. Quæ quamquam gravia, & flagitii plena erant; tamen, quia mortis metu mutabantur, ſicuti regi lubuerat, pax convenit.

XLIII. Sed ubi ea Romæ comperta ſunt; metus, atque mœror civitatem invaſere: pars dolere pro gloria imperii: pars inſolita rerum bellicarum, timere libertati. Aulo omnes infeſti, ac maxume qui bello ſæpe præclari fuerant; quod armatus, dedecore potius, quam manu, ſalutem quæſierit. Ob ea conſul Albinus, ex delicto fratris invidiam, ac deinde periculum timens; ſenatum de fœdere conſulebat: & tamen interim exercitui ſupplementum ſcribere: ab ſociis & nomine Latino auxilia arceſſere; denique omnibus modis feſtinare. Senatus ita, uti par fuerat, decernit, ſuo atque populi injuſſu nullum potuiſſe fœdus fieri. Conſul impeditus a tribunis plebis ne, quas paraverat copias, ſecum portaret, paucis diebus in Africam proficiſcitur. Nam omnis exercitus, uti convenerat, Numidia deductus in provincia hiemabat. Poſtquam eo venit; quamquam perſequi Jugurtham, & mederi fraternæ invidiæ animo ardebat; cognitis militibus, quos præter fugam, ſoluto imperio, licentia, atque laſcivia corruperat, ex copia rerum ſtatuit, nihil ſibi agitandum.

XLIV. Interea Romæ C. Mamilius Limetanus tribunus plebis, rogationem ad populum promulgat, *uti quæreretur in eos quorum conſilio Jugurtha ſenati decreta negle-*

neglexiſſet ; quique ab eo in legationibus , aut imperiis pecunias accepiſſent ; qui elephantos , quique perfugas tradidiſſent ; item qui de pace , aut bello cum hoſtibus pactiones feciſſent . Huic rogationi partim conſcii ſibi , alii ex partium invidia pericula metuentes , quoniam aperte reſiſtere non poterant , quin illa , & alia talia placere ſibi faterentur ; occulte per amicos , ac maxume per homines nominis Latini , & ſocios Italicos impedimenta parabant . Sed plebes , incredibile memoratu eſt , quam intenta fuerit , quantaque vi rogationem juſſerit , decreverit , voluerit , magis odio nobilitatis , cui mala illa parabantur , quam cura reipublicæ : tanta lubido in partibus erat . Igitur , ceteris metu perculſis , M. Scaurus , quem legatum Beſtiæ fuiſſe ſupra memoravimus , inter lætitiam plebis , & ſuorum fugam , trepida etiam tum civitate , cum ex Mamiliana rogatione tres quæſitores rogarentur , effecerat , ut ipſe in eo numero crearetur . Sed , quæſtione exercita aſpere , violenterque ex rumore , & lubidine plebis , ut ſæpe nobilitatem , ſic ea tempeſtate plebem ex ſecundis rebus inſolentia ceperat .

XLV. Ceterum mos partium popularium , & ſenati factionum , ac deinde omnium malarum artium , paucis ante annis Romæ ortus eſt otio , atque abundantia earum rerum quæ prima mortales ducunt . Nam ante Carthaginem deletam , populus , & ſenatus Romanus placide modeſteque inter ſe rempublicam tractabant : neque gloriæ , neque dominationis certamen inter civis erat : metus hoſtilis in bonis artibus civitatem retinebat . Sed ubi illa formido mentibus diſceſſit ; ſcilicet , ea quæ ſecundæ res amant , laſcivia , atque ſuperbia inceſſere . Ita , quod in advorſis rebus optaverant , otium poſtquam adepti ſunt , aſperius , acerbiuſque fuit . Namque cœpere nobilitas dignitatem , populus libertatem in lubidinem vertere : ſibi quiſque duce-

ducere, trahere, rapere. Ita omnia in duas partis abſtracta ſunt. Reſpublica, quæ media fuerat, dilacerata. Ceterum nobilitas factione magis pollebat: plebis vis ſoluta, atque diſperſa, in multitudine minus poterat: paucorum arbitrio belli domique agitabatur. Penes eoſdem ærarium, provinciæ, magiſtratus, gloriæ, triumphique erant: populus militia, atque inopia urgebatur; prædas bellicas imperatores cum paucis diripiebant. Interea parentes, aut parvi liberi militum, uti quiſque potentiori confinis erat, ſedibus pellebantur. Ita cum potentia, avaritia ſine modo, modeſtiaque invadere, polluere, & vaſtare omnia; nihil penſi, neque ſancti habere, quoad ſemet ipſa præcipitavit. Nam ubi primum ex nobilitate reperti ſunt qui veram gloriam injuſtæ potentiæ anteponerent; moveri civitas, & diſſenſio civilis, quaſi * permixtio terræ *, oriri cœpit.

XLVI. Nam poſtquam Tiberius, & C. Gracchus, quorum majores Punico, atque aliis bellis multum reipublicæ addiderant, vindicare plebem in libertatem, & paucorum ſcelera patefacere cœpere: nobilitas noxia, atque eo perculſa, modo per ſocios ac nomen Latinum, interdum per equites Romanos, quos ſpes ſocietatis a plebe dimoverat, Gracchorum actionibus obviam ierat: & primo Tiberium, dein paucos poſt annos eadem ingredientem Cajum, tribunum alterum, alterum triumvirum coloniis deducendis, cum M. Fulvio Flacco ferro necaverat. Et ſane Gracchis, cupidine victoriæ, haud ſatis moderatus animus fuit. Sed bono vinci ſatius eſt, quam malo more injuriam vincere. Igitur ea victoria nobilitas ex lubidine ſua uſa, multos mortalis ferro aut fuga exſtinxit; pluſque in reliquum ſibi timoris, quam potentiæ, addidit. Quæ res plerumque magnas civitates peſſum dedit: dum alteri alteros vincere quovis modo; & victos acerbius

bius ulciſci volunt. Sed de ſtudiis partium, & omnibus civitatis moribus ſi ſingillatim, aut pro magnitudine parem diſſerere; tempus, quam res, maturius me deſeret. Quamobrem ad incœptum redeo.

XLVII. Poſt Auli fœdus, exercituſque noſtri fœdam fugam, Metellus, & Silanus conſules deſignati, provincias inter ſe partiverant: Metelloque Numidia evenerat, acri viro, & quamquam adverſo populi partibus, fama tamen æquabili, & inviolata. Is ubi primum magiſtratum ingreſſus eſt; alia omnia ſibi cum collega ratus, ad bellum quod geſturus erat, animum intendit. Igitur diffidens veteri exercitui, milites ſcribere, præſidia undique arceſſere: arma, tela, equos, & cetera inſtrumenta militiæ parare; ad hoc commeatum affatim, denique omnia quæ in bello vario, & multarum rerum egenti, uſui eſſe ſolent. Ceterum ad ea patranda ſenatus auctoritate, ſocii, nomenque Latinum, & reges ultro auxilia mittendo, poſtremo omnis civitas ſummo ſtudio adnitebatur. Itaque, ex ſententia omnibus rebus paratis, compoſitiſque, in Numidiam proficiſcitur, magna ſpe civium, cum propter bonas artis, tum maxume quod advorſum divitias invictum animum gerebat: & avaritia magiſtratuum ante id tempus in Numidia noſtræ opes contuſæ, hoſtiumque auctæ erant.

XLVIII. Sed, ubi in Africam venit, exercitus ei traditur Sp. Albini proconſulis, iners, imbellis, neque periculi neque laboris patiens, lingua, quam manu, promtior, prædator ex ſociis, & ipſe præda hoſtium, ſine imperio, & modeſtia habitus. Ita imperatori novo plus ex malis moribus ſolicitudinis, quam ex copia militum auxilii, aut bonæ ſpei, accedebat. Statuit tamen Metellus, quamquam & æſtivorum tempus comitiorum mora imminuerat; &, exſpectatione eventi, civium animos intentos putabat; non prius bel-

bellum attingere, quam majorum diſciplina milites laborare coëgiſſet. Nam Albinus, Auli fratris, exercituſque clade perculſus, poſtquam decreverat non egredi provincia, quantum temporis æſtivorum in imperio fuit, plerumque milites in ſtativis caſtris habebat; niſi cum odos, aut pabuli egeſtas locum mutare ſubegerat. Sed neque more militari vigiliæ deducebantur: uti cuique lubebat, ab ſignis aberat. Lixæ permiſti cum militibus, diu noctuque vagabantur: & palantes agros vaſtare, villas expugnare: pecoris, & mancipiorum prædas certantes agere: eaque mutare cum mercatoribus vino advectitio, & aliis talibus: præterea, frumentum publice datum vendere, panem in dies mercari: poſtremo, quæcumque dici, aut fingi queunt ignaviæ, luxuriæque probra, in illo exercitu cuncta fuere, & alia amplius.

XLIX. Sed in ea difficultate Metellum non minus, quam in rebus hoſtilibus, magnum, & ſapientem virum fuiſſe comperior: tanta temperantia inter ambitionem, ſævitiamque moderatum. Namque edicto primum adjumenta ignaviæ ſuſtuliſſe, *ne quiſquam in caſtris panem, aut quem alium cibum coctum venderet; ne lixæ exercitum ſequerentur; ne miles gregarius in caſtris, neve in agmine ſervum, aut jumentum haberet;* ceteris arte modum ſtatuiſſe: præterea tranſvorſis itineribus quotidie caſtra movere: juxta ac ſi hoſtes adeſſent, vallo, atque foſſa munire: vigilias crebras ponere, & eas ipſe cum legatis circuire: item in agmine in primis modo, modo in poſtremis, ſæpe in medio adeſſe, ne quiſquam ordine egrederetur; ut, cum ſignis frequentes incederent, miles cibum, & arma portaret. Ita prohibendo a delictis magis, quam vindicando, exercitum brevi confirmavit.

L. Interea Jugurtha, ubi, quæ Metellus agebat, ex nuntiis accepit; ſimul de innocentia ejus certior,

Romæ factus, diffidere ſuis rebus, ac tum demum veram deditionem facere conatus eſt. Igitur, legatos ad conſulem cum ſuppliciis mittit, qui tantummodo ipſi, liberiſque vitam peterent, alia omnia dederent populo Romano. Sed Metello jam antea experimentis cognitum erat, genus Numidarum infidum, ingenio mobili, novarum rerum avidum eſſe. Itaque legatos alium ab alio diverſos aggreditur; ac paullatim tentando, poſtquam opportunos ſibi cognovit, multa pollicendo perſuadet, *uti Jugurtham maxume vivum, ſin id parum procedat, necatum ſibi traderent:* ceterum palam, quæ ex voluntate forent, regi nuntiari jubet. Deinde ipſe paucis diebus, intento, atque infeſto exercitu in Numidiam procedit: ubi, contra belli faciem, tuguria plena hominum, pecora, cultoreſque in agris erant: ex oppidis, & mapalibus, præfecti regis obviam procedebant, parati frumentum dare, commeatum portare, poſtremo omnia quæ imperarentur, facere. Neque Metellus iccirco minus, ſed pariter ac ſi hoſtes adeſſent, munito agmine incedere, late explorare omnia, illa deditionis ſigna oſtentui credere, & inſidiis locum tentare. Itaque ipſe cum expeditis cohortibus, item funditorum & ſagittariorum delecta manu apud primos erat; in poſtremo C. Marius legatus cum equitibus curabat: in utrumque latus auxiliarios equites tribunis legionum, & præfectis cohortium diſpertiverat: ut cum his permiſti velites, quocumque accederent, equitatus hoſtium propulſarent. Nam in Jugurtha tantus dolus, tantaque peritia locorum, & militiæ erat, ut, abſens an præſens, pacem an bellum gerens pernicioſior eſſet, in incerto haberetur.

LI. Erat haud longe ab eo itinere quo Metellus pergebat, oppidum Numidarum, nomine Vacca, forum rerum venalium totius regni maxume celebratum; ubi & incolere, & mercari conſueverant Italici gene-

generis multi mortales. Huc conſul, ſimul tentandi gratia, &, ſi paterentur opportunitates loci, præſidium impoſuit: præterea imperavit, frumentum, & alia quæ bello uſui forent, comportare: ratus id quod res monebat, frequentiam negotiatorum, & commeatum juvaturum exercitum, & jam paratis rebus munimento fore. Inter hæc negotia Jugurtha impenſius modo legatos ſupplices mittere, pacem orare: præter ſuam, liberorumque vitam, omnia Metello dedere. Quos item, uti priores, conſul illectos ad proditionem domum dimittebat: regi pacem quam poſtulabat, neque abnuere, neque polliceri, & inter eas moras promiſſa legatorum exſpectare.

LII. Jugurtha ubi Metelli dicta cum factis compoſuit, ac ſe ſuis artibus tentari animadvertit; quippe cui verbis pax nuntiabatur, ceterum re bellum aſperrimum erat, urbs maxuma alienata, ager hoſtibus cognitus, animi popularium tentati; coactus rerum neceſſitudine, ſtatuit armis certare. Igitur, explorato hoſtium itinere, in ſpem victoriæ adductus ex opportunitate loci, quam maxumas poteſt copias omnium generum parat, ac per tramites occultos exercitum Metelli antevenit. Erat in ea parte Numidiæ quam Atherbal in diviſione poſſederat, flumen oriens a meridie, nomine Muthul; quo aberat mons ferme milia paſſuum xx. tractu pari, vaſtus ab natura, & humano cultu: ſed ex eo medio quaſi collis oriebatur, in immenſum pertingens, veſtitus oleaſtro, ac myrtetis, aliiſque generibus arborum quæ humi arido, atque arenoſo gignuntur. Media autem planicies deſerta, penuria aquæ, præter flumini propinqua loca: ea conſita arbuſtis, pecore atque cultoribus frequentabantur.

LIII. Igitur in eo colle quem tranſvorſo itinere porrectum docuimus, Jugurtha extenuata ſuorum acie

conſedit: elephantis, & parti copiarum pedeſtrium Bomilcarem præfecit; eumque edocet quæ ageret: ipſe propior montem cum omni equitatu, & peditibus delectis ſuos collocat: dein ſingulas turmas, & manipulos circumiens monet, atque obteſtatur, *uti memores priſtinæ virtutis, & victoriæ, ſeſe regnumque ſuum ab Romanorum avaritia defendant: cum iis certamen fore quos antea victos ſub jugum miſerint: ducem illis, non animum, mutatum: quæ ab imperatore decuerint, omnia ſuis proviſa; locum ſuperiorem, uti prudentes cum imperitis, ne pauciores cum pluribus, aut rudes cum bello melioribus manum conſererent: proinde parati, intentique eſſent, ſigno dato, Romanos invadere: illum diem aut omnis labores, & victorias confirmaturum, aut maxumarum ærumnarum initium fore*. Ad hoc viritim, uti quemque ob militare facinus pecunia, aut honore extulerat, commonefacere beneficii ſui, & eum ipſum aliis oſtentare: poſtremo, pro cujuſque ingenio pollicendo, minitando, obteſtando, alium alio modo excitare: cum interim Metellus, ignarus hoſtium, monte degrediens cum exercitu conſpicatur. Primo dubius, quidnam inſolita facies oſtenderet, (nam inter virgulta equi, Numidæque conſederant, neque plane occultati humilitate arborum, & tamen, quidnam eſſet, incerti, cum natura loci, tum dolo ipſi, atque ſigna militaria, obſcurati) dein, brevi cognitis inſidiis, paullisper agmen conſtituit. Ibi commutatis ordinibus, in dextro latere, quod proxumum hoſtes erat, triplicibus ſubſidiis aciem inſtruxit: inter manipulos funditores, & ſagittarios diſpertit: equitatum omnem in cornibus locat: ac pauca pro tempore milites cohortatus, aciem, ſicuti inſtruxerat, tranſvorſis principiis in planum deducit.

LIV. Sed, ubi Numidas quietos, neque colle degredi animadvertit; veritus ex anni tempore, & inopia

pia aquæ, ne ſiti conficeretur exercitus, Rutilium legatum cum expeditis cohortibus, & parte equitum præmiſit ad flumen, uti locum caſtris ante caperet, exiſtumans hoſtes crebro impetu, & tranſvorſis prœliis iter ſuum remoraturos, &, quoniam armis diffiderent, laſſitudinem & ſitim militum tentaturos. Deinde ipſe pro re, atque loco ſicuti monte deſcenderat, paullatim procedere: Marium poſt principia habere: ipſe cum ſiniſtræ alæ equitibus eſſe, qui in agmine principes facti erant. At Jugurtha, ubi extremum agmen Metelli primos ſuos prætergreſſum videt, præſidio quaſi duum millium peditum montem occupat, qua Metellus deſcenderat: ne forte cedentibus adverſariis receptui, ac poſt munimento foret: dein, repente ſigno dato, hoſtes invadit. Numidæ alii poſtremos cædere: pars a ſiniſtra, ac dextra tentare: infenſi adeſſe, atque inſtare: omnibus locis Romanorum ordines conturbare; quorum etiam qui firmioribus animis obvii hoſtibus fuerant, ludificati incerto prœlio, ipſi modo eminus ſauciabantur, neque contra feriendi aut conferendi manum copia erat. Ante jam docti ab Jugurtha equites, ubicumque Romanorum turma inſequi cœperat, non confertim, neque in unum ſeſe recipiebant, ſed alius alio quam maxume divorſi. Ita numero priores, ſi a perſequendo hoſtis deterrere nequiverant, disjectos ab tergo, aut lateribus circumveniebant: ſin opportunior fugæ collis, quam campi fuerant; ea vero conſueti Numidarum equi facile inter virgulta evadere; noſtros aſperitas, & inſolentia loci retinebat.

LV. Ceterum facies totius negotii varia, incerta, fœda, atque miſerabilis; diſperſi a ſuis, pars cedere, alii inſequi: neque ſigna, neque ordines obſervare: ubi quemque periculum ceperat, ibi reſiſtere, ac propulſare: arma, tela, equi, viri; hoſtes, cives

permiſti ; nihil conſilio , neque imperio agi : fors omnia regere . Itaque multum diei proceſſerat , cum etiamtum eventus in incerto erat . Denique , omnibus labore , & æſtu languidis , Metellus , ubi videt Numidas minus inſtare , paullatim milites in unum conducit : ordines reſtituit , & cohortes legionarias quatuor advorſum pedites hoſtium collocat . Eorum magna pars ſuperioribus locis feſſa conſederat . Simul orare , hortari milites , *ne deficerent* , *neu paterentur hoſtes fugientis vincere : neque illis caſtra eſſe , neque munimentum ullum , quo cedentes tenderent : in armis omnia ſita* . Sed nec Jugurtha quidem interea quietus erat ; circuire , hortari , renovare prœlium , & ipſe cum delectis tentare omnia : ſubvenire ſuis , hoſtibus dubiis inſtare : quos firmos cognoverat , eminus pugnando retinere .

LVI. Eo modo inter ſe duo imperatores ſummi viri , certabant : ipſi pares , ceterum opibus diſparibus . Nam Metello virtus militum erat , locus advorſus : Jugurthæ alia omnia , præter milites , opportuna . Denique Romani , ubi intellegunt , neque ſibi perfugium eſſe , neque ab hoſte copiam pugnandi fieri ; (& jam die veſper erat) advorſo colle , ſicuti præceptum fuerat , evadunt . Amiſſo loco Numidæ fuſi , fugatique , pauci interiere : pleroſque velocitas , & regio hoſtibus ignara , tutata ſunt . Interea Bomilcar, quem elephantis , & parti copiarum pedeſtrium præfectum ab Jugurtha ſupra diximus, ubi eum Rutilius prætergreſſus eſt , paullatim ſuos in æquum locum deducit : ac , dum legatus ad flumen , quo præmiſſus erat , feſtinans pergit , quietus , uti res poſtulabat , aciem exornat : neque remittit , quid ubique hoſtis ageret , explorare . Poſtquam Rutilium conſediſſe jam , & animo vacuum accepit , ſimulque ex Jugurthæ prœlio clamorem augeri ; veritus , ne legatus cognita re , laborantibus ſuis auxi-

auxilio foret, aciem quam diffidens virtuti militum arcte ſtatuerat, quo hoſtium itineri officeret, latius porrigit; eoque modo ad Rutilii caſtra procedit.

LVII. Romani, ex improviſo, pulveris vim magnam animadvertunt; nam proſpectum ager arbuſtis conſitus prohibebat. Et primo rati humum aridam vento agitari: poſt, ubi æquabilem manere, &, ſicuti acies movebatur, magis magiſque appropinquare vident; cognita re properantes arma capiunt, ac pro caſtris, ſicuti imperabatur, conſiſtunt. Deinde, ubi propius ventum eſt, utrimque magno clamore concurritur. Numidæ tantummodo remorati, dum in elephantis auxilium putant, poſtquam eos impeditos ramis arborum, atque ita disjectos circumveniri vident, fugam faciunt: ac plerique, abjectis armis, collis, aut noctis quæ jam aderat, auxilio integri abeunt. Elephanti quatuor capti, reliqui omnes numero quadraginta interfecti. At Romani quamquam itinere, atque opere caſtrorum, & prœlio feſſi, lætique erant; tamen, quod Metellus amplius opinione morabatur, inſtructi, intentique obviam procedunt: nam dolus Numidarum nihil languidi, neque remiſſi patiebatur. Ac primo obſcura nocte, poſtquam haud procul inter ſe erant, ſtrepitu, velut hoſtes adventare, alteri apud alteros formidinem ſimul, & tumultum facere: & pæne imprudentia admiſſum facinus miſerabile, ni utrimque præmiſſi equites rem exploraviſſent. Igitur pro metu repente gaudium exortum. milites alius alium læti appellant, acta edocent, atque audiunt: ſua quiſque fortia facta ad cælum fert. Quippe res humanæ ita ſeſe habent: in victoria vel ignavis gloriari licet: adverſæ res etiam bonos detrectant.

LVIII. Metellus in iiſdem caſtris quatriduo moratus, ſaucios cum cura reficit; meritos in prœliis more militiæ donat, univerſos in concione laudat, atque

agit gratias: hortatur, *ad cetera quæ levia ſunt, parem animum gerant: pro victoria ſatis jam pugnatum, reliquos labores pro præda fore*. Tamen interim tranſfugas, & alios opportunos, Jugurtha ubi gentium, aut quid agitaret, cum pauciſne eſſet, an exercitum haberet, ut ſeſe victus gereret, exploratum miſit. At ille ſeſe in loca ſaltuoſa, & natura munita receperat: ibique cogebat exercitum numero hominum ampliorem, ſed hebetem, infirmumque, agri ac pecoris magis, quam belli, cultorem. Id ea gratia eveniebat, quod præter regios equites nemo omnium Numidarum ex fuga regem ſequitur: quo cujuſque animus fert, eo diſcedunt: neque id flagitium militiæ ducitur: ita ſe mores habent. Igitur Metellus, ubi videt animum regis etiam tum ferocem eſſe; bellum renovari, quod niſi ex illius lubidine geri non poſſet; præterea inimicum certamen ſibi cum hoſtibus; minore detrimento illos vinci, quam ſuos vincere: ſtatuit non prœliis, neque acie, ſed alio more bellum gerundum. Itaque in Numidiæ loca opulentiſſima pergit: agros vaſtat: multa caſtella, & oppida, temere munita, aut ſine præſidio, capit, incenditque: puberes interfici jubet: alia omnia militum præda eſſe. Ea formidine multi mortales Romanis dediti obſides: frumentum, & alia quæ uſui forent, affatim præbita: ubicumque res poſtulabat, præſidium impoſitum. Quæ negotia multo magis, quam prœlium male pugnatum ab ſuis, regem terrebant. Quippe cujus ſpes omnis in fuga ſita erat, ſequi cogebatur; & qui ſua loca defendere nequiverat, in alienis bellum gerere. Tamen ex inopia, quod optumum videbatur, conſilium capit: exercitum plerumque in iiſdem locis opperiri jubet: ipſe cum delectis equitibus Metellum ſequitur: nocturnis & aviis itineribus ignoratus, Romanos palantis repente aggreditur. Eorum plerique inermes cadunt, multi capiun-

piuntur: nemo omnium intactus profugit: & Numidæ, prius quam ex caſtris ſubveniretur, ſicuti juſſi erant, in proxumos collis diſcedunt.

LIX. Interim Romæ gaudium ingens ortum cognitis Metelli rebus: ut ſeque, & exercitum more majorum gereret; in advorſo loco victor tamen virtute fuiſſet; hoſtium agro potiretur; Jugurtham, magnificum ex Auli ſocordia, ſpem ſalutis in ſolitudine, aut fuga coëgiſſet habere. Itaque ſenatus, ob ea feliciter acta, diis immortalibus ſupplicia decernere: civitas trepida antea, & ſollicita de belli eventu, læta agere: de Metello fama præclara eſſe. Igitur eo intentior ad victoriam niti: omnibus modis feſtinare: cavere tamen, necubi hoſti opportunus fieret: meminiſſe, poſt gloriam invidiam ſequi. Ita, quo clarior, eo magis anxius erat: neque poſt inſidias Jugurthæ effuſo exercitu prædari. Ubi frumento, aut pabulo opus erat, cohortes cum omni equitatu præſidium agitabant: exercitus partem ipſe, reliquos Marius ducebat. Sed igni magis, quam præda, ager vaſtabatur. Duobus locis haud longe inter ſe caſtra faciebant. Ubi vi opus erat, cuncti aderant: ceterum, quo fuga, atque formido latius creſceret, divorſi agebant. Eo tempore Jugurtha per collis ſequi: tempus, aut locum pugnæ quærere: qua venturum hoſtem audierat, pabulum, & aquarum fontis, quorum penuria erat, corrumpere: modo ſe Metello, interdum Mario oſtendere: poſtremos in agmine tentare, ac ſtatim in collis regredi: rurſus aliis, poſt aliis minitari: neque prœlium facere, neque otium pati; tantummodo hoſtem ab incœpto retinere.

LX. Romanus imperator ubi ſe dolis fatigari videt, neque ab hoſte copiam pugnandi fieri; urbem magnam, & in ea parte qua ſita erat, arcem regni, nomine Zamam, ſtatuit oppugnare; ratus id quod negotium poſcebat, Jugurtham laborantibus ſuis auxilio venturum,

rum, ibique prœlium fore. At ille, quæ parabantur, a perfugis edoctus, magnis itineribus Metellum antevenit: oppidanos hortatur, mœnia defendant, additis auxilio perfugis; quod genus ex copiis regis, quia fallere nequibat, firmiſſumum erat. Præterea pollicetur, in tempore ſemet cum exercitu adfore. Ita compoſitis rebus in loca quam maxume occulta diſcedit, ac poſt paullo cognoſcit, Marium ex itinere frumentatum cum paucis cohortibus Siccam miſſum: quod oppidum primum omnium poſt malam pugnam ab rege defecerat. Eo cum delectis equitibus noctu pergit, & jam egredientibus Romanis in porta pugnam facit: ſimul magna voce Siccenſes hortatur, *uti cohortes ab tergo circumveniant: fortunam illis præclari facinoris caſum dare, ſi id fecerint; poſtea ſeſe in regno, illos in libertate ſine metu ætatem acturos*. Ac ni Marius ſigna inferre, atque evadere oppido properaviſſet, profecto cuncti, aut magna pars Siccenſium, fidem mutaviſſent. Tanta mobilitate ſeſe Numidæ agunt. Sed milites Jugurthini paullisper ab rege ſuſtentati, poſtquam majore vi hoſtes urgent, paucis amiſſis profugi diſcedunt.

LXI. Marius ad Zamam pervenit. Id oppidum in campo ſitum, magis opere, quam natura munitum erat, nullius idoneæ rei egens, armis viriſque opulentum. Igitur Metellus, pro tempore, atque loco paratis rebus, cuncta mœnia exercitu circumvenit: legatis imperat, ubi quiſque curaret: deinde, ſigno dato, undique ſimul clamor ingens oritur. Neque ea res Numidas terret: infenſi, intentique ſine tumultu manent: prœlium incipitur. Romani pro ingenio quiſque, pars eminus glande, aut lapidibus pugnare: evadere alii, alii ſuccedere, ac murum modo ſuffodere, modo ſcalis aggredi; cupere prœlium in manibus facere. Contra ea oppidani in proxumos ſaxa volvere; ſudes, pila, præterea pice & ſulphure tædam miſtam arden-

ardentia mittere. Sed ne illos quidem qui procul manſerant, timor animi ſatis muniverat. Nam pleroſque jacula, tormentis, aut manu emiſſa, vulnerabant: parique periculo, ſed fama impari, boni atque ignavi erant.

LXII. Dum apud Zamam ſic certatur, Jugurtha ex improviſo caſtra hoſtium cum magna manu invadit: remiſſis qui in præſidio erant, & omnia magis, quam prœlium, exſpectantibus, portam irrumpit. At noſtri, repentino metu perculſi, ſibi quiſque pro moribus conſulunt: alii fugere, alii arma capere: magna pars vulnerati, aut occiſi. Ceterum ex omni multitudine non amplius quadraginta memores nominis Romani, grege facto locum cepere, paullo, quam alii, editiorem; neque inde maxuma vi depelli quiverunt: ſed tela eminus miſſa remittere, pauci in pluribus minus fruſtrati: ſin Numidæ propius acceſſiſſent, ibi vero virtutem oſtendere, & eos maxuma vi cædere, fundere, atque fugare. Interim Metellus, cum acerrume rem gereret, clamorem & tumultum hoſtilem a tergo accepit: deinde, converſo equo, animadvertit fugam ad ſe vorſum fieri: quæ res indicabat popularis eſſe. Igitur equitatum omnem ad caſtra propere miſit, ac ſtatim C. Marium cum cohortibus ſociorum; eumque lacrumans *per amicitiam*, *perque rempublicam* obſecrat, *ne quam contumeliam remanere in exercitu victore*, *neve hoſtes inultos abire ſinat*. Ille brevi mandata efficit. At Jugurtha munimento caſtrorum impeditus, cum alii ſuper vallum præcipitarentur, alii in anguſtiis ipſi ſibi properantes officerent, multis amiſſis in loca munita ſeſe recipit. Metellus, infecto negotio, poſtquam nox aderat, in caſtra cum exercitu revortitur.

LXIII. Igitur poſtero die, prius quam ad oppugnandum egrederetur, equitatum omnem in ea parte

qua

qua regis adventus erat, pro caſtris agitare jubet: portas, & proxuma loca tribunis diſpertit: deinde ipſe pergit ad oppidum, atque, uti ſuperiore die, murum aggreditur. Interim Jugurtha ex occulto repente noſtros invadit. Qui in proxumo locati fuerant, paullisper territi perturbantur: reliqui cito ſubveniunt. Neque diutius Numidæ reſiſtere quiviſſent, ni pedites cum equitibus permiſti magnam cladem in congreſſu facerent: quibus illi freti, non uti equeſtri prœlio ſolet, ſequi, dein cedere, ſed advorſis equis concurrere, implicare, ac perturbare aciem: ita, expeditis peditibus ſuis, hoſtis pæne victos dare.

LXIV. Eodem tempore apud Zamam magna vi certabatur. Ubi quiſque legatus, aut tribunus curabat, eo acerrume niti, neque alius in alio magis, quam in ſeſe, ſpem habere: pariterque oppidani agere, oppugnare, aut parare omnibus locis: avidius alteri alteros ſauciare, quam ſemet tegere. clamor permiſtus, hortatione, lætitia, gemitu: item ſtrepitus armorum ad cælum ferri: tela utrimque volare. Sed illi qui mœnia defenſabant, ubi hoſtes paullulum modo pugnam remiſerant, intenti prœlium equeſtre proſpectabant. Eos, uti quæque Jugurthæ res erant, lætos modo, modo pavidos animadverteres: ac, ſicuti audiri a ſuis, aut cerni poſſent, monere alii, alii hortari, aut manu ſignificare, aut niti corporibus; huc & illuc, quaſi vitabundi, aut jacientes tela, agitare. Quod ubi Mario cognitum eſt, (nam is in ea parte curabat) conſulto lenius agere, ac diffidentiam rei ſimulare: pati Numidas ſine tumultu, regis prœlium viſere. Ita, illis ſtudio ſuorum adſtrictis, repente magna vi murum aggreditur: & jam ſcalis adgreſſi milites prope ſumma ceperant, cum oppidani concurrunt, lapides, ignem, alia præterea tela ingerunt. Noſtri primo reſiſtere: deinde, ubi unæ atque alteræ ſcalæ

com-

comminutæ, qui ſuperſteterant afflicti ſunt; ceteri, quo quiſque modo potuere, pauci integri, magna pars confecti vulneribus, abeunt. Deinde utrimque prœlium nox diremit.

LXV. Metellus poſtquam videt fruſtra incœptum; neque oppidum capi, neque Jugurtham, niſi ex inſidiis, aut ſuo loco pugnam facere; & jam æſtatem exactam eſſe; ab Zama diſcedit: & in iis urbibus quæ ab ſe defecerant, ſatiſque munitæ loco, aut mœnibus erant, præſidia imponit. Ceterum exercitum in provinciam quæ proxuma eſt Numidiæ, hiemandi gratia collocat. Neque id tempus ex aliorum more quieti, aut luxuriæ concedit, ſed, quoniam armis bellum parum procedebat, inſidias regi per amicos tendere, & eorum perfidia pro armis uti parat. Igitur Bomilcarem, qui Romæ cum Jugurtha fuerat, & inde, vadibus datis clam Maſſivæ de nece, judicium fugerat, quod ei per maxumam amicitiam maxuma copia fallendi erat, multis pollicitationibus aggreditur: ac primo efficit, uti ad ſe colloquendi gratia occultus veniat: dein, fide data, ſi Jugurtham vivum, aut necatum ſibi tradidiſſet, fore ut illi ſenatus impunitatem, & ſua omnia concederet. Facile Numidæ perſuadet, cùm ingenio infido, tum metuenti ne, ſi pax cum Romanis fieret, ipſe per conditiones ad ſupplicium traderetur.

LXVI. Is, ubi primum opportunum fuit, Jugurtham anxium, ac miſerantem fortunas ſuas accedit: monet, atque lacrumans obteſtatur, *uti aliquando ſibi liberiſque, & genti Numidarum optume merenti, provideat: omnibus prœliis ſeſe victos, agrum vaſtatum, multos mortalis captos, occiſos; regni opes comminutas eſſe; ſatis ſæpe jam & virtutem militum, & fortunam tentatam: caveat, ne illo cunctante, Numidæ ſibi conſulant*. His, atque talibus aliis ad deditionem regis

ani-

animum impellit. Mittuntur ad imperatorem legati, qui Jugurtham imperata facturum dicerent, ac ſine ulla pactione ſeſe, regnumque ſuum in illius fidem tradere. Metellus propere cunctos ſenatorii ordinis ex hibernis accerſiri jubet: eorum, atque aliorum quos idoneos ducebat, conſilium habet. Ita more majorum, ex conſilii decreto, per legatos Jugurthæ imperat, argenti pondo ducenta millia, elephantos omnis, equorum, & armorum aliquantum. Quæ poſtquam ſine mora facta ſunt, jubet omnis perfugas vinctos adduci. Eorum magna pars, uti juſſum erat, adducti: pauci, cum primum deditio cœpit, ad regem Bocchum in Mauritaniam abierant. Igitur Jugurtha, ubi armis, viriſque, & pecunia ſpoliatus eſt, cum ipſe ad imperandum Tiſidium vocaretur, rurſus cœpit flectere animum ſuum, & ex mala conſcientia digna timere. Denique, multis diebus per dubitationem conſumtis, cum modo tædio rerum advorſarum omnia bello potiora duceret; interdum ſecum ipſe reputaret, quam gravis caſus in ſervitium ex regno foret; multis, magniſque præſidiis nequicquam perditis, de integro bellum ſumit. Et Romæ ſenatus, de provinciis conſultus, Numidiam Metello decreverat.

LXVII. Per idem tempus Uticæ forte C. Mario, per hoſtias diis ſupplicanti, *magna, atque mirabilia portendi* haruſpex dixerat*: proinde, quæ animo agitabat, fretus diis ageret: fortunam quam ſæpiſſume experiretur: cuncta proſpere eventura.* At illum jam antea conſulatus ingens cupido exagitabat: ad quem capiundum, præter vetuſtatem familiæ, alia omnia abunde erant: induſtria, probitas, militiæ magna ſcientia, animus belli ingens, domi modicus, lubidinis, & divitiarum victor, tantummodo gloriæ avidus. Sed is natus, & omnem pueritiam Arpini altus, ubi primum ætas militiæ patiens fuit, ſtipendiis faciundis, non Græca facun-

cundia, neque urbanis munditiis ſeſe exercuit: ita inter artis bonas integrum ingenium brevi adolevit. Ergo ubi primum tribunatum militarem a populo petit, pleriſque faciem ejus ignorantibus, facile notus per omnis tribus declaratur. Deinde ab eo magiſtratu, alium poſt alium ſibi peperit: ſemperque in poteſtatibus eo modo agitabat, ut ampliore, quam gerebat, dignus haberetur. Tamen is ad id locorum talis vir, (nam poſtea ambitione præceps datus eſt) conſulatum appetere non audebat. Etiam tum alios magiſtratus plebes, conſulatum nobilitas inter ſe per manus tradebat. Novus nemo tam clarus, neque tam egregiis factis erat, quin is indignus illo honore, & quaſi pollutus haberetur.

LXVIII. Igitur, ubi Marius haruſpicis dicta eodem intendere videt quo cupido animi hortabatur; ab Metello petundi gratia miſſionem rogat: cui quamquam virtus, gloria, atque alia optanda bonis ſuperabant, tamen inerat contemtor animus, & ſuperbia, commune nobilitatis malum. Itaque primum commotus inſolita re, mirari ejus conſilium, & quaſi per amicitiam monere, *ne tam prava inciperet, neu ſuper fortunam animum gereret: non omnia omnibus cupienda eſſe: debere illi res ſuas ſatis placere: poſtremo caveret id petere a populo Romano quod illi jure negaretur*. Poſtquam hæc, atque alia talia dixit, neque animus Marii flectitur; reſpondit, *ubi primum potuiſſet per negotia publica, facturum ſeſe quæ peteret*. Ac poſtea, ſæpius eadem poſtulanti, fertur dixiſſe, *ne feſtinaret abire: ſatis mature illum cum filio ſuo conſulatum petiturum*. Is eo tempore contubernio patris ibidem militabat, annos natus circiter xx. quæ res Marium cum pro honore quem affectabat, tum contra Metellum vehementer accenderat. Ita cupidine, atque ira peſſumis conſultoribus, graſſari: neque facto ullo, neque dicto abſtinere,

quod

quod modo ambitioſum foret: milites quibus in hibernis præerat, laxiore imperio, quam antea, habere: apud negotiatores, quorum magna multitudo Uticæ erat, criminoſe ſimul & magnifice de bello loqui: *dimidia pars exercitus ſi ſibi permitteretur, paucis diebus Jugurtham in catenis habiturum: ab imperatore conſulto trahi, quod homo inanis, & regiæ ſuperbiæ, imperio nimis gauderet*. Quæ omnia illis eo firmiora videbantur, quod diuturnitate belli res familiaris corruperant: & animo cupienti nihil ſatis feſtinatur.

LXIX. Erat præterea in exercitu noſtro Numida quidam, nomine Gauda, Maſtanabalis filius, Maſiniſſæ nepos, quem Micipſa teſtamento ſecundum heredem ſcripſerat, morbis confectus, & ob eam cauſſam mente paullum imminuta. Cui Metellus petenti, more regum, uti ſellam juxta poneret, item poſtea cuſtodiæ cauſſa turmam equitum Romanorum, utrumque negaverat: honorem, quod eorum modo foret quos populus Romanus reges appellaviſſet: præſidium, quod contumelioſum in eos foret, ſi equites Romani, ſatellites Numidæ traderentur. Hunc Marius anxium aggreditur, atque hortatur, ut contumeliarum in imperatorem, cum ſuo auxilio pœnas petat: hominem ob morbos animo parum valido ſecunda oratione extollit: *illum regem, ingentem virum, Maſiniſſæ nepotem eſſe: ſi Jugurtha captus, aut occiſus foret, imperium Numidiæ ſine mora habiturum: id adeo mature poſſe evenire, ſi ipſe conſul ad id bellum miſſus foret*. Itaque & illum, & equites Romanos, milites, & negotiatores, alios ipſe, pleroſque ſpes pacis impellit, uti Romam ad ſuos neceſſarios aſpere in Metellum de bello ſcribant, Marium imperatorem poſcant. Sic illi a multis mortalibus honeſtiſſuma ſuffragatione conſulatus petebatur. Simul ea tempeſtate plebes nobilitate fuſa per

legem

legem Mamiliam, novos extollebat. Ita Mario cunƈta procedere.

LXX. Interim Jugurtha, poſtquam, omiſſa deditione, bellum incipit, cum magna cura parare omnia, feſtinare, cogere exercitum: civitates quæ ab ſe defecerant, formidine, aut oſtentando præmia affeƈtare: communire ſuos locos: arma, tela, aliaque quæ ſpe pacis amiſerat, reficere, aut commercari: ſervitia Romanorum allicere, & eos ipſos qui in præſidiis erant, pecunia tentare: prorſus nihil intaƈtum, neque quietum pati: cunƈta agitare. Igitur Vaccenſes, quo Metellus initio, Jugurtha pacificante, præſidium impoſuerat, fatigati regis ſuppliciis, neque antea voluntate alienati, principes civitatis inter ſe conjurant: (nam vulgus, uti plerumque ſolet, & maxume Numidarum, ingenio mobili, ſeditioſum, atque diſcordioſum erat, cupidum novarum rerum, quieti & otio advorſum) dein, compoſitis inter ſe rebus, in diem tertium conſtituunt, quod is feſtus celebratuſque per omnem Africam, ludum, & laſciviam magis, quam formidinem, oſtentabat. Sed, ubi tempus fuit, centuriones, tribunoſque militaris, & ipſum præfeƈtum oppidi T. Turpilium Silanum, alius alium domos ſuas invitant: eos omnis, præter Turpilium, inter epulas obtruncant: poſtea milites palantis, inermis, quippe in tali die, ac ſine imperio aggrediuntur. Idem plebes facit, pars edoƈti ab nobilitate, alii ſtudio talium rerum incitati, queis aƈta, conſiliumque ignorantibus tumultus ipſe, & res novæ ſatis placebant.

LXXI. Romani milites, improviſo metu, incerti ignarique, quid potiſſumum facerent, trepidare ad arcem oppidi, ubi ſigna, & ſcuta erant: præſidium hoſtium, portæ ante clauſæ fugam prohibebant: ad hoc mulieres puerique pro teƈtis ædificiorum ſaxa, & alia quæ locus præbebat, certatim mittere. Ita neque

caveri anceps malum, neque a fortiſſumis infirmiſſumo generi reſiſti poſſe: juxta boni, malique, ſtrenui, & imbelles inulti obtruncati. In ea tanta aſperitate, ſæviſſumis Numidis, & oppido undique clauſo, Turpilius præfectus unus ex omnibus Italicis profugit intactus: id miſericordia ne hoſpitis, an pactione, an caſu ita evenerit, parum comperimus; niſi, quia illi in tanto malo, turpis vita integra fama potior fuit, improbus inteſtabiliſque videtur. Metellus, poſtquam de rebus Vaccæ actis comperit, paulliſper mœſtus e conſpectu abit: deinde, ubi ira, & ægritudo permiſta ſunt, cum maxuma cura ultum ire injurias feſtinat. Legionem cum qua hiemabat, & quam plurimos poteſt Numidas equites pariter cum occaſu ſolis expeditos educit: & poſtera die circiter horam tertiam pervenit in quamdam planiciem, locis paullo ſuperioribus circumventam. Ibi milites feſſos itineris magnitudine, & jam abnuentis omnia, docet *oppidum Vaccam non amplius mille paſſuum abeſſe: decere illos reliquum laborem æquo animo pati, dum pro civibus ſuis, viris fortiſſumis, atque miſerrumis, pœnas caperent*. Præterea prædam benigne oſtentat. Sic animis eorum arrectis, equites in primo latere, pedites quam arctiſſume ire, & ſigna occultare jubet.

LXXII. Vaccenſes ubi animadvertere ad ſe vorſum exercitum pergere; primo, uti res erat, Metellum eſſe rati, portas clauſere: deinde, ubi neque agros vaſtari, & eos qui primi aderant, Numidas equites vident; rurſum Jugurtham arbitrati, cum magno gaudio obvii procedunt. Equites peditesque, repente ſigno dato, alii vulgum effuſum oppido cædere; alii ad portas feſtinare: pars turres capere: ira, atque ſpes prædæ amplius, quam laſſitudo, poſſe. Ita Vaccenſes biduum modo ex perfidia lætati: civitas magna, & opulens, pœnæ cuncta aut prædæ fuit. Turpilius, quem

præ-

præfectum oppidi unum ex omnibus profugiſſe ſupra oſtendimus, juſſus a Metello cauſſam dicere; poſtquam ſeſe parum expurgat, condemnatus, verberatuſque capite pœnas ſolvit: nam is civis ex Latio erat.

LXXIII. Per idem tempus Bomilcar, cujus impulſu Jugurtha deditionem quam metu deſeruit, incœperat, ſuſpectus regi, & ipſe eum ſuſpiciens, novas res cupere: ad perniciem ejus dolum quærere: diu noctuque fatigare animum: denique, omnia tentando, ſocium ſibi adjungit Nabdalſam, hominem nobilem, magnis opibus clarum, acceptumque popularibus ſuis: qui plerumque ſeorſum ab rege exercitum ductare, & omnis res exſequi ſolitus erat quæ Jugurthæ feſſo, aut majoribus adſtricto ſuperaverant: ex quo illi gloria, opeſque inventæ. Igitur utriuſque conſilio dies inſidiis ſtatuitur: cetera, uti res poſceret, ex tempore parari placuit. Nabdalſa ad exercitum profectus; quem inter hiberna Romanorum juſſus habebat, ne ager inultis hoſtibus vaſtaretur. Is poſtquam, magnitudine facinoris perculſus, ad tempus non venit; metuſque rem impediebat; Bomilcar ſimul cupidinibus incœpta patrandi, & timore ſocii anxius, ne, omiſſo vetere conſilio, novum quæreret; literas ad eum per homines fidelis mittit: in queis mollitiem, ſocordiamque viri accuſare; teſtari deos, per quos juraviſſet; monere, *ne præmia Metelli in peſtem converteret; Jugurthæ exitium adeſſe: ceterum, ſua ne, an virtute Metelli periret, id modo agitari: proinde reputaret cum animo ſuo, præmia, an cruciatum mallet.*

LXXIV. Sed cum hæ literæ adlatæ, forte Nabdalſa, exercito corpore feſſus, in lecto quieſcebat. Ubi, cognitis Bomilcaris verbis, primo cura, deinde, uti ægrum animum ſolet, ſomnus cepit. Erat ei Numida quidam negotiorum curator fidus, acceptuſque, &

omnium conſiliorum, niſi noviſſumi, particeps. Qui poſtquam allatas literas audivit, ex conſuetudine ratus opera aut ingenio ſuo opus eſſe, in tabernaculum introit: dormiente illo, epiſtolam, ſuper caput in pulvino temere poſitam, ſumit, ac perlegit; dein propere, cognitis inſidiis, ad regem pergit. Nabdalſa, poſt paullo experrectus, ubi neque epiſtolam reperit, & rem omnem, uti acta erat, ex perſugis cognovit; primo indicem perſequi conatus; poſtquam id fruſtra fuit, Jugurtham placandi gratia, accedit: dicit *quæ ipſe paraviſſet facere, perfidia clientis ſui præventum*: lacrumans obteſtatur *per amicitiam, perque ſua ante fideliter acta, ne ſuper tali ſcelere ſuſpectum ſeſe haberet*.

LXXV. Ad ea rex aliter, atque animo gerebat, placide reſpondit. Bomilcare, aliiſque multis quos ſocios inſidiarum cognoverat, interfectis, iram oppreſſerat, ne qua ex eo negotio ſeditio oriretur. Neque poſt id locorum Jugurthæ dies, aut nox ulla quieta fuit: neque loco, neque mortali cuiquam, aut tempori ſatis credere: civis, hoſtis juxta metuere: circumſpectare omnia, & omni ſtrepitu paveſcere: alio, atque alio loco ſæpe contra decus regium, noctu requieſcere: interdum ſomno excitus, arreptis armis tumultum facere: ita formidine, quaſi vecordia, exagitari.

LXXVI. Igitur Metellus, ubi de caſu Bomilcaris, & indicio patefacto ex perfugis cognovit; rurſus tamquam ad integrum bellum cuncta parat, feſtinatque: Marium, fatigantem de profectione, ſimul & invitum, & offenſum ſibi parum idoneum ratus, domum dimittit. Et Romæ plebes, literis quæ de Metello ac Mario miſſæ erant, cognitis, volenti animo de ambobus acceperant. Imperatori nobilitas, quæ antea decori fuerat, invidiæ eſſe: at illi alteri generis humilitas

fa-

favorem addiderat: ceterum in utroque magis ſtudia partium, quam bona, aut mala ſua, moderata. Præterea ſeditioſi magiſtratus vulgum exagitare, Metellum omnibus concionibus capitis arceſſere, Marii virtutem in majus celebrare. Denique plebes ſic accenſa, uti opifices, agreſteſque omnes, quorum res, fideſque in manibus ſitæ erant, relictis operibus frequentarent Marium, & ſua neceſſaria poſt illius honorem ducerent. Ita perculſa nobilitate, poſt multas tempeſtates, novo homini conſulatus mandatur: & poſtea populus a tribuno plebis Manlio Mantino rogatus, quem vellet cum Jugurtha bellum gerere, frequens Marium juſſit. Sed ſenatus paullo ante Metello Numidiam decreverat. ea res fruſtra fuit.

LXXVII. Eodem tempore Jugurtha, amiſſis amicis, quorum pleroſque ipſe necaverat, ceteri formidine, pars ad Romanos, alii ad regem Bocchum profugerant; cum neque bellum geri ſine adminiſtris poſſet, novorumque fidem in tanta perfidia veterum experiri periculoſum duceret, varius incertuſque agitabatur. Neque illi res, neque conſilium, aut quiſquam hominum ſatis placebat: itinera, præfectoſque in dies mutare: modo advorſum hoſtes, interdum in ſolitudines pergere: ſæpe in fuga, at poſt paullo ſpem in armis habere: dubitare, virtuti an fidei popularium minus crederet. Ita, quocumque intenderat, res advorſæ erant. Sed inter eas moras repente ſeſe Metellus cum exercitu oſtendit. Numidæ ab Jugurtha pro tempore parati, inſtructique: dein prœlium incipitur. Qua in parte rex pugnæ adfuit, ibi aliquamdiu certatum: ceteri omnes ejus milites primo congreſſu pulſi, fugatique: Romani ſignorum, & armorum, & aliquanto numero hoſtium potiti. Nam ferme Numidas in omnibus prœliis magis pedes, quam arma, tuta ſunt.

LXXVIII. Ea fuga Jugurtha impenſius modo rebus ſuis diffidens, cum perfugis, & parte equitatus in ſolitudines, dein Thalam pervenit. id oppidum magnum, & opulentum: ubi plerique theſauri, filiorumque ejus multus pueritiæ cultus erat. Quæ poſtquam Metello comperta ſunt, quamquam inter Thalam flumenque proxumum, in ſpatio millium quinquaginta, loca arida, atque vaſta eſſe cognoverat; tamen ſpe patrandi belli, ſi ejus oppidi potitus foret; omnis aſperitates ſupervadere, ac naturam etiam vincere adgreditur. Igitur omnia jumenta ſarcinis levari jubet, niſi frumento dierum decem: ceterum utres modo, & alia aquæ idonea portari. Præterea conquirit ex agris quam plurimum poteſt domiti pecoris; eoque imponit vaſa cujuſque modi, pleraque lignea, collecta ex tuguriis Numidarum. Ad hoc finitimis imperat, qui ſe poſt regis fugam Metello dediderant, quam plurimum quiſque aquæ portaret: diem, locumque, ubi præſto forent, prædicit. Ipſe ex flumine, quam proxumam oppido aquam eſſe ſupra diximus, jumenta onerat. Eo modo inſtructus ad Thalam proficiſcitur. Deinde ubi ad id loci ventum quod Numidis præceperat; & caſtra poſita, munitaque ſunt; tanta repente cælo miſſa vis aquæ dicitur, ut ea modo exercitui ſatis ſuperque foret. Præterea commeatus ſpe amplior: quia Numidæ, ſicuti plerique in nova deditione, officia intenderant. Ceterum milites, religione, pluvia magis uſi: eaque res multum animis eorum addidit; nam rati ſeſe diis immortalibus curæ eſſe. Deinde poſtero die, contra opinionem Jugurthæ, ad Thalam perveniunt. Oppidani, qui ſe locorum aſperitate munitos crediderant, magna atque inſolita re perculſi, nihilo ſegnius bellum parare: idem noſtri facere.

LXXIX. Sed rex nihil jam Metello infectum credens,

dens, quippe qui omnia arma, tela, locos, tempora, denique naturam ipſam, ceteris imperitantem, induſtria vicerat, cum liberis, & magna parte pecuniæ ex oppido noctu profugit; neque poſtea in ullo loco amplius una die, aut una nocte moratus, ſimulabat, ſeſe negotii gratia properare; ceterum proditionem timebat, quam vitare poſſe celeritate putabat. Nam talia conſilia per otium & ex opportunitate capi. At Metellus ubi oppidanos prœlio intentos, ſimul oppidum & operibus, & loco munitum videt, vallo foſſaque mœnia circumvenit. Deinde jubet locis ex copia maxume idoneis vineas agere: ſuperque eas aggerem jacere, & ſuper aggerem impoſitis turribus opus & adminiſtros tutari. Contra hæc oppidani feſtinare, parare; prorſus ab utriſque nihil reliquum fieri. Denique Romani, multo ante labore, prœliiſque fatigati, poſt dies quadraginta, quam eo ventum erat, oppido modo potiti: præda omnis a perfugis corrupta. Ii poſtquam murum arietibus feriri, reſque ſuas afflictas vident, aurum, argentum, & alia quæ prima ducuntur, domum regiam comportant: ibi vino, & epulis onerati, illaque, & domum, & ſemet igni corrumpunt; & quas victi ab hoſtibus pœnas metuerant, eas ipſi volentes pependere. Sed pariter cum capta Thala legati ex oppido Lepti ad Metellum venerant, orantes uti præſidium, præfectumque eo mitteret: Hamilcarem quemdam, hominem nobilem, factioſum, novis rebus ſtudere; advorſum quem neque imperia magiſtratuum, neque leges valerent: ni id feſtinaret, in ſummo periculo ſuam ſalutem, illorum ſocios fore. Nam Leptitani jam inde a principio belli Jugurthini ad Beſtiam conſulem, & poſtea Romam miſerant, amicitiam, ſocietatemque rogatum. Deinde, ubi ea impetrata, ſemper boni, fideleſque manſere, & cuncta a Beſtia, Albino, Metelloque imperata nave fecerant.

cerant. Itaque ab imperatore facile quæ petebant, adepti. Emiſſæ eo cohortes Ligurum quatuor, & C. Annius præfectus.

LXXX. Id oppidum ab Sidoniis conditum eſt, quos accepimus profugos ob diſcordias civilis, navibus in eos locos veniſſe; ceterum ſitum inter duas Syrtis, quibus nomen ex re inditum. Nam duo ſunt ſinus prope in extrema Africa, impares magnitudine, pari natura: quorum proxuma terræ præalta ſunt; cetera, uti fors tulit, alta; alia in tempeſtate vadoſa. Nam ubi mare magnum eſſe, & ſævire cœpit ventis, limum, arenamque, & ſaxa ingentia fluctus trahunt: ita facies locorum cum ventis ſimul mutatur: Syrtes ab tractu nominatæ. Ejus civitatis lingua modo converſa connubio Numidarum: legum, cultuſque pleraque Sidonica: quæ eo facilius retinebant, quod procul ab imperio regis ætatem agebant. Inter illos, & frequentem Numidiam multi vaſtique loci erant.

LXXXI. Sed, quoniam in has regiones per Leptitanorum negotia venimus, non indignum videtur, egregium, atque mirabile facinus duorum Carthaginienſium memorare. eam rem nos locus admonuit. Qua tempeſtate Carthaginienſes pleræque Africæ imperitabant, Cyrenenſes quoque magni, atque opulenti fuere. Ager in medio arenoſus, una ſpecie: neque flumen, neque mons erat qui finis eorum diſcerneret; quæ res eos in magno diuturnoque bello inter ſe habuit. Poſtquam utrimque legiones, item claſſes ſæpe fuſæ, fugatæque, & alteri alteros aliquantum attriverant: veriti, ne mox victos, victoreſque defeſſos alius aggrederetur, per inducias ſponſionem faciunt, *uti certo die legati domo proficiſcerentur: quo in loco inter ſe obvii fuiſſent, is communis utriuſque populi finis haberetur*. Igitur Carthagine duo fratres miſſi, quibus nomen Philænis erat, maturavere iter pergere: Cyre-

nenſes

nenſes tardius iēre. Id ſecordia ne, an caſu acciderit, parum cognovi. Ceterum ſolet in illis locis tempeſtas haud ſecus atque in mari, retinere. Nam, ubi per loca æqualia, & nuda gignentium ventus coortus arenam humo excitavit, ea magna vi agitata, ora, oculoſque implere ſolet: ita proſpectu impedito, morari iter. Poſtquam Cyrenenſes aliquanto poſteriores ſe eſſe vident, & ob rem corruptam domi pœnas metuunt; criminari Carthaginienſes ante tempus domo digreſſos; conturbare rem; denique omnia malle, quam victi abire. Sed cum Pœni aliam conditionem, tantummodo æquam, peterent, Græci optionem Carthaginienſium faciunt, *ut vel illi, quos finis populo ſuo peterent, ibi vivi obruerentur; vel eadem conditione ſeſe, quem in locum vellent, proceſſuros:* Philæni, conditione probata, ſeque, vitamque ſuam reipublicæ condonavere: ita vivi obruti. Carthaginienſes in eo loco Philænis fratribus aras conſecravere; aliique illis domi honores inſtituti. Nunc ad rem redeo.

LXXXII. Jugurtha poſtquam, amiſſa Thala, nihil ſatis firmum contra Metellum putat; per magnas ſolitudines cum paucis profectus, pervenit ad Gætulos, genus hominum ferum, incultumque, & eo tempore ignarum nominis Romani. Eorum multitudinem in unum cogit: ac paullatim conſuefacit ordines habere, ſigna ſequi, imperium obſervare, item alia militaria facere. Præterea regis Bocchi proxumos magnis muneribus, & majoribus promiſſis ad ſtudium ſui perducit: queis adjutoribus regem adgreſſus, impellit, uti advorſum Romanos bellum ſuſcipiat. Id ea gratia facilius, proniuſque fuit, quod Bocchus initio hujuſce belli legatos Romam miſerat, fœdus, & amicitiam petitum. Quam rem opportuniſſumam incœpto belli, pauci impediverant, cæci avaritia, queis omnia honeſta, atque inhoneſta vendere mos erat. Etiam antea

tea Jugurthæ filia Bocchi nupſerat. Verum ea neceſſitudo apud Numidas, Mauroſque levis ducitur: quod ſinguli pro opibus, quiſque quam plurimas uxores, denas alii, alii plures habeant; ſed reges eo amplius. Ita animus multitudine diſtrahitur; nullam pro ſocia obtinet: pariter omnes viles ſunt.

LXXXIII. Igitur in locum ambobus placitum exercitus conveniunt. Ibi, fide data, & accepta, Jugurtha Bocchi animum oratione accendit: *Romanos injuſtos, profunda avaritia, communes omnium hoſtis eſſe: eamdem illos cauſſam belli cum Boccho habere, quam ſecum, & cum aliis gentibus, lubidinem imperitandi, queis omnia regna advorſa ſint: tum ſeſe, paullo ante Carthaginienſes, item regem Perſen, poſt, uti quiſque opulentiſſumus videatur, ita Romanis hoſtem fore*. His, atque aliis talibus dictis, ad Cirtam oppidum iter conſtituunt: quod ibi Q. Metellus prædam, captivoſque, & impedimenta locaverat. Ita Jugurtha ratus, aut capta urbe, operæ pretium fore; aut, ſi Romanus auxilio ſuis veniſſet, prœlio ſeſe certaturos. Nam callidus id modo feſtinabat, Bocchi pacem imminuere; ne, moras agitando, aliud, quam bellum, mallet.

LXXXIV. Imperator poſtquam de regum ſocietate cognovit, non temere, neque uti ſæpe jam victo Jugurtha conſueverat, omnibus locis pugnandi copiam facit: ceterum, haud procul ab Cirta caſtris munitis, reges opperitur; melius eſſe ratus, cognitis Mauris, quoniam is novus hoſtis acceſſerat, ex commodo pugnam facere. Interim Roma per literas certior fit, provinciam Numidiam Mario datam. Nam conſulem factum ante acceperat. Quibus rebus ſupra bonum aut honeſtum perculſus, neque lacrumas tenere, neque moderari linguam: vir egregius in aliis artibus, nimis molliter ægritudinem pati. Quam rem alii in ſuperbiam vortebant: alii bonum ingenium contumelia accen-

cenſum eſſe: multi, quod jam parta victoria ex manibus eriperetur: nobis ſatis cognitum eſt, illum magis honore Marii, quam injuria ſua excruciatum, neque tam anxie laturum fuiſſe, ſi ademta provincia alii, quam Mario, traderetur.

LXXXV. Igitur eo dolore impeditus, & quia ſtultitiæ videbatur, alienam rem periculo ſuo curare, legatos ad Bocchum mittit, poſtulatum, *ne ſine cauſſa hoſtis populo Romano fieret: habere eum magnam copiam ſocietatis, amicitiæque conjungendæ, quæ potior bello eſſet; quamquam opibus ſuis confideret, tamen non debere incerta pro certis mutare: omne bellum ſumi facile, ceterum ægerrume deſinere: non in ejuſdem poteſtate initium ejus, & finem eſſe: incipere cuivis etiam ignavo licere; deponi, cum victores velint: proinde ſibi, regnoque ſuo conſuleret; neu florentis res ſuas cum Jugurthæ perditis miſceret*. Ad ea rex ſatis placide verba facit: *ſeſe pacem cupere, ſed Jugurthæ fortunarum miſereri: ſi eadem illi copia fieret, omnia conventura*. Rurſus imperator, contra poſtulata Bocchi, nuntios mittit. Ille probare partim, alia abnuere. Eo modo, ſæpe ab utroque miſſis remiſſiſque nuntiis, tempus procedere, & ex Metelli voluntate bellum intactum trahi.

LXXXVI. At Marius, ut ſupra diximus, cupientiſſuma plebe conſul factus, poſtquam ei provinciam Numidiam populus juſſit, antea jam infeſtus nobilitati, tum vero multus, atque ferox inſtare: ſingulos modo, modo univerſos lædere: dictitare, *ſeſe conſulatum ex victis illis ſpolia cepiſſe;* alia præterea magnifica pro ſe, & illis dolentia: interim quæ bello opus erant, prima habere: poſtulare legionibus ſupplementum: auxilia a populis, & regibus, ſociiſque arceſſere: præterea ex Latio fortiſſumum quemque, pleroſque militia, paucos fama cognitos accire, & ambiendo cogere homines emeritis ſtipendiis ſecum profici-

ficiſci. Neque illi ſenatus, quamquam advorſus erat, de ullo negotio abnuere audebat: ceterum ſupplementum etiam lætus decreverat: quia, neque plebi militiam volenti, putabatur, & Marius aut belli uſum, aut ſtudia vulgi amiſſurus. Sed ea res fruſtra ſperata. Tanta lubido cum Mario eundi pleroſque invaſerat: ſeſe quiſque præda locupletem fore, victorem domum rediturum, alia hujuſcemodi animis trahebant: & eos non paullum oratione ſua Marius arrexerat. Nam poſtquam, omnibus quæ poſtulaverat, decretis, milites ſcribere vult, hortandi cauſſa, ſimul & nobilitatem, uti conſueverat, exagitandi, concionem populi advocavit. Deinde hoc modo diſſeruit.

LXXXVII. *Scio ego, Quirites, pleroſque non iiſdem artibus imperium a vobis petere, &, poſtquam adepti ſunt, gerere: primo induſtrios, ſupplices, modicos eſſe; dehinc per ignaviam, & ſuperbiam ætatem agere. Sed mihi contra videtur. Nam, quo univerſa reſpublica pluris eſt, quam conſulatus, aut prætura, eo majore cura illam adminiſtrari, quam hæc peti debere. Neque me fallit, quantum cum maxumo beneficio veſtro negotii ſuſtineam. Bellum parare, ſimul & ærario parcere; cogere ad militiam eos quos nolis offendere; domi, foriſque omnia curare; & ea agere inter invidos, occurſantis, factioſos; opinione, Quirites, aſperius eſt. Ad hoc, alii ſi deliquere, vetus nobilitas, majorum facta fortia, cognatorum & affinium opes, multæ clientelæ, omnia hæc præſidio adſunt: mihi ſpes omnes in memet ſitæ; quas neceſſe eſt & virtute, & innocentia tutari: nam alia infirma ſunt. Et illud intellego, Quirites, omnium ora in me converſa eſſe; æquos, bonoſque favere: quippe benefacta mea reipublicæ procedunt: nobilitatem locum invadendi quærere. Quo mihi acrius adnitendum eſt; uti neque vos capiamini, & illi fruſtra ſint. Ita ad hoc ætatis a pueritia fui, ut omnis labores, pericula conſueta habeam. Quæ ante veſtra beneficia*

ficia

ficia gratuito faciebam, ea uti, accepta mercede, deſeram; non eſt conſilium, Quirites. Illis difficile eſt in poteſtatibus temperare qui per ambitionem ſeſe probos ſimulavere: mihi, qui omnem ætatem in optumis artibus egi, bene facere jam ex conſuetudine in naturam vertit. Bellum me gerere cum Jugurtha juſſiſtis: quam rem nobilitas ægerrume tulit. Quæſo, reputate cum animis veſtris, num id mutari melius ſit, ſi quem ex illo globo nobilitatis ad hoc, aut aliud tale negotium mittatis, hominem veteris proſapiæ, ac multarum imaginum, & nullius ſtipendii; ſcilicet ut in tanta re ignarus omnium trepidet, feſtinet, ſumat aliquem ex populo monitorem officii ſui. Ita plerumque evenit; ut, quem vos imperare juſſiſtis, is ſibi imperatorem alium quærat.

LXXXVIII. *At ego ſcio, Quirites, qui, poſtquam conſules facti ſunt, acta majorum, & Græcorum militaria præcepta legere cœperint; homines præpoſteri. Nam gerere, quam fieri, tempore poſterius, re, atque uſu prius eſt. Comparate nunc, Quirites, cum illorum ſuperbia me hominem novum. Quæ illi audire, & legere ſolent, eorum partem vidi, alia egomet geſſi: quæ illi literis, ea ego militando didici. Nunc vos exiſtumate, facta, an dicta pluris ſint. Contemnunt novitatem meam; ego illorum ignaviam. Mihi fortuna, illis probra objectantur. Quamquam ego naturam unam, & communem omnium exiſtumo, ſed fortiſſumum quemque generoſiſſumum. Ac ſi jam ex patribus Albini, aut Beſtiæ quæri poſſet, me ne, an illos ex ſe gigni maluerint; quid reſponſuros creditis, niſi, ſeſe liberos quam optumos voluiſſe? Quod ſi jure me deſpiciunt; faciant idem majoribus ſuis; quibus, uti mihi, ex virtute nobilitas cœpit. Invident honori meo: ergo invideant labori, innocentiæ, periculis etiam meis: quoniam per hæc illum cepi. Verum homines corrupti ſuperbia, ita ætatem agunt, quaſi veſtros honores contemnant; ita hos petunt, quaſi honeſte vixerint. Næ illi falſi ſunt qui diver-*

diverſiſſumas res pariter exſpectant, ignaviæ voluptatem, & præmia virtutis. Atque etiam cum apud vos, aut in ſenatu verba faciunt, pleraque oratione majores ſuos extollunt; eorum fortia facta memorando clariores ſeſe putant: quod contra eſt. Nam, quanto vita illorum præclarior, tanto horum ſecordia flagitioſior. Et profecto ita ſe res habet: majorum gloria poſteris quaſi lumen eſt; neque bona eorum, neque mala in occulto patitur. Hujuſce rei ego inopiam patior, Quirites. Verum id, quod multo præclarius eſt, meamet facta mihi dicere licet. Nunc videte, quam iniqui ſint. Quod ex aliena virtute ſibi arrogant, id mihi ex mea non concedunt: ſcilicet quia imagines non habeo, & quia mihi nova nobilitas eſt: quam certe peperiſſe, quam acceptam corrupiſſe melius eſt.

LXXXIX. *Equidem ego non ignoro, ſi jam mihi reſpondere velint, abunde illis facundam, & compoſitam orationem fore. Sed in maxumo veſtro beneficio, cum omnibus locis me, voſque maledictis lacerent, non placuit reticere: ne quis modeſtiam in conſcientiam duceret. Nam me quidem, ex animi mei ſententia, lædere nulla oratio poteſt. Quippe vera, neceſſe eſt bene prædicet: falſam, vita moreſque mei ſuperant. Sed quoniam veſtra conſilia accuſantur, qui mihi ſummum honorem, & maxumum negotium impoſuiſtis: etiam atque etiam reputate, num eorum pænitendum ſit. Non poſſum, fidei cauſſa, imagines, neque triumphos, aut conſulatus majorum meorum oſtentare; at, ſi res poſtulet, haſtas, vexillum, phaleras, alia militaria dona, præterea cicatrices adverſo corpore. Hæ ſunt meæ imagines, hæc nobilitas, non hereditate relicta, ut illa illis, ſed quæ ego meis plurimis laboribus, & periculis quæſivi. Non ſunt compoſita verba mea: parum id facio; ipſa ſe virtus ſatis oſtendit: illis artificio opus eſt, ut turpia facta oratione tegant. Neque literas Græcas didici: parum placebat eas diſcere, quippe quæ ad virtutem doctoribus nihil profuerunt. At illa multo*

to optuma reipublicæ doctus ſum; hoſtem ferire, præſidia agitare, nihil metuere, niſi turpem famam; hiemem, & æſtatem juxta pati; humi requieſcere; eodem tempore inopiam, & laborem tolerare. His ego præceptis milites hortabor: neque illos arcte colam, me opulenter; neque gloriam meam laborem illorum faciam. Hoc eſt utile, hoc civile imperium. Namque, cum tute per mollitiem agas, exercitum ſupplicio cogere, id eſt, dominum eſſe, non imperatorem. Hæc atque alia majores veſtri faciundo, ſeque, & rempublicam celebravere. Queis nobilitas freta, ipſa diſſimilis moribus, nos illorum æmulos contemnit; & omnis honores non ex merito, ſed quaſi debitos, a vobis repetit. Ceterum homines ſuperbiſſumi procul errant. Majores eorum omnia quæ licebat, illis reliquere, divitias, imagines, memoriam ſui præclaram: virtutem non reliquere; neque poterant: ea ſola neque datur dono, neque accipitur.

XC. *Sordidum me, & incultis moribus ajunt; quia parum ſcite convivium exorno; neque hiſtrionem ullum, neque pluris pretii coquum, quam villicum, habeo. Quæ mihi lubet confiteri, Quirites. Nam & ex parente meo, & ex aliis ſanctis viris ita accepi, munditias mulieribus, viris laborem convenire, omnibuſque bonis oportere plus gloriæ, quam divitiarum eſſe: arma, non ſupellectilem, decori eſſe. Quin ergo, quod juvat, quod carum æſtumant, id ſemper faciant: ament, potent: ubi aduleſcentiam habuere, ibi ſenectutem agant, in conviviis, dediti ventri, & turpiſſumæ parti corporis: ſudorem, pulverem, & alia talia relinquant nobis, quibus illa epulis jucundiora ſunt. Verum non eſt ita. Nam, ubi ſe omnibus flagitiis dedecoravere turpiſſumi viri, bonorum præmia ereptum eunt. Ita injuſtiſſume luxuria, & ignavia, peſſumæ artes, illis qui coluere eas, nihil officiunt, reipublicæ innoxiæ cladi ſunt. Nunc, quoniam illis, quantum mei mores, non illorum flagitia poſcebant, reſpondi; pau-*

ea de republica loquar. Primum omnium de Numidia bonum habetote animum, Quirites: nam quæ ad hoc tempus Jugurtham tutata ſunt, omnia removiſtis, avaritiam, imperitiam, ſuperbiam. Deinde exercitus ibi eſt locorum ſciens, ſed mehercule magis ſtrenuus, quam felix: nam magna pars ejus avaritia, aut temeritate ducum attrita eſt. Quamobrem vos quibus militaris eſt ætas, adnitimini mecum, & capeſſite rempublicam, neque quemquam ex calamitate aliorum, aut imperatorum ſuperbia metus ceperit. Egomet in agmine, in prœlio conſultor idem, & ſocius periculi vobiſcum adero; meque voſque in omnibus rebus juxta geram. Et profecto, diis juvantibus, omnia matura ſunt, victoria, præda, laus: quæ ſi dubia, aut procul eſſent, tamen omnis bonos reipublicæ ſubvenire decet. Etenim ignavia nemo immortalis factus: neque quiſquam parens liberis, uti æterni forent, optavit; magis, uti boni, honeſtique vitam exigerent. Plura dicerem, Quirites, ſi timidis virtutem verba adderent: nam ſtrenuis abunde dictum puto.

XCI. Hujuſcemodi oratione habita, Marius poſtquam plebis animos arrectos videt, propere commeatu, ſtipendio, armis, aliiſque utilibus navis onerat: cum his A. Manlium legatum proficiſci jubet. Ipſe interea milites ſcribere, non more majorum, neque ex claſſibus, ſed uti cujuſque lubido erat, capite cenſos pleroſque. Id factum alii inopia bonorum, alii per ambitionem conſulis memorabant; quod ab eo genere celebratus, auctuſque erat; & homini potentiam quærenti egētiſſumus quiſque opportuniſſumus; cui neque ſua curæ, quippe quæ nulla ſunt, & omnia cum pretio honeſta videntur. Igitur Marius cum aliquanto majore numero, quam decretum erat, in Africam profectus, paucis diebus Uticam advehitur. Exercitus ei traditur a P. Rutilio legato. Nam Metellus conſpectum Marii fugerat; ne videret ea quæ audita animus tolerare nequiverat.

XCII.

XCII. Sed conſul, expletis legionibus, cohortibuſque auxiliariis, in agrum fertilem, & præda onuſtum proficiſcitur. Omnia ibi capta militibus donat: dein caſtella, & oppida natura, & viris parum munita adgreditur: prœlia multa, ceterum alia levia aliis locis facere. Interim novi milites ſine metu pugnæ adeſſe: videre fugientis capi, aut occidi; fortiſſumum quemque tutiſſumum: armis libertatem, patriam, parenteſque, & alia omnia tegi: gloriam, atque divitias quæri. Sic brevi ſpatio novi, vetereſque coaluere, & virtus omnium æqualis facta. At reges ubi de adventu Marii cognoverunt, diverſi in locos difficilis abeunt. Ita Jugurthæ placuerat, ſperanti, mox effuſos hoſtis invadi poſſe; Romanos, ſicuti pleroſque, remoto metu laxius, licentiuſque futuros.

XCIII. Metellus interea Romam profectus, contra ſpem ſuam lætiſſumis animis excipitur: plebi, patribuſque, poſtquam invidia deceſſerat, juxta carus. Sed Marius impigre, prudenterque ſuorum, & hoſtium res pariter attendere cognoſcere, quid boni utriſque, aut contra eſſet: explorare itinera regum; conſilia, & inſidias eorum antevenire: nihil apud ſe remiſſum, neque apud illos tutum pati. Itaque & Gætulos, & Jugurtham, ex ſociis noſtris prædas agentis, ſæpe adgreſſus itinere fuderat, ipſumque regem haud procul ab oppido Cirta armis exuerat. Quæ poſtquam glorioſa modo, neque belli patrandi cognovit, ſtatuit urbis quæ viris, aut loco pro hoſtibus, & adverſum ſe opportuniſſumæ erant, ſingulas circumvenire: ita Jugurtham aut præſidiis nudatum iri, ſi ea pateretur, aut prœlio certaturum. Nam Bocchus nuntios ad eum ſæpe miſerat, *velle populi Romani amicitiam, ne quid ab ſe hoſtile timeret*. Id ſimulaverit ne, quo improviſus gravior accederet, an mobilitate inge-

nii pacem, atque bellum mutare ſolitus, parum exploratum eſt.

XCIV. Sed conſul, uti ſtatuerat, oppida, caſtellaque munita adire: partim vi, alia metu, aut præmia oſtentando, avortere ab hoſtibus. Ac primo mediocria gerebat, exiſtumans Jugurtham ob ſuos tutandos in manus venturum. Sed ubi illum procul abeſſe, & aliis negotiis intentum accepit; majora, & magis aſpera aggredi tempus viſum eſt. Erat inter ingentis ſolitudines oppidum magnum, atque valens, nomine Capſa: cujus conditor Hercules Libys memorabatur. Ejus cives apud Jugurtham immunes, levi imperio, & ob ea fideliſſumi habebantur: muniti advorſum hoſtis non mœnibus modo, & armis, atque viris, verum etiam multo magis locorum aſperitate. Nam, præter oppido propinqua, alia omnia vaſta, inculta, egentia aquæ, infeſta ſerpentibus: quarum vis, ſicuti omnium ferarum, inopia cibi acrior: ad hoc, natura ſerpentium ipſa perniciosa, ſiti magis, quam alia re accenditur. Ejus potiundi Marium maxuma cupido invaſerat, cum propter uſum belli, tum quia res aſpera videbatur: & Metellus oppidum Thalam magna gloria ceperat, haud diſſimiliter ſitum, munitumque: niſi quod apud Thalam non longe a mœnibus aliquot fontes erant: Capſenſes una modo, atque ea intra oppidum jugi aqua, cetera pluvia utebantur. Id ibique, & in omni Africa, quæ procul a mare incultius agebat, eo facilius tolerabatur, quia Numidæ plerumque lacte, & ferina carne veſcebantur, neque ſalem, neque alia irritamenta gulæ quærebant. Cibus illis advorſum famem, atque ſitim, non lubidini, neque luxuriæ erat.

XCV. Igitur conſul, omnibus exploratis, credo diis fretus, nam contra tantas difficultates conſilio ſatis providere non poterat: quippe etiam frumenti

inopia

inopia tentabatur, quod Numidæ pabulo pecoris magis, quam arvo, ſtudent, &, quodcumque natum fuerat, juſſu regis in loca munita contulerant: ager autem aridus, & frugum vacuus ea tempeſtate: nam æſtatis extremum erat; tamen pro rei copia ſatis providenter exornat: pecus omne quod ſuperioribus diebus prædæ fuerat, equitibus auxiliariis agendum attribuit: A. Manlium legatum cum cohortibus expeditis ad oppidum Laris, ubi ſtipendium, & commeatum locaverat, ire jubet: dicitque ſe prædabundum poſt paucos dies eodem venturum. Sic incœpto ſuo occultato, pergit ad flumen Tanam.

XCVI. Ceterum in itinere quotidie pecus exercitui per centurias, item turmas æqualiter diſtribuerat; &, ex coriis utres uti fierent, curabat: ſimul & inopiam frumenti lenire, &, ignaris omnibus, parare quæ mox uſui forent: denique ſexto die, cum ad flumen ventum eſt, maxuma vis utrium effecta. Ibi caſtris levi munimento poſitis, milites cibum capere, atque, uti ſimul cum occaſu ſolis egrederentur, paratos eſſe jubet; omnibus ſarcinis abjectis, aqua modo ſeque, & jumenta onerare. Dein, poſtquam tempus viſum, caſtris egreditur: noctemque totam itinere facto, conſedit: idem proxuma facit. Dein tertia multo ante lucis adventum pervenit in locum tumuloſum, ab Capſa non amplius duum millium intervallo: ibique, quam occultiſſume poteſt, cum omnibus copiis opperitur. Sed, ubi dies cœpit; & Numidæ nihil hoſtile metuentes, multi oppido egreſſi; repente omnem equitatum, & cum his velociſſumos pedites curſu tendere ad Capſam, & portas obſidere jubet: deinde ipſe intentus propere ſequi, neque milites prædari ſinere: Quæ poſtquam oppidani cognovere; res trepidæ, metus ingens, malum improviſum, ad hoc pars civium extra mœnia in hoſtium poteſtate, coëgere, uti dedi-

tionem facerent. Ceterum oppidum incenſum: Numidæ puberes interfecti: alii omnes venumdati: præda militibus diviſa. Id facinus contra jus belli non avaritia, neque ſcelere conſulis admiſſum; ſed quia locus Jugurthæ opportunus, nobis aditu difficilis: genus hominum mobile, infidum, ante neque beneficio, neque metu coërcitum.

XCVII. Poſtquam tantam rem Marius ſine ullo ſuorum incommodo patravit; magnus, & clarus antea, major, atque clarior haberi cœpit: omnia non bene conſulta in virtutem trahebantur. Milites modeſto imperio habiti, ſimul & locupletes, ad cælum ferre: Numidæ magis quam mortalem, timere: poſtremo omnes ſocii, atque hoſtes credere, illi aut mentem divinam eſſe, aut deorum nutu cuncta portendi. Sed conſul, ubi ea res bene evenit, ad alia oppida pergit: pauca, repugnantibus Numidis, capit: plura, deſerta propter Capſenſium miſerias, igni corrumpit: luctu, atque cæde omnia complentur. Denique multis locis potitus, ac pleriſque exercitu incruento, aliam rem aggreditur, non eadem aſperitate qua Capſenſium, ceterum haud ſecus difficilem. Namque haud longe a flumine Mulucha, quod Jugurthæ, Bocchique regnum disjungebat, erat inter ceteram planiciem mons ſaxeus, mediocri caſtello, ſatis patens, in immenſum editus, uno perangusto aditu relicto: nam omnis natura, velut opere, atque conſulto, præceps. Quem locum Marius, quod ibi regis theſauri erant, ſumma vi capere intendit: ſed ea res forte, quam conſilio, melius geſta. Nam caſtello virorum, atque armorum ſatis magna vis, & frumenti, & fons aquæ: aggeribus, turribuſque, & aliis machinationibus locus importunus: iter caſtellanorum anguſtum admodum, utrimque præciſum: vineæ cum ingenti periculo fruſtra agebantur. Nam cum eæ paullo proceſſerant,

rant, igni, aut lapidibus corrumpebantur: milites neque pro opere conſiſtere, propter iniquitatem loci; neque inter vineas ſine periculo adminiſtrare: optumus quiſque cadere, aut ſauciari; ceteris metus augeri.

XCVIII. At Marius, multis diebus, & laboribus conſumtis, anxius trahere cum animo ſuo, omitteretne incœptum, quoniam fruſtra erat; an fortunam opperiretur; qua ſæpe proſpere uſus fuerat. Quæ cum multos dies, noctesque æſtuans agitaret, forte quidam Ligus, ex cohortibus auxiliariis miles gregarius, caſtris aquatum egreſſus, haud procul ab latere caſtelli, quod advorſum prœliantibus erat, animadvertit inter ſaxa repentes cochleas: quarum cum unam, atque alteram, dein plures peteret, ſtudio legundi, paullatim prope ad ſummum montis egreſſus eſt. Ubi poſtquam ſolitudinem intellexit; more humanæ cupidinis ignara viſundi animum vortit. Et forte in eo loco grandis ilex coaluerat inter ſaxa, paullulum modo prona, deinde inflexa, atque aucta in altitudinem, quo cuncta gignentium natura fert: cujus ramis modo, modo eminentibus ſaxis niſus Ligus, caſtelli planiciem perſcribit; quod cuncti Numidæ intenti prœliantibus aderant. Exploratis omnibus quæ mox uſui fore ducebat, eadem regreditur, non temere, uti eſcenderat, ſed tentans omnia, & circumſpiciens. Itaque Marium propere adit: acta edocet: hortatur, ab ea parte qua ipſe eſcenderat, caſtellum tentet: pollicetur ſeſe itineris periculique ducem. Marius cum Ligure, promiſſa ejus cognitum ex præſentibus miſit: quorum, uti cujuſque ingenium erat, ita rem difficilem, aut facilem nuntiavere. Conſulis animus tamen paullum arrectus. Itaque ex copia tubicinum, & cornicinum, numero quinque quam velociſſumos delegit, & cum his, præſidio qui forent, quatuor cen-

turiones: omniſque Liguri parere jubet: & ei negotio proxumum diem conſtituit.

XCIX. Sed ubi ex præcepto tempus viſum; paratis, compoſitiſque omnibus, ad locum pergit. Ceterum illi qui centuriis præerant, prædocti ab duce, arma, ornatumque mutaverant, capite, atque pedibus nudis, uti proſpectus, niſuſque per ſaxa facilius foret: ſuper terga gladii, & ſcuta; verum ea Numidica ex coriis, ponderis gratia; ſimul & offenſa quo levius ſtreperent. Igitur prægrediens Ligus, ſaxa, & ſi quæ vetuſtate radices eminebant, laqueis vinciebat, quibus allevati milites facilius eſcenderent, interdum timidos inſolentia itineris levare manu: ubi paullo aſperior adſcenſus erat, ſingulos præ ſe inermos mittere; deinde ipſe cum illorum armis ſequi: quæ dubia niſui videbantur, potiſſumum tentare: ac ſæpius eadem adſcendens, deſcendenſque, dein ſtatim digrediens, ceteris audaciam addere. Igitur diu, multumque fatigati, tandem in caſtellum perveniunt, deſertum ab ea parte; quod omnes, ſicuti aliis diebus, adverſum hoſtes aderant. Marius, ubi ex nuntiis quæ Ligus egerat, cognovit; quamquam tota die intentos prœlio Numidas habuerat, tum vero cohortatus milites, & ipſe extra vineas egreſſus, teſtudine acta ſuccedere, & ſimul hoſtem tormentis, ſagittariiſque, & funditoribus eminus terrere. At Numidæ, ſæpe antea vineis Romanorum ſubverſis, item incenſis, non caſtelli mœnibus ſeſe tutabantur; ſed pro muro dies, noctesſque agitare: maledicere Romanis, ac Mario vecordiam objectare; militibus noſtris Jugurthæ ſervitium minari; ſecundis rebus feroces eſſe. Interim, Romanis omnibus, hoſtibuſque prœlio intentis, magna utrimque vi, pro gloria atque imperio his, illis pro ſalute certantibus, repente a tergo ſigna canere: ac primo mulieres, & pueri, qui viſum proceſſerant,

fuge-

fugere; deinde, uti quiſque muro proxumus erat, poſtremo cuncti armati, inermeſque. Quod ubi accidit, eo acrius Romani inſtare, fundere, ac pleroſque tantummodo ſauciare, dein ſuper occiſorum corpora vadere, avidi gloriæ certantes murum petere; neque quemquam omnium præda morari. Sic forte correcta Marii temeritas, gloriam ex culpa invenit.

C. Ceterum, dum ea res geritur, L. Sulla quæſtor cum magno equitatu in caſtra venit: qui, uti ex Latio, & a ſociis exercitum cogeret, Romæ relictus erat. Sed quoniam nos tanti viri res admonuit; idoneum viſum eſt, de natura, cultuque ejus paucis dicere. Neque enim alio loco de Sullæ rebus dicturi ſumus: & L. Siſenna optume, & diligentiſſume omnium qui eas res dixere, perſecutus, parum mihi libero ore locutus videtur. Igitur Sulla gentis patriciæ nobilis fuit, familia prope jam exſtincta majorum ignavia, literis Græcis, atque Latinis juxta, atque doctiſſume eruditus, animo ingenti, cupidus voluptatum, ſed gloriæ cupidior: otio luxurioſo eſſe; tamen ab negotiis numquam voluptas remorata, niſi quod de uxore potuit honeſtius conſuli: facundus, callidus, & amicitia facilis: ad ſimulanda negotia altitudo ingenii incredibilis: multarum rerum, ac maxume pecuniæ largitor: atque, feliciſſumo omnium ante civilem victoriam, numquam ſuper induſtriam fortuna fuit: multique dubitavere, fortior, an felicior eſſet. Nam, poſtea quæ fecerit, incertum habeo, pudeat magis, an pigeat diſſerere.

CI. Igitur Sulla, uti ſupra dictum eſt, poſtquam in Africam, atque in caſtra Marii cum equitatu venit, rudis antea & ignarus belli, ſolertiſſumus omnium in paucis tempeſtatibus factus eſt. Ad hoc milites benigne appellare: multis rogantibus, aliis per ſe ipſe dare beneficia, invitus accipere; ſed ea properantius, quam æs mutuum, reddere; ipſe ab nullo repetere

H 4 magis

magis id laborare, ut illi quam plurimi deberent: joca atque ſeria cum humillumis agere: in operibus, in agmine, atque ad vigilias multus adeſſe: neque interim, quod prava ambitio ſolet, conſulis, aut cujuſquam boni famam lædere: tantummodo neque conſilio, neque manu priorem alium pati; pleroſque antevenire. Quibus rebus, & artibus brevi Mario, militibuſque cariſſumus factus.

CII. At Jugurtha, poſtquam oppidum Capſam, alioſque locos munitos, & ſibi utilis, ſimul & magnam pecuniam amiſerat; ad Bocchum nuntios mittit, quam primum in Numidiam copias adduceret: prœlii faciundi tempus adeſſe. Quem ubi cunctari accepit, dubium belli, atque pacis rationes trahere: rurſus, uti antea, proxumos ejus donis corrumpit: ipſique Mauro pollicetur Numidiæ partem tertiam, ſi aut Romani Africa expulſi, aut, integris ſuis finibus, bellum compoſitum foret. Eo præmio illectus Bocchus, cum magna multitudine Jugurtham accedit. Ita, amborum exercitu conjuncto, Marium jam in hiberna proficiſcentem, vix decima parte die reliqua invadunt, rati noctem, quæ jam aderat, victis ſibi munimento fore; &, ſi viciſſent, nullo impedimento, quia locorum ſcientes erant: contra Romanis utrumque caſum in tenebris difficiliorem fore. Igitur ſimul conſul ex multis de hoſtium adventu cognovit: & ipſi hoſtes aderant: & prius quam exercitus aut inſtrui, aut ſarcinas colligere, denique, antequam ſignum, aut imperium ullum accipere quivit, equites Mauri, atque Gætuli, non acie, neque ullo more prœlii, ſed catervatim, uti quoſque fors conglobaverat, in noſtros incurrunt. Qui omnes trepidi improviſo metu, ac tamen virtutis memores, aut arma capiebant, aut capientis alios ab hoſtibus defenſabant: pars equos eſcendere, obviam ire hoſtibus: pugna latrocinio magis,

gis, quam prœlio ſimilis fieri: ſine ſignis, ſine ordinibus, equites pedites permiſti; cædere alios, alios obtruncare: multos, contra adverſos acerrume pugnantes ab tergo circumvenire: neque virtus, neque arma ſatis tegere; quia hoſtes numero plures, & undique circumfuſi erant. Denique Romani veteres, novique, & ob ea ſcientes belli, ſi quos locus, aut caſus conjunxerat, orbes facere: atque ita ab omnibus partibus ſimul tecti, & inſtructi, hoſtium vim ſuſtentabant.

CIII. Neque in eo tam aſpero negotio Marius territus, aut magis, quam antea, demiſſo animo fuit; ſed cum turma ſua, quam ex fortiſſumis magis, quam familiariſſumis paraverat, vagari paſſim; ac modo laborantibus ſuis ſuccurrere, modo hoſtis, ubi confertiſſumi obſtiterant, invadere manu: conſulere militibus, quoniam imperare conturbatis omnibus non poterat. Jamque dies conſumtus erat, cum tamen barbari nihil remittere: atque, uti reges præceperant, noctem pro ſe rati, acrius inſtare. Tum Marius ex copia rerum conſilium trahit; atque, uti ſuis receptui locus eſſet, collis duos propinquos inter ſe occupat. Quorum in uno, caſtris parum amplo, fons aquæ magnus erat: alter uſui opportunus, quia magna parte editus, & præceps; pauca munimento egebat. Ceterum apud aquam Sullam cum equitibus noctem agitare jubet. Ipſe paullatim diſperſos milites, neque minus hoſtibus conturbatis, in unum contrahit: dein cunctos pleno gradu in collem ſubducit. Ita reges, loci difficultate coacti, prœlio deterrentur; neque tamen ſuos longius abire ſinunt, ſed, utroque colle multitudine circumdato effuſi conſedere. Dein, crebris ignibus factis, plerumque noctis barbari more ſuo lætari, exſultare, ſtrepere vocibus: & ipſi duces feroces; quia non fugere, ut pro victoribus agere. Sed ea cuncta Romanis, ex tenebris, & editioribus lo-

cis facilia viſu, magnoque hortamento erant.

CIV. Plurimum vero Marius imperitia hoſtium confirmatus, quam maxumum ſilentium haberi jubet: ne ſigna quidem, uti per vigilias ſolebant, canere: deinde, ubi lux adventabat, defeſſis jam hoſtibus, ac paullo ante ſomno captis, de improviſo vectigalis, item cohortium, turmarum, legionum tubicines ſimul omnis ſigna canere, milites clamorem tollere, atque portis erumpere. Mauri, atque Gætuli, ignoto & horribili ſonitu repente exciti, neque fugere, neque arma capere, neque omnino facere, aut providere quidquam poterant; ita cunctos ſtrepitu, clamore, nullo ſubveniente, noſtris inſtantibus tumultu, terrore, formidine, quaſi vecordia, ceperat. Denique omnes fuſi, fugatique: arma, & ſigna militaria pleraque capta: pluresque eo prœlio, quam omnibus ſuperioribus, interemti. Nam ſomno, & metu inſolito impedita fuga.

CV. Dein Marius, uti cœperat, in hiberna proficiſcitur, quæ propter commeatum in oppidis maritimis agere decreverat: neque tamen victoria ſecors, aut inſolens factus; ſed pariter, atque in conſpectu hoſtium, quadrato agmine incedere. Sulla cum equitatu apud dextimos, in ſiniſtra parte A. Manlius cum funditoribus, & ſagittariis, præterea cohortes Ligurum curabat: primos, & extremos cum expeditis manipulis tribunos locaverat. Perfugæ, minime cari, & regionum ſcientiſſumi, hoſtium iter explorabant. Simul conſul, quaſi nullo impoſito, omnia providere: apud omnis adeſſe, laudare, increpare merentis. Ipſe armatus, intentuſque item milites cogebat; neque ſecus, atque iter facere, caſtra munire, excubitum in porta cohortis ex legionibus, pro caſtris equites auxiliarios mittere: præterea alios ſuper vallum in munimentis locare, vigilias ipſe circuire, non tam diffi-

dentia

dentia futuri, quæ imperaviſſet, quam uti militibus exæquatus cum imperatore labos volentibus eſſet. Et ſane Marius illo & aliis temporibus Jugurthini belli, pudore magis, quam malo, exercitum coërcebat: quod multi per ambitionem fieri ajebant: pars, quod a pueritia conſuetam duritiam, & alia, quæ ceteri miſerias vocant, voluptati habuiſſet. Niſi tamen reſpublica pariter, ac ſæviſſumo imperio, bene, atque decore geſta . . .

CVI. Igitur quarto denique die, haud longe ab oppido Cirta undique ſimul ſpeculatores citi ſeſe oſtendunt: qua re hoſtis adeſſe intelligitur. Sed quia divorſi redeuntes, alius ab alia parte, atque omnes idem ſignificabant; conſul incertus, quonam modo aciem inſtrueret, nullo ordine commutato, advorſum omnia paratus, ibidem opperitur. Ita Jugurtham ſpes fruſtrata, qui copias in quatuor partis diſtribuerat, ratus ex omnibus æque aliquos ab tergo hoſtibus venturos. Interim Sulla, quem primum hoſtes attigerant, cohortatus ſuos, turmatim, & quam maxume confertis equis, ipſe aliique Mauros invadunt: ceteri in loco manentes, ab jaculis eminus emiſſis corpora tegere, & ſi qui in manus venerant, obtruncare.

CVII. Dum eo modo equites prœliantur, Bocchus cum peditibus quos Volux filius ejus adduxerat, neque in priore pugna, in itinere morati, adfuerant, poſtremam Romanorum aciem invadunt. Tum Marius apud primos erat, quod ibi Jugurtha cum plurimis inſtabat. Dein Numida, cognito Bocchi adventu, clam cum paucis ad pedites convertit: ibi Latine (nam apud Numantiam loqui didicerat) exclamat, *noſtros fruſtra pugnare: paullo ante Marium ſua manu interfectum:* ſimul gladium ſanguine oblitum oſtendere, quem in pugna, ſatis impigre occiſo pedite noſtro, cruentaverat. Quod ubi milites accepere, magis

gis atrocitate rei, quam fide nuntii, terrentur: ſimulque barbari animos tollere, & in perculſos Romanos acrius incedere. Jamque paullum a fuga aberant, cum Sulla, profligatis iis quos advorſum iërat, rediens ab latere Mauris incurrit. Bocchus ſtatim avertitur. At Jugurtha, dum ſuſtentare ſuos, & prope jam adeptam victoriam retinere cupit, circumventus ab equitibus dextra, ſiniſtra, omnibus occiſis, ſolus inter tela hoſtium vitabundus erumpit. Atque interim Marius, fugatis equitibus, accurrit auxilio ſuis, quos pelli jam acceperat. Denique hoſtes jam undique fuſi.

CVIII. Tum ſpectaculum horribile in campis patentibus; ſequi, fugere; occidi, capi; equi, atque viri adflicti: ac multi, vulneribus acceptis, neque fugere poſſe, neque quietem pati; niti modo, ac ſtatim concidere: poſtremo omnia, qua viſus erat, conſtrata telis, armis, cadaveribus; & inter ea humus infecta ſanguine. Poſtea loci conſul, haud dubie jam victor, pervenit in oppidum Cirtam, quo initio profectus intenderat. Eo poſt diem quinctum, quam iterum barbari male pugnaverant, legati a Boccho veniunt; qui regis verbis ab Mario petivere *duos quam fidiſſumos ad eum mitteret; velle de ſuo, & de populi Romani commodo cum iis diſſerere.* Ille ſtatim L. Sullam, & A. Manlium ire jubet. Qui quamquam acciti ibant; tamen placuit verba apud regem facere; uti ingenium aut avorſum flecterent; aut cupidum pacis vehementius accenderent. Itaque Sulla, cujus facundiæ, non ætati, a Manlio conceſſum, pauca verba hujuſcemodi locutus.

CIX. *Rex Bocche, magna nobis lætitia eſt, cum te talem virum dii monuere, uti aliquando pacem, quam bellum, malles; neu te optumum cum peſſumo omnium Jugurtha miſcendo commaculares; ſimul nobis demeres acer-*

bam

bam neceſſitudinem, pariter te errantem, & illum ſceleratiſſumum perſequi. Ad hoc, populo Romano jam a principio inopi, melius viſum, amicos, quam ſervos, quærere; tutiuſque rati, volentibus, quam coactis, imperitare. Tibi vero nulla opportunior amicitia noſtra: primum quod procul abſumus; in quo offenſæ minimum, gratia par, ac ſi prope adeſſemus: dein, quod parentes abunde habemus; amicorum, neque nobis, neque cuiquam omnium ſatis fuit. Atque hoc utinam a principio tibi placuiſſet! profecto ex P. R. ad hoc tempus multo plura bona accepiſſes, quam mala perpeſſus eſſes. Sed quoniam humanarum rerum fortuna pleraque regit; cui ſcilicet placuiſſe & vim, & gratiam noſtram experiri: nunc, quando per illam licet, feſtina; atque, uti cœpiſti, perge. Multa, atque opportuna habes, quo facilius errata officiis ſuperes. Poſtremo hoc in pectus tuum dimitte, numquam populum Romanum beneficiis victum eſſe. Nam, bello quid valeat, tute ſcis.

CX. Ad ea Bocchus placide, & benigne; ſimul pauca pro delicto ſuo verba facit: *ſe non hoſtili animo, ſed ob regnum tutandum arma cepiſſe: Nam Numidiæ partem, unde vi Jugurtham expulerit, jure belli ſuam factam, eam vaſtari a Mario, pati nequiviſſe: præterea, miſſis antea Romam legatis, repulſum ab amicitia: ceterum vetera omittere, ac tum, ſi per Marium liceret, legatos ad ſenatum miſſurum.* Dein, copia facta, animus barbari ab amicis flexus, quos Jugurtha, cognita legatione Sullæ, & Manlii, metuens id quod parabatur, donis corruperat. Marius interea, exercitu in hibernaculis compoſito, cum expeditis cohortibus, & parte equitatus proficiſcitur in loca ſola, obſeſſum turrim regiam, quo Jugurtha perfugas omnis præſidium impoſuerat. Tum rurſus Bocchus feliciter, ſeu reputando, quæ ſibi duorum præliis venerant, ſeu admonitus ab aliis amicis, quos incorruptos Jugurtha

reli-

reliquerat, ex omni copia neceſſariorum quinque delegit, quorum & fides cognita, & ingenia validiſſuma erant. Eos ad Marium, ac dein, ſi placeat, Romam legatos ire jubet: agendarum rerum, & quocumque modo belli componendi licentiam ipſis permittit.

CXI. Illi mature ad hiberna Romanorum proficiſcuntur. deinde a Gætulis latronibus in itinere circumventi, ſpoliatique, pavidi, ſine decore ad Sullam pergunt; quem conſul, in expeditionem proficiſcens, pro prætore reliquerat. Eos ille non pro vanis hoſtibus, uti meriti erant, ſed accurate & liberaliter habuit. Qua re barbari & famam Romanorum avaritiæ falſam, & Sullam ob munificentiam in ſeſe amicum rati. Nam etiam tum largitio multis ignota erat: munificus nemo putabatur, niſi pariter volens: dona omnia in benignitate habebantur. Igitur quæſtori mandata Bocchi patefaciunt; ſimul ab eo petunt, uti fautor, conſultorque ſibi adſit: copias, fidem, magnitudinem regis ſui; & alia quæ aut utilia, aut benevolentiæ eſſe credebant, oratione extollunt: dein, Sulla omnia pollicito, docti quo modo apud Marium, item apud ſenatum verba facerent, circiter dies quadraginta ibidem opperiuntur.

CXII. Marius poſtquam infecto negotio, quo intenderat, Cirtam redit; de adventu legatorum certior factus, illoſque, & Sullam venire jubet, itemque L. Bellienum prætorem, Utica, præterea omnis undique ſenatorii ordinis; quibuſcum mandata Bocchi cognoſcit: in quibus, legatis poteſtas eundi Romam fit; ab conſule interea induciæ poſtulabantur. Ea Sullæ, & pleriſque placuere: pauci ferocius decernunt, ſcilicet ignari humanarum rerum, quæ fluxæ, & mobiles ſemper in advorſa mutantur. Ceterum Mauri, impetratis omnibus, tres Romam profecti cum C. Octa-

vio

vio Rufone, qui quæſtor ſtipendium in Africam portaverat: duo ad regem redeunt. Ex his Bocchus cum cetera, tum maxume benignitatem, & ſtudium Sullæ lubens accepit. Romæque legatis ejus, poſtquam, erraſſe regem, & Jugurthæ ſcelere lapſum, deplorati ſunt, amicitiam & fœdus petentibus hoc modo reſpondetur: *S. & P. R. beneficii, & injuriæ memor eſſe ſolet. Ceterum Boccho, quoniam pœnitet, delicti gratiam facit. fœdus & amicitia dabuntur, cum meruerit.*

CXIII. Quibus rebus cognitis, Bocchus per literas a Mario petivit, ut Sullam ad ſe mitteret; cujus arbitratu de communibus negotiis conſuleretur. Is miſſus cum præſidio equitum, atque peditum, funditorum Balearium: præterea iëre ſagittarii, & cohors Peligna cum velitaribus armis, itineris properandi cauſſa: neque his ſecus, atque aliis armis, advorſum tela hoſtium, quod ea levia ſunt, muniti. Sed in itinere, quincto denique die, Volux, filius Bocchi, repente in campis patentibus cum mille non amplius equitibus ſeſe oſtendit: qui temere & effuſe euntes, Sullæ, aliiſque omnibus & numerum ampliorem vero, & hoſtilem metum efficiebant. Igitur ſe quiſque expedire; arma, atque tela tentare, intendere: timor aliquantus, ſed ſpes amplior, quippe victoribus, & advorſum eos quos ſæpe vicerant. Interim equites, exploratum præmiſſi, rem, uti erat, quietam nuntiant.

CXIV. Volux adveniens quæſtorem appellat: ſe a patre Boccho obviam illis ſimul, & præſidio miſſum. Deinde eum, & proxumum diem ſine metu conjuncti eunt. Poſt, ubi caſtra locata, & diei veſper erat; repente Maurus, incerto vultu pavens, ad Sullam adcurrit; dicitque, *ſibi ex ſpeculatoribus cognitum, Jugurtham haud procul abeſſe; ſimul, uti noctu clam ſecum profugeret*, rogat, atque hortatur. Ille animo feroci, negat

gat *ſe toties fuſum Numidam pertimeſcere : virtuti ſuorum ſatis credere : etiam ſi certa peſtis adeſſet, manſurum potius, quam proditis quos ducebat, turpi fuga incertæ, ac forſitan paullo poſt morbo interituræ vitæ parceret*. Ceterum ab eodem monitus, uti noctu proficiſcerentur, conſilium adprobat : ac ſtatim milites cænatos eſſe in caſtris ; igneſque quam creberrimos fieri, dein prima vigilia ſilentio egredi jubet. Jamque nocturno itinere feſſis omnibus, Sulla pariter cum ortu ſolis caſtra metabatur ; cum equites Mauri nuntiant, Jugurtham, circiter duum millium intervallo, ante eos conſediſſe. Quod poſtquam auditum eſt, tum vero ingens metus noſtros invadit : credere ſe proditos a Voluce, & inſidiis circumventos. Ac fuere qui dicerent *manu vindicandum, neque apud illum tantum ſcelus inultum relinquendum*.

CXV. At Sulla, quamquam eadem exiſtumabat, tamen ab injuria Maurum prohibet : ſuos hortatur, *uti fortem animum gererent : ſæpe ante paucis ſtrenuis adverſus multitudinem bene pugnatum : quanto ſibi in prœlio minus peperciſſent, tanto tutiores fore : nec quemquam decere qui manus armaverit, ab inermis pedibus auxilium petere, in maxumo metu, nudum & cæcum corpus ad hoſtis vortere*. Deinde Volucem, quoniam hoſtilia faceret, Jovem maxumum obteſtatus, ut ſceleris, atque perfidiæ Bocchi teſtis adeſſet, caſtris abire jubet. Ille lacrumans orare, *ne ea crederet : nihil dolo factum, ac magis calliditate Jugurthæ ; cui videlicet ſpeculanti iter ſuum cognitum eſſet. Ceterum, quoniam neque ingentem multitudinem haberet ; & ſpes, opeſque ejus ex patre ſuo penderent ; credere illum nihil auſurum palam, cum ipſe filius teſtis adeſſet : quare optumum factum videri, per media ejus caſtra palam tranſire : ſeſe, vel præmiſſis, vel ibidem relictis Mauris, ſolum cum Sulla iturum*. Ea res, uti in tali negotio, probata : ac ſtatim profecti,

quia

quia de improviſo acceſſerant, dubio, atque hæſitante Jugurtha, incolumes tranſeunt. Deinde paucis diebus, quo ire intenderant, perventum eſt.

CXVI. Ibi cum Boccho Numida quidam Aſpar nomine, multum, & familiariter agebat, præmiſſus ab Jugurtha, poſtquam Sullam accitum audierat, orator, & ſubdole ſpeculatum Bocchi conſilia: præterea Dabar, Maſſugradæ filius, ex gente Maſiniſſæ, ceterum materno genere impar; nam pater ejus ex concubina ortus erat; Mauro ob ingenii multa bona carus, acceptuſque; quem Bocchus fidum eſſe Romanis, multis ante tempeſtatibus expertus, illico ad Sullam nuntiatum mittit, *paratum ſeſe facere quæ populus Romanus vellet: colloquio diem, locum, tempus ipſe deligeret: conſulta ſeſe omnia cum illo integra habere: neu Jugurthæ legatum pertimeſceret:* * quo res communis licentius gereretur: nam ab inſidiis ejus aliter caveri nequiviſſe. Sed ego comperior, Bocchum magis Punica fide, quam ob ea quæ prædicabat, ſimul Romanos, & Numidam ſpe pacis attinuiſſe: multumque cum animo ſuo volvere ſolitum, Jugurtham Romanis, an illi Sullam traderet: lubidinem advorſum nos, metum pro nobis ſuaſiſſe.

CXVII. Igitur Sulla reſpondit, *pauca ſe coram Aſpare locuturum, cetera occulte, aut nullo, aut quam pauciſſumis præſentibus:* ſimul edocet, quæ reſponderentur. Poſtquam, ſicuti voluerant, congreſſi; dicit *ſe miſſum a conſule veniſſe, quæſitum ab eo, pacem, an bellum agitaturus foret.* Tunc rex, uti præceptum fuerat, poſt diem decimum redire jubet; ac nihil etiam nunc decreviſſe, ſed illo die reſponſurum. Deinde ambo in ſua caſtra digreſſi. Sed ubi plerumque noctis proceſſit; Sulla a Boccho occulte accerſitur: ab utroque tantummodo fidi interpretes adhibentur. Præterea Dabar internuntius, ſanctus vir, ex ſententia

jurat ambobus: ac ſtatim ſic rex incipit.

CXVIII. *Numquam ego ratus ſum fore, uti rex maxumus in hac terra, & omnium quos novi, opulentiſſumus, privato homini gratiam deberem. Et hercule, Sulla, ante te cognitum, multis orantibus aliis ultro egomet opem tuli, nullius indigui. Id imminutum, quod ceteri dolere ſolent, ego lætor. Fuerit mihi pretium, eguiſſe aliquando tuæ amicitiæ; qua apud animum meum nihil carius habeo. Id adeo experiri licet: arma, viros, pecuniam, poſtremo quidquid animo lubet, ſume, utere: &, quoad vives, numquam tibi redditam gratiam putaveris; ſemper apud me integra erit: denique nihil me ſciente fruſtra voles. Nam, ut ego exiſtumo, regem armis, quam munificentia, vinci, flagitioſum minus. Ceterum de republica veſtra, cujus curator huc miſſus es, paucis accipe. Bellum ego populo Romano neque feci, neque factum umquam volui: finis meos advorſum armatos armis tutus ſum. Id omitto; quando vobis ita placet; gerite, uti vultis, cum Jugurtha bellum. Ego flumen Mulucham, quod inter me & Micipſam fuit, non egrediar, neque Jugurtham id intrare ſinam. Præterea, ſi quid meque vobiſque dignum petiveris, haud repulſus abibis. . . . . .*

CXIX. Ad ea Sulla pro ſe breviter, & modice; de pace, & de communibus rebus multis diſſeruit. Denique regi patefecit; *quod polliceatur, ſenatum & populum Romanum, quoniam amplius armis valuiſſent, non in gratia habituros: faciundum aliquid, quod illorum magis, quam ſua, retuliſſe videretur; id adeo in promtu eſſe; quoniam Jugurthæ copiam haberet: quem ſi Romanis tradidiſſet, fore, ut illi plurimum deberetur: amicitiam, fœdus, Numidiæ partem, quam nunc peteret, tunc ultro adventuram.* Rex primo negitare: *affinitatem, cognationem, præterea fœdus interveniſſe: ad hoc metuere, ne fluxa fide uſus popularium animos averteret; queis & Jugurtha carus, & Romani inviſi eſſent.* Denique ſæpius

pius fatigatus, lenitur; & ex voluntate Sullæ omnia ſe facturum promittit. Ceterum ad ſimulandam pacem, cujus Numida, defeſſus bello, avidiſſumus, quæ utilia viſa, conſtituunt. Ita, compoſito dolo, digrediuntur.

CXX. At rex poſtero die Aſparem, Jugurthæ legatum, appellat; dicitque *ſibi per Dabarem ex Sulla cognitum, poſſe conditionibus bellum poni: quamobrem regis ſui ſententiam exquireret*. Ille lætus in caſtra Jugurthæ venit. Deinde ab illo cuncta edoctus, properato itinere, poſt diem octavum redit ad Bocchum; & ei nuntiat, *Jugurtham cupere omnia quæ imperarentur, facere; ſed Mario parum fidere: ſæpe antea cum imperatoribus Romanis pacem conventam, fruſtra fuiſſe. Ceterum Bocchus, ſi ambobus conſultum, & ratam pacem vellet, daret operam, ut una ab omnibus, quaſi de pace, in colloquium, veniretur; ibique ſibi Sullam traderet: cum talem virum in poteſtate habuiſſet, tum fore, uti juſſu S.P.Q.R. fœdus fieret; neque hominem nobilem non ſua ignavia, ſed ob rempublicam in hoſtium poteſtate relictum iri*.

CXXI. Hæc Maurus ſecum ipſe diu volvens, tandem promiſit. Ceterum dolo, an vere cunctatus, parum comperimus. Sed plerumque regiæ voluntates, ut vehementes, ſic mobiles, ſæpe ipſæ ſibi advorſæ. Poſtea, tempore & loco conſtituto, in colloquium uti de pace veniretur, Bocchus Sullam modo, modo Jugurthæ legatum appellare; benigne habere; idem ambobus polliceri. Illi pariter læti, ac ſpei bonæ pleni eſſe. Sed nocte ea quæ proxuma fuit ante diem colloquio decretum, Maurus adhibitis amicis, ac ſtatim immutata voluntate, remotis ceteris dicitur ſecum ipſe multa agitaviſſe, vultu corporis pariter atque animo varius: quæ ſcilicet, tacente ipſo, occulta oris pateſeciſſe. Tamen poſtremo Sullam accerſiri jubet; & ex ejus ſententia Numidæ inſidias tendit. Deinde,

 ubi

ubi dies advenit; & ei nuntiatum eſt, Jugurtham haud procul abeſſe; cum paucis amicis, & quæſtore noſtro, quaſi obvius honoris cauſſa, procedit in tumulum facillumum viſu inſidiantibus. Eodem Numida cum pleriſque neceſſariis ſuis inermis, ut dictum erat, accedit; ac ſtatim ſigno dato, undique ſimul ex inſidiis invaditur. Ceteri obtruncati: Jugurtha Sullæ vinctus traditur, & ab eo ad Marium deductus eſt.

CXXII. Per idem tempus advorſum Gallos ab ducibus noſtris Q. Cœpione, & M. Manlio male pugnatum. Quo metu Italia omnis contremuerat. Illique, & inde uſque ad noſtram memoriam Romani ſic habuere; alia omnia virtuti ſuæ prona eſſe; cum Gallis pro ſalute, non pro gloria certare. Sed poſtquam bellum in Numidia confectum; & Jugurtham vinctum Romam adduci nuntiatum eſt; Marius conſul abſens factus eſt; & ei decreta provincia Gallia; iſque Kalendis Januariis magna gloria conſul triumphavit. Ex ea tempeſtate ſpes, atque opes civitatis in illo ſitæ.

Finis Belli Jugurthini.

C. CRIS.

C. CRISPI SALLUSTII HISTORIARUM FRAGMENTA.

LIBER I.

RES populi Romani M. Lepido, Q. Catulo coſs. ac deinde militiæ & domi geſtas compoſui. *Tib. Donatus ſub initium Æneid. & Pompejus Meſſalinus in lib. de Pedibus & Numeris Oratorum.*

Cato Romani generis diſertiſſumus multa paucis abſolvit. *Servius, & Acron. M. Fab. Victorinus Com. ad 1. Cic. de Invent.*

Fannius vere. *Victorinus.*

Nos in tanta doctiſſumorum hominum copia. *Servius.*

Neque me diverſa pars in civilibus armis movit a vero. *Aruſianus.*

Nobis primæ diſſenſiones vitio humani ingenii evenere:

nere: quod inquies, atque indomitum, ſemper in certamine libertatis, aut gloriæ, aut dominationis agit. *Priſcianus lib.* v.

Nam a primordio urbis ad bellum Perſi Macedonicum. *Idem*, *& Alii*.

II. Res Romana plurimum imperio valuit, Ser. Sulpicio & M. Marcello coſs. omni Gallia cis Rhenum, atque inter mare noſtrum, atque Oceanum, niſi quæ a paludibus invia fuit, perdomita. Optumis autem moribus, & maxuma concordia egit populus Romanus inter ſecundum atque poſtremum bellum Carthaginienſe. *Victorinus*, *& Auguſtinus*.

At diſcordia, & avaritia, atque ambitio, & cetera ſecundis rebus oriri ſueta mala, poſt Carthaginis excidium maxume aucta ſunt. Nam injuriæ validiorum, & ob eas diſceſſio plebis a patribus, aliæque diſſenſiones domi fuere jam inde a principio: neque amplius, quam regibus exactis, dum metus a Tarquinio & bellum grave cum Etruria poſitum eſt, æquo & modeſto jure agitatum: dein, ſervili imperio patres plebem exercere; de vita atque tergo regio more conſulere; agro pellere, &, ceteris expertibus, ſoli in imperio agere. Quibus ſævitiis, & maxume fœnoris onere oppreſſa plebes, cum aſſiduis bellis tributum ſimul & militiam toleraret, armata, montem ſacrum, atque Aventinum inſedit. Tumque trib. plebis, & alia ſibi jura paravit. Diſcordiarum & certaminis utrimque finis fuit ſecundum bellum Punicum. *Auguſtinus*, *& Servius ad Georg.* IV.

III. Poſtquam, remoto metu Punico, ſimultates exercere vacuum fuit, plurimæ turbæ, ſeditiones, & ad poſtremum bella civilia orta ſunt: dum pauci potentes, quorum in gratia plerique conceſſerant, ſub honeſto patrum aut plebis nomine dominationes affectabant, bonique & mali cives appellati, non ob me-

rita in rempublicam, omnibus pariter corruptis, ſed uti quiſque locupletiſſumus, & injuria validior, quia præſentia defendebat, pro bono ducebatur. Ex quo tempore majorum mores non paullatim, ut anteà, ſed torrentis modo præcipitati: adeo juventus luxu atque avaritia corrupta eſt; uti merito dicatur, genitos eſſe qui neque ipſi habere poſſent res familiares, neque alios pati. *Agellius l.* IX. *c.* XII. *& Auguſtinus*.

IV. Igitur venditis proſcriptorum bonis, aut dilargitis. *Agellius*.

Id bellum excitabat metus Pompeji victoris Hiempſalem in regnum reſtituentis. *Idem lib.* IX. *c.* XII.

Maxumeque ferocia regis Mithridatis in tempore bellaturi. *Donatus in Terentii Phormion. Act.* II. *Sc.* IV. *& Aruſianus*.

Quin lenones & vinarii laniique, quorum præterea vulgus in dies uſum habet, pretio compoſiti. *Cariſius lib.* I.

Genus armis ferox, & ſervitii inſolitum. *Aruſianus*.

M. Æmilii Lepidi Coſ. ad Populum Romanum Oratio contra Sullam.

Clementia & probitas veſtra, Quirites, quibus per ceteras gentis maxumi, & clari eſtis, plurimum timoris mihi faciunt, advorſus tyrannidem L. Sullæ: ne aut ipſi, nefanda quæ æſtumatis, ea parum credendo de aliis circumveniamini: (præſertim cum illi ſpes omnis in ſcelere atque perfidia ſit; neque ſe aliter tutum putet, quam ſi pejor atque inteſtabilior metu veſtro fuerit, quo captivis libertatis curam miſeria eximat:) aut ſi provideritis, in tutandis periculis magis, quam in ulciſcendo teneamini.

V. Satellites quidem ejus, homines maxumi nominis, non minus optumis majorum exemplis, nequeo ſatis mirari, dominationis in vos, ſervitium ſuum

mercedem dant: & utrumque per injuriam malunt, quam optumo jure liberi agere: præclara Brutorum, atque Æmiliorum, & Lutatiorum proles, geniti ad ea quæ majores virtute peperere, ſubvertunda: Nam quid a Pyrrho, Hannibale, Philippoque & Antiocho defenſum eſt aliud, quam libertas, & ſuæ cuique ſedes; neu cui, niſi legibus, pareremus? quæ cuncta ſævus iſte Romulus, quaſi ab externis rapta, tenet, non tot exercituum clade, neque conſulis, & aliorum principum quos fortuna belli conſumſerat, ſatiatus; ſed tum crudelior, cum pleroſque ſecundæ res in miſerationem ex ira vertunt. Quin ſolus omnium, poſt memoriam hominum, ſupplicia in poſt futuros compoſuit: queis prius injuria quam vita certa eſſet: praviſſumeque per ſceleris immanitatem adhuc tutus furit; dum vos, metu gravioris ſervitii, a repetunda libertate terremini.

VI. Agendum atque obviam eundum eſt, Quirites; ne ſpolia veſtra penes illum ſint: non prolatandum, neque votis paranda auxilia; niſi forte ſperatis, per tædium jam, aut pudorem tyrannidis, eſſe eum per ſcelus occupata periculoſius dimiſſurum. At ille eo proceſſit, uti nihil glorioſum, niſi tutum, & omnia retinendæ dominationis honeſta exiſtumet. Itaque illa quies, & otium cum libertate, quæ multi probi potius, quam laborem cum honoribus, capeſſebant, nulla ſunt. Hac tempeſtate ſerviundum, aut imperitandum: habendus metus eſt, aut faciundus, Quirites. Nam, quid ultra? quæve humana ſuperant, aut divina impolluta ſunt? populus Romanus paullo ante gentium moderator, exutus imperio, gloria, jure, agitandi inops, deſpectuſque, ne ſervilia quidem alimenta reliqua habet.

VII. Sociorum, & Latii magna vis, civitate pro multis, & egregiis factis, a vobis data, per unum

pro-

prohibentur: & plebis innoxiæ patrias ſedes occupavere pauci ſatellites, mercedem ſcelerum. Leges, judicia, ærarium, provinciæ, reges, penes unum; denique necis civium, & vitæ licentia. Simul humanas hoſtias vidiſtis, & ſepulcra infecta ſanguine civili. Eſtne viris reliqui aliud, quam ſolvere injuriam, aut mori per virtutem? quoniam quidem unum omnibus finem natura vel ferro ſeptis ſtatuit: neque quiſquam extremam neceſſitatem nihil auſus, niſi muliebri ingenio, exſpectat. Verum ego ſeditioſus, uti Sulla ait, qui præmia turbarum queror: & bellum cupiens, quia jura pacis repeto.

VIII. Scilicet, quia non aliter ſalvi, ſatiſque tuti in imperio eritis, niſi Vettius Picens, ſcriba Cornelius, aliena bene parata prodegerint: niſi approbaveritis omnis proſcriptiones innoxiorum, ob divitias: cruciatus virorum illuſtrium; vaſtam urbem fuga, & cædibus: bona civium miſerorum, quaſi Cimbricam prædam, venum, aut dono datam. At objectat mihi poſſeſſiones ex bonis proſcriptorum: quod quidem ſcelerum illius vel maxumum eſt, non me, neque quemquam omnium ſatis tutum fuiſſe, ſi recte faceremus. Atque illa quæ tum formidine mercatus ſum, pretio ſoluto, jure, dominis tamen reſtituo: neque pati conſilium eſt, ullam ex civibus prædam eſſe. Satis illa fuerint quæ, rabie contracta, toleravimus, manus conſerentes inter ſe Romanos exercitus, & arma ab externis in noſmet verſa.

IX. Scelerum & contumeliarum omnium finis ſit: Quorum adeo Sullam non pœnitet, ut & facta in gloria numeret, &, ſi liceat, avidius fecerit. Neque jam, quid exiſtumetis de illo, ſed quantum vos audeatis vereor: ne, alius alium principem exſpectantes, ante capiamini, non opibus ejus, quæ futiles & corruptæ ſunt, ſed veſtra ſocordia, quam captum iri licet, &

quam

quam audeat, tam videri felicem. Nam præter ſatellites commaculatos, quis eadem vult? aut quis non omnia mutata, præter victoriam? ſcilicet milites: quorum ſanguine, Tarrulæ, Scyrroque, peſſumis ſervorum, divitiæ partæ ſunt. an, quibus prælatus in magiſtratibus capiundis Fufidius, ancilla turpis, honorum omnium dehoneſtamentum? Itaque maxumam mihi fiduciam parit victor exercitus, cui per tot vulnera & labores, nihil præter tyrannum quæſitum eſt. Niſi forte tribuniciam poteſtatem everſum profecti ſunt per arma, conditam a majoribus ſuis; utique jura & judicia ſibimet extorquerent; egregia ſcilicet mercede, cum relegati in paludes & ſilvam, contumeliam atque invidiam ſuam, præmia penes paucos intelligerent.

X. Quare igitur tanto agmine atque animis incedit? quia ſecundæ res mire ſunt vitiis obtentui: quibus labefactatis, quam formidatus antea eſt, tam contemnetur: niſi forte ſpecie concordiæ & pacis, quæ ſceleri & parricidio ſuo nomina indidit. Neque aliter populo Romano eſſe belli finem ait, niſi maneat expulſa agris plebes, præda civilis acerbiſſuma, jus, judiciumque omnium rerum penes ſe, quod populi Romani fuit. Quæ, ſi vobis pax, & concordia intelleguntur, maxuma turbamenta reipublicæ atque exitia probate: annuite legibus impoſitis; accipite otium cum ſervitio; & tradite exemplum poſteris ad populum Romanum ſuimet ſanguinis cæde circumveniundum. Mihi, quamquam per hoc ſummum imperium ſatis quæſitum erat nomini majorum, dignitati, atque etiam præſidio; tamen non fuit conſilium, privatas opes facere; potiorque viſa eſt periculoſa libertas quieto ſervitio. Quæ ſi probatis, adeſte Quirites; &, bene juvantibus diis, M. Æmilium conſulem ducem & auctorem ſequimini ad recipiundam libertatem.

XI.

XI. Tunc vero & poſci. Cum ceteri ejuſdem cauſſa ducem ſenatus rati, maxumo gaudio bellum irritare. *Nonius*, *irritare*, *provocare*.

Curionem quæſivit, ut adoleſcentior, & populi ſuffragiis integer, ætati concederet Mamerci. *Priſcianus lib.* x.

Philippus, qui ætate & conſilio ceteros anteibat. *Servius l.* IX. *Æneid.*

Oratio L. Philippi contra Lepidum.

Maxume vellem, P. C. rempublicam quietam eſſe, aut in periculis a promtiſſumo quoque defendi: denique prava incœpta conſultoribus noxæ eſſe. Sed contra, ſeditionibus omnia turbata ſunt, & ab iis quos prohibere magis decebat. Poſtremo quæ peſſumi & ſtultiſſumi decrevere, ea bonis & ſapientibus faciunda ſunt. Nam bellum, atque arma, quamquam vobis inviſa, tamen, quia Lepido placent, ſumenda ſunt. Niſi forte cui pacem præſtare, & bellum pati conſilium eſt.

XII. Prô, dii boni, qui hanc urbem, omiſſa cura, adhuc regitis; M. Æmilius omnium flagitioſorum poſtremus, qui pejor an ignavior ſit, deliberari non poteſt, exercitum opprimundæ libertatis habet, & ſe e contemto metuendum effecit: vos muſſantes, & retractantes verbis, & vatum carminibus, pacem optatis magis quam defenditis: neque intellegitis, mollitia decretorum, vobis dignitatem, illi metum detrahi. Atque id jure: quoniam ex rapinis conſulatum, ob ſeditionem provinciam cum exercitu adeptus eſt. Quid ille ob benefacta cepiſſet, cujus ſceleribus tanta præmia tribuiſtis? At ſcilicet, ii qui ad poſtremum uſque, legatos, pacem, concordiam, & alia hujuſcemodi decreverunt, gratiam ab eo peperere. Immo deſpecti & indigni republica habiti, prædæ loco æſtumantur: quippe metu pacem repetentes, quo habitam ami-

amiſerant. Equidem a principio, cum Etruriam conjurare, proſcriptos accerſiri, largitionibus rempublicam lacerari videbam; maturandum putabam, & Catuli conſilia cum paucis ſecutus ſum.

XIII. Ceterum illi qui gentis Æmiliæ benefacta extollebant, & ignoſcendo populi Romani magnitudinem auxiſſe, nuſquam etiam tum Lepidum progreſſum videbant; cum privata arma opprimundæ libertatis cepiſſet, ſibi quiſque opes aut patrocinia quærendo, conſilium publicum corruperunt. At tum erat Lepidus latro cum calonibus, & paucis ſicariis; quorum nemo non diurna mercede vitam mutaverit: nunc eſt proconſul cum imperio, non emto; ſed dato a vobis, cum legatis adhuc jure parentibus: & ad eum concurrere homines omnium ordinum corruptiſſumi; flagrantes inopia & cupidinibus, ſcelerum conſcientia exagitati: quibus quies in ſeditionibus; in pace turbæ ſunt: hi tumultum ex tumultu, bellum ex bello ſerunt, Saturnini olim, poſt Sulpicii, dein Marii, Damaſippique, nunc Lepidi ſatellites.

XIV. Præterea Etruria, atque omnes reliquiæ belli arrectæ: Hiſpaniæ armis ſolicitatæ: Mithridates in latere vectigalium noſtrorum, quibus adhuc ſuſtentamur, diem bello circumſpicit: quin, præter idoneum ducem, nihil abeſt ad ſubvertendum imperium. Quod ego vos oro, atque obſecro, P. C. ut animadvortatis; neu patiamini licentiam ſcelerum, quaſi rabiem, ad integros contactu procedere. Nam, ubi malos præmia ſequuntur, haud facile quiſquam gratuito bonus eſt. An exſpectatis, dum exercitu rurſus admoto, ferro, atque flamma urbem invadat? quod multo propius eſt ab eo quo agitat, ſtatu, quam ex pace & concordia ad arma civilia: quæ ille advorſum divina & humana omnia cepit, non pro ſua, aut quorum ſimulat injuria, ſed legum ac libertatis ſubvertundæ.

XV.

XV. Angitur enim, ac laceratur animi cupidine, & noxarum metu, expers conſilii, inquies: hæc atque illa tentans, metuit otium, odit bellum, luxu atque licentia carendum videt, atque interim abutitur veſtra ſocordia. Neque mihi ſatis conſilii, metum, an ignaviam, an dementiam eam appellem: qui videmini intenta mala quaſi fulmen optare ſe quiſque ne attingat, ſed prohibere ne conari quidem. Et quæſo conſiderate quam converſa rerum natura ſit. Antea malum publicum occulte; auxilia palam inſtruebantur, & eo boni malos facile anteibant: nunc pax, & concordia diſturbantur palam: defenduntur occulte. Quibus illa placent, in armis ſunt; vos, in metu. Quid exſpectatis? niſi forte pudet, aut piget recte facere. An Lepidi mandata animos movent? qui placere ait ſua cuique reddi, & aliena tenet: belli jura reſcindi, cum ipſe armis cogat: civitatem confirmari, qui ademtam negat: concordiæ gratia plebei tribuniciam poteſtatem reſtitui, ex qua omnes diſcordiæ accenſæ.

XVI. Peſſume omnium, atque impudentiſſume, tibine egeſtas civium, & luctus curæ ſunt, cui nihil eſt domi, niſi armis partum, aut per injuriam? alterum conſulatum petis, quaſi primum reddideris: bello concordiam quæris, quo parta diſturbatur: noſtri proditor, iſtis invidus, hoſtis omnium bonorum, ut te neque hominum, neque deorum pudet, quos perfidia aut perjurio violaſti! qui, quando talis es, maneas in ſententia, & retineas arma, te hortor: neu prolatandis ſeditionibus inquies ipſe, nos in ſolicitudine retineas. Neque te provinciæ, neque leges, neque dii penates civem patiuntur. Perge qua cœpiſti, ut quam maturrume merita invenias. Vos autem, P. C. quouſque cunctando rempublicam intutam patiemini, & verbis arma tentabitis? Delectus advorſum vos habiti; pecuniæ publice, & privatim extortæ; præſidia deducta

atque

atque impoſita ; ex lubidine leges imperantur : cum interim vos legatos & decreta paratis.

XVII. Et quanto, mehercule, avidius pacem petieritis, tanto bellum acrius erit : cum intelleget ſe metu magis, quam æquo & bono ſuſtentatum. Nam, qui turbas, & cædem civium odiſſe ait, & ob id armato Lepido vos inermos retinet, quæ victis toleranda ſunt, ea, cum facere poſſitis, patiamini potius cenſet. Ita illi a vobis pacem, vobis ab illo bellum ſuadent. Hæc ſi placent ; ſi tanta torpedo animos oppreſſit, ut obliti ſcelerum Cinnæ, cujus in urbem reditu, decus, atque ordines omnes interierunt, nihilo minus vos, atque conjuges, & liberos Lepido permiſſuri ſitis ; quid opus decretis ? quid auxilio Catuli ? quin is & alii boni rempublicam fruſtra curant. Agite, uti lubet ; parate vobis Cethegi, atque alia proditorum patrocinia, qui rapinas & incendia inſtaurare cupiunt, & rurſum advorſum deos penates manus armare. Sin libertas & bella magis placent ; decernite digna nomine, & augete ingenium viris fortibus. Adeſt novus exercitus, &, ad hoc, coloniæ veterum militum, nobilitas omnis, duces optumi. fortuna meliores ſequitur. Jam illa quæ collecta ſunt, ſocordia noſtra dilabentur. Quare ita cenſeo, quoniam Lepidus exercitum privato conſilio paratum, cum peſſumis, & hoſtibus reipublicæ contra hujus ordinis auctoritatem ad urbem ducit ; ut Appius Claudius interrex cum Q. Catulo proconſule, & ceteris quibus imperium eſt, urbi præſidio ſint ; operamque dent, ne quid reſpublica detrimenti capiat.

XVIII. Uti Lepidus, & Catulus decretis exercitibus maturrume proficiſcerentur : *Cariſius lib.* II.

M. Lepido cum omnibus copiis Italia pulſo, ſegnior neque minus gravis, ſed multiplex cura patres exercebat. *Servius. Marius Victorinus in Ciceronem.*

Obviam

Obviam ire, & commori hoſtibus. *Aruſianus Meſſus.*

Commoritur illis. *Apud eumdem.*

Lepidus pœnitens conſilii. *Cariſius l.* III.

Sic vero quaſi formidine attonitus, neque animo, neque auribus, aut lingua competere. *Nonius, competere, rei cujuſque meminiſſe, aut conſtanter valere.*

Prudens omnium quæ ſenatus cenſuerat. *Aruſianus.*

Magnis operibus profectus, oppidum cepit, per L. Catilinam legatum. *Feſtus.*

XIX. Domitium proconſulem ex citeriori Hiſpania cum omnibus copiis quas paraverat, arceſſivit. *Priſcianus lib.* x. *Arceſſivit*, inquit, *& laceſſivit.*

Sanctus aliter, & ingenio validus. *Cariſius l.* I. *aliter, pro alias.*

Gens raro egreſſa finis ſuos. *Servius ad lib.* XI. *Æneidos. Vox* gens *apud Servium non invenitur: Aruſianus Meſſus.*

Niſi cum ira belli deſenuiſſet. *Priſcianus lib.* x.

Maturaverunt exercitum Dyrrhachium cogere. *Aruſianus Meſſus.*

XX. Illo profectus, vicos, caſtellaque incendere, &, fuga cultorum deſerta, igni vaſtare: neque elato, aut ſecuro eſſe animo, metu gentis ad furta belli peridoneæ. *Nonius. Servius ad* XI. *Æneidos, ad illud* v. 515. Furta paro belli.

Liberis ejus avunculus erat. *Donatus ad Phormionem Terentii, Act.* v. *Sc.* VI. *& Hecyr. Act.* II. *Sc.* II.

Nihil ob tantam mercedem ſibi abnuituros. *Aruſianus Meſſus.*

Inſanum aliter ſua ſententia, atque aliarum mulierum. *Cariſius l.* I.

Recens. *Cariſius l.* II. *Donatus in Terentium.*

Solis viis. *Donatus Phorm. Act.* v. *Scen.* VII.

Juſſu Metelli cornicines occanuerunt. *Priſcianus l.* x.

Ser-

Servius II. *Georg. Diomed. lib.* I. *edit. Putſchii col.*370.

Nexuit catenæ modo. *Priſcianus lib.* x.

Doctus militiam. *Aruſianus Meſſus*.

Neque ſe recipere aut inſtruere prœlio quivere. *Priſcianus l.* x.

Equi ſine rectore exterriti, aut ſaucii conſternantur. *Idem l.* IV.

Occupatuſque collis editiſſumus apud Hilerdam: & cum multa opera circumdata. *Idem lib.* v.

At inde nulla munitionis, aut requie mora, proceſſit ad oppidum. *Idem l.* XVIII. *requie, pro requiei*.

Agreſte. *Cariſ. l.* I.

Ardebat omnis Hiſpania citerior. *M. Fabius Victorinus in lib.* I. *Ciceronis de Invent.*

XXI. * & ponere validam urbem multos dies reſtantem pugnando vicit. *Nonius*.

Itaque Sertorius, levi præſidio relicto in Mauritania, nactus obſcuram noctem, æſtu ſecundo, furtivaque celeritate, vitare prœlium in transgreſſu conatus eſt. *Agellius lib.* x. *c.* XXVI. *Nonius Marcellus*.

Transgreſſos omnis, recipit mons * Ballera, præceptus a Luſitanis. *Idem ibidem*.

Earum aliæ paullulum progreſſæ, nimio ſimul & incerto onere, cum pavor corpora agitaverat, deprimebantur. *Idem ibidem*.

Locum editiorem, quam victoribus decebat, capit. *Servius* VIII. *Æneidos*. *Aruſianus Meſſus*.

Et mox Fuſidius adveniens cum legionibus, poſtquam tantas aſperitates, haud facilem pugnantibus vadum, cuncta hoſti quam ſuis opportuniora videt. *Nonius*.

Cum Sertorius neque erumperet, tam levi copia navibus fugam maturabat. *Servius Fuldanus*. *Meſſus*.

XXII. Itineris eorum Metellus per literas gnarus. *Aruſianus*.

Itaque

Itaque Servilius ægrotum Tarenti collegam prior tranſgreſſus, iter vortit ad Corycum urbem inclutam: paſtuſque nemore, in quo crocum gignitur. *Priſcianus*. *Nonius*.

Ad Olympum atque Phaſelida. *Priſcianus*.

Apud Corycum. *Idem*.

Apud Læte oppidum, cui nomen oblivionis condiderant. *Idem*. *Servius ad* I. *Æneidos*.

Repulſus a Læte oppido. *Idem*. *Priſcianus*.

Apud Mutinam. *Idem*.

Apud Præneſte locatus. *Idem*.

Medio diei. *Meſſus*.

Quietam a bellis civitatem. *Idem*.

Militiæ peritus. *Idem*.

Sertorius portis turbam morantibus, & nullo, ut in terrore ſolet, generis aut imperii diſcrimine, per calonũ corpora, ad medium quaſi deinſuper adſtantium manibus in murum attollitur. *Nonius*. *Servius in* IX. *Æneid.*

XXIII. Neque detruſus aliquotiens terretur. *Priſcianus lib.* XV.

Dubitavit acie pars. *Idem extremo* VII. *lib.*

Quos inter maxume. *Cariſius*.

Rumore primo. *Idem*.

Idem fecere Octavius & Q. Cœpio ſine gravi cujuſquam exſpectatione, neque ſane ambiti publice. *Servius ad lib.* IV. *Æneidos: Ambire ſignificat & rogare. Salluſtius in Jugurtha:* Quos ego audio ambire, fatigare vos ſingulos. *Dicebatur & ambio illum, pro rogo. Salluſtius in* I. Idem fecere, *&c.*

Cum aræ & alia diis ſacrata, ſupplicium ſanguine fœdarentur. *Idem*.

Poſtremo ipſos colonos per miſerias & incerta humani generis orare. *Idem ad illud* X. *Æneidos v.* 45.

-- -- per everſæ, genitor, fumantia Trojæ
Excidia obteſtor.

Ea paucis quibus peritia & verum ingenium eſt abnuentibus. *Idem ad illud* XII. *Æneid.* v. 694. -- -- me verius unum Pro vobis fœdus luere.

Perpenna tam paucis profectus vera eſt æſtimanda *. *Idem ibidem*.

C. CRISPI SALLUSTII

HISTORIARUM FRAGMENTA.

LIBER II.

SArdinia in Africo mari facie veſtigii humani, in Orientem, quam in Occidentem latior prominet. *Agellius l.* XIII. *cap.* XXIX. *Nonius: Faciem totius corporis formam,* πρόσωπον, *id eſt, os, poſuit antiquitas prudens; ut ab aſpectu ſpecies, & a fingendo figura, ita a factura corporis facies. Salluſt. hiſt. lib.* II. Sardinia, *&c. Iſidorus*.

Inde Ichnuſa appellata. *Solinus. c.* X. *Vulgata tamen editio* Chryſippum *habet*, *non* Criſpum, *ut in vet. libro*.

Dubium an inſula ſit, quod Euri atque Auſtri ſuperjactis fluctibus, circumlavit. *Nonius*, *lavit pro lavat*.

Nam Sullam conſulem de reditu ejus legem ferentem ex compoſito trib. plebis C. Herennius prohibuerat. *Notat Agellius lib.* X. *cap.* XX. *Salluſtium proprietatis in verbis retinentiſſimum conſuetudini conceſſiſſe, & privilegium quod de Cn. Pompeji Magni patris reditu ferebatur, legem appellaſſe*. Carrio.

Nam procul, & diverſis ex regionibus. *Cariſius l.* II. *Aſper, procul, inquit, eſt e loco*.

Obviam fuere. *Cariſius ibidem. Aſper, ait, vetuſte*

obviam

obviam fuere, *adverbio quam nomine uti maluit*.

Urbe, patriaque extorres. *Meſſus. apud quem*, Orbe; *ſed male*.

II. Genus militum ſuetum a pueritia latrociniis. *Idem*,

Inter læva mœnium, & dextrum flumen Turiam, quod Valentiam parvo intervallo præterfluit. *Priſcianus lib.* v. *&* VI. *Turiam dixit*, *qui accuſativus generis maſculini eſt*, *non neutri*.

In fiducia, quam argumentis, purgatiores dimittuntur. *Donatus Phorm. Act.* I. *Sc.* III. *& Hecyr. Act.* IV. *Sc.* IV. *Nonius*, *fiducia eſt audacia*. *Servius*.

Antequam regreſſus Sertorius inſtrueret pugnæ ſuos. *Aruſianus*. *apud quem*, *inſtruitur huic rei*. Carrio.

Ipſe animi atrox. *Idem ibid. atrox hujus rei*.

Copiis integra. *Idem*.

Eodem anno in Macedonia C. Curio, principio veris cum exercitu profectus in Dardaniam, quibus potuit modis dictas pecunias coëgit. *Nonius*, *dicere eſt promittere*.

Poſt, ubi fiducia nimius. *Aruſianus*.

III. Sed ipſi ferunt taurum ex grege, quem prope litora regebat Corſa nomine Ligus mulier. *Priſcianus lib.* VI.

Nam quædam Corſa nomine Ligus mulier cum taurum ex grege, quem prope litora regebat, tranſnatare ſolitum, atque per intervalla corpore aucto remeare videret, cupiens ſcire incognita ſibi pabula, taurum a ceteris degredientem uſque ad inſulam navigio proſecuta eſt. Cujus regreſſu inſulæ fertilitatem cognoſcentes Ligures, ratibus eo profecti ſunt, eamque nomine mulieris auctoris & ducis appellaverunt. *Iſidorus lib.* XIV. *Orig. c.* VI.

Ne illa tauro parata ſint. *Donatus Actu* IV. *Sc.* II. *Andriæ*.

Dædalum ex Sicilia profectum, cum Minois fugeret iram, atque opes. *Priſcianus lib.* VI. *Servius*.

IV. Quem ex Mauritania rex Leptaſta proditionis inſimulatum cum cuſtodibus miſerat. *Priſcianus lib.* I.

Quos advorſum multi ex Bithynia volentes occurrere, falſum filium arguituri. *Priſcianus lib.* X. *Meſſus*.

Ut actione deſiſteret. *Meſſus*.

Veſpera. *Cariſius lib.* II.

Argentum mutuum arceſſivit. *Priſcianus lib.* X.

Eam deditionem ſenatus, per nuntios Oreſtis cognitam, approbat. *Priſcianus l.* VI.

Niſi qua flumen Lurda Tauro monte defluens. *Idem ibidem*.

Frugum, pabulique lætus ager. *Aruſianus*. *Servius lib.* I. *Æneidos*.

Neque virgines nuptum a parentibus mittebantur, ſed ipſæ belli promtiſſumos delegebant. *Meſſus*.

V. Modeſtus ad omnia alia, niſi ad dominationem. *Donatus Phorm. Act.* I. *Sc.* II.

Noctu, diuque ſtationes, & vigilias tentare. *Cariſius l.* II.

At Lucullum regis cura machinata fames brevi fatigabat. Multique commeatus interierant inſidiis latronum. *Priſcianus lib.* VII. *& Nonius*.

Namque primum Jaſonem novo itinere maris Æetæ hoſpitis domum violaſſe. *Priſcianus lib.* VIII.

Tarteſſum Hiſpaniæ civitatem, quam nunc Tyrii mutato nomine Gaddir habent. *Idem lib.* V. *&* VI.

Neque ſubſidiis, uti ſoluerat, compoſitis. *Idem lib.* X. *Soluerat autem eſt ſolitus fuerat*. Carrio.

Neque inermos ex prœlio viros quemquam agnoturum. *Idem ibidem*.

Ea continentia vir gravis, & nulla arte cuiquam inferior. *Aruſianus*. *Nonius*, *gravis*.

VI. Omnes qui circum ſunt, præminent altitudine

ne millium paſſuum duorum. *Aruſianus*.)

* & Pœni ferunt adverſus A. N. C. M. *Donatus*.

Quia corpore, & lingua percitum, & inquietem, nomine hiſtrionis vix ſani, Barbulejum appellabant. *Priſcianus lib.* VI.

Audaciter. *Idem lib.* XV.

Ibi Fimbriana ſeditione, qui regi per obſequelam orationis, & maxume odium Sullæ, graves, carique erant. *Nonius*, *obſequium neut. genere*, *obſequela fem.*

Mœnibus deturbat. *Nonius*, *deturbare*.

E muris canes ſportis demittebant. *Idem*.

Ad hoc rumoribus, advorſa in pravitatem; ſecunda in caſum; fortunam in temeritatem declinando, corrumpebant. *Idem*.

VII. At Metellus in ulteriorem Hiſpaniam poſt annum regreſſus; magna gloria concurrentium, undique virile & muliebre ſecus, per vias ac tecta omnium viſebatur: cum quæſtor C. Urbinus, aliique, cognita voluntate, eum ad cœnam invitaverant; ultra Romanorum, & mortalium etiam morem curabant, exornatis ædibus per aulæa & inſignia, ſceniſque ad oſtentationem hiſtrionum fabricatis; ſimul croco ſparſa humus, & alia, in modum templi celeberrumi. Præterea cum ſedenti tranſenna demiſſum Victoriæ ſimulacrum cum machinato ſtrepitu tonitruum coronam capiti imponebat: tum venienti ture quaſi deo ſupplicabatur.

VIII Toga picta plerumque amiculo erat ei accumbenti: epulæ quæſitiſſumæ, neque per omnem modo provinciam, ſed trans maria, ex Mauritania volucrum, & ferarum incognita antea plura genera. Quibus rebus, aliquantam partem gloriæ demſerat, maxume apud veteres & ſanctos viros, ſuperba illa, gravia, indigna Romano imperio exiſtumantes. *Macrob. Saturn. lib.* II. *cap.* IX. *Nonius*. *Soſipater lib.* I.

Ruinaque (Ruuntque *legend. conj. Chriſtoph. Colerus*) pars magna ſuiſmet, aut proxumorum telis, ceteri vice pecorum obtruncabantur. *Nonius*.

Occurrere duci, & prœlium accendere, adeo uti Metello in ſagum, Hirtulejo in brachium tela venirent. *Idem*.

IX. Avidiſque ita, promtiſque ducibus, uti Metellus ictu tragulæ ſauciaretur. *Idem*.

Sed Metellus in vulnere. *Donatus Act.* v. *Scena* II. *Andr.*

Primo incidit forte per noctem in renunculo piſcantis. *Nonius*.

Ad hoc pauca piraticæ adjungit actuaria navigia. *Idem*, *piraticæ naviculæ*.

Omnia ſacrata corpora in ratem impoſuiſſe. *Aruſianus*.

Suos equites hortatus vado tranſmittit. *Idem*.

Ictu eorum qui in flumine ruebant, necabantur. *Donatus Adelph. Act.* III. *Sc.* II.

X. Circumventi dextra, unde ferrum erat, ſaxa, aut quid tale capiti affligebant. *Aruſianus*, & *Donat.*

Sed Metellus in ulteriore provincia. *Donatus ad Phorm. Act.* I. *Sc.* IV.

Immane quantum animi exarſere. *Nonius*, *nomen poſitum pro adverbio*.

At illi quibus res incognita erat, ivere cuncti ad portas incognita tendere. *Servius F. Urſini M. S.*

Murum ab angulo dextri lateris ad paludem haud procul remotam duxit. *Servius Fuldanus*.

C. CRIS-

C. CRISPI SALLUSTII HISTORIARUM FRAGMENTA.

LIBER III.

EXaudirique ſonus Bacchanaliorum. *Macrob. lib.* I. *cap.* IV. *Saturnal. Nonius.*

Diverſa, uti ſolet rebus perditis, capeſſunt. Namque alii fiducia gnaritatis locorum in occultam fugam ſparſi, alii globis eruptionem tentavere. *Priſcianus l.* x. *Nonius*, *gnaritus.*

Unus conſtitit in agro Lucano, gnarus loci, nomine Publipor. *Priſcianus l.* VI. *Probus Catholicis.*

Male jam aſſuetum ad omnis vis controverſiarum. *Priſcianus l.* VI.

Conjuratione claudit. *Idem l.* x.

Quaſi par in oppido feſtinatio, & ingens terror erat; ne ex latere nova munimenta madore infirmarentur: nam mœnia oppidi ſtagnabant, redundantibus cloacis adverſo æſtu maris. *Nonius*, *mador.*

Equis, & armis decoribus cultus. *Priſcianus lib.* VI.

Dedecores, inultique terga ab hoſtibus cædebantur. *Idem ibidem.*

Contra ille calvi ratus, quærebat num ſomnio theſaurus portenderetur. *Idem lib.* x. *Nonius*, *calvitur. Poſtrema verba habet Eutyches in MS. ita:* quærit extis num ſomnio theſaurus portenderetur.

Parte conſumta, reliqua cadaverum ad diuturnitatem uſus ſallerent. *Priſcianus lib.* x.

Epiſtola Cn. Pompeji ad Senatum.

II. Si advorſus vos, patriamque, & deos penates, totiens labores & pericula ſuſcepiſſem, quotiens a prima adoleſcentia ductu meo ſceleſtiſſumi hoſtes fuſi, &

vobis ſalus quæſita eſt: nihil amplius in abſentem me ſtatuiſſetis, quam adhuc agitis, P. C. quem contra ætatem projectum ad bellum ſæviſſumum, cum exercitu optume merito, quantum eſt in vobis, fame, miſerruma omnium morte, confeciſtis. Hac in ſpe populus Romanus liberos ſuos ad bellum miſit? Hæc ſunt præmia pro vulneribus, & totiens ob rempublicam fuſo ſanguine? feſſus ſcribundo, mittundoque legatos, omnis opes & ſpes privatas meas conſumſi: cum interim a vobis per triennium vix annuus ſumtus datus eſt.

III. Per deos immortalis, utrum cenſetis me vicem ærarii præſtare, an exercitum ſine frumento & ſtipendio habere poſſe? equidem fateor me ad hoc bellum majore ſtudio, quam conſilio, profectum: quippe qui nomine modo imperii a vobis accepto, diebus quadraginta exercitum paravi; hoſtiſque in cervicibus jam Italiæ agentis ab Alpibus in Hiſpaniam ſummovi. Per eas, iter aliud atque Hannibal, nobis opportunius patefeci. Recepi Galliam, Pyrenæum, Laletaniam, Ilergetum: & primum impetum Sertorii victoris novis quidem militibus, & multo paucioribus ſuſtinui: hiememque in caſtris inter ſæviſſumos hoſtis, non per oppida, neque ex ambitione mea, egi. Quid de in prœlia, aut expeditiones hibernas, oppida exciſa, aut recepta enumerem? quando res plus valent quam verba. Caſtra hoſtium apud Sucronem capta, & prœlium apud flumen Durium, & dux hoſtium C. Herennius cum urbe Valentia, & exercitu deleti, ſatis clara vobis ſunt: pro queis, o grati patres, egeſtatem, & famem redditis. Itaque meo & hoſtium exercitui par conditio eſt. Namque ſtipendium neutri datur: victor uterque in Italiam venire poteſt.

IV. Quod ego vos moneo, quæſoque, ut animadvortatis, neu cogatis neceſſitatibus privatim mihi con-

ſulere.

ſulere. Hiſpaniam citeriorem, quæ non ab hoſtibus tenetur, nos aut Sertorius ad internecionem vaſtavimus; præter maritumas civitates, quæ ultro nobis ſumtui, onerique. Gallia ſuperiore anno Metelli exercitum ſtipendio frumentoque aluit: & nunc malis fructibus, ipſa vix agitat. Ego non rem familiarem modo, verum etiam fidem conſumſi. Reliqui vos eſtis: qui niſi ſubvenitis, invito & prædicente me, exercitus hinc, & cum eo omne bellum Hiſpaniæ in Italiam tranſgredietur.

V. Namque his, præter ſolita vitioſis magiſtratibus, cum per omnem provinciam infœcunditate biennii proxumi grave pretium fructibus eſſet. *Nonius*, *grave eſt multum*.

Hi ſaltibus occupatis, tum externorum agros invaſere: frumentique ex inopia gravi ſatias facta. *Idem*, *ſatias pro ſatietas*.

Neque jam ſuſtineri poterat immenſum aucto mari, & vento gliſcenti. *Idem*, *gliſcit eſt congelaſcit*, *colligitur*, *igneſcit*, *creſcit*.

Ac tum maxume, uti ſolet extremis in rebus, ſibi quiſque cariſſumum domi recordari, cunctique omnium ordinum extrema munia ſequi. *Idem*, *munia*, *officia*.

Et forte in navigando cohors una, grandi faſelo vecta, a ceteris deerravit, marique placido a duobus prædonum myoparonibus circumventa. *Idem*, *faſelus*, *& mycparo*.

VI. Eum, atque Metrophanem ſenatus magna induſtria perquirebat, cum per tot ſcaphas, quas ad oſtia cum paucis fidis percunctatum miſerant: *Idem*, *& Cariſius l.* 1.

Duos quam maxumos utres levi tabulæ ſubjecit: qua ſuper omni corpore quietus, invicem tractu pedis quaſi gubernator exſiſteret: ea inter molem, atque inſulam

mari

mari vitabundus claſſem hoſtium, ad oppidum pervenit. *Nonius*.

Nam qui enare conati fuerant, icti ſæpe ferramentis navium, aut vulnerati a ſuis, aut afflicti alveos undarum vi, multato fœde corpore, poſtremo tamen periere. *Idem*, *& Aruſianus Meſſus*.

Nam tertia tunc erat, & ſublima nebula cælum obſcurabat. *Nonius*.

Illum nautis forum. *Idem*.

Oratio Macri Licinii tribuni plebis ad plebem.

VII. Si, Quirites, parum exiſtumaretis, quid inter jus a majoribus relictum vobis, & hoc a Sulla paratum ſervitium intereſſet, multis mihi diſſerendum fuiſſet, docendumque, quas ob injurias, & quotiens a patribus armata plebes ſeceſſiſſet; utique vindices paraviſſet omnis juris ſui tribunos plebis. Nunc hortari modo reliquum eſt, & ire primum via qua capeſſundam arbitror libertatem. Neque me præterit, quantas opes nobilitatis ſolus, impotens, inani ſpecie magiſtratus, pellere dominatione incipiam; quantoque tutius factio noxiorum agat, quam ſoli innocentes. Sed præter ſpem bonam ex vobis, quæ metum vicit, ſtatui certaminis advorſa, pro libertate potiora eſſe forti viro, quam omnino non certaviſſe. Quamquam omnes alii creati pro jure veſtro vim cunctam, & imperia ſua gratia, aut ſpe, aut præmiis in vos convortere; meliuſque habent, mercede delinquere, quam gratis recte facere.

VIII. Itaque omnes conceſſere jam in paucorum dominationem, qui per militare nomen, ærarium, exercitus, regna, provincias occupavere, & arcem habent ex ſpoliis veſtris: cum interim more pecorum vos multitudo ſingulis habendos, fruendoſque præbetis, exuti omnibus quæ majores reliquere: niſi quia voſmet ipſi per ſuffragia, ut præſides olim, nunc dominos

nos deſtinatis. Itaque conceſſere illuc omnes: & mox ſi veſtra receperitis, ad vos redibunt plerique. Raris enim animus eſt ad ea quæ placent defendenda. Ceteri validiorum ſunt. An dubium habetis, num officere quid vobis uno animo pergentibus poſſit, quos languidos ſocordeſque pertimuere? Niſi forte C. Cotta ex factione media conſul, aliter quam metu jura quædam tribunis plebis reſtituit, & quamquam L. Sicinius primus de poteſtate trib. loqui auſus, muſſantibus vobis circumventus erat: tamen prius illi invidiam metuere, quam vos injuriæ pertæſum eſt. Quod ego nequeo ſatis mirari, Quirites. Nam ſpem fruſtra fuiſſe intellexiſtis. Sulla mortuo, qui ſceleſtum impoſuerat ſervitium, finem mali credebatis. Ortus eſt longe ſævior Catulus.

IX. Tumultus interceſſit Bruto, & Æmilio Mamerco coſs. dein C. Curio ad exitium uſque inſontis tribuni dominatus eſt. Lucullus ſuperiore anno quantis animis iërit in L. Quinctium, vidiſtis: quantæ denique nunc mihi turbæ concitantur! quæ profecto incaſſum agebantur, ſi, prius quam vos ſerviundi finem, illi dominationis facturi erant: præſertim cum his civilibus armis dicta alia, ſed certatum utrimque de dominatione in vobis ſit. Itaque cetera ex licentia, aut odio, aut avaritia in tempus arſere. Permanſit una res modo, quæ utrimque quæſita eſt: & erepta in poſterum vis tribunicia, telum a majoribus libertati paratum. Quod ego vos moneo, quæſoque, ut animadvortatis: neu nomina rerum ad ignaviam mutantes, otium pro ſervitio appelletis, quo jam ipſo frui, ſi vera & honeſta flagitium ſuperaverit, non eſt conditio: fuiſſet, ſi omnino quieſſetis. Nunc animum advortite: &, niſi viceritis, quoniam omnis injuria gravitate tutior eſt, artius habebunt. Quid cenſes igitur? aliquis veſtrum ſubjecerit. Primum omnium, omitten-

tendum morem hunc quem agitis, impigræ linguæ, animi ignavi, non ultra concionis locum memores libertatis. Dein ne vos ad virilia illa vocem, quo tribunis plebei mandando patricium magiſtratum, libera ab auctoribus patriciis ſuffragia majores veſtri paravere: quum vis omnis, Quirites, in vobis ſit, uti quæ juſſa nunc pro aliis toleratis, pro vobis agere, aut non agere certe poſſitis? Jovem aut alium quem deum conſultorem exſpectatis? magna illa conſulum imperia & patrum decreta, vos exſequendo rata efficitis, Quirites; ultroque licentiam in vos auctum, atque adjutum properatis.

X. Neque ego vos ultum injurias hortor; magis uti requiem cupiatis: neque diſcordias, ut illi criminantur, ſed earum finem volens, jure gentium res repeto: &, ſi pertinaciter retinebunt, non arma, neque ſeceſſionem, tantummodo, ne amplius ſanguinem veſtrum præbeatis, cenſebo. Gerant, habeantque ſuo modo imperia; quærant triumphos: Mithridatem, Sertorium, & reliquias exſulum perſequantur cum imaginibus ſuis. Abſit periculum & labos, quibus nulla pars fructus eſt; niſi forte repentina iſta frumentaria lege munia veſtra penſantur. Qua tamen quinis modiis libertatem omnium æſtumavere, qui profecto non amplius poſſunt alimentis carceris. Namque ut illis exiguitate mors prohibetur; ſeneſcunt vires: ſic neque abſolvit cura familiari tam parva res: & ignaviſſumi quique tenuiſſuma ſpe fruſtrantur: quæ tamen quamvis ampla, quoniam ſervitii pretium oſtentaretur, cujus torpedinis erat decipi & veſtrarum rerum ultro injuria gratiam debere? Namque alio modo, neque valent in univerſos, neque conabuntur.

XI. Cavendus tamen dolus eſt. Itaque ſimul comparant delinimenta, & differunt vos in adventum Cn. Pompeji: quem ipſum ubi pertimuere, ſublatum in

cer-

cervices ſuas, mox demto metu lacerant. Neque eos pudet vindices, uti ſe ferunt, libertatis, tot viros ſine uno, aut remittere injuriam non audere; aut jus non poſſe defendere. Mihi quidem ſatis ſpectatum eſt, Pompejum tantæ gloriæ adoleſcentem malle principem volentibus vobis eſſe, quam illis dominationis ſocium, auctoremque in primis fore tribuniciæ poteſtatis. Verum, Quirites, antea ſinguli cives in pluribus, non in uno cuncti præſidia habebatis: neque mortalium quiſquam dare, aut eripere, talia unus poterat. Itaque verborum ſatis dictum eſt. Neque enim ignorantia res claudit. Verum occupavit vos neſcio quæ torpedo, quia neque gloria movemini, neque flagitio; cunctaque præſenti ignavia mutaviſtis: abunde libertatem rati, quia tergis abſtinetur, & huc ire licet atque illuc, munere ditium dominorum.

XII. Atque hæc eadem non ſunt agreſtibus; ſed cæduntur inter potentium inimicitias, donoque dantur in provincias magiſtratibus. Ita pugnatur, & vincitur a paucis: plebes, quodcumque accidit, pro victa eſt: & in dies magis erit: ſi quidem majore cura dominationem illi retinuerint, quam vos repetiveritis libertatem.

Poſtquam egreſſus anguſtias. *Meſſus*.

Ad Cyzicum perrexit firmatus animi. *Ex eodem.*

Ut ſuſtinere corpora plerique nequeuntes, feſſi, arma ſua quiſque ſtantes incumberent. *Idem. & Servius lib.* IX. *Æneid. ad illud v.* 229. Stant longis adnixi haſtis, & ſcuta tenentes. *& Fronto, qui voc.* feſſi *non agnoſcit*.

Ac ſtatim fugitivi, contra præceptum ducis, rapere ad ſtuprum virgines, matronaſque. *Nonius*.

XIII. Quibus a Sertorio triplices inſidiæ per idoneos ſaltus poſitæ erant: prima, quæ fonte venientes exciperet. *Servius*.

Ingens ipſe virium, atque animi. *Aruſianus*.

Locum

Locum nullum, niſi in quo armati inſtitiſſent. *Idem*.

At Oppius poſtquam orans nihil proficiebat, timide veſte tectum pugionem expedire conatus, a Cotta, Vulſcioque impeditur. *Nonius, pugio eſt brevis gladius*.

Caſtriſque collatis, pugna tamen ingenio loci prohibebatur. *Idem*.

Sed Pompejus a prima adoleſcentia, ſermone fautorum, ſimilem fore ſe credens Alexandro regi, facta, conſultaque ejus quidem æmulus erat. *Nonius*.

Dubius conſilii. *Aruſianus*.

XIV. Poſt reditum eorum quibus ſenatus belli Lepidani gratiam fecerat. *Idem*.

Quod ubi fruſtra tentatum eſt, ſocordius ire milites occœpere, non aptis armis, uti in principio, & laxiore agmine. *Nonius*.

Atque eum Curio laudatum, accenſumque præmiorum ſpe, quibus cum optaviſſet, ire jubet. *Idem*.

Eodem tempore Lentulus duplici acie locum editum multo ſanguine ſuorum defenſus, poſtquam ex ſarcinis paludamenta adſtari, & delectæ cohortes intelligi cœpere. *Idem*.

Si nihil ante adventum ſuum inter plebem & patres conveniſſet, coram ſe daturum operam. *Priſcianus lib.* XIV.

Fine inguinum ingrediuntur mare. *Aruſianus*.

XV. M. Antonius perdundæ pecuniæ genitus, vacuuſque curis, niſi inſtantibus. *Idem*.

Muros ſucceſſerant. *Idem*.

Saxaque ingentia, & axe vinctæ trabes per pronum incitabantur, axibuſque eminebant in modum ericii militaris veruta binum pedum. *Nonius*. *Servius in* IX. *Æneid.*

Octavium mitem, & captum pedibus. *Aruſianus*.

Igitur

Igitur diſcubuere, Sertorius inferior in medio, ſupra L. Fabius Hiſpanienſis ſenator ex proſcriptis. Antonius in ſummo, infra ſcriba Sertorii Verſius. Alter ſcriba Mæcenas in imo, medius inter Tarquitium & dominum Perpernam. *Nonius. Servius.*

Quarum unam epiſtolam forte cum ſervo nacti prædatores Valeriani ſcorpione in caſtra miſere. *Nonius.*

C. CRISPI SALLUSTII

HISTORIARUM FRAGMENTA.

LIBER IV.

At Cn. Lentulus patriciæ gentis, collega ejus cui cognomentum Clodiano fuit, perincertum ſtolidior, an vanior, legem de pecunia, quam Sulla emtoribus bonorum remiſerat, exigunda promulgavit. *Agellius lib.* XVIII. *cap.* IV.

Omnes quibus ætas ſenecto corpore, animus militaris erat. *Priſcianus l.* IX. *&* X.

Dein lenita jam ira, poſtero die liberalibus verbis permulcti ſunt. *Idem l.* IX.

Implicitæ rates miniſteria prohibebant. *Idem ibidem.*

Igitur legiones pridie in monte poſitas arceſſivit. *Idem lib.* X.

Anxius animi, atque incertus. *Aruſianus.*

Magnam exorſus orationem. *Idem.*

Impotens, & nimius animi eſt. *Idem.*

Amiſumque aſſideri ſine prœliis audiebat. *Priſcianus l.* VIII. *Obſideo & aſſideo activa ſunt; faciunt enim aſſideor & obſideor.*

Qui

Qui quidem mos, uti tabes, in urbem conjectus. *Feſtus*.

Caſtella cuſtodias theſaurorum in deditionem acciperentur. *Servius* x i. *Æneid. Cariſius l.* 1.

Reliqua cadavera ſalita. *Diomedes lib.* 1. *col.* 372.

Epiſtola Regis Mithridatis ſcripta ad Regem Arſacem.

II. REX MITHRIDATES REGI ARSACI S. Omnes qui ſecundis rebus ſuis ad belli ſocietatem orantur, conſiderare debent, liceat ne tum pacem agere. Dein quod quæritur, ſatis ne pium, tutum, glorioſum, an indecorum ſit. Tibi perpetua pace frui liceret, niſi hoſtes opportuni, & ſceleſtiſſumi. Egregia fama, ſi Romanos oppreſſeris, futura eſt. Neque petere audeam ſocietatem: & fruſtra mala mea cum tuis bonis miſceri ſperem. Atqui ea quæ te morari poſſe videntur; ira in Tigranem recentis belli, & meæ res parum proſperæ, ſi vera æſtumare voles, maxume hortabuntur.

III. Ille enim obnoxius, qualem tu voles, ſocietatem accipiet: mihi fortuna, multis rebus ereptis, uſum dedit bene ſuadendi: &, quod florentibus optabile eſt, ego non validiſſumus præbeo exemplum, quo rectius tua componas. Namque Romanis, cum nationibus, populis, regibus cunctis, una & ea vetus cauſſa bellandi eſt, cupido profunda imperii, & divitiarum: qua primum cum rege Macedonum Philippo bellum ſumſere. Dum a Carthaginienſibus premebantur, amicitiam ſimulantes, ei ſubvenientem Antiochum conceſſione Aſiæ per dolum avertere: ac mox a Philippo Antiochus, omni cis Taurum agro, & decem millibus talentorum ſpoliatus eſt.

IV. Perſen deinde Philippi filium, poſt multa & varia certamina, apud Samothracas deos acceptum in fidem, callidi, & repertores perfidiæ, quia pacto vitam

tam dederant, inſomniis occidere. Eûmenem, cujus amicitiam glorioſe oſtentant, initio prodidere Antiocho, pacis mercedem; poſt Attalum cuſtodem agri captivi ſumtibus & contumeliis ex rege miſerrumum ſervorum effecere: ſimulatoque impio teſtamento, filium ejus Ariſtonicum, quia patrium regnum petiverat, hoſtium more per triumphum duxere: Aſia ab ipſis obſeſſa eſt: poſtremo totam Bithyniam, Nicomede mortuo, diripuere, cum filius Nuſæ, quam reginam appellaverant, genitus haud dubie eſſet.

V. Nam quid ego me appellem? quem disjunctum undique regnis, & tetrarchiis ab imperio eorum, quia fama erat divitem, neque ſerviturum eſſe, per Nicomedem bello laceſſiverunt, ſceleris eorum haud ignarum, & ea quæ accidere, teſtatum antea, Cretenſes ſolos omnium liberos ea tempeſtate, & regem Ptolemæum. Atque ego ultus injurias, Nicomedem Bithynia expuli; Aſiamque ſpolium regis Antiochi recepi, & Græciæ demſi grave ſervitium. Incœpta mea poſtremus ſervorum Archelaus, exercitu prodito, impedivit: illique quos ignavia aut prava calliditas, uti meis laboribus tuti eſſent, armis abſtinuit, acerbiſſumas pœnas ſolvunt. Ptolemæus pretio in dies bellum prolatans. Cretenſes impugnati ſemel jam, neque finem niſi excidio habituri. Equidem cum mihi ob ipſorum interna mala dilata prœlia magis, quam pacem datam intellegerem; abnuente Tigrane, qui mea dicta ſero probat, te remoto procul, omnibus aliis obnoxiis, rurſus tamen bellum cœpi: Marcumque Cottam Romanum ducem apud Chalcedona terra fudi: mari exui claſſe pulcerruma.

VI. Apud Cyzicum magno cum exercitu, in obſidione moranti frumentum defuit, nullo circumadnitente: ſimul hiems mari prohibebat. Ita ſine vi hoſtium regredi coactus in patrium regnum, naufragiis

apud Param, & Heracleam, militum optumos cum claſſibus amiſi. Reſtituto deinde apud Cabira exercitu, & variis inter me atque Lucullum prœliis, inopia rurſus ambos inceſſit. Illi ſuberat regnum Ariobarzanis bello intactum: ego vaſtatis circum omnibus locis, in Armeniam conceſſi: ſecutique Romani non me, ſed morem ſuum omnia regna ſubvertendi, quia multitudinem artis locis pugna prohibuere, imprudentiam Tigranis pro victoria oſtentant.

VII. Nunc quæſo conſidera, nobis oppreſſis, utrum firmiorem te ad reſiſtendum, an finem belli futurum putes? ſcio equidem tibi magnas opes, virorum, armorum, & auri eſſe: &, ea re a nobis ad ſocietatem, ab illis ad prædam peteris. Ceterum conſilium eſt Tigranis, regno integro, meis militibus belli prudentibus, procul ab domo, parvo labore, per noſtra corpora bellum conficere: quando neque vincere, neque vinci ſine tuo periculo poſſumus. An ignoras Romanos, poſtquam ad Occidentem pergentibus finem Oceanus fecit, arma huc convertiſſe? neque quicquam a principio niſi raptum habere, domum, conjuges, agros, imperium? convenas, olim ſine patria, ſine parentibus, peſte conditos orbis terrarum: quibus non humana ulla, neque divina obſtant, quin ſocios, amicos, procul juxta ſitos, inopes potentiſque trahant, excidant; omniaque non ſerva & maxume regna, hoſtilia ducant.

VIII. Namque pauci libertatem; pars magna juſtos dominos volunt: nos ſuſpecti ſumus æmuli, & in tempore vindices affuturi. Tu vero, cui Seleucia maxuma urbium, regnumque Perſidis inclutum divitiis eſt, quid ab illis, niſi dolum in præſens, & poſtea bellum exſpectas? Romani arma in omnis habent, acerruma in eos quibus victis ſpolia maxuma ſunt; audendo & fallendo, & bella ex bellis ſerendo, magni facti.

faƈti. Per hunc morem exſtinguent omnia, aut occident: quod haud difficile eſt, ſi tu Meſopotamia, nos Armenia circumgredimur exercitum ſine frumento, ſine auxiliis, fortuna aut noſtris vitiis adhuc incolumem. Teque illa fama ſequetur, auxilio profeƈtum magnis regibus, latrones gentium oppreſſiſſe. Quod uti facias moneo, hortorque, neu malis pernicie noſtra tuam prolatare, quam ſocietate viƈtor fieri.

IX. Curio Vulcanaliorum die ibidem moratus. *Nonius de mutata declinatione. Cariſius lib.* I.

Scalas pares mœnium altitudine. *Aruſianus.*

Diſſidere inter ſe cœpere, neque in medium conſultare. *Idem.*

Multiſque ſuſpicionibus volentia plebi faƈturus videbatur. *Nonius, volentia, quæ plebs vellet.*

Suſpeƈtuſque fuit, incertum vero an per neglegentiam, ſocietatem prædarum cum latronibus compoſuiſſe. *Idem, componere, conjungere.*

Collegam minorem, & ſui cultorem exſpeƈtans. *Aruſianus.*

Quam maxumis itineribus per regnum Ariobarzanis contendit ad flumen Euphratem; qua in parte Cappadocia ab Armenia disjungitur. Et quamquam ad id naves codicariæ occulto per hiemem fabricatæ aderant. *Nonius, codicariæ naves, quæ in flumine uſui eſſe poſſunt.*

Qui prætergrediebantur equites cataphraƈti, ferrea omni ſpecie. *Idem. Confer Fr. l.* VI. *cap.* XIII. *a.* Equis paria operimenta erant *&c.*

XI. Cum interim, lumine etiam tum incerto, duæ Galliæ mulieres conventum vitantes ad menſtrua ſolvenda montem aſcendunt. *Nonius.*

Pluteoſque reſcindit, ac munitiones demolitur; locoque ſummo potitur. *Idem, demoliri, eſt diruere.*

Exercitum dimiſit, ut primum Alpes degreſſus eſt.

Aruſianus. Degredior illum locum. Ita corrige.

Tetrarchas, regeſque territos animi firmavit. *Idem.*

Simul eos, & cunctos jam inclinatos laxitate loci, plures cohortes, atque omnes, ut in ſecunda re, pariter acre invadunt. *Nonius.*

Hi locorum perignari, & ſoliti nectere ex viminibus vaſa agreſtia, ibi tum, quod inopia ſcutorum fuerat, ad eam artem ſe quiſque in formam parmæ equeſtris armabat. *Idem, parma eſt ſcutum breve.*

XII. De pecore coria recens detracta, quaſi glutino adoleſcebant. *Cariſius l.* I. *Servius lib.* III. *Georgic. & Martianus lib.* III.

Avidior modo properandi factus. *Aruſianus.*

Conſilii æger. *Idem.*

Reverſi poſtero die, multa quæ properantes deſeruerant in caſtris, nacti, cum ſe ibi cibo, vinoque læti invitarent. *Nonius, invitare eſt repleri.*

Atque hiavit humus multa, vaſta & profunda. *Idem, hiare, aperire.*

Rurſus jumenta nacti ad oppidum ire contendunt. *Idem.*

Ubi ſe laniata navigia fundo emergunt. *Aruſianus.*

Tum vero Bithyni propinquantes jam amnem Tartanium. *Idem.*

Eos qui hoc malum publicum clandeſtinis conſiliis comparaverunt. *Nonius, pro machinari, componere.*

XIII. In queis notiſſumus quiſque, aut malo dependens verberabatur, aut immutilato corpore, improbi patibulo eminens affigebatur. *Idem, patibulum eſt crux.*

Ad Siciliam vergens faucibus, non amplius patet millibus v. & xxx. *Meſſus.*

Clauſi lateribus pedem (altis *) *Idem. Fronto.*

Naphthas. *Probus Catholicis.*

C. CRISPI SALLUSTII
HISTORIARUM FRAGMENTA.
LIBER V.

AT Lucullus, audito Q. Marcium Regem pro conſule per Lycaoniam cum tribus legionibus in Ciliciam tendere. *Priſcianus lib.* XVIII.

Legiones Valerianæ comperto, lege Gabinia Bithyniam, & Pontum conſuli datam, miſſos eſſe. *Idem ibidem*.

Regem averſabatur. *Aruſianus*.

Ceteri negotia ſequebantur familiaria legatorum, aut tribunorum; & pars ſua commeatibus mercatis. *Nonius*.

Et uxori ejus frater erat. *Aruſianus*.

Sæpe celebritatem nominis intellego timentem. *Priſcianus lib.* XVIII.

Video ingentia dona quæſitum ire properantem. *Idem ibidem*.

Nam ſi Pompejo quid humani eveniſſet. *Aruſianus*.

Quibus de cauſſis Sullam in victoria dictatorem, equo deſcendere, ſibi uni aſſurgere de ſella, caput aperire ſolitum. *Nonius*. *Aruſianus*. *Servius ad* X. *Æneid*.

C. CRISPI SALLUSTII

FRAGMENTA

Incertorum Librorum.

NE inrumiendi po . . . . .
ſublicibus cavata . . . . .
ſent. *Feſtus.*

Cujus duas inſulas propinquas inter ſe, & decem ſtadium procul a Gadibus ſitas, conſtabat ſuopte ingenio alimenta mortalibus gignere. *Nonius.*

Serum bellum in anguſtiis futurum. *Junius Philarg. ad Georg. Virgilii.*

Illi tertio menſe pervenere in Pontum multo celerius ſpe Mithridatis. *Aruſianus.*

Ergo ſenati decreto ſerviundum ne ſit. *Donatus Act.* II. *Sc.* II. *Andr.*

Pompejus oris improbi, animoque inverecundo. *Suetonius de claris Gram. cap. de Lenæo.*

Simulans alvum purgare. *Iſidorus l.* XI. *in voce alvus. Serv. ad l.* III. *Æneid.*

II. Fecit ut nuntiis confeſtim lugubribus. *Cariſius lib.* II.

Communem habitum tranſgreſſus. *Priſcianus lib.* XIV.

Inter arma civilia æqui boni famam petit. *Seneca lib.* XX. *Epiſt.* CXV.

Haud impigre, neque inultus occiditur. *Donatus ad Andr. Terentii Act.* I. *Sc.* II.

Feſtinantibus in ſumma inopia patribus. *Idem ad Eunuch. Act.* IV. *Sc.* III,

Hoſtes oppreſſi, aut delapſi forent. *Iſidorus l.*XVIII. De triumphis facinus fecit.

Exer-

Exercitum argento fecit. *Seneca lib.* xx. *Epiſt.* cxv.

Togam paludamento mutavit. *Iſidorus l.* xix. *in voce paludamentum. Servius ad* I. *Georgicon v.* viii.

Hiero rex Syracuſanorum bellum fecit. *Seneca lib.* xx. *Epiſt.* cxv.

Ibi triennio fruſtra trito. *Servius ad* iv. *Æneidos, ad illud* v. 271. -- *aut qua ſpe Libycis teris otia terris?*

Oratio C. Cottæ Conſulis ad populum.

III. Quirites, multa mihi pericula domi, militiæ multa advorſa fuere; quorum alia toleravi, partim repuli deorum auxiliis, & virtute mea: in queis omnibus neque animus negotio defuit; neque decretis labos. Malæ, ſecundæque res, opes non ingenium mihi mutabant. At contra in his miſeriis cuncta me cum fortuna deſeruere. Præterea ſenectus, per ſe gravis, curam duplicat: cui miſero, acta jam ætate, ne mortem quidem honeſtam ſperare licet. Nam, ſi parricida veſtri ſum, & bis genitus hic deos Penates meos, patriamque, & ſummum imperium vilia habeo: quis mihi vivo cruciatus ſatis eſt, aut quæ pœna mortuo? cum omnia memorata apud inferos ſupplicia ſcelere meo vici. A prima adoleſcentia in ore veſtro, privatus, & in magiſtratibus egi: qui lingua, qui conſilio meo, qui pecunia voluere, uſi ſunt: neque ego callidam facundiam, neque ingenium ad malefaciendum exercui: avidiſſumus privatæ gratiæ maxumas inimicitias pro republica ſuſcepi; queis victus cum illa ſimul, cum egens alienæ opis, plura mala exſpectarem; vos, Quirites, rurſus mihi patriam, deos Penates, cum ingenti dignitate dediſtis.

IV. Pro quibus beneficiis, vix ſatis gratus videar, ſi ſingulis animam, quam nequeo, conceſſerim. Nam vita & mors jura naturæ ſunt: uti ſine dedecore cum civibus, fama & fortunis integer agas, id dono datur atque accipitur. Conſules nos feciſtis, Quirites, domi

mi bellique impeditiſſuma republica. Namque Imperatores Hiſpaniæ ſtipendium, milites, arma, frumentum poſcunt: & id res cogit: quoniam defectione ſociorum, & Sertorii per montis ſuga, neque manu certare poſſunt, neque utilia parare. Exercitus in Aſia Ciliciaque ob nimias opes Mithridatis aluntur: Macedonia plena hoſtium eſt: nec minus Italiæ maritума, & provinciarum: cum interim vectigalia parva, & bellis incerta, vix partem ſumtuum ſuſtinent: ita claſſe, quæ commeatus tuebatur, minore quam antea navigamus.

V. Hæc ſi dolo aut ſocordia noſtra contracta ſunt, agite, uti monet ira, ſupplicium ſumite: ſin communis fortuna aſperior eſt, quare indigna vobis, nobiſque, & republica incipitis? Atque ego, cujus ætati mors propior eſt, non deprecor, ſi quid ea vobis incommodi demitur. neque mox ingenio corporis honeſtius, quam pro veſtra ſalute finem vitæ fecerim. Adſum en C. Cotta conſul, facio quod ſæpe majores aſperis bellis fecere; voveo, dedoque me pro republica, quam deinde, cui mandetis, circumſpicite. Nam talem honorem bonus nemo volet, cum fortunæ, & pacis, & belli ab aliis acti, ratio reddenda, aut turpiter moriendum ſit. Tantummodo in animis habetote, non me ob ſcelus, aut avaritiam cæſum, ſed volentem pro maxumis beneficiis animam dono dediſſe. Per vos igitur, Quirites, & gloriam majorum, tolerate advorſa, & conſulite reipublicæ. Multa cura ſummo imperio ineſt, multi ingentes labores: quos nequicquam abnuitis, & pacis opulentiam quæritis: cum omnes provinciæ, regna, maria, terræque aſpera, aut feſſa bellis ſint.

VI. Germani intectum renonibus corpus tegunt. *Iſidorus l.* XIX. *c.* XXIII. *Servius ad lib.* III. *Georg.*

Unde pons in oppidum pertinens explicatur. *Aruſian.*

Et

Et ei voce magna vehementer gratulabantur. *Donatus*.

Et Marius victus duplicaverat bellum. *Servius*.

Atque eos a tergo incurrerunt. *Rufinianus*.

In hunc modum diſſeruit. *Priſcianus*.

Inde ortus ſermo percunctantibus utrimque, Satin ſalvæ, quam grati ducibus ſuis, quantis familiaribus copiis augerentur. *Donatus*.

Fugam noſtris fecere. *Seneca*.

Quæ audita Panormitanos dedere Romanis fecere. *Idem*.

VII. Quo cupidius in ore ducis ſeſe quiſque bonum, & ſtrenuum oſtentantes. *Iſidorus*. *Servius* x. *Æn.*

Ventis per cava terræ citatis, rupti aliquot montes, tumulique ſedere. *Iſidorus initio lib.* XIV. *Servius lib.* II. *Georg.*

Ubi multa nefande caſu ſuper auſi, atque paſſi. *Priſcianus lib.* XIV.

Saguntium. *Cariſius lib.* I.

Tota autem inſula modica, & cultoribus inanis eſt. *Martianus lib.* V.

Immodicus animi. *Aruſianus Meſſus*.

Pugnam illam pro omine bello futuram. *Servius in lib.* X. *Æn.*

Tantum antiquitatis, (anxietatis *legunt Viri docti*) curæque majoribus pro Italica gente fuit. *Idem ad* II. *Georgicon*.

Opprobrii gratia. *Agrætius de Orthographia*.

VIII. Maxumis ducibus, fortibus ſtrenuiſque miniſtris. *Diomedes lib.* II. *cap.* VI. *Putſchii vero col.* 442.

Non repugnantibus modo, ſed ne deditis quidem a b c m. *Donatus in Act.* I. *Sc.* II. *Phorm.*

In ſilva Sila fuerunt. *Servius in* XII. *Æn.*

Quæſere. *Phocas*.

In nuda intecta corpora. *Diomedes lib.* II. *col.* 442.

Apol-

Apollinis filia & Cyrenes. *Probus Catholicis*.

Ne ſimplici quidem morte moriebantur. *Servius in* II. *Georg.*

Cum prædixero poſitum inſulæ. *Donatus in Terent.*

IX. Cujus adverſa voluntate, colloquio militibus permiſſo, corruptio facta paucorum, & exercitus Sullæ datus eſt. *Idem Act.* III. *Sc.* II. *Eunuch.*

A Graccho ſeditiones graves ortæ. *Auguſtinus de Civit. Dei lib.* XXI.

M. Atilius Palicanus, humili loco Picens, loquax magis, quam facundus. *Quintilianus l.* IV. *cap.* II. *& Hieron. adverſ. Helvidium. Agellius lib.* I. *c.* XV.

Inſolens vera accipiundi. *Donatus in Andr. Act.* V. *Sc.* IV.

Quæ pecunia ad Hiſpanienſe bellum Metello facta erat. *Idem Phorm. Act.* I. *Sc.* I.

Curubis. *Probus*.

Tharros. *Idem*.

Camiſos. *Idem*.

Luces. *Sergius in Artem Donati, & Pompejus in eamdem*.

Primam modo Japydiam ingreſſus. *Servius* II. *Geor.*

Carbo turpi formidine Italiam, atque exercitum deſeruit. *Idem in* III. *Georg.*

X. Quæ pacta in conventione non præſtitiſſent. *Donatus Act.* III. *Sc.* II. *Andr.*

Crebritate fluctuum ut Aquilo ſolet. *Servius lib.* I. *Æneidos*.

Mithridates corpore ingenti perinde armatus. *Quintilianus lib.* VIII. *cap.* III.

Tyrannumque, & Cinnam appellantes. *Victorinus in lib. Cic. de Invent. & Servius ad* IV. *Æneid.*

Nomenque Danubium habet. *Acron.*

Cui niſi pariter obviam iretur. *Donatus in Eunuch. Act.* I. *Sc.* II.

Septi-

Septimium, neque animo, neque lingua ſatis compotem. *Idem Act.* III. *Sc.* II. *Adelph.*

Vulgus amat fieri. *Quintilianus lib.* IX. *c.* III.

Non pænitendum. *Idem ibid.*

Pompejus cum alacribus ſaltu, cum velocibus curſu, cum validis vecte certabat. Neque enim ille aliter potuiſſet par eſſe Sertorio, niſi ſeſe, & ſuos milites frequentibus exercitiis præparaſſet ad prœlia. *Vegetius lib.* I. *cap.* IX. *Johan. Saresb.*

XI. Cicero caninam facundiam, ut Appius inquit, exercuit. *Lactantius lib.* VI. *c.* XVIII.

Primus Græcorum Achilles. *Servius in* I. *Æn.*

Cupientiſſumus legis. *Diomedes lib.* I. *col.* 291. *Putſch.*

Magna gloria tribunus militum in Hiſpania T. Didio imperante, magno uſu bello Marſico, paratu militum, & armorum fuit: multaque tum ductu ejus curata, primo per ignobilitatem, deinde per invidiam ſcriptorum celata ſunt. Cominus faciem ſuam oſtentabat, aliquot advorſis cicatricibus, & effoſſo oculo. Quo ille dehoneſtamento corporis maxume lætabatur: neque illis anxius, quia reliqua glorioſius retinebat. *Agellius lib.* II. *cap.* XXVII.

XII. Curetes, quia principes intellegendi divina fuerunt, vetuſtatem uti cetera in majus componentem altores Jovis celebraviſſe, inde Rhegium nominatum. *Lactantius lib.* I. *cap.* XXI. *& Iſidorus.*

Italiam conjunctam Siciliæ conſtat fuiſſe: ſed medium ſpatium aut per humilitatem obrutum eſt aquis, aut propter anguſtiam ſciſſum. *Iſidorus.*

Pompejus devictis Hiſpanis trophæa in Pyrenæis jugis conſtituit. *Servius in lib.* XI. *Æn.*

Atque edita undique tribus tamen cum muris, & magnis turribus. *Donatus Andr. Act.* I. *Sc.* I.

Et in prœliis actu promtus. *Idem Act.* IV. *Sc.* VII. *Eunuch.*

Pa-

Pactione amiſſo Publio legato. *Donatus*.

XIII. Ipſum mare Ponticum dulcius quam cetera. *Servius ad Æn.* XII. *Priſcianus* XV. *Macrobius lib.* VII. *Saturnal. cap.* XII. *Sergius & Pompejus in Art. Don.*

Equis paria operimenta erant, quæ lintea ferreis laminis in modum plumæ adnexuerant. *Servius ad Æn.* XI.

Rebus ſupra votum fluentibus. *Idem ad* II. *Æn.*

Ænum & Maroneam, & viam militarem. *Idem*.

Impediebant juſſa nautarum. *Idem in Æn.* III.

Nihil ſocordia claudebat. *Donatus in Eunuch. Act.* V. *Sc.* II.

Ut tanta repente mutatio non ſine deo videretur. *Idem*.

In ore gentibus agens, populo, civitati. *Idem in Adelph. Act.* I. *Sc.* II.

Preſſi undique multitudine. *Idem ibid. Act.* III. *S.* II.

Hunc igitur redarguit Tarquitius. *Idem ibid.*

Dein campi Themyſcirii, quos habuere Amazones a Tanai flumine incertum quamobrem digreſſæ. *Servius ad Æneid.* XI.

XIV. Ubi eum tota concione ab exercitu cogit diſcedere, dicit ſe ejus opera non uſurum; eumque ab armis dimittit. *Idem Æn.* XII.

Et Metello procul agente longa ſpes auxiliorum. *Idem* X. *Æn.*

More equeſtris prœlii ſumtis tergis atque redditis, & egreſſi ad faciliores ictus loco cedebant. *Idem*.

Caſtra ſine volnere introitum. *Idem in* X. *Æn.*

Multos tamen ab adoleſcentia bonos inſultavit. *Idem ibid. & Donatus Eunuch. Act.* II. *Sc.* II.

Coſa. *Servius in Æn.* X.

Equis atque armis inſignibus. *Idem ibid. & Aſper.*

Feſſus in Pamphyliam ſe receperat. *Idem* VIII. *Æneid.*

XV.

XV. Profectus quidam Ligus ad requiſita naturæ. *Quintilianus lib.* VIII.

Apud latera certos collocaverat. *Servius in* I. *Æn.*

Apertæ portæ, repleta arva cultoribus. *Idem ibid.*

Hiſpaniam ſibi antiquam patriam eſſe. *Idem ibid.*

Lyciæ, Piſidiæque agros deſpectantem. *Idem.*

Sorte ductos fuſti necat. *Idem in* II. *Æn.*

Omnis Italia coacta in anguſtias ſcinditur in duo promontoria, Bruttium, & Salentinum. *Idem Æn.* III.

Italia plana ac mollis. *Idem.*

XVI. Qua tempeſtate ex Ponto vis piſcium erupit. *Idem in* IV. *Æn. & Scholiaſtes Juvenalis.*

Introrſus prima Aſiæ Bithynia eſt, multis antea nominibus appellata. Ipſa enim eſt & Major Phrygia. *Servius* V. *Æn. bis.*

Sed Mithridates extrema pueritia regnum ingreſſus, matre veneno interfecta. *Idem ibid.*

Exercitum vertere. *Idem ibid.*

Creta altior eſt qua parte ſpectat Orientem. *Idem.*

Se regibus devovent, & poſt eos vitam refutant: adeo illis ingenita eſt ſanctitas regii nominis. *Idem, & Philargyrius.*

XVII. Dum inferior omni via graſſaretur. *Joannes Grammaticus, neſcio quis, qui quædam ex Macrobii libro de differentia Gr. & Lat. linguæ excerpſit.*

Narbone concilia Gallorum. *Pompejus in artem Donati.*

Cum Brutus &c. *Idem ibid.*

Poſt defectionem ſociorum & Latii. *Donatus Adelph. Act.* III. *Sc.* IV.

Ad Jovis mandem noſtra. *Idem Act.* IV. *Sc.* II.

Morbi graves ob inediam inſolita veſcentibus. *Idem Hecyr. Act.* III. *Sc.* II.

Atque ea cogentes non coactos ſceleſtos magis quam miſeros diſtringi. *Idem Act.* IV. *Sc.* I. *ibid.*

Gra-

Graviori bello, qui prohibituri venerant ſocii, frigere. *Idem Hecyr. Act.* v. *Sc.* I.

Nam quidem Pyrrho, Hannibali, æquor & terra. *Idem Act.* I. *Sc.* I. *Phorm.*

Nam Sullæ dominationem audebat. *Idem ibid. Act.* II. *Sc.* III.

Neque eſt defenſus dominationem Sullæ. *Idem ibid.*

At illi. *Servius Eclog.* I.

Cui nomen. *Idem* I. *Æn.*

Neu quis miles, neve pro milite. *Idem*.

XVIII. Ex inſolentia avidus malefaciendi. *Idem*.

Tergis vinciebant. *Idem Æn.* IX.

Charybdis, quæ forte illata naufragia ſorbens gurgitibus occultis millia ſexaginta Tauromenitana ad litora trahit. *Idem ad Æn.* III.

Saguntini fide atque ærumnis incluti per mortalium ſtudium majores quam opibus, quippe queis etiam tum ſemiruta mœnia, domus intectæ, parieteſque templorum ambuſti manus Punicas oſtentabant. *Hieronymus in Habacuc c.* II.

Apud Corduennos amomum & alii leves odores gignuntur. *Philargyrius in* IV. *Georg. Virgil.*

XIX. Quem trans ſtagnum omnis uſque ad flumen. *Idem*.

Repente incautos agros invaſit. *Idem*.

Belli ſane ſciens. *Acron.*

Namque omnium ferociſſumi ad hoc tempus Achæi atque Tauri ſunt, quod, quantum conjicio, locorum egeſtate rapto vivere coacti. *Gloſſæ Juvenalis*.

Atque ipſe cultus rei. *Acron.*

Triplici fluctu. *Servius Fuldanus*.

Charybdis mare verticoſum. *Idem*. *Plin. lib.* III. *cap.* VIII.

Sed ubi tempore anni mare claſſibus patefactum eſt. *Servius*.

Sane

Sane bonus ea tempeſtate contra pericula & ambitionem. *Servius*.

XX. Simul immanis hominum vis ex locis invaſere patentes, cum & pacis modo effuſas. *Idem*.

Genua patrum advolvuntur. *Idem*.

Perrexere in Hiſpaniam an Sardiniam. *Idem*.

Quæ mapalia ſunt circumjecta civitati, ſuburbana ædificia. *Idem*.

Et onere turrium incertis navibus. *Idem*.

Traditur fugam in longinqua Oceani agitaviſſe. *Idem*.

Ad mutandum modo in melius ſervitium. *Servius ad* I. *Æneidos*.

Magna vis hominum convenerat agris pulſa aut civitate ejecta. *Idem ibidem*.

Cum murum hoſtium ſucceſſiſſet, pœnas dederat. *Idem ad Eclogam quintam*.

XXI. Quippe vaſta Italia rapinis, fuga, cædibus. *Idem*.

Hi ſunt qui ſecundum pocula, & alias res aureas, diis ſacrata inſtrumenta convivio mereantur. * *Idem ad* VIII. *Æneidos*.

In ſecunda feſtinas cohortes cõpoſuerat. *Idem ad* IX.

Jam repente viſus ſævire Taguns. *Idem ad* X.

Exuant armis equiſque. *Idem*.

Solas feſtinare. *Idem*.

Luſitaniæ gravem civitatem. *Idem*.

Ex parte cohortium præcipue inſtructa, ſtationes locatæ pro caſtris. *Idem. ex Putſchii emendatione*.

Bellum quibus poſſet conditionibus deſineret. *Idem*.

In queis longiſſumo ævo plura de bonis falſa in deterius compoſuit. *Idem*.

Cultu corporis ornata egregio. *Idem*.

At Sertorius vacuus hieme augere copias. *Acro in Horatium*.

Sin vis obſiſtat, ferro quam fame æquius perituros. *Servius*.

Conſedit in valle virgulta nemoroſaque. *Idem*.

Paullulum requietis militibus. *Idem*.

XXII. Qui nullo certo exſilio vagabantur. *Idem*.

Nubes fœdavere lumen. *Idem*.

Sanctus alia. *Idem*.

Geronis. *Idem*.

Quæ cauſſa fuerat novandis rebus. *Idem*.

Radicem montis exceſſit. *Statii Interpres*.

Ut res magis quam verba gererentur, liberos parenteſque in muris locaverant. *Idem*.

Incerta eſt ſortitudo dum pendet. *Idem*.

In quibus plauſtra ſedes ſunt. *Acro ad Horatium*.

Luxo pede. *Probus*.

Maurique vanum genus, ut alia Africæ, contendebant Antipodas ultra Æthiopiam cultu Perſarum juſtos & egregios agere. *Priſcianus*.

Et Perpernam forte cognoſcit mulio redemtoris. *Acro in Horatium*.

Omnium fluminum quæ in maria qua imperium Romanum eſt fluunt, quam Græci τὴν ἔσω θάλασσαν appellant, maxumum eſſe Nilum conſentitur: proxuma magnitudine eſſe Hiſtrum ſcripſit Salluſtius. *Agell. lib.* X. *cap.* VII.

Ex omnibus quæ tractavimus, Æbuci Liberalis, poteſt videri nihil tam neceſſarium, aut magis, ut ait Salluſtius, cum cura dicendum, quam quod in manibus eſt. *Seneca de Benef. lib.* IV. *cap.* I.

Turbinum motus vagus eſt & disjectus, & (ut Salluſtii utar verbis) vorticoſus: Cometarum autem compoſitus, & deſtinatum iter carpens. *Idem Natur. Quæſt. lib.* VII. *cap.* VIII.

XXIV. Salluſtius, auctor certiſſimus, aſſerit Tigrim, & Euphratem uno fonte manare in Armenia,

qui

qui per diverſa euntes longius dividantur, ſpatio medio relicto multorum millium: quæ tamen terra, quæ ab ipſis ambitur, Meſopotamia dicitur. *Idem*. & *Iſid.* XIII. *u. Euphrates.* & *Hier. de Locis Heb.* & *Vib. Sequeſter.*

Pelorum promontorium Siciliæ reſpiciens Aquilonem, juxta Salluſtium dictum a gubernatore Hannibalis illic ſepulto, qui fuerat occiſus per ignorantiam regis, cum ſe ejus dolo crederet eſſe deceptum. *Servius in* III. *Æn.* & *Iſidorus* XIV.

XXV. Ariſtæus, uti Salluſtius docet, poſt laniatum a canibus Actæonem filium, matris inſtinctu Thebas reliquit, & Ceam inſulam tenuit, primo adhuc hominibus vacuam: poſtea, ea relicta, cum Dædalo in Sardiniam tranſivit, poſt delatus eſt Cumas. *Servius* I. *Georg.* & VI. *Æn.*

Salluſtius duces laudat qui victoriam incruento exercitu deportarunt. *Idem in* XI. *Æn.* & *Iſid.* XVIII.

Cares inſulani populi fuerunt, piraticam exercentes, famoſi, victi a Minoë, uti Salluſtius, & Thucydides p. 3. ꝺ. tradunt. *Idem* VIII. *Æn.*

A Troja Capys Campaniam, Helenus Macedoniam, alii Sardiniam, ſecundum Salluſtium, tenuerunt. *Idem Æn.* I.

Dardania a Dardano Jovis & Electræ filio, aut ſecundum Salluſtium, a Mida Dardanorum rege, qui Phrygiam tenuit. *Idem* II. *Æn.*

XXVI. Salluſtius Scyllam ſaxum eſſe dicit ſimile formæ celebratæ procul viſentibus. *Idem lib.* III.

In Sicilia eſt Enceladus, Othus in Creta, ſecundum Salluſtium. *Idem ibid.*

Salluſtius ait, Hiſpanorum morem fuiſſe, ut in bella euntibus juvenibus parentum facta memorentur a matribus. *Idem lib.* X. *Æn.*

Orion, juxta Salluſtium, oritur juxta ſolis æſtivi pulſum. *Idem Æn.* V.

In Flaminia eſt civitas quæ Cale dicitur, & in Gallia hoc nomine, quam Salluſtius a Perperna captam commemorat. *Idem Æn.* VII.

Getæ ſunt Myſii, quos Salluſtius a Lucullo dicit eſſe ſuperatos. *Idem ibid.*

Trojanorum tempore invadendarum terrarum cauſſa fuerat navigatio, uti Salluſtius meminit. *Idem Æn.* I.

Curribus falcatis uſos eſſe antiquos, Livius & Salluſtius docent. *Idem ibid.*

Vices ſignificant pugnam, quia per viciſſitudinem pugnabatur, ut inquit Salluſtius. *Idem* II. *Æn.*

XXVII. *Creta Jovis magni medio jacet inſula ponto*) Poteſt quidem intelligi ſecundum Salluſtium, longe a continenti. *Idem* III. *Æn. v.* 104.

Priore menſe veris Ver novum dicitur: ſecundo adultum: tertio præceps. Sicut etiam Salluſtius dicit ubique, nova æſtas, adulta, præceps. *Idem in* I. *Georg. v.* 43.

Salluſtius in Hiſtoriis tradit, Sertorium victum voluiſſe fugere ad inſulas fortunatas. *Acron in Epod. Hor.*

Inſulas fortunatas Salluſtius inclutas eſſe ait Homeri carminibus. *Servius in Æn.* V.

Proximum dicebant veteres, non ſolum adhærens, & adjunctum, verum etiam longe remotum, ſi tamen inter duo diſcreta nihil medium exſtitiſſet. Virg. Æn. lib. V. *v.* 320.

Proximus huic, longo ſed proximus intervallo,
Inſequitur Salius: -- -- --

Ita & Salluſtius in Situ Ponti, de promontoriis Paphlagonum, & quod κρίȣ μέτωπον appellavit, poſuit. *Nonius.*

Interrogaſti, ſi tenes, Mæotici
Situs quis eſſet æquoris. Salluſtium
Noram id dediſſe, dicta & ejus omnibus
Præjudicatæ auctoritatis ducier,
Non abnuebam &c. Feſtus Avienus Oræ Marit. *v.* 32.

XXVIII.

XXVIII. *Portus ab Eoo fluctu curvatur in arcum.*) In arcus ſimilitudinem. -- Sic de Ponto Salluſtius, Unde hic tulit colorem, nam ſpeciem efficit Scythici arcus. *Servius ad* III. *Æneidos v.* 533.

-- -- -- *Sigea igni freta lata relucent.*) Lata autem ideo dixit, quia ſe anguſtiæ Pontici oris illic dilatant, uti dicit Salluſtius. *Servius Æn. lib.* II. *v.* 312.

Teïa autem dicta eſt a Teïo Anacreontis Poëtæ Lyrici oppido, quod in Paphlagonia eſſe Salluſtius indicat, cum de Situ Pontico loquitur. *Comment. in Horat.*

Porro Salluſtius auctor certiſſimus aſſerit tam Tigris, quam Euphratis in Armenia fontes demonſtrari. *Hieronym. de locis Heb.*

Cum multi evaſerint Trojanum periculum, uti Capys, qui Campaniam tenuit; ut Helenus, qui ut alii Sardiniam, ſecundum Salluſtium *. *Servius.*

Salluſtianus Calpurnius. *Hieronym. adverſ. Ruf.*

Calpurniani diſcipuli. *Idem ibidem.*

Tamen vulgata jam res eſt gentilium proprietatum. Comici Phrygas timidos illudunt. Salluſtius vanos Mauros, & feroces Dalmatas pulſat. *Tertull. de anima.*

XXIX. Sarcaſmus chlevaſmo proxima eſt, & ſimilis figura, qua adverſariorum facta cum exacerbatione admiſſi eorum laceſſimus; ut apud Salluſtium de Sullæ crudelitate: ut in M. Mario, cum fracta prius crura, per artus exſpiraret. *Jul. Rufinianus de Schematis Dianœas. in Pithœi Rhetoribus pag.* 37.

Meſopotameni homines effrenatæ libidinis ſunt, ut Salluſtius meminit, in utroque ſexu. *Gloſſæ in Juven.*

Antonius ille trium Antoniorum corruptor, ille Salluſtius qui oræ maritimæ, qua Romanum eſſet imperium, contrarius piratis. Si omnes ſocios & maxime Græcos Aſiaticos ac Siculos fortunis omnibus ſpoliaverunt. *Eadem. Hoc inter fragm. Salluſt. perperam poni videtur.*

XXX. Σαλλȣςίȣ ᾗ θαυμάζω, πότε πρῶτον ὦφθαι Ρ'ωμαίοις καμήλȣς, λέγοντ☉, εἰ μήτε πρότερον τȣ̀ς μετὰ Σκιπίων☉ νικήσαντας Ἀντίοχον ᾤετο, μήτε τȣ̀ς ἔναγχ☉ πρὸς Ὀρχομενῷ, ϗ περὶ Χαιρώνειαν Α'ρχελάῳ μεμαχημένȣς, ἐγνωκέναι κάμηλον. Id eſt: *Salluſtium demiror, qui autumat tum primum viſos Romanis Camelos, quod neque olim illos qui duce Scipione Antiochum devicerunt, neque hos qui ad Orchomenum & Chæroneam certaverunt cum Archelao, noſſe putaverit Camelum*. Plutarchus in Lucul. pag.498. ed. Francof. 1620.

Σαλλȣ́ςι☉ μὲν ȣ̃ν φησι, χαλεπῶς διατεθῆναι τȣ̀ς ςρατιώτας πρὸς ἀυτὸν, ἐυθὺς ἐν ἀρχῇ τȣ̃ πολέμȣ, πρὸς Κυζίκῳ, ϗ πάλιν πρὸς Ἀμισῷ δύο χειμῶνας ἑξῆς ἐν χάρακι διαγαγεῖν ἀναγκασθέντας. Id eſt: *Ac Salluſtius quidem fuiſſe milites jam inde a principio male ait in eum (Lucullum) animatos, quod ad Cyzicum, & iterum ad Amiſum duas hiemes eos in caſtris continuiſſet*. Idem.

L E C T O R I.

HActenus Fragmenta florentiſſimi Rerum Romanarum Scriptoris, quæ exſtare putamus. Cetera quæ ſequuntur, in MS. Servio legi auctor eſt V. Cl. Andreas Schottus: in optima tamen illa Honorati Editione a Petro Daniele JC. procurata non comparent: corruptiſſima ſunt, & medicinam contulit V. N. Janus Douza. Quem vide in Fragmenta Salluſtii.

* m or Trequii præter s r ciem neceſſariam haud multo ſecus quam ferro noceri poterat. At Varinius, dum hæc aguntur a fugitivis, ægra parte militum autumni

tumni gravitate, neque ex poſtrema fuga, cum ſevero edicto juberentur, ullis ad ſigna redeuntibus, & qui reliqui erant per ſumma flagitia detrectantibus militiam, quæſtorem ſuum C. Thoranium, ex quo præſente vera facillime noſcerent. *** commiſerant, & tamen interim quum volentibus numero quatuor.

XXXI. * ingre, tante ſetui debacrlttur, neſandum in modum perverſo vulnere & interdum lacerum corpus ſemianimum omittentes, alii in tecta jaciebant ignes, multique ex loco ſervi quos ingenium ſocios dabat, abdita a dominis aut ipſos trahebant ex occulto, neque ſanctum aut neſandum quicquam fuit iræ barbarorum, & ſervili ingenio: quæ Spartacus nequiens prohibere, multis precibus cum oraret, celeritate **** nuntios.

Aliquot dies contra morem fiducia augeri noſtris cœpit, & promi lingua. Qua Varinius contra ſpectatam rem incaute motus novos incognitoſque & aliorum caſibus perculſos milites, ducit tamen ad caſtra fugitivorum. Preſſo gradu ſilentes jam, neque tam magnifice ſumentes prœlium, quam poſtulaverant. Atque illi certamini conſcii inter ſe juxta ſeditionem erant. Crixo & gentis ejuſdem Gallis atque Germanis obviam ire & ultro offerre pugnam cupientibus contra Spartacum.

1 ORATIONES DUÆ
AD
C. CÆSAREM,
SALLUSTIO ADSCRIPTÆ.

1 ORationes duæ) *De Scriptore duarum (ut quidem nunc inſcriptio eſt) Orationum ad C. Cæſarem, cur ambigerent literati homines, cauſſa non erat; præſertim cum & codicum membranaceorum conſenſus, &, quæ ratio maxima, geminiſſimus dicendi character, tantæque in iis cenſoriæ notiones exercitæ, ſeſe ab alio nemine, quam a ſevero & ſerio illo Hiſtorico eſſe, haud indicium modo, ſed & fidem merebantur multo certiſſimam. Quid enim? E ſummo puteo (uti apud Comicum noſtrum eſt) ſimilior numquam poteſt aqua aquæ ſumi, quam hæc ipſa ſunt, & altera illa quæ de Salluſtianis naufragiis reliqua deorum nobis benignitas fecit. Nam quod de Tacito, aut alio etiam rerum illius ætatis auctore hallucinati ſunt quidam, quid ſimile? Primum, numquam ea linguæ Latinæ puritas in Tacito: deinde, temporum ratio putetur: magnum ſane inter Flaviani ac Juliani ſeculi ſcriptores intervallum. Neque ipſi id infitentur. At brevitas illa quæ in Hiſtorico noſtro familiam ducit, non æque credo in his Orationibus, ac in ceteris ejuſdem ſcriptis, comparet. Ridicula res vero: mirorque ubinam & oculos, & animi mentem habuerint qui hujuſmodi ante nos ſententias dixere: niſi tamen forte hæc ipſa, ſicuti peregrinantes, perlegerint, quod hercle pernegari non poteſt. Quæ etiam cauſſa fuiſſe videtur, ut quo in lingua Latina aſtrictius nihil, aut conciſum magis dici, ſcribi, vel fingi ne ab ipſo quidom*

Sallu-

Salluſtio poſſit, id iſti immodice longum ac Salluſtiana breviloquentia indignum arbitari ſint auſi: baudquaquam cogitantes, ejuſcemodi delicias longas dici non poſſe: quibus (ut Martialis tribuni interceſſione pro Criſpo prætore noſtro utar) nihil eſt quod demere poſſis; *ut omittam cetera quæ in Coſconium noto ibidem Epigrammate leguntur, in bujuſmodi novos Laconas potius, quam veterem illum Celtiberi Poëtæ criminatorem convenientia. Verum aliquando in rem præſentem, in qua ego omnibus verbis vindicare, manumque cum boſte, (ſi uſus venit) apud prætorem quem dico, conſerere ſum paratus. Non quidem vitilitigandi ſtudio (a qua ſcabie, meditate ſemper cavi ut ungues tenerem) ſed veritatis, & Salluſtiani honoris defendundi. Cui hoc loco aſſertorem me veniſſe haud pœnitet; magis reticuiſſe pigeret. Nam ſive bæc, ſive alia ſtudioſis probabuntur, a me quidem pro virili dictum & adjutum fuerit. Reliquum eſt, ut quid de pervolgata hac inſcriptione ſentiam, quam breviſſime potero, exponam. Nam Orationum nomine cenſendas perſuadere mibi non poſſum. Proinde (more majorum quod liceat) Epiſtolas, non Orationes, judico inſcribi oportere: conjecturam ex eo ducens, quod auctorem ipſum, non orantem, ſed ſcribentem poſtea inducit Salluſtius, his verbis:* Forſitan, imperator, perlectis literis decernes, quem numerum ſenatorum fieri placeat, quoque modo in multa, & varia officia, *&c. Et aliquanto poſt:* Ea mihi omnia generatim deſcribere haud difficile factu fuit, prius laborandum viſum eſt de ſumma conſilii, *&c. Denique etiam ſub finem:* Quæ mihi utilia factu viſa ſunt, quæque tibi uſui fore credidi, quam pauciſſimis potui, perſcripſi. *Ubi manifeſto vides, & literarum & ſcriptionis per literas interpretes factæ, non autem Orationis ad Cæſarem babitæ fieri mentionem. Quod quoniam ſatis ſuperque argumentis oſtenſum ac declaratum arbitror, in promtu erat, aliquot ex omni numero exempla decerpta proponere,*

unde , tamquam ex ungue leonem , cuivis promtum ſit oculo præſente arbitrari , Epiſtolas quas dico , utraſque ſine probro lectas , hoc eſt , puras putas Salluſtianas eſſe : neque quicquam in iis adulterinum deprehendi , quod parentem ſuum infitiari poſſit . Exemplo fuerint vel hæc paucula : Ita defeſſos , & exſangues regi , aut nationi prædæ futuros . *Sic in Catilina :* Quin defeſſis , & exſanguibus , qui plus poſſet , imperium , atque libertatem extorqueret . *Item :* Quare capeſſe , per deos , rempublicam , & omnia aſpera , uti ſoles , pervade . *Cui confine illud in Jugurtha de Mario :* Omnes aſperitates ſupervadere . *Niſi cui forte hinc eum locum emendari , atque utroque ,* pervadere , *legi placeat . Neque iſtinc adeo abhorret , quod ſcripſerat ſupra :* Inter has difficultates evadendum eſt tibi . *Addam & tertium ex eadem :* Juventus probitati & induſtriæ , non ſumtibus neque divitiis ſtudeat . *Cui pariſſimum illud Belli Jugurthini :* At contra quis omnium eſt his moribus , quin divitiis , & ſumtibus , non probitate , neque induſtria cum majoribus ſuis certet ? *Illud vero Epiſtolæ ſequentis :* Poſtremo cuiquam mortali , cujus opes in excelſo ſunt ; *quis cum hoc Catilinario exemplo facere non videt ?* Qui magno imperio præditi in excelſo ætatem agunt . *Cui contrarium alterum ibidem lectum :* In obſcuro vitam agunt . *Jam iſtuc indictum nobis abire non debet :* Sed per ceteros mortales illa res clarior eſt , quod & prius defeſſi ſint homines laudando munificentiam tuam , *&c. adfine illi quod in Oratione Lepidana habuimus antea :* Quibus per ceteras gentes maximi , & clari eſtis . *Quæ duo (magnitudinem , dico , & claritatem ; quarum altera ad potentiam populi Romani , altera ad gloriam referunda videtur) etiam infra conjungit .* Quis te clarior , quis major in terris fuerit ? *Neque illa phraſis ſilentio tranſeunda :* Cum indignabuntur omnia funditus miſceri . *Sic in Catil.* Neque mutari , ac miſceri omnia cerneres . *Scripſerat*

idem

idem paullo ſupra : Quorum omnis vis, virtuſque in lingua ſita eſt. *Ad exemplum credo illius e Catilina :* Sed omnis noſtra vis in animo & corpore ſita eſt. *Succurrit illud :* M. Livio Druſo ſemper conſilium fuit, in tribunatu ſumma ope niti pro nobilitate. *Sic in Jugurthina Memmii Oratione :* Vos pro libertate, quam ab illis accepiſtis, non ſumma ope nitemini? *Item :* Alieno pro ſcelere, ſua quaſi pro gloria nitebantur. *Ab hoc diverſum, quod mox idem ſubjungit :* Contra eam nixi. *Nam* Conſilium fuit mihi, *notius quam ut exemplis ſit opus. Neque omittendum illud :* Nam ubi cupido divitiarum invaſit. *idem enim in Epiſtola Mithridatis :* Cupido profunda imperii, & divitiarum. *Sequitur ibidem :* Neque ingenium ullum ſatis pollet quin animus magis, aut minus mature poſtremo tamen ſuccumbit. *Cui clauſulæ ſuffragatur illud quod habes ſupra libro* III. Multato fœde corpore poſtremo tamen periere. *Habes in eadem :* Libertas juxta bonis, & malis; ſtrenuis, & ignavis optabilis eſt. *Sic in Jugurtha :* Juxta boni malique, ſtrenui & imbelles multi obtruncati: *Sed ibi*, inulti, *reſcribendum videtur. At hæc pauca e multis elocutionum generibus annotaſſe ſufficiat. Cetera (uti ſpero) juventuti curæ erunt, ut ea pro ſe quiſque ſuapte induſtria inveſtiget. Nam plura ne attexam, Salluſtianæ brevitatis lex vetat, & ipſe Lectori argutias longiores exhibere metuo. Nam de labore meo facile eſt. Sed quis modus quæſo obſervationum futurus, ſi nobis lubido fuerit omnia examuſſim perſequendi? Proinde ad digniora properantes, quæ reſtant Grammaticorum curioſitati linquemus, omiſſuri etiam compendii faciundi cauſſa; ſimul ne communium miſeriarum, quas per tot annos ægre, ac duriter exantlavimus, nos ipſi in memoriam inducamus, tot tantaſque in illuſtri poſitas pro republica indignationes: quibus ſolens cum ſeculi ſui vitiis rixari amat Salluſtius; graviſſimus alienæ & publicæ luxuriæ caſtigator. Quas ſi quis cum* Cati-

Catilinarii, & Jugurthini Belli querimoniis inter ſe contendere voluerit, facile videbit, ejuſdem imaginis formam poſſidere utraſque: neque aliud in his majus diſcrimen comparere, quam quo Menæchmum ſurreptum a Soſicle diſcrevit Plautus. Quare his, ut dixi, præteritis, aliquot prius a me emendatiunculas daturus, rem ad exodium aliquando deducam. DOUZA.

ORATIO I.

SALLUSTIO ADSCRIPTA

Ad C. CAESAREM *de Republica Ordinanda*.

XXXII. POPULUS Romanus antea obtinebat, regna atque imperia, fortunam dono dare, item alia quæ per mortalis avide cupiuntur: quia & apud indignos ſæpe erant, quaſi per lubidinem data; neque cuiquam incorrupta permanſerant. Sed res docuit id verum eſſe quod in carminibus Appius ait: *Fabrum eſſe ſuæ quemque fortunæ*: atque in te maxume, qui tantum alios prætergreſſus es, uti prius defeſſi ſint homines laudando facta tua, quam tu laude digna faciundo. Ceterum uti fabricata, ſic virtute parta, quam magna induſtria haberi decet: ne incuria deformentur, aut corruant infirmata. Nemo enim alteri imperium volens concedit: & quamvis bonus atque clemens ſit qui plus poteſt; tamen, quia malo eſſe licet, formidatur. Id evenit, quia plerique rerum potentes perverſe conſulunt: & eo ſe munitiores putant, quo illi quibus imperitant, nequiores fuere.

XXXIII.

XXXIII. At contra id eniti decet; cum ipſe bonus, atque ſtrenuus ſis, uti quam optumis imperites. Nam peſſumus quiſque aſperrime rectorem patitur. Sed tibi hoc gravius eſt, quam ante te omnibus, armis parta componere. Bellum aliorum pace mollius geſſiſti: ad hoc victores prædam petunt, victi cives ſunt. Inter has difficultates evadendum eſt tibi; atque in poſterum firmanda reſpublica non armis modo, neque adverſum hoſtes, ſed, quod multo majus, multoque aſperius eſt, bonis pacis artibus. Ergo omnes magna mediocrique ſapientia res huc vocat: quæ quiſque optuma poteſt, ut dicat. Ac mihi ſic videtur; qualicumque modo tu victoriam compoſueris, ita alia omnia futura. Sed jam, quo melius, faciliuſque conſtituas, paucis, quæ me animus monet, accipe.

XXXIV. Bellum tibi fuit, imperator, cum homine claro, magnis opibus, avido potentiæ, majore fortuna, quam ſapientia: quem ſecuti ſunt pauci, per ſuam injuriam tibi inimici; item quos affinitas, aut alia neceſſitudo traxit. Nam particeps dominationis neque fuit quiſquam; neque, ſi pati potuiſſet, orbis terrarum bello concuſſus foret. Cetera multitudo vulgi, more magis, quam judicio, poſt alius alium, quaſi prudentiorem, ſecuti. Per idem tempus maledictis iniquorum occupandæ reipublicæ in ſpem adducti homines quibus omnia probro, ac luxuria polluta erant, concurrere in caſtra tua: & aperte quietis mortem, rapinas, poſtremo omnia quæ corruptus animus jubebat, minitari.

XXXV. Ex queis magna pars, ubi neque creditum condonare, neque te civibus, ſicuti hoſtibus, uti vident, defluxere: pauci reſtitere, quibus majus otium in caſtris, quam Romæ, futurum erat: tanta vis creditorum impendebat. Sed ob eaſdem cauſſas, immane dictu eſt, quanti, & quam multi mortales poſtea ad

Pom-

Pompejum diſceſſerint: eoque per omne tempus belli quaſi ſacro, atque inſpoliato fano debitores uſi. Igitur, quoniam tibi victori de bello, atque pace agitandum eſt; hoc uti civiliter deponas, illa ut quam juſtiſſima, & diuturna ſit: de te ipſo primum, quia compoſiturus es, quod optimum factu eſt, exiſtima. Equidem ego cuncta imperia crudelia, magis acerba, quam diuturna, arbitror, neque quemquam a multis metuendum eſſe, quin ad eum ex multis formido recidat: eam vitam bellum æternum & anceps gerere; quoniam neque adverſus, neque ab tergo, aut lateribus tutus ſis, ſemper in periculo, aut metu agites.

XXXVI. Contra, qui benignitate, & clementia imperium temperavere, his læta & candida omnia viſa, etiam hoſtes æquiores, quam aliis cives. An qui me his dictis corruptorem victoriæ tuæ, nimiſque in victos bona voluntate prædicent? ſcilicet quod ea quæ externis nationibus, natura hoſtibus, noſque majoreſque noſtri ſæpe tribuere, ea civibus danda arbitror; neque barbaro ritu cæde cædem, & ſanguine ſanguinem expiandum. An illa quæ paullo ante hoc bellum in Cn. Pompejum victoriamque Sullanam increpabantur, oblivio abſtulit? interfecit Domitium, Carbonem, Brutum, alios item non armatos, neque in prœlio belli jure, ſed poſtea ſupplices per ſummum ſcelus interfectos: plebem Romanam in villa publica pecoris modo conſciſſam.

XXXVII. Heu quam illa occulta civium funera, & repentinæ cædes in parentum, aut liberorum ſinum, fuga mulierum, & puerorum, vaſtatio domorum! ante partam a te victoriam omnia ſæva, atque crudelia erant. Ad quæ te illi iidem hortantur: & ſcilicet id certatum eſſe, utrius veſtrum arbitrio injuriæ fierent: neque receptam, ſed captam a te rempublicam,

cam,

cam, & ea cauſſa exercitus ſtipendiis confectis, optimos, & veterrimos omnium, adverſum fratres, parenteſque, alii liberos armis contendere; ut ex alienis malis deterrimi mortales ventri, atque profundæ libidini ſumtus quærerent; atque eſſent opprobria victoriæ: quorum flagitiis commacularetur bonorum laus.

XXXVIII. Neque enim te præterire puto, quali quiſque eorum more, aut modeſtia, etiam tum dubia victoria, ſeſe geſſerit; quoque modo in belli adminiſtratione ſcorta, aut convivia exercuerint nonnulli, quorum ætas ne per otium quidem tales voluptates ſine dedecore attigerit. De bello ſatis dictum. De pace firmanda quoniam tuque, & omnes tui agitatis: primum id, quæſo, conſidera, quale id ſit de quo conſultas: ita, bonis, maliſque dimotis, patenti via ad verum perges. Ego ſic exiſtumo, quoniam orta omnia intereunt, qua tempeſtate urbi Romanæ fatum excidii adventarit, cives cum civibus manus conſerturos: ita defeſſos, & exſangues regi, aut nationi prædæ futuros. Aliter non orbis terrarum, neque cunctæ gentes conglobatæ, movere, aut contundere queunt hoc imperium. Firmanda igitur ſunt concordiæ bona, & diſcordiæ mala expellenda.

XXXIX. Id ita eveniet, ſi ſumtuum, & rapinarum licentiam demſeris; non ad vetera inſtituta revocans, quæ, jam pridem corruptis moribus, ludibrio ſunt; ſed ſi ſuam cuique rem familiarem finem ſumtuum ſtatueris: quoniam is inceſſit mos, ut homines adoleſcentuli, ſua, atque aliena conſumere, nihil lubidini, atque aliis rogantibus denegare, pulcherrumum putent: eam virtutem, & magnitudinem animi; pudorem, atque modeſtiam pro ſocordia æſtiment. Ergo animus ferox, prava via ingreſſus, ubi conſueta non ſuppetunt, fertur accenſus in ſocios modo, modo in cives; movet compoſita, & res novas veteri-

bus

bus acquirit. Quare tollendus fœnerator in poſterum, uti ſuas quiſque res curemus: ea vera, atque ſimplex via eſt, magiſtratum populo, non creditori, gerere; & magnitudinem animi in addendo, non demendo reipublicæ oſtendere.

XL. Atque ego ſcio, quam aſpera hæc res in principio futura ſit, præſertim iis qui ſe in victoria licentius liberiuſque, quam artius, futuros credebant; quorum ſi ſaluti potius, quam lubidini, conſules, illoſque noſque & ſocios in pace firma conſtitues. Si eadem ſtudia, arteſque juventuti erunt: næ iſta egregia tua fama ſimul cum urbe Roma brevi concidet. Poſtremo ſapientes pacis cauſſa bellum gerunt, laborem ſpe otii ſuſtentant. Niſi illam firmam efficis, vinci, an viciſſe, quid retulit? Quare capeſſe per deos rempublicam, & omnia aſpera, uti ſoles, pervade. Namque aut tu mederi potes; aut omittenda eſt cura omnibus. Neque quiſquam te ad crudeles pœnas, aut acerba judicia invocat, quibus civitas vaſtatur magis, quam corrigitur, ſed uti pravas artes, malaſque lubidines ab juventute prohibeas.

XLI. Ea vera clementia erit, conſuluiſſe, ne immerito cives patria expellerentur; retinuiſſe ab ſtultitia, & falſis voluptatibus; pacem concordiamque ſtabiliviſſe: non, ſi, flagitiis obſecutus, delicta perpeſſus, præſens gaudium cum mox futuro malo conceſſeris. Ac mihi animus, quibus rebus alii timent, maxume fretus eſt, negotii magnitudine: & quia tibi terræ, & maria ſimul omnia componenda ſunt (quippe res parvas tantum ingenium attingere nequit) magnæ curæ magna merces eſt. Igitur provideas oportet, uti plebes, largitionibus, & publico frumento corrupta, habeat negotia ſua, quibus ab malo publico detineatur: juventus probitati, & induſtriæ, non ſumtibus, neque divitiis ſtudeat. Id ita eveniet, ſi pecu-

niæ,

niæ, quæ maxuma omnium pernicies eſt, uſum, atque decus demſeris.

XLII. Nam ſæpe ego cum animo meo reputans, quibus quiſque rebus clariſſumi viri magnitudinem inveniſſent; quæ res populos, nationeſve magnis auctoribus auxiſſent; ac deinde quibus cauſſis ampliſſuma regna, & imperia corruiſſent: eadem ſemper bona, atque mala reperiebam, omneſque victores divitias contemſiſſe, & victos cupiviſſe. Neque aliter quiſquam extollere ſeſe, & divina mortalis attingere poteſt, niſi, omiſſis pecuniæ, & corporis gaudiis, animo indulgens, non aſſentando, neque concupita præbendo, perverſam gratiam gratificans; ſed in labore, patientia, boniſque præceptis, & factis fortibus exercitando. Nam domum, aut villam exſtruere, eamque ſignis, aulæis, aliiſque operibus exornare, & omnia potius, quam ſemet, viſendum efficere; id eſt, non divitias decori habere, ſed ipſum illis flagitio eſſe.

XLIII. Porro ii quibus bis die ventrem onerare, nullam noctem ſine ſcorto quieſcere mos eſt; ubi animum, quem dominari decebat, ſervitio oppreſſere, nequicquam eo poſtea hebeti, atque claudo pro exercito uti volunt. Nam imprudentia pleraque, & ſe præcipitant. Verum hæc, & omnia mala pariter cum honore pecuniæ deſinent, ſi neque magiſtratus, neque alia vulgo cupienda venalia erunt. Ad hoc providendum eſt, quonam modo Italia, atque provinciæ tutiores ſint; id quod factu haud obſcurum eſt. Nam iidem omnia vaſtant, ſuas deſerendo domos, & per injuriam alienas occupando. Item ne, ut adhuc, militia injuſta, aut inæqualis ſit: cum alii triginta, pars nullum ſtipendium faciet: & frumentum id quod antea præmium ignaviæ fuit, per municipia, & colonias illis dare conveniet, cum ſtipendiis emeritis domos rever-

reverterint. Quæ reipublicæ neceſſaria, tibique glorioſa ratus ſum, quam pauciſſumis abſolvi.

XLIV. Non pejus videtur, pauca nunc de facto meo diſſerere. Plerique mortales ad judicandum ſatis ingenii habent, aut ſimulant: verumtamen ad reprehendenda aliena facta, aut dicta ardet omnibus animus; vix ſatis apertum os, aut lingua promta videtur, quæ meditata pectore evolvat: quibus me ſubjectum haud pœnitet; magis reticuiſſe pigeret. Nam ſive hac, ſeu meliore alia via perges; a me quidem pro virili parte dictum, & adjutum fuerit. Reliquum eſt, optare, uti, quæ tibi placuerint, ea dii immortales approbent, beneque evenire ſinant.

ORATIO II.

SALLUSTIO ADSCRIPTA

Ad C. Caesarem *de Republica Ordinanda*.

XLV. SCIO ego, quam difficile, atque aſperum factu ſit, conſilium dare regi, aut imperatori; poſtremo cuiquam mortali, cujus opes in excelſo ſunt: quippe cum & illis conſultorum copiæ adſint; neque de futuro quiſquam ſatis callidus, ſatiſque prudens ſit. Quinetiam ſæpe prava magis, quam bona conſilia proſpere eveniunt: quia pleraſque res fortuna ex lubidine ſua agitat. Sed mihi ſtudium fuit adoleſcentulo rempublicam capeſſere: atque in ea cognoſcenda multam, magnamque curam habui: non ita, uti magiſtratum modo caperem, quem multi malis artibus adepti erant: ſed etiam uti rempublicam domi,

mili-

militiæque , quantumque armis , viris , opulentia poſſet , cognitum haberem. Itaque mihi multa cum animo agitanti conſilium fuit , famam , modeſtiamque meam poſt tuam dignitatem habere , & cujus rei lubet periculum facere , dum quid tibi ex eo gloriæ accederet. Idque non temere , aut ex fortuna tua , decrevi ; ſed quia in te , præter ceteras , artem unam egregie mirabilem comperi , ſemper tibi majorem in adverſis , quam in ſecundis rebus animum eſſe. Sed per ceteros mortales illa res clarior eſt , quod prius defeſſi ſint homines laudando atque admirando munificentiam tuam , quam tu faciendo quæ gloria digna eſſent.

XLVI. Equidem mihi decretum eſt , nihil tam ex alto reperiri poſſe , quod non cogitanti tibi in promtu ſit. Neque ego quæ viſa ſunt , de republica tibi ſcripſi , quia mihi conſilium , atque ingenium meum amplius æquo probaretur : ſed inter labores militiæ , interque prœlia , victorias , imperium , ſtatui admonendum te de negotiis urbanis. Namque tibi ſi id modo in pectore conſilii eſt , uti te ab inimicorum impetu vindices , quoque modo contra adverſum conſulem beneficia populi retineas , indigna virtute tua cogitas. Sin in te ille animus eſt qui jam a principio nobilitatis factionem diſturbavit ; plebem Romanam ex gravi ſervitute in libertatem reſtituit ; in prætura inimicorum arma inermis disjecit ; domi militiæque tanta , & tam præclara facinora fecit , uti ne inimici quidem queri quidquam audeant , niſi de magnitudine tua : quin accipe tu ea quæ dicam de ſumma republica , quæ profecto aut vera invenies , aut certe haud procul a vero.

XLVII. Sed quoniam Cn. Pompejus aut animi pravitate , aut quia nihil maluit , quam quod tibi obeſſet , ita lapſus eſt , ut hoſtibus tela in manus jaceret : quibus ille rebus rempublicam conturbavit , eiſdem tibi

reſtituenda eſt. Primum omnium, ſummam poteſtatem moderandi, de vectigalibus, ſumtibus, judiciis, ſenatoribus paucis tradidit; plebem Romanam, cujus antea ſumma poteſtas erat, ne æquis quidem legibus in ſervitute reliquit. Judicia, tametſi, ſicut antea, tribus ordinibus tradita ſunt; tamen iidem illi factioſi regunt, dant, adimunt quæ lubet: innocentes circumveniunt: ſuos ad honorem extollunt.

XLVIII. Non facinus, non probrum, aut flagitium obſtat, quo minus magiſtratus capiant: quod commodum eſt, trahunt, rapiunt: poſtremo, tamquam urbe capta, lubidine, ac licentia ſua, pro legibus utuntur. Ac me quidem mediocris dolor angeret, ſi virtute partam victoriam more ſuo per ſervitium exercerent. Sed homines inertiſſumi, quorum omnis vis, virtuſque in lingua ſita eſt, forte, atque alterius ſocordia dominationem oblatam inſolentes agitant. Nam, quæ ſeditio, ac diſſenſio civilis tot tamque illuſtres familias ab ſtirpe evertit? aut quorum umquam victoria animus tam præceps, tamque immoderatus fuit? L. Sulla, cui omnia in victoria lege belli licuerunt, tametſi ſupplicio hoſtium partes ſuas muniri intellegebat; tamen, paucis interfectis, ceteros beneficio, quam metu, retinere maluit. At hercule nunc cum Catone, L. Domitio, ceteriſque ejuſdem factionis, quadraginta ſenatores, multi præterea cum ſpe bona adoleſcentes, ſicuti hoſtiæ, mactati ſunt: cum interea importuniſſuma genera hominum tot miſerorum civium ſanguine ſatiari nequiverunt: non orbi liberi, non parentes exacta ætate, non gemitus virorum, luctus mulierum immanem eorum animum inflexit: quin, acerbius in dies male faciendo, ac dicundo, dignitate alios, alios civitate everſum irent.

XLIX. Nam, quid ego de te dicam, cujus contumeliam homines ignaviſſumi vita ſua commutare nolunt?

ſcili-

ſcilicet neque illis tantæ voluptati eſt (tametſi inſperantibus accidit) dominatio, quanto mœrori tua dignitas: quin optatius habent, ex tua calamitate periculum libertatis facere, quam per te populi Romani imperium maxumum ex magno fieri. Quo magis tibi etiam atque etiam animo proſpiciendum eſt, quonam modo rem ſtabilias, communiaſque. Mihi quidem quæ mens ſuppetit, eloqui non dubitabo. Ceterum tui erit ingenii probare, quæ vera, atque utilia factu putes. In duas partes ego civitatem diviſam arbitror, ſicut a majoribus accepi, in patres, & plebem. Antea in patribus ſumma auctoritas erat, vis multo maxuma in plebe.

L. Itaque ſæpius in civitate ſeceſſio fuit: ſemperque nobilitatis opes deminutæ ſunt, & jus populi amplificatum. Sed plebes eo libere agitabat, quia nullius potentia ſuper leges erat; neque divitiis, aut ſuperbia, ſed bona fama, factiſque fortibus nobilis ignobilem anteibat: humillimus quiſque in armis, aut militia, nullius honeſtæ rei egens, ſatis ſibi, ſatiſque patriæ erat. Sed, ubi eos paullatim expulſos agris, inertia, atque inopia incertas domos habere ſubegit; cœpere alienas opes petere, libertatem ſuam cum republica venalem habere. Ita paullatim populus, qui dominus erat, & cunctis gentibus imperitabat, dilapſus eſt: & pro communi imperio, privatim ſibi quiſque ſervitutem peperit. Hæc igitur multitudo primum malis moribus imbuta, deinde in artes, vitaſque varias diſpalata, nullo modo inter ſe congruens, parum mihi quidem idonea videtur ad capeſſendam rempublicam.

LI. Ceterum, additis novis civibus, magna me ſpes tenet, fore ut omnes expergiſcantur ad libertatem: quippe cum illis libertatis retinendæ, tum his ſervitutis amittendæ cura orietur. Hos ego cenſeo,

permixtos cum veteribus novos; in coloniis conſtituas: ita & res militaris opulentior erit, & plebes bonis negotiis impedita malum publicum facere deſinet. Sed non inſcius, neque imprudens ſum, cum ea res agetur, quæ ſævitia, quæve tempeſtates hominum nobilium futuræ ſint, cum indignabuntur omnia funditus miſceri, antiquis civibus hanc ſervitutem imponi, regnum denique ex libera civitate futurum, ubi unius munere multitudo ingens in civitatem pervenerit. Equidem ego ſic apud animum meum ſtatuo, malum facinus in ſe committere, qui incommodo reipublicæ gratiam ſibi conciliet. Ubi bonum publicum etiam privatim uſui eſt: id vero dubitare aggredi, ſocordiæ, atque ignaviæ duco. M. Livio Druſo ſemper conſilium fuit, in tribunatu ſumma ope niti pro nobilitate: neque ullam rem in principio agere intendit, niſi illi auctores fierent. Sed homines factioſi, quibus dolus, atque malitia, fide cariora erant, ubi intellexerunt, per unum hominem maxumum beneficium multis mortalibus dari: videlicet & ſibi quiſque conſcius, malo atque infido animo eſſe, de M. Livio Druſo juxta ac de ſe, exiſtimaverunt. Itaque metu, ne per tantam gratiam ſolus rerum potiretur, contra eam nixi, ſua ipſius conſilia diſturbaverunt.

LII. Quo tibi, imperator, majore cura fideque amici, & multa præſidia paranda ſunt. Hoſtem adverſum opprimere, ſtrenuo homini haud difficile eſt: occulta pericula neque facere, neque vitare, bonis in promtu eſt. Igitur, ubi eos in civitatem adduxeris; quoniam quidem revocata plebes erit, in ea re maxume animum exercitato, uti colantur boni mores; concordia inter veteres, & novos coaleſcat. Sed multo maxumum bonum patriæ, civibus, tibi, liberis, poſtremo humanæ genti, pepereris, ſi ſtudium pecuniæ aut ſuſtuleris, aut, quoad res feret, minueris. Aliter neque

pri-

privata res, neque publica, neque domi, neque militiæ, regi poteſt. Nam ubi cupido divitiarum invaſit; neque diſciplina, neque artes bonæ, neque ingenium ullum ſatis pollet: quin animus magis, aut minus mature, poſtremo tamen ſuccumbit. Sæpe jam audivi, qui reges, quæ civitates, & nationes, per opulentiam magna imperia amiſerint, quæ per virtutem inopes ceperant. id adeo haud mirandum eſt. Nam ubi bonus deteriorem divitiis magis clarum, magiſque acceptum videt; primo æſtuat, multaque in pectore volvit: ſed ubi gloria honorem magis in dies, virtutem opulentia vincit; animus ad voluptatem a vero deficit.

LIII. Quippe gloria induſtria alitur: ubi eam demſeris, ipſa per ſe virtus amara, atque aſpera eſt. Poſtremo ubi divitiæ claræ habentur, ibi omnia bona vilia ſunt, fides, probitas, pudor, pudicitia. Nam ad virtutem una, & ardua via eſt: ad pecuniam, qua cuique lubet, nititur; & malis, & bonis rebus ea creatur. Ergo in primis auctoritatem pecuniæ demito: neque de capite, neque de honore ex copiis quiſquam magis, aut minus judicaverit; ſi neque prætor, neque conſul, ex opulentia, verum ex dignitate, creetur. Sed de magiſtratu facile populi judicium fit. Judices a paucis probari, regnum eſt; ex pecunia legi, inhoneſtum. Quare omnes primæ claſſis judicare placet, ſed numero plures, quam judicant. Neque Rhodios, neque alias civitates umquam ſuorum judiciorum pœnituit: ubi promiſcue dives, & pauper, ut cuique ſors tulit, de maxumis rebus juxta ac de minumis diſceptat. Sed de magiſtratibus creandis haud mihi quidem abſurde placet lex quam C. Gracchus in tribunatu promulgaverat; ut ex confuſis quinque claſſibus ſorte centuriæ vocarentur. Ita coæquati dignitate, pecunia, virtute anteire alius alium properabit. Hæc ego magna

remedia contra divitias ſtatuo. Nam perinde omnes res laudantur, atque appetuntur, ut earum rerum uſus eſt: malitia præmiis exercetur. Ubi ea demſeris, nemo omnium gratuito malus eſt.

LIV. Ceterum avaritia bellua fera, immanis, intoleranda eſt: quo intendit, oppida, agros, fana, atque domos vaſtat: divina cum humanis permiſcet: neque exercitus, neque mœnia obſtant, quo minus vi ſua penetret: fama, pudicitia, liberis, patria, atque parentibus cunctos mortales ſpoliat. Verum, ſi pecuniæ decus ademeris, magna illa vis avaritiæ facile bonis moribus vincetur. Atque hæc ita ſeſe habere, tametſi omnes æqui, atque iniqui memorent; tamen tibi cum factione nobilitatis haud mediocriter certandum eſt: cujus ſi dolum caveris, alia omnia in proclivi erunt. Nam hi, ſi virtute ſatis valerent, magis æmuli bonorum, quam invidi, eſſent. Quia deſidia, & inertia, & ſtupor eos, atque torpedo invaſit; ſtrepunt, obtrectant, alienam famam bonam ſuum dedecus exiſtumant. Sed, quid ego plura, quaſi de ignotis memorem? M. Bibuli fortitudo, atque animi vis in conſulatum erupit: hebes lingua, magis malus, quam callidus ingenio. Quid ille audeat, cui conſulatus maxumum imperium maxumo dedecori fuit? An L. Domitii magna vis eſt, cujus nullum membrum a flagitio aut facinore vacat? lingua vana, manus cruentæ, pedes fugaces; quæ honeſte nominari nequeant, inhoneſtiſſuma.

LV. Unius tamen M. Catonis ingenium verſutum, loquax, callidum haud contemno. Parantur hæc diſciplina Græcorum. Sed virtus, vigilantia, labos, apud Græcos nulla ſunt. Quippe, cum domi libertatem ſuam per inertiam amiſerint; cenſeſne eorum præceptis imperium haberi poſſe? Reliqui de factione ſunt inertiſſumi nobiles: in quibus, ſicut in ſtatua,

præ-

præter nomen, nihil eſt additamenti. L. Poſtumius, & M. Favonius, mihi videntur quaſi magnæ navis ſupervacua onera eſſe: ubi ſalvi pervenere, uſui ſunt; ſi quid adverſi coortum eſt, de illis potiſſumum jactura fit, quia pretii minumi ſunt. Nunc quoniam, uti mihi videor, de plebe renovanda, corrigendaque diſſerui: de ſenatu, quæ tibi agenda videntur, dicam. Poſtquam mihi ætas ingeniumque adolevit, haud ferme armis, atque equis corpus exercui, ſed animum in literis, quod natura firmus erat in laboribus, habui. Atque ego in ea vita multa legendo, atque audiendo ita comperi, omnia regna, civitates, nationes uſque eo proſperum imperium habuiſſe, dum apud eos vera conſilia valuerunt: ubicumque gratia, timor, voluptas, ea corrupere; poſt paullo imminutæ opes, deinde ademtum imperium, poſtremo ſervitus impoſita eſt.

LVI. Equidem ego ſic apud animum meum ſtatuo; cuicumque in ſua civitate amplior, illuſtriorque locus, quam aliis eſt, ei magnam curam eſſe reipublicæ. Nam ceteris, ſalva urbe, tantummodo libertas tuta eſt: qui per virtutem ſibi divitias, decus, honorem pepererunt, ubi paullum inclinata reſpublica agitari cœpit, multipliciter animus curis, atque laboribus fatigatur; aut gloriam, aut libertatem, aut rem familiarem defenſat; omnibus locis adeſt, feſtinat: quanto in ſecundis rebus florentior fuit, tanto in adverſis aſperius, magiſque anxie agitat. Igitur ubi plebes ſenatui, ſicuti corpus animo, obedit, ejuſque conſulta exſequitur: patres conſilio valere decet, populo ſupervacanea eſt calliditas. Itaque majores noſtri, cum bellis aſperrumis premerentur, equis, viris, pecunia amiſſa, numquam defeſſi ſunt armati de imperio certare. Non inopia ærarii, non vis hoſtium, non adverſa res ingentem eorum animum ſubegit, quin,

quæ virtute ceperant, ſimul cum anima retinerent. Atque ea magis fortibus conſiliis, quam bonis prœliis, patrata ſunt. Quippe apud illos una reſpublica erat, ei omnes conſulebant; factio contra hoſtes parabatur: corpus atque ingenium, patriæ, non ſuæ quiſque potentiæ, exercitabat.

LVII. At hoc tempore contra homines nobiles, quorum animos ſocordia, atque ignavia invaſit, ignari laboris, hoſtium, militiæ, domi factione inſtructi, per ſuperbiam cunctis gentibus moderantur. Itaque patres, quorum conſilio antea dubia reſpublica ſtabiliebatur, oppreſſi, ex aliena libidine huc atque illuc fluctuantes agitantur: interdum alia, deinde alia decernunt: ut eorum qui dominantur, ſimultas, ac arrogantia fert, ita bonum, malumque publicum exiſtimant. Quod ſi aut libertas æqua omnium, aut ſententia obſcurior eſſet; majoribus opibus reſpublica, & minus potens nobilitas eſſet. Sed quoniam coæquari gratiam omnium difficile eſt; quippe cum illis majorum virtus partam reliquerit gloriam, dignitatem, clientelas: cetera multitudo pleraque inſcia, ſit ſententia eorum a metu libera. Ita occulto ſibi quiſque alterius potentia carior erit. Libertas juxta bonis & malis, ſtrenuis atque ignavis optabilis eſt. Verum eam plerique metu deſerunt, ſtultiſſimi mortales: quod in certamine dubium eſt, quorſum accidat, id per inertiam in ſe, quaſi victi, recipiunt. Igitur duabus rebus confirmari poſſe ſenatum puto: ſi numero auctus per tabellam ſententiam feret.

LVIII. Tabella obtentui erit, quo magis animo libero facere audeat: in multitudine, & præſidii plus, & uſus amplior eſt. Nam fere, his tempeſtatibus, alii judiciis publicis, alii privatis ſuis atque amicorum negotiis implicati, haud ſane reipublicæ conſiliis adfuerunt: neque eos magis occupatio, quam ſuperba impe-

ria

ria diſtinuere. Homines nobiles cum paucis ſenatoriis, quos additamenta factionis habent, quæcumque libuit probare, reprehendere, decernere, ea, uti libido tulit, fecere. Verum ubi, numero ſenatorum aucto, per tabellam ſententiæ dicentur; næ illi ſuperbiam ſuam dimittent, ubi iis obediendum erit quibus antea crudeliſſume imperitabant. Forſitan, imperator, perlectis literis deſideres, quem numerum ſenatorum fieri placeat; quoque modo is in multa, & varia officia diſtribuatur; & quoniam judicia primæ claſſis mittenda putem, quæ deſcriptio, qui numerus in quoque genere futurus ſit. Ea mihi omnia generatim deſcribere haud difficile factu fuit: ſed prius laborandum viſum eſt de ſumma conſilii, idque tibi probandum verum eſſe. Si hoc itinere uti decreveris, cetera in promtu erunt.

LIX. Volo ego conſilium meum prudens, maximeque uſui eſſe. Nam ubicumque tibi res proſpere cedet, ibi mihi bona fama eveniet. Sed me illa magis cupido exercet, uti quocumque modo, & quamprimum reſpublica adjuvetur. Libertatem gloria cariorem habeo, atque ego te oro, hortorque, ne clariſſumus imperator, Gallica gente ſubacta, populi Romani ſummum atque invictum imperium tabeſcere vetuſtate, ac per ſummam diſcordiam dilabi, patiaris. Profecto, ſi id accidat, neque tibi nox, neque dies curam animi ſedaverit, quin inſomniis exercitus, furibundus, atque amens alienata mente feraris. Namque mihi pro vero conſtat, omnium mortalium vitam divino numine inviſi: neque bonum, neque malum facinus cujuſquam pro nihilo haberi: ſed ex natura diverſa præmia bonos, maloſque ſequi. Interea forte ea tardius procedunt: ſuus cuique animus ex conſcientia ſpem præbet.

LX. Quod ſi tecum patria, atque parenres poſſent

loqui;

loqui, ſcilicet hæc tibi dicerent: O Cæſar, nos te genuimus fortiſſumi viri, in optuma urbe, decus, præſidiumque nobis, hoſtibus terrorem. Quæ multis laboribus, & periculis ceperamus, ea tibi naſcenti cum anima ſimul tradidimus, patriam maxumam in terris; domum, familiamque in patria clariſſumam; præterea bonas artes, honeſtas divitias; poſtremo omnia honeſtamenta pacis, & præmia belli. Pro his ampliſſumis beneficiis non flagitium a te, neque malum facinus petimus; ſed uti libertatem everſam reſtituas. Qua re patrata, profecto per gentes omnes fama virtutis tuæ volitabit. Namque hac tempeſtate, tametſi domi, militiæque præclara facinora egiſti; tamen gloria tua cum multis viris fortibus æqualis eſt: ſi vero urbem ampl iſſumo nomine, & maxumo imperio, prope jam ab occaſu reſtitueris; quis te clarior, quis major in terris fuerit? Quippe ſi morbo jam, aut fato huic imperio ſecus accidat; cui dubium eſt, quin per orbem terrarum vaſtitas, bella, cædes oriantur? quod ſi tibi bona lubido fuerit, patriæ, parentibus gratificandi; poſtero tempore, republica reſtituta, ſuper omnis mortalis gloria agnita, tuaque unius mors vita clarior erit. Nam vivos interdum fortuna, ſæpe invidia, fatigat: ubi anima naturæ ceſſit, demtis obtrectationibus ipſa ſe virtus magis magiſque extollit. Quæ mihi utilia factu viſa ſunt, quæque tibi uſui fore credidi, quam pauciſſumis potui, perſcripſi. Ceterum deos immortales obteſtor, uti, quocumque modo ages, ea res tibi, reique publicæ proſpere eveniat.

C. CRISPI SALLUSTII IN M. TULLIUM CICERONEM DECLAMATIO.

LXI. GRAVITER, & iniquo animo, maledicta tua paterer, M. Tulli, ſi te ſcirem judicio magis, quam morbo animi, petulantia iſta uti. Sed, quoniam in te neque modum, neque modeſtiam ullam animadverto, reſpondebo tibi: uti, ſi quam maledicendo voluptatem cepiſti, eam male audiendo amittas. Ubi querar? quos implorem, P.C. diripi rempublicam atque audaciſſumo cuique eſſe perfidiæ? an apud populum Romanum, qui ita largitionibus corruptus eſt, uti ſeſe, ac fortunas ſuas venales habeat? an apud vos, P. C. quorum auctoritas turpiſſumo cuique, & ſceleratiſſumo, ludibrio eſt? ubi M. Tullius leges, judicia populi Romani defendit, atque in hoc ordine ita moderatur, quaſi unus reliquus ex familia viri clariſſumi, Scipionis Africani, ac non repetitius, accitus, ac paullo ante inſitus huic urbi civis. An vero, M. Tulli, facta, ac dicta tua obſcura ſunt? an non ita a pueritia vixiſti, ut nihil flagitioſum corpori tuo putares, quod alteri collibuiſſet? Scilicet iſtam immoderatam eloquentiam apud M. Piſonem non pudicitiæ jactura perdidiciſti? Itaque minime mirandum eſt, ſi eam flagitioſe venditas, quam turpiſſume paraſti.

LXII. Verum, ut opinor, ſplendor domeſticus tibi animos attollit; uxor ſacrilega, ac perjuriis delibuta,

buta ; filia matris pellex , tibi jucundior , atque obſequentior , quam parenti par eſt . Domum ipſam tuam vi , & rapinis , funeſtam tibi ac tuis comparaſti : videlicet uti nos commonefacias , quam converſa ſit reſpublica , cum in ea domo habitas , homo flagitioſiſſume , quæ P. Craſſi , viri conſularis , fuit . Atque hæc cum ita ſint ; tamen Cicero ſe dicit in conſilio deorum immortalium fuiſſe ; inde miſſum huic urbi , civibuſque cuſtodem , abſque carnificis nomine , qui civitatis incommodum in gloriam ſuam ponit : quaſi vero non illius conjurationis cauſſa fuerit conſulatus tuus , & iccirco reſpublica disjecta eo tempore , quo te cuſtodem habebat . Sed , ut opinor , illa te magis extollunt quæ poſt conſulatum cum Terentia uxore de republica conſuluiſti : cum legis Plautiæ judicia domi faciebas : ex conjuratis alios morte , alios pecunia condemnabas : cum tibi alius Tuſculanum , alius Pompejanam villam ædificabat , alius domum emebat : qui vero nihil poterat , is erat calumniæ proximus , is aut domum tuam oppugnatum venerat , aut inſidias ſenatui fecerat , denique de eo tibi compertum erat .

LXIII. Quæ ſi tibi falſa objicio ; redde rationem , quantum patrimonii acceperis , quid tibi litibus accreverit , qua ex pecunia domum paraveris , Tuſculanum , & Pompejanum infinito ſumtu ædificaveris . Aut , ſi retices ; cui dubium poteſt eſſe , quin opulentiam iſtam ex ſanguine , & viſceribus civium paraveris ? Verum , ut opinor , homo novus Arpinas , ex C. Marii familia , ejus virtutem imitatur ; contemnit ſimultatem hominum nobilium ; populi Romani curam habet ; neque terrore , neque gratia commovetur . Illud vero amicitiæ tantum , ac virtutis eſt animi ? Immo vero homo leviſſumus , ſupplex inimicis , amicis contumelioſus , modo harum , modo illarum

par-

partium, fidus nemini, leviſſumus ſenator, mercenarius patronus, cujus nulla pars corporis a turpitudine vacat: lingua vana, manus rapaciſſumæ, gula immenſa, pedes fugaces; quæ honeſte nominari non poſſunt, inhoneſtiſſuma. Atque is, cum ejuſmodi ſit, tamen audet dicere: *O fortunatam natam me conſule Romam!* Te conſule fortunatam, Cicero? immo vero infelicem, & miſeram, quæ crudeliſſumam proſcriptionem civium perpeſſa eſt; cum tu, perturbata republica, metu perculſos omnes bonos parere crudelitati tuæ cogebas; cum omnia judicia, omnes leges in tua lubidine erant; cum tu, ſublata lege Porcia, erepta libertate, omnium noſtrum vitæ, neciſque poteſtatem ad te unum revocaveras.

LXIV. Atque parum eſt, quod impune feciſti: verum etiam commemorando exprobras; neque licet oblivíſci ſervitutis ſuæ. Egeris, oro te Cicero, perfeceris quod libet: ſatis eſt perpeſſos eſſe: etiamne aures noſtras odio tuo onerabis? etiamne moleſtiſſumis verbis inſectabere? *Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.* Quaſi vero togatus, & non armatus, ea quæ gloriaris, conſeceris; atque inter te, Sullamque dictatorem, præter nomen imperii, quidquam interfuerit. Sed quid ego plura de tua inſolentia commemorem? quem Minerva omnes artes edocuit, Jupiter optumus maxumus in conſilio deorum admiſit, Italia exſulem humeris ſuis reportavit. Oro te, Romule Arpinas, qui egregia tua virtute omnes Paullos, Fabios, Scipiones ſuperaſti; quem tandem locum in hac civitate obtines? quæ tibi partes reipublicæ placent? quem amicum, quem inimicum habes? Cui in civitate feciſti inſidias, ancillaris. Quo jure, cum de exſilio tuo Dyrrhachio rediſti, eum ſequeris? quos tyrannos appellabas, eorum nunc potentiæ faves? qui tibi ante optimates videbantur,

eoſdem

eoſdem nunc dementes, ac furioſos vocas? Vatinii cauſſam agis: de Sextio male exiſtumas: Bibulum petulantiſſumis verbis lædis: laudas Cæſarem: quem maxume odiſti, ei maxume obſequeris: aliud ſtans, aliud ſedens de republica ſentis: his maledicis, illos odiſti: leviſſume transfuga, neque in hac, neque in illa parte fidem habes.

IN

IN SALLUSTIUM DECLAMATIO QUÆ CICERONI

FALSO TRIBUITUR.

EA demum magna voluptas eſt, Criſpe Salluſti, æqualem & parem verbis vitam agere; neque quidquam tam obſcœnum dicere, cui non ab initio pueritiæ omni genere facinoris ætas tua reſpondeat, ut omnis oratio moribus conſonet. Neque enim, qui ita vivit uti tu; aliter ac tu, loqui poteſt: neque, qui tam illoto ſermone utitur, vita boneſtior eſt.

II. *Quo me vertam, P. C.? unde initium ſumam? majus enim mibi dicendi onus imponitur, quo notior eſt uterque noſtrum. Quod ſi aut de mea vita, atque actibus noſtris, buic conviciatori reſpondero, invidia gloriam conſequetur: aut, ſi bujus facta, mores, omnem ætatem nudavero; in idem vitium incidam procacitatis, quod buic objicio. Id vos, ſi forte offendimini, juſtius buic, quam mibi, ſuccenſere debetis, qui initium introduxit. Ego dabo operam, ut & pro me minimo cum faſtidio reſpondeam, & in bunc minime mentitus eſſe videar. Scio me, P. C. in reſpondendo non babere magnam exſpectationem, quod nullum vos ſciatis novum crimen in Salluſtium audituros, ſed omnia vetera recognituros, queis & meæ, & veſtræ jam, & ipſius aures calent. Verum eo magis odiſſe debetis bominem, qui ne incipiens quidem peccare minimis rebus poſuit rudimentum; ſed ita ingreſſus eſt, uti neque ab alio vinci poſſit, neque ipſe ſe omnino reliqua ætate præterire. Itaque nibil aliud ſtudet, niſi, uti lutulentus ſus, cum quovis velitari. Longe vero*

ro fallitur opinione. Non enim procacitate linguæ vitæ ſordes eluuntur: ſed eſt quædam calumnia quam unuſquiſque noſtrum teſtante animo ſuo fert, de eo qui falſum crimen bonis objectat. Quod ſi vita iſtius memoriam vicerit, aliam, P. C. non ex oratione ejus, ſed ex moribus ſpectare debetis. Jam dabo operam, quam maxime potero, uti breve id faciam. Neque hæc altercatio noſtra vobis inutilis erit, P. C. Plerumque enim reſpublica privatis creſcit inimicitiis; ubi nemo civis, qualis ſit vir, poteſt latere.

III. *Primum igitur, quoniam omnium majores Criſpus Salluſtius ad unum exemplum, & regulam quærit, velim mihi reſpondeat, numquid ii quos protulit, Scipiones, & Metelli, ante fuerint aut opinionis, aut gloriæ, quam eos res geſtæ ſuæ, & vita innocentiſſime acta commendavit? Quod ſi hoc fuit illis initium nominis, & dignitatis; cur non æque de nobis exiſtimetur? cujus & res geſtæ illuſtres ſunt, & vita integerrime acta. Quaſi vero tu ſis ab illis viris, Salluſti, ortus: quod ſi eſſes, nonnullos jam tuæ turpitudinis pigeret. Ego meis majoribus virtute mea præluxi: uti, ſi prius noti non fuerint, a me accipiant initium memoriæ ſuæ: tu tuis vita, quam turpiter egiſti, magnas offudiſti tenebras; ut etiam ſi fuerint egregii cives, certe venerint in oblivionem. Quare noli mihi antiquos viros objectare. Satius eſt enim, me meis rebus geſtis florere, quam majorum opinione niti, & ita vivere, ut ego ſim poſteris meis nobilitatis initium, & virtutis exemplum. Neque me cum iis conferri decet, P. C. qui jam deceſſerunt, omnique odio carent, & invidia; ſed cum iis qui mecum una in republica verſati ſunt. Sed ſi fuerim aut in honoribus petendis nimis ambitioſus; (non hanc dico popularem ambitionem, cujus me principem confiteor, ſed illam pernicioſam contra leges, cujus primos ordines Salluſtius duxit;) aut in gerendis magiſtratibus, aut in judicandis maleficiis tam ſeverus;*

verus; aut in tuenda republica tam vigilans; quam tu proſcriptionem vocas: credo quod non omnes tui ſimiles incolumes in hac urbe vixiſſent.

IV. *At quanto meliore loco reſpublica tuenda ſtaret, ſi tu, par ac ſimilis ſceleſtorum civium, una cum illis adnumeratus eſſes! An ego tunc falſo ſcripſi*, Cedant arma togæ; *qui togatus armatos, & pace bellum oppreſſi? An illud mentitus ſum*, Fortunatam me conſule Romam; *qui tantum inteſtinum bellum, & domeſticum urbis incendium exſtinxi? Neque te tui piget, homo leviſſime, cum ea culpas quæ in hiſtoriis mihi gloriæ ducis? An turpius eſt, P. C. ſcribentem mentiri, quam illum palam hoc ordine dicentem? Nam, quod meam ætatem increpuiſti: tantum me abeſſe puto ab impudicitia, quantum tu abes a pudicitia. Sed quid ego de te plura querar? Quid enim mentiri turpe duces, qui mihi auſus ſis eloquentiam uti vitium objicere? cujus ſemper nocens eguiſti patrocinio. An ullum exiſtimas poſſe fieri civem egregium, qui non his artibus & diſciplinis ſit eruditus? An ulla alia putas eſſe rudimenta, & incunabula virtutis, quibus animi ad gloriæ cupiditatem aluntur? Sed minime mirum eſt, P. C. ſi homo qui deſidiæ, ac luxuriæ plenus ſit, hæc uti nova, atque inuſitata miratur.*

V. *Nam quod iſta inuſitata rabie petulanter in uxorem, & in filiam meam invaſiſti, quæ facilius mulieres ſe a viris abſtinuerunt, quam tu vir a viris; ſatis docte, ac perite feciſti. Non enim me ſperaſti mutuam tibi gratiam relaturum, & viciſſim tuas compellaturum. Unus enim ſatis es materiæ habens: neque quidquam turpius eſt domi tuæ, quam tu. Multum te vero opinio fallit, qui mihi putaſti parare invidiam ex mea re familiari; quæ multo mihi minor eſt, quam habere dignus ſim. Atque utinam ne tanta quidem eſſet, quanta eſt; uti potius amici mei viverent, quam ego teſtamentis eorum locuple-*

tior eſſem! Ego fugax, Criſpe Salluſti? Furori tribuni plebis ceſſi: utilius duxi, quamvis fortunam unus experiri, quam univerſo populo Romano civilis eſſem diſſenſionis cauſſa: qui poſtea quam ille ſuum annum in republica perbacchatus eſt; omniaque quæ commoverat, pace, & otio reſederunt; hoc ordine revocante, atque ipſa republica manu retrahente me, reverti. Qui mihi dies, ſi cum omni reliqua vita conferatur, animo quidem meo ſuperet, cum univerſi vos, populuſque Romanus frequens adventu meo gratulatus eſt. Tanti me fugacem, mercenarium patronum hi æſtimaverunt.

VI. *Neque hercule mirum eſt, ſi ego ſemper juſtas omnium amicitias æſtimavi. Non enim uni privatim ancillatus ſum, neque me addixi: ſed, quantum quiſque reipublicæ ſtuduit, tantum mihi fuit aut amicus, aut inimicus. Ego nihil plus volui valere, quam pacem: multi privatorum audacias nutriverunt. Ego nihil timui, niſi leges: multi arma ſua timeri voluerunt. Ego numquam volui quidquam poſſe, niſi pro vobis: multi ex vobis, potentia freti, in vos ſuis viribus abuſi ſunt. Itaque non eſt mirum, ſi nullius amicitia uſus ſum qui non perpetuo reipublicæ amicus fuit: neque me pœnitet, ſi aut petenti Vatinio reo patrocinium pollicitus ſum, aut Sextii inſolentiam repreſſi, aut Bibuli patientiam culpavi, aut virtutibus Cæſaris favi. Hæ laudes enim egregii civis, & unicæ ſunt. Quæ ſi tu mihi uti vitia objicis, temeritas tua reprehendetur, non mea vitia culpabuntur. Plura dicerem, ſi apud alios mihi eſſet dicendum, P. C. non apud vos, quos habui omnium actionum mearum monitores. Sed, ubi rerum teſtimonia adſunt, quid opus eſt verbis?*

VII. *Nunc, ad te uti revertar, Salluſti, patremque tuum prætercam: qui ſi numquam in vita ſua peccavit, tamen majorem injuriam reipublicæ facere non potuit, quam quod te talem filium genuit. Neque, tu ſi qua in pue-*

ritia peccaſti, exſequar, ne parentem tuum videar accuſare, qui eo tempore ſummam tui poteſtatem habuit; ſed qualem adoleſcentiam egeris. Hac enim demonſtrata, facile intelligetur, quam petulanti pueritia tam impudicus, & procax adoleveris. Poſtea quam immenſæ gulæ impudiciſſimi corporis quæſtus ſufficere non potuit; & ætas tua jam ad ea patienda quæ alteri facere collibuiſſet, exoleverat, cupiditatibus infinitis efferebaris, uti quæ ipſe corpori tuo turpia non duxiſſes, in aliis experireris. Ita non eſt facile reputare, P. C. utrum inboneſtioribus corporis partibus rem quæſierit, an amiſerit. Domum paternam vivo patre turpiſſime venalem habuit, vendidit. Et cui dubium poteſt eſſe, quin mori coëgerit eum, quo hic nondum mortuo pro herede geſſerit omnia? Neque pudet a me eum quærere, quis in P. Craſſi domo habitet, cum ipſe reſpondere non queat, quis in ipſius habitet paterna domo?

VIII. *At hercule lapſus ætatis tirocinio, poſtea ſe correxit. Non ita eſt: ſed abiit in ſodalitium ſacrilegii Nigidiani: bis judicis ad ſubſellia attractus, extrema fortuna ſtetit: & ita diſceſſit, uti non hic innocens eſſe, ſed judices pejeraſſe exiſtimarentur. Primum honorem in quæſtura adeptus, hunc locum, & ordinem deſpectum reddidit, cujus aditus ſibi quoque, ſordidiſſimo homini, patuiſſet. Itaque timens, ne facinora ejus clam vos eſſent, cum omnibus matribus familias opprobrio eſſet, confeſſus eſt, vobis audientibus, adulterium; neque erubuit ora veſtra. Vixeris uti libet, Salluſti; egeris quæ volueris: ſatis ſit, unum te tuorum ſcelerum conſcium eſſe; noli nobis languorem, & ſoporem nimium exprobrare. Sumus diligentes in tuenda pudicitia uxorum noſtrarum: ſed ita experrecti non ſumus, ut a te cavere poſſimus. Audacia tua vincit ſtudia noſtra. Ecquod hunc movere poſſit, P. C. factum ac dictum turpe, quem non puduit palam, vobis audientibus, adulterium confiteri? Quod*

ſi nihil pro me tibi reſpondere voluiſſem, ſed illud cenſorium elogium Ap. Claudii, & L. Piſonis, integerrimorum virorum, quo uſus eſt quiſque eorum, pro lege palam univerſis recitarem: nonne tibi viderer æternas inurere maculas, quas reliqua vita tua eluere non poſſit?

IX. *Neque poſt illum delectum ſenatus te umquam vidimus. Niſi forte in ea te caſtra conjeciſti, quo omnis ſentina reipublicæ confluxerat. At idem Salluſtius, qui in pace ne ſenator quidem manſerat, poſtea quam reſpublica armis oppreſſa eſt, & idem victores, qui exſules, reduxit, in ſenatum poſt quæſturam reductus eſt. Quem honorem ita geſſit, uti nihil non venale in eo habuerit, cujus aliquis emtor fuerit. Ita igitur egit, uti nihil non æquum, ac verum duxerit, quod ipſi facere collibuiſſet: neque aliter vexavit, ac debuit ſi quis prædæ loco accepiſſet magiſtratum. Peracta quæſtura; poſtea quam magna pignora eis dederat cum quibus ſimilitudine vitæ ſe conjunxerat, unus jam ex illo grege videbatur. Ejus enim partis exemplar erat Salluſtius quo tamquam in unam voraginem cœtus omnium vitiorum exceſſerat: quidquid impudicorum cilonum, parricidarum, ſacrilegorum, debitorum fuit in urbe, municipiis, coloniis, Italia tota, ſicut in fretis, ſubſederant, nominis perditi, ac notiſſimi, nulla in parte caſtris apti, niſi licentia vitiorum, & cupiditate rerum novarum.*

X. *At poſtea quam prætor factus eſt, modeſte ſe geſſit, & abſtinenter. Nonne ita provinciam vaſtavit, uti nihil neque paſſi ſint, neque exſpectarint gravius ſocii noſtri in bello, quam experti ſunt in pace, hoc Africam interiorem obtinente? unde tantum hic exhauſit, quantum potuit aut fide nominum transjici, aut in naves contrudi. Tantum, inquam, P. C. exhauſit, quantum voluit: ne cauſſam diceret, ſeſtertio duodecies cum Cæſare paciſcitur. Quod ſi quippiam eorum falſum eſt; hic palam refelle, unde tu, qui modo ne paternam quidem domum redimere potueris,*

repen-

repente tamquam ſomnio beatus hortos pretioſiſſimos, villam Tiburti C. Cæſaris, reliquas poſſeſſiones paraveris. Neque piguit quærere, cur ego P. Craſſi domum emiſſem; cum tu veteris villæ dominus ſis, cujus paullo ante fuerat Cæſar? modo, inquam, patrimonio non comeſo, ſed devorato, quibus rationibus repente factus es tam affluens, & tam beatus? Nam quis te faceret heredem, quem ne amicum quidem ſuum ſatis honeſtum quiſquam ſibi ducit, niſi ſimilis, ac par tui?

XI. *At hercule egregia facta majorum tuorum te extollunt: quorum ſive tu ſimilis es, ſive illi tui, nihil ad omnium ſcelus, ac nequitiam addi poteſt. Verum, ut opinor, honores tui te faciunt inſolentem. Tu, Criſpe Salluſti, tantidem putas eſſe bis ſenatorem, & bis quæſtorem fieri, quanti bis conſularem, & bis triumphalem? Carere debet omni vitio qui in alterum paratus eſt dicere. Is demum maledicit qui non poteſt verum ab altero audire. Sed tu omnium menſarum aſſecla, omnium cubiculorum in ætate pellex, & idem poſtea adulter, omnis ordinis turpitudo es, & civilis belli memoria. Quid enim gravius pati potuimus, quam quod te incolumem in hoc ordine videamus? Deſine bonos petulantiſſima conſectari lingua: deſine morbo procacitatis iſto uti: deſine unumquemque moribus tuis æſtimare: his moribus amicum tibi facere non potes, videris velle inimicum habere.*

XII. *Finem dicendi faciam, P. C. ſæpe enim vidi gravius offendere animos auditorum eos qui aliena flagitia aperte dixerunt, quam eos qui commiſerunt. Mihi quidem ratio habenda eſt, non quid Salluſtius merito debeat audire; ſed ut ea dicam ſi qua ego honeſte effari poſſum.*

C. SALLUSTIUS CRISPUS EXPLICIT.

JULII EXUPERANTII *ET* PORCII LATRONIS OPUSCULA.

JULII EXUPERANTII
OPUSCULUM
DE MARII, LEPIDI, AC SERTORII
BELLIS CIVILIBUS;

Quod cum in vetere quodam Salluſtii codice, bello Catilinario & Jugurthino in fine ſit additum, Hiſtoriarum Salluſtii breviarium quoddam eſſe videtur.

EX BIBLIOTHECA PITHOEANA.

CUM Lucius Metellus proconſul, contra Jugurtham in Numidiam exercitum duceret, Marium ex gregariis militibus genere ignobilem, ſed virtute præſtantem, ſecum habuit. Quem cum militibus quæſtorem feciſſet, ita ſe factis fortibus promiſerat, ut hoſtibus terrori, Romano imperatori carus eſſet. Sed victimas immolanti numinibus, in oppido Numidarum cui nomen eſt Utica, haruſpices magna quædam impendere Mario reſponderunt: atque hortati ſunt, ut quæ vellet, auderet, peteretque celſiora natalibus, meritiſque majora: ſiquidem cuncta videbatur

favor

favor ſpondere fortunæ. Tunc capiendi conſulatus invaſit magna cupiditas, ad quem petendum paratus ſuffragiis, relicta provincia Metello, Romam venit: ibique de Metelli rebus loquendo corruptius, ac ſuam extollendo virtutem, effecit animos vulgi cupidos novitatis, in ſuum excitando favorem, adjuvantibus tribunis plebis Nam eo tempore inter patres ac populum, ſtudio dominationis, erant excitata certamina. Ita factum eſt ut quaſi in perniciem nobilitatis, quam lacerabat injuriis, Marius novis extolleretur honoribus. Itaque comitiis conſularibus, univerſus populus, qui ad eligendum convenerat, Marium conſulem juſſit: & erepta Metello provincia, in Numidiam miſſus eſt.

II. Is accepto conſulatu, quaſi ſpolium victoriæ ſuperatis patribus oſtentabat; aperteque ſe eorum potentiæ profitebatur adverſum. Sed cum militem novum ſcriberet, primum omnium capite cenſos cives infidoſque atque inutiles duxit ad bellum; ut hac ratione cum publico detrimento populo gratiam redderet, a quo ſperatos honores acceperat. Nam populus Romanus per claſſes diviſus erat, & pro patrimonii facultate cenſebatur. Ex iis omnes quibus res erat, ad militiam ducebantur. Diligenter enim pro victoria laborabant qui * ex libertate bona patriam defendebant. Illi autem quibus nullæ opes erant, caput ſuum quod ſolum poſſidebant, cenſebantur, & belli tempore in mœnibus reſidebant. Facile enim poterant exſiſtere proditores: quia *egeſtas * haud * facile habetur ſine damno*. Hos igitur Marius, quibus non fuerat reſpublica committenda; duxit ad bellum. Sed ſorte L. Sullam legatum, unum de nobilibus, in provinciam duxit. Atque ibi confecto feliciter bello, & Jugurtha capto, ad urbem rediere victores. Atque ſtatim, virtute cognita, Marius in Galliam miſſus,

quæ

quæ tunc Romanos fines hoſtili incurſione vexabat.

III. Eodem tempore Mithridates cum magnis copiis univerſam Aſiam urbeſque ſociorum expugnando atque vaſtando cœpit affligere. Ad quem coërcendum L. Sulla eſt cum exercitu deſtinatus, cujus in Africano bello probata erat * corporis atque animi magnitudo. Hoc ubi Mario compertum eſt, terminare quod gerebat prœlium feſtinavit: & homo infinitæ cupidus gloriæ, non patiebatur libertatem dignitatemque Romanam alterius virtute defendi. Contuſis igitur Gallis, vaſtataque natione penitus barbarorum, Romam iterum victor intravit. Itaque inſtinctu ejus Sulpicius tribunus plebis legem tulit, ut auferretur Sullæ provincia, ac Mario daretur. Hoc Sullæ ubi nuntiatum eſt, Murenam legatum ſuum provinciæ * Valerianiſque præfecit militibus, quos infidos bellis exiſtimabat eſſe civilibus: & cum parte exercitus, injuriæ dolore commotus, ad exſtinguendam Marianam venit factionem. Statim ut Romam venit, reſiſtentem ſibi Sulpicium, & ſeditioſis concionibus R. P. diſturbantem, cum multis quos ſibi ſocios adſciverat, trucidavit; atque Marium ipſum, machinatorem tantæ contumeliæ, in exſilium impetu detruſit armorum: atque ille * quotiens victor, per Gallorum atque Afrorum rura, quæ ipſe vaſtaverat, naufragus atque egenus erravit.

IV. Dum hæc aguntur, Cinna & Octavius facti ſunt conſules: quorum Cinna de partibus Marianis fuit. Hic legem tulit, ut novi cives, qui aliqua ratione Romanam acceperant civitatem, cum veteribus nulla diſcretione ſuffragium ferrent. Hoc videlicet in eorum gratiam faciebat qui Marium ſuffragiis ſuis extulerant, & ampliſſimis honoribus decorarant. Sed hæc lex injurioſa erat in veteres cives, qui meritum dignitatis videbantur amittere, ſi cum novis indignis

in

in ferendo ſuffragio jungerentur. Ob hoc itaque Octavius collega commotus, ut ſeditionibus privaretur, collegam ſuum Cinnam, adnitentibus veteribus civibus, in exſilium miſit armatus, munitus videlicet copiis Sullæ. Quæ cum agerentur, maximus ex utriſque partibus civium numerus interemtus eſt. Expulſus igitur Cinna cum vagaretur, ad Africam, ubi Marius inops erat, forte pervenit: atque ibi communicato conſilio, ſollicitatis animis perditorum, & de ergaſtulis erutis ſervis, exercitum confecerunt; & armata validiſſima manu juventutis, ad urbem venerunt, atque Octavium Sullæ ſatellitem ſuperatum necaverunt. Tunc varia crudelitas pervagata eſt, ut nobilitas omnis ad fugitivorum trucidaretur arbitrium. Atque eo immanis ſævitia Cinnæ fuit, ut nec illis parceret quorum opera erat victor effectus. Et cum hac inſolentia in omnes communiter baccharetur, cum haberet conciones, a militibus ſuis occiſus eſt. Tum Marius, * ne ſine ſocio dominatum ſuſtinere non poſſet, in * locum Carbonem ſibi in ſeptimo conſulatu collegam ſubrogavit.

V. Tum Sulla, tanta indignatione commotus, contra Marium atque Carbonem exercitum duxit; & inter ſe ferali certamine Romani exercitus conflixere. In quo bello ſuperatus eſt Marius. Tum vero Sulla victor, quicquid in urbe remanſerat, crudeliter perſecutus eſt; & R. P. vindicatam non reddidit legibus, ſed ipſe poſſedit; ac ſe talem præbuit, ut Cinnana ac Mariana, quod ultum erat, dominatio quæreretur. Hinc * Salluſtius: *Bonis initiis malos eventus habuit*. Nam fuerunt bona principia, quod oppreſſam voluit civium defendere libertatem: mali eventus, * quod ſuperatis dominis, & ducibus ſævis, gravius ipſe civitatem quaſſavit, qui ſe publicæ calamitatis fore promiſerat * defenſorem. Hic, cum

tene-

teneret imperium, multas leges ac jura præſcripſit, multas civitatibus immunitates vectigalium dedit, multos Romana civitate donavit.

VI. Hujus acta cum conatur Lepidus in ſuo conſulatu ſubvertere, contra collegam Catulum civile prœlium geſſit, & victus eſt. Nam congregatis iis in quorum poſſeſſiones novos colonos de ſuis militibus Sulla victor immiſit, ac ſibi conjunctis liberis proſcriptorum, ingentem congregavit exercitum pollicendo, ſi viciſſent, ſe bona patria reſtituturum. Plebi quoque multis muneribus publice privatimque * largitus, carus videbatur, ac publicæ libertatis aſſertor. Sed in * Etruri litore commiſſo prœlio cœperat Lepidus eſſe ſuperior per armatam multitudinem, quæ odio rerum Sullanarum, ſe Lepidi partibus applicarat. Sed Pompejus de Gallia rediens, non paſſus eſt Lepidi audaciam cum publicis detrimentis impune bacchari. Nam ſugientes ejus copias ac ſe implicantes feſtinatione formidinis, ita proſtravit, ut majore numero privatus, in Sardiniam confugeret; ut impedito commeatu, populum Romanum fatigaret inopia, ac ſuas vires armis copiiſque & omni inſtrumento reficeret. Atque ibi * contrario propraetore, variis prœliis gravibuſque conflixit. Nam ſolertiſſime tutando provinciam effecit, ut Lepidi conſilia vana forent. Undique enim prohibitus, & munitionibus ac civitatum expugnatione * depulſus, nequivit cogitata perficere. Ac dum multa parat, morbo gravi oppreſſus ac mortuus eſt.

VII. Cujus ſocius & adminiſter Perpenna, ob delictum tanti facinoris ſupplicium timens, ex Sardinia in Hiſpaniam tranſvectus eſt; ac ſe Sertorio ſociavit, qui tum Romanis armis quaſſabat imperium. Nam hic Sertorius de Marii partibus fuit. Nam * Norbano & Scipione conſulibus, cum ex Aſia Sulla contra Ma-

rium

rium atque factionem veniret infeſtus, timens ſenatus * iram, ne malo publico certamina inter duces orirentur, ſtatuit, ut curarent conſules, ne R. P. acciperet detrimentum. Hoc itaque ſenatus conſulto excitati conſules, contra venientem Sullam, atque omnibus exitium minitantem, præſidia ſibi cujuſque generis parare cœperunt, & duces idoneos, ad quorum induſtriam pertineret cura bellorum. In queis elegere Sertorium. Parato validiſſimo exercitu proceſſere; & vetante Sertorio, colloquia conſules permiſerunt inter ſuum & Sullæ exercitum; & facta proditio eſt, omniſque exercitus Sullæ traditur. Tunc Sertorius deſtitutus, atque omni copiarum nudatus auxilio, in Etruriam confugit iram metuens Sullæ, ne exigeret gravem de ſuperato hoſte vindictam. * Erat autem Etruria fidiſſima partibus Marianis, qui ab ipſis Romanam, quam antea non habebant, acceperant civitatem. Timentes igitur Etruſci, ne beneficium tantæ dignitatis a Marianis acceptum, Sulla revocaret, ſi adverſæ partes eſſent amputatæ, penitus ad Sertorium ſe atque alios ejuſdem factionis duces applicarunt, omnia quæ imperarent, ſine recuſatione promittentes eſſe facturos. Itaque factum eſt ut rurſus firmiſſimus XL. cohortium comportaretur exercitus. Nam & multi milites, qui ſe venienti Sullæ tradiderant, * fruſtrationis, ad priorum ducum caſtra reverterunt, quæ ante prodiderant. Inter hæc facti ſunt Marius ſepties & Carbo conſules.

VIII. Tunc Sertorius, de Marii poteſtate ſecurus Romam venit, & omnium cœpit accuſare ſegnitiem, & ex multis promtiſſimis factis Sullæ induſtriam virtutemque laudare; cui niſi obviam iretur, actum jam ac debellatum foret. Tum conſules principeſque alii factionis, tanto verborum pondere caſtigati, ſive ut æmulum ac vehementem negligentiæ correctorem ab

oculis

oculis removerent, ſive ut feroci provinciæ, cujus infidelitatem timebant, idoneum præponerent, ducem miſere in citeriorem Hiſpaniam; atque ei mandatum eſt, ut tranſiens res in Gallia tranſalpina componeret. Sed ubi in provinciam venit, ita ſtrenue ſociorum animos jam deficientes atque alia cupientes, in favorem partium ſuarum modeſte tuendo atque blandiendo perduxit, ut & carus eſſet, & tamen ab omnibus timeretur. Sed in urbe Sulla & Marius conflixere: atque in ipſo certamine Marius interemtus eſt: Carbo, perditis rebus aufugit. Tum Sertorius, * commiſſis atque deletis partibus quas ſequebatur, optimum conſilium credens, exercitum non dimittere, ne nudatus ſupplicia victoribus penderet, collecta Hiſpaniæ multitudine, contra Romanum exercitum ſtatuit dimicare. Mortuo itaque Sulla, hoſtem ſe publicum profeſſus eſt. Ad quem expugnandum miſſi ſunt Metellus atque Pompejus; qui eum gravibus atque aſſiduis pugnis afflixere. Qui tamen difficile vinceretur; niſi per conjurationem in convivio a ſuis eſſet occiſus. Poſtea Pompejus Perpennam ſubegit; * Auxum, Clunium, Calagurrim civitates delevit, & factis in Pyrenæo tropæis, Romam regreſſus eſt.

FINIT OPUSCULUM JULII

EXUPERANTII.

M. AN-

M. ANNÆI SENECÆ

Teſtimonium de *Porcio Latrone*. Controverſ. Lib. I.

LATRONIS *enim* PORCII, *cariſſimi mihi ſodalis, memoriam ſæpius cogar retractare, & a prima pueritia uſque ad ultimum ejus diem perductam familiarem amicitiam cum voluptate maxima repetam. Nihil illo viro gravius, nihil ſuavius, nihil eloquentia ſua dignius. -- Cum ſe ad ſcribendum concitaverat, jungebantur noctibus dies: & ſine intervallo gravius ſibi inſtabat, nec deſinebat, niſi defecerat.* -- Et paullo inferius: *Sæpe cum per totam lucubraverat noctem, ab ipſo cibo ſtatim ad declamandum perveniebat. Jam vero cum rem inimiciſſimam corpori faceret, vetari nullo modo poterat. Poſt cœnam fere lucubrabat, nec patiebatur alimenta per ſomnum quietemque æqualiter digeri, ſed perturbata & diſſipata in caput agebat. Itaque & oculorum aciem contuderat, & colorem mutaverat. Memoria & natura quidem felix, ſed plurimum adjuta arte. Numquam ille quæ dicturus erat, ediſcendi cauſſa relegebat. Edidicerat illa, cum ſcripſerat; cum id in illo magis mirabile videri poſſit, quod nec lente & anxie, ſed eodem pæne quo dicebat, impetu ſcribebat. At illi qui ſcripta ſua torquent, qui de ſingulis verbis in conſilium veniunt, neceſſe eſt, quæ totiens animo ſuo admoverint, noviſſime affigant. At quorumcumque ſtilus eſt velox, tardior memoria eſt. In illo non tantum naturalis memoriæ felicitas erat, ſed ars ſumma, & ad apprehendenda quæ tenere debebat, & ad cuſtodienda; adeo ut omnes Declamationes ſuas quaſcumque dixerat, teneret. Jam itaque ſupervacuos ſibi fecerat codices. Ajebat ſe ſcribere in animo. Dicebat ita, ut in nullo umquam verbo eum memoria deceperit. Hiſtoriarum omnium ſumma notitia: jubebat aliquem nominari ducem, & ſtatim ejus acta curſu reddebat. Adeo quæcumque in animum ejus ſemel deſcenderant, in promtu erant.* Si lubet, vide quæ ibi ſequuntur.

POR-

PORCII LATRONIS
DECLAMATIO
CONTRA
LUCIUM SERGIUM CATILINAM.

SI QUID precibus apud deos immortales, ſanctiſſimi Judices, vobiſcum aliquando valuiſſemus, jamdudum & potiremur republica noſtra florentiſſima, & cives noſtros haberemus tum ſtudioſos rerum gerendarum, tum patriæ ſimul, ac virtutis amantiſſimos: idque temporis eximia lætitia frueremur, cum rationes omnes dicendi noſtras in laudem ſummorum, atque optimorum civium conſumendas eſſe videremus. Nihil enim ſtatuimus animo dignius, nec auctoritate majorum, nec opinione populari, quam in eo genere verſari forenſis exercitationis, quæ canere laudes egregias ſummorum hominum poſſet, atque animos inflammare noſtræ civitatis ad imitandum.

II. Verum (ea) dicendi voluptas olim ſapientiſſimo viro M. Catoni plane contigerit, necnon & Galbæ, Scipioni, Gracchis, Porcinæ, Craſſo, atque Antonio, ſummis atque ornatiſſimis oratoribus, quorum tempora ſingulari præſtantia virtutis, ac ſtudio pæne incredibili pulcherrimarum artium floruerunt: nobiſcum vero ſententia noſtra bene ageretur, ſi modo tantum abeſſemus ab illa modeſtia temporum, atque hominum, nec incidiſſemus in atrociſſimos reipublicæ fluctus, ac miſerandam temporum calamitatem. M. ſiquidem Catoni aut Scipioni coætaneo ſuo monimentis immortalibus hujus urbis, & ſine dubio clariſſimis luminibus temporum ſuorum, de legibus dicendum erat, de inſtitutis majorum, de gloria militari, perſæpe de laudibus, ac victoriis; nobis vero, qui devenimus in hanc truculentam temporum conditionem, ſublata eſt omnis gratia dicendi, atque interceptus locus omnis aut jucundiſſimi ſermonis, aut conciliandæ benevolentiæ popularis.

III. Nam ſiquando vox noſtra ſive a foro, ſive a curia deſideratur, dicendum eſt perpetuo nobis aut de tæterrimis hujus patriæ calamitatibus, aut de nefariis oppreſſionibus civium, aut de perditæ juventutis nunc impudicitia flagitioſa, nunc ignavia ſingulari. Quare peſtium quanta in dies redundatio eſt, vos eſtis teſtimonio, judices, quorum aures calluerunt aſſiduitate pæne quotidiana, copiaque incredibili civilium controverſiarum. Diximus equidem paucis ante diebus, ut probe meminiſſe poteſtis, de L. Glabrionis immanitate, atque audacia furioſiſſimi hominis, & ſine dubio crudeliſſimi: cujus in ſenatu ſica pridie deprehenſa eſt, cum qua M. Papyrium, lucem omnis patriciæ dignitatis, exſtinguere moliebatur. Nunc vero dicendum eſt de L. Catilinæ ſceleratiſſima mente, ac inu-

ſitata

ſitata nequitia, quam nuper in omnium civium perniciem, ſtragemque redundaturam dii immortales in auctorem ſceleris, tum benignitate ſua, tum conſulari vigilia retorſerunt.

IV. Quæſo igitur, judices, diligenter attendite, remque cognoſcite barbaram crudelitate, periculo vero, & calamitate reipublicæ pernicioſiſſimam. Lucius ſiquidem Catilina non ignobili genere præditus, neque infima virtute, ſi dotes egregias tum fortunæ, tum corporis ad dignitatem urbis, non ad perniciem conferre ſtatuiſſet, rempublicam nuper ex atrociſſimis bellorum civilium vulneribus paulliſper reſpirantem, novis inſidiis opprimere conatus eſt. Quid exhorruiſtis, judices? Non modo opprimere conatus eſt, ſed crudeliſſime vexare: non vexare tantum, ſed inaudito quodam genere feritatis exſtinguere. Manum ad id comparat, diverſam quidem genere, ſed magnitudine ſceleris, vitæque ſimilitudine pæne eamdem: quam manum exacerbatam continuo pænuria rei familiaris, & ob id deſiderio prædæ mirabiliter flagrantem, illecebræ ſibi facillime conciliaverunt. Conſilia nefarii facinoris in ampliſſimi civis M. Leccæ domo decoquebantur.

V. Ad eam greges confluebant perditorum adoleſcentium, quorum hic familiaritatem eximiam conſecutus fuerat, conciliatam partim aſſuetudine ſtupri, partim genere quodam nefariæ largitionis. Adhibiti ſunt & cuncti * barbarorum hominum, nobilitati non ſolum magnitudine & ſumma æris alieni, verum etiam conſuetudine, ac ſtudio turpiſſimarum rerum. Nec alæ muliebres ab eo cœtu religioſo, nocturno prorſus, abſuiſſe judicatæ ſunt: nulla denique portenta urbis, nullæ finitimarum religionum peſtes repertæ ſunt, quæ non denotatæ ſolertiſſime per hunc, per magnitudinem inopiæ facillime concitatæ, repente devolaverunt

verunt in aream ipſam nefariæ, atque flagitioſæ conjurationis. Ratio conſiliorum fuit, ut Saturnalibus proxime futuris univerſi cum armis ad ipſius Leccæ domum præſto forent: ibique dato ſigno collaberentur omnes, partim ad diripiendam, inflammandamque urbem, partim ad trucidandum ſenatum, partim ad eos conficiendos qui præſidium urbi ferre voluiſſent: Catilinam interim omnes & ducem, & imperatorem appellarent.

VI. Audiſtis, judices, ſatis evidenter (ut arbitror) conſilium ſceleratiſſimi hominis Catilinæ, reique indigniſſimæ miſerabilem, ac deteſtabilem crudelitatem. Nunc vero audienda cauſſa eſt, agnoſcendæque faces quibus ille flagravit ad cupiditatem hujuſmodi ſcelerati facinoris obeundam: quas ſi plane comprobatas vobis (ut arbitror) planeque illuſtratas evidentibus ſignis attulero, nihil erit impedimento, quin hoſtem reipublicæ crudeliſſimum, atque infeſtiſſimum ſummis ſuppliciis, ſummis cruciatibus multandum, ac mactandum eſſe jubeatis. Tria judices, ſententia mea, ſcelerata, crudelia, flagitioſa, inaudita, quæ mentem Catilinæ ſemper immoderatam, ſemperque novis rebus ſtudentem, ad exitium patriæ commoverunt, nunc dicenda ſunt.

VII. Primum, ratio quædam triſtis ſimultatis: qua ductus eſt univerſum ſenatum ex memoria repulſæ conſulatus capitaliter fuiſſe ſemper inſectatum. Secundo, rabies quædam temerariæ ambitionis ſitiens immodicæ gloriæ, prorſuſque inflammata perpetua quadam, & ſingulari cupiditate dominandi. Poſtremo, cœtus infames turpiſſimorum hominum, non modo fatigati diuturno malo domeſticæ neceſſitatis, verum etiam imbuti flagitiis, ac conſuetudine ſcelerum ſempiterna comite & genitrice peſſimarum cupiditatum, quod genus hominum Catilinam ſuum etiam

dor-

dormientem e ſomno facillime excitare valuiſſet. His autem oſtenſis, breviter, ſaneque confutatis, quæ pro defenſione flagitiorum ſuorum noſtri adverſarii dicenda eſſe putaverunt, finem adeſſe nobis intelligetis. Bello Mithridatico, judices, longiſſimo quidem omnium, & ſine dubio poſt Punicum periculoſiſſimo, cum diutius in ſenatu de eligendo imperatore dubitatum fuiſſet, planeque omnes ambigerent quiſnam ſagaciſſimo regi ſagaciſſimus noſter imperator opponeretur: Catilinam inter omnes competitores, incredibili quadam ambitionis magnitudine deflagrantem, omnes ſenatoriæ ſententiæ rejecerunt. Eo telo percuſſus adeo Catilina fuit, ut poſtea nullam omiſerit neque perturbandæ curiæ, neque inſectandi ſenatus occaſionem. Videbat namque deteſtandam cupiditatem ſuam illo ſuperſtite, numquam in eum locum perventuram fore de quo illam pridem univerſæ omnium voces ejiciendam eſſe putaviſſent. Volvebat item animo ſummas vitæ neceſſitates, quibus exuere ſe poſſe arbitrabatur, ſi qua ratione præclaris magiſtratibus aſpiraſſet: nunc illas vero magis ac magis inſtauratas quotidie intelligebat, quandoquidem inſpicerent omnes, vitæ ſuæ rationes ea ſententia jugulatas prorſus exſtitiſſe: ac quicquid incœpiſſet ulterius, metuendam eſſe conſularem vigiliam, metuendum eſſe judicium ſenatoriæ auctoritatis.

VIII. Hanc vero ſpeciem ita exſanguem, ita conſternatam conſuetudo erexit vitæ praviſſimæ ad omne facinus, neque otii ſui patiens, neque alieni. Qualis ejus vita fuerit, etſi præclare conſcientia publica teneatur, huic tamen illuſtrandæ, ſeu patefaciendæ teſtes indubitati videri poſſunt ii qui ſacrarium illud libidinum colere atque obſervare conſueverunt. Quæ nugæ, dii immortales! quæ portenta ſcelerum! qui libidinum gurgites! quæ ſentinæ flagitiorum! Verum

is rumor ſparſus eſt de moribus Catilinæ, eaque gentium opinio pervagata, quatenus exiſtimem, voces ipſas publicas, non hominum eſſe, ſed oraculi potius nuncupandas. Famam vero popularem a majoribus noſtris ſæpenumero accepimus, neque temere umquam naſcituram eſſe, neque temere occaſuram: decus illud egregium corporis non ad dignitatem nominis, ac gloriæ, ſicuti par erat homini nobiliſſima familia nato, ſed uti latro perditiſſimus, ad omne genus flagitii conferendum fuiſſe ſemper arbitratus eſt.

IX. Vires ad ſtuporem hominum præclaræ, atque inuſitatæ, perpetua voluptatum intemperantia ſunt labefactatæ. Flos pueritiæ venuſtiſſimæ ad intuentium jucunditatem, cui non libidini patuit flagitioſæ juventutis? aut quam turpitudinis notam non ſubeundam ultro, atque accerſendam eſſe cogitavit? Lux illa vero præclari, atque excellentis ingenii, quam omnes divinam ſemper & ſingularem, atque inuſitatam penitus eſſe arbitrabantur, nonne inter fœdiſſimas voluptatum ſordes reſtincta eſt? Omitto peſtis hujus impuriſſimas voces, mollitiem ſcenicam, obtuitus impudicos, blanditias muliebres, & omnem denique copiam non mediocrium vitiorum ſub illa frontis erudita ſimul, atque inſigni pulchritudine deliteſcentem: prætereo mentem illius plus quam gladiatoriam, ſitim incredibilem humani cruoris, mirum inconſtantiæ genus, vultum nunc demiſſum, nunc alacrem, nunc anhelantem ſcelus, nunc gratia meretricia floreſcentem, ſummum pecuniæ deſiderium, ſummam ſimul prodigalitatem, contemtum incredibilem omnium bonorum: itemque eximiam cum ſummis, atque ornatiſſimis civibus familiaritatem. Nihil enim fuit iſto monſtro verſipellius, aut mutabilius hominum memoria: ita ut res diverſiſſimæ ſæpenumero videantur

tur in eodem ingenio, tamquam in ſentina quadam tæterrima, ſimul redundare.

X. Quis igitur dubitandum eſſe putaverit, hominem præditum hujuſce inſtitutione vitæ, remotiſſimum ab omni genere humanitatis, perfacile ſeſe tæterrimo cuique, atque immaniſſimo facinori fuiſſe accommodaturum? Fontem aperuimus, judices, omnium Catilinæ morum, atque omnis conſuetudinis, unde illi demanaviſſe vis iſta præclara conſiliorum facillime intelligenda eſt: nunc videndum eſt, ſpem atrociſſimi ſceleris unde illi ſubminiſtratam fuiſſe judicemus. Cum hic itaque ſecum repeteret memoria miſerandam ignominiam comitiorum, turpeſque anguſtias afflictæ rei familiaris: ſimulque intueretur, vel ſibi vivendum, ac moriendum fore cum turpitudine ſumma, vel ſenatum nullum eſſe oportere: de ratione tollendi ipſius primum cogitare cœpit. Nam illo deleto ſine dubio intelligebat viam latiſſimam libidinibus ſuis continuo patere. Vertit itaque oculos ad innumerabilem copiam juventutis, qua dies, ac noctes ſtipabatur in exercenda conſuetudine ſuarum cupiditatum: cum putavit manum ipſam hominum, tamquam haſtam validiſſimam furoris ſui, facillime ſibi accommodari poſſe, quam contorqueret in omnium noſtrum ruinam, atque interemtionem, ut quam cognoverat educatam vitæ praviſſimæ inſtitutis, imbutam ſæpenumero ſanguine miſerorum civium, ardentem incredibili deſiderio prædæ, ſibi vero mira familiaritate conciliatam.

XI. Genus eſt hominum vehementer exercitatum ferro, atque inopia, duabus rebus ad omne genus facinoris paratiſſimum: quod quidem ego civitati noſtræ, maxime debilitatæ bellis civilibus, atque afflictæ magnitudine calamitatum, magnopere pertimeſcendum eſſe judico. Nihil enim illis præter ſpem atque animam fortuna reſervavit: alteram ad differen-

dam vitæ neceſſitatem, alteram ad livorem ſuum magnifice accommodatam. Nihil illis contemtibilius: quos ſiquidem rudimenta vitæ traducta, in hac tenuiſſima re depoſita, nunc in gladiatoriis muneribus, nunc alia facinoris atrocitate, partim ad omne ſcelus, partim ad omnem patientiam erudierunt. Verum hæ peſtes, ſententia mea, quo fuerint abjectiores, eo magis extimeſcendas eſſe reor, tamquam perpetuo ſeditionum civilium, ac rerum novandarum avidiſſimas: ſive quia voluptatem capiant ex mœrore ſociæ calamitatis: ſive quia civitatum verſutiam, mutabilitatem rerum ſuarum portendi quodammodo arbitrantur. Hi ſunt quidem quos in foro quotidie in oculis civium calamiſtratos, ac veſtibus collucentes paſſim obvolitare cernimus, fortunas omnium popularium, atque otium civitatis luminibus conſignantes: qui non modo arrecti permanent ad opportunitatem cujuſpiam præſentis commodi, verum etiam geſtiunt ad opinionem ſperatæ utilitatis. Si feras quidem omnis generis, quo magis attenuatæ fuerint pænuria edendi, eo magis præcipites, atque effrenatas ruere in perniciem videmus: quid hanc deſperatorum colluviem jejunam, ſitientem facultatum noſtrarum, quo impetu, quave ſtrage ruituram eſſe creditis, aut debacchaturam, ſi ſe carceribus emiſerint: cum illæ ratione careant, atque intelligentia: hi vero non abſint penitus ab ipſa facultate intelligendi? Graviſſimi quidem ſunt morſus irritatæ neceſſitatis.

XII. Dii immortales! quæ clades ab illa feritate hominum, quæ genera flagitiorum emanaviſſent, ſi nocturnus iſte imperator, quaſi quaſdam rapidiſſimas belluas in urbis penates immittere potuiſſet? Horret animus, judices, ea cogitatione complecti quæ miſeri pertuliſſemus, ſi ſopor oculos conſulares detinuiſſet. Reſtinguenda eſt itaque flamma nobis ſcelerata &

atrox,

atrox, dum adhuc velata cineribus, ac ſopita, facultas reſtinguendi leviſſime data eſt: ne cum omnia comprehenderit (quod immortales dii penitus avertant) nos fruſtra poſtmodum furibundam, atque exſultantem reſtinguere cupiamus. Neque rectorem navis audiendum prorſus exiſtimo in ipſo mœrore calamitoſæ tempeſtatis, quam illi fugere facillime licuiſſet conſurgentem primo, ſibique, ac rebus ſuis naufragium minitantem: neque item gubernatorem urbis in ipſo excidio, & calamitate civitatis, quam impendentem prius ipſe conſilio ſuo, ſuaque prudentia ſuſtinere quodammodo, ac propulſare potuiſſet. Seræ ſunt hominum lamentationes, prorſuſque vituperandæ, quas occupatas in his lugendis cernimus quæ vitio ſuo, deſidiaque contigerunt.

XIII. Callicratidi Lacedæmoniorum duci cum ornatiſſimam, cui præerat, claſſem funditus amiſiſſet propter immoderatam gloriæ cupiditatem, nihil ad eam reſtituendam noviſſima conſilii ratio ſuffragata eſt: quam ita ſervare poterat, ſi modo in ſtatione continuiſſet. Terentio Varroni ſempiternum dedecus, atque immortale monimentum erunt flagitioſæ turpitudinis deletæ ad Cannas temeritate ſua pulcherrimæ Romanorum legiones, quæ ſervatæ periculoſiſſimo tempore reipublicæ ſine dubio fuiſſent, & robur eximium pulcherrimæ urbis, & perpetuum decus conſularis prudentiæ, diſciplinæque militaris.

XIV. Recte itaque majores noſtri ſummis laudibus efferendi ſunt, qui Spu. Melium, qui Gracchos, qui Manlium Capitolinum, qui Druſum, qui Saturninum, fortiſſimos homines, & reipublicæ ſæpenumero non mediocriter opitulatos, quod deveniſſent in affectatæ tyrannidis ſuſpicionem, morte multandos eſſe putaverunt. Nec Spu. Melio favor ampliſſimus civitatis, nec Gracchis avi ſui Scipionis clariſſimi viri memo-

memoria, nec Manlio celeberrima gloria Capitolii liberati, nec Druſo ſanctiſſimi ſui penates, nec Saturnino vis ſacroſanctæ dignitatis auxiliata eſt. Quid ita? quia necem paucorum, aut unius hominis, calamitati publicæ majores noſtri ſemper anteponendam eſſe putaverunt. Quid? genus crudelitatis eximium non ſunt arbitrati, cives eos perimere, ſummiſque affligere ſuppliciis, quorum in rempublicam perſæpe clariſſima beneficiorum genera exſtitiſſent? Minime. Quid ita? quia nullum ſatis dignum ſupplicii genus in eos conſumi poſſe opinabantur, qui patriæ ſuæ libertatem opprimere ſtatuiſſent: nec illos cives eſſe judicaverunt, quos abjeciſſe rationem patriæ caritatis intuerentur. At contra eos qui tales interemiſſent, non modo dici, atque appellari cives, ut eſſent, ſtatuebant, ſed afficiendos fore immortalibus donis, ac ſempiternæ hominum memoriæ conſecrandos. Quid enim poteſt indignius dici, quam vitam a patria ſuſceptam, ad illius perniciem, calamitatemque conferre? quid fingi ſceleratius, quam eorum pœnas ac crudeliſſimam ſervitutem excogitare, quos iiſdem mœnibus ac tectis conſtitutos, eædem leges, atque eadem vivendi ratio continuiſſet? quid denique poteſt intolerabilius exiſtimari, quam inferre delubris deorum immortalium, ac facultatibus noſtris illinc ſceleratas faces, hinc acerbiſſimas expilationes? Hæc qui curaverunt, judices, aut qui tentaverunt, numquam ego alienos ab hoſtibus, aut diſſimiles feritati beſtiarum exiſtimabo.

XV. Vidimus de ſpe perficiendi nefarii facinoris: videndum eſt de loco, quam latebram commodiſſimam & tutiſſimam egregius artifex delegit, cum contegendæ conſpirationi ſuæ, tum armis omnibus ejus artificii comprehendendis: ne forſan temere domum nobiliſſimi civis, atque opulentiſſimi M. Leccæ delectam eſſe judicetis. Primum homo delectus eſt hujuſmodi nefa-

riis

riis cupiditatibus affinis, quo participe ſemper uſus fuerat conſiliorum ſuorum, adjutore tæterrimarum libidinum, ſocio maximorum periculorum, cui ſpectato frequenter in difficillimis rebus, ſummam hujuſmodi atrociſſimi mali tuto committi poſſe, facillime ſibi pollicebatur. Præterea domum ſibi deligendam eſſe judicabat ſolitudine locorum deſertam, & ab omni frequentia populari remotiſſimam, quæ ſcilicet voces conjurationis tutiſſime continere poſſet. Contulit igitur ſeſe in ipſam M. Leccæ domum, remotam ab omni celebritate, conſtipatam multitudine arbuſcularum, & ab omni ſuſpicione prodendi facinoris non mediocriter abhorrentem. Quos vero tetenderit ibi conjurationis laqueos, aut quas catenas ſcelerum conflaverit nobis, ac facultatibus noſtris, Saturnalium dies patefactura fuerat, niſi primum benignitate deorum immortalium, deinde vigilantia conſulari, nefariæ ſicæ de manibus latronum excidiſſent. Nullas amplius tendiculas pertimeſcamus ab exſecrabili monſtro; nullas inſidias ab hoſte tæterrimo: tenetur fera, nec, ſi viri eſtis, declinatura eſt telum ipſum ſacroſanctæ veſtræ auctoritatis.

XVI. Neve, Catilina, neſcias, vigilantiſſimos conſules habere rempublicam; te quocumque veneris, quocumque abieris, diligentia noſtra circumſeptum teneri: quid heſterna nocte conciunculis tuis agitatum ſit, licet mecum recognoſcas. Cum ad M. Leccam veniſſes, unum ex fideliſſimis commilitonibus tuis ad multam noctem, teque in interiorem, una cum illo, cubiculi partem recepiſſes, tamquam in ſacrarium memorabile cupiditatum veſtrarum, repente de Lecca ſciſcitari cœpiſti, num quis ex conjuratis adveniſſet: cum ſubito Lentulus, ac Cethegus tæterrima capita maleficiorum omnium, furibundi, atque alacres irruperunt, moxque ingreſſi vociferare cœperunt, quid agis,

agis, Catilina? cur voluptates noſtras diutius remoraris? præſto ſunt Saturnalia nobis otioſis, atque oſcitantibus: quem unum diem ſæpenumero nuncupare ſolitus es eversorem ſuperbiſſimi ordinis, fugatorem ærumnarum noſtrarum, lucem ac principem univerſæ noſtræ dignitatis. Num in gerendis negotiis ignoras ſequendas eſſe temporum opportunitates, & in occaſione rerum deſidiam, ac tarditatem omnem quam diligentiſſime fugiendam? Mutabiliſſimæ quidem ſunt deorum voluntates, & fortunam, cum abire permiſeris, fruſtra poſtmodum diſcedentem, ac fugientem ſis imploraturus. Talia vero conquerentem tu paucis pro re ſubſecutus, aquilam argenteam proferri continuo juſſiſti, præclaram auſpicem, ac gubernatricem furoris tui futuram. Teſtor noctem ipſam, impiarum molitionum tuarum conſciam, ac teſtem, nihil ex iis me fugiſſe quæ clandeſtini veſtri conatus agitaverunt.

XVII. Perpauca ſatis attigiſſe fuerit, ne ſolitudine in ipſa latibulorum tuorum, cum ora vulgi plane devitaviſſes, ſefelliſſe te crederes diligentiam pariter, atque induſtriam conſularem. Linquo telorum innumerabilem, atque inexcogitatam copiam, quam in iiſdem furialibus antris conſtipandam, atque occultandam fore curaviſti. Mitto literas manu tua ſcriptas, diverſis municipiis reddendas, quæ furori tuo ſuccurrere, atque opitulari vellent. Tranſeo rem illam ſimillimam prodigio, cum mane iſto jam coacto ſenatu, redundantibuſque ſubſelliis, ſerius in ſenatum, præter conſuetudinem veniſſes: quod nulli non oculi te ſenatorum ſtatim conſignarunt ingredientem demiſſo vultu, pallore terribili, luminibus errantibus, ac facie præ ſe ferente neſcio quid inuſitatæ crudelitatis. Præterea Saturnalibus proxime futuris rem adoriri placuit: quo die civitas omnis feriata publico

edicto,

edicto, conferre ſeſe in montem Aventinum, ac ruſticari quodammodo ſolita eſt: cum tu manum furoris tui diligenter armatam, atque inſtructam, primum ad cædem ſenatus, ac conſulum, deinde ad occupandam Capitolii arcem munitiſſimam fueras immiſſurus: atque his perfectis, daturus operam cum direptioni publicæ, tum inflammandis ædibus, atque his trucidandis qui rempublicam defendere voluiſſent.

XVIII. Videtis, judices, lucem clariſſimam rationum, quam ego profecto cenſeo nullis involucris tenebrarum ſuarum obruituros eſſe, nec M. Leccam præclaram ſedem, atque officinam tæterrimæ conjurationis, nec ipſum deteſtabile caput, atque obſcœnum artificem Catilinam. Cumque hæc omnia conſtent, animadvertendum eſt pariter uno maleficii genere Catilinam non modo deos, ac patriam, verum etiam mores, leges, conſuetudinem urbis, atque inſtituta majorum violaſſe.

XIX. Primum XII. tabulis cautum eſſe cognoſcimus, NE QUIS IN URBE COETUS NOCTURNOS AGITARIT: deinde lege Gabinia promulgatum, QUI COITIONES ULLAS CLANDESTINAS IN URBE CONFLAVISSET, MORE MAJORUM CAPITALI SUPPLICIO MULTARETUR. De te itaque, Catilina, ſciſcitor, tune, cœtus iſtos commilitonum tuorum contra præcepta XII. tabularum, contra leges noſtras, contra vero ſenatus, ac plebis auctoritatem, noctu cogendos eſſe putaviſti? Deinde quæro, ſiquando in lucem ſepulcrales iſtæ conciunculæ tuæ prodiiſſent, quid reſponſurus fuiſſes ſenatui, quid conſulibus, aut quid viris optimis, atque amantiſſimis patriæ? Quid leges igitur noſtras violas, Catilina? quid ſenatus auctoritati contradicis? Æquum enim eſt inſtituta majorum, atque

edicta

edicta graviſſimi, ſanctiſſimique ordinis, quia perſtringere veſania tua non es veritus, ea reſtituas, ac ſarcias ſupplicii tui memorabili animadverſione.

XX. Manlius Torquatus filium ſuum, ſumma & ſingulari virtute adoleſcentem, quod is in hoſtem contra mandatum patrium dimicaſſet, victorem acriter percuti ſecuri juſſit: nos vero te tam temerario auſu tendentem contra mandata ſenatus, contra univerſæ Romanæ reipublicæ majeſtatem, Catilinam perferemus? Majores olim noſtri ſapientiſſimi homines, & ſine dubio graviſſimi, num leges e Græcia per legatos ſuos accerſendas eſſe putaverunt, quibus hanc imperii magnitudinem perpetuo ſtabilirent, ut tu homo recens ſeveritate illarum cum barbatulis tuis abutereris? Non ita viſum Carthaginienſibus accepimus in Hannone ſuo morti condemnando, fortiſſimo, ac triumphali viro, quod is edicto ſenatus minus obtemperaviſſe putaretur. Non ita placuit Athenienſibus, urbi ſine dubio doctiſſimæ atque eruditiſſimæ, cum e Sicilia, belloque graviſſimo revocandum eſſe Alcibiadem ſtatuerunt, ſummum & ſingularem imperatorem, quem juberent, expiare ſupplicio ſuo leges violatæ religionis. Non ita denique a majoribus noſtris judicatum eſt, cohortibus exoletorum tuorum, ſententia mea, longe anteponendis, cum L. Sulpicium conſulari familia, ſummoque ingenio virum, propter exiguam notam libidinoſæ ſuſpicionis, cenſuerunt removendum e ſenatu, multoſque dies in vinculis habendum eſſe putaverunt.

XXI. Vos vero, judices, Catilinam non modo leges noſtras, atque auctoritatem ſenatus crudeliter labefactantem, verum etiam univerſos cives ad perniciem ferro, flammaque devocantem, impune perferetis? Jacet homo proſtratus eventu maximarum molitionum: ut qui conatus ſuos conſcientia veſtra patefactos atque illu-

illuſtratos cernat, neque contentos fuiſſe, ſeu ſuperſtitione cruenti ſacramenti, ſeu tenebris nocturnis, ſeu ſolitudine locorum maxima & ſingulari. Contundite igitur, contundite, judices, genus iſtud inauditi furoris: comprimite hominem geſtientem effrenata temeritate, flagrantem inuſitatis cupiditatibus, furentem incredibili ſuperbia, ſpe novandarum rerum mirabiliter inflammatum: quinetiam rem ipſam publicam non modo eventu crudeliſſimæ calamitatis, verum etiam metu, ac ſuſpicione liberate.

XXII. Diximus equidem ſufficienter de ſenatoria ſimultate Lucii Catilinæ, capite ac fonte ſceleratæ conjurationis: reſque omnes complexi ſumus quas aluiſſe furorem illum, ac primum excitaviſſe judicavimus. Nunc videndum eſt de ratione ambitionis tæterrima, atque exitiabili, qua deflagraviſſe perpetuo Catilinam ſuperiori diviſione demonſtravimus. Cupiditates equidem plurimas in illo monſtro, calamitoſas, ac nefarias omnes perſæpe, judices, animadverti: libidinem unam perniciosiſſimam in primis conſpicere viſus ſum, temerariæ cujuſdam, atque inconſideratæ ambitionis: qua duce properaſſe, nec ullo ſtudio umquam conſciſcendarum opum, nec ullo deſiderio dignitatum abſtinuiſſe reputatus eſt. Putabat enim ſe fruſtra nobiliſſimo genere natum, fruſtra virtutes eximias corporis atque animi conſecutum fuiſſe, ni omnia divina atque humana truculentiſſimo genere cupiditatis inquinaviſſet: quoſque cernebat excellere Romæ præſtantia quadam dignitatis, beatiſſimos eos eſſe, & ſine dubio diis æquiparandos fore arbitrabatur.

XXIII. Id genus veſanæ cogitationis hominem, ſuapte natura præcipitem, atque inconſideratum, compulit in abominandas ac nefarias vitæ cupiditates. iſque nuper comitiis conſularibus (quandoquidem ſuf-

fragia

fragia curiæ, propter impendentem metum Parthici belli diligenter enucleata ſunt) quas non adiit ſenatorum voces, aut quos civium conſeſſus partim pecunia, partim obſecrationibus; non obeundos ſuppliciter, ac contaminandos eſſe judicavit? nulli tamen ad dignitatem gradus neque inſanienti, neque anhelanti bono candidato patuerunt. Eadem ratio ſceleratæ libidinis illum ad majorem vim ſcelerum paullo ante concitaverat. Piſonem meminiſtis egregia virtute adoleſcentem, (niſi & idem cupiditatibus obtemperare conſueviſſet) calamitoſam ſibi, ac multis in urbe ſeditionem excitaſſe: cujus inſigni familiaritate, atque amicitia Catilinam uſum fuiſſe nemo eſt qui neſciat: nec modo conjunxiſſe ſe temerario juveni, verumetiam illum de ſucceſſu rerum ſuarum non mediocriter trepidantem, in audacia ſimul, ac ſententia confirmaſſe, cum ſe illi vigilantiſſimum ſocium, ac ſatellitem fidiſſimum regendæ, gubernandæque conjurationis polliceretur.

XXIV. Quod ſi votis ſceleratorum hominum ſucceſſus aſpiraſſent, quanta ſtrage civium creditis, aut quanto diluvio facultatum urbanarum ruituram fuiſſe deteſtabilem horum atque exſecrandam impietatem? Verum ii cælites quorum auſpiciis princeps, ac parens hujus urbis Romulus, pulcherrimi imperii Romani fundamenta jecit, triſtiſſimam cladem, ac conatus perditos nece adoleſcentis interceperunt. Piſone mortuo conquieviſſe Catilinam dicemus, aut incœpti temerarii pœnituiſſe? Non pœnituit modo, nec requieſcendum fuiſſe arbitratus eſt., ſed rurſus alio furori acceſſit. Non conſueverat animus perpetuis cupiditatum flagitiis exercitatus, prima deſtitutione fortunæ refrigeſcere, ac conſternari: ſed vix ſepulta memoria Piſonianæ conjurationis, L. adeptus eſt Sidicinum, potentiſſimum quidem hominem, ac tunc furentem ſingu-

ſingulari ſtudio rerum novandarum. Verum ea fax incendii rurſum benignitate deorum immortalium, ſummaque virtute conſulum reſtincta eſt. Non obdormiſcit tamen Catilina, his deſtitutus eventis vigiliarum ſuarum, ſed rurſus ſævit immanior: & quam rempublicam ſervitio non potuerat obruere, deſtrangulandam penitus, ac tollendam cogitavit. Sceleratus in omnem urbem, quam toties inſidiis appetiviſſet: ſceleratiſſimus vero in patriam, cujus exſtant in illum ſumma, & commemoranda monimenta beneficiorum.

XXV. Reminiſcere, quæſo, Catilina, reminiſcere ferrum illud ſceleſtum, atque illas nefarias faces, quas iſtis ſanctiſſimis penatibus, atque iſti pulcherrimæ patriæ minitaris, non ad oppugnandam urbem, neque ad eam concremandam tibi datas fuiſſe, ſed potius ad ſalutem civium, dignitatem imperii, libertatiſque noſtræ defenſionem. Per deos immortales oro te, Catilina, ſi patria tecum his vocibus uteretur, quid eſſes illi, quæſo, reſponſurus? Ego te parvulum, Catilina, cum in primis ornatiſſimo genere gentis naſci voluiſſem: deinde ſummis dotibus exornaſſem tum corporis, tum animi: tum duabus rebus inſtituendum putavi, ferro, ac flamma, quibus eſſet parata tibi facultas tum amplificandi imperii mei, tum defendendæ publicæ libertatis: quid eam vim armorum in viſcera noſtra torques? aut quid convertis in exitium civium meorum inſtitutam diligentia mea, meiſque rationibus eruditam dimicandi facultatem? Majores contra tui ſummis a me beneficiis, atque honoribus aucti, pro magnitudine ſuſceptarum dignitatum, pulcherrimas in urbe ſæpenumero leges: pro præſtantia beneficiorum, clariſſimas ex hoſtibus victorias referre conſueverunt: tu mihi luctus acerbiſſimos paras, pro ſumma copia beneficiorum meorum, tu cædes civium, tu domorum incendia, tu vexationes virginum, tu va-

Q ſti-

ſtitatem urbis, tu genus atrociſſimæ ſervitutis. O crudeliſſimum hominum genus, & ab omni penitus humanitate derelictum! tu ſtudio flagras ejus urbis evertendæ quam nec Carthaginienſium aſtutiſſimi doli, nec Numantinorum eximiæ vires, nec Græcorum erudita & præclara ingenia labefactare, obſcurareque potuerunt. Quod ſi citentur hi populi rurſum divinitus, atque iſtæ urbes redeant in ſtatum vetuſtiſſimæ dignitatis, certe non ipſo ſcelere tuo quicquam in me crudelius, nec quicquam magis extimeſcendum molituras fuiſſe prædicabunt. Sed ad te redeo.

XXVI. Temperarem egomet mihi, curſumque iſtum violentæ orationis forſitan revocandum eſſe judicarem tum ab odio tuo, tum ab ipſa dicendi acerbitate, ſiquem in te ſenſum patriæ caritatis aſpicerem, aut ullo te puncto poſſe arbitrarer ſceleratam iſtam mentem relinquere. Sed id genus eſt cupiditatum tuarum, ut reſtinguendarum forſan rationem aliquam conſequi poſſis, ſanandarum nullam: nec te prius amiſſurum perverſitatem iſtam animi puto, quam vitam amiſeris. Vellem reviviſceres, Hala Servili; non exſpectaremus ſententiam judicum, neque abuti majeſtate ſenatus, atque auctoritate populi Romani: ſed magnitudinem tanti flagitii ſanguine tuo ſtatim expiaviſſes. Nam de ſenatus voluntate nihil ambigimus: modo non impediretur legibus, repente profecto fueras pœnas impietatis tuæ digniſſimas laturus. Utinam deorum immortalium munere, judices, mentem, atque animum hujus introſpiceremus, nequa vobis fieret puniendi dubitatio, qui tantum ſcelerum ingenio conflaviſſet. Videretis enim mentem anhelantem triſtiſſimum genus minarum, mentem debacchantem inaudita feritate, furentem incredibili veſania, ſitientem cruoris urbani, prædæ avidiſſimam, vobis, atque omnibus ferro, flammaque minitantem.

XXVII.

XXVII. Catilinam vobis demonſtravimus, judices, irritatum perſæpe repulſis comitialibus, nullas vocum aut ſuffragiorum corruptelas fuiſſe prætergreſſum, deinde nullis rationibus infractum, ac perterritum, de perſeverantia ſcelerum ſuorum deſtitiſſe: quibus animadvertere ſane poteſtis, quanta ſemper immanitate laboraverit ambitionis. Supereſt noviſſima pars diviſionis. Grex ipſe ſodalium Catilinæ truculentus, atque amens: cujus in manu non exiguam rationem fuiſſe diximus excitandæ conjurationis. Lentulus ſiquidem & Cethegus terribilia portenta noſtræ civitatis, furiæque vel certiſſimæ populi Romani, multa de magnitudine ſua in ipſis concionibus, multa de dignitate imperii ſui futuri palam prædicare conſueverunt, tamquam ſi deorum immortalium concilio interfuiſſent.

XXVIII. Primum Lentulus in libris Sibyllinis neſcio quid ſe perſpexiſſe prædicabat, quod viri acutiſſimi atque peritiſſimi L. Cornelius, ac Cn. Piſo cuſtodes publicarum ceremoniarum, nequaquam proſpicere potuerunt. Lucem namque ait neſcio quam de domo Cornelia quondam prodituram fore, quæ gloria nominis ſui Romanum imperium ſimul & complexura ſit, & illuſtratura: eoque genere vaticinii, dignitatem ſuam portendi ſataliter putavit: planeque opinatur ſati ſui rationem in ipſa latebra Sibyllinæ divinationis, tamquam in equo Trojano, deliteſcere. Ego vero Sibyllam ſine dubio ſapientiſſimam mulierem fuiſſe judico, viſamque idoneam diis immortalibus cui ſingularem quamdam vim divinandi concederent: verum illam deliram penitus, ac prorſus cæcam fuiſſe affirmarem, ſi quam ſpem dignitatis in hac crudeliſſima peſte repoſuiſſet. Si quid tamen cecini ſſe viſa eſt quod ad Corneliam gentem pertinere videretur, vim omnem illius divinationis in uno L. Sulla conſumtam

fuiſſe judicemus: cujus paullo ante reſpublica ſenſit & crudeliſſimam ſimul, & ampliſſimam poteſtatem. Nec ego deos immortales huic imperio tam infeſtos eſſe reor, neque a ſalute populi Romani tam abhorrentes, ut homini dementiſſimo regnum concederent hujus ſanctiſſimæ atque optimæ civitatis. Sullam profecto crudelitas vicit: at ipſe maximarum laudem virtutum, & rei militaris ſummam, ac ſingularem gloriam conſecutus eſt Lentulum vero nullæ victoriæ noſtræ civitati, nullum ſtudium armorum, nulla præſtantia virtutis, aut ingenii commendavit. Quæ vero non tabernæ potius, aut qui non greges infamium hominum, Sibyllinum iſtum principem concelebrarunt? nam vitam ejus commemorare non eſt neceſſe, verſatam ſemper in obeundis libidinibus, ac ſocietate turpiſſimorum hominum nobilitatam: nihil in eo ſanguinis aviti, nihil induſtriæ Romanæ, nihil ſplendoris domeſtici, nihil avitæ frugalitatis.

XXIX. Fingite vobis, judices, fingite dignitatem hujus hominis, tum florentem ampliſſimo magiſtratu, tum omnibus populi Romani muneribus exornatam: quantum, quæſo, ſanguinis civilis in foro, in curia redundaturum eſſe creditis? aut quantam vim libidinis, atque impudicitiæ per omnium civium cubicula demanaturam? Profecto dignitate fretus, ea quæ privatus concupiviſſet, ſine dubio conſequeretur: ferretur amens in omnia; nec ullæ rationes conſiliorum, aut pudoris, nec ulla ſtudia humanitatis refrenarent præcipitem, atque incitatum curſum vetuſtæ crudelitatis. Cethegus inferior nobilitate, atque ingenio, vehementia furoris longe immanior, parum a Lentuli ſomnio diſcedere viſus eſt. Verum inſaniam leviſſimæ opinionis, modeſtiore loquendi ratione contegere velle videtur: genus eſt idem tamen furoris, eademque ratio concelebratæ divinationis. Tales hi ſcele-

rum

rum artifices, amboque concitati ad evertendam rempublicam, partim a veſana ſpe vaticinii commemorati, partim a nefaria ſcelerum aſſiduitate, Catilinam offenderunt novis rebus ſtudentem: cujus præſidio, conſilioque cupiditates ſuas ita juvari poſſe facillime crediderunt, ſi viro ſociorum copioſiſſimo ſeſe conjunxiſſent

XXX. Eſt enim in illo monſtro, ſicuti paullo ante tetigimus, vis eximia facetiarum, & ratio quædam adumbrata virtutum, facilis ad comprehendendum omnium hominum familiaritates. Hunc igitur Catilinam adepti Cethegus, Lentulus, & ipſi lenociniis ſuis inſignes, ad omne genus benevolentiæ ſubeundum deflagrare cœperunt, admirabili quadam cupiditate ſeu diripiendæ urbis, ſeu potiundæ dominationis. Hæ ſunt, judices, hujus nefarii facinoris abominandæ faces, hi ſunt crudeles igniculi quibus exarſiſſe Catilinæ ferocem animum facillime credendum eſt. Talibus initiis conſociati principes nefandæ conjurationis, manum exiguam deſperatorum hominum, atque obſcœnæ juventutis, pedetentim coëgerunt: coactam, quid vellent, edocuerunt: edoctam, pari cupiditate ſceleris inflammaverunt: inflammatam denique, pepulerunt ut in omnium noſtrum facultates, ac vitam facillime conſpirarent.

XXXI. Furias iſtas audiſtis, judices, commodiſſimas ac paratas non modo ad vivos commovendos in omne facinus, verum etiam ad mortuos ex ipſo Erebo, mediiſque buſtis excitandos. Reperti ſunt tum atrociſſimi ſceleris patroni, quique immanitatem deteſtandæ rei tum contegere verbis, tum excuſare conati ſunt. L. Hortenſius vir eximia caritate reipublicæ, ſummiſque ornamentis præditus & ſcientiæ, & moderationis, nequaquam omnia credenda eſſe dicit: jubetque graviſſimis hominibus facilitatem judiciorum

 dili-

diligenter eſſe continendam. Primum affirmat, Catilinam in perpetua cuſtodia ſenatus exſtitiſſe: denique numquam ferme diſceſſiſſe a latere Publii Cœpionis nobiliſſimi civis, atque integerrimi viri, ita ut lepide dicat, *diſſeparationi eorum neque ſolem orientem umquam, neque occidentem interveniſſe*.

XXXII. Credo equidem, ſapientiſſimum hominem Hortenſium, ut eſt innocentia ſingulari, ſummaque virtute, cuncta ipſa quæ graviſſime ſimul atque ornatiſſime complexus eſt, ita vera eſſe, ſicuti dixerit, exiſtimare: ſed longe graditur a ſententia mea. Quæro igitur de te, L. Hortenſi, teque obteſtor, atque obſecro per ipſum jus vetuſtiſſimæ noſtræ familiaritatis, ſi L. Catilinam conſtat dies omnes, omnium civium conſcientia, ſive in foro, ſive in turmis agere, nunc ſtipatum catervis exoletorum ſuorum, nunc vero gladiatoriis agminibus per ora vulgi palam obvolitare: ſi manifeſtum eſt noctes omnes aut in luſtris ſcortorum, aut in antris M. Leccæ ducere, viri, tuo judicio, non abhorrentis a reipublicæ caritate: quid eſt quod illum obſervatum dicas in perpetua cuſtodia, atque oculis ſenatorum? niſi forte cuſtodiam ſenatoriam vocas vel exiguam moram in ipſius curiæ conciliis obeundis.

XXXIII. Quod vero pertinet ad ipſius Cœpionis familiaritatem aſſiduam, benevolentiamque ſingularem, nihil eſt quod inſimulationi noſtræ derogandum eſſe judicetis. Diximus enim ſuperius, ingenii Catilinæ miros, atque occultiſſimos eſſe receſſus, nec qui cognoſci, ſeu perluſtrari facillime poſſent. Vigent enim in illa clade res diverſiſſimæ pariter, continentia, & libido. Nihil illo perſpexi affixius ad tollenda bonorum conſortia, nihil ſolertius ad illis inſidiandum, nihil illius munificentia inſignius, nihil avidius rapacitate, nihil acutius conſilio, nihil temeri-

tate

tate contemtibilius : quæ cum ita ſint, Cœpionem admirabimur in tantis viarum ambagibus erraviſſe? Me me, quem fateor, judices, vetuſtiſſima quadam familiaritate Catilinæ conjunctum, perſæpe deliraviſſe miris perplexionibus illius, neque umquam certi quicquam in illo ingenio comprehendere potuiſſe. Nihil igitur erit miri, ſi virum integerrimum Cœpionem verſutiſſimi hominis doli, atque inconſtantiſſimi mores fefellerunt.

XXXIV. Non erit itaque neque prudentiæ tuæ, neque gravitatis, Hortenſi, candidiſſimam opem humanitatis tuæ, ſummamque dicendi copiam fontibus ipſis polliceri : aut quam beſtiam irretitam judicio tenemus, diſſolutam atque exſultantem reipublicæ immittere. Quod te numquam commiſſurum fuiſſe arbitrarer, niſi qui me mores, iidem te Catilinæ ſine dubio fefellerunt. Satis oſtentatas vobis putamus, judices, tum rationes periculi noſtri, tum hujus immaniſſimi ſceleris atrocitatem. Nam ſi odio ſenatus quam maximo Catilinam arſiſſe demonſtravimus : ſi rationes vitæ ſuæ veteres, ac novas in exercitatione tæterrimarum libidinum collocatas : ſi ſpem perficiendi ſceleris homini perſequentiſſimo inimicitiarum : ſi denique locorum ac temporis opportunitates exſtitiſſe : præterea ſi rabiem quamdam ambitionis in illo fuiſſe diximus : ſi nullam poteſtatem refrenandarum libidinum, aut ullum pœnitentiæ locum : poſtremo, ſi copiam innumerabilem deſperatæ juventutis cum illo conjunctam fuiſſe patefecimus, & eam ſimul oſtendimus ſuopte ingenio furentem incredibili audacia, ſummaque cupiditate prodendæ, ac vexandæ urbis inflammatam : quid erit, judices, quod dubitetis de liberanda patria, deque ulciſcendi crudeliſſimi ſceleris immanitate? Noviſtis enim facinus inauditum omnium hominum memoria : facinus atrox, ſuperbum,

nefarium, perniciosſum, remotiſſimum ab omni humanitate, lege, conſuetudine: cujus acerbitatem ſi minus animo bene perſpexiſtis, quæſo, mecum diligenter attendite.

XXXV. Scelus illud, judices, everſionem nefariam moliebatur ampliſſimæ noſtræ dignitatis, interitum crudeliſſimum ſenatorii ordinis, cædem communem omnium bonorum: hujus ſceleris libido repoſita erat in diripiendis omnium civium facultatibus, atque opprimenda urbis libertate: huic ſceleri parabantur tæterrimæ conjugum, ac liberorum noſtrorum vexationes: in hoc ſcelere verſabantur denique faces inferendæ penatibus noſtris, expilationes ædium, ſtupra virginum Veſtalium, luctus ac mœror miſerabilis univerſæ civitatis. Quæ ſi vobis, ut ſunt, indigna atque intolerabilia videntur, non iniquum erit, auctores horum malorum multare tæterrimis ſuppliciis, cladem que omnium crudeliſſimam e viſceribus reipublicæ propulſare. Tenetis exempla majorum, atque omnium gentium auctoritatem, qui ſemper ſummas & ſingulares pœnas in eo genere hominum conſumendas eſſe putaverunt qui rationes habuiſſent aut prodendæ patriæ, aut opprimendæ publicæ libertatis. Nihil igitur erit impedimento, quin audaciam crudeliſſimi hominis Catilinæ crudeliſſimo genere ſuppliciorum expietis: & ultionem ex illorum cruciatibus ac pœnis capiat reſpublica quorum erat conflagratura manibus, niſi ſanctiſſimi imperii Romani cuſtodes ac vindices dii immortales nefariis votis obſtitiſſent.

XXXVI. Credite, judices, hodierno die conſurrexiſſe univerſam urbem conſpecturam ex judicio veſtro, planeque animadverſuram quid in poſterum de ſalute ſua, deque facultatibus ſuis ſperandum ſit. Credite item vim univerſam flagitioſæ juventutis aut hodier-

hodierno Catilinæ ſupplicio ſimul conficiendam fore, aut illius liberatione lætam atque exſultantem, non multo poſt in omnium noſtrum perniciem una cum illo celerrime conſurrecturam. Agitur ſiquidem hodierna veſtra ſententia de ſalute hujus pulcherrimæ, atque optimæ civitatis, de ſtabilitate imperii Romani, de legum incolumitate, de libertate civium, de pudicitia liberorum ac conjugum veſtrarum. Hujus enim peſtis * ibidem ſcelus erat,ut non graſſaturum per capita paucorum, ſed tamquam atrociſſima vis veneni per omne corpus urbis demanaturum. Quod ſcelus, aut quam peſtem ſi vindicandum eſſe cenſebitis, ut reor, & reſpublica deſiderat, putate profecto deos immortales, & in primis Capitolinum Jovem ſempiternum cuſtodem, ac vindicem hujus imperii, pro liberatis eorum templis, ac ceremoniis, gratias vobis ampliſſimas eſſe reddituros: putate pariter idem facturam eſſe curiam pro defenſa conſulum vita, ſervataque ſenatorii ordinis dignitate: putate matronas urbis, ac liberos noſtros ob ſervatam pudicitiam, ſupplices ac congratulantes univerſos ad genua veſtra ſeſe obverſaturos fore: putate virgines Veſtales, atque ipſam majeſtatem ampliſſimi numinis, ob liberationem ſuam, ſumma vobis lætitia congratulaturam: putate denique cives omnes, ob retentam vitam, ac libertatem ſuam, penates publicos pro conſervatis focis, atque aris, parietes urbis pro tæterrimo genere vaſtitatis propulſato, ferme incredibili gaudio exſultaturos: putate tandem hodierno judicio paratum eſſe vobis aut immortale dedecus, aut memoriam nominis ſempiternam.

XXXVII. Multa ſunt equidem in hac vita, quæ turpiter, ac calamitoſe neglecta, reſtitutionem tamen quamdam quodammodo patiantur: hujus vero vindicandi ſceleris ſi præſentem facultatem neglexeri-

tis,

tis, fruſtra poſtea recuperandæ copiam quæretis. Aut hodie vobis propulſanda eſt e viſceribus reipublicæ peſtifera vis calamitatis, aut ipſi patriæ ſine dubio concidendum: utrum eligendum ſit, vos videritis. Quid eſtis, judices, humanitate tanta (ne ſecordia dicam) ut eorum vitam, ac ſpiritum diutius in republica commorari patiamini qui vitæ ſalutique civium crudeliter inſidiati ſunt? Proponite vobis ante oculos, ac meditatione crebra revolvite diem illum nefarium quo ſalus omnium civium, quo facultates noſtræ, quo ipſa reſpublica peritura fuerat: quando ſcilicet aſpexiſſemus beſtias iſtas emiſſas carceribus per urbem omnem, per domos noſtras furialiter exſultantes, ipſumque in primis miſerandi facinoris ducem ac principem Catilinam, confirmatum hoc judicio, ſpe plenum, lætitia geſtientem: nunc hos ad cædem noſtram, nunc illos ad rapinam, atque inflammationem ædium devocantem: conjuges e complexibus noſtris ad libidinem victorum raptæ fuiſſent, liberi ad ſtupra de gremiis parentum extorti, pretioſa ſupellex aſportata: tecta conflagraſſent ignibus, corpora cæſa paſſim jacuiſſent, omnia denique gemitu, fletuque redundaſſent. Hæc fuiſſet imago miſerrimæ urbis, quam urbem a majoribus noſtris florentiſſimam accepimus: &, ſi prohibueritis, claram, atque excellentem poſteris noſtris tradituri ſumus.

XXXVIII. Per humanitatem denique veſtram vos obteſtor, atque obſecro, judices, per amorem hujus pulcherrimæ, atque invictiſſimæ urbis, per omnia quæ vobis jucundiſſima ſunt in vita, providete iterum atque iterum, ne liberati quondam tot ampliſſimis bellorum periculis, tot imminentibus malis erepti, nunc per ignaviam veſtram ac deſidiam periclitemur. Eripite vitam civium a miſeranda crudelitate, prohibete penates veſtros a nefariis ignibus, ſer-

vate

vate pudicitiam neceſſitudinum veſtrarum a tæterrimis vexationibus, liberate templa deorum a triſtibus rapinis, ſubtrahite fortunas publicas ab indigna direptione, protegite magiſtratus veſtros ab inaudita feritate, defendite denique univerſam urbem ab hoc inuſitato prorſus & triſtiſſimo genere calamitatis.

L. FLORI

BELLUM

CATILINARIUM.

CATILINAM luxuria primum, tum hinc conflata egeſtas rei familiaris, ſimul occaſio, quod in extremis finibus mundi arma Romana peregrinabantur, in nefaria conſilia opprimendæ patriæ ſuæ compulere; ſenatum confodere, conſules trucidare, diſtringere incendiis urbem, diripere ærarium, totam denique rempublicam funditus tollere, & quidquid nec Hannibal videretur optaſſe. Quibus id nefas ſociis aggreſſus eſt? Ipſe patricius. ſed hoc minus eſt. Curii, Porcii, Sullæ, Cethegi, Autronii, Varganteji, atque Longini; quæ familiæ! quæ ſenatus inſignia! Lentulus quoque cum maxime prætor. hos omnes immaniſſimi facinoris ſatellites habuit. Additum eſt pignus conjurationis, ſanguis humanus, quem circumlatum pateris bibere: ſummum nefas, niſi amplius eſſet propter quod biberunt. Actum erat de pulcherrimo imperio, niſi illa conjuratio in Ciceronem & Antonium conſules incidiſſet, quorum alter induſtria rem patefecit, alter manu oppreſſit. Tanti ſceleris indicium

cium per Fulviam emerſit, viliſſimum ſcortum, ſed parricidii innocens. Tum conſul habito ſenatu in præſentem parricidam, in præſentem reum Cicero peroravit: ſed non amplius profectum, quam ut hoſtis evaderet, ſeque palam profeſſo incendium ſuum reſtincturum ruina minaretur. Et ille quidem ad præparatum a Manlio in Etruria exercitum proficiſcitur, ſigna illaturus urbi. Lentulus deſtinatum familiæ ſuæ Sibyllinis verſibus regnum ſibi vaticinans, ad præſtitutum a Catilina diem urbe tota viros, faces, tela diſponit: nec civili conſpiratione contentus, legatis Allobrogum, qui tum forte aderant, in arma ſolicitatis. Et iiſſet ultra Alpes furor, niſi altera proditione Volturcii, prætoris literæ tenerentur. Statim Ciceronis imperio injecta eſt barbaris manus. Palam prætor in ſenatu convincitur. De ſupplicio agentibus, Cæſar parcendum dignitati, Cato animadvertendum pro ſcelere cenſebat. Quam ſententiam ſecutis omnibus, in carcere parricidæ ſtrangulantur. Quamvis parte conjurationis oppreſſa, tamen ab incœpto Catilina non deſtitit; ſed infeſtis ab Etruria ſignis patriam petens, obvio Antonii exercitu opprimitur. Quam atrociter dimicatum ſit, exitus docuit. Nemo hoſtium bello ſuperfuit: quem quis in pugnando ceperat locum, eum amiſſa anima corpore tegebat. Catilina longe a ſuis inter hoſtium cadavera repertus eſt; pulcherrima morte, ſi pro patria ſic concidiſset. *Lib.* IV. *cap.* I.

FRAG-

FRAGMENTA
VETERUM
HISTORICORUM
multo accuratius quam
antea recenſita.

FRAGMENTA HISTORICORUM *VETERUM.*

N. FABIUS PICTOR.

FABIUS PICTOR *ſcripſit Annales Græcos, & Latinos: illos de antiquitatibus Italiæ, & initiis urbis Romæ: hos de rebus geſtis populi Romani. Livius ſcriptorem antiquiſſimum nominat, æqualem temporibus belli Punici II. Dionyſius in eo requirit induſtriam, Polybius fidem & veritatem. De prænomine variant Cicero & Dionyſius; alter Quintum appellat, alter Numerium; ut fortaſſe ſit N. Fabius C. F. Pictor, qui in Faſtis prætor anni* CD-XXCV. *& biennio poſt conſul cum D. Junio Pera. An vero ejuſdem ſint libri Rerum geſtarum & Juris Pontificii, dubito; & fere adducor ut exiſtimem eſſe Servii Pictoris, de quo ita Cicero in Bruto:* Ser. Fabius Pictor, & juris, & literarum, & antiquitatis bene peritus. A. Popm. *Fabium hunc & Livius & D. Halicarn. ſecuti ſunt. Vide Polybii cenſ. lib. 1. pag. 18. 83. & lib. 3. pag. 228. edit. Caſaub.*

N. FA-

N. FABII PICTORIS ANNALIUM LIB. I.

I. SOlito inſtitutoque egreſsam virginem, in uſum ſacrorum aquam petitum ex eo fonte qui erat in luco Martis, ſubito imbribus tonitrubuſque, quæ cum illa erant, disjectis, a Marte compreſſam, conturbatamque; mox recreatam conſolatione dei, nomen ſuum indicantis, affirmantiſque ex ea natos dignos patre evaſuros. *Sextus Aurelius Victor cap.* 20. *de Orig. Gentis Romanæ*.

L I B. IV.

Quapropter tum primum ex plebe alter conſul factus eſt, duoetviceſimo anno poſtquam Romam Galli ceperunt. *A. Gellius lib.* 5. *cap.* 4.

I N C E R T A.

II. Mortuus eſt anno duoetviceſimo. Rex fuit annos viginti & unum. *Idem ibidem*.

Lupus femina. *Quintilianus lib.* 1. *cap.* 6.

Æneæ ſomnium ejuſmodi eſt, ut omnia quæ ab Ænea geſta ſunt, quæque illi acciderunt, ea fuerint quæ ei ſecundum quietem viſa ſunt. *Cicero de Divinatione lib.* 1. *cap.* 21.

Cum bello Latino ludi votivi maximi primum fierent, civitas ad arma repente eſt excitata. itaque ludis intermiſſis Inſtaurativi conſtituti ſunt. *Idem ibid. c.*26.

Amata inedia ſe interemit. *Ser. in* 12. *Æn. verſ.*603.

Cujus Tolus fuerit filius, gentis & nationis cujus &c. *Arnobius adverſus Gentes lib.* 6. *edit. Frob. an.* 1546. *pag.* 219. *Fulvii Urſini*, *rariſs.pag.*164. *Guil.Cant.pag.*190.

Literas Cadmum ex Phœnice in Græciam, unde in Italiam Evandrum tuliſſe. *Victorinus de Orthographia*. *inter Putſchii Grammaticos col.* 2468.

III.

III. *Infantes Amulii juſſu in alveo deportatos a miniſtris quibuſdam, projiciendos in fluvium diſtantem ab urbe ferme* CXX. *ſtadiis*. Dionyſius Halicarnaſſeus lib. 1. edit. Lipſienſis G. L. anni 1691. pag. 64.

Remus captus ab hoſtibus, Albam vinctus perductus eſt. Idem lib. 1. pag. 67. Confer Plutarchum in ejus vita.

Diviſit etiam Romulus univerſum agrum in partes XXVI. *quas & ipſe tribus nominat, & quatuor urbanis ad illas additis, triginta ex utriſque tribus* conflat. Idem Dionyſius lib. 4. pag. 220.

Aruntem Tarquinii fuiſſe filium -- ſepultum a matre Tanaquile. Idem ibid. pag. 234.

Hos Tarquinio ſuperſtites pueros, filios ejus fuiſſe. Idem ibid. pag. 211.

Tarpejam cupido ſubiit anulorum & armillarum quas illi geſtabant in ſiniſtris brachiis. Idem lib. 2. pag. 105.

Servaſſe puellam quod de proditione pacta erat. Idem ibidem pag. 106.

L. Tarquinium Collatinum filium fuiſſe *Egerii*. Idem lib. 4. pag. 261.

IV. *Tunc demum Romanos ſenſiſſe divitias, cum eam gentem* (Sabinorum ſc.) *ſibi ſubjeciſſent*. Strabo lib. 5. pag. 350. editionis Gr. L. Amſtelodamenſis, anni 1707. Pariſienſis vero an. 1620. pag. 228.

Cauſſam bello Hannibalis præbuiſſe, non tantum injuriam Saguntinis illatam: ſed etiam Aſdrubalis avaritiam & dominandi cupiditatem. illum enim poſtquam magnum in Hiſpania potentatum ſibi peperiſſet, in Africam mox rediiſſe, & antiquare patrias leges eſſe aggreſſum, ac formam reipublicæ Carthaginienſium in principatum unius mutare: ſed primores civitatis viros, conſilio illius animadverſo, magno conſenſu ſe ab illo ſejunxiſſe. quod ſuſpicatum Aſdrubalem, ex Africa exceſſiſſe, atque Hiſpaniam ex illo pro libidine ſua adminiſtraſſe, nulla poſt hac

ſenatus Carthaginienſis ratione habita. Hannibalem vero, qui ab adoleſcentia particeps & æmulus conſiliorum patris fuiſſet, cum eo tempore in provincia Hiſpania patri ſucceſſiſſet, in adminiſtratione rerum idem cum Aſdrubale tenuiſſe inſtitutum. Itaque hoc quoque bellum nunc ab eo Romanis fuiſſe indictum, propria ipſius voluntate præter Carthaginienſium ſententiam. neminem enim Carthagine, qui quidem aliquo loco eſſet in republica, ea approbaſſe quæ erga Saguntinorum civitatem fecit Hannibal -- -- capta Saguntinorum urbe adveniſſe Romanos, qui aut dedi ſibi Hannibalem a Pœnis poſtularent, aut bellum ſuſcipi. Polybius Hiſtor. lib. 3. Editionis Gr. L. Amſtelod. ann. 1670. pag. 228.

Exhauſtis viribus & victi malis hieram fecerunt. Idem lib. 1. pag. 83.

V. Octava Olympiade Romam conditam fuiſſe. *Solinus Polyhiſt. cap.* 2.

Millia Lxxx. primo luſtro civium cenſa: eorum qui ferre arma poſſent, eum numerum fuiſſe. *Livius lib.* 1. *Edit. Francof. an.* 1588. *pag.* 16.

Quadraginta ea ſola talenta fuiſſe (ſepoſita in ædificationem Capitolii) *Idem ibid. pag.* 20.

Coriolanum uſque ad ſenectutem vixiſſe. Hanc ſæpe eum exacta ætate uſurpaſſe vocem, *multo miſerius ſeni exſilium eſſe. Idem lib.* 2. *pag.* 35.

Ambos coſs. in Samnio, & ad Luceriam res geſſiſſe, traductumque in Etruriam exercitum: ad Luceriam utrimque multos occiſos, inque ea pugna Jovis Statoris ædem votam, ut Romulus ante voverat. *Idem lib.* 10. *pag.* 184.

Ad Thraſymenum pugna xv. millia Romanorum in acie cæſa ſunt: x. millia ſparſa fuga per omnem Etruriam, diverſis itineribus Romam petiere. Mille & quingenti hoſtium in acie, multi poſtea utrimque ex vulneribus periere. *Idem lib.* 22. *pag.* 210.

Cum

Cum obſideretur præſidium Romanum a Liguſtinis, hirundinem a pullis ad ſe allatam, ut lino ad pedem ejus alligato nodis ſignificaret, quoto die adveniente auxilio eruptio fieri deberet. *Plinius lib.* 10. *cap.* 24.

Matronam, quod loculos in quibus erant claves vinariæ cellæ, reſignaviſſet, a ſuis inedia mori coactam. *Idem lib.* 14. *cap.* 13.

Puilia ſaxa eſſe ad portum qui ſit ſecundum Tiberim. *Feſtus*, *Puilia*.

FABII PICTORIS RERUM GESTARUM LIB. I.

Et ſimul videbant picum Martium. *Nonius*, *picumnus*. *inter Auctores Ling. Lat. Gothofred. col.* 776. *At Nonius citat Fabii Rerum Naturalium librum* 1.

PONTIFICII JURIS LIB. I.

VI. Quæ verba Pontificem Max. dicere oporteat cum virginem capit, ea ejuſmodi ſunt: SACERDOTEM. VESTALEM. QVAE. SACRA FACIAT. QVAE. IOVS. SIET. SACERDOTEM. VESTALEM. FACERE PRO. POPOLO. ROMANO. QVIRITIVM VTEI. QVAE. OPTVMA. LEGE. FOVIT. ITA. TE. AMATA. CAPIO. *A. Gellius lib.* 1. *cap.* 12.

Equo Dialem flaminem vehi religio eſt. claſſem procinctam extra pomœrium, id eſt, exercitum armatum, videre: idcirco rarenter flamen Dialis creatus conſul eſt, cum bella conſulibus mandabantur. item jurare Dialem fas numquam eſt. item annulo uti niſi pervio caſſoque fas non eſt. ignem e flaminia, id eſt, flaminis Dialis domo, niſi in ſacrum efferri jus

non eſt. Vinctum, ſi ædes ejus introïerit, ſolvi neceſſum eſt, & vincula per impluvium in tegulas ſubduci, atque inde foras in viam demitti. Nodum in apice neque in cinctu neque alia in parte ullum habet. Si quis ad verberandum ducatur, ſi ad pedes ejus ſupplex procubuerit, eo die verberari piaculum eſt. Capillum Dialis, niſi qui liber homo eſt, non detonſet. Capram & carnem incoctam & ederam & fabam neque tangere Diali mos eſt neque nominare. Propagines e vitibus altius prætentas non ſuccidet. Pedes lecti in quo cubat, luto tenui circumlitos eſſe oportet: & de eo lecto trinoctium continuum non decubat: neque in eo lecto cubare alium fas eſt, neque apud ejus lecti fulcrum capſulam eſſe cum ſtrue atque ferto oportet. Unguium Dialis & capilli ſegmina ſubter arborem felicem terra operiuntur. Dialis cotidie feſtatus (*al.* teſtatus. *Steph.* fertatus) eſt. ſine apice ſub divo eſſe licitum non eſt: ſub tecto uti liceret, non pridem a pontificibus conſtitutum. *Gell. lib.* 10. *cap.* 15.

Exta porriciunto, dis danto in altaria aramve focumve, eove quo exta dari debebunt. *Macrobius Saturnal. lib.* 3. *cap.* 2.

Vitulari. *Idem ibid.* ideſt *voce lætari*. *Titius apud eumdem*.

L I B. III.

Pilumno & picumno. *Nonius*, *picumnus*. *col.* 776.

L I B. XVI.

Aquam manibus pedibuſque dato, polubrum ſiniſtra manu teneto, dextera vaſum cum aqua. *Idem*, *polubrum*. *col.* 791.

HANNIBALICA.

Senatus Q. Fabium (qui & ipſe harum rerum hiſtoriam con-

conſcripſit) Delphos miſit. Appianus Alexandrinus vol. 1. operum edit. Gr. L. Amſt. anni 1670. pag. 569.

INCERTA.

VII. Muries fit ex ſale, quod ſal ſordidum tunſum eſt, & in ollam rudem fictilem adjectum eſt, & poſtea id ſal virgines Veſtales ſerra ferrea ſecant. *Nonius, ſal neutro genere. col.* 610. *ita edidit Joſ. Waſſe.*

Fab. Pictor hos deos enumerat quos invocat flamen ſacrum Cereale faciens Telluri & Cereri: Vervactorem, Reparatorem, Imporcitorem, Inſitorem, Obaratorem, Occatorem, Sarritorem, Subruncinatorem, Meſſorem, Convectorem, Conditorem, Promitorem. *Servius in Geor.* 1. *verſ.* 20.

Q. FABIUS MAXUMUS.

Inter antiquiſſimos hiſtoricos recenſetur a Dionyſio, ut dubitem an ſit ille Q. Fabius Maxumus Servilianus qui conſul fuit cum L. Metello Calvo anno DCXI. *Cenſor ſexto poſtea anno cum Q. Fulvio Nobiliore.* Popma.

Q. FABII MAXUMI SERVILIANI PONTIFICIS ANNALIUM LIB. I.

Tum Æneas ægre patiebatur in eum deveniſſe agrum, macerrimum, litorioſiſſimumque. *Servius in Æneid.* 1.

PONTIFICII JURIS LIB. XII.

Negat oportere atro die parentare: quia tunc quoque Janum Jovemque præfari neceſſe eſt, quos nominari atro die non oportet. *Macrob. Saturn. lib.* 1. *cap.* 16.

INCERTA.

Amitti magis quam adipiſci. *Priſcianus lib. 8. edit. Putſchii col. 791.*

L. CINCIUS ALIMENTUS.

Fuit conjunctus ætate Pictori, &, ſicut ille, Græco ſermone Annales ſuos ſcripſit, teſte Dionyſio, a quo dicitur vir ordinis ſenatorii. Bello Punico miles interfuit, captivus Hannibalis factus. Pop. *In pleriſque libris corrupte* Mimantus *vocatur. in Codice Fulgentii Planciadæ Leidenſi, quo uſus Munkerus,* Alimetus *eſt. at* Alimentus *fuit Cinciæ gentis cognomen, ut docet Aldus in Orthogr. pag. 30. Prætor fuit M. Claudio Marcello, & M. Valerio coſſ.* J. W.

L. CINCII ALIMENTI ANNALIUM GRÆCORUM LIB. I.

VIII. Poſt eum regnavit Tiberinus Silvius, Silvii filius. qui cum adverſus finitimos bellum inferentes copias eduxiſſet, inter prœliantes depulſus in Albulam flumen deperiit; mutandique nominis exſtitit cauſſa. *Sextus Aurel. Victor de Orig. Gentis Romanæ cap. 18.*

LIB. II.

Aſcanius completis in Lavinio triginta annis, recordatus novæ urbis condendæ tempus adveniſſe ex numero porcorum quos pepererat ſus alba, circumſpectis diligenter finitimis regionibus, ſpeculatus montem editum, qui nunc ab ea urbe quæ in eo condita eſt, Albanus nuncupatur, civitatem communit, eamque ex forma, quod ita in longum porrecta eſt, Longam; ex colore ſuis, Albam cognominavit. *Idem ibid. cap. 17.*

IN-

INCERTA.

Romam duodecima Olympiade conditam. *Solinus cap. 2.*

Extremam Romæ ædificationem congruere in quartum annum Olympiadis duodecimæ. Dionyſ. Halicarn. Hiſt. lib. 1. pag. 60.

Volſiniis quoque clavos indices numeri annorum fixos in templo Nortiæ Etruſcæ deæ comparere. *Livius lib. 7. pag.* 121.

Captum ſe ab Hannibale. *Idem lib.* 21. *pag.* 200.

Gallis Liguribuſque additis, cum his LXXX. millia peditum, decem equitum adducta in Italiam: ex ipſo autem audiſſe Hannibale, poſtquam Rhodanum tranſierit, XXXVI. millia hominum, ingentemque numerum equorum & aliorum jumentorum amiſiſſe in Taurinis, quæ Gallis proxima gens erat in Italiam digreſſo. *Idem ibid.*

HISTORIA DE GORGIA LEONTINO.

IX. Qui dum jam ſilicernius ſui finem temporis exſpectaret, etſi morti non potuit, tamen infirmitatibus inſultavit. *Fulgentius Planciades de priſco ſermone, ſilicernios &c. inter Auctores L. L. Gothofr. col.* 802.

Numina peregrina, novitate ex ipſa appellata pronuntiat. nam ſolere Romanos deos omnes urbium ſuperatarum partim privatim per familias ſpargere, partim publice conſecrare: ac ne aliquid deorum multitudine aut ignorantia præteriretur, brevitatis & compendii cauſſa uno pariter nomine cunctos Novenſiles invocari. *Arnobius lib.* 3. *edit. Fulvii Urſini pag.* 103.

Dehinc idem Romulus Jovi Feretrio ludos inſtituit in Tarpejo, quos Tarpejos dictos & Capitolinos Piſo tradit. *Tertullianus de Spectaculis cap.* 5.

LIB. DE FASTIS (ſeu) FASTORUM.

X. *Ait* imperite quoſdam opinari, Aprilem menſem antiquos a Venere dixiſſe; cum nullus dies feſtus, nullumque ſacrificium inſigne Veneri per hunc menſem a majoribus inſtitutum ſit: ſed ne in carminibus quidem Saliorum Veneris ulla, ut ceterorum cæleſtium, laus celebratur. *Cincio etiam Varro conſentit*. Macrob. lib. I. cap. 12.

Majum nominatum putat a Maja, quam Vulcani dicit uxorem; argumentoque utitur quod flamen Vulcanalis Kalendis Majis huic deæ rem divinam facit. *Idem ibidem*.

Junius *menſis*, quod Junonius apud Latinos ante vocitatus, diuque apud Aricinos, Præneſtinoſque hac appellatione in Faſtos relatus ſit. *Idem ibidem*.

Regifugium dies notatur in Faſtis VI. Kal. Martias, ita dictus, quia eo die rex Tarquinius Roma fugerit; quod falſum eſſe arguit Cincius in libro Faſtorum, & Tullius de Feriis; qui Saliares virgines, & Salios adeſſe dicunt regi ſacrorum, cum facit ſacrificium in Comitio, quo facto ſtatim fugit. *&c. Feſtus*, *Regifugium*. *ex edit. Urſini*.

LIB. DE COMITIIS.

Patricios eos appellari ſolitos qui nunc ingenui vocentur. *Feſtus*, *patricios*.

LIB. DE CONSULUM POTESTATE.

XI. Prætor ad portam nunc ſalutatur is qui in provinciam proprætore aut proconſule exit. Cujus rei morem ait fuiſſe talem: Albanos rerum potitos uſque ad Tullum regem. Alba deinde diruta uſque ad P.Decium

Mu-

Murem coſ. populos Latinos ad caput Oetentinæ, quod eſt ſub monte Albano, conſulere ſolitos, & imperium communi conſilio adminiſtrare. Itaque quo anno Romanos imperatores ad exercitum mittere oporteret juſſu nominis Latini, complures noſtros in Capitolio a ſole oriente auſpiciis operam dare ſolitos. Ubi aves addixiſſent, militem illum qui a communi Latio miſſus eſſet, illum quem aves addixerant, prætorem ſalutare ſolitum, qui eam provinciam optineret prætoris nomine. *Feſtus*, *prætor*. *ex edit. Auguſtini*.

LIB. DE OFFICIO JURISCONSULTI.

Subici aries dicitur, qui agitur ut cædatur. quod fit exemplo Athenienſium, apud quos expiandi gratia aries inigitur ab eo qui ſcelus admiſit pœnæ pendendæ loco. *Feſtus*, *ſubici*. &c. *ex edit. Urſini*.

LIB. II.

Nuncupata pecunia, eſt nomina * certa, nominibus propriis pronuntiata. CVM. NEXVM. FACIET. MANCIPIVMQVE. VTI. LINGVA. NVNCVPASSET. *ITA. IVS. ESTO. ITA. VTI. NOMINARIT. LOCVTVSVE. ERIT. ITA. IVS. ESTO. (ex lege XII. Tab.) *Feſtus*, *nuncupata*.

XII. *Sanates*, quaſi *ſanati* appellati, ideſt ſanatæ mentis. --- itaque ſcriptum eſt in XII. NEXO SOLVTOQVE. FORTI. SANATIQVE IDEM. IVS. ESTO. id eſt bonorum, quod & peregrino qui & inferiorum coloniarum quæ ſunt deductæ in Priſcos Latinos, quas Priſcus rex inegerit ſecundum mare, ſupra & infra Romam, in civitates Latinorum, eoſque *Sanatis*, propterea quod præter opinionem eos paravilſet, ſanaviſſetque, & cum eis

paci-

paciſci potuiſſet, nominavit. *Feſtus*, *Sanates*. *ita ſupplevit lacunas Fulvius Urſinus*.

MYSTAGOGICON LIB. II.

Trientem tertium pondo, id ſignificare ait duas libras pondo & trientem. qua conſuetudine hodieque utimur cum lignum bes alterum dicimus, ideſt pedem & beſſem latitudinis habens. & ſeſtertium, ideſt duos aſſes & ſemiſſem tertium. item ſi tres aſſes ſunt & quartus quadrans. *Feſtus*, *trientem*. &c.

LIB. DE VERBIS PRISCIS.

XIII. Gentiles mihi ſunt qui meo nomine appellantur. *Feſtus*, *gentilis*.

Naccæ appellantur vulgo fullones, quod nauci non ſint, ideſt nullius pretii. *Idem*, *naccæ*.

Natio genus hominum qui non aliunde venerunt, ſed ibi nati ſunt. & non tantum univerſim de omnibus, ſed etiam de ſingularibus quoque hominibus ſejunctim dici ſolet. *Idem*, *natio*. *ex edit. Urſini*.

Naucum, quod in oleæ nucis, quod intus ſit. *Idem*, *naucum*.

Novalem agrum eum eſſe ubi glæba proſciſſa ad novam ſementem ſic relicta. *Idem*, *novalem*. *edit.Urſini*.

Nuptias, quia flameo caput nubentis obvolvatur. quod antiqui obnubere vocarunt. *Idem*, *nuptias*.

Obſtitum * qui * deo deæque obſtiterit. ideſt qui viderit quod videri * nefas eſſet. *Idem*, *obſtitum*.

XIV. Proſpera quædam nomina uſurpabant antiqui, in *e* declinata, ut *præfiſcine* extrema producta ſyllaba, videlicet ut occurrerent faſcino. *Idem*, *proſpera*. *ita Joſ. W.*

Reconductæ fecerit, & condere urbem, facere, ædificare. *Idem*, *reconductæ*.

Refri-

Refriva faba * dicitur quæ ad ſacrificium referri ſolet donum (*al.* domum) ex ſegete auſpicii cauſſa, quaſi revocent * fruges, ut domum datantes revirtico ad rem divinam faciendam: *Feſtus*, *refriva*. *edit. Auguſtini*.

Quemadmodum omnis fere materia non deformata rudis appellatur, ſicut veſtimentum rude, non perpolitum: ſic æs infectum ruduſculum apud ædem Apollinis æs conflatum jacuit, id adrudus appellabant. *Idem*, *rodus*, *vel raudus*.

Rudiarii qui ſaga nova poliunt. *Idem ibid*.

Salias virgines Cincius ait eſſe conducticias, quæ ad Salios adhibebantur cum apicibus paludatæ. *Idem*, *Salias*.

Scenam dolabram pontificiam. *Feſtus*, *ſcenam*.

Siniſtræ aves -- -- a deorum ſede cum in meridiẽ ſpectes (*ſunt Varronis verba*) ad ſiniſtram ſunt partes mundi exorientes, ad dexteram occidentes; factum arbitror, ut ſiniſtra meliora auſpicia, quam dextra eſſe exiſtimentur. Idem fere ſentit Cincius. *Idem*, *ſiniſtræ*.

Tuditantes, tundentes, negotium tundentes ſignificare ait Cincius, ideſt agentes. *Idem*, *tuditantes*. *edit. Urſini*.

Vindiciæ olim dicebantur illæ quæ ex fundo ſumtæ, in jus adlatæ erant. *Idem*, *vindiciæ*.

DE RE MILITARI LIB. III.

XV. Fecialis verba: QVOD. POPVLVS HERMVNDVLVS. HOMINES. QVE POPVLI. HERMVNDVLI. ADVERSVS. POPVLVM. ROMANVM. BELLVM. FECERE. DELIQVERVNT. QVE QVOD. QVE. POPVLVS. ROMANVS CVM. POPVLO. HERMVNDVLO. HO-

MI-

MINIBVS. QVE. HERMVNDVLIS BELLVM. IVSSIT. OB. EAM. REM EGO. POPVLVS. QVE. ROMANVS POPVLO. HERMVNDVLO. HOMINIBVS. QVE. HERMVNDVLIS. BELLVM. INDICO. FACIO. QVE. *Gellius lib.* 16. *cap.* 4.

DE RE MILITARI LIB. V.

Quum dilectus antiquitus fieret, & milites ſcriberentur, jusjurandum eos tribunus militaris adigebat in verba hæc: IN. MAGISTRATV. C. LAELII C. FILII. CONSVLIS. L. CORNELII P. FILII. CONSVLIS. IN. EXERCITV DECEM. QVE. MILIA. PASSVVM PROPE. FVRTVM. NON. FACIES DOLO. MALO. SOLVS. NEQVE. CVM PLVRIBVS. PLVRIS. NVMMI. ARGENTEI. IN. DIES. SINGVLOS. EXTRA. QVE. HASTAM. HASTILE. LIGNA. NAPVM. PABVLVM. VTREM FOLLEM. FACVLAM. SI. QVID. IBI INVENERIS. SVSTVLERIS. VE. QVOD TVVM. NON. ERIT. QVOD. PLVRIS. NVMMI. ARGENTEI. ERIT VTI. TV. AD. C. LAELIVM. C. FILIVM. CONSVLEM. L. VE. CORNELIVM. P. FILIVM. CONSVLEM. SIVE. QVEM. AD. VTRVM. EORVM IVS. ERIT. PROFERES. AVT. PROFITEBERE. IN. TRIDVO. PROXIMO. QVICQVID. INVENERIS. SVSTVLERIS. VE. SINE. DOLO. MALO AVT. DOMINO. SVO. CVIVM. ID

CENSEBIS. ESSE. REDDES. VTI QVOD. RECTVM. FACTVM. ESSE VOLES. *Gellius lib.* 16. *cap.* 4.

Miles quum die qui prædictus eſt, aberat, neque excuſatus erat, infrequens dabatur. *Idem ibidem*.

LIB. VI.

XVI. Alæ dictæ exercitus equitum ordines; quod circum legiones dextra ſiniſtraque tamquam alæ in avium corporibus locabantur. In legione ſunt centuriæ ſexaginta, manipuli triginta, cohortes decem. *Idem ibidem*.

INCERTA.

Hujus Serapis, hujus Iſis. *Cariſius. lib.* 1. *col.* 107.

P. SCIPIONIS HISTORIA GRÆCA.

Cicero in Bruto.

C. ACILIUS.

Scripſit Annales Græcos, quos in Latinum convertit Claudius an Quadrigarius, an alius. Auctor de Origine Gentis Romanæ habet, Volcatius & Acilius Piſo: *quod corruptum puto, cum Piſonis cognomen in gente Ælia nondum repererim; itaque diſtinctione interpoſita lego*, Acilius, Piſo. ex edit. Joſ. Waſ.

C. ACILII ANNALES GRÆCI.

Ante conditam urbem, Romuli & Remi pecus amiſſum fuiſſe, quos, Fauno voto facto, nudos, ne moleſtus iis ſudor foret, ad exquirendum id excurriſſe. Hinc nudos diſcurrere Lupercos. Plutarchus in Romulo.

CLAU-

CLAUDII ANNALES ACILIANI LATINI.

Ita nocte ac die bina caſtra hoſtium expugnata ductu L. Martii. Ad triginta ſeptem millia hoſtium cæſa, captos ad mille octingentos triginta; prædam ingentem partam, in ea fuiſſe clypeum argenteum pondo CXXXVIII. cum imagine Barchini Aſdrubalis. *Livius lib.* 25. *pag.* 278.

XVII. P. Africanum in ea fuiſſe legatione tradit, cumque Epheſi collocutum cum Hannibale, & ſermonẽ etiam unum refert, quo quærenti Africano, quem fuiſſe maximum imperatorẽ Hannibal crederet, reſpondiſſet, Alexandrum Macedonum regem; quod parva manu innumerabiles exercitus fudiſſet, quodque ultimas oras, quas viſere ſupra ſpem humanam eſſet, peragraſſet. Quærenti deinde, quem ſecundum poneret; Pyrrhum, dixiſſe. Caſtra metari primum docuiſſe: ad hoc, neminem elegantius loca cepiſſe, præſidia diſpoſuiſſe, artem etiam conciliandi ſibi homines eam habuiſſe, ut Italicæ gentes regis externi, quam P. Romani, tamdiu principis in ea terra imperium eſſe mallent. Exſequenti, quem tertium duceret, haud dubie ſemetipſum dixiſſe. tum riſum obortum Scipioni, & ſubjeciſſe: Quidnam tu diceres, ſi me viciſſes? tum me vero, inquit, & ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante omnes alios imperatores eſſe. *Liv. lib.* 35. *pag.* 425. *idem narrat Appianus de Bellis Syriacis pag.* 149. *edit. Tollii Gr. L. Amſtel. anni* 1670.

C. FANNIUS.

M. F. gener Lælii, cum quo loquitur in Ciceronis Dialogo de Amicitia. Scripſit libros Annalium, quos M. Brutus in Epitomam redegit, quam Cicero ad Atticum lib. XII. *vocat Epitomen Bruti Fannianorum. De illo ita judicat*

in

in Bruto : Ejus omnis in dicendo facultas ex Hiſtoria ipſius non ineleganter ſcripta perſpici poteſt : quæ neque nimis eſt infans, neque perfecte diſerta . *Salluſtius lib.* 1. *Hiſtoriarum, cum aliis Hiſtoriographis ſingula tradidiſſet, dat Fannio veritatem.*

C. FANNII ANNALIUM LIB. I.

XVIII. Cum in vita agenda didicimus multa, quæ inpræſentiarum bona videntur, poſt inventa & multo amplius, alius modi atque ante viſa eſſent. *Priſcianus lib.* 13. *Putſchii col.* 960.

L I B. VIII.

Domina ejus, ubi villam venerat, jubebat biber dari. *Cariſius lib.* 1. *biber*, τὸ πίειν. *Putſchii col.* 99.

I N C E R T A.

Hæc adipiſcuntur, ἐπιτυγχάνοντας. *Priſcianus lib.* 8. *Putſchii col.* 791.

Brevi etiam omnem juventutem parendo & ſtrenue agendo ſuperavit, ac vero murum hoſtium primus aſcendit, ut auctor eſt Fannius, qui prædicat una cum Tiberio ſe in murum aſcendiſſe conſortemque fuiſſe illius decoris. Plutarch. in Gracchis.

Q. Metelli Oratio contra Tiberium Gracchum expoſita eſt in C. Fannii Annalibus. *Cicero in Bruto c.*21.

Εἴρωνα me, ne ſi Africanus quidem fuit, (ut ait in Hiſtoria ſua C. Fannius) exiſtimari velim. *Idem ibid. cap.* 87.

V E N N O N I U S.

Hunc Cicero 1. *de Legibus exilem in hiſtoria dicit eſſe, ut Piſonem. Fannium Dionyſius fide dignum in hiſtoria prædicat.*

VEN-

VENNONII HISTORIARUM LIBRI.

Solito inſtitutoque egreſſam virginem, in uſum ſacrorum aquam petitum, *&c. Sext. Aur. Victor de Orig. Gentis Roman. cap.* 20. *Vide hoc frag. in Fab. Pict. pag.* 256.

Ego libentius acceſſerim Vennonio, qui triginta & unam tribus numerat, non limitato agri *partium numero.* Dionyſ. Halicarn. lib. 4. pag. 220.

L. LIBO.

Fuit L. Libo *inter oratores ætate Catonis, quo trib. pleb. populum incitante, & rogationem in Galbam privilegii ſimilem ferente, M. Cato multa dixit, ut refert Cicero in Bruto. Idem forte auctor Annalis.*

LIBONIS ANNALIS.

XIX. Sed in Libonis Annali, XIV. annis poſt prætor eſt factus Tuditanus, quam conſul Mummius. *Cicero ad Atticum lib.* 13. *ep.* 30.

Eum video in Libonis prætorem P. Popillio, P. Rupilio coſs. *Idem ibid. ep.* 32.

MARCUS PORCIUS CATO.

Optimus, ut tradit Plinius, orator, optimus imperator, optimus ſenator; florere cœpit temporibus belli Punici ſecundi. præter alia Originum libros dedit.

M. PORCII CATONIS ORIGINUM LIB. I.

Clarorum virorum atque magnorum non minus otii quam negotii rationem exſtare oportere. *Cicero pro Plancio cap.* 27. *Vide Columellam lib.* 2. *cap.* 22.

P. Sci-

P. Scipionem, eum qui primus Africanus appellatus eſt, dicere ſolitum, Numquam ſe minus otioſum eſſe, quam cum otioſus: nec minus ſolum, quam cum ſolus eſſet. *Cicero Officior. lib. 3. cap. 1.*

Agrum quem Volſci habuerunt campeſtris, plerus Aboriginum fuit. *Priſcianus lib. 5. col. 668.*

Antemna veterior eſt quam Roma. *Idem lib. 6. col. 716.*

Mezentium Rutulis imperaſſe ut ſibi offerrent quas diis primitias offerebant, & Latinos omnes ſimilis imperii metu ita voviſſe: IVPITER. SI. TIBI MAGIS. CORDI. EST. NOS. EA. TIBI. DARE. POTIVS. QVAM. MEZENTIO. VTEI. NOS. VICTORES. FACIAS. *Macrobius Saturnal. lib. 3. cap. 5.*

Sed lucus Capenatis. *Priſc. lib. 4. col. 629.*

Inde eſt ferme mille paſſuum. *Gell. lib. 1. cap. 16.*

XX. Veteres proſapias, & multa alia apud multos. *Nonius, proſapies. col. 522.*

Propter id bellum cœpit. Cœlius (*forſan* Clœlius) PR. Albanus, oratores miſit Romam, eum . . . . . *Feſtus, oratores pro legatis.*

Igitur tertio pedato bellum nobis facere. *Nonius, pedato, poſitum pro repetitu. edit. Hadriani Junii pag. 92.*

Fana in eo loco compluria fuere. Ea exauguravit, præterquam quod Termino fanum fuit. id nequitum exaugurari. *Feſtus, nequitum, & nequitur.*

Nam de omni Tuſculana civitate ſoli Lucillii Manilii (*forſan* Mamilii) beneficium gratum fuit. *Priſc. lib. 6. col. 694. & 717. ubi* Lucii *pro* Lucillii.

Vehes ligni. *Cariſius lib. 1. Putſchii col. 55.*

M. PORCII CATONIS ORIGINUM LIB. II.

XXI. Lucum Dianium in nemore Aricino Ægerius

Lesbius Tuſculanus, dedicavit dictator Latinus. Hi populi communiter Tuſculanus, Aricinus, Lanuvinus, Laurens, Coranus, Tiburtis, Pometinus, Ardeatis, Rutulus. *Priſc. lib.* 4. *col.* 629.

Marſus hoſtem occidit priuſquam Pelignus; propterea Marrucini vocantur, de Marſo detorſum nomen. *Idem lib.* 9. *col.* 871.

Si quis mortuus eſt Arpinatis, ejus heredem ſacra non ſequuntur. *Idem lib.* 4. *col.* 629.

In campo Tiburti ubi hordeum demeſſuit -- -- in montibus ſeruit ibi hordeum -- -- -- meſſuit. *Idem lib.* 10. *col.* 903. *& ſuper* XII. *Verſ. Æn. lib.* 6. *col.* 1254.

Queſcumque Romæ regnaviſſent. *Cariſ. lib.* 1. *col.* 70.

In maximum decus, atque in excelſiſſimam claritudinem ſublimavit. *Feſtus*, *ſublimavit*.

Ex ſale qui apud Carthaginienſes fit. *Priſc. lib.* 5. *col.* 659.

Si indu naves putidas atque ſentinoſas commeatum ponere volebant. *Nonius*, *putidum col.* 570. *aliis omnino verbis*. *Popmæ correctionem ſequuti ſumus*.

Itaque res uber fuit antequam vaſtaſſent legiones. *Priſc. lib.* 5. *col.* 647.

XXII. Qui aquatum ut lignatum videntur ire, ſecurim atque ſolum ferunt, gelum craſſum excidunt, eum loro colligatum auferunt. *Nonius*, *gelus*. *edit. Hadr. Junii pag.* 234.

Ligures omnes fallaces ſunt. *Servius ad Æn.* 11. *verſ.* 700.

Sed ipſi unde oriundi ſunt exacta memoria inliterati, mendaceſque ſunt, & vera minus meminere. *Idem ibid. verſ.* 715. *de iiſdem Liguribus*.

Pleraque Gallia duas res induſtrioſiſſime perſequitur, rem militarem, & argute loqui. *Cariſius lib.* 2. *col.* 182.

Papaver Gallicanus. *Idem lib.* 1. *col.* 64.

Neque

Neque ſatis habuit quod eam in occulto vitiaverat, quin ejus ſamam proſtitueret. *Gellius lib.* 17. *cap.* 13.

In his duobus bellis alteras ſtipendio agrique parte multati, alteras oppidum vi captum, alteras primo pedato & ſecundo. *Cariſius lib.* 2. *col.* 191.

Qui tantiſper nullæ rei ſies, dum nil agas. *Priſcianus lib.* 6. *col.* 717.

ORIGINUM LIB. III.

XXIII. Haud eos eo poſtremum ſcribo quin populi & boni & ſtrenui ſient. *Gellius lib.* 17. *cap.* 13.

Laſerpitium pro pulmentario ſuo habet. *Cariſius lib.* 1. *col.* 56.

Multo pulmento uſi. *Idem ibid.*

Equos reſpondit: Oreas mihi inde, tibi cape flagellum. *Feſtus, oreæ freni.*

Rhegini Taurocini vocantur de fluvio qui præterfluit. Id oppidum Auranci primo poſſederunt: inde Achæi Troja domum redeuntes. In eorum agro fluvii ſunt ſex, ſeptimus fines Rheginorum atque Taurinorum diſpeſcens. Fluvio nomen eſt Taccolico. Oreſtem cum Iphigenia atque Pylade dicunt maternam necem expiatum veniſſe, & non longinqua memoria eſt cum in arbore enſem viderint quem Oreſtes abiens reliquiſſe dicitur. *Probus in Bucolica Virgilii. ita Waſſe.*

ORIGINUM LIB. IV.

XXIV. Non lubet ſcribere quod in tabula apud pontificem maximum eſt, quotiens annona cara, quotiens lunæ aut ſolis lumini caligo, aut quid obſtiterit. *Gellius lib.* 2. *cap.* 28.

Si quis membrum rupit, aut os fregit, talione proximus cognatus ulciſcitur. *Priſcianus lib.* 6. *col.* 710.

Mapalia vocantur ubi habitant. Ea quaſi cohortes rotundæ ſunt. *Feſtus*, *mapalia*.

Deinde duodeviceſimo anno poſt dimiſſum bellum, quod quatuor & viginti annos fuit, Carthaginienſes ſextum de fœdere decernere. *Nonius*, *duodeviceſimo*, *ita ut duodecimo*. *col.* 540.

Compluries eorum milites mercenarii inter ſeſe multi alteri alteros occidere; compluries multi ſimul ad hoſtes transfugere; compluries in imperatorem impetum facere. *Gellius lib.* 5. *cap.* 21.

Igitur dictatorem Carthaginienſium magiſter equitum monuit: Mitte mecum Romam equitatum. die quinti in Capitolium tibi cœna cocta erit. *Idem lib.* 10. *cap.* 24.

Deinde dictator jubet poſtridie magiſtrum equitum arceſſi. Mittam te, ſi vis, cum equitibus. Sero eſt, inquit magiſter equitum: jam reſcivere. *Idem lib.* 2. *cap.* 19.

Imperator noſter, ſi quis extra ordinem depugnatum ivit, ei multam facit. *Idem lib.* 11. *cap.* 1.

Prœlium factum, depugnatumque pro caſtris. *Idem ibidem cap.* 3.

Exſules duo lege publica exſecrati. *Priſcianus lib.* 8. *col.* 792.

ORIGINUM LIB. V.

XXV. Scio ſolere pleriſque hominibus rebus ſecundis, atque prolixis, atque proſperis animum excellere, ſuperbiam, atque ferociam augeſcere, atque creſcere: quod mihi nunc magnæ curæ eſt, quod hæc res tam ſecunde proceſſit, ne quid in conſulendo adverſi eveniat, quod noſtras ſecundas res confutet; neve hæc lætitia nimis luxurioſe eveniat. Advorſæ res domant, & docent quid opus ſit facto: ſecundæ res lætitia

titia tranſvorſum trudere ſolent a recte conſulendo atque intelligendo. Quo majore opere dico ſuadeoque, uti hæc res aliquot dies proferatur, dum ex tanto gaudio in poteſtatem noſtram redeamus.

Atque ego quidem arbitror, Rhodienſes noluiſſe nos ita depugnare, uti depugnatum eſt, neque regem Perſen viciſſe. Non Rhodienſes id modo voluere, ſed multos populos ac multas nationes idem noluiſſe arbitror. Atque haud ſcio an partim eorum fuerint qui non noſtræ contumeliæ cauſſa id noluerint evenire: ſed enim id metuere, ſi nemo eſſet homo quem vereremur, & quidquid luberet faceremus, ne ſub ſolo imperio noſtro in ſervitute noſtra eſſent. Libertatis ſuæ cauſſa in ea ſententia fuiſſe arbitror. Atque Rhodienſes tamen Perſen publice numquam adjuvere. Cogitate quanto nos inter nos privatim cautius facimus. Nam unuſquiſque noſtrum, ſi quis adverſus rem ſuam quid fieri arbitratur, ſumma vi contra nititur, ne adverſus eam fiat. Quod illi tamen perpeſſi.

XXVI. Ea nunc derepente tanta nos beneficia ultro citroque, tantam amicitiam relinquemus? Quod illos dicimus voluiſſe facere, id nos priores facere occupabimus?

Qui acerrime adverſus eos dicit, ita dicit, hoſtes voluiſſe fieri. Et quis tandem eſt noſtrum qui quod ad ſeſe attinet, æquum cenſeat quempiam pœnas dare ob eam rem quod arguatur male facere voluiſſe? nemo opinor. nam ego quod ad me attinet, nolim.

Quid nunc? & quæ tandem lex eſt tam acerba quæ dicat, Si quis illud facere voluerit, mille nummi dimidium familiæ multa eſto: Si quis plus quingenta jugera habere voluerit, tanta pœna eſto. Si quis majorem pecudum numerum habere voluerit, tantum damni eſto. Atqui nos omnia plura habere volumus, & id nobis impune eſt.

Sed ſi honorem non æquum eſt haberi ob eam rem quod bene facere voluiſſe quis dicit, neque fecit tamen: Rhodienſibus male erit, non quod male fecerunt, ſed quia voluiſſe dicuntur facere?

Rhodienſes ſuperbos eſſe ajunt, id objectantes quod mihi a liberis meis minime dici velim. Sint ſane ſuperbi. Quid id ad nos attinet; id ne iraſcimini ſi quis ſuperbior eſt quam nos? *Omnia hæc ſunt, ut ait Gellius lib. 7. cap. 3. ex incluta M. Catonis oratione, quæ & ſeorſum fertur, inſcriptaque eſt* PRO RHODIENSIBVS, *& in quintæ Originis libro ſcripta eſt. Ea autem Gellius deſumſit ex Epiſtola Tironis Tullii, M. Ciceronis liberti, ad Q. Axium familiarem patroni ſui.*

XXVII. Urbis, inſulaſque omnis pro agro Illyrio eſſe. *Idem lib. 11. cap. 3.*

Poſtridie ſignis collatis æquo fronte, peditatu, equitibus (velitibus *forſan legendum*), atque alis, cum hoſtium legionibus pugnavit. *Idem lib. 15. cap. 9.*

Recto fronte. *Idem ibidem.*

Exercitum ſuum pranſum paratum cohortatum eduxit foras, atque inſtruxit. *Idem ibid. cap. 13.*

Illi polliciti ſeſe facturum omnia. *Priſcianus lib. 9. col. 864.*

Quod eorum nemo quiſquam quicquam mihi ignoturus eſt. *Idem lib. 10. col. 886.*

Origine fluvium Naronem magnum, pulchrum, piſculentum. *Nonius, piſculentum. col. 569. Gothofr.*

Sed protelo trini boves unum aratrum ducent. *Idem, protelare eſt adjuvare. edit. Hadr. Junii pag. 392. (videtur legendum* adjugare)

Lapis candidior quam pilates. *Feſtus, pilates, genus lapidis.*

ORI-

ORIGINUM LIB. VI.

Itaque ego cognobiliorem cognitionem eſſe arbitror. *Gellius lib.* 20. *cap.* 5.

ORIGINUM LIB. VII.

XXVIII. Qui magiſtratum curulem cepiſſet, calceos mulleos, allucinatos: ceteri perones. *Feſtus, mulleos, ajunt eſſe genus calceorum.*

Mulieres opertæ auro, purpuraque, ars inhæret diadema, coronas aureas, ruſſea facie, galbeas, lineas pallas, redimicula. *Idem, ruſcum.*

Fluvium Iberum. Is oritur ex Cantabris magnus atque pulcer, piſculentus. *Nonius, piſculentum. inter Auctores L. L. Gothofr. col.* 569. *citantur hæc ex libro* VIII. *Orig. quemadmodum in edit. Hadriani Junii, & utrobique pro* Cantabris *habetur* Catinatis. *male.*

Sunt in his regionibus ferrariæ, argenti fodinæ pulcherrimæ: mons ex ſale mero magnus; quantum demas, tantum adcreſcit. Ventus Cercius, cum loquare, buccam implet: armatum hominem, plauſtrum oneratum percellit. *Gellius lib.* 2. *cap.* 22. *Ariſtoteles de Mundo ex Apuleji verſione pag.* 111. *edit. Bonaventuræ Vulcanii. Gellius tamen citat hæc ex* 3. *Originum.*

Jurum legumque cultores. *Cariſ. lib.* 1. *col.* 72.

Multa me dehortata ſunt huc prodire, anni, ætas, vox, vires, ſenectus: verum enimvero quum tantam rem publicam agier arbitrarer. *Gellius lib.* 13. *cap.* 24.

Serg. quidem Galbam miſeratione ſola, qua non ſuos modo liberos parvulos in concionem produxerat, ſed Galli etiam Sulpicii filium ſuis ipſe manibus circumtulerat, elapſum eſſe, cum aliorum monumentis, tum Catonis oratione teſtatum eſt. *Quintil. lib.* 2. *cap.* 15.

Secordia. *Feſtus, ſecordia pro ſtultitia.*

INCERTA EX QUIBUS LIBRIS ORIGINUM.

XXIX. Qui urbem novam condit, tauro & vacca aret; ubi araverit, murum faciat: ubi portam vult eſſe, aratrum ſuſtollat, & portet, & portam vocet. *Iſidorus lib.* 15. *cap.* 2. *&* *Servius ad* 5. *Æneid. v.* 755.

Eodem convenæ complures ex agro acceſſitavere. Eo res eorum auxit. *Gellius lib.* 18. *cap.* 12.

Si ques ſunt populi. *Servius Æneid. lib.* 1. *verſ.* 95. *ubi ait*, *Catonem declinaſſe* ques, quium.

Mulieres noſtræ capillum flavo cinere ungitabant, ut rutilus eſſet crinis. *Cariſ. lib.* 1. *col.* 78. *& Servius Æn.* 4. *verſ.* 698.

An terminum, *id eſt* circum terminum. *Macrobius Saturnal. lib.* 1. *cap.* 14.

Dotes filiabus ſuis non dant. *Priſc. lib.* 7. *col.* 733.

Ne prædia in lubricum dirigerentur, cum tributus exigeretur. *Nonius*, *tributum*, *& tributus*.

Ager Gallicus Romanus vocatur qui viritim cis Ariminum datus eſt ultra agrum Picentium. in eo agro aliquotfariam in ſingula jugera dena cullea vini fiunt. *Varro de re ruſt. lib.* 1. *cap.* 2. *edit. Stephanianæ pag.* 7.

XXX. In Sauracti * Fiſcello capræ feræ ſunt quæ ſaliunt e ſaxo pedes plus ſexagenos. *Ibid. lib.* 2. *cap.* 3. *pag.* 80.

Alæ ex lupino lugium..... *Servius ad Georg.* 1. *verſ.* 75.

Q. Cædicius tribunus ad conſulem venit: oſtendit exitium de loci importunitate & hoſtium circumſtãtia. Maturum cenſeo, inquit, ſi rem ſervare vis, faciundum, ut quadringentos aliquos milites ad verrucam illam ire jubeas; eamque uti occupent imperes horteriſque. *Vide reliqua apud Gellium lib.* 3. *cap.* 7.

Dii

Dii immortales tribuno militum fortunam ex virtute ejus dedere. Nam ita evenit: quum ſaucius multifariam ibi factus eſſet; tum vulnus capiti nullum evenit: cumque inter mortuos defatigatum vulneribus ægreque ſpirantem, quod ſanguen defluxerat, cognovere, eum ſuſtulere. Iſque convaluit: ſæpeque poſtilla operam reipublicæ fortem atque ſtrenuam perhibuit: illoque facto, quod illos milites ſubduxit, exercitum ceterum ſervavit. Sed idem benefactum in quo loco ponas, nimium intereſt. Leonidas Lacedæmonius laudatur, qui ſimile apud Thermopylas fecit. Propter ejus virtutes omnis Græcia gloriam atque gratiam præcipuam claritudinis inclutiſſimæ decoravere monimentis, ſignis, ſtatuis, elogiis, hiſtoriis, aliiſque rebus gratiſſimum id ejus factum habuere. At tribuno militum parva laus pro factis relicta, qui idem fecerat, atque rem ſervaverat. *Gellius lib.* 3. *cap.* 7.

Biber. *Cariſius lib.* 1. *col.* 99. Glis. *ibid. col.* 106. *ubi Putſchiana editio male diſtincta eſt; videtur enim, quædam Cariſii verba pro Catonianis accipi velle.*

XXXI. Suem triginta porculos peperiſſe in eo loco ubi nunc eſt Lavinium: cumque Æneas ibi urbem condere conſtituiſſet, propterque agri ſterilitatem metueret; per quietem ei viſa deorum Penatum ſimulacra, adhortantium ut perſeveraret in condenda urbe quam cœperat: nam poſt annos totidem quot fœtus illius ſuis eſſent, Trojanos in loca fertilia atque uberiorem agrum tranſmigraturos, & urbem clariſſimi nominis in Italia condituros. Igitur Latinum Aboriginum regem, cum ei nuntiatum eſſet, multitudinem advenarum claſſe advectam, occupaviſſe agrum Laurentem: adverſum ſubitos inopinatoſque hoſtes incunctanter ſuas copias eduxiſſe: ac prius quam ſignum dimicandi daret, animadvertiſſe Trojanos militariter inſtructos: cum ſui lapidibus ac ſudibus armati, tum

etiam

etiam veſte aut pellibus quæ eis integumento erant, ſiniſtris manibus involutis, proceſſiſſent. Itaque ſuſpenſo certamine, per colloquium inquiſiiſſe, qui eſſent, quidve peterent: utpote qui in hoc conſilium auctoritate numinum cogebatur: namque extis ac ſomniis ſæpe admonitus erat, tutiorem ſe adverſum hoſtes fore, ſi copias ſuas cum advenis conjunxiſſet. Cumque cognoviſſet, Æneam & Anchiſen bello patria pulſos, cum ſimulacris deorum errantes ſedem quærere; amicitiam fœdere inîſſe, dato invicem jurejurando, ut communes quoque hoſtes, amicoſve haberent. Itaque cœptum a Trojanis muniri locum, quem Æneas ex nomine uxoris ſuæ, Latini regis filiæ, quæ jam ante deſpònſata Turno Herdonio fuerat, Lavinium cognominavit. At vero Amatam Latini regis uxorem, cum indigne ferret, Laviniam, repudiato Turno conſobrino ſuo, Trojano advenæ collocatam, Turnum ad arma concitaviſſe, eumque mox coacto Rutulorum exercitu, tetendiſſe in agrum Laurentem, & adverſus eum Latinum pariter cum Ænea progreſſum, inter prœliantes circumventum occiſumque. *Sext. Aurelius Victor de Origine Gent. Rom. cap.* 12. & 13.

XXXII. Æneam cum patre ad Italiam veniſſe, & propter invaſos agros, contra Latinum Turnumque pugnaſſe; in quo prœlio periit Latinus. Turnum poſtea ad Mezentium confugiſſe, ejuſque fretum auxilio bella renovaſſe, quibus Æneas Turnuſque pariter rapti ſunt. Migraſſe poſtea in Aſcanium & Mezentium bella, ſed eos ſingulari certamine dimicaſſe. *Serv. ad Æn.* 1. *verſ.* 267.

Accipe quoties id fecerint (*Matronæ ſc.*) & quidem ſemper bono publico. „ Jam a principio regnante „ Romulo, cum Capitolio ab Sabinis capto, medio „ in foro ſignis collatis dimicaretur, nonne intercur„ ſu matronarum inter acies duas prœlium ſedatum „ eſt?

„ eſt? Quid? regibus exactis *&c.* „ *Verba L. Valerii Origines adverſus Catonem revolventis*, *apud Livium lib.* 34. *pag.* 406.

Trojanos a Latino accepiſſe agrum qui eſt inter Laurentium & caſtra Trojana, & habuiſſe jugera D C C. *Servius Æn.* 11.

Politem ad Italiam veniſſe, & ſegregatum ab Ænea condidiſſe oppidum Politorium a ſuo nomine. *Idem* 5. *Æn. verſ.* 564.

Civitatem quam primo fecit Æneas, Trojam dictam. *Idem Æn.* 7. *ita W.*

Metabus pulſus a gente Volſcorum, quæ etiam ipſa Etruſcorum poteſtate regebatur. *Idem Æn.* 11. *v.*567.

Primo Italiam tenuiſſe quoſdam qui appellabantur Aborigines. Hos poſtea adventu Æneæ Phrygibus jũctos, Latinos uno nomine nuncupatos. *Id.*1.*Æn. ex W.*

XXXIII. Aſcanium triginta annis expletis Albam condidiſſe. *Idem ibidem. ita W.*

Romam quadringentis triginta duobus annis poſteriorem bello Iliaco. Dionyſius lib. 1. pag. 60.

Aborigines, Græcos eſſe, profectos ex Achaja multis ante bellum Trojanum ætatibus. Idem lib. 1. pag. 9.

Capuam ab eiſdem Tuſcis conditam, ac ſubinde Nolam: ſtetiſſe autem Capuam, antequam a Romanis caperetur, annis circiter C C L X. *Vellejus Paterc. lib.*1. *ubi Catonis errorem notat. edit. Aldi Jun. pag.* 11.

Faliſca Argis orta. *Plinius lib.* 3. *cap.* 5.

Interiiſſe Thebas Lucanas. *Idem ibid. cap.* 11.

Ameriam ante Perſei bellum conditam annis DCCCCLXIV. *Idem ibid. cap.* 14.

Interiiſſe Bojos, quorum tribus CXII. fuiſſe. *Idem ibid. cap.* 15.

Novaria ex Vertacomacoris, Vocontiorum hodieque pago, non (ut Cato exiſtimat) Ligurum. *Idem ibid. cap.* 17.

Inter-

Interiit oppidum Orobiorum Barra, unde Bergomates ortos. *Plinius lib.* 3. *cap.* 17.

Orobiorum ſtirpis eſſe Comum, atque Bergomum, & Liciniforum, & aliquot circa populos: ſed originem gentis ſe ignorare. *Idem ibidem.*

XXXIV. Venetos Trojana ſtirpe ortos: Genomannos juxta Maſſiliam habitaſſe in Volcis. *Idem ibid. cap.* 19.

Latini juris Euganeæ gentes, quarum oppida XXXIV. enumerat Cato. Ex iis Triumpilini venalis cum agris ſuis populus: dein Camuni, compluresque ſimiles, finitimis attributi municipiis. Lepontios & Salaſſos Tauricæ gentis idem Cato arbitratur. *Idem ibidem cap.* 20.

Ideo Graviſcæ dictæ ſunt, quod gravem aërem ſuſtinent. *Servius* 10. *Æn. verſ.* 184.

Alpes muri vice tuebantur Italiam. *Idem ibid. v.* 13.

Larius eſt lacus vicinus Alpibus, qui per LX. extenditur millia. *Idem Georg.* 2. *verſ.* 159.

A Philoctera, condita jampridem civitate Petilia, murum tantum factum. *Idem Æneid. lib.* 3. *verſ.* 402.

Cato pluraliter hæc Drepana *dicit. eſt civitas Siciliæ. Idem ibidem verſ.* 707.

A laniis * boves immolatos, priuſquam cæderentur, profugiſſe in Siciliam. *Idem* 10. *Æn. verſ.* 541. *ita legitur apud W.*

Quia is locus montibus præſtet, Præneſte oppido nomen dedit. *Idem* 7. *Æn. verſ.* 682.

XXXV. Capenos Vejentum condidiſſe auxilio regis Propertii, qui eos Capenam, cum adoleviſſent, miſerat. *Idem ibidem verſ.* 697.

Sabinos a Sabo Lacædemonio (*al. leg.* loci dæmone) trahere originem -- -- Sabinorum etiam mores populum Romanum ſecutum. *Idem* 8. *Æn. verſ.* 638. & *Dionyſius Halicarn. lib.* 2. *pag.* 112. *his verbis: At Porcius*

cius Cato nomen Sabinis impoſitum ait a Sabo Sanci filio : Sancum vero iſtum fuiſſe regionis genium , & a nonnullis Dium Fidium (Græce Δία πίστιον) *appellari* .

Qui Piſas tenuerunt ante adventum Etruſcorum, negat ſibi compertum : ſed inveniri , Tarchonem Tyrrheno oriundum , poſtquam eorum locorum dominium ceperit , Piſas condidiſſe : cum ante regionem eamdem Teutanes quidam Græce loquentes poſſederint . *Servius edit. cum Not. Varior. anni* 1680. *lib.* 10. *Æn. verſ.* 179. *citat hæc ex primo Originum libro* .

Clypei Græcorum rotundi . *Idem Æn.* 4. *ita apud W.*

Tibur (ſicut Cato facit teſtimonium) a Catillo Arcade præfecto claſſis Evandri . *Solinus cap.* 8. *edit. Leidenſis elegantiſs. an.* 1646. *pag.* 201.

Cato cum imperatorum nomina Annalibus deſcriberet , eum (*elephantum*) qui fortiſſime prœliatus eſſet in Punica acie , Surum tradidit vocatum , altero dente mutilato . *Plin. lib.* 8. *cap.* 5.

Mos apud majores hic epularum fuit , ut deinceps qui accubarent , canerent ad tibiam clarorum virorum laudes , atque virtutes . *Cicero Tuſcul. Quæſt. lib.* 4. *cap.* 2.

Legiones Romanas in eum ſæpe locum profectas alacri animo & erecto , unde ſe numquamredituras arbitrarentur . *Idem in Catone . ita W.*

Multa auguria , multa auſpicia , negligentia collegii amiſſa plane & deſerta ſunt . *Idem de Divinat. lib.* 1. *cap.* 15.

INCERTA EX QUIBUS CATONIS ORATIONIBUS AUT LIBRIS.

XXXVI. Tu ſi verum ſupprimis , falſarius agnoſceris ; ſi falſa confingis , mendax eſſe videris . *Iſidor. Hiſp.* 754. *ita citat Waſſe* .

Quod

Quod tibi deeſt, a te ipſo mutuare. *Seneca lib.* 5. *de benefic. cap.* 7. *& epiſt.* 119.

Qui (*antipodes*) nec orientem unquam ſolem viderunt, nec occidentem. *Idem epiſt.* 122.

Vecticulariam vitam vivere, repente largiter habere, repente nihil. *Feſtus, vecticularia vita.*

Caduceatori nemo homo nocet. *Idem, caduceatores.*

Hiſtorias propria manu ſe conſcripſiſſe dicit, & quidem majuſculis literis, ut domi filiolo ad cognoſcendas res a majoribus geſtas uſui & adjumento forent. Plutarchus in Catone.

Qua arte natio ſua ſeparata ſeorſum. *Cariſius lib.* 2. *col.* 195.

Tertiato & quartato verba dicere præ metu. *Cariſius lib.* 2. *ita W.*

Induſtrios * jure, lege, libertate, republica communiter uti oportet: gloria, atque honore quomodo ſibi quiſque ſtruxit. *Feſtus, ſtruere.*

Tætre ætatem exigit. *Cariſius lib.* 2. *col.* 196.

Malitioſe iſtorum jura. *Idem ibidem col.* 184.

Veternoſus quam plurimum bibit, tam maxime ſitit. *Feſtus, veternoſus.*

Videor mihi in ſomnis laborare. *Seneca lib.* 2. *Declamat. ita W.*

Præda quæ capta eſt, viritim diviſa. *Feſtus, viritim.*

Imperiabiliter. *Cariſius lib.* 2. *col.* 181.

Æſtate frigidum, hieme formidum (*ædificium*). *Feſtus, forma.*

Quod iter longius ardujuſque erat a curia. *Priſcianus lib.* 3. *col.* 600.

Intercutibus ſtupris obſtinatus. *Idem lib.* 6. *col.* 719.

XXXVII. Speca appoſita, quo aqua de via abiret. *Idem lib.* 6. *col.* 713.

Qua

Qua molliſſimum eſt adoriuntur. *Servius Æn.* 4. *verſ.* 293.

Sub tela volantia. *Servius Æn.* 12. *ita W.*

Fœnoribus coopertus eſt. *Gellius lib.* 2. *cap.* 17.

Diſciplinoſus. Conſilioſus. Victorioſus. *Idem lib.* 4. *cap.* 9.

Mortuaria gloſſaria. *Idem lib.* 18. *cap.* 7.

Et in Italia atras capras lacte album habere. *Cariſius lib.* 1. *col.* 79.

Malum deligatum (*al.*disligatum) paraſtatæ junctæ. *Iſidorus lib.* 19. *cap.* 2.

In Italia in ſcrobes * terna atque quaterna millia aulia * ſuccidia. Vere ſus uſque adeo pinguitudine creſcere ſolet, ut ſe ipſa ſtans ſuſtinere non poſſit, neque progredi uſquam. Itaque eas, ſi quis quo trajicere vult, in ploſtrum imponit. *Varro lib.* 2. *de re ruſt. cap.* 4. *edit. Stepb. pag.* 85. *Juntinæ cap.* 11. *pag.* 56.

Culignam in fœno Græco ponito, ut bene oleat. *Feſtus*, *culigna*, *vas potorium*.

Ungulatos ungues magnos atque aſperos Cato appellavit. *Idem*, *ungulatus*.

Cloacale flumen. Veterina beſtia. *Idem in bis diction.*

Aliorſum. Illorſum. Introrſum. Audacias. Ferocit. Fivere. Fruniſcor. Frunitum. Futare. Latitaverunt. Meritavere. Mihipte. Moſculis. Pecuum. Recipie. Verberitare. Uls. Vopte. *Idem in bis diction.*

His jugeris. *Cariſius lib.* 1. *col.* 108.

Rare. *Idem lib.* 2. *columm.* 193. Secundo. *Ibidem col.* 195.

Circumcirca. *Sergius in ſecundam Donati editionem. inter Putſchii Grammaticos col.* 1855.

Dicem, Faciem. *Quint. lib.* 1. *cap.* 12. *ita W.*

Sirempſe. *Cariſius lib.* 1. *col.* 73. Siremps. *Feſtus.*

XXXVIII. Felices arbores Cato dicit, quæ fru-

ctum

ctum ferunt; infelices, quæ non ferunt. *Feſtus*, *felices arbores*.

Ideo propinquos feminis oſculum dare, ut ſcirent an temetum olerent. *Plin. lib.* 14. *cap.* 13.

,, Ad plebem annonam importunius flagitantem hoc ,, uſus eſt exordio: *Difficile eſt*, *Quirites*, *ad ventrem verba facere*, *qui auribus caret*. Plutarchus in Catone.

Et in atrio & duobus ferculis epulabantur antiqui. *Servius lib.* 1. *Æn. verſ.* 726.

Depoſita veſte purpurea, feminas uſas cærulea, cum lugerent. *Idem lib.* 3. *Æn. verſ.* 64.

De tribus partibus politiæ, Populi, Optimatium, Regiæ poteſtatis, ordinatam fuiſſe Carthaginem. *Idem lib.* 4. *Æn. ita W.*

Albonem montem, (*ſeu* Albanum) ab Alba Longa putat dictum. *Idem lib.* 12. *Æn. verſ.* 134.

Tribus univerſas triginta fuiſſe jam tum regnante Tullio. Dionyſius lib. 4. pag. 220.

Larentiam meretricio quæſtu locupletatam, poſt exceſſum ſuum populo Romano agros Turacem, Semurium, Lutirium, & Solinium reliquiſſe; & ideo ſepulcri magnificentia & annuæ parentationis honore dignatam. *Macrob. Saturnal. lib.* 1. *cap.* 10.

Si quis agrum ſuum paſſus fuerat ſordeſcere, eumquē indiligenter curabat, ac neque araverat, neque purgaverat; ſive quis arborem ſuam vineamque habuerat derelictui: non id ſine pœna fuit; ſed erat opus cenſorium: cenſoreſque ærarium faciebant. Item ſi quis eques Romanus equum habere gracilentum aut parum nitidum viſus erat, *impolitiæ* notabatur. *Id verbum ſignificat quaſi ſi tu dicas*, incuriæ. *Gellius lib.* 4. *cap.* 12.

Moris erat, *ut qui magiſtratum petebant*, *hoc abſque togis in induſio facerent*. Plutarch. Quæſt. Roman. XILX. *ita citatur a Waſſe*.

XXXIX.

XXXIX. *Ipſe Cato & Marcum patrem, ut virum bonum, reique militaris peritum, laudat, & Catonem proavum ſæpenumero præmia virtutis ab imperatoribus conſecutum, & quinque bellatorum equorum, quos inter dimicandum amiſerat, æſtimationem a populo, fortitudinis teſtimonium, recepiſſe narrat.* Hæc & quæ ſequuntur ex Plutarchi Catone ſunt excerpta.

Ipſe enim ſe ſeptem & decem annos natum prima tum meruiſſe ſtipendia dicit, cum Hannibal ſecundis prœliis uſus, incendebat Italiam.

Numquam enim veſtem ſe geſſiſſe refert quæ centum drachmarum ſumtum excederet. Porro ſe & imperatorem & conſulem idem bibiſſe vinum quo & operarii uterentur: pulmentum autem ad cœnam aſſibus triginta e foro ſibi comparare ſolitum: & id quidem publicæ utilitatis cauſſa, ut rei ſcilicet militari corporis robur ſufficeret. Cum Babyloniam diverſi generis ſupellectilem hereditatis jure cepiſſet, eam continuo venumdari curaſſe. Nulli ejus villæ tectorium inductum fuiſſe: nullum famulum pluſquam mille quingentis drachmis ſibi conſtitiſſe; quod nimirum non delicatis & formoſis, ſed colonis ac robuſtis, itemque ſtabulariis & bubulcis ſibi opus eſſet. Quos tandem ſenio confectos, non inutiles paſci, ſed vendi oportere cenſuiſſe. Omnino autem nihil ſupervacaneum parvo conſtare: & quibuſcumque opus non ſit, ea vel minimo emta, ſumtuoſa dici debere. Paſcuum & ſationi idoneum agrum, quam irriguum & politum, ſe poſſidere malle.

Tamquam hujuſmodi rebus juveniliter gloriatus, equum quo conſul in expeditionibus uſus fuerat, in Hiſpania reliquiſſe ſe dicit, ne vecturæ illius reipublicæ rationem redderet.

XL. *Ipſe plura ſe oppida in Hiſpania cepiſſe, quam in ea regione dies egiſſe, commemorat.* Confer Appianum Alexandrinum edit. Amſtelod. anni 1670. pag. 466. & Plutarchum in Apophthegmat.

Ex hoſtili præda nihil ad ſe perveniſſe dicit, præter cibum & potum. Neque reprehendo, ait, ſi quis hujuſmodi oblata occaſione rem ampliare ſtudeat; ſed ipſe virtute cum optimis, quam pecunia cum ditiſſimis, aut cupiditate cum avariſſimis contendere malo. Hæc & ſequentia, ex Plutarchi Catone.

Comparabat paludes, aquas calidas, loca fullonariæ accommodata, prædia quæ cum opere ruſtico facile colerentur, tum ſua ſponte ſilvis & paſcuis referta eſſent, ex quibus multum pecuniarum caperet, neque iis vel Jupiter (ut ipſe ait) nocere poſſet.

Cum hujuſcemodi quæſtus (fœnebris) *ſtudium filio perſuadere conaretur, non viri, ſed viduæ mulieris eſſe dixit, rem familiarem paullatim extenuari ſinere.*

Quippe & Socratem, ait, loquacem & violentum hominem fuiſſe, qui cum in patria ſua plus poſſe quam leges paterentur, affectaret, priſcos mores ac veteres conſuetudines antiquare, civeſque ſuos ad contrarias priſtinis inſtitutis opiniones, traducere molitus eſt. Iſocratis vero exercitationes perſtringens, ſeneſcere ait apud ipſum diſcipulos, tamquam arte demum uſuros cauſſaſque acturos apud inferos.

Alter vero major natu filius cum imperator eſſet, extremum obiit vitæ diem; cujus, ut viri optimi, Cato pater ſæpe ſuis in libris meminit.

Luxatis membris carmen auxiliari. *Plin. lib. 28. cap. 2.*

M. PORCII CATONIS DE RE MILITARI LIBER.

XLI. Scio ego, quæ ſcripta ſunt ſi palam proferantur, multos fore qui vitilitigent, ſed ii potiſſimum qui veræ laudis expertes ſunt. Eorum ego orationes ſino præterfluere. *Plinius in Præfatione pag. 7. edit. Jo. de Laët Elzevirianæ anni* 1635.

Quam

Quam gladiator diſciplinoſus. *Nonius*, *diſciplinoſus*. *col.* 744.

Cum magiſtratus nihil audet imperare, ne quid conſul auſpicii peremat. *Feſtus*, *peremere*.

Ut populus ſua opera potius ob rem bene geſtam coronatus ſupplicatum eat, quam re male geſta coronatus væneat. *Gellius lib.* 7. *cap.* 4.

Inde partem equitatus atque ferentarios prædatum miſit. *Nonius*, *ferentarii*. *col.* 798.

Procubitores dicuntur fere velites qui noctu cuſtodiæ cauſſa ante caſtra excubant, cum caſtra hoſtium in propinquo ſunt. *Feſtus*, *procubitores*.

Ferentarios eos eſſe qui tela ac potiones militibus pugnantibus miniſtrabant. *Idem*, *velati*, *ſeu velites*.

Sive forte opus ſit cuneo, aut globo, aut forcipe, aut turribus, aut ſerra, uti adoriare. *Idem*, *ſerra prœliari*.

Tertia e caſtris eductio celeris properaque eſt. *Idem*, *properam pro celeri*, *ac ſtrenua dixiſſe antiquos*.

Una repugnatio (*al.* depugnatio) eſt fronte longo: quadrato exercitu. *Nonius*, *frons maſcul. edit. Hadr. Junii pag.* 231.

Pedites quatuor agminibus, equites duobus antibus ducas. *Jun. Philarg. in* 2. *Georg. verſ.* 417. *ita legitur in Virgilii edit. cum Not. Varior. anni* 1680.

Satis celeris ſis in tempore. *Priſc. lib.* 7. *col.* 760.

Accenſos, miniſtratores Cato eſſe ſcribit. *Varro de L. L. lib.* 6. *edit. Stephan. pag.* 82.

In furto comprehenſis inter commilitones dextras eſſe præciſas: aut ſi lentius animadvertere voluiſſent, in principiis ſanguinem miſſum. *Frontinus Strategem. lib.* 4. *cap.* 1. *§.* 15. *edit. Samuelis Tennulii pag.* 288.

M. PORCII CATONIS DE LIBERIS EDUCANDIS LIBER.

XLII. Nutrix hæc omnia faciebat in verbenis ac tubis ſine hoſtia, ut Deli ad Apollinis Genitivi aram. *Macrobius Saturnal. lib.* 3. *cap.* 6.

M. PORCII CARMEN DE MORIBUS.

Avaritiam omnia vitia habere putabant: ſumtuoſus, cupidus, elegans, vitioſus, irritus qui habebatur, is laudabatur. *Gell. lib.* 11. *cap.* 2.

Veſtiri in foro honeſte mos erat: domi quod ſatis erat. Equos carius quam coquos emebant. Poëticæ artis honos non erat. Si qui in ea re ſtudebat, aut ſeſe ad convivia applicabat, graſſator vocabatur. *Idem ibidem.*

Nam vita humana prope uti ferrum eſt; ſi exerceas, conteritur: ſi non exerceas, tamen rubigo interficit. Item homines exercendo videmus conteri: ſi nihil exerceas, inertia atque torpedo plus detrimenti facit, quam exercitio. *Idem ibidem.*

M. PORCII CATONIS PRÆCEPTA AD FILIUM.

XLIII. Dicam de iſtis Græcis ſuo loco, Marce fili, quid Athenis exquiſitum habeam, & quod bonum ſit eorum literas inſpicere, non perdiſcere. Vincam nequiſſimum & indocile genus illorum: & hoc puta vatem dixiſſe: Quandocumque iſta gens ſuas literas dabit, omnia corrumpet: tum etiam magis, ſi medicos ſuos huc mittet. Jurarunt inter ſe Barbaros necare omnes medicina. Sed hoc ipſum mercede faciunt, ut

fides

ſides iis ſit, & facile diſperdant. Nos quoque dictitant Barbaros, & ſpurcius nos quam alios, Opicos appellatione fœdant. Interdixi tibi de medicis. *Plinius lib.* 29. *cap.* 1.

Subjicit qua medicina uſus & ſe, & conjugem uſque ad longam ſenectam perduxerit: profiteturque eſſe Commentarium ſibi quo medeatur filio, ſervis familiaribus. *Idem ibidem.*

Rheticam uvam Cato præcipue laudat in libris quos ſcripſit ad filium. *Servius Georg.* 2. *verſ.* 95.

Lepus multum ſomni adfert qui illum edit. *Diomed. lib.* 1. *col.* 358.

Ex dolore, ex febri, ex ſiti, ex medicamentis bibendis, ex cataplaſmatis, ex alvo lavando. *Priſcianus lib.* 6. *col.* 718.

Senilem juventam præmaturæ mortis eſſe ſignum. *Plinius lib.* 7. *cap.* 51.

Ille imperator; tu illi ac ceteris * mediaſtinus. *Nonius, mediaſtinus, vel mediaſtrinus. edit. Junii pag.* 171.

Orator eſt, Marce fili, vir bonus, dicendi peritus. *Seneca proœmio lib.* 1. *Controverſiarum. & Quintil. lib.* 12. *cap.* 1.

Vir bonus eſt, Marce fili, colendi peritus, cujus ferramenta ſplendent. *Servius Georg.* 1. *verſ.* 46.

M. PORCII CATONIS COMMENTARII JURIS CIVILIS.

XLIV. Mundo nomen impoſitum eſt ab eo mundo qui ſupra nos eſt. Forma enim ejus eſt, ut ex iis qui intravere cognoſci potuit, adſimilis illi. *Feſtus, mundus. ita hæc leguntur apud Waſſe.*

M. PORCII CATONIS EPISTOLA AD POPILLIUM (*ſeu*) POMPILIUM, *ut placet Jo. Sariſberienſi & aliis*. *forte* P. Æmilium.

Scripſit ut, ſi eum (*Catonis filium*) pateretur in exercitu remanere, ſecundo eum obligaret militiæ ſacramento: quia, priore amiſſo, jure cum hoſtibus pugnare non poterat. *Cicero Officior. lib.* 1. *cap.* 11.

EPISTOLA AD. M. FILIUM.

Scripſit, ſe audiſſe, eum miſſum factum eſſe a conſule, cum in Macedonia Perſico bello miles eſſet. Monet igitur ut caveat, ne prœlium ineat. negat enim jus eſſe qui miles non ſit, pugnare cum hoſte. *Idem ibid.*

Quædam inſuper Catonis ad filium exſtat Epiſtola, in qua ejus in enſe recipiendo vehementem cupiditatem ac ſtudium magnopere laudat. Plutarchus in Catone.

INCERTA EX QUA EPISTOLA.

Quia ſæpe utiles videntur prædonuli. *Feſtus*, *prædonuli*.

... manſues ad ... *Idem*, *manſues pro manſuetus*.

M. PORCII CATONIS ORATIONES DIERUM DICTARUM CONSULATU SUO.

XLV. Atque quamquam multa nova miracula fecere inimici mei, tamen nequeo deſinere mirari eorum audaciam, atque confidentiam. *Cariſ. lib.* 2. *col.* 204.

Videtote quanto ſecus ego fecerim. *Idem ibidem*.

Secus ætatem agerem, quam illi egiſſent. *Idem ibidem col.* 195.

Ei rei dant operam ut mihi falſo maledicatur. *Cariſius lib.* 2. *col.* 179.

* Ego mihi monumenta hæc ſempiterno poſui quæ cepi. *Idem ibidem col.* 194.

Egoque jampridem cognovi, atque intellexi, atque arbitror, rempublicam curare induſtrie, ſummum periculum eſſe. *Idem ibidem col.* 181.

Omnia ab integro paranda erant. *Servius Ecloga* 4. *verſ.* 5.

Laudant me maximis laudibus, tantum navium exercitum, tantum commeatum, non opinatum eſſe quemquam hominem maturrime comparare potuiſſe. *Cariſius lib.* 2. *col.* 184.

Tam maturrime comparaviſſe. *Idem ibidem*.

Deinde poſtquam Maſſiliam præterimus, inde omnem claſſem ventus Auſter lenis fert: mare velis florere videres ultra angulum Gallicum: ad illum enim atque Ruſcinonem deferimur. Inde noctu aura profecti ſumus. *Idem ibid. col.* 185.

T 4 Mihi

---

* *Ego mihi monumenta*) Exſtat hodieque in Hiſpania a Catone poſiti monumenti Inſcriptio, ſane digna immortalitate:

PALLADI. VICTRICI. SACRVM.
HIC. HOSTIVM. RELIQVIAS. PROFLIGAVIT. CATO. VBI. SACELLVM MILO. ARTIFICIO. CONDITVM. ET AEREAM. PALLADIS. EFFIGIEM RELIQVIT
PAREANT. ERGO. ET. NOSCANT OMNES. SENATVS. VEL. POPVLI ROMANI. IMPERIVM. DEORVM NVMINE. ET. MILITVM. FORTITVDINE. ET. TVERI. ET. REGI *ex edit. Waſſe*.

Mihi atque claſſi obviam fiunt. *Cariſ. lib.* 2. *col.* 187.

Ita hos fert ventus ad priorem Pyrenæum quos projicit in altum. *Gell. lib.* 4. *cap.* 17.

XLVI. Eas res non poſſe ſuſtineri, niſi eo præſidia magna frumentumque (*mittatur*) nam ita dicunt palam neceſſe eſſe obturata. *Cariſius lib.* 2. *col.* 186.

Omnia tumultu plena, ſimul hoſtium copiæ magnæ contra me ſedebant; uſquequaque laceſſebamur. *Idem ibidem col.* 197.

Interea & ad ſocios noſtros ſedulo diſpertieram, alio frumentum, alio legatos, alio literas, alio præſidium uſquequaque. *Idem ibidem*.

Poſtquam auſpicavi, atque exercitum adduxi pone verſus caſtra hoſtium -- -- villa eſt patrui, hic age eſt ubi ſtas. pone verſum illac mare eſt. *Cariſ. lib.* 2. *col.* 191.

Noſtros pone verſus hoſteis eſſe ab dextra parte. *Idem ibidem*.

Jam apud vallum noſtri ſatis agebant. *Idem ibidem col.* 193.

Id ego primo minus animadverti, veniunt iterum atque tertium tumultuoſius. *Idem ibidem col.* 196.

Eam ego viam pedetentim tentabam. *Idem ibidem col.* 190.

Ridibundum magiſtratum genere (*al.* gerere) pauculos homines, mediocriculum exercitum obviam duci. *Feſtus, mediocriculus. ex edit. Ant. Auguſtini. ubi ſtatim poſt ſimile citatur fragm. quibuſdam demtis vel mutatis.*

Me ſolicitum atque exercitum habitum eſſe, atque porro fore. *Cariſius lib.* 2. *col.* 190.

Itaque porro in Turtam proficiſcor, ſervatum illos. *Idem ibidem*.

Inde pergo porro ire in Turtam. *Idem ibidem*.

Item uti a Thermopylis atque ex Aſia maximos tumultus maturiſſime disjeci, atque conſedavi. *Idem ibidem col.* 184.

Recto fronte ceteros ſequi ſi norit. *Feſtus*, *recto fronte*.

Qui maximis vocibus, ac viciſſim. *Cariſius lib.* 2. *col.* 198.

Si cuperent hoſtes fieri, temere fieri non poſſent. *Idem ibidem col.* 196.

Cenſores qui poſthac fient, formidoloſius, atque ſegnius, atque timidius pro republica nitentur. *Idem ibidem*.

QUUM IN HISPANIAM PROFICISCERETUR.

XLVII. Navitæ quod ſecum portaverant vinum atque oleum, uſus tantum eo ſum. *Feſtus*, *navitæ*. *ex Ful. Urſini ſupplemento*. *col.* 130. *Auctorum L.L. Gothofr.*

Treis ſervos ſolos ex urbe duxiſſe: quoniam ad villam publicam venerat, parum viſum qui uteretur. juſſiſſe duos pueros in foro de menſa emi. eos quinque in Hiſpaniam duxiſſe. *Apulejus in Apologia*, *edit. Amſtelodamenſis anni* 1624. *pag.* 271.

PRO SE CONTRA C. CASSIUM.

Atque evenit ita, Quirites, uti in hac contumelia, quæ mihi per hujuſce petulantiam factum itur, rei quoque publicæ medius fidius miſerear, Quirites. *Gellius lib.* 10. *cap.* 14.

PRO L. TURIO CONTRA CN. GELLIUM.

Propter tenuitatem & plevitatem. *Nonius*, *plevitas*, *ignobilitas*. *col.* 568. *ubi male*, *ut videtur Waſſe*, *citatur Cato pro Veturio*.

Atque ego a majoribus memoria ſic accepi: Siquis quid alter ab altero peterent, ſi (*Salmaſius* ſive) ambo

pares

pares eſſent, ſive boni ſive mali eſſent, quod duo res geſſiſſent uti (*Salmaſ.* ubi) teſtes non intereſſent, illi unde petitur ei potius credendum eſſe. Nunc ſi ſponſionem feciſſet Gellius cum Turio, NI. VIR. MELIOR. ESSET. GELLIVS. QVAM. TVRIVS, nemo, opinor, tam inſanus eſſet, qui judicaret meliorem eſſe Gellium, quam Turium. Si non melior Gellius eſt Turio, potius oportet credi unde petitur. *Gellius lib.* 14. *cap.* 2.

PRO LUCIO ANTONIO.

XLVIII. Beneficii poſtridie juſſiſti adeſſe in diem, ex die non auſi recuſare. *pro auſus ſum. Priſc. lib.* 9. *col.* 868.

PRO L. CÆSARE AD POPULUM.

Quod ego me ſpero oſtenturum. *Priſc. lib.*10.*col.*892.

PRO L. CÆSETIO.

Audite, ſultis, milites, ſi quis veſtrum in bello ſuperfuerit, ſi quis non invenerit pecuniam, egebit? *Feſtus*, *ſultis*, *ſi voltis*.

IN TIB. SEMPRONIUM LONGUM EXSULEM.

Quid ſi vadimonium capite obvoluto ſtitiſſes? *Gellius lib.* 2. *cap.* 14.

Si poſſet auctio fieri de artibus tuis, quaſi ſupellectilis ſolet. *Priſcianus lib.* 6. *col.* 724.

IN Q. MINUCIUM THERMUM.

XLIX. Erga rempublicam multa beneficia ratiſſima atque gratiſſima. *Feſtus*, *ratiſſima*.

Sed

Sed a benefactis atque ab optimis artibus fugit quam maxima ſugella, perpetuiſſimo curriculo. *Priſcianus lib.* 3. *col.* 601.

Poſtquam diutius ſitur. *Idem lib.* 8. *col.* 789.

Mortuus eſt, ſepelitus eſt. *Idem lib.* 10. *col.* 909.

IN Q. MINUCIUM THERMUM DE QUÆSTIONE IN PTOLEMÆUM MINOREM.

De Ptolemæo rege optimo & beneficiſſimo. *Priſc. lib.* 3. *col.* 603.

Per deos immortalis, nolite vos ſequeſtro ponere. *Gellius lib.* 20. *cap.* 11.

Sed ſi omnia dolo fecit, omnia avaritiæ atque pecuniæ cauſſa fecit, ejuſmodi ſcelera nefaria, quæ neque inſecendo, neque legendo audivimus: ſupplicium pro factis dare oportet. *Idem lib.* 18. *cap.* 9.

Quantoque ſuam vitam ſuperiorem, atque ampliorem, atque antiquiorem animum inducent eſſe quam innoxiiorem. *Priſcianus lib.* 3. *col.* 601.

IN Q. M. THERMUM DE SUIS VIRTUTIBUS.

L. Ego jam a principio in parſimonia, atque in duritia, atque induſtria omnem adoleſcentiam meam abſtinui; agro colendo, ſaxis Sabinis, ſilicibus repaſtinandis, atque conſerendis. *Feſtus*, *repaſtinari*.

Quid mihi fieret, ſi non ego ſtipendia in ordine omnia ordinarius meruiſſem ſemper? *Idem*, *ordinarius*.

Primanus tribunus. *Idem*, *primanus*.

M. Fulvio conſuli legatus ſum in Ætoliam, propterea quod ex Ætolia complures venerant Ætolos pacem velle: de ea re oratores Romam profectos. *Idem*, *oratores*.

Cum

Cum eſſem in provincia legatus, quamplures ad prætores & conſules vinum honorarium dabant: numquam accepi, nec privatus quidem. *Iſidorus lib.* 20. *Orig. pag.* 486. *edit. Vulcanii. in honorarium vinum.*

Aliud eſt properare, aliud feſtinare. qui unum quid mature tranſigit, is properat: qui multa ſimul incipit, neque perficit, is feſtinat. *Gell. lib.* 16. *cap.* 14.

IN Q. MINUCIUM THERMUM DE DECEM HOMINIBUS.

LI. Tuum nefarium facinus pejore facinore operire poſtulas. ſuccidias humanas facis, tantas trucidationes facis, decem funera facis, decem capita libera interficis, decem hominibus vitam eripis, indicta cauſſa, injudicatis, indemnatis. *Gellius lib.* 13. *cap.* 24.

Nervo, carcere, moletrina. *Nonius, moletrina. col.* 519.

Rumorem, famam floccifecit, captus (*al.* cupitus. *Priſc. lib.* 6. *col.* 719. intercutibus) ſtupris, obſtinatus inſignibus flagitiis. *Feſtus, obſtinato. ex edit. Auguſt. Vide incerta Catonis fragmenta pag.* 286.

Tunc vero ibi aderant, ne mala facinora bona fide, aut ſcelera nefaria fierent, qui dicerent, ſacramento traderentur, lege æſtimarentur. *Idem, ſacramento. ita ſuppl. Feſti lacunas Ful. Urſinus. col.*211. *Gothofredi.*

IN Q. MINUCIUM THERMUM, DE FALSIS PUGNIS (*vel*) POENIS, *ut Lipſio placet.*

Dixit, a decemviris parum ſibi bene cibaria curata eſſe. juſſit veſtimenta detrahi, atque flagro cædi. decemviros Bruttiani verberavere. videre multi mortales. Quis hanc contumeliam, quis hoc imperium, quis

quis hanc ſervitutem ferre poteſt? Nemo hoc rex auſus eſt facere; ea ne fieri bonis bono genere gnatis boni conſulitis? Ubi ſocietas? ubi fides majorum? Inſignitas injurias, plagas, verbera, vibices, eos dolores, atque carnificinas, per dedecus atque maximam contumeliam, inſpectantibus popularibus ſuis atque multis mortalibus, te facere auſum eſſe? Sed quantum luctum, quantum gemitum, quid lacrumarum, quantum fletum factum audivi? Servi injurias nimis ægre ferunt; quid illos bono genere gnatos, magna virtute præditos, opinamini animi habuiſſe atque habituros dum vivent? *A. Gellius lib.* 10. *cap.* 3.

IN L. VETURIUM, DE SACRIFICIO COMMISSO.

LII. Qui illius impudentiam norat, & duritudinem. *Nonius*, *duritudo*. *col.* 540.

Quod tu, quod in te fuit, ſacra ſtata ſolemnia, capite ſancta deſeruiſti. *Feſtus*, *ſtata ſacrificia*.

Aquam Anienem in ſacrarium inferre oportebat. Non minus quam XV. millia Anien abeſt. *Priſcianus lib.* 6. *col.* 684.

Græco ritu fiebantur Saturnalia. *Idem lib.* 8. *col.* 789.

Domi cum auſpicamus, honorem me dium immortalium velim habuiſſe. Servi, ancillæ, ſi quis eorum ſub centone crepuit, quod ego non ſenſi, nullum mihi vitium facit. Sicui ibidem ſervo, aut ancillæ dormienti evenit quod comitia prohibere ſolet, ne is quidem mihi vitium facit. *Feſtus*, *prohibere comitia*.

Menſe Octobri fecimus, Novembris reliquus erat. *Priſcianus lib.* 6. *col.* 696.

Hoſtem nummum icit. *Idem lib.* 10. *col.* 886.

Objicit hanc rem criminoſius. (*ſc. equiti corpulentiam*.) *Gellius lib.* 7. *cap.* 22.

IN

IN M. COELIUM SI SE TRIB. PLEB. APPELLAVISSET.

LIII. In coloniam me hercules ſcribere nolim, ſi triumvirum (*al.* triumvir) ſim, ſpatiatorem, atque feſceninum. *Feſtus*, *ſpatiator*. *edit. Auguſtini*.

Deſcendit de cantherio, inde ſtaticulos dare, ridicularia fundere. *Macrob. lib.* 2. *Saturn. cap.* 10. *hæc ut de Cæcilio*, *non de Cœlio*, *dicta refert*.

Præterea cantat ubi collibuit; interdum Græcos verſus agit, jocos dicit, voces demutat, ſtaticulos dat. *Idem ibidem*.

Quid ego cum illo diſſertem amplius quem ego denique credo in pompa vectitatum ire (iri *Scalig. & Voſſ.*) ludis pro citeria, atque cum ſpectatoribus ſermocinaturum? *Feſtus*, *citeria*.

Numquam tacet, quem morbus tenet loquendi, tamquam veternoſum bibendi atque dormiendi. Quod ſi non conveniant, cum convocari jubet; ita eſt cupidus orationis, ut conducat qui auſcultet. Itaque auditis, non auſcultatis, tamquam pharmacopolam: nam ejus verba audiuntur; verum ei ſe nemo committit, ſi æger eſt. *Gellius lib.* 1. *cap.* 15.

Fruſto panis conduci poteſt (*M. Cœlius*) vel uti taceat, vel uti loquatur. *Idem ibidem*.

Et quis illi modi eſſe vult? *Priſcianus lib.*6. *col.*694.

Si em (*Scalig.*hoſtem) percuſſi, ſæpe incolumis abii. Præterea pro republica, pro ſcapulis, atque ærario multum reipublicæ profuit. *Feſtus*, *pro ſcapulis cum dicit Cato*, *ſignificat pro injuria verberum*.

Orſus iter eram a porta Nævia, atque exinde in nemora Nævia a domo procul Nævia. *Idem*, *Nævia ſilva*. *ita Ful. Urſinus ſupplet*. *col.* 130. *Auctor. L. L. Gothofredi*.

IN

IN M. FULVIUM NOBILIOREM.

LIV. Nam principio quis vidit corona donari quemquam, quum oppidum captum non eſſet, aut caſtra hoſtium non incenſa eſſent? *Gellius lib.* 5. *cap.* 6.

Retricibus *cum ait Cato, aquam eo nomine ſignificat qua horti irrigantur, qualis erat ſuper viam Ardeatinam*, &c. Feſtus, retricibus.

Cato objecit ut probrum M. Nobiliori, quod is in provinciam poëtas duxiſſet. *Cicero Tuſc. lib.* 1. *cap.* 2.

IN LENTULUM APUD CENSORES.

Quod majores ſanctius habuere defendi pupillos, quam clientem non fallere. Adverſus cognatos pro cliente teſtatur; teſtimonium adverſum clientem nemo dicit: patrem primum, poſtea patronum proximum nomen habere. *Gellius lib.* 5. *cap.* 13.

IN C. PISONEM.

Video hac tempeſtate concurriſſe omnes adverſarios meos. *Priſcianus lib.* 10. *col.* 901.

IN L. FURIUM DE MULTA.

De aqua . . . . ſ. Prætores ſecundum populum vindicias dicunt. *Feſtus, vindiciæ. Gothofr. col.* 238.

O quanti ille agros emit, qua aquam duceret! *Cariſius lib.* 2. *col.* 192.

Domi meæ ſæpe fuit. *Idem lib.* 1. *col.* 101.

De aqua quod attinet ad ſalinatores ærarios, cui (*deeſt* is *per ellipſin*) cura vectigalium reſignat. *Servius Æneid.* 4. *verſ.* 244.

Prorſum quodcumque videbat feciſſe, neque quemquam obſervaviſſe. *Cariſ. lib.* 2. *col.* 189.

Ne-

Neceſſario faciendum fuit. *Cariſius lib.* 2. *col.* 186.
Die proximi. *Gellius lib.* 10. *cap.* 24.

DE LUSITANIS QUUM SER. GALBAM ACCUSAVIT.

Tamen dicunt deficere voluiſſe. Ego me nunc volo jus pontificium optime ſcire. jam ne ea cauſſa pontifex capiar? Si volo augurium optime tenere, ecquis me ob eam rem augurem capiat? *Gell. lib.* 1. *cap.* 12.

IN EUMDEM, APUD MILITES.

Hiſtoria de Papyrio Prætexato, *&c.* ſed Gellii verbis: *Gellius lib.* 1. *cap.* 23.

IN L. FURIUM PRO LUSITANIS.

LV. Cato accuſavit Ser. Galbam pro direptis Luſitanis, & L. Furium pro iiſdem, pro iniquiſſima æſtimatione frumenti. *Aſconius in Divinationem cap.* 21. *Edit. tamen Gruteriana & Gronoviana pro* L. Furium *habet* P. Furium. *Vide Cornelium Nepotem in vita Catonis, edit. Vulpiorum an.* 1720. *pag.* 109.

De frumento utrobi bona, utrobi mala gratia capiatur, utrinde iram, utrinde factiones tibi pares. *Cariſius lib.* 2. *col.* 198. *citatur Cato pro Luſitanis Hiſpanis.*

IN OPPIUM.

Vinum redemiſti, prædia pro vini quadrantalibus ſexaginta in publicum dediſti, vinum non dediſti. *Feſtus, quadrantal.*

CONTRA CORNELIUM APUD POPULUM.

Nec * quis incultior, religioſior, deſertior, publicis negotiis repulſior. *Feſtus, repulſior.*

IN

IN PANSAM.

Pueri in ludo ſolent paſceolos furari. *Nonius*, *paſceolus*. *col.* 569.

IN ANNIUM.

Nemo antea fecit ſuper tali re cum hoc magiſtratu utique rem. *Feſtus*, *ſupereſcit*, *ſignificat ſupererit*.

IN Q. SULPICIUM.

Quotiens vidi trulleos, (*al.* truilos) naſiternas (*al.* naſſiternas) pertuſos (*al.* perfuſos) aquales, matellas ſine anſis. *Idem*, *naſſiterna*.

IN M. ACILIUM IV.

Poſtquam nautas ex navibus eduxi, non ex militibus, atque nautis, piſcatores, penatores ficiſedarum (*al.* ficedularum. *fortaſſe legen.* fiſcellarum) dedi. *Idem*, *penatores*. *ex edit. Auguſtini*.

IN L. QUINTIUM FLAMINIUM.

LVI. Catonis & aliæ quidem acerbæ orationes extant in eos quos aut ſenatorio loco movit, aut quibus equos ademit. Longe graviſſima in L. Quintium oratio eſt. *Livius lib.* 39. *pag.* 501. *ubi vide ſententias Catonis ex hac oratione Livianis verbis expreſſas*.

DE RE FLORIA.

Ibi pro ſcorto fuit, in cubiculum ſurrectitavit e convivio, cum partim illorum jam ſæpe ad eumdem modum erat. *Gellius lib.* 10. *cap.* 13.

Sed niſi qui palam corpore pecuniam quæreret, aut ſe lenoni locaviſſet, & ſi fabuloſus (*al. leg.* famuloſus, *al.* famoſus) & ſuſpicioſus fuiſſet; vim in corpus liberum non æquum cenſuere afferri. *Idem lib.* 9. *cap.* 12.

DE AGNA MUSTA PASCENDA.

(*Priſc. lib.* 6. *col.* 711.)

Citer agnus alligatus ad ſacra erit. *Priſcianus lib.* 3. *col.* 599. *& lib.* 14. *col.* 989. *primo loco legitur* ager *pro* agnus. *mendoſe, ut videtur*.

UTI BASILICA ÆDIFICETUR.

Antequam is villicare cœpit. *Priſcian. lib.* 8. *col.* 828.

DE INDIGITIBUS.

Sinunt *miſeros perire*, ut bona rapiant; aut *ſi ſuperſtites petant*, *ut* ſequeſtro dent. *Feſtus, ſequeſter. ex ſuppl. Fulv. Urſini. col.* 208. *vide etiam Auguſt. edit.*

DE AUGURIBUS.

LVII. Probrum virginis Veſtalis ut capite puniretur; vir qui eam inceſtaviſſet, verberibus necaretur: lex fixa in atrio Libertatis, cum multis aliis legibus incendio conſumta eſt, ut ait M. Cato in ea oratione quæ de Auguribus inſcribitur. Adjicit quoque, virgines Veſtales ſacerdotio exauctoratas . . . . . *Feſtus, probrum*.

DE ÆDILIBUS VITIO CREATIS.

Nunc ita ajunt, in ſegetibus, in herbis bona frumenta eſſe. nolite ibi nimiam ſpem habere. ſæpe audivi, inter os atque offam multa intervenire poſſe; verumvero inter offam atque herbam ibi vero longum intervallum eſt. *Gellius lib.* 13. *cap.* 17.

Neminiſque. *Feſtus, neminis. ita edit. F. Urſini inter Auct. L. L. Gothofr. col.* 126.

ÆDI-

ÆDILES PLEBIS SACROSANCTOS ESSE.

Sacroſancti ſunt tribuni plebis, ædileſque ejuſdem ordinis. *Feſtus*, *ſacroſanctum*.

DE TRIBUNIS MILITUM.

Expedito pauperem plebejum, atque proletarium. *Nonius*, *proletarii*. *col.* 521.

Loca ardua, & cliva depreſſa. *Idem*, *clivus*. *col.* 594.

DE MORIBUS CLAUDII NERONIS.

LVIII. Pecunia mea reipublicæ profuit, quam iſti modi uti tu es. *Priſcianus lib.* 6. *col.* 694.

Haruſpicem fulguratorem ſi quis adducat. *Nonius*, *fulguratoris*. *col.* 518.

DE RE HISTRIÆ MILITARI.

Punctariolas (*Auguſtin.* punctatoriolas. *Waſſe* pugnariolas.) *Feſtus*, *in ea dictione*.

DE TRIUMPHO AD POPULUM.

Aſperrimo atque arduiſſimo aditu. *Priſcianus lib.* 3. *col.* 600.

DE SIGNIS ET TABULIS.

Honorem temptavere, (*legend. fortaſſe* emtitavere) malefacta benefactis non redemtitavere. *Feſtus*, *redemtitavere*.

DE SPOLIIS. NE SPOLIA FIGERENTUR NISI DE HOSTIBVS CAPTA.

Sed tum ubi ii dimiſſi ſunt, revertantur reſignatis vectigalibus. *Servius Æn. lib.* 4. *verſ.* 244. *Fulvius*

Urſinus hoc fragment. ex eo Servii loco in Feſto reſtituit, verbo reſignare. *at corrupte legitur inter Auct. L. L. Gothofredi col.* 173.

DE PRÆDA MILITIBUS DIVIDUNDA.

Fures privatorum furtorum in nervo, atque in compedibus ætatem agunt: fures publici in auro atque in purpura. *Gellius lib.* 11. *cap.* 18.

Fraudulenter, atque avariter. *Nonius, avariter pro avare. col.* 771.

Tu dives ſite. *Idem, ſite, imperativo modo. col.* 751.

UTI PRÆDA IN PUBLICUM REFERATUR.

LIX. Miror, audere, atque religionem non tenere: ſtatuas deorum, exempla earum facierum, ſigna domi pro ſupellectile ſtatuere. *Priſcianus lib.* 7. *col.* 782.

DE PECUNIA REGIS ANTIOCHI.

M. Cato ſuaſit rogationem (*Petiliam*). exſtat oratio ejus de pecunia regis Antiochi. *Livius lib.* 38. *pag.* 486.

UTI PLURA ÆRA EQUESTRIA FIERENT, SUASIO IN SENATU.

Nunc ergo arbitror oportere reſtitui (*W.*reſiſti), quo minus duobus millibus ducentis ſit ærum equeſtrium. *Priſcianus lib.* 7. *col.* 750.

Æribus equeſtribus de duobus millibus actum. *Cariſius lib.* 1. *col.* 97. & *Priſcianus lib.* 7. *col.* 750. *qui* æribus *etiam præponit particulam* de.

Acceſſit ager, quem privatim habent Gallicus, Samnitis, Appulus, Brutius. *Priſcian. lib.* 7. *col.* 762.

DE

DE VESTITU ET VEHICULIS.

Nam perinjurium ſiet, quum mihi ob eos mores quos prius habui, honos detur; ubi datus eſt, tum (*velle*) uti eos mutem, atque alii modi ſim. *Priſc. lib.* 6. *col.* 694.

DE HABITU.

Sanguen demittatur. *Cariſius lib.* 1. *edit. Frobenianæ anni* 1551. *pag.* 87. *nam Putſchianam col.* 70. *corruptam arbitramur*.

DE DOTE.

LX. Vir quum divortium fecit, mulieri judex pro cenſore eſt. imperium quod videtur, habet. Si quid perverſe tætreque factum eſt a muliere, multatur: ſi vinum bibit, ſi cum alieno viro probri quid fecit, condemnatur. *Gellius lib.* 10. *cap.* 23.

In adulterio uxorem tuam ſi deprehendiſſes, ſine judicio impune necares. illa te, ſi adulterares, digito non auderet contingere; neque jus eſt. *Idem ibid.*

DE FUNDO OLEARIO.

Pulchralibus, atque cupediis. *Feſtus*, *pulchralibus*.

DE FOENERATIONE LEGIS JUNIÆ, DISSUASIO.

In Waſſeana editione ita legitur hic titulus:
de Veneratione Lege Junia.

Tertio autem pedato, item ex fœnore diſcordia excreſcebat. *Nonius edit. Hadr. Junii Plantinianæ anni* 1565. *pag.* 92.

Camerini cives noſtri oppidum pulchrum habuere, agrum optimum atque pulcherrimum, rem fortuna-

tiſſimam. Quum Romam veniebant, prorſus devertebantur pro hoſpitibus ad amicos ſuos. *Feſtus*, *prorſus*.

DE ABROGANDIS LEGIBUS.

Bovile. *Cariſius lib.* 1. *col.* 81.

NE LEX BÆBIA DEROGARETUR, SUASIO.

Hoc potius agam quod hic rogat. *Feſtus*, *rogat*.
Pecuniam inlargibo tibi. *Nonius*, *largi*, *col.* 749.

NE LEGI ORCHIÆ DEROGARETUR, SUASIO.

LXI. Qui antea (*videtur aliquid deſiderari*) obſonitavere, poſtea centenis obſonitavere. *Feſtus*, *obſonitavere*.

Percunctatum patris familiæ nomen nequis ſervum mitteret, lege ſanctum fuiſſe. *Idem*, *percunctatum*. *In Auguſtini*, *aliorumque Feſti edit. bujus orationis titulus utrobique omnino contrarius invenitur*. *Videndus tamen Macrobius Saturn. lib.* 2. *cap.* 13.

DE LEGE VOCONIA SUASIO.

Principio vobis mulier magnam dotem attulit. tum magnam pecuniam recipit, quam in viri poteſtatem non committit. eam pecuniam viro mutuam dat. poſtea, ubi irata facta eſt, ſervum recepticium ſectari atque flagitare virum jubet. *Gellius lib.* 17. *cap.* 6.
Claſſicus. Infra claſſem. *Idem lib.* 7. *cap.* 13.
Agrum quem vir habet, tollitur. *Serv. Æn.* 1. *verſ.* 573.

DE LEGE MÆVIA SUASIO.

Rex Seleucus arma noſtratia facit. *Priſcianus lib.* 12. *col.* 943.

DE

DE LEGE OPPIA SUASIO.

Si in ſua quiſque noſtrum matreſamilias, Quirites, jus & majeſtatem viri retinere inſtituiſset, minus cum univerſis feminis negotii haberemus. Nunc domi victa libertas noſtra impotentia muliebri, hic quoque in ſoro obteritur & calcatur: & quia ſingulas ſuſtinere non potuimus, univerſas horremus. *&c. Livius lib. 34. pag. 405. ubi tota hæc oratio ſententiis quidem Catonis, verbis vero Livii contexta videtur.*

IN LEGEM POPULI SUASIO.

Quod compluries uſu venit, omni tempore anteventum eſt, rempublicam reddimus. *Nonius, compluries, edit. Hadr. Junii pag.* 115.

DE LEGE TORIA.

LXII. Aſinum, aut muſimonem, aut arietem. *Idem, muſimones. ibid. pag.* 166. *citatur Cato* Deletorio, *at corrupte. Junius legit* de Lætorio, *vel* de Lætoria lege; *de qua Cicero de Officiis lib.* 3. *cap.* 15. *& de Nat. Deorum lib.* 3. *cap.* 30.

DE AMBITU.

Sed ſunt partim qui duarum rerum alteriuſutrius cauſsa magiſtratum petunt. *Priſcian. lib.* 5. *col.* 668. *&* 693.

NE QUIS ITERUM CONSUL FIAT.

Dicere poſsum, quibus villæ atque ædes ædificatæ, atque expolitæ maximo opere, citro, atque ebore, atque pavimentis Pœnicis ſtent. *Feſtus, pavimenta Pœnica.*

Imperator laudem capit, exercitum meliorem, & induſtriiorem facit. *Priſcianus lib.* 3. *col.* 601.

NE IMPERIUM SIT VETERI UBI NOVUS VENERIT.

Siticines, & liticines, & tubicines. *Gellius lib.* 20. *cap.* 2.

DE ACHÆIS.

Quumque Hannibal terram Italiam laceraret atque vexaret. *Gellius lib.* 2. *cap.* 6.

DE MACEDONIA LIBERANDA.

Idque perpetuius atque firmius repſit. *Priſcianus lib.* 3. *col.* 601.

Tumultu Macedoniæ Etruriam, Samnites, Lucanos inter ſe natinari, atque factiones eſse. *Feſtus, natinari. edit. Urſini. inter Auctores L. L. col.* 128.

DE REGE ATTALO, ET VECTIGALIBUS ASIÆ DISSUASIO.

C. Licinio prætore, remiges ſcripti cives Romani ſub portiſculum, ſub flagrum conſcripti væniere paſſim. *Feſtus, portiſculus.*

DE CONJURATIONE.

Precem. *Idem, in hac dictione.*

AD LITES CENSORIAS.

LXIII. Scio fortunas ſecundas neglegentiam prendere ſolere: quod uti prohibitum irem, quod in me eſſet, meo labori non parſi. *Idem, parſi pro peperci, bis.*

Periculatus ſum. *Idem, in eodem verbo.*

SERCIA.

Accipite, ſi vultis, hoc onus in veſtros collos.

No-

Nonius, collus. inter Auct. L.L. col. 597. *in Nonii editionibus hoc loco citatur Cato* Sercia.

APUD EQUITES NUMANTIÆ.

Majores ſeorſum, atque diverſum pretium paravere bonis, atque ſtrenuis, decurionatus, optionatus, haſtas donaticas, alioſque honores. *Feſtus, optionatus*.

Cogitate cum animis veſtris, ſi quid vos per laborem recte feceritis, labor ille a vobis cito recedet: benefactum a vobis, dum vivitis, non abſcedet. ſed ſiqua per voluptatem nequiter feceritis, voluptas cito abibit: nequiter factum illud apud vos ſemper manebit. *Gellius lib.* 16. *cap.* 1.

DE BELLO CARTHAGINIENSI.

Pueri atque mulieres extrudebantur fami cauſſa. *Gellius lib.* 9. *cap.* 14.

Homines defoderunt in terram dimidiatos, ignemque circumpoſuerunt. Ita interfecerunt. *Idem lib.* 3. *cap.* 14.

Aures nobis calliſcerunt ad injurias. *Nonius, calliſcerunt pro occalluerunt. col.* 534.

INCERTA EX QUIBUS ORATIONIBUS.

LXIV. Villas ſuas inexcultas & rudes, ne tectorio quidem prælitas fuiſſe, dicit, ad annum uſque ætatis ſuæ ſeptuageſimum. *Gellius lib.* 13. *cap.* 23. *Vide hujus & trium ſequentium fragm. ſimilia in excerptis e Plutarchi Catone pag.* 289.

Neque mihi ædificatio, neque vaſum, neque veſtimentum ullum eſt manupretioſum, neque pretioſus ſervus, neque ancilla. ſi quid eſt quod utar, utor: ſi non eſt, egeo. ſuum cuique per me uti atque frui licet.

cet. *Gellius lib.* 13. *cap.* 23. *Vide hoc fragm. in Waſſeana.*

Vitio vertunt, quia multa egeo: at ego illis, quia nequeunt egere. *Idem ibidem.*

Emas non quod opus eſt, ſed quod neceſſe eſt. Quod non opus eſt, aſſe carum eſt. *Seneca Epiſt.* 94.

Te, C. Cæcili, diem prodidiſſe militibus legionis tertiæ, cum proditionem non haberent (*Waſſ.* haberes). *Feſtus, prodidiſſe, &c.*

Tu otioſus ambulas, quia apud regem fuiſti, donicum ille tibi interdixit rem capitalem. *Cariſius lib.* 2. *col.* 178.

Vita deum immortalium. *Feſtus. ita W.*

Contumelias mihi dixiſti compluriens. *Idem, compluriens.*

Neque fidem, neque jusjurandum, neque pudicitiam multifacit. *Idem, multifacere.*

Magnificius. *Idem, in eadem dictione.*

Mina cog. . . . . *Idem, mina.*

Munificior. *Idem, in hac dictione.*

Paſcalis ovis vetuit. *Idem, paſcales oves, pro paſcuales.*

Pelliculationem, *pro inductionem, a pelliciendo, quod eſt inducendo, dixit Cato in ea oratione quam ſcripſit de ....* *Idem, pelliculatio.*

. . . . *do*lentis numquam cuiq. *reo apud prætorem denegaſſe ſup*premam advoca*tionem*. *Idem*, *ſup*premum. *ita Urſinus ſupplendum conjecit. col.* 188.

Impudentiam præmioſam. *Idem, præmioſa, pecunioſa.*

LXV. Cedo, ſi vos in eo loco eſſetis, quid aliud feciſſetis? *Quintilianus lib.* 9. *cap.* 2.

Communem rem agi putatote, ac vos huic rei præpoſitos eſſe. *Idem ibidem.*

Die? hanc. *Quintil. cap.* 4. *ita citatur in Waſſeana.*

Tuburchinabundum. Lurchabundum. *Idem lib.* 1. *cap.* 6.

Cato

Cato pro C . . . . nihilominus voluit ſemper *de ſtiricidio in* re præſenti cognoſcere, *atque etiam ſtatu*ere. *Feſtus*, *ſtiricidium qu*aſi ſtillicidium, cum ſtil*læ*, *concretæ frigore*, *ca*dunt. *Ita Urſinus hoc & ſequens fragm. reſtituendum exiſtimavit. col.* 211.

Spiciunt, antiquos di*xiſſe ſine præpoſ*itione teſtis eſt Cato in ea quam *habuit in Q. Thermum de* ſeptem hominibus: Ut ſolent *evitare ſon*ivios, niſi qui ſempiterni ſunt, quos *dum occur*rant, ne ſpiciunt, neque ratos *eſſe volunt. Idem*, *ſpiciunt. col. eadem.*

Cœpiam ſeditioſa verba loqui. *Idem*, *cœpiam*, *futurum a cœpi.*

Urbem iſtam, ut Cato in oratione Senatoria autumat, cum rex Hiarbas rerum in Libya potiretur, Eliſſa mulier exſtruxit, domo Phœnix, & Carthadam dixit; quod Phœnicum ore exprimit civitatem novam: mox ſermone verſo in morem Punicum, & hæc, Eliſſa, & illa, Carthago dicta eſt. *Solinus cap.* 30.

Fidem in Capitolio vicinam Jovis optimi maximi majores noſtri eſſe voluerunt. *Cicero lib.* 3. *de Officiis cap.* 29.

Catonis Cenſoris orationes aprugnum exprobrant callum. *Plin. lib.* 8. *cap.* 51.

Exſtant Catonis in cenſura vociferationes, mulieribus Romanis in provinciis ſtatuas poni. *Idem lib.* 34. *cap.* 6.

Νόθον, qui non ſit legitimus, Græci vocant: Latinum rei nomen, ut Cato quoque in oratione quadam teſtatus eſt, non habemus, ideoque utimur peregrino. *Quintilianus lib.* 3. *cap.* 6.

Grave eſſe, *eum qui aliis vixiſſet hominibus*, *apud alios crimina depellere.* Plutarchus in Catonis Vita.

Sunt multi corde quos non miſeret neminis. *Feſtus*, *neminis. ex edit. Auguſtini.*

A. POST-

A. POSTUMIUS ALBINUS.

Fuit æqualis ætati Catonis, cujus in eum jocus exſtat apud Gellium lib. 11. *cap.* 8. *Cicero in Bruto cap.* 21. A. Albinus, is qui Græce ſcripſit Hiſtoriam, qui conſul cum L. Lucullo fuit, & literatus & diſertus fuit. *Alius item Albinus poſterior ætate, Rerum Romanarum libros verſibus ſcripſit: quorum Priſcianus hos tres verſus adducit lib.* 7. *col.* 741.

Ille cui ternis Capitolia celſa triumphis
Sponte deum patuere, cui freta nulla repoſtos
Abſcondere ſinus, non tutæ mœnibus urbes.

Quibus celebrat tres triumphos Pompeji; unum ex Africa de Hiarba rege, alterum ex Hiſpania de Sertorio, tertium de Mithridate & piratis. Anno U. C. IↃCIII. *conſul fuit cum Licinio Lucullo. Tres illos verſus quos ex ejus lib. primo Rerum Romanarum adducit Priſcianus a noſtro prorſus abjudicat Voſſius de Hiſt. Lat. cap.* 6. *vide Plin. lib.* 7. *cap.* 26. J. W.

A. POSTUMII ALBINI ANNALIUM LIB. I.

LXVI. Ea cauſſa ſeſe ſtultum brutumque faciebat; groſſulos ex melle edebat. *Macrob. Saturnal. lib.* 2. *cap.* 16.

HISTORIA GRÆCA.

Neminem ſuccenſere ſibi convenire ſi quid in his libris parum compoſite, aut minus eleganter ſcriptum foret. Nam ſum, inquit, homo Romanus, natus in Latio. Græca oratio a nobis alieniſſima eſt. ideoque veniam gratiamque malæ exiſtimationis ſi quid eſſet erratum, poſtulavit. *Gellius lib.* 11. *cap.* 8.

DE ADVENTU ÆNEÆ LIBER.

Mezentium fugam facere coëgerunt. Is poſtea per legatos amicitiam ſocietatemque Latinorum impetravit. *Sex. Aurelius Victor de Orig. Gent. Rom. cap.* 15.

Bojam Euximi comitis Æneæ nutricem, & ab ejus nomine Bojas vocatas. *Servius Æn. lib.* 9. *verſ.* 710.

CN. GELLIUS.

Cicero lib. 1. *de Divinatione cap.*26. *Gellios jungit Fabiis, & ante Cœlium ſcripſiſſe indicat. Cœlium vixiſſe circa annum Urbis* DC. *ex fragmentis apparet. Meminit ejus Vopiſcus in Probo cap.*1. *Annales ſcripſit. Opus immenſum fuiſſe vel illud indicio ſit, quod librum nonageſimum & ſeptimum citet Cariſius. Quamquam more veterum, ſingulis Hiſtoriæ diaſtematis, etiam breviſſimis, libri nomen dare potuerit Gellius.* ex Popmæ & Waſſe edition.

CN. GELLII ANNALIUM LIB. II.

Deabus ſupplicans. *Cariſius lib.* 1. *col.* 39.

Multitudo puerorum jam erat ex raptabus. *Idem ibid.*

LIB. III.

LXVII. Herſiliam, cum apud T. Tatium verba faceret, pacemque oraret, ita precatam eſſe: „ Neria „ Martis te obſecro pacem dare, uti liceat nuptiis „ propriis & proſperis uti, quod de tui conjugis con„ ſilio contingit, uti nos itidem integras raperent, „ unde liberos ſibi & ſuis poſteris, patriæ pararent. „ *Gellius lib.* 13. *cap.* 22.

Capite cum aliis paucabus conſilium. *Cariſius lib.* 1. *col.* 39.

LIB.

LIB. V.

Puellabus. *Cariſius lib.* 1. *col.* 39.

LIB. VII.

Pro duabus pudicabus. *Idem ibidem.*

LIB. XV.

Anno ab urbe condita trecenteſimo ſexageſimo tertio (*al.* quinto) a tribunis militum Virgilio, Mallio, Æmilio, (*al.* Virginio, Manlio, Cornelio *ex Faſtis*) Poſtumio, collegiſque eorum in ſenatu tractatum, quid eſſet propter quod totiens intra paucos annos male eſſet afflicta reſpublica; & ex præcepto patrum L. Aquinium haruſpicem in ſenatum venire juſſum religionum requirendarum gratia, dixiſſe, Q. Sulpicium tribunum militum ad Aliam adverſum Gallos pugnaturum, rem divinam dimicandi gratia feciſſe poſtridie Idus Quintiles; item apud Cremeram, multiſque aliis temporibus & locis poſt ſacrificium die poſtero celebratum, male ceſſiſſe conflictum. Tunc patres juſſiſſe ut ad collegium pontificum de his religionibus referretur; pontificeſque ſtatuiſſe, poſtridie omnes Kalendas, Nonas, Idus, atros dies habendos; ut hi dies neque prœliares, neque puri, neque comitiales eſſent. *Macrobius Saturnal. lib.* 1. *cap.* 16.

LIB. XXXIII.

Calvariæque ejus ipſum oſſum expurgaverunt, inauraveruntque. *Cariſius lib.* 1. *col.*40. & 112. & *Priſcianus lib.* 7. *col.* 750. *qui tamen hoc lib.* XXX. *aſſignat.*

LIB. XCVII.

Portabus. Oleabus. *Cariſ. lib.* 1. *col.* 40.

CN.

CN. GELLII INCERTA.

LXVIII. Fora navium. *Cariſius lib.* 1. *col.* 55.

Regerum. Lapiderum. *Idem col.*40. Calchæ. *col.* 50.

Poſtquam tempeſtas ſedavit, Atherbal taurum immolavit. *Gellius lib.* 18. *cap.* 12.

Deliquium ſolis, & Delinquionem. *Servius Æn. lib.* 4. *verſ.* 390.

Senatum decreſſe, ut ædes Saturni fieret; eique rei L. Furium tribunum militum præfuiſſe. *Macrobius Saturnal. lib.* 1. *cap.* 8.

Fannia lex lata eſt anno poſt Romam conditam DXXCIIX. *Idem lib.* 2. *cap.* 13.

Cum bello Latino ludi votivi maximi primum fierent, civitas ad arma repente eſt excitata, *&c. Cicero de Divinat. lib.* 1. *cap.* 26. *vide Fabii fragm. pag.* 256.

Quartos ludos poſt annum factos tertium; Cn. Cornelio Lentulo, L. Mummio Achaico coſs. id eſt, anno DCVIII. *Cenſorin. de Die Natali cap.* 17. *edit. Lud. Carrionis pag.* 34.

Literas apud Ægyptios a Mercurio repertas. *Plinius lib.* 7. *cap.* 56.

Doxius Cæli filius lutei ædificii inventor, exemplo ſumto ab hirundinum nidis. *Idem ibidem.*

Soli Oceani filio medicinæ quoque inventionem & mellis aſſignat. *Idem ibidem.*

Menſuras & pondera Palamedes invenit. *Idem ibid.*

Cadmus ex Phœnice in Græciam, inde Evander in Italiam attulit literas. *Victorin. de Orthogr. inter Putſchii Grammaticos col.* 2468. *vide Fabii fragm. pag.* 256. *hujus edit.*

Sabinos a Sabo Lacedæmonio trahere originem. *Servius* 8. *Æn. verſ.* 638. *vide fragmenta hujus noſtræ edit. pag.* 284.

LXIX.

LXIX. *Raptum Sabinarum regnantis Romuli anno quarto accidiſſe*. Dionyſius Halicarn. lib. 2. pag. 100.

Numam Saliorum exemplum mutuatum ab Ardeatibus. ibidem pag. 131.

Numa reliquit ſolam filiam, ex qua natus eſt Ancus Marcius, qui tertio poſt illum loco Romæ regnum tenuit. Idem ibidem pag. 136.

Tarquinii Priſci Romam adventum referri debere in annum Anci Marcii jam regnantis primum. Idem lib. 4. pag. 211.

Licinius & Gellius, *nullo veriſimilium & poſſibilium examine inſtituto, ipſum regem Tarquinium faciunt ex equo pugnantem & ſaucium; virum pæne nonagenarium*. Idem lib. 6. pag. 349.

SEX. GELLII ORIGO GENTIS ROMANÆ.

Interim Lavinia ab Ænea gravida relicta, metu, veluti inſequuturi ſe Aſcanii, in ſilvam profugit ad magiſtrum patrii pecoris, Tyrrhum, ibique enixa eſt puerum, qui a loci qualitate Silvius eſt dictus. At vero vulgus Latinorum exiſtimans clam ab Aſcanio interfectam, magnam ei invidiam conflaverat, uſque eo, ut armis quoque ei vim denuntiaret. Tum Aſcanius jurejurando ſe purgans, cum nihil apud eos proficeret, petita dilatione ad inquirendum, iram præſentem vulgi aliquantulum fregit; pollicituſque eſt, ſe ingentibus præmiis cumulaturum eum qui ſibi Laviniam inveſtigaſſet: mox recuperatam cum filio in urbem Lavinium reduxit, dilexitque honore materno. Quæ res rurſum ei magnum favorem populi conciliavit. *Sextus Aurelius Victor de Orig. Gent. Rom. cap.* 16.

AGEL-

AGELLIUS.

Sic habent libri Nonii, ſed corrupte, pro A. Gellius, *vel* Gellius, *ſcilicet* Cn. Gellius. *Antonius Auguſtinus legit* Aſellio: *quod minime probo*. ex Waſſ.

AGELLII HISTORIARUM LIB. I.

Et quod bubo in columna ædis Jovis ſedens conſpectus eſt. *Nonius, bubo generis maſcul. col.* 594.

Omnes omnium virtutes tantas eſſe quantas videri eas voluerint eorum ingenia qui uniuſcujuſque facta deſcripſerint. *Flavius Vopiſcus in Probo cap.* 1. *Reponendum eſt etiam inter incerta Catonis fragmenta. Vide Salluſtii Bell. Catilin. cap.* 8.

L. CALPURNIUS PISO FRUGI.

Primus cognomen id ob frugalitatem accepit. Conſul fuit cum P. Mucio Scævola anno DCXX. *Cenſor poſt VII. annos cum L. Metello Calvo. Annales ſuos ſcripſit circa annum Urbis ſexcenteſimum, ut ipſe indicat lib. VII. De illo ſic Cicero in Bruto cap.* 27. Ipſe etiam Piſo & cauſſas egit, & multarum legum aut auctor, aut diſſuaſor fuit: iſque & Orationes reliquit, quæ jam evanuerunt, & Annales ſane exiliter ſcriptos. *Aul. Gellius Noct. Att. lib.* 11. *cap.* 14. ſimpliciſſima ſuavitate & rei & orationis uſum *prædicat. Plinio lib.* 2. *cap.* 53. *& lib.* 17. *cap.* 25. L. Piſo gravis auctor *vocatur*. ex edit. Waſſe.

L. CALPURNII PISONIS FRUGI CENSORII ANNALIUM LIB. I.

LXX. Eumdem Romulum dicunt ad cœnam vocatum,

tum, ibi non multum bibiſſe, quia poſtridie negotium haberet. Ei dicunt: Romule, ſi iſtuc omnes homines faciant, vinum vilius ſit. Is reſpondit: Immo vero carum, ſi quantum quiſque volet, bibat: nam ego bibi quantum volui. *Gellius lib.* 11. *cap.* 14.

Cujus unius præmio multorum allicuit animos. *Priſcian. lib.* 10. *col.* 877.

Italia a vitulis. *Varro Rei Ruſt. lib.* 2. *cap.* 1. *edit. Steph. pag.* 69. *vide etiam cap.* 5. *pag.* 89.

Sabino bello, quod fuit Romulo & Tatio, virum fortiſſimum Metium Curtium Sabinum, cum Romulus cum ſuis ex ſuperiore parte impreſſionem feciſſet; Curtium in locum paluſtrem, qui tum fuit in foro, ante quam cloacæ ſint factæ, ſeceſſiſſe, atque ſuos in Capitolium recepiſſe. Ab eo lacum invenisse nomen. *Idem de L. L. lib.* 4. *edit. Steph. pag.* 36.

Tertia eſt Janualis porta, dicta ab Jano; & ideo ibi poſitum Jani ſignum, & jus inſtitutum a Numa Pompilio ut ſit clauſa ſemper, niſi cum bellum ſit. *Idem ibidem pag.* 40.

Fulmen evocatum & a Porſena ſuo rege: & ante eum a Numa ſæpius hoc factitatum. *Plin. lib.* 2. *cap.* 53.

Tullum Hoſtilium regem ex Numæ libris eodem quo illum ſacrificio Jovem cælo devocare conatum, quoniam parum rite quædam feciſſet, fulmine ictum. *Idem lib.* 28. *cap.* 2.

Quadraginta millia pondo argenti ſepoſita in ædificationem Capitolii. *Livius lib.* 1. *pag.* 20.

LXXI. *Numa non celeri aut repentina morte obiit, verum ſenio & lenta ægritudine ſenſim contabuit.* Plutarch. in Numa.

Natos ex Ilia infantes, Amulii juſſu in alveo deportatos a miniſtris quibuſdam, projiciendos in fluvium diſtantem ab urbe ferme CXX. *ſtadiis*. Dion. Halicarn. lib. 1. pag. 64. vide Fabii Pict. fragm. hujus edit. pag. 257.

Tar-

Tarpeja volebat præclaro facinore, nudatos ſcutis hoſtes civibus ſuis objicere. Dion. Halicarn. lib. 2. pag. 105.

Nuntium a Tarpeja noctu ex arce miſſum, Romulo indicaturum quid puella cum Sabinis pacta eſſet, & quod a deceptis conditionum ambiguo, petitura eſſet arma quibus ſe protegerent. proinde mitteret noctu in arcem manum aliam: hoſtes exarmatos cum ſuo duce oppreſſuram facile. eum nuntium transfugiſſe ad regem Sabinorum, & detuliſſe Tarpejæ conſilia. Idem ibidem pag. 106.

Cum Sabini parati eſſent, aureas armillas, *quas in ſiniſtris habebant brachiis, puellæ tradere, Tarpejam non ornamenta ſed ſcuta ab eis poſtulaſſe. Tatio vero ſimul doli cauſſa indignationem, ſimul non violandæ religionis cogitationem obortam. itaque viſum ei, tradenda quidem arma puellæ, ut poſtulaverat; ſed ita ne acceptis uti poſſet: ac mox totis viribus ſcutum in virginem conjeciſſe, ceteroſque idem facere juſſiſſe. ita impetitam undique Tarpejam, vi & multitudine inflictorum ſibi ſcutorum obrutam & peremtam eſſe.* Idem ibidem.

Tarpeja & ſepulcri honore dignata eſt ubi cecidit, in colle urbis ſacratiſſimo; & quotannis ei Romani reddunt inferias. Idem ibid. pag. 107.

Pueros iſtos non filios, ſed nepotes Tarquinii fuiſſe. Idem lib. 4. pag. 213.

Voluiſſe eum (Tullium ſc.) *& urbanæ multitudinis ſcire numerum, tum naſcentium, tum morientium, tum eorum qui virilem togam ſumerent: ſtatuiſſeque quanti pretii nummos pro ſingulis inferre deberent cognati; in ærarium Ilithyiæ (Romani Junonem Lucinam vocant), pro naſcentibus: in Veneris* ærarium *in luco ſitum, quam Libitinam appellant, pro defunctis: in Juventutis, pro togam virilem ſumentibus: unde poterat noſſe annis ſingulis quantus eſſet in univerſum numerus civium, tum quam multi ex his eſſent per ætatem idonei militiæ.* Idem ibid. pag. 220.

LIB. II.

LXXII. L. Tarquinium collegam ſuum, quia Tarquinium nomen eſſet, metuere; eumque orat uti ſua voluntate Roma concedat. (*in vulgatis edit. & MSS. legitur* Romam contendat; *corrupte ut videtur*.) *Gellius lib.* 15. *cap.* 29. *vide Livium lib.* 2. *cap.* 2.

Quodcumque deliquiſſet, ignoſciturum affirmabat. *Priſcian. lib.* 10. *col.* 887.

Clœliæ ſtatuam ab his poſitam qui una obſides fuerant, redditis a Porſena in honorem ejus. *Plinius lib.* 34. *cap.* 6.

A. Poſtumius dictator apud lacum Regillum caſtris Latinorum expugnatis, ei cujus maxime opera capta eſſent, hanc (*auream*) coronam ex præda dedit. *Idem lib.* 33. *cap.* 2.

In Aventinum ſeceſſionem factam eſſe. *Livius lib.* 2. *pag.* 32.

Tum primum tributis comitiis creati tribuni ſunt: numero etiam additi tres, perinde ac duo ante fuerint, Cn. Siccium (*Heinſius* Sicinium), L. Numitorium, M. Duellium (*Heinſ.* Duilium), Sp. Icilium, L. Mecilium. *Idem ibidem pag.* 41.

LIB. III.

LXXIII. Cn. Flavius patre libertino natus ſcriptum faciebat: iſque in eo tempore ædili curuli apparebat quo tempore ædiles ſubrogantur: eumque pro tribu ædilem curulem renuntiaverunt. At ædilis qui comitia habebat, negat accipere, neque ſibi placere qui ſcriptum faceret, eum ædilem fieri. Cn. Flavius Annii filius dicitur tabulas poſuiſſe; ſcriptu ſeſe abdicaſſe: iſque ædilis curulis factus eſt. Idem Cn. Flavius

vius Annii F. dicitur ad collegam veniſſe viſere ægrotum: & in conclave poſtquam introivit, adoleſcentes ibi complures nobiles ſedebant contemnentes eum: aſſurgere ei nemo voluit. Cn. Flavius Annii F. id arriſit. Sellam curulem juſſit ſibi afferri; eam in limine appoſuit, ne quis illorum exire poſſet: utique ii omnes inviti viderent ſeſe in ſella curuli ſedentem. *Gellius lib. 6. cap. 9. & Valer. Maximus lib. 2. cap. 5. §. 2.*

LIB. VII.

Roma condita, anno IϽXCVI. ſæculum accipit his conſulibus, queis proximi ſunt conſules M. Æmilius M. F. Lepidus, C. Popilius II. abſens. *Cenſorinus de Die Nat. cap. 17. ita edit. Carrion. & Lindenbrog.*

INCERTA.

LXXIV. Turnum matruelem Amatæ fuiſſe: interfectoque Latino, mortem ipſam ſibimet conſciviſſe. *Sextus Aurelius Victor de Orig. Gent. Romanæ cap. 13. vide reliqua, ſi tamen ex Piſone ſunt, ibidem cap. 14.*

Creati coſs. L. Poſtumius, T. Minucius. Hos coſs. Piſo, Q. Fabio & P. Decio ſuggerit, biennio exemto. *Livius lib. 9. pag. 168.*

Eo anno ædiles curules fuiſſe C. Domitium Cn. F. Calvinum, & Sp. Carvilium Q. F. Maximum. *Idem lib. 10. pag. 173.*

Quinque millia hominum, cum Mago cedentes noſtros effuſe ſequeretur, cæſa ex inſidiis. *Idem lib. 25. pag. 278.*

Inductos (*elephantos* CXLII.) dumtaxat in Circum, atque ut contemtus eorum increſceret, ab operariis haſtas præpilatas habentibus, per Circum totum actos. *Plinius lib. 8. cap. 6.*

Papyrium Maſſonem, qui primus in monte Albano triumphavit de Corſis, myrto coronatum ludos Circenſes ſpectare ſolitum. *Plinius lib.* 15. *cap* 29.

Contra Hieronem regem CCXX. naves effectas diebus XLV. *Idem lib.* 16. *cap.* 39.

Ab Aquileja ad XII. lapidem, deletum oppidum, etiam invito ſenatu, a M. Claudio Marcello. *Idem lib.* 3. *cap.* 19.

M. Æmilio, C. Popilio II. coſs. a cenſoribus P. Cornelio Scipione, M. Popilio ſtatuas circa forum, eorum qui magiſtratum geſſerunt, ſublatas omnes, præter eas quæ populi aut ſenatus ſententia ſtatutæ eſſent: eam vero quam apud ædem Telluris ſtatuiſſet ſibi Sp. Caſſius, qui regnum affectaverat, etiam conflatam a cenſoribus. *Plinius lib.* 34. *cap.* 6.

LXXV. Triclinia ærata, abacoſque, & monopodia Cn. Manlium Aſia devicta primum invexiſſe (*al.* inveniſſe) triumpho ſuo, quem duxit urbis anno DLXVII. *Idem ibidem cap.* 3.

Romæ in Capitolio in ara Jovis (*edit. Elzevir. an.* 1635. *hab.* in capite bis) bello Perſei enata palma, victoriam triumphoſque portendit. Hac tempeſtatibus proſtrata, eodem loco ficus enata eſt, M. Meſſalæ, C. Caſſii cenſorum luſtro. A quo tempore pudicitiam ſubverſam Piſo gravis auctor prodidit. *Idem lib.* 17. *cap.* 25.

C. Furius Creſinus (*MS.* Creſſimus, *al.* Cretinus) e ſervitute liberatus, cum in parvo admodum agello largiores multo fructus perciperet, quam ex ampliſſimis vicinitas, in invidia magna erat, ceu fruges alienas pelliceret veneficiis. Quamobrem a Sp. Albino curuli die dicta, metuens damnationem, cum in ſuffragium tribus oporteret ire, inſtrumentum ruſticum omne in forum attulit, & adduxit filiam validam, atque, ut ait Piſo, bene curatam ac veſtitam; ferramenta egregie facta, graves ligones, vomeres ponderoſos, boves ſatu-

ſaturos: poſtea dixit: „ Veneficia mea, Quirites, „ hæc ſunt: nec poſſum vobis oſtendere, aut in fo„ rum adducere lucubrationes meas, vigiliaſque, & „ ſudores. „ Omnium ſententiis abſolutus. *Plinius lib.* 18. *cap.* 6.

Queritur, adoleſcentes peni deditos eſſe. *Cicero Epiſtolar. ad Famil. lib.* 9. *epiſt.* 22.

LXXVI. Quartos ludos ſæculares poſt annum factos tertium, Cn. Cornelio Lentulo, L. Mummio Achaico coſs. ideſt, anno DCVIII. *Cenſorinus de Die Natali cap.* 17. *Vide Cn. Gellii fragm. pag.* 319.

Quartam Sibyllam Cimmeriam in Italia nominat. *Lactantius lib.* 1. *cap.* 6. *§.* 9. *ex edit. Cellarii.*

COMMENTARIORUM LIB. I.

In his (*Numæ*) libris ſcripta erant philoſophiæ Pythagoricæ: eoſque combuſtos a Q. Petilio prætore, quia philoſophiæ ſcripta eſſent. Sed libros ſeptem juris pontificii, totidemque Pythagoricos fuiſſe. *Plinius lib.*13. *cap.*13. *Idem narrant Livius lib.*40. *pag.*513. *Lact. lib.* 1. *cap.* 22. *Plutarch. in Numa.*

INCERTA.

Pilumnum dictum quia pellat mala infantiæ. *Servius* 10. *Æneidos verſ.* 76.

Uxorem Vulcani Majeſtam, non Majam vocari. *Macrobius Saturnal. lib.* 1. *cap.* 12.

LXXVII. Vitulam Victoriam nominari, cujus rei hoc argumentum profert; quod poſtridie Nonas Julias re bene geſta, cum pridie populus a Tuſcis in fugam verſus ſit, unde *Populifugia* vocantur, poſt victoriam certis ſacrificiis fiat vitulatio. *Idem Saturnal. lib.* 3. *cap.* 2.

Novenſiles deos eſſe novem in Sabinis apud Trebiam conſtitutos. *Arnobius lib.* 3. *edit. Urſini pag.* 103.

LUTATIUS.

Hunc Varro conjungit Piſoni: nec aliud quidquam de eo mihi conſtat. Nam qui putant eſſe Q. Lutatium Catulum majorem, collegam Marii in IV. conſulatu, falluntur. Is enim non Hiſtorias Romanas, ſed librum de Conſulatu & de rebus geſtis ſuis ſcripſit, ut teſtatur Cicero in Bruto. A Plutarcho vocatur Κάτλος Λυτάτιος. *Conſulatum geſſit cum Cajo Mario quartum conſule U. C.* IↃCLI. *inquit Voſſius in Hiſt. Lat.* J. W.

LUTATII (vel) LUCATII COMMUNIUM HISTORIARUM LIBER II.

Recordatum Æneam, quod aliquando ei reſponſum eſſet, urbi condendæ quadrupedem futuram ducem: tum ſimulacris deorum Penatium proſecutum, atque illum ubi illa procubuit enixaque eſt porculos triginta, ibidem * auſpicatum; poſtquam Lavinium dixit. *Sext. Aur. Victor de Orig. Gent. Rom. cap.* 11. *Gruterus legendum ait:* Ibidem urbem auſpicatum, poſtque eam Lavinium dixit.

LIB. III.

(*Adverſus Turnum*) Latinum pariter cum Ænea progreſſum, inter prœliantes circumventum occiſumque. Nec tamen amiſſo ſocero Æneas Rutulis obſiſtere deſiit, namque & Turnum interemit. Hoſtibus fuſis fugatiſque, victor Lavinium ſe cum ſuis recepit, conſenſuque omnium Latinorum rex declaratus eſt. *Idem ibidem cap.* 13.

Poſt

Poſt eum (*Latinum Silvium*) regnavit Tiberius (*al.* Tiberinus) Silvius, Silvii filius. qui cum adverſus finitimos bellum inferentes copias eduxiſſet, inter prœliantes depulſus in Albulam flumen deperiit; mutandique nominis exſtitit cauſſa. *Sex. Aurel. Vict. Orig. Gent. Rom. cap.* 18. *vide fragm. L. Cincii pag.* 262.

LIB. IV.

LXXVIII. Cumanos incolas a parentibus digreſſos, Parthenopen urbem condidiſſe, dictam a Parthenope Sirena, cujus corpus etiam, poſtquam ob locorum ubertatem, amœnitatemque magis cœptum ſit frequentari, veritos ne Cymæam deſererent, iniſſe conſilium Parthenopen diruendi. poſt etiam peſtilentia affectos, ex reſponſo oraculi urbem reſtituiſse, ſacraque Parthenopes cum magna religione ſuſcepiſſe; nomen autem Neapoli ob recentem reſtitutionem impoſuiſſe. *Philargyrius in* 4. *Georg. ad verſ.* 564.

INCERTA.

LXXIX. Non modo Antenorem, ſed etiam ipſum Æneam proditorem patriæ fuiſſe. *Sext. Aur. Victor de Origine Gent. Rom. cap.* 9.

Bojam Euximi comitis Æneæ nutricem, & ab ejus nomine Bojas vocatas. *Servius* 9. *Æneid. verſ.* 710. *vide A. Poſtumii Albini fragm. pag.* 317. *hujus edit.*

Eum locum eſſe fulguratum, & ex ſenatuſconſulto ſeptum eſſe; idque factum eſſe a Curtio conſule, cui M. Genucius fuit collega: Curtium appellatum. *Varro de L. Lat. lib.* 4. *edit. Steph. pag.* 37.

Romam conditam Olympiadis VII. anno II. *ex opinione Eratoſthenis & Apollodori, ut ait Solinus Polyhiſtor. cap.* 2. *Vide fragm. Corn. Nepotis, edit. Vulpiorum an.* 1720. *pag.* 127.

L. COE-

L. COELIUS ANTIPATER.

Cicero in Bruto cap. 26. L. Cœlius Antipater, ſcriptor (quemadmodum videtis) fuit, ut temporibus illis, luculentus, juris valde peritus, multorum etiam, ut L. Craſſi, magiſter. *Et Pomponius J.C. de Orig. Juris, Pand. lib.* 1. *tit.* 2. Fuit & Cœlius Antipater, qui Hiſt. conſcripſit, ſed plus eloquentiæ quam ſcientiæ juris operam dedit. *Spartianus in Hadriano cap.* 16. *refert, Hadrianum imperatorem Cœlium prætuliſſe Salluſtio: in quo illum judicio lapſum fuiſſe indicat Ciceronis teſtimonium de Antipatro, quod eſt de Legibus lib.* 1. *cap.* 2. *de Oratore lib.* 2. *cap.* 13. *etſi M. Brutus dignum cenſuit quem in Epitomen redigeret. Cicero ad Atticum lib.* 13. *epiſt.* 8. Epitomen Bruti Cœlianorum velim mihi mittas. *Fannii ætate conjunctum vocat Cicero lib.* 1. *de Legibus cap.* 2. *Siſenna autem antiquiorem Paterculus lib.* 2. *Gracchorum temporibus vixiſſe patet ex Val. Maximo lib.* 1. *cap.* 7. *§.* 6. -- -- *Eſt autem L. Ælius Stilo ad quem Antipater Annales ſuos miſit, Grammaticus de quo Cicero in Bruto cap.* 56. *Suetonius de Claris Grammaticis, & Auſ. Popma ad Varronis de L. L. lib.* 4. ex Waſſeana.

L. COELII ANTIPATRI ANNALIUM (ſive) HISTORIARUM BELLI PUNICI II. AD L. ÆLIUM STILONEM LIB. I.

Ne aut verba trajiciamus aperte, quo melius aut cadat, aut volvatur oratio. Quod ſe L. Cœlius Antipater in prooemio belli Punici, niſi neceſſario, facturum negat. *Cicero in Oratore cap.* 69.

Legati quo miſſi ſunt, veniunt, dedicant (*W.* delicant)

cant) mandata . *Nonius, dedicare , vel (ut placet Waſſe) delicare . edit. Hadr. Junii pag.* 309. *qui in indice Auctorum a Nonio citatorum ait , pro* Cæcilii , *ut Nonius citat , legendum* Cœlii .

Cum jure ſine periculo bellum geri poteratur . *Idem , poteratur . ibid. pag.* 534.

Qui cum iis ita fœdus icitis . *Priſc. lib.* 10. *col.* 886.

Neque ipſi eos alii modi eſſe , atque Hamilcar dixit , oſtendere poſſunt aliter . *Idem lib.* 13. *col.* 960.

Antequam Barcha perierat , alii rei cauſſa in Africam eſt miſſus . *Idem ibidem* .

Qui intelligunt , qui faciunt diſſentiuntur . *Idem lib.* 8. *col.* 801.

Tertio & quarto conſul , *non* tertium quartumque , *in principio libri Cœlium ſcripſiſſe . Gellius lib.* 10. *cap.* 1.

LXXX. Sempronius Lilybæo celocem in Africam mittit , viſere locum ubi exercitum exponat . *Cariſius lib.* 2. *col.* 183.

Duodecies centena millia paſſuum longe . *Idem ibid. col.* 182.

Commodum eſſe ſatis videtur . *Idem ibidem col.* 193.

Saguntium *pro* Saguntinorum . *Idem lib.* 1. *col.* 115.

Dextimos in dextris ſcuta jubet habere . *Priſcianus lib.* 3. *col.* 607.

Armis & magno commeatu , prædaque ingenti copiantur . *Nonius , copiantur . col.* 532. *Gothofr.*

Domus ſuas quemque ire jubet , & ſua omnia fruiſci . *Idem , fruiſci pro frui . col.* 547.

Arma plerique abjiciunt , atque inermes in latebras ſe illatebrant (*al.* inermi inlatebrant ſe ſe) . *Idem , illatebrare . col.* 557.

Et Latini ſubnixo animo , & (*al.* ex) victoria inerti conſilium ineunt . *Idem , ſubnixum . col.* 713.

Primum malo publico gratias ſingulatim nomina . *Idem , ſingulatim . col.* 583.

LIB.

LIB. II.

LXXXI. Si vis mihi equitatum dare, & ipſe cum cetero exercitu me ſequi; die quinti Romæ in Capitolium curabo tibi cœna ſit coƈta. *Ex Origine M. Catonis, ut ait Gellius lib. 10. cap. 24. non indicato peculiari aliquo libro; quem tamen Lambecius in notis ad Gellium edit. Gronoviorum Lugdunobatavæ anni* 1706. *pag.* 507. *vult eſſe III. Gronovius pater, IV. filius, X. Vide Macrob. lib.* 1. *cap.* 4. *& Catonis fragm. pag.* 276.

LIB. III.

Imperator conclamat de medio, ut velites e ſiniſtro cornu removeantur, Gallis non dubitatim immittantur. *Nonius, dubitatim. col.* 539.

LIB. IV.

Cuſtodibus diſceſſis, multi interficiuntur. *Priſcian. lib.* 9. *col.* 869.

LIB. V.

Morboſum factum, ut ea quæ oportuerint, facta non ſint. *Priſcianus lib.* 8. *col.* 827.

Nullius alius rei, niſi amicitiæ eorum cauſſa. *Idem lib.* 6. *edition. Putſchii col.* 694. & 717. *ubi* aliæ *pro* alius. & *lib.* 13. *col.* 960.

Id aliquam huic bello finem facere. *Nonius, finis feminini generis. edit. Junii pag.* 231.

LIB. VI.

Conſultò non paucies arceſſitum. *Idem, paucies pro raro. col.* 573.

Omnes ſimul terram cum claſſi accedunt navibus, atque ſcaphis egrediuntur: caſtra metati ſigna ſtatuunt. *No-*

Nonius, metari. Edit. Junii pag.165. & aliæ citant hæc ex Tertio, at Juniana habet in margine pro Var. Lect. Sexto.

Ipſe cum cetera copia pedetentim ſequitur. *Idem, pedetentim. col.* 499.

LIB. VII.

LXXXII. Reſpublica amiſſa, exfundato pulcerrumo oppido. *Non exfundare, ut videtur Junio pag.* 137.

Duos & ſeptuaginta lictores domum ante deportaviſſe faſcis (*al.* facis) qui ductoribus hoſtium ſoluerint ferri. *Idem, ſoluerit. col.* 770. *Gothofr.*

Ipſe regis eminus equo ferit pectus avorſum, congenuclat, percuſſus dejecit dominum. *Idem, congenuclare. Edit. Junii pag.* 117. *& Gothofr. col.* 533. *citant ex VI.*

Ita uti ſeſe quiſque vobis ſtudeat æmulari in ſtatu fortunæ reipublicæ, eadem re geſta, topper nihilo minore negotio acto, gratia minor eſſet. *Feſtus, topper, i. e. fortaſſe.*

Conſuetudine uxoris indulgitate liberum (*al.* libertum). *Philargyrius* 2. *Georg. verſ.* 345. *ita edit. cum Not. Var. an.* 1680.

INCERTA.

Ex ſcriptis eorum qui veri arbitrantur. *Priſcianus lib.* 8. *col.* 792.

Ubi ſenatus intellexit, populum depeculari; ἀποσυλᾶσθαι. *Idem col.* 793.

Nullæ nationi tot, tantas, tam continuas victorias, tam brevi ſpatio datas arbitror quam vobis. *Idem. ita W.*

Tantum bellum ſuſcitare conari adverſarios contra belloſum genus. *Nonius, belloſum. col.* 529.

Publicatos quippe faſtos omnes, & libros a Fulvio Nobi-

Nobiliori ſcripta retuliſſe. *Cariſius lib.* 1. *col.* 112.

Nucerum. *Idem ibidem col.* 40.

Dii, *pro* die, *ſeu* diei. *Idem ibidem col.* 101.

Subinde. *Idem lib.* 2. *col.* 195.

LXXXIII. Parricidatum. *Quintil. lib.* 1. *cap.* 6.

Pelia cincinnatus. *Idem ibidem cap.* 5.

Delinquere frumentum, Sardiniam hoſtes tenere. *Servius Æneid.* 4. *verſ.* 390.

Mauruſii qui juxta Oceanum colant. *Idem ibid. v.* 206.

Eſt in fano ſignum Apollinis ligneum, altum non minus pedes XV. *Idem* 6. *Æn. verſ.* 9. *de Cumano Apolline.*

Calvaria. *Caper de Orthographia. inter Putſchii Grammaticos col.* 2243.

Qua tempeſtate Pœnus in Italiam venit. *Cicero in Bruto. ita W.*

Hannibalem, cum columnam auream quæ eſſet in fano Junonis Laciniæ, auferre vellet, dubitaretque, utrum ea ſolida eſſet, an extrinſecus inaurata, perterebraviſſe: cumque ſolidam inveniſſet, ſtatuiſſetque tollere, ei ſecundum quietem viſam eſſe Junonem prædicere ne id faceret, minarique, ſi id feciſſet, ſe curaturam ut eum quoque oculum quo bene videret, amitteret: idque ab homine acuto non eſſe neglectum. Itaque ex eo auro quod exterebratum eſſet, buculam curaſſe faciendam, & eam in ſumma columna collocaviſſe. *Idem de Divinat. lib.* 1. *cap.* 24.

Cum bello Latino ludi votivi maximi primum fierent, civitas ad arma repente eſt excitata. Itaque ludis intermiſſis, Inſtaurativi conſtituti ſunt, *&c. Idem ibidem cap.* 26. *vide hoc idem fragment. in Fabii & Gellii pag.* 256. *&* 319. *bujus edit.*

LXXXIV. C. vero Gracchus multis dixit, ſibi in ſomnis quæſturam petenti Ti. fratrem viſum eſſe dicere, quam vellet cunctaretur, tamen eodem ſibi leto

quo

quo ipſe interiſſet, eſſe pereundum. Hoc antequam tribunus plebi Gracchus factus eſſet, & ſe audiſſe ſcribit Cœlius, & dixiſſe multis. *Cicero de Divin. lib.* 1. *cap.* 26.

Eo tempore ipſo, cum hoc calamitoſum fieret prœlium (*quo C. Flaminius occiſus eſt*) tantos terræ motus in Liguribus, Gallia, compluribuſque inſulis, totaque in Italia factos eſſe, ut multa oppida corruerint, multis locis labes factæ ſint, terræque deſederint, fluminaque in contrarias partes fluxerint; atque in amnes mare influxerit. *Idem ibidem cap.* 35.

Per Cremonis jugum tranſiſſe Hannibalem. *Livius lib.* 21. *pag.* 200.

Servati conſulis (*P. Scipionis*) decus ad ſervum natione Ligurem delegat. *Idem ibidem pag.* 202.

Magonem cum equitatu, & Hiſpanis peditibus flumen extemplo tranſnataſſe: ipſum Hannibalem per ſuperiora Padi vada exercitum traduxiſſe, elephantis in ordinem ad ſuſtinendum impetum fluminis oppoſitis. *Idem ibidem pag.* 203.

Fabium dictatorem adverſus Hannibalem rem geſſiſſe. Etiam eum a populo creatum dictatorem. *Idem lib.* 22. *pag.* 218.

Cœlius, Romam euntem ab Ereto divertiſſe (*ad lucum Feroniæ*) Hannibalem tradit: iterque ejus ab Reate, Cutiliiſque, & ab Amiterno orditur. Ex Campania in Samnium, inde in Pelignos perveniſſe, præterque oppidum Sulmonem in Marrucinos tranſiſſe: inde Albenſi agro in Marſos: hinc Amiternum, Foruloſque vicum veniſſe. *Idem lib.* 26. *pag.* 283.

LXXXV. Eiſdem diebus naves onerariæ Pœnorum ad LXXX. circa Sardiniam ab Cn. Octavio, qui provinciæ præerat, captæ. Eas frumento miſſo ad Hannibalem, commeatuque onuſtas tradit. *Idem lib.* 28. *pag.* 337.

„ Quantum militum in Africam tranſportatum ſit a

„ P. Sci-

„ P. Scipione, non parvo numero inter auctores diſ„ crepat. -- -- Cœlius, ut abſtinet numero, ita ad im„ menſum multitudinis ſpeciem auget. „ Volucres ad terram delapſas clamore militum ait: tantamque multitudinem conſcendiſſe naves, ut nemo mortalium aut in Italia, aut in Sicilia relinqui videretur. *Livius lib.* 29. *pag.* 347.

Præterquam quod non merſas fluctibus naves, ceteros omnes cæleſtes maritimoſque terrores, poſtremo abreptam tempeſtate ab Africa claſſem ad inſulam Ægimurum, inde ægre correctum curſum: & prope obrutis navibus, injuſſu imperatoris, ſcaphis, haud ſecus quam naufragos milites ſine armis cum ingenti tumultu in terram evaſiſſe. *Idem ibidem pag.* 348.

Captum Hannonem tradit. *Idem ibidem pag.* 351.

Vidiſſe ſe qui navigaſſet ex Hiſpania in Æthiopiam, commercii gratia. *Plinius lib.* 2. *cap.* 67. *& Martianus Capella lib.*6. *capite de rotunditate terræ. edit. Bonav. Vulcanii col.* 132. *vide Corn Nepotem pag.* 133.

Alpes in longitudinem decem millia paſſuum patere a ſupero mari ad inferum. *Plinius lib.* 3. *cap.*19.

Duos elephantos Antiocho regi in bellicis uſibus celebres etiam cognominibus fuiſſe, noviſſeque ea. *Idem lib.* 8. *cap.* 5.

Cœlius apud nos in Averno ait etiam folia ſubſidere. *Idem lib.* 31. *cap.* 2.

Trojanum Capyn condidiſſe Capuam, eumque Æneæ fuiſſe ſobrinum. *Servius ad* 10. *Æneidos verſ.* 145.

Eo argumento colligit, Romam a Græcis eſſe conditum, quod Romani Græco ritu, antiquo inſtituto Herculi rem ſacram faciunt. Strabo lib. 5. editionis noviſs. Amſtel. G. L. tom. 1. pag. 352. ſub Cæcilii nomine. Hæc duo poſtrema fragm. deſunt in Waſſeana.

Q. Æ-

Q. ÆLIUS TUBERO.

Juriſperitus fuit, vita ſeverus & durus, ex inſtituto Stoicæ diſciplinæ, quam Panætio magiſtro ſectabatur. Meminit ejus Cicero pro Muræna cap. 36. *In Bruto cap.* 31. *De Oratore l.* 3. *c.* 23. *& de Jure civili in artem redigendo, apud Gellium lib.* 1. *cap.* 22. Nec vero ſcientia juris majoribus ſuis Q. Ælius Tubero defuit, doctrina etiam ſuperfuit. *Dionyſius virum gravem, & diligentem in hiſtoriis prædicat. Videndus & Pomponius de Origine juris, Pandect. lib.* 1. *tit.* 2. *Vid. judicium D. Halicarnaſſ. de ejus hiſt. lib.* 1. *Antiqu.* ex W.

Q. ÆLII TUBERONIS HISTORIARUM

L I B. I.

LXXXVI. Si quid a parentibus acceptum protinus antiquæ memoriæ tradiderunt. *Nonius, protinus. col.* 697.

Equus Trojanus machinamentum bellicum fuit, quod *equus* appellatur, ut *aries* & *teſtudo*, quibus muri diſcuti, vel ſubrui ſolent. *Servius ad* 2. *Æn. verſ.* 15.

Cum Aſcanius ab univerſo populo ad reſtituendam Laviniam cogeretur, juraretque, ſe neque interemiſſe, neque ſcire ubi eſſet, Tyrrhum petito ſilentio in illa concionis frequentia profeſſum indicium, ſi ſibi, Laviniæque, pueroque ex ea nato fides incolumitatis daretur; tumque eum accepta fide Laviniam in urbem cum filio reduxiſſe. Poſt hæc Aſcanius completis in Lavinio triginta annis, recordatus novæ urbis, &c. *Sextus Aurelius Victor de Origine Gent. Romanæ cap.* 16. *&* 17. *vide Cincii fragm. pag.* 262.

Servium Tullium regem populi Romani, quum illas quinque claſſes juniorum, cenſus faciendi gratia, inſti-

inſtitueret, pueros eſſe exiſtimaſſe qui minores eſſent annis ſeptemdecim: atque inde ab anno ſeptimodecimo, quo idoneos jam eſſe reipublicæ arbitraretur, milites ſcripſiſſe: eoſque ad annum quadrageſimum ſextum, juniores, ſupraque eum annum, ſeniores appellaſſe. *Gellius lib.* 10. *cap.* 28.

LIB. IV.

Inimiciter iraſcendum non eſt. *Cariſ. lib.*2. *col.* 181.

LIB. XIV.

LXXXVII. Pars omnis luxuriabat. *Nonius, luxuriabat, pro luxuriabatur. col.* 755.

INCERTA.

Numitoris paſtores inſidiis elegiſſe tempus quo juvenes Pani Lupercalia, ſacrum Arcadicum, ex Evandri inſtituto erant celebraturi; quando mos erat ut inter Palatini montis incolas juventus poſt cæſas hoſtias e Lupercali nuda circum vicum curſitaret, pudendis tantum recens mactatarum pecudum exuviis ſuccinctis. id erat luſtrationis genus quoddam, vicanis receptum uſu patrio; quod nunc quoque ſolet fieri. Hac occaſione poſitis in anguſto calle inſidiis ad intercipiendos ſacra peragentes juvenes, cum Remus illis cum primo agmine oblatus eſſet, Romulo & ceteris longe relictis, (tria enim per intervalla currebant agmina) non exſpectatis reliquis, confertim in primos magno clamore irruunt, & circumventos ſaxis, jaculis, aliiſque telis, ut quodque in manus venerat, petunt. illi necopinato caſu attoniti, & incerti quid facerent, inermes armatis expoſiti, facile in poteſtatem redacti ſunt. Dionyſ. Halicarnaſ. lib. 1. pag. 67.

M. Manlium & Q. Sulpicium coſs. in eum annum edit. *Livius lib.* 4. *pag.* 74.

Q. Fa-

Q. Fabium coſ. auctorem fuiſſe differendi ſibi conſulatus in bellicoſiorem annum. *Livius lib.* 10. *pag.* 173.

Bello primo Pœnico Attilium Regulum conſulem, in Africa, caſtris apud Bagradam flumen poſitis, prœlium grande atque acre feciſſe adverſus unum ſerpentem in illis locis ſtabulantem, inuſitatæ immanitatis; eumque magna totius exercitus conflictione, balliſtis atque catapultis diu oppugnatum: ejuſque interfecti corium longum pedes centum & viginti Romam miſiſſe. *Gellius lib.* 6. *cap.* 3.

Eumdem Regulum rediſſe Carthaginem, noviſque exemplorum modis excruciatum a Pœnis dicit. In atras, inquit, & profundas tenebras eum claudebant; ac diu poſt, ubi erat viſus ſol ardentiſſimus, repente educebant, & adverſus ictus ſolis oppoſitum continebant, atque intendere in cælum oculos cogebant. Palpebras quoque ejus, ne connivere poſſet, surſum ac deorſum diductas inſuebant. *Idem ibidem cap.* 4.

DE OFFICIO JUDICIS LIBER.

Præcepta Ælii Tuberonis ſuper officio judicis. *Gell. lib.* 14. *cap.* 2.

AD C. OPPIUM LIBER.

Occecurrerit. - - Si generalis ſpecies occecurrit. *Idem lib.* 7. *cap.* 9. *ex Probo*.

INCERTA.

LXXXVIII. Hinc in milleſimum annum eorum columine civitas continebitur. *Donatus in Phorm. Terent.*

Nam delinquit, aut ſuperet aliquid tibi. *Servius Æneid.* 4. *verſ.* 390.

Nullum Senatuſconſultum fieri poſſe non diſceſſione

facta. quia in omnibus ſenatusconſultis, etiam in iis quæ per relationem fierent, diſceſſio eſſet neceſſaria. *Gellius lib.* 14. *cap.* 7.

Præfectum urbi Latinarum cauſſa relictum, ſenatum habere poſſe. *Idem ibidem cap.* 8.

Q. Tubero tradit, heredem ab eo ſcribi ſolitum ex conſulatu ipſius primo, uſque ad initium civilis belli, Cn. Pompejum: idque militibus pro concione recitatum. *Suetonius in Julio Cæſare. cap.* 83. *pag.* 68.

P. RUTILIUS RUFUS.

Hic vir clariſſimus quæſtor ſive legatus Mutii Scævolæ procoſ. Aſiæ fuit, conſul cum C. *Manilio anno Urbis* DCXLVIII. *Poſtea in judicium repetundarum nomine vocatus, damnatuſque equitum ſententiis, qui tum Gracchanis legibus judicia obtinebant, in exſilium Smyrnam abiit. Ejus integritatem & conſtantiam prædicat Cicero in Bruto cap.*30. *De Officiis lib.II. cap.*13. *Seneca ubique. Ovid. lib.*1.*ex Ponto, Elegia III. ad Rufin.v.*63.

Et grave magnanimi robur mirare Rutilî, *&c.*

Tacit. in Agric. cap. 1. *Athenæus lib. IV. & VI. Minucius Felix.* ex Waſ.

P. RUTILII RUFI HISTORIARUM LIBRI.

INCERTA.

Sed, ut a Rutilio ſcriptum eſt, veritatis ac probitatis alioqui ſpectato viro, privatim vero Mario infenſo: cum Marius ſextum conſulatum peteret, per tribus argentum ſpargens, atque ſuffragia emens, magiſtratu Metellum excluſit, Valerium autem Flaccum miniſtrum potius quam collegam in conſulatu habuit. Plutarch. in Mario.

LXXXIX. Tum admirationi fuiſſe philoſophorum trium ſui cujuſque generis facundiam. Violenta & rapida

pidæ Carneades dicebat, ſcita & teretia Critolaus, modeſta Diogenes & ſobria. *Gellius lib.* 7 *cap.* 14. *paullo aliter Macrob. Saturnal. lib.* 1. *cap.* 5. *Plin. lib.* 7. *cap.* 30. *Lact. lib.* 5. *cap.* 14. *§.* 3 *& cap.* 16. *§.* 2.

Romanos inſtituiſſe nundinas, ut octo quidem diebus in agris ruſtici opus facerent, nono autem die, intermiſſo jure, ad mercatum legeſque accipiendas Romam venirent: & ut ſcita atque conſulta frequentiore populo referrentur, quæ trinundino die propoſita, a ſingulis atque univerſis facile noſcebantur. *Macrobius Saturnal. lib.* 1. *cap.* 16.

Pompeji patrem hominem tæterrimum oſtendit. Plutarchus in Pompejo.

Scipionem hoc anno (DLXXI.) mortuum. *Livius lib.* 40. *pag.* 503.

DE VITA SUA LIB. I.

Pompejus elaboravit uti populum Romanum noſſet, eumque artificioſe ſalutaret. *Cariſ. lib.* 2. *col.* 176.

LIB. II.

Animo conſtante. *Idem lib.* 1. *col.* 100.

LIB. III.

Pro L. familiare veniebam. *Idem ibid. col.* 105.

LIB. IV.

Vectigalium. *Idem ibid. col.* 119.

LIB. V.

Ex orbi terrarum. *Idem ibid. col.* 112.

Ab hoc ædile *dixit, non* ædili. *Idem ibid. col.* 96.

INCERTA.

Quod ſi me invitum abire ſiniſſet. *Diomedes lib.* 1. *col.* 371.

Uni una oſtentata eſt. *Idem ibid. col.* 372.

Primum conſuetudine imperatorum ipſe pro lectis, lecticis utebatur. *Iſidorus Orig. lib.* 20. *col.* 493. *edit. Vulcanii. ubi corrupte, ut ait Lipſius, citatur,* Satilius, *ſeu* Satirius Rufus de vita ſua, *pro* Rutilius Rufus.

HANNIBALICA.

XC. *Scipio Rutilio Rufo, tum tribuno militum, (qui etiam harum rerum Hiſtoriam edidit) imperat ut* &c. App. Alexandr. pag. 522.

DE MODO ÆDIFICIORUM ORATIO.

Orationes Q. Metelli de prole augenda, & Rutilii de modo ædificiorum. *Suetonius in Octavio Cæſare Auguſto edit. Plantinianæ an.* 1574. *cap.* 89. *pag.* 117.

PRO L. CÆRUCIO AD POPULUM.

Quod ego me ſpero oſtenturum. *Diomed. lib.* 1. *col.* 372. *Vide Catonis fragm. pag.* 298.

P. SEMPRONIUS ASELLIO.

De hoc Gellius lib. 2. *cap.* 13. Is Aſellio ſub P. Scipione Africano tribunus militum ad Numantiam fuit: reſque eas quibus gerendis ipſe interfuit, conſcripſit. *Cicero de Legib. lib.* 1. *cap.* 2. *poſt Cœlium hiſtorias ſcripſiſſe, nec ſe illi æquare potuiſſe indicat. Cœpit autem bel. Numantinum Anno U.C.* IↃCXIV. *Q. Servilio Cæpione, & C. Lælio ſapiente coſs. Dionyſius lib.* 1. *Antiqu. eum cum Catone reponit inter* λογιωτάτους τῶν Ῥωμαίων συγγραφέων. *Servius ad XII. Æn. verſ.* 121. *ad illa* -- pilataque plenis Agmina, *citat ad hunc modum:* Aſellio Hiſtoriarum tritarum. *Sed pro* tritarum, *Voſſius legendum putat* Romanarum. *Exſtat ſub ejus nomine liber de diviſione Italiæ & origine urbis Romæ; ſed titulus auctorem mentitur.* J. W.

P. SEM-

P. SEMPRONII ASELLIONIS HISTORIARUM LIB. I.

Verum inter eos qui annales relinquere voluiſſent, & eos qui res geſtas a Romanis perſcribere conati eſſent, omnium rerum hoc interfuit. Annales libri tantummodo quod factum quoque anno geſtum ſit, id demonſtrabant, id eſt eorum quaſi qui diarium ſcribunt, quam Græci ἐφημερίδα vocant. Nobis non modo ſatis eſſe video, quod factum eſſet id pronuntiare, ſed etiam quo conſilio quaque ratione geſta eſſent, demonſtrare. *Gellius lib.* 5. *cap.* 18.

XCI. Nam neque alacriores ad rempublicam defendundam, neque ſegniores ad rem perperam faciundam annales libri commovere quicquam poſſunt. Scribere autem bellum quo initum conſule, & quo modo confectum ſit, & quis triumphans introïerit, & quæ eo in bello geſta ſint iterare: non prædicare autem interea quid ſenatus decreverit, aut quæ lex rogatiove lata ſit, neque quibus conſiliis ea geſta ſint: id fabulas pueris eſt narrare, non hiſtorias ſcribere. *Idem ibidem.*

LIB. III.

Fieri ſolet plerum, ut in victoria mitior, manſuetiorque fiat. *Priſcianus lib.* 5. *col.* 668.

Quartum ſignum accedebat ſive pilatim, ſive paſſim iter facere volebat. *Servius lib.* 12. *verſ.* 121.

LIB. IV.

Nam ſe patrem ſuum audiſſe dicere L. Æmilium Paullum, nimis bonum imperatorem ſignis collatis non decertare, niſi ſumma neceſſitudo, aut ſumma ei occaſio data eſſet. *Gellius lib.* 13. *cap.* 3.

Ut major invidia Lepido gliſceretur. *Nonius, gliſcitur: col.* 755.

LIB. V.

XCII. Nam Gracchus domo quum proficiſcebatur, numquam minus terna aut quaterna millia hominum ſequebantur. *Gellius lib.* 2. *cap.* 13.

Orare cœpit, ut ſe defenderent, liberoſque ſuos: eum quem virilis ſexus tum in eo tempore habebat, produci juſſit, populoque commendavit prope flens. *Idem ibidem*.

LIB. XIII.

Facta ſua ſpectari oportere; non dicta, ſi minus facundioſa eſſent. *Gellius lib.* 4. *cap.* 9.

LIB. XIV.

Crepidarium cultellum rogavit a crepidario ſutore. *Idem lib.* 13. *cap.* 21.

Ne poſſent aut ſtationes facere hoc ſecus. *Cariſius lib.* 2. *col.* 195.

LIB. XL.

(*non XI. ut hactenus vulgatum eſt*)

Tam pulchrum opus, tamque artificioſe factum paſſus eſt dirui. *Cariſius lib.* 2. *col.* 176.

INCERTA.

XCIII. P. Craſſum Mucianum habuiſſe quinque rerum bonarum maxima & præcipua; quod eſſet ditiſſimus, quod nobiliſſimus, quod eloquentiſſimus, quod juris conſultiſſimus, quod pontifex maximus. Is quum in conſulatu obtineret Aſiam provinciam, & circumſidere oppugnareque Leucas oppidum pararet, opuſque

eſſet firma ac procera trabe, quî arietem faceret, quo muros ejus oppidi quateret: ſcripſit ad magiſtrum architectonem Elatenſium, ſociorum amicorumque populi Romani, ut ex malis duobus quos apud eos vidiſſet, uter major eſſet eum mittendum curaret. Tum magiſter architecton, comperto quamobrem malum deſideraret, non, uti juſſus erat, majorem, ſed, quem eſſe magis idoneum aptioremque faciendo arieti, faciliorcmque portatu exiſtimabat, minorem miſit. Craſſus eum vocari juſſit; & quum interrogaſſet, cur non quem juſſerat, miſiſſet, cauſſis rationibuſque quas dictitabat ſpretis, veſtimenta detrahi imperavit, virgiſque multum cecidit; corrumpi atque diſſolvi officium omne imperantis ratus, ſi quis ad id quod facere juſſus eſt, non obſequio debito, ſed conſilio non deſiderato reſpondeat. *Gellius lib.* 1. *cap.* 13.

CLODIUS LICINIUS.

Hunc Clodium fortaſſis ſignificat Cicero de Legibus lib. 1. *cap.* 2. *ubi cum de Cœlio dixiſſet, ſubjicit:* Succeſſere huic -- Clodius, Aſellio, nihil ad Cœlium, ſed potius ad antiquorum languorem atque inſcitiam: *quo loco nonnulli pro* belli *perperam reponunt* Gellii: *qui ante Cœlium ſcripſit, ut ſupra dixi. Niſi forte apud Ciceronem legendum ſit*, Claudium, *& de Quadrigario accipiendum.* Popma. *Voſſius putat, eumdem deſignari a Nonio in*, patibulo. *Neſcio interim an Sextus Clodius ſit ab hoc diverſus cujus meminere Lact. lib.* 1. *c.* 22. *§.* 11. *Arnob. lib.* 1. *cap.* 5. *Vide etiam Tzetzem Chil.* 2. *VI.* 960. *Cave tamen confundas cum Servio Clodio equite Romano, qui, tradente Varrone, apud Plin. lib. XXV. cap.* 3. *præ doloris magnitudine crura podagroſa veneno perunxit: aut cum Sexto illo e Sicilia Rhetore, de quo Sueton. de Cl. Rhetor. cap. IV. Cicero Philip. II. cap.* 17.

aut

aut Clodio Turrino , de quo Seneca Controverſiarum lib. 5. Contr. 31. qui idem forte cum illo cujus librum VI. de Diis Græcorum citat Arnobius lib. 5. edit. Urſini pag. 142. & Lactant. lib. 1. cap. 22. §. 2. J. W.

CLODII LICINII RERUM ROMANARUM LIBER III.

XCIV. Pleminium ludis votivis, quos Romæ Africanus iterum conſul faciebat, conatum per quoſdam quos pretio corruperat, aliquot locis urbem incendere, ut frangendi carceris, fugiendique haberet occaſionem: patefacto dein ſcelere, delegatum in Tullianum ex S. C. *Livius lib. 29. pag. 346. vide Valer. Maximum lib. 1. cap. 1. §. 21.*

INCERTA.

Sed Clodius quidam in temporum Breviario (ſic enim ferme liber inſcriptus eſt) aſſeverat priſcas illas inſcriptiones (ſeu vetuſta acta) *in Celticis urbis cladibus periiſſe: quæ vero nunc videntur, falſo per eos compoſitas, qui gratificari ſtuduerint iis qui vetuſtas gentes, illuſtriſſimaſque familias, quas nulla neceſſitate contingerent, occupaſſent.* Plutarchus in Numa.

Clodius ſcribit Commentariorum IV. ſe fomenta taleæ exciſæ ex arboribus *. *Serv. ad Æn. 1. verſu 176.*

Aſſulæ ambuſtæ, ligna excavata a fungis nomine excepto. *Idem ibidem.*

Clodeus (Clodius) *ſcriba Commentariorum*: Inſinuo ut introëam penitus. *Servius ad Æn. 2. verſ. 290. J. W. at forſitan in aliquo Servii Codice hæc leguntur in Georgicon 2. verſ. 290. ad illa:*

Altior ac penitus terræ defigitur arbos.

C. LICINIUS MACER.

Docti viri putant, hunc eſſe C. Licinium Macrum oratorem, qui repetundarum reus Cicerone prætore judicium exercente, veritus damnationem, ſudario ore & faucibus artatis pœnam morte prævenit, ut narrant Valerius Max. lib. 9. cap. 12. §. 7. & Plutarchus in Cicerone, & meminit Cicero ad Atticum lib. 1. epiſt. 4. & in Bruto cap. 67. Ego arbitror, hunc hiſtoricum eſſe alium ab illo oratore, & quidem antiquiorem. Non enim Cicero ſiluiſſet de ejus hiſtoriis. Popma. *At in Ciceronis lib. 1. de Legibus cap. 2. pro*, quid Accium memorem, *in quibuſdam Codicibus eſt*, Acrum; *unde Sigonius legit* Macrum. *Ful. etiam Urſinus auctor eſt*, Macrum *ſe reperiſſe emendatum in libro quem cum MSto contulerat vir doctus. Sic legit & P. Manutius, & ſic ſcribi debere putat Voſſius de Hiſt. Lat. lib. 1. cap. 10. quod nempe de illis agit Cicero qui ſoluta oratione ſcripſerunt, & quod temporum ratio refragatur, quo minus ille Siſennæ amicus eſſe potuerit. Scripſit Licinius Annales, ut eos vocat Nonius in*, lues & luculentum: *ſive* Rerum Romanarum libros, *prout idem in*, patibulo *nominat. Facile interim aſſentior Mercero, pro*, Licinio, M. Æmilio *apud Nonium in* profecta *reponenti; & proinde expunxi tria fragmenta ab Auſonio Popma ex Macri Ornithogonia adducta. Adeat Lector Plinii lib. 32. cap. 1. & 2. & Nonium in*, profecta. *Obiit noſter triennio poſt Virgilium, ut ex Hieronymi Chron. patet.* J. W.

C. LICINII MACRI ANNALIUM LIB. I.

Auſpicia pulchra & luculenta commemorat. *Nonius, luculentum. edit. Junii pag.* 90.

Non minimo opere milites quietes volebant eſſe. *Priſcian. lib. 6. col.* 704.

Fau-

Fauſtuli conjugem Accam Larentiam Romuli & Remi nutricem fuiſſe. Hanc regnante Romulo, Carucio cuidam Tuſco diviti denuptam, auctamque hereditate viri, quam poſt Romulo, quem educaſſet, reliquit: & ab eo parentalia diemque feſtum cauſſa pietatis ſtatutum. *Macrob. Saturnal. lib.* 1. *cap.* 10.

Contentionis illius pernicioſum exitum fuiſſe; namque ibidem obſiſtentes Remum & Fauſtulum interfectos. *Sext. Aurelius Victor de Orig. Gentis Rom. cap.* 23.

LIB. II.

XCV. Nequaquam ſui lavandi reluant arma lue. *Nonius, lues. col.* 512.

Perverſum eſſe alii modi poſtulare. *Priſcian. lib.* 6. *col.* 694.

LIB. XVI.

Omnium noſtrum neglegerit auctoritatem. *Priſc. lib.* 10. *col.* 895. *Diomedes lib.* 1. *col.* 366. *utrobique citatur* Æmilius Macer. *at corrupte, ut videtur.*

INCERTA.

Quo die magiſtratum obiit, repente celeri gradu per forum ſe in Capitolium contendit. *Nonius, contendere, pro proripere. col.* 632.

Pars magna levius (lævis *W.*) clypea portant. *Idem, clypeum, neutro genere. col.*595. *citatur* in Marte, *forſan corrupte, pro* Macer.

Intercalationis originem Romulo aſſignat. *Macrobius Saturnal. lib.* 1. *cap.* 13.

Annum vertentem Romæ ſtatim ab initio XII. menſium fuiſſe. *Cenſorin. de Die Natali cap.* 20. *edit. Carrionis pag.* 43.

Et

Et in fœdere Ardeatino, & in linteis libris ad Monetæ inventos (conſules). *Livius lib.* 4. *pag.* 69.

(Magiſtratuum libri *&c.*) quos linteos in æde repoſitos Monetæ citat identidem auctores. *Idem ibid. p.* 73.

Eoſdem conſules in ſequenti anno refectos, Julium tertiùm, Virginium iterum. *Idem ibidem pag.* 74.

Comitiorum habendorum cauſſa & ab Licinio conſule dictum (T. Quintium Pœnum dictatorem) quia collega comitia bello præferre feſtinante ut continuaret conſulatum, obviam eundum pravæ cupiditati fuerit. *Idem ibidem lib.* 7. *pag.* 123.

XCVI. Eodem anno C. (*al.* Cn.) Flavius Cn. F. ſcriba, patre libertino, humili fortuna ortus, *&c.* quem aliquanto antea deſiſſe ſcriptum facere arguit Macer Licinius, tribunatu ante geſto, triumviratibuſque, nocturno altero, altero coloniæ deducendæ. *Idem lib.* 9. *pag.* 169.

Tertia etiam clade quæ ad Cremeram accepta eſt, abominandam eam (*Fauciam*) curiam facit. *Idem ibid. pag.* 166.

Cum Q. Fabium coſ. non petentem omnes dicerent centuriæ, ipſum auctorem fuiſſe differendi ſibi conſulatus in bellicoſiorem annum: *&c. Idem lib.* 10. *pag.* 173. *Vide Tuberonis fragm. pag.* 339.

Amulium patruum Rheæ ſacerdotis, amore ejus captum, nubilo cælo obſcuroque aëre, cum primum illuceſcere cœpiſſet, in uſum ſacrorum aquam petenti inſidiatum, in luco Martis compreſſiſſe eam: tum exactis menſibus geminos editos. *Sext. Aurelius Victor de Orig. Gentis Romanæ cap.* 19.

(Tatius) *neque cum Romulo, neque ſacrorum cauſſa, ſed ſolus eo* (Lavinium) *profectus, quum læſis perſuadere conaretur ut iras ſontibus remitterent, indignante primum populo quod noxii non fuiſſent ſibi ex Romuli ac ſenatus ſententia dediti; deinde interfectorum propinquis magno numero*

mero in eum irruentibus, *non amplius valens vindices manus effugere*, *lapidibus eſt obrutus*. Dionyſ. Halicarn. lib. 2. pag. 115.

(Tarquinius Priſcus Romam) *advenit anno Anci Marcii jam regnantis octavo*. Idem lib. 4. pag. 211.

(De Ovationis inventione Menenii tempore) *Quod triumphi genus tunc primum in ſenatu inventum*. Idem lib. 5. pag. 314.

Hoc exemplum (vocandi ſc. imperatores, & moderatores, non reges, & tyrannos) *ab Albanis mutuatum*, *qui primi poſt Amulii Numitoriſque obitum*, *deficiente ſtirpe regia*, *magiſtratus annuos creaverint*, *conceſſaque poteſtate regia dictatores nominaverint*. Idem lib. 5. p. 337.

Rex Tarquinius ex equo pugnans & ſaucius; *vir pæne nonagenarius*. Idem lib. 6. pag. 349. Vide Cn. Gellii fragm. pag. 320.

PRO TUSCIS.

XCVII. Quos oportuit amiſſa reſtituere, hiſce etiam reliquias averrerunt. *Priſcian. lib.* 10. *col.* 900.

EPISTOLA AD SENATUM.

Illi ſuam vitam mecum contendunt quorum (*Fulv.* quojus), in corpore ita crebra ſunt vulnera vitæ (*Ful.* uti), novæ cicatrici ut (*a Ful. edit. abeſt* ut) locus non ſit. *Nonius*, *contendere*, *pro comparare*. *edit. Junii pag.* 288.

LICINII RERUM ROMANARUM LIB. XXI.

Deligata ad patibulos. deligantur, & circumferuntur, cruci defiguntur. *Nonius*, *patibulus*. *col.* 608. *ubi* Lucilius, *at perperam*, *citatur*.

L. CAS-

L. CASSIUS HEMINA.

De ætate Caſſii indicium facit Cenſorinus cap.17. qui illum vixiſſe refert ludis ſæcularibus quartis, Cn.Cornelio Lentulo, L. Mummio Achaïco coſſ. anno Urbis DCVIII. tum titulus lib. IV. Annalium, quo deſcripſit bellum Punicum III. cæptum anno DCIV. Plin. lib. XIII. cap. 13. Citat Caſſium Pompon. Sabinus ad Georg.1. ad illa verſ. 78. --- perfuſa papavera ſomno. *Sed is (ut ex ipſo Fragmento patet) eſt Caſſius Dionyſius Uticenſis Magonis interpres, qui tametſi Græce ſcripſit, a Varrone Latine citari certum eſt. Et hæc verba ſunt ipſius, Varronis lib.1. cap.38. de Re Ruſt.* Stercus optimum eſſe volucrium, præter paluſtrium ac nantium: *Interim non audiendus eſt Simlerus, qui Caſſium ſcripſiſſe ad Tiberium putat, hoc enim eſſet Heminam cum Caſſio Severo confundere.* J. Waſſe.

L. CASSII HEMINÆ ANNALIUM. LIB. I.

Et quia quo irent neſciebant, ilico manſerunt. *Nonius, ilico. col.* 668.

Prudens perplexim ſcotino (*al.* ſcotinôs) ſcribit. *Idem, perplexim. col.* 774.

Homerum & Heſiodum ante Romam conditam vixiſſe, Silviis Albæ regnantibus, annis poſt bellum Trojanum plus centum atque ſexaginta. *Gellius lib.* 17. *cap.* 21. *Popma & Waſſe perperam addunt nonnulla ad Corn. Nepotem ſpectantia.*

XCVIII Eo (*Evandro*) regnante, forte Recaranus quidam, Græcæ originis, ingentis corporis & magnarum virium paſtor, quia erat forma & virtute ceteris antecellens, Hercules appellatus, eodem venit. Cumque armenta ejus circa flumen Albulam paſcerentur,

tur, Cacus Evandri ſervus, nequitiæ verſutus, & præter cetera furaciſſimus, Recarani hoſpitis boves ſubripuit: ac, ne quod eſſet indicium, averſas in ſpeluncam attraxit. Cumque Recaranus vicinis regionibus peragratis, ſcrutatiſque omnibus ejuſcemodi latebris, deſperaſſet inventurum; utcumque æquo animo diſpendium ferens, excedere his finibus conſtituerat. At vero Evander excellentiſſimæ juſtitiæ vir, poſtquam rem uti acta erat, comperit, ſervum noxæ dedit, boveſque reſtitui fecit. Tum Recaranus ſub Aventino Inventori patri aram dedicavit, appellavitque Maximam, & apud eam decimam ſui pecoris profanavit. Cumque ante moris eſſet, uti homines decimam fructuum regibus ſuis præſtarent; æquius ſibi ait videri, deos potius illo honore impartiendos eſſe, quam reges; inde videlicet tractum, ut Herculi decimam profanari mos eſſet, ſecundum quod Plautus *In partem*, inquit, *Herculeaneam*, id eſt, decimam. Conſecrata igitur ara Maxima, profanataque apud eam decima, Recaranus, eo quod Carmentis invitata, ad id ſacrum non affuiſſet; ſanxit ne cui feminæ fas eſſet veſci ex eo quod eidem aræ ſacratum eſſet: atque ab ea re divina feminæ in totum remotæ. *Sext. Aur. Victor de Orig. Gent. Romanæ cap.*6.

LIB. II.

XCIX. Paſtorum vulgus ſine contentione conſentiendo, præfecerunt æqualiter imperio Remum & Romulum, ita ut de regno pares inter ſe eſſent. Monſtrum fit, ſus parit porcos triginta; cujus rei fanum fecerunt Laribus Grundilibus. *Diomed. lib.* 1. *col.* 379.

Ne quis regnum occuparet, ſi plebs noſtra fremere imperia cœpiſſet. *Servius Æn.* 1. *verſ.* 56.

Cenſuit ſeſe regem Porſenam occidere. *Nonius*, *cenſere*. *col.* 636.

Et

Et jam aurea (*al.* in area) in Capitolio ſigna quæ erant, demoliuntur. *Nonius, moliri. col.* 680. *ubi citatur Hemina de Cenſoribus lib.* 2.

Tunc * Marcus præco primum proletarios armavit. *Idem, proletarii. col.* 522.

Quæ nata ſunt, ea omnia denaſci ajunt. *Idem, denaſci, decreſcere. col.* 541.

C. Idque admiratum eſſe gaviſi. *Priſc.lib.*9. *col.*868.

Numa conſtituit ut piſces qui ſquamoſi non eſſent, ni pollucerent, parſimonia (*de Laët* patrimonia) commentus ut convivia publica & privata, cœnæque ad pulvinaria facilius compararentur: ni qui ad polluctum emerent, pretio minus parcerent, eaque præmercarentur. *Plinius lib.* 32. *cap.* 2.

Numa inſtituit far torrere, quoniam toſtum cibo ſalubrius eſſet. Id uno modo conſecutum, ſtatuendo, non eſſe purum ad rem divinam, niſi toſtum. *Idem lib.* 18. *cap.* 2.

Servium Tullium feciſſe nundinas, ut in urbem ex agris convenirent, urbanas ruſticaſque res ordinaturi. *Macrob. Saturnal. lib.* 1. *cap.* 16.

Decemviros, qui decem tabulis duas addiderunt, de intercalando populum rogaſſe. *Idem ibidem cap.* 13.

Anno ab Urbe condita CCCLXIII. a tribunis militum Virgilio, Mallio, Æmilio, Poſtumio, collegiſque eorum in ſenatu tractatum, quid eſſet propter quod, *&c. Idem ibidem cap.* 16. *vide reliqua in fragm. Cn. Gellii, hujus edit. pag.* 318.

LIB. III.

C I. In campo Tiburti, ubi hordeum demeſſuerunt. *Priſcian. lib.* 10. *col.* 903.

Hos libros ſi quis noſtratis ſapiens. *Idem lib.* 12. *col.* 943.

Nemo vicinus conſedo. *Nonius*, *conſedo*. *col.* 518.

Mulier cantabat tibiis Phrygiis, & altera cymbaliſſabat. *Idem*, *cymbaliſſare*. *col.* 534.

ANNALIUM LIB. IV. (ſeu) BELLUM PUNICUM POSTERIOR.

(*vide Priſcianum lib.* 7. *col.* 767.)

Homo mere literoſus. *Nonius*, *literoſus*. *col.* 559.

Scriba pontificius, qui cum eabus (*Veſtalibus*) ſtuprum fecerat. *Idem ibidem col.* 733.

In Hiſpania pugnatum bis, utraque noſtri loco moti. *Nonius*, *utraque*, *pro utrimque*. *col.* 588.

Ex Tiberi lacte haurire. *Idem*, *lacte nominativo caſu*, *col.* 755.

Qua fini omnes res, (*al.* quare ſi omnes artes) atque omnes artes humanitus aguntur. *Idem*, *humanitus*, *pro humaniter*. *col.* 774. *vide Waſſeanam*.

Cn. Terentium ſcribam, agrum ſuum in Janiculo repaſtinantem, offendiſſe arcam, in qua Numa, qui Romæ regnavit, ſitus fuiſſet. In eadem libros ejus repertos, P. Cornelio L. F. Cethego, M. Bæbio Q. F. Pamphilo coſs. ad quos a regno Numæ colliguntur anni DXXXV. & hos fuiſſe e charta: majore etiamnum miraculo, quod tot infoſſi duraverunt annis. *Plinius lib.* 13. *cap.* 13.

Mirabantur alii quomodo illi libri durare potuiſſent. ille ita rationem reddebat: Lapidem fuiſſe quadratum circiter in media arca vinctum candelis quoquo verſus: in eo lapide inſuper libros impoſitos fuiſſe, propterea arbitrarier, eos non computruiſſe: & libros cedratos fuiſſe: propterea arbitrarier, tineas non tetigiſſe. *Idem ibidem*, & *Livius lib.* 39. *pag.* 513.

IN-

INCERTA.

CII. Quicumque propter plevitatem agro publico ejecti ſunt. *Nonius, plevitas, ignobilitas. col.* 568.

His perſuadet ut ilico manerent. pars ilico manent. *Idem, ilico. col.* 668.

Ita Sinvegiæ * magalia addenda, murumque circumeant. *Servius Æn. lib.* 1. *verſ.* 421. *ita edit. an.* 1680.

Tarquinium Superbum cum cloacas populum facere coëgiſſet, & ob hanc injuriam multi ſe ſuſpendio necarent, juſſiſſe, corpora eorum cruci affigi. Tunc primum turpe habitum eſt mortem ſibi conſciſcere. *Idem Æn.* 12. *verſ.* 603.

Adulatique erant ab amicis & adhortati. *Priſcianus lib.* 8. *col.* 791.

Ab Evandro Faunum deum appellatum; ideoque ædes ſacras, Faunas primo appellatas, poſtea Fana dicta; & ex eo, qui futura præcinerent, Fanaticos dici. *Servius in* 1. *Georg. verſ.* 10. *deeſt in W. reponendum eſt etiam inter incerta Cincii fragm. pag.* 269.

Samothracas deos, eoſdemque Romanorum penates proprie dici θεοὺς μεγάλους, θεοὺς χρηστούς, θεοὺς δυνατούς. *Macrob. Saturnal. lib* 3. *cap.* 4. *& forte ex eo P. Sabin. ad Æn.* 1. Samothracum deos apud nos penateis dici. *ex Waſſ.*

Primum e medicis veniſſe Romam Peloponneſo Archagathum Lyſaniæ filium, L. Æmilio, M. Livio coſſ. anno urbis DXXXV [illegible]ique jus Quiritium datum, & tabernam in compito Aci[illegible] emtam ob id publice. Vulnerarium eum fuiſſe vocatu[illegible] (*Waſſ.* e re dictum), mireque gratum adventum ejus in[illegible]: mox a ſævitia ſecandi urendique, tranſiſſe nomen [illegible] carnificem, & in tædium artem, omneſque medicos. [illegible]*inius lib.* 29. *cap.* 1.

Quartos ludos ſæculares poſt annum factos tertium, Cn. Cornelio Lentulo, L. Mummio Achaïco coſs. id eſt anno DCVIII. *Cenſorinus de Die Natali cap.* 17. *vide Cn. Gellii fragm. pag.* 319. *& Piſonis pag.* 327.

Siculum quemdam nomine uxoris ſuæ Clytemeſtræ condidiſſe Clytemeſtrum, mox corrupto nomine *Cruſtumerium* dictum. *Servius ad Æn.* 7. *verſ.* 631.

Q. CLAUDIUS QUADRIGARIUS.

Hunc fuiſſe æqualem Siſennæ refert Vellejus lib. 2. *Hiſtoriam exorſum a bello Gallico & Urbe capta, perduxiſſe ad Sullanam tyrannidem : ſcripſiſſeque ſimplici & incomta orationis antiquæ ſuavitate indicant fragmenta.* „ *Gellius lib.* 15. *cap.* 1. *eum vocat optimum & ſinceriſſimum ſcriptorem.* „ *Ambigit Voſſius de Hiſtor. Latin. lib.* 1. *c.* 10. *hic ne, an alius ſit Claudius ille qui Annales Acilii Latine tranſtulit, ut narrat Livius lib.* 25. J. W.

Q. CLAUDII QUADRIGARII ANNALIUM LIB. I.

CIII. Cominius qua eſcendera:, deſcendit, atque verba Gallis dedit. *Gellius lib.* 17. *cap.* 2.

Cum his conſermonabatur. *Idem ibidem*.

Convalles & arboreta magna erant. *Idem ibidem*.

Putabant, eos qui foris atque qui in arce erant, inter ſe commutationes & conſilia facere. *Idem ibidem*.

Seſe ne id quoque quod [illegible] ſuaderet, facturum eſſe. *Idem ibidem*.

Nam M. Manl[illegible], quem Capitolium ſervaſſe a Gallis ſupra oſt[illegible], cujuſque operam cum M. Furio dictatore ap[illegible] Gallos cumprime fortem, atque exſuperabilem [illegible]publica ſenſit, is & genere, & vi, & virtute b[illegible] nemini concedebat. * Simul forma, factis,

ctis, eloquentia, dignitate, acrimonia, confidentia pariter præcellebat: ut facile intelligeretur, magnum viaticum ex ſe, atque in ſe ad rempublicam evertendam habere. *Gellius lib.* 17. *cap.*2. *fragmentum e duobus unum factum*.

Poſtquam nuntiatum eſt ut pugnatum eſſet in Gallos, id civitas graviter tulit. *Idem ibidem*.

CIV. Quum interim Gallus quidam nudus, præter ſcutum & gladios duos, torque atque armillis decoratus proceſſit: qui & viribus, & magnitudine, & adoleſcentia, ſimulque virtute ceteris antiſtabat. Is maxime prœlio commoto, atque utriſque ſummo ſtudio pugnantibus manu ſignificare cœpit, utrimque quieſcerent pugnæ. Facta pauſa eſt. extemplo ſilentio facto cum voce maxima conclamat, ſi qui ſecum depugnare vellet, uti prodiret. Nemo audebat propter magnitudinem atque immanitatem facies. Deinde Gallus irridere, atque linguam exſertare. (*Lipſ.* lingua exerrare.) Id ſubito perdolitum eſt cuidam T. Manlio ſummo genere nato, tantum flagitium civitati accidere (*Carrio* accedere) ex tanto exercitu neminem prodire. Is, ut dico, proceſſit: neque paſſus eſt, virtutem Romanam ab Gallo turpiter ſpoliari. ſcuto pedeſtri & gladio Hiſpanico cinctus contra Gallum conſtitit. Metu magno ea congreſſio in ipſo ponte, utroque exercitu inſpectante, facta eſt. Ita, ut ante dixi, conſtiterunt: Gallus ſua diſciplina ſcuto projecto cantabundus: Manlius animo magis quam arte confiſus ſcutum ſcuto percuſſit, atque ſtatum Galli conturbavit. Dum ſe Gallus iterum eodem pacto conſtituere ſtudet, Manlius iterum ſcutum ſcuto percutit, atque de loco hominem iterum dejecit: eo pacto ei ſub Gallicum gladium ſucceſſit, atque Hiſpanico pectus hauſit: dein continuo humerum dexterum eodem conceſſu incîdit, neque receſſit uſquam donec ſubvertit, ne Gallus impetum

icti haberet. Ubi eum evertit, caput præcidit: torquem detraxit, eamque ſanguinolentam ſibi in collum imponit. Quo ex facto ipſe poſterique ejus Torquati ſunt cognominati. *Gell. lib. 9. cap. 13. & Livius lib. 6. pag. 120. vide etiam lib. 7. pag. 123. & 124.*

CV. C. Pontium Samnitem a dictatore Romano ſex horarum inducias poſtulaſſe. *Gellius lib. 1. cap. 25.*

Ea Lucani ubi reſciverunt, ſibi per fallacias verba data eſſe. *Idem lib. 2. cap. 19.*

Id ubi reſciverunt propinqui obſidum, quos Pontio traditos ſupra demonſtravimus: eorum parentes cum propinquis capillo paſſo in viam provolarunt. *Id. ibid.*

Perſuadenti cuidam adoleſcenti Lucano, qui apprime ſummo genere gnatus erat, ſed luxuria & nequitia pecuniam magnam conſumſerat. *Idem lib. 7. cap. 11.*

Quum tantus arrabo penes Samnites populi Romani eſſet. *Idem lib. 17. cap. 2.*

Ea dum fiunt, Latini, ſubnixo animo ex victoria inerti, conſilium ineunt. *Idem ibidem. Hoc & tria ſequentia fragmenta repoſita invenies inter Cœlii, pag. 331: unde videtur Quadrigarius ſumſiſſe; ſicut Cœlius & Hemina pleraque e Catonis Originibus acceperunt.* ex Waſſ.

Arma plerique abjiciunt: atque inermi inlatebrant ſeſe. *Gellius lib. 17. cap. 2.*

Domus ſuas quemque ire jubet, & ſua omnia frunifci. *Idem ibidem. In Cœlii fragm. pag. 331. nec non in Nonio, ex quo adducitur, pro* fruiſci *repone* fruniſci. *Delendum etiam ex Dictionariis verbum* fruiſcor, *quod ex corruptis Plauti, Catonis, Gellii, Nonii codicibus deſumtum fuit. Vide notas ad hunc locum in Gellii edit. Lugdunobatava an. 1706.*

Et Romani multis armis, & magno commeatu, prædaque ingenti copiantur. *Gellius lib. 17. cap. 2.*

Sole occaſo. *Idem ibid.*

Nos in medium relinquemus. *Idem ibid.*

Nihil

Nihil ſibi divitias opus eſſe. *Gellius lib.* 17. *cap.* 2.

CVI. Nam hæc maxime verſatur deorum iniquitas, quod deteriores ſunt incolumiores: neque optimum quemquam inter nos ſinunt diurnare. *Idem ibidem.*

Et complures in laboribus miſerrimas vitas exegerunt: at hic nimiis in otiis conſumtus eſt. *Idem ibid. Vide Gronovii notas in hoc fragm. a Gellio adductum.*

Tanta ſanctitudo ſani eſt, ut numquam quiſquam violare ſit auſus. *Gellius lib.* 17. *cap.* 2.

Apud aras quæ vocabantur Neptuniæ. *Servius Æn.* 1. *verſ.* 109.

Cum non poſſetur decerni utrius putaretur victoria eſſe. *Nonius, poſſetur, pro poſſet. col.* 770.

Prius hiſce auctoribus inde reticula galearia. *Idem, reticulum. col.* 609.

LIB. II.

His deſubito utriſque nuntiatur, ipſorum copias adeſſe. *Nonius, deſubito. col.* 775.

Comprehenſare ſuos quiſque, ſervare, amplexare. *Priſcian. lib.* 8. *col.* 797.

Et qui ibi erant, non ignaviter potando, (*Vet. cod.* putando. *Fulv. & Popma* pugnando) eum diem pro meliore habuerunt. *Nonius, ignaviter. col.* 773.

Inde poſtquam aliquantum receſſit, offendit montem, loca munita, reſque omnes habere quæ militibus opus ſunt, ligna, aquam, pabulum. *Idem, offendere, pro invenire. col.* 687.

Eo conſules properatim (*in antiq.* propere; *ſed corrupte*) exercitum reducunt. *Idem, properatim. col.* 571.

Perverſum eſſe, alii modi poſtulare Pyrrhum in te atque in ceteris fuiſſe. *Priſc. lib.* 13. *col.* 960. *ubi male poſt* eſſe *additur* eis. *ſumſit enim e Macri lib.* 2. *Vide ejus fragm. pag.* 348.

LIB. III.

CVII. Senatus autem de noctu convenire, noctu multa domum dimitti. *Macrob. Saturnal. lib.* 1. *cap.* 4.

Ibi occiditur mille hominum. *Gellius lib.* 1. *cap.* 16.

Dum ii conciderentur, hoſtium copias ibi occupatas futurum. *Idem ibidem cap.* 7.

Non Cædicio nomen fuiſſe, ſed Valerio. *Idem lib.* 3. *cap.* 7.

Non Timocharem, ſed Niciam adiſſe ad conſulem; neque legatos a ſenatu miſſos, ſed a conſulibus, & regem populo Romano laudes atque gratias ſcripſiſſe, captivoſque omnes quos tum habuerit, veſtiviſſe (*al.* neſciviſſe. *al.* reſtituiſſe), & reddidiſſe. *Idem ibidem cap.* 8.

Conſules Romani ſalutem dicunt Pyrrho regi. Nos pro tuis injuriis continuo animo ſtrenui, commoti inimiciter, tecum bellare ſtudemus. Sed communis exempli & fidei ergo viſum eſt, uti te ſalvum velimus; ut eſſet quem armis vincere poſſimus. Ad nos venit Nicias familiaris tuus, qui ſibi pretium a nobis peteret, ſi te clam interfeciſſet. Id nos negavimus velle; neve ob eam rem quidquam commodi exſpectaret: & ſimul viſum eſt ut te certiorem faceremus; ne quid ejuſmodi ſi accidiſſet, noſtro conſilio civitates putarent factum. &, quod nobis non placet, pretio, aut præmio, aut dolis pugnare. Tu, niſi caves, jacebis. *Gellius lib.* 3. *cap.* 8.

Item gaudium atque ægritudinem alternatim ſequi. *Nonius*, *alternatim*. *col.* 526.

Adeo memorari vix poteſtur, ut omnes ſimul ſuum quiſque negotium adorti eſſent. *Idem*, *poteſtur*. *col.*770.

LIB. IV.

CVIII. Et ita rebus præclariter geſtis Romam re-

ver-

verterunt. *Nonius*, *præclariter*. *col.* 775.

Fabius de nocte cœpit hoſtibus caſtra ſimulare (*al.* ſimul) oppugnare, eum hoſtem delectare, dum collega id caperet quod captabat. *Idem*, *delectare*. *col.* 538.

Sed circiter horas duas gravi prœlio urſerunt: deinde in fugam ſunt conjecti. *Idem*, *urgere*, *inſiſtere*. *col.* 719.

Pluvia imbri, lutus erat multus. *Idem*, *lutus*. *col.* 603.

Ut videret ac (*al.* ne) reſpueret, verminaret literis addivalis; (*Popma* lituris adipatis) quod verminatione ad cancer pervenerit. *Priſcianus lib.* 6. *col.* 697. *Vide Waſ. in notis*.

Inter venas ſaxi abſtruſum, latentem, & quaſi divinitus abſconditum. *Servius Georg.* 1. *verſ.* 135.

LIB. V.

Is, ubi Dacium cognovit, & patriæ (*al.* patria) eum recordavit. *Nonius*, *recordavit*. *col.* 752.

Et dicerent caſtra capta (*al.* facta) eſſe, atque hos cohortarent uti maturarent. *Idem*, *cohortarent*. *col.* 750.

Cladem illam pugnæ Cannenſis vaſtiſſimam factam ante diem quartum Nonas Sextilis. *Gell. lib.* 5. *cap.* 17.

LIB. VI.

CIX. Actorius (*Putſch.* Artorius) Taureæ dextrum humerum ſauciat, atque ita reſiliit. *Priſcian. lib.* 10. *col.* 906.

Deinde facti conſules Sempronius Gracchus iterum, Q. Fabius Maximus filius ejus qui priore anno erat conſul. Ei conſuli pater proconſul obviam in equo vehens (*pro* vectus) venit, neque deſcendere voluit, quod pater erat: &, quod inter eos ſciebant maxima concordia convenire, lictores non auſi ſunt deſcendere jube-

jubere. Ubi juxta venit; tum conſul ait, Deſcendere jube. Quod poſtea quam lictor ille qui apparebat, cito intellexit, Maximum proconſulem deſcendere juſſit. Fabius imperio paret: & filium collaudavit, quum imperium quod populi eſſet, retineret. *Gell.lib.2.cap.2.*

Pæne factum eſt quin caſtra relinquerent, atque cederent hoſti. *Idem lib.* 17. *cap.* 13.

Aliquantiſper pugnato, nihil promovet Pœnus. *Nonius, aliquantiſper. col.* 772.

LIB. VII.

Ne nos ad certationem cenſeas hæc incepiſſe. *Nonius, cenſere. col.* 636.

Animos eorum habentia inflarat. *Idem, habentia. col.* 551.

LIB. VIII.

CX. In eo loco populus murmurari cœpit. *Nonius, murmurari. col.* 753.

Romam venit. vix ſuperat quin triumphus decernatur. *Gellius lib.* 17. *cap.* 13.

Qui (*al.* quin) prior bellum quod cum his geſtum erat, meminiſſent. *Priſcian. lib.* 7. *col.* 767.

Ubi decreverunt, commemorant, Graccho fœdus prior Pompejanum non eſſe ſervatum. *Idem ibidem.*

Flacco oſpicatur. *Diomedes lib.* 1. *col.* 378. *ubi* oſpicatur *perperam ponitur pro* ſuſpicatur, *cum ſit pro* auſpicatur. *Vide Waſſeanam in notis.*

LIB. XI.

Faciem *pro ſtatura totiuſque corporis figura.* *Gellius lib.* 13. *cap.* 29. *Mercerus cenſet hoc ex I. Annal.*

LIB. XII.

Quinque priſtes. navigium ea forma a marina bellua

lua dictum eſt. *Nonius*, *priſtis*. *col.* 786.

LIB. XIII.

Concione dimiſſa Metellus in Capitolium venit cum mortalibus multis. inde domum proficiſcitur. tota civitas eum reduxit. *Gellius lib.* 13. *cap.* 28.

LIB. XV.

Grundibat graviter pecus ſuillum. *Diomed. lib.* 1. *col.* 379. *Nonius*, *grundire*. *col.* 745. *ubi citatur id ex XVI. & corrupte*.

LIB. XVI.

Equi hinnibunde inter ſe ſpargentes terram calcibus. *Nonius*, *hinnibunde*. *col.* 553.

LIB. XVIII.

CXI. Si pro tua bonitate & noſtra voluntate tibi valetudo ſuppetit; eſt quod ſperemus, deos bonis bene facturum. *Gellius lib.* 1. *cap.* 7. *qui ait hoc fuiſſe principium libri*.

LIB. XIX.

Sagittarius cum funditore utrimque ſummo ſtudio ſpargunt fortiſſime. Sed ſagittam atque lapidem deorſum an ſurſum mittas, hoc intereſt; nam neutrum poteſt deorſum verſum recte mitti, ſed ſurſum utrumque optime. Quare milites Metelli ſauciabantur multo minus, &, quod maxime opus erat, a pinnis hoſtis defendebant facillime. (*quidd. addunt* funditore, *al.* funditores.) *Gellius lib.* 9. *cap.* 1.

Tum Sulla conatus eſt, & tempore magno eduxit copias, ut Archelai turrim unam, quam ille interpoſuit, ligneam incenderet. venit. acceſſit. ligna ſubdidit. ſubmovit Græcos. ignem admovit. ſatis ſunt

diu

diu conati. numquam quiverunt incendere: ita Archelaus omnem materiam obleverat alumine. quod Sulla atque milites mirabantur. Et poſtquam non ſuccendit, reduxit copias. *Idem lib.* 15. *cap.* 1.

C. Marium creatum ſeptimo conſulem. *Idem lib.* 10. *cap.* 1.

C. Mari, ecquando te noſtrum & reipublicæ miſerebitur? *Idem lib.* 20. *cap.* 6.

LIB. XXI.

CXII. Enim (*Vett.editt.* eum enim) cum partim copiis hominum adoleſcentem (*al.* adoleſcentum, *al.* adoleſcentium) placentem ſibi. *Gellius lib.* 10. *cap.* 13.

Crudeliter ille, nos miſericorditer: avariter illi, nos largiter. (*Vett. editt.* largimur) *Nonius*, *avariter*. *col.* 771.

LIB. XXII.

Cum obſideretur Grumentum, & jam ad ſummam deſperationem ventum eſſet, duos ſervos ad hoſtem transfugiſſe, & operæ pretium feciſſe. Deinde urbe capta, paſſim diſcurrente victore, illos per nota itinera ad domum in qua ſervierant, præcucurriſſe, & dominam ſuam ante ſe egiſſe: & quærentibus quænam eſſet, dominam, & quidem crudeliſſimam ad ſupplicium ab ipſis duci profeſſos eſſe. Eductam deinde extra muros, ſumma cura celaſſe, donec hoſtilis ira conſideret. deinde, ut ſatiatus miles cito ad Romanos mores rediit: illos quoque ad ſuos redîſſe, & dominam ſibi ipſos dediſſe. Manumiſit utrumque e veſtigio illa: nec indignata eſt ab his ſe vitam accepiſſe in quos vitæ neciſque poteſtatem habuiſſet. *Seneca de Beneficiis lib.* 3. *cap.* 23.

LIB.

LIB. XXIII.

Sed idcirco me feciſſe, quod utrum negligentia partim magiſtratuum, an avaritia, an calamitate populi Romani eveniſſe dicam, neſcio. *Gellius lib.*10. *cap.* 13.

INCERTA.

CXIII. Exercitu inſtructo, pedetentim milites ducere cœpit. *Nonius*, *pedetentim*. *col.* 499.

Ita per ſexennium vagati, Apuliam, (*Vett.editt.* lugatiam polam) atque agrum Campanum, quod his per militem licebat, exſpoliabantur. *Idem*, *ſpolior*. *col.* 754. *Vide Junii edit. pag.* 506.

Agrum Nolanum populare cœperunt. *Nonius*, *populat*. *col.* 749.

Facite exempla eorum, ut vos cum illis congermaneſcere ſciatur. *Idem*, *congermaneſcere*. *col.* 534.

Senatus cenſuit referentibus ſuffetis. *Feſtus*, *ſuffes*, *conſul lingua Pœnorum*. *in vett. editt. perperam citatur* Calidius *pro* Claudius.

Pugna acriter commiſſa, multis utrimque interitis. *Priſcianus lib.* 9. *col.* 869.

Ad CCCL. ex conjuratis vinctos Romam miſſos: eamque deditionem ab ſenatu non acceptam, quod egentium atque humilium pœna defungi velle Fundanum populum cenſuerint. *Livius lib.* 8. *pag.* 143.

Fœdere pax Caudina facta eſt. *Idem lib.* 9. *pag.* 153. *deeſt in Waſſ.*

Poſtumium in Samnio captis aliquot urbibus, in Apulia fuſum fugatumque, ſaucium ipſum cum paucis Luceriam compulſum: ab Attilio in Etruria res geſtas: eumque triumphaſſe. *Livius lib.* 10. *pag.* 184.

Bis pugnatum in Olympo monte: ad XL. millia hominum cæſa. *Idem lib.* 38. *pag.* 476.

Ad

Ad XV. millia Thracum præcedenti ad exploranda loca agmen Mutini Numidæ occurriſſe. quadringentos equites fuiſſe Numidas, paucos elephantos. Mutinis filium per medios hoſtes cum centum quinquaginta delectis equitibus perrupiſſe. eumdem mox, cum jam Mutines in medio elephantis collocatis, in cornua equitibus diſpoſitis, manum cum hoſte conſeruiſset, terrorem ab tergo præbuiſse: atque inde turbatos equeſtri velut procella hoſtes ad peditum agmen non acceſſiſse. *Livius lib.* 38. *pag.* 481.

In prœlio Marcelli contra Inſubres & Comenſes captos aureos torques multos, ex quibus unum magni ponderis in Capitolio Jovi donum in æde poſitum. *Idem lib.* 33. *pag.* 401.

Nihil reſponſum: tantum S. C. recitatum quo Caras & Lycios liberos eſse juberet populus Romanus, literaſque extemplo ad utramque gentem ut ſcirent indicatum mitti. Qua audita re, principem legationis, cujus magniloquentiam vix curia paullo ante ceperat, corruiſse. *Idem lib.* 44. *pag.* 561.

Gargarum flumen vocari in finibus Thurinis. *Serv. Georgicon* 1. *verſ.* 103. *a quo citantur etiam Rubellius, & Blandus hiſtorici.*

CLAUDII ORATIO IN QUINTIUM GALLUM.

CXIV. Quorum jacent muræna, ulla (*Jun.* muri, villa, *al.* nec ulla) horrea, curiaque, & tabulariæ publicæ. *Nonius, horrea femin. gen. ut perperam cenſuit. edit. Junii pag.* 235. *vide Waſſ.*

Q. VALERIUS ANTIAS.

De hoc Vellejus libro 2. Æqualis Siſennæ Rutilius, Claudiuſque Quadrigarius, & Valerius Antias fuit.

Me-

Meminit & Plinius in Indice lib. 2. 3. 13. 21. & 28. *Livius lib.* 38. *ſcribit, illum in augendo numero immodicum & intemperantem eſſe ſolere.* ex Waſſe.

Q. VALERII ANTIATIS ANNALIUM LIB. I.

Amulius regnum obtinuit: quod ut firmiſſime poſſideret, Numitoris fratris ſui filium in venando interimendum curavit: tum etiam Rheam Silviam ejus ſororem ſacerdotem Veſtæ fieri juſſit, ſimulato ſomnio quo ammonitus ab eadem dea eſſet ut id fieret: cum revera ita faciundum ſibi exiſtimaret, periculoſum ducens ne quis ex ea naſceretur qui avitas perſequeretur injurias. *Sextus Aur. Victor de Origine Gent. Rom. cap.* 19.

Pueros ex Rhea Silvia natos Amulium regem Fauſtulo ſervo necandos dediſſe: ſed eum a Numitore exoratum ne pueri necarentur, Accæ Larentiæ amicæ ſuæ nutriendos dediſſe: quam mulierem, eo quod pretio corpus eſſet vulgare ſolita, lupam dictam. *Idem ibid. cap.* 21.

LIB. II.

Mater cum noviſſime ægrotaſſet, voviſſe fertur. *Cariſius lib.* 2. *col.* 186.

Numam Pompilium ſacrorum cauſſa id (*intercalationem*) inveniſſe. *Macrob. Saturnal. lib.* 1. *cap.* 13.

Agonaliorum repertorem Numam Pompilium. *Idem ibidem cap.* 4.

CXV. Numam illum regem, cum procurandi fulminis ſcientiam non haberet, eſſetque illi cupido noſcendi, Egeriæ monitu caſtos duodecim juvenes apud aquam celaſſe cum vinculis, ut cum Faunus & Martius Picus ad id locorum veniſſent hauſtum (nam illis aquandi ſolemne iter huc fuit) invaderent, conſtringerent,

rent, colligarent. Sed quo res fieri expeditius poſſet, regem pocula non parvi numeri vino, mulſoque compleſſe, circaque acceſſus fontis inſidioſam ventaris oppoſuiſſe fallaciam. Illos more de ſolito bibendi appetitione correptos, ad hoſpitia nota veniſſe. Sed cum liquoribus odoratis offendiſſent fragrantia pocula, vetuſtioribus antepoſuiſſe res novas, invaſiſſe aviditer, dulcedine potionis captos, hauſiſſe plus nimio, obdormiviſſe factos graves: tum bis ſenos incubuiſſe ſopitis, injeciſſe madidatis vincula, expergitoſque illos ſtatim perdocuiſſe regem, quibus ad terras modis Juppiter poſſet ſacrificiis elici: & accepta regem ſcientia, rem in Aventino feciſſe divinam, elexiſſe ad terras Jovem, ab eoque quæſiſſe ritum procurationis & morem: Jovem diu cunctatum, Expiabis dixiſſe capite fulgurita. regem reſpondiſſe, Cæpicio? Jovem rurſus, Humano. retuliſſe regem, Sed capillo. Deum contra, Anima (*al.* Animali): Piſcis, ſubjeciſſe Pompilium. Tunc ambiguis Jovem propoſitionibus captum extuliſſe hanc vocem: Decepiſti me, Numa; nam ego humanis capitibus procurari conſtitueram fulgurita, non capillo cæpicio: quoniam me tamen tua circumvenit aſtutia, quem voluiſti habeto morem: & his rebus quas pactus es, procurationem ſemper ſuſcipies fulguritorum. *Arnobius lib.* 5. *circa principium*. & *Plutarch. in Numa*. *Vide Ovid. lib.* 3. *Faſt. a v.* 285. *ad* 345.

LIB. VI.

Hoc ſenatuſconſultum prior factum eſt. *Priſcianus lib.* 7. *col.* 767.

LIB. XII.

Tiberius Gracchus, qui quæſtor C. Mancino in Hiſpania fuerat, & ceteri qui pacem ſpeponderant. *Gellius lib.* 7. *cap.* 9.

LIB.

LIB. XXII.

Quod noviſſime nobiſcum fœdus feciſſent. *Cariſius lib. 2. col.* 186.

LIB. XXIV.

Si hæ res divinæ factæ, riteque perlitatæ eſſent, haruſpices dixerunt, omnia ex ſententia proceſſurum eſſe. *Gellius lib. 1. cap. 7.*

LIB. XLV.

Denique Licinius tribunus plebi perduellionis ei diem dixit, & comitiis diem a Q. Martio prætore popoſcit. *Idem lib. 7. cap. 9.*

LIB. LXXIV.

Eo omnes hoſtiæ vituli XXVII. conjecti, & ita omnia adulta ſunt. *Priſcian. lib. 9. col.* 872.

LIB. LXXV.

Deinde funere locato, ad forum deſcendidit. *Gell. lib. 7. cap. 9.*

INCERTA.

CXVI. Pluria, & compluria. *Idem lib. 5. cap. 21.*

Quum Pyrrhus rex in terra Italia eſſet, & unam atque alteram pugnas proſpere pugnaſſet, ſatiſque agerent Romani, & pleraque Italia ad regem deſciviſſet: tum Ambracienſis quiſpiam Timochares, regis Pyrrhi amicus, ad C. Fabricium conſulem furtim venit, ac præmium petivit; &, ſi de præmio conveniret, promiſit regem venenis necare: idque facile eſſe factu, dixit, quoniam filii ſui pocula in convivio regi miniſtrarent. Eam rem Fabricius ad ſenatum ſcripſit. Senatus legatos ad regem miſit; mandavitque ut de

Timochare nihil proderent, ſed monerent uti rex circumſpectius ageret, atque a proximorum inſidiis ſalutem tutaretur. *Gellius lib.* 3. *cap.* 8.

Eam puellam captivam non redditam patri, ſed retentam a Scipione, atque in deliciis amoribuſque ab eo uſurpatam. *Idem lib.* 6. *cap.* 8.

Poſt Africani mortem interceſſionem iſtam pro Scipione Aſiatico factam eſſe a Tib. Graccho: neque multam irrogatam Scipioni; ſed damnatum eum peculatus ob Antiochenam pecuniam, quia prædes non daret, in carcerem duci cœptum, atque ita intercedente Graccho exemtum. *Idem lib.* 7. *cap.* 19.

Acca Larentia teſtamento Romulum regem bonis ſuis heredem fecit. *Idem lib.* 6. *cap.* 7.

Valerio Maximo inter alios honores domus quoque publice ædificata eſt in Palatio: cujus exitus, quo magis inſignis eſſet, in publicum verſus declinaretur, hoc eſt, extra privatum aperiretur. *Aſconius Pedianus in Piſonianam*, *cap.* 22.

Factum id eſſe ludis Romanis, quos fecerunt ædiles curules Attilius Serranus, T. Scribonius Libo: id eos feciſſe juſſu cenſorum Sex. Ælii Peti, C. Cornelii Cethegi. *Idem in Cornelianam*, *ſubjectus edit. Opp. Cicer. Gronovii Lugduno-batavæ an.* 1692. *parte* 2. *pag.* 430.

Ita inſtitutum eſſe ut centeſimo quoque anno fierent (*ludi ſæculares*). *Cenſorinus de Die Natali cap.* 17. *edit. Carrionis pag.* 33.

CXVII. Primos ludos ſæculares exactis regibus, poſt Romam conditam annis ducentis quadraginta quinque, a Valerio Publicola inſtitutos eſſe. *Idem ibid.*

Secundos ludos anno poſt Urbem conditam quinto trecenteſimo. *Idem ibidem pag.* 34.

Tertii ludi fuerunt P. Claudio Pulchro, C. Junio Pullo coſs. *Idem ibidem*.

Quartos ludos relatos eſſe L. Marcio Cenſorino, M. Ma-

Manilio coſs. poſt Romam conditam anno ſexcenteſimo quinto. *Cenſorinus. edit. Carrionis pag.* 34.

L. Marcio in Hiſpania interemtis Scipionibus concionanti, & milites ad ultionem exhortanti (*ex capite flammam*) arſiſſe. *Plinius lib.* 2. *cap.* 107.

Oppidum Latinorum Apiolas captum a L. Tarquinio rege, ex cujus præda Capitolium is inchoaverit. *Idem lib.* 3. *cap.* 5.

*Duos libros fuiſſe (*Numæ ſc.*) ex his XII. pontificales, totidem Græcos præcepta philoſophiæ continentes.* Plutarchus in Numa. & Plinius lib. 13. cap. 13.

Raptas Sabinas quingentas viginti ſeptem. Plutarchus in Romulo.

Romanos cecidiſſe in Hernico agro V. millia ac CCC. Ex prædatoribus Æquorum, qui populabundi in finibus Romanis vagabantur, ab A. Poſthumio coſ. duo millia CCCC. cæſos: ceteram multitudinem prædam agentem quæ inciderit in Quintium, nequaquam pari defunctam eſſe cæde: interfecta inde IV. millia, & exſequendo ſubtiliter numerum, CC. & XXX. *Livius lib.* 3. *pag.* 44.

M. Manlium, & Q. Sulpicium conſules in eum annum. *Idem lib.* 4. *pag.* 74. *Vide Tuberonis fragm. pag.* 338.

Una caſtra Magonis capta, ſeptem millia cæſa hoſtium: altero prœlio eruptione pugnatum cum Haſdrubale, decem millia occiſa, quatuor millia trecentos triginta captos. *Idem lib.* 25. *pag.* 278.

Majorum ſcorpionum ſex millia, minorum XIII. capta -- Armen præfuiſſe Punico præſidio, deditumque Romanis. *Idem lib.* 26. *pag.* 297.

(*Naves*) prædam Etruſcam, Ligurumque montanorum captivos Carthaginem portantes, captas. *Idem lib.* 28. *pag.* 337.

CXVIII. Captum Hannonem. *Idem lib.* 29. *pag.* 351. *Vide Cœlii fragm. pag.* 336.

Ipſum Syphacem in caſtra Romana ad colloquium veniſſe. *Livius lib.* 30. *pag.* 353.

(Pugna inter Cn. Servilium conſ. & Hannibalem) V. millia hoſtium cæſa. *Idem ibidem pag.* 359.

Hannibalem primo prœlio victum a Scipione, quo duodecim millia armatorum in acie ſunt cæſa, mille & ſeptingenti capti, legatum cum aliis decem legatis in caſtra ad Scipionem veniſſe. *Idem ibidem pag.* 362.

Intraſſe ſaltum, Villium, quia recto itinere nequierit, omnibus a rege inſeſſis, ſecutum vallem per quam mediam fertur Aous amnis: ponte raptim facto, in ripam in qua erant caſtra regia, tranſgreſſum, acie conflixiſſe: fuſum, fugatumque regem, caſtris exutum: duodecim millia hoſtium eo prœlio cæſa, capta duo millia & ducentos: & ſigna militaria centum triginta & duo, equos ducentos triginta. ædem etiam Jovi in eo prœlio votam, ſi res proſpere geſta eſſet. *Idem lib.* 32. *pag.* 384.

In prœlio Marcelli ſupra quadraginta millia hominum cæſa, & quingenta ſeptem ſigna militaria capta, & carpenta quadringenta triginta duo, & aureos torques multos. *Idem lib.* 33. *pag.* 401.

(*Pacis Romanorum cum Philippo leges*): Quaternûm millium pondo argenti vectigal in decem annos, triginta quaterna millia pondo & ducenta, præſens viginti millia pondo (*daret populo Romano*). -- nominatim adjectum, ne cum Eumene Attali filio (*novus is tum rex erat*) bellum gereret. -- Attalo abſenti Æginam inſulam, elephantoſque dono datos, & Rhodiis Stratoniceam Cariæ, atque alias urbes quas Philippus tenuiſſet: Athenienſibus inſulas datas Paron, Imbrum, Delum, Scyrum. *Idem ibid. pag.* 399.

(*Celtiberorum*) viginti millia armatorum fuiſſe: duodecim millia ex iis cæſa, oppidum Iliturgi receptum, & puberes omnes interfectos (*a M. Helvio*). *Idem lib.* 34. *pag.* 407.

CXIX.

CXIX. Supra XL. millia hoſtium cæſa eo die. *Livius lib.* 34. *pag.* 409.

Et in Siciliam navigaſſe delectus cauſſa C. Flaminium: & ex Sicilia Hiſpaniam petentem, tempeſtate in Africam delatum, vagos milites de exercitu P. Africani ſacramento rogaſſe: his duarum provinciarum delectibus tertium in Hiſpania adjeciſſe. *Idem lib.* 35. *pag.* 422.

LX. millia militum fuiſſe in regio exercitu (*Antiochi*) XL. inde millia cecidiſſe: ſupra V. millia capta cum ſignis militaribus CCXXX. *Idem lib.* 36. *pag.* 442.

Ludos ob dedicationem ejus (*ædis matris magnæ Idææ*) factos primos ſcenicos fuiſſe, Megaleſia appellatos. *Idem ibidem pag.* 447.

Duodetriginta millia hoſtium cæſa: capta tria millia & quadringentos: ſigna militaria CXXIV. equos mille ducentos triginta: carpenta ducenta quadragintaſeptem: ex victoribus mille quadringentos octogintaquatuor cecidiſſe. *Idem ibidem.*

Rumorem celebrem Romæ fuiſſe, & pæne pro certo habitum, recipiendi Scipionis adoleſcentis cauſſa coſ. L. Scipionem, & cum eo P. Africanum in colloquium evocatos regis, & ipſos comprehenſos eſſe, & ducibus captis confeſtim ad caſtra Romana exercitum ductum, eaque expugnata, & deletas omnes copias Romanorum eſſe: ob hæc Ætolos ſuſtuliſſe animos, & abnuiſſe imperata facere, principeſque eorum in Macedoniam & in Dardanos & in Thraciam ad conducenda mercede auxilia profectos: hæc qui nuntiarent Romam, A. Terentium Varronem, & M. Claudium Lepidum ab A. Cornelio proprætore ex Ætolia miſſos eſſe. *Subtexit deinde fabulæ huic*: Legatos Ætolos in ſenatu inter cetera hoc quoque interrogatos eſſe: Unde audiſſent imperatores Romanos in Aſia captos ab Antiocho rege, & exercitum deletum eſſe? Ætolos re-

 ſpon-

ſpondiſſe, Ab ſuis legatis ſe, qui cum conſule fuerint, certiores factos. *Rumoris hujus quia neminem alium auctorem habeo, neque affirmata res mea opinione ſit, nec pro vana prætermiſſa*. ita *Livius lib.* 37. *pag.* 463. & 464.

Ad quatuor millia captivorum, quia belli minas timuerunt, ex tota inſula reddita: eamque cauſſam Fabio, cum rem nullam aliam geſſiſſet, navalis triumphi impetrandi ab ſenatu fuiſſe. *Idem ibidem pag.* 468.

Non plus decem millia (*in Olympo monte cæſa.*) *Idem lib.* 38. *pag.* 476.

P. Scipioni Africano duo Q. Petilii diem dixerunt. *Idem ibidem pag.* 484.

Placentiæ famoſam mulierem, cujus amore deperiret (*L. Quintius Flamininus*), in convivium accerſitam. Ibi jactantem ſeſe ſcorto inter cetera retuliſſe, quam acriter quæſtiones exercuiſſet, & quam multos capitis damnatos in vinculis haberet, quos ſecuri percuſſurus eſſet. Tum illa infra eum accubantem negaſſe, umquam vidiſſe quemquam ſecuri ferientem, & pervelle id videre. Hic indulgentem amatorem, unum ex illis miſeris attrahi juſſum, ſecuri percuſſiſſe. *Idem lib.* 39. *pag.* 501.

CXX. Q. Nævius prætor ad duo hominum millia (*veneficorum*) damnavit. *Idem ibidem pag.* 500.

Scipionem mortuum (*Appio Claudio, M. Sempronio coſs.*) *Idem ibidem pag.* 503.

Hannibalem hoc anno (DLXX.) deceſſiſſe: legatis ad eam rem ad Pruſiam miſſis, præter Quintium Flaminium, cujus in ea re celebre eſt nomen, L. Scipione Aſiatico, & P. Scipione Naſica. *Idem lib.* 39. *in calce*.

Numæ libros Pythagoricos fuiſſe. *Idem lib.* 40. *pag.* 513.

Ex novem de ſenatu ejectis, inſignes notæ fuerunt &c. — & L. Fulvii, qui frater germanus, & conſors etiam cenſoris

ſoris erat. *Livius lib.* 41. *pag.* 530.

Attalum regis Eumenis fratrem legatum veniſſe Romam C. Popilio & P. Ælio coſs. ad deferenda de Perſeo crimina, indicandoſque apparatus belli. *Idem lib.* 42. *pag.* 533.

Nec claſſe adjutum ab eo (*Eumene*) prætorem eſſe, cum ſæpe eum literis accerſiſſet: nec cum gratia ab conſule profectum in Aſiam, indignatum quod ut iiſdem caſtris tenderet permiſſum non fuerit: ne ut equites quidem Gallos, quos ſecum adduxerat, relinqueret, impetrari ab eo potuiſſe. Attalum fratrem ejus & remanſiſſe apud conſulem, & ſinceram ejus fidem æquali tenore, egregiamque operam in eo bello fuiſſe. *Idem lib.* 44. *pag.* 561.

Summam omnis captivi auri argentique translati HS. millies ducenties fuiſſe. *Idem lib.* 45. *pag.* 585. *de Paulli triumpho.*

HS. ducenties ex ea præda (*L. Anicii de Gentio rege Illyriorum*) redactum eſſe, præter aurum argentumque quod in ærarium ſit latum. *Idem ibid. pag.* 586.

Ocriſiam virginem a Lare quidam, nonnulli a Vulcano adamatam, & inde natum Servium autumant. Antias aliter tradit: *Servio Getaniam uxorem fuiſſe, qua morte ſublata, cum ex mœrore ægritudineque animi in ſomnum, ut fit, delapſus eſſet, viſam faciem ejus matri comitibuſque quæ tum aderant, igne obſplenduiſſe: quod viſum fidem feciſſe, ex igne eum genitum, omenque haud dubium fuiſſe ad nec opinatum illi regnum, quod Tanaquilis opera poſt Tarquinii mortem adeptus eſt.* Plutarchus de Fortuna Romanorum.

Cujus Tolus fuerit filius, gentis & nationis cujus &c. *Arnobius lib.* 6. *edit. Urſini pag.* 164. *ubi inter alios auctores citatur* Valerianus *quidam, qui a Voſſio, aliiſque viris doctis* Valerius Antias *exiſtimatur. Vide Fab. Pictoris fragm. pag.* 256.

CN. AUFIDIUS.

Cicero Tuſculanarum Quæſtionum lib. v. *cap.* 39. *de eo ita ſcribit :* ,, Pueris nobis , Cn. Aufidius prætorius & in ,, ſenatu ſententiam dicebat , nec amicis deliberan- ,, tibus deerat , & Græcam ſcribebat Hiſtoriam , & ,, videbat in literis . ,,

CN. AUFIDII HISTORIA GRÆCA.

(*Cicero Tuſcul.* 5. *cap.* 39.)

AUFIDII EPITOMÆ.

CXXI. Aremulum Silvium non fulmine ictum , ſed terræ motu prolapſum , ſimul cum eo regiam in Albanum lacum . *Sextus Aurelius Victor de Orig. Gentis Romanæ cap.* 18.

L. CORNELIUS SISENNA.

De Siſenna exſtat judicium & teſtimonium Salluſtii in Jugurthino , Ciceronis in Bruto , de Legibus I. *in Verrem* II. *&* IV. *Varronis in titulo Logiſtorici* Siſenna vel de Hiſtoria . *Prætor fuit inter cives & peregrinos , M. Lepido , Q. Catulo coſs. habuitque filium Cn. Cornelium Siſennam . Hiſtoriarum libros quatuor an quinque , priores ſcripſit de bello Marſico , poſteriores de bello civili Sullano . Vide etiam de ejus ætate Vell. Paterculum* II. 9. *qui cap.* 14. *ejuſdem libri meminit cujuſdam Statilii Siſennæ , quod quidem cognomen invenitur in Gabiniis apud Val. Maximum* VIII. I. *& Dionem* XXXI. *ſed noſtrum* e gente Cornelia *fuiſſe docet Feſtus in* ſcrupea . *Pigbius ad annum* IↃCLXVI. *non inepte colligit eum Lilybetanum fuiſſe prætorem ex Ciceronis Verrinis* . J. Waſſe.

L. COR-

L. CORNELII SISENNÆ HISTORIARUM

LIB. I.

Si quæ celeriter ſolvi poterat, in altum remulcare trahit (*Hadrianus Junius*, *fortaſſe* remulcat, *ideſt* remulco retrahit). *Nonius*, *remulcare*. *edit. Junii pag.* 85. *ex II. libro Hiſtoriarum Siſennæ*.

Nocte conſumta poſtero die per incertas vias Æſerniam, inde Romam protinus profugerant. *Idem*, *protinus*. *col.*697.

LIB. II.

Et Marſi propius ſuccedunt, atque ita ſcutis projectis tecti, ſaxa certatim lenta (*Pont.* levia. *Waſſ.* levata *vel* lecta) manibus conjiciunt in hoſtes. *Macrob. lib.* 6. *cap.* 4.

Vetus atque ingens erat arbor ilex, quæ circum projectis ramis majorem partem loci ſummi tegebat. *Idem ibidem*.

LIB. III.

CXXII. Nolitote mirari, quam deſperata voluntate ad unam belli faciendi viam. *Nonius*, *nolitote*. *col.*755:

De virtute eorum accuſanda proloqui ſuperſederunt. *Idem*, *ſuperſedere*. *col.* 505. *quæ cum aliis edit. hæc ex IV. citat*.

Egregias, & longe præſtantes, ac metuendas adverſariorum opes eſſe. *Idem*, *longe*. *edit. Junii pag.* 368, *ex IV.*

Diſſipatis imbricum fragminibus, ac teſtis tegularum. *Idem*, *imbrices*. *col.* 554.

Inermos armati (*al.* armant), impeditos expediti ſine ullo ſuorum vulnere cunctos interficiunt. *Nonius*, *expe-*

expediti . edit. Junii pag. 86. *ex lib. IV.*

Senatus auctoritate ſagaria nunc (*fortaſſe* ſaga ſumuntur , *vel* ſumta) . *Nonius* , *ſagum* . *ibid. pag.* 563.

Mulierem miſſa fide ac pietate propter amoris nefarii libidinem exſtitiſſe . *Idem* , *mittere* . *col.* 681.

Quod loca paluſtria , quæ erant & alte multifariam confoſſa . *Idem* , *multifariam* . *col.* 564.

Atque armis de vita certatim dimicare nitebantur . *Nonius* , *certatim* . *ex IV.*

Romanos impetu ſuo protelant , projectos perſequuntur (*Ful.* protelatos *al.* prolectos proſequuntur) . *Idem* , *protelare* . *edit. Junii pag.* 391.

Diſpalati ab ſignis, digreſſi omnes ac diſſipati . *Idem*, *diſpalare* . *col.* 540.

Periclitantur tormenta , ac tela , multaque genera machinamentorum . *Idem* , *periculum* . *col.* 690. *ex IV. quemadmodum & aliæ editiones* .

Signum nactus a Papio (*al.* Papo) quod inter eos tolli convenerat . *Nonius* , *convenire* . *col.*633. *ex IV.*

Omnia quæ diximus loca ſtatim potitus . *Idem* , *nominativus pro ablativo* . *editio Junii pag.* 528.

Protinus agros populabundus ad Nuceriam (*al.* Numeriam) convertit . *Idem* , *populat* . *col.*749. *ex IV.*

Agilem dari facilemque victoriam , neque foſſas aut vallum (*al.* bellum) remoraturum . *Nonius*, *agilem* &c. *col.* 515.

CXXIII. Convictus tamen ex tempore (*Vett.edit.* & tempora) ſingula conſtituit , & ſicut ſteterant (*al.* ſteterat) manipulos obverti juſſit . *Idem* , *manipuli* . *col.* 798.

Ac poſt armatos funditores & ſagittarios ponit. *Idem*, *funditores* . *col.* 797.

Sparis ac lanceis eminus peterent hoſtes . *Idem* , *ſparus* . *col.* 798.

Galli (*al.* Gallia) materibus , Suevi (*V. C.* Sani

pro

pro Spani, *i. e.* Hiſpani) lanceis configunt. *Nonius*, *lancea*. *col.* 799.

Alii ſaltui ac velocitati certare. *Idem*, *dativus pro ablativo*. *editio Junii pag.* 527.

Poſtquam in ſonu ſignorum prœlium magno cum clamore virorum commiſſum eſt. *Idem*, *ſonus*. *col.* 761.

Adoriuntur adverſos, ut apertis lateribus. *Idem*, *apertum*. *col.* 617.

Et inde equum concitatum (*al.* incitatum) princeps ad hoſtium permittit aciem. *Idem*, *permittere*. *col.* 575.

Quod fortaſſean ex voluntate ſua ſumma cum claritudine celeriter confeciſſet. *Idem*, *claritudo*. *col.* 529.

Sublatus lætitia nimia, atque impotentia commotus animi. *Nonius*, *impotentiam* &c. *col.* 781.

Poſt villarum macerias, ac parietinas quinque cohortes in inſidiis reliquit. *Idem*, *maceria*. *col.* 564.

Occulte taciteque advenientium (*Junius* taciteque adventum. *fortaſſe* advenientiam) cohortium præſtolari occipiunt (*al.* accipiunt). *Idem*, *præſtolari*. *col.* 575.

Iiſdem temporibus Æſernini duplici foſſa valloque circumdati, frumento adeſo quod ex areis in oppidum portatum eſt. *Idem*, *adeſum*. *edit. Junii pag.* 98.

CXXIV. Requieſcendi ſpatium nacti, condenſiores manipulatim reſiſtere hoſtibus inſtituiſſent. *Idem*, *manipulatim*. *col.* 564.

Poſt principia paullatim recedunt, atque inde cum paucis fugæ ſe mandant. *Nonius*, *mandare*. *col.* 560.

Ad binûm millium numero ſauciis utrimque factis. *Nonius*, *binûm millium numero* pro *binis millibus*. *col.* 528.

Partem cohortium propter mare collocat in litore. *Idem*, *propter*. *col.* 692.

Otacilium legatum cum ſcaphis ac lembis. *Idem*, *lembus*. *col.* 785.

Præ-

Præterea catapultas XVI., IV. baliſtas, XX. plauſtra, coriis (*al.* ſtoriis) ac minoribus ſagittis onuſta. *Nonius, catapulta. edit. Junii pag.* 577.

Longius ſcorpios, catapultas concitat. *Idem, ſcorpio: col.* 797.

Manualeis lapides diſpartit, propterea quod is ager omnis ejuſmodi telis indigebat. *Idem, tela. edit. Junii pag.* 475.

Servulum ejus præmio libertatis inductum magno cum tumultu conventum in populum produxit armatum. *Idem, populum. ita Waſſ.*

CXXV. Tum ſubito tacuit: atque metu & ſuſpicione propriam capere non poterat quietem. *Idem, proprium, pro diuturno. col.* 688.

Baſſus aſſiduitate, indulgitate victus. *Idem, indulgitate. col.* 555.

Lucius Calpurnius Piſo ex ſenati conſulto duas novas tribus. *Idem, ſenati, vel ſenatis, pro ſenatus. col.* 756.

LIB. IV.

Quondam Sabini feruntur voviſſe, Si res communis melioribus locis conſtitiſſet, ſe ver ſacrum facturos. *Nonius, ver ſacrum. col.* 778.

Quod voto damnati, fœtum omnem dicuntur ejus anni ſtatim conſecraſſe. *Idem, damnare. col.*641. *Waſſe hoc fragm. cum ſuperiore conjungit, & pro* Quod *legit* quo; *ſatis acute. Vide notas in ejus editione.*

Perfuſe atque abunde ſemper uſi magnum pondus auri argentique. *Idem, abunde. Junii editio pag.* 541.

Utrumne Divi cultu erga ſe mortalium lætiſcant, an ſuperna agentes (*V. C.* ſuperne. *Waſſ.* ſupernæ gentes) humana negligant. *Idem, lætare & lætiſcere. ibidem pag.* 162.

Nam

Nam clandeſtina celeriter tranſigi, apud notos cogitata dici decet, non explanari .... crebritudine. *Nonius, crebritudinem* &c. *Jun. edit. pag.* 119. *& ita Waſſe.*

Ipſi legati concubia nocte oppido digreſſi, jam ſupra hoſtium munitionem ſuccedunt. *Idem, concubia nocte. col.* 535. *edit. Jun. pag.* 119.

Itaque poſtero die legatos Iguvium (*al.* Signiam) redeuntes apiſcitur. *Idem, apiſci. col.* 521. *in qua, aliiſque editt. mire hoc fragm. depravatum eſt. V. Waſſ.*

C. Titinnius quidam, cui minus proprietas mentis (*al.* metus) ab natura tradita videretur, primo ante teſtudinem conſtitit: deinde apud conſulem cauſſam, atque excuſationem præferre cœpit. *Idem, teſtudines. edit. Junii pag.* 86.

Tum poſtquam apud Iguvinos ac Peruſinos ejus facti mentionem projecit. *Idem, projicere. col.* 575. *ubi corrupte legi* Æginos, *vel* Alginos, *pro* Iguvinos *obſ. Waſſ.*

CXXVI. Oriri de contrario ſilentium. *Idem, ſilentium. col.* 736.

Impedimentum omne de cunctis itineribus amoliuntur. *Idem, amolimini,* &c. *col.* 524.

Jumenta, & pecuda, locis trepidare compluribus. *Idem, pecua, & pecuda* &c. *col.* 574.

Quod hoſtem non dubitatim cum pluteis, ac ſcalis iter facere cernebat. *Nonius, dubitatim. col.* 539.

Formidine oppreſſus, quod humilem cæmentis inſtructum oppidi murum ſciebat. *Idem, cæmenta. col.* 535.

Populabundus agros ad oppidum pervenit. *Gellius lib.* 11. *cap.* 15.

Armata dextera ducti, magiſque in latitudinem diſcedunt. *Nonius, diſcedere. col.* 539.

Tum in muro virile ac muliebre ſexus, populi multitudine omni collocata. *Idem, ſexus neutri generis. col.* 609.

Cu-

Cuſtodiæ in muro ſtatuuntur cataphractorum. *Nonius, cataphracti. col.* 800.

Falces injectas comminuunt: pluteos propius collocatis harpagis dejiciunt. *Idem, falces. col.*800. *In Waſſeana perperam additur* e turribus, *ſumtum ex Ennii fragm. quod in Nonio ſtatim ſequitur.*

De quibus partim malleolos, partim faſces ſarmentorum incenſos ſupra vallum frequentes. *Idem, malleoli. col.* 799.

CXXVII. Funeis expediunt, clauſtra foribus impoſita periclitantur. *Idem, expediri* pro *liberari. col.*653.

Multi præmiſſis armis ex ſummo ſe permitterent. *Idem, permittere. col.* 575.

Multi plagis adverſis (icti) & congenulati, Romanis præcipitatis ipſi ſupra voluti (*al.* voluit) in caput. *Idem, congenulare. edit. Junii pag.* 85.

Neque porta, neque ullum foramen erat, qua poſſet eruptio fieri. *Nonius, foramen. col.* 548.

Cohors una poſt concitata, qua murus erat interruptus, evadit. *Idem, evadere. col.* 651.

Summoti, & intra mœnia rurſum coacti. *Idem, cogere. col.* 635.

Ultro citroque integrant in oppido cædem. *Idem, integrare. edit. Junii pag.* 156.

Quid in rempublicam ſuam maxime conducere videretur. *Idem, conducere. col.* 540.

Denique cum variis voluntatibus incerta civitas trepidare. *Idem, civitas. col.* 725.

Terrore perturbatam multitudinem ſubigunt. *Idem, ſubigere. col.* 711.

Ab armis te recedere, præſidia de locis deducere. *Idem, deducere. col.* 648.

Id me neque metu, neque calamitatis neceſſitudine inductum facere. *Idem, neceſſitudo. col.* 684.

CXXVIII. Agmen perturbatum pedites inſinuant, ac

ac loco commovent. *Nonius*, *inſinuari*. *col.* 515.

Duæ cohortes de ſubſidio procedunt, atque equites protelant. *Idem*, *protelare*. *col.* 690.

Exercitum diſpartiunt, ad confligendum ſe componunt. *Idem*, *componere*. *bene*, *Waſſ. in vulgatis enim Nonii editt. perperam legi videtur* ſe comparant.

Jaculis (*al.* accolis) celeriter conſumtis ad gladios certationem revocaverunt. *Idem*, *certatio*. *edit. Waſſ.*

Alii materibus aut lanceis, tamen medium perturbant agmen. *Idem*, *lancea*. *col.* 799.

(*Galli*) contra magno cum molimento, ac perpetuo ſono procedunt. *Nonius*, *molimentum*. *col.* 564.

Conglobati, & collecti concrepant armis. *Idem*, *crepare*. *col.* 629.

Impedimenta collocant omnia, conſtruunt carros, & ſarraca crebra diſponunt. *Idem*, *carra*. *col.* 594.

Simul & tormenta contenduntur. *Idem*, *contendere*. *col.* 631.

Prætor feſtinatim de caſtellis ad caſtra maxima pedites conduxit. *Idem*, *feſtinatim*. *col.* 773.

Denique exinanitas caſtris Romani, qui clauſo ſe loco potuerant expedire. *Idem*, *exinanita*. *col.* 544. *& ſic aliæ editt.*

Plerique inermi in caſtra perfugiunt. *Idem*, *inermis* pro *inermibus*. *col.* 761.

Caſtra de planitie convertit in montes, ut crebro ferculis protinus procedundo, poſſet intra fines Æſculapiorum (*Jun.* Aſculanorum. *Waſſ.* Salapiorum) pervenire. *Idem*, *protinus*. *edit. Junii pag.* 406.

Et partim fera vite, partim lauro & arbuſto, ac multa pino ac myrtetis abundant. *Idem*, fera vite *poſitum pro* agreſti. *ita Waſſ.*

Victoribus proprie (*al.* victis propriæ. *Popma* propriam) ſpem, victis adverſæ fortunæ majorem formidinem objecit. *Idem*, *proprium*. *col.* 689.

CXXIX.

CXXIX. Popedius opinione fruſtrata. *Nonius*, *opinio*. *col.* 686.

Quod oppidum tumulo in excelſo loco, propter mare, parvis mœnibus, inter duas fluvias, intra Veſuvium collocatum. *Idem*, *fluvius femin. col.* 601.

Tranſgreſſus fluviam, quæ ſecundum Herculaneum ad mare pertinebat. *Idem ibidem*.

Et prope mediam ad finem ripæ pervenerant. *Idem*, *finis femin. col.* 600.

Subito mare ſubhorreſcere, cœcoſque fluctus in ſe provolvere leniter occœpit. *Idem*, *cæcum*. *col.* 736.

Dum priſtinum vitium (*al.* vinum) apud ignem per ſudorem corpore (*Urſin.* corpora) exhauſerunt. *Idem*, *apud*. *col.* 521.

Innoxios trementibus artubus repente extrahit, ſiſtitque in labro ſummo fluminis, cælo albente. *Idem*, *labra*, margines, *vel* fines. *col.* 737.

Macerata (*al.* matereta. *al.* maturata) gravia bellica manipulorum. *Idem*, *manipuli*. *ita Waſſ.*

Baliſtas quatuor talentarias. *Idem*, *baliſtæ*. *col.* 798.

Proræ actuariæ trahi grandes, ac faſeli primo. *Idem*, *faſelus*. *col.* 786.

Naveſque triginta biremes, totidem myoparones. *Idem*, *myoparo*. *col.* 785.

Puppes aceto madefactis centonibus integuntur, quos ſupra perpetua claſſi ſuſpenſa cilicia obtenduntur. *Idem*, *centones*, *& cilicia*. *col.* 535.

Quibus occiſis actuarias ad viginti, naves item complures onerarias incendunt. *Idem*, *onerarias* &c. *col.* 786.

CXXX. Ergo (*Waſſ.* ego) illos malos, & audaces ſemper enixim contra fortunas, atque honores hujus ordinis omnia feciſſe, ac dixiſſe ſentio. *Idem*, *enixim*. *col.* 544. *& edit. Jun. pag.* 136.

Eos qui hoc malum publicum clandeſtinis conſiliis comparaverunt. *Idem*, *comparare*. *col.* 629.

Qui

Qui tamen, quibus litibus fœdera majorum ſuûm diſſoluta. *Nonius, accuſativus numeri ſingularis poſitus pro genitivo plurali. edit. Junii pag.* 520.

Armis, equis, commeatibus nos magis juverunt: exleges, & minus honore dignos putabitis? *Nonius, illex, & exlex. col.* 488.

Tamen Tudertibus ſenatuſconſulto, & populi juſſo dat civitatem. *Nonius, juſſo* pro *juſſu. col.* 557.

Milites, ut lex Calpurnia conceſſerat, virtutis ergo civitate donati. *Idem, ergo. col.* 544.

Lucium Memmium, ſocerum Caji Scribonii, tribunum plebis, quem Marci Livii conſiliarium fuiſſe callebant, & tunc Curionis oratorem. *Idem,* callet *ſignificat* ſcit. *ita Waſſ. pag.* 265. *cum in antea vulgatis diverſa eſſent virorum nomina.*

Quoniam neque mea nex, neque interceſſio poſſe videtur illorum dementem reprimere audaciam. *Idem, nex. col.* 366.

CXXXI. Cum complures menſes barba immiſſa, & intonſo capillo, lugubri veſtitu, populum vicatim flens una cum liberis circumiret, imperitum ſuſcitat vulgum. *Idem, mittere, & vicatim. ita Waſſ.*

Neque ætatis granditatem, neque ea merita, neque ordinis honeſtatem, aut dignitatem ſibi eſſe excuſationi. *Idem, granditatem* &c. *col.* 548.

Judicium falſe factum. *Cariſius lib.* 2. *col.* 179.

Ciſtaſque quæ erant legum ferendarum gratia paratæ, dejecerunt. *Nonius, ciſta. ita Waſſ. pag.* 265. *in vulgatis enim aliter legitur.*

Idemque perſeveraverunt: uti lex perveniret ad quæſtorem, ac judices quos vellent inſtituerent, præſeſtinatim & cupide. *Idem, præſeſtinatim. col.* 575.

LIB. VI.

Nos una æſtate in Aſia & Græcia geſta literis idcirco

continentia mandavimus, ne vellicatim aut ſaltuatim ſcribendo, lectorum animos impediremus. *Gellius lib.* 12. *cap.* 15. *Nonius*, *ſaltuatim. col.* 579. *qui hæc citat ex lib. I.*

Quam maxime celeratim (*Gellius* celatim) poterat, in inſidiis ſuos diſponit. *Gellius ibid. Nonius*, *celeratim. col.* 532. *paullo diverſius.*

Marius oſtio Liris evehitur, atque Ænariam ſuos continuare (*Waſſ.* continuatur). *Nonius*, *continuare. edit. Junii pag.* 121. *vide Waſſ.*

Romanos inferendæ pernicii cauſſa veniſſe. *Gell. lib.* 9. *cap.* 14. *Nonius*, *pernici*, *pro perniciei. edit. Junii pag.* 512. *ubi pro* inferendæ *legitur* in re cerne, *ut videtur*, *corrupte. Et P. Sabin. ex eo ad Virg. Æn.* 1. *verſ.* 636. Munera lætitiamque dii.

LIB. IX.

CXXXII. Cælum caligine ſtat. *Nonius*, *ſtare. col.* 705. *& Jun. edit. pag.* 421.

LIB. XII.

Procul ſibilus ſignificare conſuli cœpit. *Priſc. lib.* 6. *col.* 715. *Putſch.*

LIB. XIV.

Multi populi, plurimæ conciones dictaturam omnibus animis & ſtudiis ſuffragaverunt. *Nonius*, *refragabunt* &c. *Junii edit. pag.* 494.

INCERTA.

Urbe condita juxtim Numicium flumen obtruncatur (*al.* detruncatur). *Idem*, *juxtim. in editione Junii pag.* 156. *citatur* Siſenna ab urbe condita.

Tanto plures paſſim diſpalantur. *Id. diſpalare. col.* 540.

Ho-

Hoſtis (*al.* Hoſtes) loca ſuperiora potiti. *Nonius, accuſativus* pro *ablativo. col.* 768. *& Junii edit p.* 528.

Simul & ſenatis conſultis clariſſimis amplificati. *Idem, ſenati, vel ſenatis. col.* 757.

Vitam cum dolore & inſigni cruciatu carnificatus amiſit. *Priſcian. lib.* 8. *col.* 793.

Sic in eam (*Ald.* meam) paludem multi piſcium ſalliendorum cauſſa a navibus ſemionuſtis commeant. *Idem in calce libri* 10. *Putſchii editio col.* 909. *hoc fragm. corrupte affert.*

Curſim. Properatim. *Gellius lib.* 12. *cap.* 15.

Solum Antenorem prodidiſſe Ilium. *Servius Æn.* 1. *verſ.* 242.

CXXXIII. A Latino agrum conceſſum Trojanis. *Idem lib.* 11. *Æn. ita Waſſ. Vide Catonis fragm. pag.* 283.

Cum Sulla (*al.* ille) in agro Nolano immolaret ante prætorium, ab infima ara ſubito anguis ,, emergebat ,, cum quidem (*al.*quidam) C. Poſtumius haruſpex oraret illum, ut in expeditionem exercitum educeret: id cum Sulla feciſſet, tum ante oppidum Nolam florentiſſima Samnitium caſtra cepit. *Cicero de Divinatione lib.* 1. *cap.* 33. *Vid. Gruteri notas in hunc locum; qui perperam hoc fragmentum Siſennæ tribui arbitratur, & Sullæ reſtituit.*

Cæciliæ Q. filiæ ſomnio, modo, Marſico bello, templum eſt a ſenatu Junoni Soſpitæ reſtitutum. Quod quidem ſomnium mirifice ad verbum cum re conveniſſe. *Idem ibidem cap.* 44.

Somniis credi non oportere. *Idem ibidem.*

Initio belli Marſici, & deorum ſimulacra ſudaviſſe, & ſanguinem fluxiſſe, & diſceſſiſſe cælum: & ex occulto auditas eſſe voces quæ pericula belli nuntiarent: & Lanuvii clypeos, quod haruſpicibus triſtiſſimum viſum eſſet, a muribus eſſe deroſos. *Idem ibidem.*

Prœlio quo apud Janiculum adverſum Cinnam pu-

gnatum eſt, Pompejanus miles fratrem ſuum, dein cognito facinore, ſeipſum interfecit. *Tacitus Hiſtoriar. lib. 3. cap. 51.*

CXXXIV. Aræ, *id eſt* ſaxa, *inter Africam, Siciliam, & Sardiniam, & Italiam, a Siſenna* Propitiæ *vocantur. Servius Æneid. 1. verſ. 109.*

L. CORNELII SISENNÆ MILESIARUM LIBER II.

Non dignus in quem debeam ſatyram calente vi adingerere. *Idem. ita Waſſ.*

LIB. XIII.

Niſi cominus excidiſſet, Quanti dantur, Tanti, inquit, Olympias. Simul hæc dicens ſuavium dedit, ut ſcilicet ſubſonaret quanti pretii. *Cariſ. lib. 2. col. 175.*

Proin dato aliquid quod domi habebis, inquit, quod tibi non magno ſtabit. *Idem ibidem.*

Confeſtim ſequuta eſt. *Idem ibidem col. 176.*

Eamus ad ipſum, atque ipſe commodo de parte ſuperiore deſcendebat. *Idem ibidem col. 177.*

Obviam venit. *Idem ibidem col. 187.*

Te iſtuc heſterno quoque hæſiſſe oportuerat, Ariſtæe. *Idem ibidem col. 180.*

Quid nunc os tuum ſcalpis? quid tergiverſaris, nec bene naviter is? *Idem ibidem. col. 185.*

Nocte venimus. *Idem ibidem. col. 186.*

Ut eum penitus utero ſuo recepit. *Idem ibid. col. 197.*

COMMENTARIUS IN PLAUTUM.

IN AMPHITRUONEM.

CXXXV. *Examuſſim eſt optima*) Pro examinato: amuſ-

amuſſis enim eſt tabula rubricata, quæ dimittitur examinandi operis gratia, an rectum opus ſurgat. *Cariſius lib.* 2. *col.* 178.

Hoc luci) Quæcumque nomina E litera ablativo ſingulari terminantur, I litera finita adverbia fiunt, ut *mani*. *Idem ibid. col.* 182.

Tractim) Pro lente. *Idem ibid. col.* 196.

Jam tuatim facis) Ut noſtratim. *Idem ibidem*.

His quatuor generibus quintum accedit. *Rufinus de metris Comicis. edit. Putſchii col.* 2711.

De genere verſuum qui non ſunt uniuſmodi. *Idem ibidem*.

IN AULULARIAM.

Hæc ſcæna anapæſtico metro eſt, ſed conciſa ſunt, ut non intelligas. *Idem ibidem*.

IN CAPTIVOS.

CXXXVI. Hic *ornatu*, *ſ* literam metri cauſſa amiſit. *Idem ibidem*.

IN POENULUM.

Halonium Pœni dicunt Deum, & producenda ſyllaba metri gratia exigit jambum. *Idem ibidem*.

IN RUDENTEM.

Fuvit) Extente prima ſyllaba metri cauſſa. *Idem ibid.*

Habiliore metro uſus eſt, ut ſolet in mulierum oratione. *Idem ibidem*.

Latronem producit metri cauſſa. *Idem ibidem*.

INCERTA SISENNÆ.

Aſſentio. *Quintil. Inſtitt. Oratt. lib.* 1. *c.* 5. *pag.* 55. *edit. præclariſs. P. Burmanni nuper ad nos allatæ*.

Mediterreum, *melius quam* Mediterraneum, *Siſenna dici putat*. Feſtus col. 316.

Eum qui diceret patrifamiliæ, *etiam pluraliter dicere debere* patresfamiliarum, & matresfamiliarum. *Cariſius lib.* 1. *col* 83. *Varro de L.L. lib.*7. *edit. Steph. pag.*109. & *ex iis P. Sabinus ad* 11. *Æneid.*

L. ACCIUS (*vel*) ATTIUS.

Nam quid Attium *numerem? cujus loquacitas habet aliquid argutiarum. nec id tamen ex illa erudita Græcorum copia, ſed ex librariolis Latinis: in orationibus autem multus & ineptus, ad ſummam impudentiam. Siſenna ejus amicus* &c. Ita Cicero de Leg. lib. 1. cap. 3. *Vide Gronovii notas in hunc locum, & Voſſium de Hiſtor. Lat. lib.* 1. *cap.* 7.

L. ACCII HISTORIA.

(*Cicero de Leg. lib.* 1. *cap.* 3.)

M. TERENTIUS VARRO.

De hoc vide plura apud Voſſium de Hiſtoricis Latinis lib. I. cap. XII. & apud Fabricium in Bibliotheca Latina lib. I. cap. VII. Ejus fragmenta hic tibi non exhibemus, præter illa duo quæ in Waſſeana occurrunt; habes enim ea diligenter ab Auſonio Popma Friſio collecta, & in nonnullis Varronis Operum editionibus excuſa.

M. TERENTII VARRONIS ANNALIS III.

CXXXVII. Nummum argenteum conflatum primum a Servio Tullio dicunt. is quatuor ſcriptulis major fuit quam nunc eſt. *Cariſius lib.* 1. *col.* 81.

Ἐν Ῥώμῃ δὲ τὸ παλαιὸν, δόρυ φησὶν γεγονέναι τοῦ Ἄρεος τὸ ξόανον. Clemens Alexand. pag. 22. edit. Lugd. Bat. 1616. *ita Waſſ.*

Q. HORTENSIUS ORTALUS.

Hortenſiorum cognomen Ortalus fuit, ut patet ex Cicerone ad Atticum lib. IV. & Tacito Annal. II. ubi de quodam Ortalo loquitur, bujus Hortenſii oratoris nepote. Videndi Cicero in Bruto, & Quintilianus lib. XI. cap. III. & lib. XII. cap. XI. Cum Cæcilio Metello conſul fuit, inquit Aſconius. De ejus Annalibus Vellejus Paterculus lib. II. cap. XVI. Ejus facundiam celebrat M. Seneca in præfatione ad Controverſias. Sumtuoſum fuiſſe & in veſtitu mollem docent Varro de Re Ruſt. lib. III. cap. VI. & alibi, Plinius lib. IX. cap. LV. Gellius lib. I. cap. V. Obiit L. Æmilio Paullo, & C. Claudio Marcello coſs. J. Waſſe.

Q. HORTENSII ORTALI ANNALES.

Fannium qui ſcripſit hiſtoriam, generum eſſe Lælii. *Cicero ad Atticum lib.* 12. *epiſt.* 5.

De virtutibus Minatii Magii maxime dilucideque Q. Hortenſius in Annalibus ſuis retulit. *Vellejus lib.* 2. *cap.* 16. *verſ.* 3. *editionis P. Burmanni*.

ORATIO PRO C. RABIRIO.

Cicatricum mearum. *Cariſius lib.* 1. *col.* 100.

ORATIO PRO C. VERRE.

(*Quintil. lib.* 10. *cap.* 1. *pag.* 883. *edit. Burmanni. vide etiam lib.* 6. *cap.* 5. *pag.* 575.)

Non intelligo hæc ænigmata. *Idem lib.* 6. *cap.* 3. *pag.* 563.

POEMATA. *Gellius lib. 19. c. 9.*

COMMUNES LOCI QUIBUS QUÆSTIONES GENERALITER TRACTANTUR.

(*Quintilianus lib. 2. cap. 1. pag.* 129.)

INCERTA.

CXXXVIII. Abuſis jam ab omnibus locis. *Priſc. lib. 8. col.* 792.

Cervicem. *Quintil. lib. 8. cap. 3. pag.* 692.

Tincam Placentinum reprehendit, *preculam* pro *pergulam* dicentem. *Idem lib. 1. cap. 5. pag.* 54.

T. POMPONIUS ATTICUS.

Hujus vitam diligentiſſime atque elegantiſſime ſcripſit Cornelius Nepos; quam vide in utraque noſtra hujus auctoris editione pag. 110.

T. POMPONII ATTICI ANNALES.

Quibus coſs. Carneades, & ea legatio Romam venerit. *Cicero ad Atticum lib. 12. epiſt.* 23.

Duos tribunos plebis primum creatos eſſe. *Pedianus in Cornelianam. edit. Lugduno-Batavæ in 12. anni 1644. pag.* 138.

Antiochi regis filio obſidi domum publice ædificatam, quæ poſtea dicitur Lucilii poëtæ fuiſſe. *Idem in Piſonianam, pag.* 164.

Romam conditam Olympiadis ſextæ anno tertio. *Solinus Polyhiſtore cap. 2. pag.* 167.

DE

DE ROMANIS FAMILIIS LIBRI.
(*Nepos in Vita. utriuſque editionis Vulpior. pag.* 121.)

DE CONSULATU CICERONIS LIB. GRÆCUS.
(*Idem ibidem pag.* 122.)

L. FENESTELLA.

Vixit ſub Auguſto, & obiit noviſſimo Tiberii Cæſaris principatu, ut ait Plinius: Vel, ut Euſebius, Cumis deceſſit ſub Auguſto. Circumfertur hodie ejus nomine libellus de Magiſtratibus, qui eſt Andreæ Dominici Flocci Florentini. Feneſtellam in Archaicis citat Fulgentius Lib. III. Mythol. ſed locus, ni fallor, eſt corruptus; 6. enim Edd. & Codex Leidenſis pro Archaicis *legit* Martialis. *& cenſente Savarone, deſignat illum cujus meminit Sidonius Lib. IX. Ep. XIV. & ſane ſtilus ætatem ſequiorem ſapit. Auctorem hunc Lactantius lib. I. cap. VI. de falſa relig. vocat diligentiſſimum ſcriptorem. Vide etiam Plin. lib.* VIII. *cap.* 7. IX. 17. 35. XV. 1. XXXIII. 11. *De Pſeudo-Feneſtella vide Flavium Blondum in Hetruria ſua, & Gyraldum de Poëtis Dial.* 4. J. Waſſe.

L. FENESTELLÆ ANNALIUM LIB. II.

Et quædam extra præſente ſuis, quædam abſente projeciſſem. *Nonius, præſente* &c. *col.* 571.

LIB. XXII.

Itaque ut magiſtratum tribuni inierunt, C. Cato turbulentus adoleſcens & audax, nec imparatus ad dicendum, initionibus aſſiduis invidiam & Ptolemæo, qui jam profectus ex urbe erat, & P. Lentulo conſuli paranti jam iter, concitare ſecundo quidem populi rumore cœpit. *Nonius, rumor. col.* 701. *& Junii edit.*

pag-

pag. 414. *at lectio Waſſe diverſa eſt , quam fideliter hic repræſentari curavimus .*

IN ARCHAICIS.

CXXXIX. Hic (*Perdica*) primum venator fuit : cui cum ferinæ cædis cruenta vaſtatio , & ſolitudinum vagabunda errando curſilitas diſpliceret , pluſquam etiam videns contheroletas ſuos miſerandæ necis functos interitu , artis priſtinæ affectui mittens repudium , agriculturam affectatus eſt . *&c. Fulgentius Mythologicon lib.* 3. *cap.* 2. *edit. Thomæ Munckeri pag.* 106.

INCERTA.

Faſcem pectoralis reticulus . *Nonius , reticulum gen. maſcul. col.* 609.

Quidam captum eſſe exiſtimant (*Terentium*) . quod fieri nullo modo potuiſſe Feneſtella docet : cum inter finem ſecundi belli Punici & initium tertii natus ſit , & mortuus . Nec ſi a Numidis, aut Gætulis captus ſit , ad ducem Romanum pervenire potuiſſet, nullo commercio inter Italicos & Afros , niſi poſt deletam Carthaginem cœpto . *Suetonius initio vitæ Terentii quæ Ælio Donato tribuebatur . Idem ibidem de Scipione & Lælio .*

EPITOMARUM LIB. II.

Quemadmodum Cæſar a piratis captus ſit , utque eos ipſe poſtea ceperit , & decollaverit . *Diomedes lib.* 1. *col.* 361.

INCERTA.

Fruſtratus igitur a ſpe , devictus in caſtra ſe recepit . *Priſcianus lib.* 8. *col.* 793.

CXL. Apud quem vadatus amicitiæ nodulo tenebatur .

tur. *Fulgentius, vadatus, obſtrictus. edit. Th. Munckeri pag.* 183.

Æmiliam virginem quintodecimo Kalendarum Januariarum eſſe damnatam. *Macrob. Saturn. lib.* 1.*cap.* 10.

Sequebantur eum diem Saturnalia. *Idem ibidem*.

Poſtero autem die, qui fuit tertiusdecimus Kalendarum Januariarum, Liciniam virginem ut cauſſam diceret, juſſam. *Idem ibidem*.

Defenſus eſt Catilina a M. Cicerone. *Pedianus in Catil. & Antonium pag.* 145.

Rutilium Attilium Nudum appellatum, patris Piſonis ſocerum. *Idem in Piſon. pag.* 157.

Ad XIV. Cal. Februar. Milonem Lanuvium profectum. *Idem in Milon. pag.*618. *edit. Gronov. textui Cicer. ſubjecta. & Hackiana ſupra citata pag.* 180.

Ciceronem ſexto viceſimo ætatis anno pro Sexto Roſcio dixiſſe. *Gellius lib.* 15. *cap.* 28.

Annum vertentem Romæ ab initio duodecim menſium fuiſſe. *Cenſorinus de Die Natali. edit. Lud. Carrionis cap.* 20. *pag.* 43.

Romæ pugnaſſe (*elephantos*) primum omnium in Circo, Claudii Pulchri ædilitate curuli, M. Antonio, A. Poſtumio coſs. anno urbis ſexcenteſimo quinquageſimo quinto. *Plinius lib.* 8. *cap.* 7.

Togas raſas Phrygianaſque, divi Auguſti noviſſimis temporibus cœpiſſe. *Idem ibidem cap.* 48.

Nomen his (*mullis*) a colore mulleorum calciamentorum datum. *Idem lib.* 9. *cap.* 17.

Oleam omnino non fuiſſe in Italia, Hiſpania, atque Africa, Tarquinio Priſco regnante, ab annis populi Romani CLXXXIII. *Idem lib.* 15. *cap.* 1.

CXLI. Calphurnium & Manilium, qui legatus C. Marii fuerat Jugurthino bello (*annulos ferreos habuiſſe*). *Idem lib.* 33. *cap.* 1.

Repoſitoriis argentum addi ſua memoria cœptum: -- ſed

-- ſed & teſtudinea tum in uſum veniſſe: ante ſe autem paullo, lignea rotunda ſolida, nec multo majora quam menſas fuiſſe. Se quidem puero, quadrata, & compacta, aut acere operta, aut citro, cœpiſſe. Mox additum argentum in angulis, lineaſque per commiſſuras. Tympana vero, ſe juvene, appellata ſtateras, & lances; quas antiqui magidas appellaverant. *Plinius lib.* 33. *cap.* 11.

Sibyllas plurimi & maximi auctores tradiderunt, Græcorum, Ariſto Chius & Apollodorus Erythræus; noſtrorum, Varro & Feneſtella. Hi omnes præcipuam, & nobilem præter ceteras Erythræam fuiſſe commemorant. *& infra:* Feneſtella etiam legatos Erythras a ſenatu eſſe miſſos refert, ut hujus Sibyllæ carmina Romam deportarentur, & ea coſs. Curio & Octavius in Capitolio, quod tunc erat curante Q. Catulo reſtitutum, ponenda curarent. *Lactantius de Ira Dei. cap.* 22. *verſ.* 5. *&* 6. *& Divinar. Inſtitt. lib.* 1. *cap.* 6. *verſ.* 14.

Ne prœlium (de pugna cum Sylla) *quidem ſenſiſſe Marium: ceterum cum per vigilias ac labores humi incumberet in umbra, dato jam pugnæ ſigno ſopori ſe dediſſe, poſtea fuga jam facta, ægre ſe excitatum.* Plutarchus in Sylla, non longe a fine.

Ex eis unam (duabus videlicet ancillis quæ cum Craſſo fuerunt in ſpelunca) *jam ætate confectam, ſe vidiſſe Feneſtella teſtatur, ſæpiuſque hæc omnia, ut acta fuerant, ordine ab eadem narrata audiſſe.* Idem in M. Craſſo, haud procul ab initio.

Quo fit ut multi apud veteres (nummi) *Syellii, Bubulci, Porcii appellati ſint, ut Feneſtella auctor eſt.* Idem, Problemate Romano 40.

Alii contra magis & maſculum & feminam dicunt, (*de Bytho loquitur*) ne apud ſolos Lunenſes Hermaphroditum exiſtimet annalium commentator Feneſtella.

Ter-

Tertullianus adverſus Valentinianos. cap. 35. pag. 262. edit. Priorii Pariſ. 1675. ita Waſs.

L. TANUSIUS GEMINUS.

Senecæ & Suetonii libri nonnulli vocant Tamuſium. *Plutarchus corrupte* Κανύσιον. *Vixit temporibus Julii Cæſaris, & Auguſti. Ejus Annales Seneca Ep. XCIII. notat, ut prolixos & inutiles. Epiſt. XCIV.* Annales Tanuſii ſcis quam non decoroſi ſint, & quid vocentur, nempe quod *Annales Voluſi, cacata charta*, apud Catullum. *Sueton. lib. I. cap. X.* Ex Waſſ.

TANUSII GEMINI ANNALES.

CXLII. Conſpiraſſe Cæſarem cum M. Craſſo conſulari, item P. Sulla, & P. Autronio. *Suetonius in Julio cap. 9.*

Craſſum, pœnitentia, vel metu, diem cædi deſtinatum non obiiſſe, & iccirco, ne Cæſari (*Pulmannus* Cæſarem) quidem ſignum quod ab eo dari convenerat, dediſſe. *Idem ibidem.*

Catonem decernente victoriæ cauſſa ſupplicationem ſenatu, pro ſententia dixiſſe, Cæſarem barbaris dedendum ad expiandam a violato jure gentium civitatem, & ad piaculum in auctorem vertendum. Plutarchus in Cæſare.

DOMITIUS.

Domitius quoque inter veteris hiſtoriæ auctores nomen meruit. Ex primo ejus libro geminum fragmentum, utrumque ad Æneæ in Italiam adventum, novæque urbis in Italia creationem pertinens, adducit auctor de Origine Gentis Romanæ. Apud A. Gellium lib. XVIII. cap. VII. fit mentio Domitii, hominis docti, celebriſque in ur-

be

be Roma grammatici : cui cognomentum Inſani factum erat, quoniam erat natura intractabilior, & moroſior. *Is vixit temporibus Hadriani Cæſaris. Sed idemne, an alius ſit, non arbitror conſtare.* Voſſius de Hiſt. Lat. lib. 3. part. 2. lit. D.

DOMITII LIB. I.

Non orbes farreos, ſed menſarum vice ſumendi cibi gratia apium, cujus maxima erat ibidem copia, fuiſſe ſubſtratum, quod ipſum conſumtis aliis eduliis eos comediſſe : ac poſt ſubinde intellexiſſe illas eſſe menſas quas illos comeſturos prædictum eſſet. *Sextus Aurelius Victor de Origine Gent. Roman. cap.* 12.

Sorte Apollinis Delphici monitum Æneam, ut Italiam peteret, ubi duo maria inveniſſet, prandiumque cum menſis comeſſet, ibi urbem uti conderet. *Idem ibidem*.

Non fulmine ictum (*Aremulum Silvium*) ſed terræ motu prolapſum, ſimul cum eo regiam in Albanum lacum. *Idem cap.* 18. *Vide Aufidii fragm. pag.* 376.

CN. EGNATIUS VERINUS.

Refertur inter auctores quos ſecutus eſt ſcriptor de Origine Gentis Romanæ : quemadmodum ex lemmate cognoſcitur. Sed ſemel dumtaxat in opere ipſo nominatur. Voſſius de Hiſt. Lat. lib. 3. part. 2. lit. E.

EGNATII LIB. I.

CXLIII. In ea contentione non modo Remum non eſſe occiſum, ſed etiam ulterius a Romulo vixiſſe. *Sextus Aurelius Victor de Origine Gent. Roman. cap.* 23.

M. OCTA-

M. OCTAVIUS.

M. Octavius quoque eſt inter priſcæ hiſtoriæ auctores: Geminum ex eo fragmentum debemus auctori de Origine Gentis Romanæ, ſeu is Sex. Aurelius Victor ſit, ſeu alius. Unum eſt de Ænea ſacrificante, atque origine faciendi rem divinam capite velato: alterum de Rhea Ilia ab Amulio compreſſa in ſilva Martis. Fortaſſe haut alius eſt Octavius Herſennius, *qui innotuit libro de Saliaribus Tiburtium ſacris. Memorat Macrobius lib. III. Saturnal. cap. ult. Etiam in Appendice Virgiliana memoratur Octavius poëta, & hiſtoricus Horatii æqualis;*

Quis Deus, Octavi, te nobis abſtulit? an quæ
  Dicunt, ah nimio pocula dura mero?
Scripta quidem tua nos multum mirabimur, & te
  Raptum, & Romanam flebimus hiſtoriam.

De eo diximus libris de Poëtis Latinis. Voſſius de Hiſt. Lat. lib. 3. par. 2. lit. O

M. OCTAVII LIB. I.

Cum interim immolata ſue in litore ſacrificium perageret; traditur forte advertiſſe Argivam claſſem, in qua Ulyxes erat: cumque vereretur ne ab hoſte cognitus periculum ſubiret; itemque rem divinam interrumpere ſummum nefas duceret, caput velamento obduxiſſe, atque ita pleno ritu ſacra perfeciſſe. inde poſteris traditum morem ita ſacrificandi. *Sextus Aurelius Victor de Origine Gentis Romanæ cap.* 12.

Amulium patruum Rheæ ſacerdotis, amore ejus captum, nubilo cælo obſcuroque aëre, cum primum illuceſcere cœpiſſet, in uſum ſacrorum aquam petenti inſidiatum, in luco Martis compreſſiſſe eam: tum exactis menſibus geminos editos. Quod cum comperiſſet, celan-

celandi facti gratia per ſcelus concepti, necari juſſit ſacerdotem; partum ſibi exhiberi: tumque Numitorem ſpe futurorum, quod hi, ſi adoleviſſent, injuriarum ſuarum quandoque ultores futuri eſſent, alios pro eis ſubdidiſſe, illoſque ſuos veros nepotes Fauſtulo paſtorum magiſtro dediſſe nutriendos. *Idem ibidem cap.* 19. *Vide Licinii Macri fragm. pag.* 349.

C. ASINIUS POLLIO.

Cujus ad Ciceronem epiſtola exſtat lib. x. *ad famil. cujus item nomini Maro inſcripſit Eclogam* IV. princeps, orator, & civis, *vocatur a Plinio lib.* VII. *cap.* XXX. *De Dalmatis triumphavit, ut conſtat ex Horat. lib.* II. *od.* I. *Faſtis Capitolinis, Dione lib.*LXVIII., *& Hieronymo in Chronico Euſebiano. Multa de eo M. Seneca præfat. lib.* II. *epitom. declamat. Præter quæ vide & quæ de eo L. Seneca ad Lucillium Epiſt.*LVI. & CI., *item lib.* I. *de Tranquill. cap.* XIV. *Meminere item Vellejus Paterculus, Aſconius Pedianus in Cicer. orat. pro Scauro, Plinius lib.* XXXV. *cap.* IV. *Fabius lib.* VI. *cap.* IV, *& lib.* X. *cap.*I. *& lib.* XII. *cap.* V. *adhæc Tacitus lib.* I. *Annalium, Scriptor libri de cauſſis corruptæ eloquentiæ, Plinius alter lib.* VI. *epiſt. ad Quadratum, Macrobius lib.* II. *Saturn. cap.* IV. *Præter orationes, & tragœdiam, reliquit quoque hiſtoriarum libros* XVII. *teſte Suida: qui & dicit, primum Latinorum fuiſſe qui geſta Græcorum Latine ſcriberet. Bellum civile conſignaſſe, ſatis conſtat.* &c. Voſſ. de Hiſt. Lat. lib. I. cap. 17.

ASINII POLLIONIS FRAGMENTA.

CXLIV. Quod probabilius facit Aſinius Pollio, Pharſalica acie cæſos profligatoſque adverſarios proſpicientem, hæc eum ad verbum dixiſſe referens: Hoc vo-

voluerunt: tantis rebus geſtis C. Cæſar condemnatus eſſem, niſi ab exercitu auxilium petiiſſem. *Sueton. in Jul. cap.* 30.

Pollio Aſinius parum diligenter (*Commentarios Cæſaris*) parumque integra veritate compoſitos putat: cum Cæſar pleraque & quæ per alios erant geſta, temere crediderit: & quæ per ſe, vel conſulto, vel etiam memoria lapſus, perperam ediderit: exiſtimatque reſcripturum, & correcturum fuiſſe. *Idem ibidem cap.* 56.

Aſinius Rheno (fluminI) *longitudinem aſſignat ſtadiorum ſex millium -- idem duo ei tribuit oſtia, reprehendens eos qui plura*. Strabo lib. 4. edit. G.L. noviſs. pag.294. Pariſienſis vero pag. 193. Vide Waſſ. in notis ad Aſinii nomen.

C. DRUSUS.

Hunc Auguſti, aut Tiberii σύγχρονον fuiſſe ſuſpicatur Voſſius de Hiſt. Lat. lib. 3. part. 2. lit. D.

C. DRUSI FRAGM.

Infans adhuc (*Auguſtus*) repoſitus veſpere in cunas a nutricula, loco plano, poſtera luce non comparuit: & diu quæſitus, tandem in altiſſima turri repertus eſt, jacens contra ſolis exortum. *Sueton. in Octavio cap.* 94.

CN. LENTULUS GÆTULICUS.

Tiberii & Caji Caligulæ temporibus vixit. Pater ejus fuit Cn. Lentulus Coſſus Gætulicus, qui cum L. Calpurnio Piſone conſulatum geſſit anno Urbis ɔcclii. *Hujus mortem Tacitus refert lib. IV. Annalium*. Vide plura alia apud Voſſium de Hiſtoricis Latin. lib. 1. c.25.

CN. GÆTULICI FRAGM.

Caligulam Tiburi genitum . *Sueton. in Caligula cap.* 8.

JULIUS MARATHUS.

Res Auguſti , patroni ſui , perſcripſit . Voſſius de Hiſtor. Lat. lib. 1. cap. 20. „ *ubi cauſſam affert cur* Marathus , *qui non C. Cæſaris , ſed Octavii fuit libertus*, „ Julius *potius* , *quam* Octavius *dictus fuerit* . „

JULII MARATHI FRAGMENTA.

CXLV. *Julius Marathus libertus in memoriam Auguſti* quinque pedum & dodrantis fuiſſe ſtaturam ejus *tradit* ; ſed quæ commoditate , & æquitate membrorum occuleretur : ut non niſi ex comparatione adſtantis alicujus procerioris intelligi poſſet . *Suetonius in Octavio cap.* 79.

Auctor eſt Julius Marathus , ante paucos quam naſceretur menſes , prodigium Romæ factum publice , quo denuntiabatur regem populo Romano naturam parturire : ſenatum exterritum cenſuiſſe , ne quis illo anno genitus educaretur : eos qui gravidas uxores haberent , quo ad ſe quiſque ſpem traheret , curaſſe , ne ſenatuſconſultum ad ærarium deferretur . *Idem ibidem cap.* 94.

JUNIUS SATURNINUS.

Junium Saturninum de Auguſto hiſtoricum quippiam conſignaſſe , fidem faciunt verba Suetonii in Auguſto cap. 27. Voſſius de Hiſtor. Lat. lib. 3. par. 2. lit. I.

JU-

JUNII SATURNINI FRAGM.

Junius Saturninus hoc amplius tradit : Cum peracta (*C. Toranii tutoris ſui*) proſcriptione, M. Lepidus in ſenatu excuſaſſet præterita, & ſpem clementiæ in poſterum feciſſet; quoniam ſatis pœnarum exactum eſſet: hunc e diverſo profeſſum, ita modum ſe proſcribendi ſtatuiſſe, ut omnia ſibi reliquerit libera: in cujus tamen pertinaciæ pœnitentiam, poſtea T. Junium Philopœmenem, quod patronum ſuum proſcriptum celaſſe olim diceretur, equeſtri dignitate decoravit. *Sueton. in Octavio cap.* 27.

M. ACTORIUS NASO.

Hunc ſuſpicor Julii Cæſaris temporibus vixiſſe, vel ſummum Auguſti ac Tiberii. Nec abnuo, quo minus apud Junium Philargyrium, notis in Virg. Eclog. III. *ubi exponitur ænigma de cælo tres ulnas patenti, ac vulgo legitur,* Oledius Naſo, *reponatur,* Actorius Naſo. Ita Voſſius de Hiſt. Lat. lib. 3. par. 2. lit. A.

M. ACTORII NASONIS FRAGMENTA.

Idem Curio, ſed & M. Actorius Naſo, auctores ſunt, Conſpiraſſe eum (*Julium Cæſarem*) etiam cum Cn. Piſone adoleſcente: cui ob ſuſpicionem urbanæ conjurationis provincia Hiſpania ultro extra ordinem data ſit: pactumque, ut ſimul foris ille, ipſe Romæ, ad res novas conſurgerent, per Lambranos, & Tranſpadanos: deſtitutum utriuſque conſilium morte Piſonis. *Sueton. in Julio cap.* 9.

Dilexit & reginas, inter quas Eunoën Mauram, Bogudis uxorem: maritoque ejus plurima, & immenſa tribuit; ut Naſo ſcripſit. *Idem ibidem cap.* 52.

Q. VITELLIUS EULOGIUS.

Q. Vitellius Eulogius, vel Eclogius, libertus Q. Vitellii, unde & nomen hoc accepit. Hic, ut patrono ſuo, qui Auguſti erat quæſtor, rem gratam faceret, libellum confecit de ſtemmate gentis Vitelliæ. Ejus argumentum fuſius tradit Suetonius in Vitellio. Voſſius de Hiſtor. Latinis lib. 1. cap. 20.

EULOGII FRAGM.

Exſtat Q. Eulogii ad Q. Vitellium, divi Auguſti quæſtorem, libellus, quo continetur: Vitellios Fauno, Aboriginum rege, & Vitellia, quæ multis locis pro numine coleretur, ortos, toto Latio imperaſſe. Horum reſiduam ſtirpem ex Sabinis tranſiſſe Romam, atque inter patricios adlectam: indicia ſtirpis diu manſiſſe, viam Vitelliam ab Janiculo ad mare uſque: item coloniam ejuſdem nominis, quam gentili copia adverſus Æquiculos tutandam olim depopoſciſſent: tempore deinde Samnitici belli præſidio in Apuliam miſſo, quoſdam ex Vitelliis ſubſediſſe Nuceriæ: eorumque progeniem longo poſt intervallo repetiſſe Urbem, atque ordinem ſenatorium. *Suetonius in Vitellio cap.* 1.

T. AMPIUS.

T. Ampius (niſi verius Tampius, *ut Fulvio Urſino placet) videtur hiſtoricum quid prodidiſſe. -- Julii Cæſaris æqualem fuiſſe ſuſpicatur* Voſſius de Hiſtor. Lat lib. 3. part. 2. lit. T.

T. AM-

T. AMPII FRAGM.

CXLVI. *Nec minoris impotentiæ voces propalam edebat, ut T. Ampius ſcribit :* Nihil eſſe rempublicam, appellationem modo ſine corpore ac ſpecie (*Caſaub.* ac re). Sullam neſciſſe literas, qui dictaturam depoſuerit: debere homines conſideratius jam loqui ſecum, ac pro legibus habere quæ dicat. *Suetonius in Julio cap.* 77.

VALERIUS MESSALA.

M. Valerius Corvinus Meſſala eſt is qui primus Auguſtum patrem patriæ ſalutavit, ut Suetonius tradit cap. 58. *Natus eſt Olympiade* clxxx. *anno* II. *uti & T. Livius, teſte Hieronymo in Chronicis. Etiamnum adoleſcens triumviris formidini fuit, ut teſtatur Appianus lib.* IV. *de bello civili. Adi & Plutarchum in vita Bruti ſub finem, & Vellejum lib.* II. *ubi egregium ejus elogium addit.* Vide plura alia apud Voſſium de Hiſtoricis Lat. lib. I. cap. 18.

VAL. MESSALÆ FRAGM.

Valerius Meſsala tradit, neminem umquam libertinorum adhibitum ab eo cœnæ, excepto Mena; ſed aſſerto in ingenuitatem, poſt proditam Sex. Pompeji claſſem. *Sueton. in Octavio cap.* 74.

T. CASSIUS SEVERUS.

Alius a Corn. Severo poëta eſt T. Caſſius Severus, qui & ipſe extremis Auguſti temporibus, & ſub Tiberio floruit. Vide de hoc etiam plura alia apud Voſſ. de Hiſt. Lat. lib. I. cap. 21.

CASSII SEVERI FRAGM.

Caſſius Severus, nec minus alii prodiderunt, eumdem & ſutorem veteramentarium: cujus filius ſectionibus & cognituris uberius compendium nactus, ex muliere vulgari, Antiochi cujuſdam furnariam exercentis filia, equitem Romanum genuerit. *Suetonius in Vitellio cap.* II.

PESTANUS VIBONENSIS.

Hoc nullius Hiſtorici nomen eſt, contra ac plures credidere, ſed gemini maris ſinus, ut videre eſt apud Ciceronem Epiſtolar. ad Atticum lib. XVI. *Epiſt.* VI. *qui locus in Macrobii codicibus corruptiſſime legitur; teſte Gronovio in Notis ad eum ſcriptorem lib.* 6. *cap.* 4.

Pedibus equos tranſmiſimus. *Macrobius Saturnal. lib.* 6. *cap.* 4. *ita Waſſ.*

HOSTIUS.

Fuit hic Hoſtius avus Cynthiæ, quæ & Hoſtia dicta, & quam in amoribus habuit Propertius. Qui nec ipſum hunc Hoſtium tacuit, ſed ejus gratam memoriam celebravit lib. Elegiarum 3. *quo quidem in loco*, Doctus avus *eſt hic ipſe Hoſtius. Cujus & Feſtus meminit his verbis:* Hoſtius Belli Hiſtrici lib. 3. Per gentes alte æthereas & teſqua volabis. *Et Varro quoque apud Servium Danielis:* Hoſtius belli Hiſtrici primo: Percutit atque haſtam pilans præ pondere frangit. *Idem* -- ſententia præſto Pectore pilata eſt. *Joan. Iſaciu. Pontanus apud Waſſe. Vide Janum Broukhus. ad Propert. Eleg.* 18. *l.* 3.

HO-

HOSTII BELLI HISTRICI LIB. II.

CXLVII. -- -- non ſi mihi linguæ
Centum, atque ora ſient totidem, voceſque liquatæ.
Macrobius Saturn. lib. 6. cap. 3.
Dia Minerva * ſimul autem invictus Apollo,
Arquitenens, Latonius.
Silvicolæ Fauni. *Idem ibid. cap. 5.*

FURIUS.

Annales ſcripſit carmine. Ex quibus verſus aliquot Macrobius adfert lib. VI. *Saturn. cap.* I. *Gyraldus Dialog.* III. *Hiſtor. Poët. cenſet, eum fuiſſe M. Furium Bibaculum, Cremonenſem, qui Ciceronis, ac Cæſaris æqualis erat.* &c. Voſſius de Hiſtoricis Lat. lib. 1. cap. 12.

FURII ANNALIS I.

(*Hæc fragmenta in Waſſeana cum Hoſtii confunduntur.*)

Ille gravi ſubito devinctus vulnere habenas
Miſit equi, lapſuſque in humum defluxit, & armis
Reddidit æratis ſonitum. *Macrobius Saturn. lib.* 6. *cap.* 4.
--- mitemque rigat per pectora ſomnum. *Idem ibid. cap.* 1.

ANN. IV.

Preſſatur pede pes, mucro mucrone, viro vir. *Idem ibidem. cap.* 3.

ANN. VI.

Quod genus hoc hominum Saturno ſancte create?
Idem ibid. cap. 1.

ANN. X.

Rumoreſque ſerunt varios, & multa requirunt.
Idem ibidem.

ANN. XI.

Nomine quemque ciet ; dictorum tempus adeſſe
Commemorat. *deinde infra :*
Confirmat dictis, ſimul atque exſuſcitat acres
Ad bellandum animos, reficitque ad prœlia mentes.
Macrob. Saturnal. lib. 6. *cap.* 1.

PESCENNIUS FESTUS.

Laudatur Lactantio lib. 1. *de falſa religione cap.* 21. *ubi ait :* Peſcennius Feſtus in libris hiſtoriarum per ſatyram refert :

Carthaginienſes Saturno humanas hoſtias ſolitos immolare, & cum victi eſſent ab Agathocle rege Siculorum, iratum ſibi deum putarunt ; itaque, ut diligentius piaculum ſolverent, ducentos nobilium filios immolaſſe. *Hiſtorias autem per ſatyram dixit, quas Græci vocarent* ποικίλης ἱϛορίας βίβλους. *Tralatio ſumta a ſatura lance, quæ variarum rerum copia erat referta : unde &* ſatura lex, quæ multis aliis legibus conferta, *ut ait Feſtus :* &c. Voſſius de Hiſt. Lat. lib. 3. part. 2. lit. P.

AUGUSTI CÆSARIS FRAGM.

CXLVIII. *Ipſe Auguſtus* nihil amplius quam equeſtri familia ortum ſe *ſcribit*, vetere ac locuplete, & in qua primus ſenator pater ſuus fuerit. *Sueton. cap.* 11. *in ejuſdem vita.*

Impetum ſe cepiſſe, *ſcribit*, frumentationes publicas in perpetuum abolendi, quod earum fiducia cultura agrorum ceſſaret ; neque tamen perſeveraſſe, quia certum haberet, poſſe per ambitionem quandoque reſtitui. *Idem ibid. cap.* 42.

Ipſe

Ipſe ſcribit, invitaſſe ſe quemdam, in cujus villa maneret, qui ſpeculator ſuus olim fuiſſet. *Suetonius in Octavio cap.* 74.

DE VITA SUA LIB. II.

Iis ipſis ludorum diebus, ſidus crinitum per ſeptem dies in regione cæli quæ ſub ſeptemtrionibus eſt, conſpectum. Id oriebatur circa undecimam horam diei, clarumque & omnibus terris conſpicuum fuit. Eo ſidere ſignificari vulgus credidit, Cæſaris animam inter deorum immortalium numina receptam: quo nomine id inſigne ſimulacro capitis ejus quod mox in foro conſecravimus, adjectum eſt. *Servius ad I. Georg. & Plin. lib.* 2. *cap.* 25. *ita Waſſ.*

Bæbius Macer, circa horam octavam ſtellam ampliſſimam, quaſi * lemniſcatis coronatam, ortam *dicit*; quam quidam ad illuſtrandam gloriam Cæſaris juvenis pertinere exiſtimabant. Ipſe animam patris ſui eſſe voluit: eique in Capitolio ſtatuam, ſuper caput auream ſtellam habentem, poſuit. inſcriptum in baſi fuit, ΚΑΙΣΑΡΙ ΗΜΙΘΕΩ. Sed Vulcanius haruſpex in concionem dixit, cometen eſſe, qui ſignificaret exitum noni ſæculi & ingreſſum decimi. ſed quod invitis diis ſecreta rerum pronuntiaret, ſtatim ſe eſſe moriturum. Et nondum finita oratione, in ipſa concione concidit. *Hoc etiam Auguſtus in libro II. de memoria vitæ ſuæ complexus eſt. Servius in Eclog.* 9. *verſ.* 47.

LIB. X.

CXLIX. Corpora eorum qui capite damnantur, cognatis ipſorum neganda non ſunt: & id ſe obſervaſſe etiam Divus Auguſtus libro decimo de vita ſua ſcribit. *Ulpian. lib.* 9. *de Officio Proconſulis. Digeſtorum lib.* 48. *tit.* 24. *de cadaveribus punitorum.*

C. OP-

C. OPPIUS

Hunc C. Oppium & Cornelium Balbum res abſentis Cæſaris procuraſſe, & epiſtolarum libros ad eos ſingulariis notis edidiſſe, auctor eſt Gellius lib. 17. *cap.* 9. *Itaque* familiarem Cæſaris *Plutarchus in Pompejo*, *amicum Cæſaris vocat Suetonius lib.* 1. *cap.* 52. &c. Voſſius de Hiſt. Lat. lib. 1. cap. 13.

CAJI OPPII LIBER DE VITA ET REBUS AFRICANI.

Matrem (*Africani*) diu ſterilem exiſtimatam. Publium quoque Scipionem, cum quo nupta erat, liberos deſperaviſſe. Poſtea in cubiculo, atque in lecto mulieris, quum abſente marito cubans ſola obdormiſſet, viſum repente juxta eam cubare ingentem anguem; eumque, iis qui viderant territis & clamantibus, elapſum inveniri non quiſſe: idipſum P. Scipionem ad haruſpices retuliſſe: eos, ſacrificio facto, reſpondiſſe, fore ut liberi generentur. Neque multis diebus poſt quam ille anguis in lecto viſus eſt, mulierem cœpiſſe concepti fœtus ſigna atque ſenſum pati: exinde menſe decimo peperiſſe; natumque eſſe hunc P. Scipionem Africanum, qui Hannibalem & Carthaginienſes in Africa bello Pœnico ſecundo vicit. *Aul. Gell. lib.* 7. *cap.* 1. *qui idem & a Julio Hygino narrari affirmat.*

Iidem literis mandarunt: Scipionem hunc Africanum ſolitaviſſe noctis extremo, priuſquam dilucularet, in Capitolium ventitare, ac jubere aperiri cellam Jovis, atque ibi ſolum diu demorari quaſi conſultantem de republica cum Jove; æditoſque ejus templi ſæpe eſſe demiratos, quod ſolum id temporis in Capitolium ingredien-

dientem canes ſemper in alios ſævientes, neque latrarent eum neque incurrerent. *Gellius lib.* 7. *cap.* 1.

DE VITA C. MARII.

C. Marium, qui ſepties conſul fuit, ſtantem ſibi extrahi paſſum (*varices*) unum hominem, Oppius auctor eſt. *Plinius lib.* 11. *cap.* 45.

DE VITA CASSII.

Vulgu. *Cariſius lib.* 1. *col:* 119. *ubi in hoc vocabulo citat etiam Oppium de vita prioris Africani.*

NON ESSE CÆSARIS FILIUM QUEM CLEOPATRA DICAT.

(*Suetonius in Julio cap.* 52.)

INCERTA.

Circa victum (*Cæſarem*) adeo indifferentem *fuiſſe*, ut quondam ab hoſpite conditum oleum pro viridi appoſitum, aſpernantibus ceteris, ſolum largius appetiſſe, ne hoſpitem aut negligentiæ, aut ruſticitatis videretur arguere. *Suetonius in Julio cap.* 53.

MASURIUS SABINUS.

Si quis nobilis juriſconſultus Auguſtæi ævi locum ſibi aliquem inter hiſtoricos depoſcit, is fuerit Maſurius Sabinus, vir equeſtris ordinis; de quo Pomponius tit. de Origine Juris. Corrupte vulgo Maſſurius *vocatur, quomodo & ab H. Stephano in Gellio perpetuo editum eſt. Sed eam ſcriptionem ſatis refellit illud Perſii Sat.* 5.

Excepto ſiquid Maſurî rubrica vetavit.

Ac

Ac apud Arrianum quoque Epicteti lib. 4. *cap.* 3. Μασούριος vocatur: item Athenæo in 14. ubi legas: Maſurius vir longe optimus & ſapiens: quippe & interpres legum fuit nulli ſecundus, & muſicis ſemper vacavit *&c. Meminit & Plinius lib.* 7. *cap.* 5. & 43. *atque alibi*. &c. Voſſius de Hiſt. Lat. lib. 1. cap. 21.

MASURII SABINI MEMORIALIUM LIB. I.
(*ut placet Voſſio*.)

Ea mulier (*Acca Larentia*) ex duodecim filiis maribus unum morte amiſit. In illius locum Romulus Accæ Larentiæ ſeſe filium dedit; ſeque & ceteros ejus filios Fratres Arvales appellavit. Ex eo tempore collegium manſit Fratrum Arvalium numero duodecim. Cujus ſacerdotii inſigne eſt ſpicea corona & albæ infulæ. *Gellius lib.* 6. *cap.* 7.

LIB. II.

C L. Marcus Octavius Herennius prima adoleſcentia tibicen, poſtquam artis diſtiſus ſuæ eſt, inſtituit mercaturam; & bene re geſta, decimam Herculi profanavit. Poſtea, cum navigans hoc idem ageret, a prædonibus circumventus fortiſſime repugnavit, & victor receſſit. Hunc in ſomnis Hercules docuit, ſua opera ſervatum. Cui Octavius impetrato a magiſtratibus loco ædem ſacravit & ſignum; VICTOREMQUE literis inciſis appellavit. *Macrob. lib.* 3. *cap.* 6.

LIB. VII.

Cenſores P. Scipio Naſica & M. Popillius quum equitum cenſum agerent, equum nimis ſtrigoſum & male habitum, ſed equitem ejus uberrimum & habitiſſimum viderunt. Et cur, inquiunt, ita eſt, ut tu ſis quam equus curatior? Quoniam, inquit, ego me curo, equum

quum Statius nihili * ſervus. Viſum eſt parum reverens eſſe reſponſum, relatuſque in ærarios, ut mos eſt. *Gellius lib. 4. cap.20. & Nonius, ſtrigoſus. col. 579.*

LIB. XI.

Civicam coronam tum dari ſolitam quum is qui civem ſervaverat, eodem tempore etiam hoſtem occiderat; neque locum in ea pugna reliquerat. Aliter jus civicæ coronæ negat conceſſum. Tiberium tamen Cæſarem conſultum, an civicam coronam capere poſſet qui civem in prœlio ſervaſſet & hoſtes ibidem duos interfeciſſet, ſed locum in quo pugnabat, non retinuiſſet, eoque loco hoſtes potiti eſſent, reſcripſiſſe, civem eum quoque civica dignum videri; quod appareret tam iniquo loco ab eo ſervatum, ut etiam a fortiter pugnantibus retineri non quiverit. *Gellius lib. 5. cap. 6.*

Pedibus ingredi ovantes, ſequentibus eos non militibus, ſed univerſo ſenatu. *Idem ibidem.*

FASTORUM LIBER II.

Vinaliorum dies Jovi ſacer eſt; non, ut quidam putant, Veneri. *Macrob. Saturn. lib. 1. cap. 4. & lib. 10. cap. 15.*

Liberalium dies a pontificibus Agonium Martiale appellatur. *Idem ibidem.*

Eam noctem deincepſque inſequentem diem qui eſt Lucarium. *Idem ibidem.*

C. JULIUS HYGINUS.

Cajus Julius Hyginus, Auguſti libertus, natione Hiſpanus (etſi nonnulli Alexandrinum putant, & a Cæſare puerum Romam advectum Alexandria capta) ſtudioſe, & avide imitatus eſt Cornelium Alexandrum, grammaticum

cum Græcum, quem propter antiquitatis notitiam Polyhiſtorem multi, quidam Hiſtoriam vocabant. Præfuit Palatinæ bibliothecæ, nec eo ſecius plurimos docuit. fuitque familiariſſimus Ovidio poëtæ, & C. Licinio conſulari, hiſtorico, qui eum admodum pauperem deceſſiſſe tradit, & liberalitate ſua, quoad vixit, ſuſtentatum. Hujus libertus fuit Julius Modeſtus, in ſtudiis, atque doctrina, veſtigia patroni ſecutus. Suetonius de Illuſtribus Grammaticis.

JULII HYGINI LIBER VI. DE VITA ET REBUS ILLUSTRIUM VIRORUM.

CLI. Legatos *dicit* a Samnitibus ad C. Fabricium imperatorem populi Romani veniſſe; &, memoratis multis magniſque rebus quæ bene ac benivole poſt redditam pacem Samnitibus feciſſet, obtuliſſe dono grandem pecuniam, oraſſeque uti acciperet uteretur que; atque id facere Samnites dixiſſe, quod viderent, multa ad ſplendorem domus atque victus deſieri, neque pro magnitudine dignitateque lautum paratum eſſe. Tum Fabricius planas manus ab auribus ad oculos, & infra deinceps ad nares, & ad os, & ad gulam, atque inde porro ad ventrem imum deduxiſſe; & legatis ita reſpondiſſe: Dum illis omnibus membris quæ attigiſſet, obſiſtere atque imperare poſſet, numquam quicquam defuturum: propterea ſe pecuniam, qua nihil ſibi eſſet uſus, ab iis quibus eam ſciret uſui eſſe, non accipere. *Gellius lib. 1. cap. 14.*

ADDENDA

INCERTIS SALLUSTII FRAGMENTIS.

pag. 180.

(Sylla) *nec juvenis libidines refrenavit ab inopia, nec ab ætate ſenex, verum leges connubiales, & ſumtuarias tulit civibus ſuis, cum ipſe interim amoribus, & adulteriis indulgeret*. Plutarchus in Sylla.

Virtuti ſatis credebant. *Servius in Eclogam* 2. *verſ.* 17. *Vide Bellum Jugurth. cap.* 114.

Ita ſperat pugnam illam pro omni bello futuram. *Idem in* 1. *Æneid. verſ.* 456.

Creta Jovis magni) Quia illic dicitur nutritus eſſe: quod (*ut Salluſtius dicit*) ideo fingitur, quia primos, Cretenſes conſtat inveniſſe religionem. *Idem ad Æn.* 3. *verſ.* 104.

ADDENDA

INCERTIS FABII PICTORIS FRAGMENTIS.

pag. 261.

Οὗτος λέγει ἄρχοντι Ῥωμαίων μὴ ἐξεῖναι μηδενὶ σφετερίσασθαι ἐκ τοῦ δημοσίου οὐδέν. Suidas in φάβιος. ex Polybio, ut putat Valeſius.

INDEX
VERBORUM ET PHRASIUM
Maxime inſignium quæ in
C. CRISPO SALLUSTIO
OCCURRUNT.

Litera C. Bellum Catilinarium, J. Jugurthinum, H. addito numero Romano, Hiſtoriarum libros, * Fragmenta incertorum Librorum indicat: numeri vero barbari capita eorumdem Operum ſignant.

ABjurare creditum. C. 26
Abnuiturus, ab abnuo. H. I. 20
Abſtinere aliquem *armis*. H. IV. 5
Ab ſtirpe interire. i. e. funditus. C. 10
Accidere ſecus. i. e. male evenire. * 60
Acciperentur pro acciperent. H. IV. 1
Acie pro aciei, ſecundo caſu. H. I. 23
Acre pro acriter. H. IV. 11
Actuaria navigia, quæ remis facile aguntur. H. II. 9.
Adeptus, παθητικῶς. *adepta libertate*. C. 7. J. 107
Ad hoc. præterea. C. 17
Adminiſter omnium conſiliorum. J. 31
Admoneo. *eam rem nos locus admonuit*. ci ſuggerì. J. 81
Adoleſcere pro coaleſcere. H. IV. 12
Advecticium vinum. quod aliunde advehitur. J. 48
Aduleſcens pro adoleſcens. J. 6
Advolvi alicujus *genua*. * 20
Æger conſilii. H. IV. 12

Æmulus erat facta, conſiliaque ejus. H. III. 13
Æqualis. gloria tua cum multis viris fortibus æqualis eſt. * 60
Æſtas nova, adulta, præceps. * 27
Æſtivorum tempus. i. e. æſtas ipſa bello gerendo maxime idonea. Æſtiva autem ſunt loca, ſeu caſtra, ubi æſtate milites degunt. J. 48
Afflicti alveos. i. e. ad alveos. H. III. 6
Agere in ore civitati. i. e. conſpicuum eſſe in civitate. * 13
Agere prædas ex pacatis. i.e. ex populis ſubjectis. J. 37
Agitare pro vitam degere. J. 22
Agitare gaudium atque lætitiam. C. 49
Agitare imperium. imperare. C. 9
Agitare vitam. i. e. degere, ducere. C. 2
Agnoturus pro agniturus. H. II. 5.
Aliquantus, a, um. J. 113. *Romani aliquanto numero hoſtium potiti.* J. 77. *aliquãta pars gloriæ.* H. II. 8
Altor. i. e. nutricius. * 11
Altus, ab alo. nutritus, educatus. J. 67
Ambiti pro rogati. H. I. 23
Ambitio vitium propius virtutem, quam avaritia. C. 11.
Amiculum. veſtis. H. II. 7
Anima in dubio eſt. i. e. ſalus & vita periclitãtur. C. 53
Animam dono dare. * 5
Animum vortere pro animadvertere. J. 98
Antecapere. præoccupare. C. 13
Ante diem ſextum Calendarum Novembrium. i. e. ipſo die VI. Cal. Novembris. C. 31
Ante eſſe pro antecellere. C. 57
Antevenire pro antecellere. J. 4
Antiquitas pro amore quodam præcipuo. * 7
Aperire caput. ſcoprirſi la teſta in ſegno d' onore. H. V. pag. 165.
Arbori pro arboribus. *Ita Propertius lib. 3. Eleg. 21. v. 33.* Penthea non ſævæ venantur in *arbore* Bacchæ. *Ovid. 12. Metam. v. 512.*-- parvoque in tempore nudus *Arboris* Othrys erat.

Ani-

Arrectæ reliquiæ belli. H. I. 14
Arrigere ad virtutem. i. e. excitare. J. 25
Aſperius opinione eſt. i. e. quam homines vulgo putent. J. 85
Aſperum ac fœdum evenire pro male cedere. C. 27
Aſſideri pro obſideri. H. IV. 1
Atrox animi. H. II. 2
Atterere pudorem. rendere alcuno sfrontato, ſenza vergogna. C. 16
Attinere aliquem *ſpe pacis*. J. 116
Audacter. H. II. 6

B

BAcchanaliorū pro Bacchanalium. H. III. 1
Bonus pecori ager. i. e. paſcuus. J. 20

C

CAdere. *niſi miſericordia in perniciem caſura eſſet*. J. 35
Cadere pro accidere, contingere. *nequicquam opportuna res cecidiſſet*. C. 20
Callidus, & prudens de futuro. * 45
Calvi pro decipi. H. III. 1
Capitecenſi, ſive *proletarii* dicebantur apud veteres Romanos egētiſſimi homines, qui prole, non ære, juvabant rempublicam. J. 91
Carptim. i. e. ſingillatim, & per partes delibando. C. 4
Caſtellanus. qui caſtellum incolit. J. 97
Caſum victoriæ invenire. J. 27
Catabathmos. καταβαθμός. deſcenſus. J. 20
Cataphractus eques. ferreis armis totus indutus. H. IV. 9
Celebrare pro inſignem reddere. J. 89
Celebrare in majus. J. 76
Circumadniti. H. IV. 5
Circumlavit pro circumlavat. H. II. 2
Circumſpicere diem bello, i. e. tempus idoneum. H. I. 14
Civitatium pro civitatum. C. 41
Claritudo. claritas. J. 2
Clavis adulterina. ad dolum comparata. *chiave falſa*. J. 12
Clemens rumor. i. e. puſillus,

lus, & incertus. J.25
Coæquare gratiam omnium. i. e. efficere ut omnes æque gratioſi ſint. * 57
Codicariæ naves. ex caudicibus, ſive craſſioribus lignis, compactæ. H. IV. 9
Colere arcte. i. e. duriter habere. J. 89
Collibet. placet. *matres familiarum pati quæ victoribus collibuiſſet.* C. 50
Colos pro *color.* C. 15
Committere in ſeſe malum facinus. * 51
Commori alicui. H. I. 18
Commutare contumeliam alicujus vita ſua. i. e. vitam ſuam præoptare alienæ contumeliæ. * 49
Comperior pro comperio, invenio. J. 49
Competere pro conſtare. H. I. 18
Componere in majus. i. e. verbis famam alicujus amplificare. * 12
Componere victoriam. i. e. ea quæ armis victa ſunt. * 33
Concedere in alicujus *gratia.* i. e. alicujus partes tueri. H. I. 3
Condere nomen alicui. i. e. dare, imponere. H. I. 22
Confertim. denſis, & ſtipatis ordinibus. J. 54
Confertiſſumi hoſtes. denſiſſimi. C. 63
Conflare æs alienum grande. far de' groſſi debiti. C. 14
Conſtruere maria. i. e. ædificiis opplere. C. 13
Conſumere multam orationem. J. 28
Contra belli faciem. i. e. contra id quod in bello fieri amat. J. 50
Convenæ. qui aliunde in unum locum conveniũt. H. IV. 7
Convertere pro converti, & mutari. C. 6. & alibi.
Copia magna mihi eſt memorandi. C. 5c
Corruptor victoriæ. * 3
Creare pecuniam. i. e. parere. * 5
Crebritas fluctuum. * 1
κριῦ μέτωπον. frons arietis nomen promontorii cujuſdam. * 2
Crocum pro crocus. H. I 22
Cujus rei libet pro *cujuslibet rei.* C.

Cu-

Cupere . quæ per mortales avide cupiuntur . * 32
Cupientiſſimus . * 11

D

DEcere alicui . H. I. 21
Decoribus armis pro decoris . H. III. 1
Dediticius . in deditionem acceptus . J. 35
Deerrare . H. III. 5
Defenſare pro defendere . * 56
Defenſus pro eo qui defendit . H. III. 14. * 17
Degredi cum quarto caſu . H. IV. 11
Dehoneſtamentum corporis . * 11
Dehoneſtamentum bonorum . H. I. 9
Dehortari ab aliquo . i. e. a conſpectu , & colloquio alicujus retrahere . J. 33
Deinſuper . H. I. 22
Deplorati ſunt pro queſti ſunt . J. 112
Deſeneſcere . relangueſcere . H. I. 19
Detinere . a quo incœpto ſtudioque me ambitio mala detinuerat . i. e. retraxerat , avocaverat . C. 4
Detrectare . advorſæ res etiam bonos detrectant. videtur dictum pro obtrectant, laudem minuunt, detrahunt de gloria . J. 57
Dextimus . dexter . J. 105
Dictæ pecuniæ . i. e. promiſſæ . H. II. 2
Die pro diei , ſecundo caſu . ἀρχαϊκῶς . J. 56. & 102. pag. 120. lin. 21.
Dilabi . omnis invidia dilapſa foret . J. 29
Dilargitus . παθητικῶς . H. I. 4
Dimittere in pectus ſuum . animo infigere . J. 109
Diſcordioſus , a , um . propenſus ad diſcordiam . J. 70
Diſpalata multitudo in artes, vitaſque varias. * 50
Divorſus agitabatur . i. e. in contrarias partes trahebatur . J. 27
Docere pro oſtendere. C. 17
Dolens alicui , pro ingratum . J. 86
Dolus in bonam partem aliquando accipitur , pro ſolertia . C. 27
Ducere modeſtiam in conſcientiam . i. e. ex alicujus modeſtia male ſibi

conſcium animum arguere. J. 89
Ducere ſua neceſſaria poſt honorem alicujus. J. 76
Duclare. ducere. C. 11

E

EGere cum quarto caſu. *pauca munimento egebat*. J. 103
Egredi cum quarto caſu. H. III. 12
Egregie mirabilis. * 45
Ericius militaris. trabs in portis tranſverſa, aculeis confixa, & verſatilis. H. III. 15
Eſcendere pro aſcendere. C. 58. J. 98. & 102
Eſſe in rem pro utile & commodum eſſe. C. 20
Eſſe licenter, & libere. i.e. agere quod libitum fuerit. * 40
Eſſe miſeriæ alicui. C. 10
Evenire, ſi Pompejo quid humani eveniſſet. i. e. ſi mori eum contigiſſet. Veteres Romani ita loquebātur κατ' ἐυφημίαν, ut infauſta, & male ominata verba vitarent. H. V. pag. 165.
Eventi pro eventus, ſecundo caſu. J. 48
Evertere dignitate, ac civitate. * 48
Evocati dicebantur veterani milites qui quamvis miſſione accepta, ut imperatoribus ſuis gratum facerent, militiam reſumebant. C. 62
Evolvere pectore meditata. * 44
Exædificare. C. 12
Exercere malitiam. * 53
Exercitatus in audaciam. C. 49
Expertes patria, fama, atque fortunis. C. 34
Exſecratio pro ſolemni juramento. C. 23
Exſtinctor. qui exſtinguit. J. 15
Exſtruere mare. C. 21

F

FAcere cædem in aliquos. J. 34
Facere malum publicū. * 51
Facinus pro facinoroſus. C. 14
Falſum habere pro fallere. J. 10
Fama pro famæ. J. 19
Fama quæ pleroſque obtinet. J. 20
Fatum excidii. * 38

Ferentarii. milites levis armaturæ, velites. C. 63
Fide pro fidei. J. 19. *ita Horatius Sat.* 3. *l.* 1. *Prodiderit commiſſa* fide.
Fine inguinum. i. e. inguinibus tenus. H. III. 14
Firmatus animi. H.III. 12
Flagitium pro flagitioſus. C. 14
Fluere. rebus ſupra votum fluentibus. * 13
Fœdare. nubes fœdavere lumen. * 22
Formidoloſus pro terribili. C. 7. ita Horat. Epod. 5. *Formidoloſis dum latent ſilvis feræ*.
Fretu pro freto. J. 21
Frugum fertilis ager. J. 20
Frumentari. frumentum colligere quo exercitui uſus eſt. J. 60

G

G*Anea*. popina, lupanar. C. 13
Ganeo. ſcortator, qui ad lupanaria frequens it. C. 14
Gerere animo pro cogitare. J. 75
Gerere animum ſuper fortunam. J. 68
Gignentia pro plantis, & germinibus. J. 81. 98
Gnaritas pro peritia. H. III. 1
Graſſari pro magnis paſſibus incedere. J. 1
Gratiam ſibi facere delicti alicujus. i. e. peccatum aliquod ſibi permittere. C. 53
Gratificari decus atque libertatem ſuam potentiæ paucorum. J. 3
Gratificari perverſam gratiam. * 42
Grave pretium. i. e. immodicum. H. III. 5
Gravitas autumni. * 30

H

H*Abere* aliquem *accurate*, *& liberaliter*. J. 111
Habere aliquem *manifeſtum*. i.e. noſſe animum, & intima conſilia alicujus. C. 42
Habere cum animo. i. e. cogitare. J. 11
Habere dona in benignitate. i. e. benignitati, non ambitioni tribuere. J. 111

Habere falſum pro fallere. J. 10
Habere in amicis. J. 7
Habere ſilentium. J. 104
Haberi pro eſſe. *virtus clara æternaque habetur*. C. 1. *ſicuti pleraque mortalium habentur*. C. 6
Habet nomen Danubium. i. e. vocatur Danubius. * 10
Haveto. i. e. vale. C. 36
Hibernacula. quartieri d' inverno. J. 110
Honeſtamenta pacis. * 60
Honorare gloria. J. 10
Hortamentum. J. 103
Humana gens. * 52
Humi arido, atque arenoſo. J. 52

I

Ignarus pro incognito. J. 98. ſic *ignara lingua*. J. 21. *ignara hoſtibus regio*. J. 56
Imminuere pacem. i. e. turbare, & corrumpere. J. 83
Immodicus animi. * 7
Immutilatus. truncus, decurtatus. H. IV. 13
Imperator erat Romanis. verbalia enim interdum regunt caſus verborum ſuorum. *v.* æmulus. J. 7
Importuoſum mare. portubus deſtitutum. J. 20
Incauti agri. videtur dictum pro incuſtoditi. * 19
Inceſſit commutatio pro facta eſt. J. 13
Increpare in aliquem. * 36
Incultus, us, pro illuvies, ſquallor. C. 58
Incultus, us, pro inertia & otio. J. 2
Induſtrius. J. 87
Inermus, a, um, pro inermis. J. 99
In excelſo ætatem agere. C. 50. Ita Pedo Albinov. ad Liviam: *Impoſuit te alto Fortuna, locumque tenere Juſſit honoratum*.
Ingenio corporis. i. e. natura ipſa corporea. * 5
Ingenita eſt illis ſanctitas regii nominis. * 16
Ingenium in promtu habere. i. e. naturam & mores ſuos minime diſſimulare, virtutem animi declarare. C. 7
Ingenium loci. i. e. natura. H. III. 13
Ingens virium, atque animi. H. III. 13

In-

Ingredi pro aggredi. J. 40
Ingredi regnum. i. e. regnare incipere. * 16
Inops agitandi. cui nulla poteſtas agendi relicta. H. I. 6
In ore alicujus. i.e. in conſpectu. * 7
In paucis tempeſtatibus. i.e. brevi admodum tempore. J. 101
Inquies pro inquietum. H. I. 1
Inquilinus civis urbis Romæ. non vetus, at recens adſcriptus. C. 32
Inſidiæ conſuli. i. e. inſidiæ in conſulem. C. 33
Inſolens malarum artium. qui malis artibus uti neſcit. C. 3. & hujuſmodi alia.
Inſoleſcere. inſolentia efferri. C. 7
Inſolitus rerum bellicarum. J. 43
Inſolitus ſervitii. H. I. 4
Inſomnia. vigiliæ. C. 28
Inſpoliatum fanum. a quo, religionis cauſſa, prædatores manum abſtinent. * 35
Inſtruere aliquem *pugnæ*. H. II. 2
Integer fama & fortunis. * 4
Intellegit pro intellexit. ἀρχαϊκῶς. J. 6
Internuntius. interpres. dragomanno. J. 17
Interpretatum eſt. J. 20
Inteſtabilior. magis inteſtabilis, perditior. H. I. 4
Intutus. male tutus. H. I. 16
Invenire magnitudinem pro magnum fieri. * 42
Invius a paludibus. i. e. propter paludes. H. I. 2.
Invitare pro replere. H. IV. 12
Irritamenta gulæ. J. 94
IS longum pro *ES* in accuſativis pluralibus nominum tertiæ declinationis quæ faciunt genitivum pluralem in *IUM*. ut *omnis* pro *omnes*. C. 1. & alia plurima.
Juxta æſtumare. i. e. eodem in pretio habere, nullum diſcrimen ſtatuere. C. 2

L

LAbos pro *labor*. * 3
Lætari cum quarto caſu. C. 51

Lætus frugum, & pabuli ager. H. II. 4
Legionariæ cohortes. quæ legionem conſtituunt. J. 55
Lixa. militum ſervus, calo. J. 48
Loquentia. loquacitas. C. 5
Lubidinoſe interficere juxta bonos, & malos. i. e. ut animus tulerit, ſola libidine in conſilium adhibita. C. 51
Luxu pro luxui. J. 6. Ita Ovidius 7. Metamorph. v. 545. *Non aper iraſci meminit, non fidere curſu Cerva.*
Luxus pes. i. e. luxatus. * 22

M

Machinata fames. παθητικῶς. H. II. 5
Machinatio. machina militaris. J. 97
Machinatus ſtrepitus. H. II. 7. παθητικῶς.
Malum. pudore magis, quã malo, exercitum coërcebat. J. 105. *malo.* i. e. ſuppliciis, aut ſuppliciorum metu.
Manifeſtus tanti ſceleris. J. 39
Mapalia. ædificia Numidarum agreſtium. J. 21
Mercatus. παθητικῶς. H. V. pag. 165.
Meſopotameni homines. ex Meſopotamia. * 29
Metari caſtra. locum caſtris eligere, & circumſcribere. J. 114
Miſſitare. ſubinde mittere. J. 42
Moderari gentibus. * 57
Modicus pro modeſtus. J. 87
Multus atque ferox. J. 86. i. e. totus in eo negotio.
Multus pro frequens. J. 101
Munera pro ſpectaculis quæ populo exhibebantur a magiſtratibus. C. 49
Muſſare. borbottare. H. I. 12
Mutare vitam diurna mercede. i. e. venalem habere. H. I. 13
Myoparo. navigii piratici genus. H. III. 6

Na-

N

Naphtha. genus bituminis quod facillime accenditur. H. IV. 13
Nave pro ſtrenue, impigre. J. 79. pag. 103. lin. ultima.
Naufragia pro ipſis navium fragminibus. * 18
Ne pro tantum abeſt ut. C. 11. *ſecundæ res ſapientium animos fatigant: ne illi, corruptis moribus, victoriæ temperarent.*
Necubi. ne alicubi. J. 59
Neceſſitudo pro neceſſitas. J. 22. & alibi.
Neceſſitudo pro ſumma egeſtate. C. 17. & alibi.
Nefandum. *neque quicquam nefandum fuit iræ barbarorum.* * 31
Negitare. tergiverſari, abnuere. J. 119
Neglegentia pro negligentia. ἀρχαϊκῶς. C. 53
Neglegere pro negligere. C. 10. & paſſim.
Negotioſus. negotiis diſtrictus. C. 8
Nequeuntes. H. III. 12
Nequitur pro nequit. παθητικῶς. J. 34
Nimius animi. H. IV. 1
Nimius fiducia. H. II. 2
Niſi pro ſed. J. 71. pag. 98. lin. 7. & J. 105. pag. 123. lin. 7. & J. 26. pag. 65. l. 26. Vide Aldi Manutii ſcholia in hunc locum.
Non ſine Deo. * 13
Noxa pro pœna. H. I. 15

O

O Pro *U* efferebant veteres. ita *volgi* pro *vulgi*. C. 30. & alia ſimilia multa.
Ob rem pro utiliter. J. 33
Obſequela pro obſequium. H. II. 6
Obſidere, ſecunda longa, tertia correpta, ab *obſido*. C. 46
Obtentui eſſe. pro tegere, abſcondere. * 58
Obtentus, us. *ſecundæ res mire ſunt vitiis obtentui*. i. e. vitia ſecundarum rerum ſplendore admodum extenuantur. H. I. 10
Obtinere pro ſolere. * 32
Occanuerunt, ab occino. H. I. 20.
Occulta oris. ea quæ ſilentio premuntur. J. 121
Occurſans pro infeſtus, obtre-

trectator. J. 87
Odos pro *odor*. J. 48
Omnia, qua viſus erat. i.e. qua oculorum acies pertingere poterat. J. 108
Ope ſumma. i. e. maxima contentione. *con ogni sforzo, a tutto potere*. C. 1
Optatum habere. * 49
Opulens pro opulentus. J. 72
Opulenter. J. 89
Opulentia neglegentiam tolerabat. C. 54. dictum de Romana republica, cujus tantæ opes erant, ut, quamvis ab ſocordibus adminiſtraretur, ipſa tamen ſua vi conſiſteret. Simile illud Horatianum Epiſt. 18. v. 28. lib. 1. *meæ* (*contendere noli*) *Stultitiam patiūtur opes*. Vide & caput 57.
Orari pro rogari. H. IV. 2
Oſtentui eſſe. ſpectaculum præbere. J. 26

P

Palantes. errabundi, diſperſi. J. 21
Paludamentum. chlamys imperatoria. * 2
Paratio regni. i. e. regni affectatio. J. 34
Pati aſperrime. * 33
Pati muliebria. alienæ libidini obſequi, more mulierum. C. 13
Patrare bellum. i. e. perficere, abſolvere. J. 78
Patrare conſilium. i.e. efficere cogitata. J. 13
Pax conventa. J. 120
Peculatus ærarii. i. e. expilatio. J. 36
Penſus, a, um. *neque id quibus modis aſſequeretur, dum ſibi regnum pararet, quidquam penſi habebat*. i. e. neque curabat, neque intereſſe exiſtimabat. C. 5
Peridoneus. aptiſſimus. H. I. 20
Perignarus. ignariſſimus. H. IV. 11
Perincertum. H. IV. 1
Permulctus, a permulceo H. IV. 1
Perpellere. cogere. C. 27
Perſcribere planiciem caſtelli. diſegnare la pianta del caſtello. J. 98
Plebes pro *plebs*. C. 34. & alibi.
Pluteus. machinæ militaris genus ad expugnandas

das

das urbes. H. IV. 11
Pœna. civitas magna, & opulens, pœnæ cuncta aut prædæ fuit. J. 72
Pœniturus. * 10
Ponere ante. non verba inimici ante facta ſua ponerent. J. 18. Ita Ennius de Q. Fabio Maximo: *Non ponebat enim rumores ante ſalutem.*
Ponere bellum. i. e. finire. J. 120. & alibi.
Pons in oppidum pertinens. i. e. oppido conjunctus. * 6
Populares conjurationis. C. 25
Populares ſceleris ſui. i. e. conſcii. C. 23
Portationes armorum atque telorum. C. 43
Portuoſior pars Numidiæ. pluribus portubus inſtructa. J. 19
Poſitus, us. i. e. ſitus. * 8
Poſtea loci. J. 108
Poſtea vero quam pro *poſteaquam vero.* C. 2
Poſt eſſe. i. e. poſthaberi. C. 24
Poſt id locorum. τὸ locorum παρέλκει. J. 75
Poſtremus omnium flagitioſorum. i. e. flagitioſiſſimus. H. I. 12
Poſtremus ſervorum. viliſſimum mancipium. H. IV. 5
Poteſtatem facere pro cuſtodia educere, liberare. C. 49. pag. 31. lin. 23
Præacutus. i. e. cuſpide acuta. C. 59
Præaltus. J. 86
Præcipitati mores. H. I. 3
Prædabundus. prædas agens. J. 95
Prædoctus. ante doctus. J. 99
Præpedire. impedire. J. 30
Præpoſteri homines. inepti, & quid fieri deceat ignari. J. 88
Primi pili centurio. dux primæ centuriæ in exercitu Romanorum. J. 42
Pro bono facere. i. e. ut bonos decet. J. 25
Procedere pro incrementum accipere. C. 1
Procul errare. i. e. longe, valde. J. 89
Proficiſci ad requiſita naturæ. * 15
Profuſius. adverbium. C. 13
Profuſus ſui. i. e. prodigus rei familiaris. C. 5.

Pro-

Prohibere aliquem ab injuria pro defendere, tutari. J. 115
Prolatare. in craſtinum differre. C. 44
Prolatare conſultationes. J. 29
Pro mortalibus gloria æterni fierent. i. e. mortalitatem immortali gloria mutarent. J. 1
Promtiſſimus belli. H.II. 4
Promtus actu. i.e. in agendo celer. * 12
Propatulum. apertum, expoſitum. C. 13
Properantia. feſtinatio. J. 40
Properantius. nimia feſtinatione. J. 8
Propior montem. J. 53
Proſcriptio. damnatio, publicatio bonorum. C. 22
Providenter. J. 95
Proxumus hoſtes. J. 53
Purgare alvum. * 1

Q

QUæri in aliquem. quæſtionem de aliquo haberi. J. 44
Quæſere pro quærere. ἀρχαϊκῶς. * 8
Quibus pro ullis. *neu quibus largiri inſueſceret.* J. 8
Quietes pro ſomni. C. 15
Quiſquam omnium. τὸ omnium παρέλκει. C. 37. 50

R

RAdix montis. * 22
Recido. *formido ex multis ad eum recidit.* * 35
Redemtor. qui opus aliquod faciendum redimit, ſeu conducit. * 22
Redimere flagitium, aut facinus. i. e. pecuniam ſolvere pro flagitio, aut facinore. C. 14
Reliqui facere. relinquere. C. 11
Reno, onis. * 6
Renunculus. videtur eſſe diminutivum a *renone*, qui veſtis eſt pellicea. H. II. 9
Repertores perfidiæ. H. IV. 4
Requie pro requiei. H. I. 20
Res pro republica. * 49

Sæ-

S

Sævitia, numero multitudinis. H. I. 2
Sallere pro ſale inſpergere, condire. H. III. 1
Saltuoſa loca. ſaltibus impedita. J. 42. & 58
Satias. i. e. ſatietas, abundantia nimia. H. III. 5
Satin' ſalvæ? i. e. ſatiſne ſalvæ ſunt res? * 6
Satura. per ſaturam ſententias rogare. i. e. confuſe, ac nullo ordine. J. 31. de hac voce conſule Lexicographos.
Scilicet. i. e. opinor, arbitror, ſcire licet. J. 4. & 109
Scorpio. militare telum, quod parvis & ſubtilibus ſpiculis mortem inferebat. H. III. 15
Secus cedere. contra animi ſententiam evenire. J. 23
Secus virile, ac muliebre. i. e. ſexus virilis ac muliebris. H. II. 7
Semiſomnus. ſemiſopitus. J. 24
Senati pro ſenatus. C. 31. & alibi.
Seneſtum corpus. ſenio confectum. H. IV. 1
Seneſcere pro quieſcere ac torpere. J. 39. ita Catullus de Phaſelo: *Nunc recondita Senet quiete*.
Servitia. i. e. ſervorum greges, manipuli. C. 45. & alibi.
Signator. qui teſtamenta ſignat. C. 16
Silentio vitam tranſire. C. 1
Socordius. majore ſegnitia. H. III. 14
Solüerat pro ſolitus fuerat. H. II. 5
Solvere injuriam. H. I. 7
Solvere menſtrua. H. IV. 11
Sparus. teli ruſtici genus. C. 59
Spes longa pro remota. * 14
Stadium pro ſtadiorum. * 1
Stativa caſtra. in quibus milites a labore ferientur. J. 48
Stipator. cuſtos corporis. *guardia*. C. 14
Studere pro favere, ac diligere. C. 50
Subigere pro cogere. J. 26. & 33
Sublices. tigna pontem ſuſtinentia. * 1

Subli-

Sublimus, a, um. pro ſublimis, ſublime. H. III. 6
Succedere muros. i.e. ſubire. H. III. 5. *murum*. * 20
Sudes. contus, vallus. C. 59
Suffragatio. ſuffragiorum favor. J. 69
Summa reſpublica. * 46
Suopte ingenio. * 1
Superare pro ſupereſſe. J. 73
Supplicia pro ſupplicationibus. C. 9. 56. J. 50. 59
Supplicium pro ſupplicum. H. I. 23
Supra bonum atque boneſtum. J. 84
Supra quam cuique credibile eſt. C. 5
Suſpectior. magis ſuſpectus. C. 7
Suſpicere pro timere, & ſuſpectum habere. J. 73

T

TAmen pro tandem. H. III. 6
Tanta vis hominis. i.e. homo tanta vi. C. 49
Tempeſtas pro caſu, ac periculo. C. 20
Territus animi. H. IV. 11
Tetrarcha. τετράρχης. qui quartam regni partem tenet. C. 20
Tetrarchia. principatus quartæ partis alicujus regionis. H. IV. 5
Tolerare ſumtus ingentis. i. e. maximis impenſis parem eſſe. C. 25
Toreumata. ſigna cœlo affabre elaborata. C. 21
Tragula. teli genus. H. II. 9
Trahere animis pro in ſpem adduci. J. 86
Trahere bellum. i. e. producere, in longum ducere. J. 25. 40
Trahere cum animo ſuo. ſecum deliberare. J. 98
Trahere in virtutem. i. e. virtuti tribuere. J. 97
Trahere longius ab incœpto. C. 7
Tranſenna pro extento fune. H. II. 7. ſunt qui velint hic ſignificari *feneſtram*.
Tranſpadani dicebãtur qui eam Galliæ Ciſalpinæ partem incolebant, quæ Romanis ultra Padum erat. C. 49

Tribus his proxumis annis. i.e. ante hos tres proxumos annos. J. 11
Tumulti pro tumultus, ſecundo caſu. C. 62
Tumuloſus locus. tumulis, i. e. parvis collibus aſſurgens. J. 96
Tutus pro tutatus. J. 77. 118

V

U Pro *E* uſurpabant veteres, ut *capiundæ* pro *capiendæ*. C. 5. & alia ſimilia multa.
U item pro *I*. ita *maxume*, *optume*, *lubido*, & alia plurima. C. 1
Vadoſus, *a*, *um*. infeſtus ob vada. J. 80
Vadus pro vadum ἰρχαϊκῶς. H. I. 21
Vecordia. mala mens, malus animus. C. 15
Vectigalis, *is*. qui vectigal pendit. C. 20. J. 104
Vegere. vigere, florere. C. 1
Velitaria arma. minimi ponderis, idonea velitibus. J. 113
Velites. ſerentarii, milites levis armaturæ. J. 50
Venena mala. C. 11. Interpres eſto Cajus J. C. Dig. de Verborum ſignificatione Lege 236. *Qui venenum dicit, adjicere debet utrum malum, an bonum. nam & medicamenta venena ſunt: quia eo nomine omne continetur quod adbibitum, naturam ejus cui adbibitum eſt, mutat.*
Vertere in ſuperbiam pro ſuperbiæ tribuere. J. 84
Verutum. jaculi genus. H. III. 15
Victus ex prœlio. J. 13
Vinarius. qui vinum vendit. οἰνοπώλης. H. I. 4
Vindicare in aliquem. i. e. pœnas de aliquo ſumere. C. 9
Vindicare pro punire. C. 10
Vinea. machinæ militaris genus, qua protecti milites ad mœnia ſubruenda accedebant. J. 24
Virgulta vallis. i. e. virgultis oppleta. * 21
Viritim. ſingillatim. J. 53
Vitabundus, a vito. J. 42.

vitabundus claſſem hoſtiū. H. III. 6
Volenti animo. i. e. libenti. J. 76
Volentia plebi. i. e. grata, accepta. H.IV. 9
Voluptaria loca. voluptatibus referta. C. 11
Vortere. *nudum & cœcum corpus ad hoſtis vortere.* J. 115. i. e. terga inermia hoſtibus oſtendere.
Vorticoſum mare. i. e. vorticibus plenum. * 19
Vorticoſus motus turbinum. * 23
Vulcanaliorum pro Vulcanalium. H.IV. 9
Vultus corporis. i. e. aſpectus, facies. J. 121

EDI-

EDITIONES AUCTORUM

Quas ex Bibliotheca noſtra depromtas, ad Fragmenta præcipue Veterum Hiſtoricorum recenſenda, atque emendanda adhibuimus.

Appianus Alexandrinus G. & L. ex emendatione Alex. Tollii, cum H. Stephani, aliorumque ſelectis annotationibus. *Amſtelodami* 1670. *t.* 2. *in* 8.

Apulejus. *Amſtelodami apud Cæſium* 1624. *for. min.*

Ariſtoteles de Mundo Græce cum duplici interpretatione, L. Apuleji, & G. Budæi, ſcholiiſque, & caſtigationibus B. Vulcanii. *Lugd. Bat. ex offic. Plantiniana* 1591. *in* 8.

Arnobius adverſus Gentes. *Baſileæ per Frobenium* 1546. *in* 8.

-- -- ex caſtig. & cum notis Theodori Canteri. *Antuerpiæ per Plantinum* 1582. *in* 8.

-- -- emendatus, & notis illuſtratus a Fulvio Urſino. *Romæ per Dominicum Baſam* 1583. *in* 4.

Aſconius Pedianus cum Variorum notulis. *Lugd. Batavorum apud Hackium* 1644. *in* 12.

-- -- ſubjectus Ciceronis Orationibus *inter Opera ejuſdem, editionis quam vide ſuo loco.*

-- -- in Vita Horatii, relatus ab antiquo Scholiaſte in eumdem poëtam *edit. Cruquii.*

Auctores Latinæ Linguæ in unum redacti corpus a Dionyſio Gothofredo, adjectis notis ejuſdem. *S. Gervaſii apud Jac. Chovet* 1602. *in* 4.

Avienus. *in Corpore Poëtarum Latinorum edito Londini* 1713. 2. *volum. in fol. tomo* 2.

Auſonius cum notis Variorum cura Jacobi Tollii. *Amſtelodami per Jo. Blaeu* 1671. *in* 8.

Caper de Orthographia. *inter Grammaticos Eliæ Putſchii*.

Cariſius ex recenſione Georgii Fabricii. *Baſileæ per Frobenium* 1551. *in* 8.

-- -- *& inter Putſchii Grammaticos*.

Cenſorinus ex recenſ. Lud. Carrionis. *Lutetiæ* 1583. *in* 8.

-- -- emendatus, & notis illuſtratus ab Henrico Lindebrogio. *Hamburgi* 1614. *in* 4.

Ciceronis Opera omnia ex recenſ. & cum notis Jacobi Gronovii, Jani Gulielmii, & Gruteri. acceſſerunt Aſconius Pedianus, & vetus Scholiaſtes in Orationes. *Lugd. Bat.* 1692. *t.* 4. *in* 4.

Columella. *inter Rei Ruſticæ Auctores*.

Cornelius Nepos cura noſtra editus. *Patavii apud Joſephum Cominum* 1720. & 1721. *in* 8.

Diomedes. *inter Grammaticos a Putſchio collectos*:

Dionyſius Halicarnaſſeus G. & L. opera & ſtudio Frid. Sylburgii. *Lipſiæ* 1691. *in folio*.

Donatus in Terentium, ſubjectus editioni ejuſdem cum notis Varior. *Amſtel. & Lugd. Bat. apud Hackium* 1686. *in* 8.

Feſtus ex bibliotheca & cum annott. Antonii Auguſtini. *Venetiis* 1559. *in* 8.

-- -- ex recenſ. & cum ſupplementis Fulvii Urſini. *inter Auctores L. L. Dion. Gothofredi*.

Frontini Strategemata ex recenſ. & cum notis Samuelis Tennulii. *Lugd. Bat.* 1675. *in* 12.

Fulgentii Planciadis Mythologicon, & libellus de priſco ſermone. *inter Mythographos Th. Munckeri*.

-- -- de priſco ſermone exſtat etiam *inter Auctores L. L. Gothofredi*, *& in Nonii edd.* quem libellum ubique ubi opus fuit, conſuluimus.

Gel-

Gellius ex emendatione Jo. Frid. Gronovii. *Amſtelod. apud Lud. Elzevir.* 1651. *in* 12. editio emendatiſſima.
-- -- cum notis doctorum virorum, curante Jacobo Gronovio. *Lugd. Bat.* 1706. *in* 4.
Grammaticæ Latinæ Auctores antiqui opera & ſtudio Eliæ Putſchii in unum corpus collecti, & emendati. *Hanoviæ typis Wechelianis* 1605. *in* 4.

D. Hieronymi Opera cum ſcholiis Mariani Victorii, Epiſcopi Reatini. *Romæ in ædibus Pop. Rom.* 1576. *in fol. t.* 9.
Hiſtoriæ Auguſtæ Scriptores VI. cum notis Varior. accurante Cornel. Schrevelio. *Lugd. Bat. apud Hackium* 1661. *in* 8.
Horatius cum antiquo Scholiaſte, & notis Jac. Cruquii. *Antuerpiæ per Chriſtoph. Plant.* 1579. *in* 4.
-- -- cum commentariis eorumdem uberioribus, & commentariolo Jani Douzæ. *Apud Rapheleng.* 1611. *in* 4.

Iſidori Origines una cum Martiano Capella ex emend. cum variis lectionibus, & ſcholiis Bon. Vulcanii. *Baſileæ per Petrum Pernam* 1577. *in fol.*
Juſtinus cum notis Varior. curante Jo. Georg. Grævio. *Lugd. Bat.* 1701. *in* 8.

Lactantius ad fidem Codd. tam impreſſorum, quam MSS. recenſitus. *Cantabrigiæ* 1685. *in* 8.
-- -- ex recenſ. & cum adnott. Chriſtophori Cellarii. *Lipſiæ apud Thomam Fritſch* 1698. *in* 8.
Livius cum obſervatt. & ſcholiis plurimorum doctiſſimorum virorum. *Francofurti ſumtibus Sigiſmundi Feyrabendii, & ſociorum.* 1588. *fol. regio.* editio præſtantiſſima, & propter fideles indices ad uſum accommodatiſſima.

Livius ex recenſ. Heinſiana. *Lugd. Bat. apud Elzevirios* 1634. *t.* 3. *in* 12.
aliquando etiam in ſubſidium adhibita *editio Wetſteniana an.* 1710. cum ſupplementis Jo. Freinshemii, & notulis Jo. Clerici. *t.* 10. *in* 8.

Macrobius ex emend. H. Stephani. *Pariſiis apud eumdem* 1585. *in* 8.
-- -- & cum notis Varior. *Lugd. Bat.* 1670. *in* 8.
Martialis cum Varior. notis, curante Corn. Schrevelio. *Lugd. Bat. ex offic. Hackiana* 1670. *in* 8.
Martianus Capella. *cum Iſidori Originibus*.
Mythographi Latini ex recenſ. & cum commentariis perpetuis Thomæ Munckeri. *Amſtelodami* 1681. *t.* 2. *in* 8.

Nonius Marcellus ex recognitione Hadriani Junii, una cum Fulgentii libello de priſco ſermone. *Antuerpiæ per Chriſtoph. Plantinum* 1565. *in* 8.
Iidem ex vetuſtiſs. codd. longe emendatiores, cum notis viror. doctiſs. & variarum lectionum libello. *Pariſiis* 1583. *in* 8.
-- -- *& inter Auctores L. L. Gothofredi*.

Ovidius cum Varior. notis. *Amſtelod.* 1702. *t.* 3. *in* 8.

Pandectarum libri L. ex MS. Florentino repræſentati, cum notis Antonii Contii. *Pariſiis* 1562. *t.* 8. *in* 8.
-- -- cum notis marg. doctiſs. J. Conſultorum, ex recenſ. Lud. Charondæ. *Antuerpiæ apud Chriſtophor. Plantinum* 1575. *in fol.*
Philargyrius. *ſubjectus Virgilio cum Varior. notis*.
Plinius Hiſtoricus ex recenſ. & cum variis lectionibus Jo. de Laët. *Lugd. Bat. apud Elzevirios* 1635. *t.* 3. *in* 12.

Pli-

Plinius Hiſtoricus cum ſelectis doctor. virorum commentariis. *Lugd. Bat. & Roterodami ex offic. Hackiana* 1669. *t.* 3. *in* 8.

Plutarchi Vitæ a variis doctis viris in latinum converſæ. *Venetiis* 1538. *in fol. & Baſil. per Frob.* 1542. *fol.*

-- -- Opuſcula a diverſis item Latio donata. *Pariſiis apud Michaëlem Vaſcoſanum* 1544. *in fol.*

Poëtarum Latinorum corpus abſolutiſſimum in duos tomos tributum. *Londini* 1713. *fol.*

Polybius G. & L. cum notis Varior. *Amſtelodami ex off. Janſſoniana* 1670. *t.* 3. *in* 8.

Priſcianus. *Venetiis apud Aldum* 1527. *in* 4.

-- -- *& inter Putſchianos Grammaticos.*

Quintilianus emendatus ad MSS. & ex ingenio Ulrici Obrechti. *Argentorati* 1698. 2. *vol. in* 4.

-- -- cum notis & animadverſionibus virorum doctorum, ſumma cura recognitus, & emendatus per Petrum Burmannum. *Lugd. Bat.* 1720. *t.* 2. *in* 4. editio præſtantiſſima.

Rei Ruſticæ Auctores. *Florent. apud Juntas* 1521. *in* 4.

Rhetores antiqui Latini in unum redacti corpus ex bibliotheca Franciſci Pithœi. *Pariſiis ex officina Plantiniana* 1599. *in* 4.

Rufinianus. *inter eoſdem Rhetores.*

Rufinus. *inter Grammaticos Eliæ Putſchii.*

Salluſtius cum Veterum Hiſtoricorum Fragmentis, ex recognitione Marci Zuerii Boxhornii. *Amſtelodami ex officina Janſſoniana* 1641. *in* 12. editio nitida, at non ſatis accurata.

-- -- cum notis integris, & ſelectis doctorum virorum. Accedunt Julius Exſuperantius, Porcius Latro; & Fragmenta Hiſtoricorum Veterum cum notis Auſ.

Popmæ. Ex recenſ. cum notis perpetuis, & indicibus Joſephi Waſſe. præmittitur Salluſtii Vita auctore Jo. Clerico. *Cantabrigiæ typis Academicis* 1710. *in* 4. editio præſtantiſſima, ſed omnimodis typographicis erroribus fœdata; præſertim in Fragmentis Vett. Hiſtoricorum.

Saresberienſis (*Joannes*). *Lugd. Bat. apud Jo. Maire* 1639. *in* 8.

Scaligeri Poëtica. *apud Joannem Criſpinum* 1561. *in fol.*

Senecæ utriuſque opera a M. Ant. Mureto correcta, & notis illuſtrata. *Romæ* 1585. *in folio*.

-- -- L. Annæi, ex ultima J. Lipſii emendatione, & M. Annæi, ex Andreæ Schotti recenſione. *Lugduni Bat. apud Elzevirios* 1640. *t.* 3. *in* 12.

Sergius in II. Donati editionem. *inter Putſchii Grammaticos*.

Servius in Virgilium. in ejuſdem editione cum Varior. notis. *Lugd. Bat.* 1680. *t.* 3. *in* 8. *apud Hackium*.

Sextus A. Victor cum notis integris Varior. *Trajecti ad Rhenum* 1696. *in* 8.

Sidonius Apollinaris recognitus, notiſque illuſtratus a Jacobo Sirmondo. *Pariſiis per Seb. Cramoiſy* 1652. *in* 4.

Solinus cum Pomponio Mela, & Æthico, notulis Varior. illuſtratus. *Lugd. Bat.* 1646. *in* 12. editio elegantiſſima.

Spartianus. *inter Hiſtoriæ Auguſtæ Scriptores*.

Statius cum notis Varior. ſelectiſſimis, curante Jo. Veenhuſen. *Lugd. Bat. ex offic. Hackiana* 1671. *in* 8.

Strabo G. & L. cum Variorum notis. *Amſtelodami* 1707. *t.* 2. *in fol.*

Suetonius, Theod. Pulmanni opera & ſtudio emendatus, cum variis lectionibus, diverſorumque annott. & Lævini Torrentii comment. *Antuerpiæ per Chr. Plantinum* 1574. *in* 8.

Sym-

Symmachus ex caſtig. cum Miſcellaneis, & notis Franciſci Jureti. *Pariſiis* 1604. *in* 4.

Tacitus ex recenſ. Jo. Frid. Gronovii, cum ejuſd. & Varior. notis. *Amſtelodami, apud Dan. Elzevirium* 1672. *t.* 2. *in* 8.

Valerius Maximus cum ſelectis Varior. obſervatt. recenſente Antonio Thyſio. *Lugd. Bat. ex offic. Hackiana* 1670. *in* 8.

Varronis Opera cum Joſephi Scaligeri conjectaneis, & notis Hadr. Turnebi, Ant. Auguſtini, & Petri Victorii. *Excudebat Henricus Stephanus* 1573. *in* 8.

-- -- de Re Ruſtica. *inter alios Auctores ed. Juntinæ.*

Vegetius. inter Auctores de Re Militari ex recenſ. & cum notis P. Scriverii. *Lugd. Bat. ex offic. Jo. Maire* 1633. *in* 12.

Vellejus Paterculus ex emend. & cum notis Aldi nepotis. *Venetiis apud eumdem* 1571. *in* 8.

-- -- cum notis Varior. edente P. Burmanno. *Lugd. Bat.* 1719. *in* 8.

Vibius Sequeſter de Fluminibus *&c.* ex recenſ. & cum adnotationibus Franciſci Heſſelii. *Roterodami* 1711. *in* 8.

Victorinus de Orthographia. *inter Putſchii Grammaticos.*

Ulpianus J. C. *in Pandectis.*

Vopiſcus. *inter Hiſtoriæ Auguſtæ Scriptores.*

Voſſius (*Gerardus Jo.*) de Hiſtoricis Latinis. *Lugd. Bat. ex offic. Jo. Maire.* 1651. *in* 4.

INDEX EORUM
QUÆ IN HOC VOLUMINE
CONTINENTUR.

Cajetani Vulpii Epiſtola ad Lectorem.
Salluſtii Effigies ex nomiſmate æreo F. Urſini.
C. Criſpi Salluſtii Vita a Jo. Clerico conſcripta. pag. i
Corollarium de Salluſtio quædam diſſimulante in Bello Catilinario. Rivio auctore. xiv
Veterum Scriptorum, & nonnullorum Recentiorum de Salluſtio Judicia & Teſtimonia, cum fontibus collata, & multo quam antea emendatiora reddita. xvii
Joannis Alberti Fabricii Bibliothecæ Latinæ lib. I. cap. IX. de C. Salluſtio Criſpo. xxx
C. Criſpi Salluſtii Bellum Catilinarium, ſive de Conjuratione Catilinæ liber. pag. 3
Ejuſdem Jugurtha, ſeu Bellum Jugurthinum. 47
Ejuſdem Fragmenta Hiſtoriarum. 133
-- -- Fragmenta incertorum librorum. 166
J. Douzæ Vindiciæ II. Orationum, ſeu Epiſtolarum ad C. Cæſarem, Salluſtio adſcriptarum. 182
Salluſtii Oratio, ſeu Epiſtola I. ad C. Cæſarem de Republica Ordinanda. 186
-- -- Secunda. 192
Declamatio in M. Tullium Ciceronem, C. Criſpo Salluſtio affičta. 203
In Salluſtium Declamatio quæ Ciceroni falſo tribuitur. 207
Julii Exſuperantii Opuſculum de Marii, Lepidi, ac Sertorii Bellis Civilibus. 217

M. An-

M. Annæi Senecæ Teſtimonium de vero Porcio Latrone. (quod ideo additum eſt, ut appareat quam longe abſit ab ejus eloquentia & doctrina pſeudo Porcii Latronis Declamatio quæ ſtatim ſequitur.) 224

Porcii Latronis Declamatio contra Lucium Sergium Catilinam. 225

L. Flori Bellum Catilinarium. 251

Fragmenta Veterum Hiſtoricorum multo accuratius quam antea recenſita. 253. quæ eo quo excuſa ſunt ordine, hic placuit enumerare.

N. Fabii Pictoris.

Annalium libri. 256

Libri incerti. ibidem, & 261

Rerum Geſtarum liber I. Pontificii Juris libri. 259

Hannibalica. 260

Q. Fabii Maxumi Serviliani Pontificis.

Annalium liber I. Pontificii Juris liber XII. 261

Liber incertus. 262

L. Cincii Alimenti.

Annalium Græcorum libri. 262

Libri incerti. Hiſtoria de Gorgia Leontino. 263

Liber de Faſtis, (ſeu) *Faſtorum. Liber de Comitiis. Liber de Conſulum poteſtate.* 264

Liber I. de officio Juriſconſulti. 265

Myſtagogicon liber II. Liber de Verbis priſcis. 266

De re Militari libri. 267

Libri incerti. 269

P. Scipionis.

Hiſtoria Græca. ibid.

C. Acilii.

Annales Græci. ibid.

Claudii.

Annales Aciliani Latini. 270

C. Fannii.

Annalium libri. Libri incerti. 271

Ven-

Vennonii.

Hiſtoriarum libri. 272

L. Libonis.

Annalis. ibid.

M. Porcii Catonis.

Originum libri. ibid.
Libri incerti. 280
Orationes, aut libri incerti. 285
De re Militari liber. 290
De Liberis educandis liber. Carmen de moribus. Præcepta ad Filium. 292
Commentarii Juris Civilis. 293
Epiſtola ad Popillium, ſeu *Pompilium. Epiſtola ad M. Filium. Epiſtolæ incertæ. Orationes dierum dictarum conſulatu ſuo.* 294
Inſcriptio a Catone ſibi vivente poſita. 295
Oratio habita quum in Hiſpaniam proficiſceretur. Pro ſe contra C. Caſſium. Pro L. Turio contra Cn. Gellium. 297
Oratio pro L. Antonio. Pro L. Cæſare ad Populum. Pro L. Cæſetio. In Tib. Sempronium Longum exſulem. In Q. Minucium Thermum. 298
In eumdem, de quæſtione in Ptolemæum minorem. In eumdem, de ſuis virtutibus. 299
In eumdem, de decem hominibus. In eumdem, de falſis pugnis, vel *pœnis.* 300
In L. Veturium, de ſacrificio commiſſo. 301
In M. Cœlium, ſi ſe Trib. Pleb. appellaviſſet. 302
In M. Fulvium Nobiliorem. In Lentulum apud Cenſores. In C. Piſonem. In L. Furium, de multa. 303
De Luſitanis quum Ser. Galbam accuſavit. In eumdem, apud milites. In L. Furium pro Luſitanis. In Oppium. Contra Cornelium apud Populum. 304
In Panſam. In Annium. In Q. Sulpicium. In M. Acilium quarta. In L. Quintium Flaminium. 305

De

M. Porcii Catonis.

De re Floria. 305
De Agna muſta paſcenda. Uti Baſilica ædificetur. De Indigitibus. De Auguribus. De Ædilibus vitio creatis. 306
Ædiles Plebis ſacroſanctos eſſe. De Tribunis Militum. De moribus Claudii Neronis. De re Hiſtriæ militari. De Triumpho ad Populum. De Signis & Tabulis. De Spoliis. ne ſpolia figerentur niſi de hoſtibus capta. 307
De præda militibus dividunda. Uti præda in publicum referatur. De pecunia Regis Antiochi. Uti plura æra equeſtria fierent, Suaſio in Senatu. 308
De veſtitu, & vehiculis. De habitu. De dote. De fundo oleario. De fœneratione legis Juniæ, Diſſuaſio. 309
De abrogandis legibus. Ne lex Bæbia derogaretur, Suaſio. Ne legi Orchiæ derogaretur, Suaſio. De lege Voconia, Suaſio. De lege Mævia, Suaſio. 310
De lege Oppia, Suaſio. In legem Populi, Suaſio. De lege Toria. De ambitu. Ne quis iterum Conſul fiat. 311
Ne imperium ſit veteri, ubi novus venerit. De Achæis. De Macedonia liberanda. De Rege Attalo, & vectigalibus Aſiæ, Diſſuaſio. De conjuratione. Ad lites Cenſorias. Sercia. 312
Apud equites Numantiæ. De bello Carthaginienſi. Orationes incertæ. 313

+ A. Poſtumii Albini.

Annalium lib. I. Hiſtoria Græca. 316
De adventu Æneæ liber. 317

+ Cn. Gellii.

Annalium libri. 317
Libri incerti. 319

+ Sex. Gellii.

Origo Gentis Romanæ. 320

Agel-

Agellii.

Hiſtoriarum libri. 321

L. Calpurnii Piſonis Frugi Cenſorii.

Annalium libri. 321

Libri incerti. 325

Commentariorum lib. I. Libri incerti. 327

Lutatii, *vel* Lucatii.

Communium Hiſtoriarum libri. 328

Libri incerti. 329

L. Cœlii Antipatri.

Annalium, ſive *Hiſtoriarum Belli Punici II. ad L. Ælium Stilonem libri.* 330

Libri incerti. 333

Q. Ælii Tuberonis.

Hiſtoriarum libri. 337

Libri incerti. 338. & 339

De officio Judicis liber. Ad C. Oppium liber. 339

P. Rutilii Rufi.

Hiſtoriarum libri incerti. 340. & 341

De vita ſua libri. 341

Hannibalica. De modo ædificiorum Oratio. Pro L. Cærucio ad Populum. 342

P. Sempronii Aſellionis.

Hiſtoriarum libri. 343

Libri incerti. 344

Clodii Licinii.

Rerum Romanarum liber III. Libri incerti. 346

C. Licinii Macri.

Annalium libri. 347

Libri incerti. 348

Pro Tuſcis. Epiſtola ad Senatum. 350

Licinii.

Rerum Romanarum liber XXI. 350

L. Caſſii Heminæ.

Annalium libri. 351

L. Caſſii Heminæ.

Libri incerti. 355

Q. Claudii Quadrigarii.

Annalium libri. 356

Libri incerti. 365

Claudii.

Oratio in Quintium Gallum. 366

Q. Valerii Antiatis.

Annalium libri. 367

Libri incerti. 369

Cn. Aufidii.

Hiſtoria Græca. Epitomæ. 376

L. Cornelii Siſennæ.

Hiſtoriarum libri. 377

Libri incerti. 386

Mileſiarum libri. Commentarius in Plautum. 388

Libri incerti. 389

L. Accii.

Hiſtoria. 390

M. Terentii Varronis.

Annalis III. 390

Q. Hortenſii Ortali.

Annales. Oratio pro C. Rabirio. Oratio pro C. Verre. 391

Poëmata. Communes loci quibus quæſtiones generaliter tractantur. Libri incerti. 392

T. Pomponii Attici.

Annales. ibid.

De Romanis Familiis libri. De Conſulatu Ciceronis liber Græcus. 393

L. Feneſtellæ.

Annalium libri. 393

Archaica. Libri incerti. Epitomarum liber II. Libri incerti. 394

L. Tanuſii Gemini.

Annales. 397

Do-

Domitii.

Liber I. 398

Cn. Egnatii Verini.

Liber I. ibid.

M. Octavii.

Liber I. 399

Aſinii Pollionis.

Fragmenta incerta. 400

C. Druſi.

Fragmentum. 401

Cn. Lentuli Gætulici.

Fragmentum. 402

Julii Marathi.

Fragmenta. ibid.

Junii Saturnini.

Fragmentum. 403

M. Actorii Naſonis.

Fragmenta. ibid.

Q. Vitellii Eulogii.

Fragmentum. 404

T. Ampii.

Fragmentum. 405

Valerii Meſſalæ.

Fragmentum. ibid.

Caſſii Severi.

Fragmentum. 406

Peſtani Vibonenſis.

(qui nullus auctor eſt, ſed geminus maris ſinus) *perperam creditum Fragmentum.* 406

Hoſtii.

Belli Hiſtrici liber II. 407

Furii.

Annales. 407

Peſcennii Feſti.

Fragmentum. 408

Au-

Auguſti Cæſaris.
Fragmenta incerta. ibid.
De Vita ſua libri. 409
C. Oppii.
Liber de Vita & Rebus Africani. 410
-- -- De Vita C. Marii. De Vita Caſſii. Non eſſe Cæſaris filium quem Cleopatra dicat. Fragmenta incerta. 411
Maſurii Sabini.
Memorialium libri. 412
Faſtorum liber II. 413
C. Julii Hygini.
Liber VI. de Vita & Rebus Illuſtrium Virorum. 414

Addenda incertis Salluſtii Fragmentis. 415
Addenda incertis Fabii Pictoris Fragmentis. ibid.
Index Verborum & Phraſium maxime inſignium quæ in C. Criſpo Salluſtio occurrunt. 417
Editiones Auctorum quas ex Bibliotheca noſtra depromtas, ad Fragmenta præcipue Veterum Hiſtoricorum recenſenda, atque emendanda adhibuimus. 435
Index eorum quæ in hoc Volumine continentur. 442

F I N I S.

PATAVII. CIƆIƆCCXXI.

VIII. IDUS SEPTEMB.

Excudebat JOSEPHUS COMINUS.

Catalogus Librorum qui hactenus prodierunt Patavii ex Typographia Cominiana, ſumtibus Vulpiorum inſtituta.

JOannis Poleni de Motu Aquæ Mixto Libri duo. 1717. cum figuris. 4. +
Andreæ Naugerii, Patricii Veneti, Opera. 1718. 4. chart. major. +
Gabrielis Faërni Cremonenſis Fabulæ Centum, & alia Opuſcula. 1718. 4. chart. major. +
La Coltivazione di Luigi Alamanni, e le Api di Giovanni Rucellai, ec. 1718. 4. *in carta grande*.
Joannes Polenus de Caſtellis &c. 1718. cum figuris. 4. +
Hieronymi Fracaſtorii Veronenſis Poëmata omnia &c. 1718. 8. chart. major. +
Jacobi Sannazarii Neapolitani Carmina &c. 1719. 4. +
Marmi Eruditi, Opera Poſtuma del Conte Sertorio Orſato, ec. 1719. 4. *in carta grande*. +
Jo. Baptiſtæ Morgagni Adverſaria Anatomica Omnia. 1719. cum figuris. 4. chart. major.
Auguſtini Valerii, Patricii Veneti, S.R.E. Cardinalis, Epiſcopi Veronenſis, Opuſculum numquam antehac editum de cautione adhibenda in edendis libris, & nonnullorum Patricior. Venetor. Orationes. 1719. 4.
Sermoni Famigliari di S. Carlo Borromeo, fin ora non più ſtampati. 1720. 4. +
Proſpectus Illyrici Sacri, Auctore R. P. Philippo Riceputi e Soc. Jeſu. 1720. 4. chart. major.
Sancti Gaudentii Brixiæ Epiſcopi Sermones qui exſtant, nunc primum ad fidem MSS. Codd. recogniti, & emendati. Acceſſerunt Ramperti, & Adelmanni Venerabilium Brixiæ Epiſcoporum Opuſcula. Recenſuit ac Notis illuſtravit Paullus Galeardus Canonicus Brixianus. 1720. 4. chart. major. +

C. Va-

C. Valerii Flacci Setini Balbi, Patavini, Argonauticon libri VIII. ex recenſione Nicolai Heinſii Dan. F. & Petri Burmanni V. C. cum argumentis Ægidii Maſerii, & indice verborum & phraſium aliquot inſigniorum. 1720. 8.

Jo. Poleni in Gymnaſio Patavino Mathematum Profeſſoris, de Matheſis in Rebus Phyſicis utilitate Prælectio: acceſſit Commentariolum ejuſdem de Defectu Lunæ qui contigit V.Id.Sept.1718. 4.ch.m.1721.

Titi Lucretii Cari de Rerum Natura Libri VI. ad optimorum exemplarium fidem recenſiti. Acceſſerunt Variæ Lectiones quæ in Libris MSS. & excuſis, necnon Eruditorum Commentariis notatu digniores occurrunt: item Jo. Antonii Vulpii ad Jo. Gratianum in Gymnaſio Pat. Philoſoph. Prof. Primarium Epiſtola, & novus locupletiſſimus Index. 1721. 8.

A.M.T. Severini Boëthii de Conſolatione Philoſophiæ libri V. cum optimis editionibus collati. *&c.* Elpidis, primæ Boëthii uxoris, Hymni qui exſtant *&c.* 1721. 8.

Cornelii Nepotis quæ exſtant omnia. 1721. Editio II. 8.

Sonetti e Canzoni di M. Franceſco Petrarca, riſcontrate con ſomma diligenza con gli ottimi eſemplari. Con la giunta d' una Frottola, e di molte altre compoſizioni dello ſteſſo, e d' altri antichi Poeti Toſcani. 1721. 8.

C. Criſpi Salluſtii quæ exſtant. Accedunt Julius Exſuperantius, & Porcius Latro: Fragmenta inſuper Hiſtoricorum Veterum, nunc primum cum fontibus unde ſumta fuerant, improbo labore collata, plurimiſque locis emendata, & aucta. Cum Salluſtii Vita a Jo. Clerico conſcripta, Indicibus, & Auctoris effigie in æs inciſa. 1721. 8.

SEP 10 1964

PA 6653 A2 1722

Sallustius Crispus, C
C. Crispi Sallustii quae exstant ex optimis codd. accuratissime castigata

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY